

A COVID-19 és a GAZDASÁGI JOG

A koronavírus-járvány
és a rendkívüli jogrend
hatása a magyar gazdasági
jogi szabályozásra

Szerkesztette:

BODZÁSI BALÁZS

CSEHI ZOLTÁN

A COVID-19
és a gazdasági jog

A COVID-19 ÉS A GAZDASÁGI JOG

*A koronavírus-járvány
és a rendkívüli jogrend hatása a magyar gazdasági
jogi szabályozásra*

SZERKESZTETTE:
BODZÁSI BALÁZS és CSEHI ZOLTÁN

Magyar Jogász Egylet
Budapest, 2023

A kiadvány megjelenését
a Miniszterelnökség és a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. támogatta

MINISZTERELNÖKSÉG

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

© Szerzők, 2023

© Magyar Jogász Egylet, 2023

Felelős kiadó: Trócsányi László, a Magyar Jogász Egylet elnöke

Kiadja a Magyar Jogász Egylet
1054 Budapest, Szemere utca 8.

mje@jogaszegylet.hu

+36-1-311-4013

+36-70-776-18 97

Kereskedelmi forgalomba nem kerül.

ISBN 978-615-6633-00-2 (print)

ISBN 978-615-6633-01-9 (on-line)

Olvasószerkesztő: Luca Anna

Műszaki szerkesztő: Kardos Gábor

Borítóterv: Kmotrik Ildikó

Nyomás és kötés: Multiszolg Bt.

TARTALOM

Beköszöntő	7
Előszó	9
Dr. Bán Dániel <i>A világvilágjárvány hatása a tartós szerződéses viszonyokra</i>	13
Dr. Bodzási Balázs <i>A kamatszabályozás egyes kérdései a válságok tükrében</i>	33
Dr. Bógyi Attila – Dr. Gacsal Márkó – Dr. Greczer Balázs – Dr. Kovács Levente – Dr. Martonovics Bernadett <i>A veszélyhelyzeti jogalkotás, a hiteltörlesztési moratórium és a kamatplafon hatása a banki szerződésekre</i>	55
Dr. Dudás Gábor – Dr. Zavodnyik József <i>A járványhelyzet hatásai a munkaügyi adatkezelésre</i>	97
Dr. Fabók Zoltán – Dr. Seres Márk <i>A Covid–19-világvilágjárvány hatása a magyar fizetésképtelenségi jog fejlődésére – a reorganizáció mint új intézmény</i>	123
Dr. Gál Judit <i>A kényszertörlési eljárás új szabályai a rendkívüli jogrend tükrében</i>	147
Dr. Gyarmathy Judit <i>Polgári perek a Kúrián a koronavírus idején</i>	171
Dr. Horváth-Szladek Zoltán <i>A világvilágjárvány és a különleges jogrend hatása a követeléskezelési piacra</i>	199
Dr. Kárpáti József <i>A világvilágjárvány hatásai a munkaerőpiacra és a foglalkoztatás jogi környezetére</i>	227

Dr. Lajer Zsolt	
<i>A koronavírus-világjárvány és a járványügyi jogalkotás hatása az ingatlanbérleti szerződésekre</i>	255
Dr. Leszkoven László	
<i>A világjárvány hatása a polgári jogi szerződésre: szerződési hűség és áldozati határ új megvilágításban</i>	299
Dr. Polauf Tamás – Dr. Kocsis Márton	
<i>Elméleti és gyakorlati megfontolások a koronavírus-válság versenyjogi jogalkotásra és jogalkalmazásra gyakorolt hatásairól</i>	317
Dr. Sárközy Szabolcs	
<i>Gondolatok a rendkívüli jogrend gazdasági társaságokat érintő egyes szabályairól</i>	341

BEKÖSZÖNTŐ

A közjog és a magánjog elhatárolása a kontinentális Európa közös alkotmányos örökségének részét képezi. A közjog alá- és fölérendeltségen, a magánjog mellérendeltségen alapszik. Más a szankciórendszere a két eltérő jogágazatnak. A közjog esetében az állam, az önkormányzat nélkülözhetetlen szereplő, ezzel szemben a magánjogban a mellérendelt felek akarata a meghatározó. A közjog szabályai főszabály szerint kőgensek, a magánjogra diszpozitivitás jellemző.

Szépek ezek az elvek, de az élet sokszor felülírja a közjog–magánjog-elhatárolást. Az elmúlt évtizedben számos olyan társadalmi problémával találkoztunk, mikor a klasszikus közjog–magánjog-elhatároláson túlléptek a kényszerű, szorító gazdasági körülmények. Ilyenek voltak a devizaalapú fogyasztói hitelekkel kapcsolatos társadalmi problémák, amelyeknél a jogalkotónak a közjog eszközeivel magánjogi jogviszonyokat kellett módosítania.

Az elmúlt években a Covid–19-járvány okozta egészségügyi válsághelyzetben kellett a kormánynak a gazdasági viszonyokba beavatkoznia. A Covid–19 által kiváltott kényszerítő körülmények elsődlegesen a magánjogi jogviszonyokat érintették, így például a tartós szerződéseket, a kamatfizetésre vonatkozó rendelkezéseket, a munkaviszonyokat, a gazdasági társaságok mindennapjait, valamint a bíróságok előtti eljárásokat.

Jelen kiadvány, melyet BODZÁSI BALÁZS, a Magyar Jogász Egylet kutatási igazgatója és CSEHI ZOLTÁN professzor úr, az Európai Unió Bíróságának bírása szerkesztett, kiváló szerzők írásain keresztül mutatja be, hogy egy egészségügyi világjárvány milyen kihívások elé állította Magyarországon a jogalkotót. A jogalkotó a közjog szabályaival a magánjogi jogviszonyokba avatkozott be. Tette ezt azért, hogy a járvány időszakában védje a személyek érdekeit és a jobbiztonságot. Minden olyan esetben, mikor az állam a piacgazdasági körülmények között – szükséges és jogos indokokra hivatkozva – a magánjog területére lép, érdemes megvizsgálni, hogy célját sikerült-e elérnie, beavatkozása arányos volt-e, és nem lépte-e át a szükséges mértéket.

A Magyar Jogász Egylet elnökeként bízom abban, hogy ez a kötet is hasznos hozzájárulás lesz a magyar jogélet szereplői közötti diszkurzushoz.

dr. Trócsányi László
egyetemi tanár,
a Magyar Jogász Egylet elnöke

ELŐSZÓ

Ha száz év múlva egy érdeklődő a 21. század első évtizedeinek történelmét elemzi, rögtön fel fog neki tűnni, hogy az ezredfordulót követő relatíve nyugodt és békés időszak milyen gyorsan és radikálisan ért véget. Ma már nosztalgiával tekintünk az 1990-es évekre, amelyek részben még az ezredfordulót követő néhány évet is magukban foglalják. A 2001. szeptember 11-i terrortámadások ugyan megrázták a világot, de az azt követő események a fejlett országok társadalmainak mindennapi életét és jólétét aligha érintették. 2008-ban aztán alapvetően megváltoztak a dolgok. Kitört az a gazdasági világválság, amely 1929 óta a legsúlyosabbnak bizonyult, és amely a nyugati világban többéves mély visszaesést okozott. Az Európai Unióban ezt ráadásul újabb pénzügyi válságok követték, majd 2015-ben egy minden korábbinál jelentősebb migrációs krízissel is szembe kellett nézniük az Unió országainak. Közben pedig sor került a Krím-félsziget orosz annektálására, ami a 2022-ben kezdődött orosz–ukrán háború közvetlen előzményének tekinthető.

Mindez azonban csak bevezetője volt annak a globális sokknak, amely 2020-ban érte a világot. Ezt a sokkot nem a világgazdaság működésében rejlő problémák, nem pénzügyi nehézségek okozták. A támadás, amelyre a modern világ bizonyosan nem volt felkészülve, más irányból érkezett. Egy vírus okozta. Hogyan tudott egy légúti megbetegedés ilyen rekordsebességgel végigsöpörni az egész bolygón és megbénítani a világ szinte valamennyi országának normális, megszokott életét? Erre ma még nehéz választ adni. Kétségtelen azonban, hogy az 1346-ban kirobbant nagy pestisjárvány, valamint az 1918–1919-es spanyolnátha óta ehhez hasonló esemény nem sújtotta az emberiséget, de legalábbis a nyugati civilizációt.

Akik megélték és túléltek a Covid-19-járványt, azok egész életükben emlékezni fognak rá. A járvány következményei azonban más tekintetben is tartósan mutatkoznak. Mivel a társadalom egészét, annak teljes szegmensét érintette, a jogrendszer – mint a társadalom tagjainak együttélését szabályozó egyik legfontosabb alrendszer – sem kerülhette el annak hatásait.

A koronavírus-járványnak a jogrendszerre gyakorolt hatásairól számos elemzés született. Ezekkel a magyar jogirodalomban is mélyrehatóan foglalkoztak.¹

¹ Lásd többek között: GÁRDOS-OROSZ FRUZZSINA – LŐRINCZ VIKTOR OLIVÉR (szerk.): *Jogi diagnózisok. A COVID-19-világjárvány hatásai a jogrendszerre*. Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet – E Harmattan, Budapest, 2020, 375. (Interneten elérhető: https://jog.tk.hu/uploads/files/jogi_diagnozisok_covid19_teljes.pdf); GÁRDOS-OROSZ FRUZZSINA – LŐRINCZ VIKTOR

Ez a kötet annyiban tér el a korábban megjelent munkáktól, hogy kifejezetten a gazdasági jogra fókuszál, és azt mutatja be, miként hatott a gazdasági jog különböző területeire a Covid-19-járvány és az annak nyomán kialakult rendkívüli jogrend.

A koronavírus-járvány, valamint a rendkívüli jogrend gazdasági jogra gyakorolt hatásait nem lehet elválasztani a járvány gazdasági következményeitől. 2020 elején, mikor a járvány elérte Európát, az európai gazdaság nem volt válságban. Miután azonban a legtöbb országot érintő lezárások következtében a globális kereskedelmi kapcsolatok és az ellátási láncok megszakadtak, a fejlett országokban is megtorpant a gazdasági növekedés. Az államok több százmilliárd dollárral, euróval, illetve fonttal voltak kénytelenek közvetlenül is támogatni a legtöbb gazdasági szektort, a vállalkozásokat és a munkavállalókat. A támogatásoknak is számos formája jelent meg: a közvetlen pénzügyi segítség mellett (lásd például a Lufthansát), a kedvezményes hitelek, és a különböző hitel- és kamatmoratóriumok is jelentős szerepet tölthettek be.

Miután a lezárások közvetlenül érintették a nemzetközi gazdasági kapcsolatokat, és hirtelen sokkot okoztak a gazdasági szereplőknél, a járvánnyal kapcsolatban az egyik legkorábban felmerülő és máig egyik legfontosabb magánjogi kérdés, hogy vis maiornak tekinthető-e a Covid-19-járvány. Ezzel a kötet több szerzője is foglalkozik, BÁN DÁNIEL és LAJER ZSOLT azonban részletesebben is bemutatja az ehhez kapcsolódó ítélkezési gyakorlatot. A vis maior kérdését LESZKOVEN LÁSZLÓ is érinti, ő azonban nem az egyes szerződések szempontjából, hanem absztraktabb megközelítésben mutatja be, miként hatnak a válsághelyzetek által eredményezett megváltozott körülmények a szerződéses tartalomra, és ez milyen irányba módítja el a jogalkalmazást.

A járvány gazdasági hatásait enyhítendő számos ország vezetett be moratóriumot az adósok, a bérlők, a munkavállalók védelme érdekében. Ezek közvetlenül érintették a bankszektort. A törlesztési moratóriumnak és a kamatok maximalizálásának az elmúlt három évben történt hazai szabályozását és annak a magyar bankrendszerre gyakorolt hatását mutatja be BÓGYI ATTILA, GACSAL MÁRKÓ,

OLIVÉER (szerk.): *Jogi diagnózisok II. A COVID-19-világjárvány hatásai a jogrendszerre*. Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet – L Harmattan, Budapest, 2022, 491. (Interneten elérhető: https://jog.tk.hu/uploads/files/jogi_diagnozisok_2.pdf); *Glossa Iuridica*, VII. évfolyam, Különszám, Jog és Vírus, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2020, 326. (Interneten elérhető: https://ajk.kre.hu/images/doc6/PR/Glossa_Iuridica_Kulonszam.pdf); *Glossa Iuridica*, VIII. évfolyam, Különszám, Vírus és Etika, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2021, 196. (Interneten elérhető: https://ajk.kre.hu/images/doc2021/pr/Glossa_iuridica_2021_kulonszam.pdf).

GRENZER BALÁZS, KOVÁCS LEVENTE ÉS MARTONOVICS BERNADETT közös tanulmánya.

A kamatok kérdése válságidőszakokban mindig kiemelt fontosságú, különösen, ha az az infláció emelkedésével is együtt jár. A Covid-19-járvány 2020-ban önmagában még nem járt komolyabb inflációs hatással. Két évvel később azonban már szinte az összes fejlett országban emelkedni kezdtek az árak, amelyek 2022 végére, 2023 elejére az 1970-es évek óta példátlan történelmi magasságokat értek el. Ez fokozottan érinti a kamatszabályozáshoz kapcsolódó kérdéseket is, amint BODZÁSI BALÁZS tanulmánya mutat be.

A moratóriumok nemcsak a bankrendszerre, hanem a követeléskezelési piacra is közvetlenül hatottak. A magyar követeléskezelési szektor ma már több százmilliárd forint összegű követelésállomány felett diszponál. Csak 2021-ben több, mint 300 milliárd forint értékű követelést vásároltak a szektorhoz tartozó cégek.² Hogy miként reagált ez a szektor az elmúlt három évben érkező kihívásokra, azt HORVÁTH-SZLADEK ZOLTÁN tanulmánya ismerteti részletesebben.³

A járvány azonnal és drasztikusan érintette a munkavégzés feltételeit, és így a munkajogi szabályozást is. Új, alternatív munkavégzési formák jelentek meg. Erről ad szemléletes áttekintést KÁRPÁTI JÓZSEF tanulmánya. Mindez azonban adatkezelési és adatvédelmi kérdéseket is felvetett, melyeket DUDÁS GÁBOR és ZAVODNYIK JÓZSEF közös munkája elemez.

A korlátozások és a rendkívüli jogrend értelemszerűen közvetlenül érintették a gazdasági társaságok mindennapi működését. A rendkívüli jogrendnek valószínűleg ez az a területe, amely a „rendes” társasági jogi szabályozásnak tartósan is a részévé válik. Ezt a folyamatot vizsgálja részletesebben SÁRKÖZY SZABOLCS tanulmánya.

A cégeket azonban a járvány és a korlátozások más módon is érintették. A moratóriumok egyrészt a fizetéképtelenségre is kiterjedtek, ami azt jelentette, hogy bizonyos időszakban nem lehetett jogutód nélküli megszűnési eljárásokat indítani. Másrészt azonban az elmúlt három évben terjedtek el szélesebb körben azok az új típusú reorganizációs eljárások, amelyek a még működőképes vállalkozások megmentését célozzák. Ezekkel a kérdésekkel foglalkozik GÁL JUDIT tanulmánya, valamint FABÓK ZOLTÁN és SERES MÁRK közös írása is.

A különböző állami szubvenciók és a piaci folyamatokba történő drasztikus beavatkozás a versenyjog világát is érintették. Itt azonban még kevésbé látható, hogy a rendkívüli jogrend által bevezetett új megoldások mennyire lesznek tartó-

² <https://www.vg.hu/vilaggazdasag-magyar-gazdasag/2022/01/nemzetgazdasagi-erdek-a-koveteles-kezeles-atalakitasa>

³ A hazai követeléskezelési piac egyik fő problémája a hézagos jogi szabályozás. Nagy igény lenne egy önálló követeléskezelési törvényre.

sak, és milyen mértékben fogják átalakítani a hagyományos versenyjogi szabályozást. Ebbe a folyamatba enged bepillantást POLAUF TAMÁS és KOCSIS MÁRTON közös tanulmánya.

Az anyagi jogi szabályozás mellett a járvány által eredményezett korlátozások az eljárásjogi szabályozásra és a bíróságok napi működésére is közvetlenül hatottak, ami nagy kihívások elé állította a magyar bírósági szervezetrendszert. Az ezzel kapcsolatos – utóbb egyértelműen sikeresnek tekinthető – törekvéseket mutatja be GYARMATHY JUDIT tanulmánya.

Három évvel a koronavírus hazai megjelenése után nagyjából már látható, hogy a járvány és a hozzá kapcsolódó rendkívüli jogrend miként hatott a magyar gazdasági jogi szabályozásra, és melyek azok az új jogintézmények, amelyek tartósan is velünk maradnak. Miközben a járvány egyes országokban továbbra is komoly nehézségeket okoz, a világ már egy újabb válsággal néz szembe. Ennek az újabb háborús helyzetnek és energiakrízisnek a gazdasági hatásai legalább olyan súlyosak, mint amilyeneket a még véget sem ért koronavírus-járvány okozott. Mindez pedig már azt az átfogóbb kérdést is felveti, vajon a kapitalista gazdaság működési mechanizmusai mennyiben szorulnak korrekcióra, illetve fenntartható-e az a fajta növekedés-központú szemlélet, melyet a fejlett országok az elmúlt száz évben követtek.⁴

Bízunk benne, hogy a Magyar Jogász Egyletnek ez a legújabb kiadványa hasznos olvasmány lesz az érdeklődők számára, és adott esetben segítséget is nyújthat a jogalkalmazó kollégáknak a napi munkájuk során.

Budapest, 2023. május 5.

dr. Bodzási Balázs
szerkesztő

dr. Csehi Zoltán
szerkesztő

⁴ Erről átfogóan lásd MICHAEL JACOBS – MARIANA MAZZUCATO (szerk.): *A kapitalizmus újratervezése*. Kossuth Kiadó, 2018.

DR. BÁN DÁNIEL
tanszékvezető egyetemi docens
Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdasági Jogi Tanszék
ügyvéd
Perényi és Bán Ügyvédi Iroda

A VILÁGJÁRVÁNY HATÁSA A TARTÓS SZERZŐDÉSES VISZONYOKRA¹

A világszerte fokozatosan romló járványadatokra tekintettel 2020. március 11. napján az Egészségügyi Világszervezet (World Health Organization, a továbbiakban: WHO) világjárványnak nyilvánította a COVID-19- (koronavírus-) fertőzés okozta járványos megbetegedéseket. A WHO döntésével egy időben Magyarország Kormánya Magyarország egész területére veszélyhelyzetet hirdetett ki a 40/2020. (III. 11.) Korm. rendelettel az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humánjárvány következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében.

A világjárvány és annak következményei, valamint az ezek kezelése céljából megalkotott különös – veszélyhelyzeti – normák alapvetően érintették a polgári jogi szerződéseket: már megkötött megállapodások teljesítése rendkívüli módon elnehezült, vagy akár lehetetlenné vált, illetőleg korábban tervezett szerződések megkötésétől léptek vissza a felek, alaposan előkészített szerződéskötési tárgyalásokat voltak kénytelenek megszakítani az üzleti partnerek.

A világjárvány és a nyomában járó gazdasági válságjelenségek (alapanyaghiány, az ellátási láncok akadozása, a beszerzés elnehezülése) különböző módokon és mértékben érinthetik az egyes szerződéseket. Mielőtt azonban a lehetséges szerződési jogi hatások, illetőleg következmények bemutatására rátérnénk, egy fontos körülményre indokolt már előljáróban felhívni a figyelmet: a világjárvány (és következményei) sokféle módon érinthetik ugyan a szerződéseket, de nem feltétlenül érintik is. Természetesen számtalan olyan tartós szerződéses jogviszony jött létre a világjárvány kirobbanása előtt és a világjárvány alatt, amelyek megkötését, tartalmát és teljesítését a világjárvány nem érintette. Erre tekintettel mindenekelőtt azt célszerű tisztázni, hogy a szerződési jog számára valójában mit is jelent a „világjárvány”, és az mikor (milyen feltételek mellett) nyer szerződési jogi jelentőséget.

¹ A tanulmány előkészítéséhez kapcsolódó anyaggyűjtés során értékes segítséget kaptam CSÖNDES MÓNIKÁTÓL, akinek önzetlenségét ezúton is köszönöm.

1. A világjárvány szerződési jogi minősítése és relevanciája

Jóllehet a Ptk. nem határozza meg a vis maior fogalmát, a törvényhez – a szerződésszegés általános szabályai körében – fűzött miniszteri indokolás kifejezetten említi, mégpedig a következő kontextusban: *„Ellenőrzési körön kívüli, azaz a szerződésszegő fél által nem befolyásolható az a körülmény, amelyre a fél nem képes hatást gyakorolni. Ezeket a körülményeket természetesen nem lehet tételesen felsorolni, de bizonyos típusokat ki lehet emelni. Ilyen körülménynek tekinthetők mindegyik a vis maior hagyományos esetei. A fél ellenőrzési körén kívülinek tekinthetők tehát a természeti katasztrófák: földrengés, tűzvész, járvány, aszály, fagykár, árvíz, szélvihar, villámcsapás stb., továbbá bizonyos politikai-társadalmi események: mint például háború, forradalom, felkelés, szabotázs, közlekedési útvonal (repülőtér) lezárása. Ide sorolhatók ezen kívül meghatározott állami intézkedések: behozatali-kiviteli tilalmak, devizakorlátozások, embargó, bojkott és hasonlók. Ebbe a körbe tartozhatnak adott esetben súlyos üzemzavarok, valamint a szerződésszerű teljesítést lehetetlenné tevő radikális piaci változások (mint drasztikus árrobbanás, a fizetés pénznemének rendkívüli meggyengülése stb.).”*² Mindezzel egybecseng a jogirodalomban uralkodónak tekinthető – csaknem egységes – álláspont, amely szerint a vis maior fogalomkörébe azok a körülmények sorolhatók, amelyek a felek ellenőrzési körén kívül esnek, vagyis amelyekre a felek nincsenek befolyással (bekövetkezésükre, illetve elmaradásukra a felek nem képesek hatást gyakorolni).³

Mindezek tükrében aligha vitatható, hogy a koronavírus-fertőzés okozta világjárvány – a szerződési jog fogalmi keretei között – vis maiornak minősül.

A világjárvány vis maiorkénti minősítése vonatkozásában a bírói gyakorlat is viszonylag egységes. A képet árnyalja ugyanakkor, hogy – amint arra a Győri Ítéltábla egy utazási szerződés megszüntetésével összefüggő perben helyesen rámutatott – a járvány miatti vis maior-helyzethez kapcsolódó magánjogi következmények minden esetben tényállásfüggők: *„A koronavírus megjelenése és következményei polgári jogi értelemben az élet számos területén »vis maior« jellegű helyzetet generáltak, annak minősítése, hogy ez magánjogi értelemben milyen következményekkel jár, mindig a konkrét tényállás függvénye.”*⁴

² A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény miniszteri indokolása, 587. (7ba alpont)

³ VÉKÁS LAJOS: *Szerződési jog. Általános rész.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016, 244.; FUGLINSZKY ÁDÁM: *Kártérítési jog.* HVG-ORAC, Budapest, 2015, 112.; CSÖNDES MÓNIKA: A Covid-19-járvány és a szerződésszegésért való felelősség alóli mentesülés egyes kérdései. *Kártérítési és Biztosítási Jog*, 2020/3. szám, [29] bekezdés.

⁴ Győri Ítéltábla Pf.III.20.146/2021/7/I. sz. ítélete [43] pont.

A kérdés tehát nem az, hogy a vilá járvány vis maiornak minősül-e, hanem az, hogy az adott esetben a vis maiorhoz fűződnék-e – s ha igen, milyen – polgári jogi következmények.

Tulajdonképpen ugyanez a megközelítés rajzolódik ki a Szombathelyi Törvényszék mint munkaügyi bíróság I.M.70.114/2020/11-II. sz ítéletében is, amelyben – a munkaviszonyát azonnali hatályú felmondással megszüntető munkavállaló állásidő-díjazása iránti igénye elbírálása körében – a koronavírus-járvány és az „elháríthatatlan külső ok” összefüggéseit vizsgálta. A perben megállapított tényállás szerint az alperesi munkáltató – a koronavírus-járványra hivatkozással – nem tett eleget foglalkoztatási kötelezettségének, és a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban: Mt.) 146. § (1) bekezdésére tekintettel az állásidőre nem fizetett alapbért a felperesi munkavállalónak. Az alperes által hivatkozott Mt. 146. § (1) bekezdés értelmében a munkavállalót, ha a munkáltató foglalkoztatási kötelezettségének a beosztás szerinti munkaidőben nem tesz eleget (állásidő) – az elháríthatatlan külső okot kivéve – alapbér illeti meg. A bíróságnak tehát abban a kérdésben kellett állást foglalnia, hogy a koronavírus-járvány a konkrét esetben olyan elháríthatatlan külső körülménynek minősül-e, amelyre tekintettel a munkáltató mentesül alapbérfizetési kötelezettsége alól.

A kérdés elemzése során a bíróság abból indult ki, hogy kétségtelenül előfordulhatnak olyan tényállások, amelyek alapján a munkáltató megalapozottan függesztheti fel foglalkoztatási kötelezettségének teljesítését – különösen akkor, ha erre a munkavállalók egészségének megóvása érdekében kerül sor.⁵ A bíróság azonban úgy ítélte meg, hogy ha erre nem jogszabályi rendelkezés vagy hatósági határozat kötelezi a munkáltatót, akkor a koronavírus-fertőzés megjelenését követően hozott ilyen jellegű munkáltatói intézkedések munkajogi és munkavédelmi szempontból megalapozottak ugyan, de közvetlenül nem a vilá járványra (mint elháríthatatlan külső okra), hanem „kizárólag a munkáltató mérlegelési jogkörében meghozott, többnyire elővigyázatossággal magyarázható” egyoldalú munkáltatói döntésre vezethetők vissza.⁶

A Szombathelyi Törvényszék álláspontját az ügyben másodfokon eljáró Győri Ítéltábla V.Mf.30.021/2021/8. számú ítéletében megerősítette, s kimondta, hogy téves megközelítés lenne a koronavírus-járvány „absztrakt módon” való vis maiornak minősítése.⁷

Kétségtelen tehát, hogy a koronavírus-járvány vis maiornak minősül ugyan, de ebből nem következik automatikusan sem az, hogy egy konkrét szerződéses köte-

⁵ Szombathelyi Törvényszék mint munkaügyi bíróság I.M.70.114/2020/11-II. sz ítélete [56] pont.

⁶ Szombathelyi Törvényszék mint munkaügyi bíróság I.M.70.114/2020/11-II. sz ítélete [58]–[60] pont.

⁷ Győri Ítéltábla V.Mf.30.021/2021/8. sz ítélete, [54] pont.

lem tekintetében releváns lenne, sem pedig az, hogy – relevanciája esetén – a vis maiorra hivatkozó fél valamely kötelezettség alól mentesülne. Vagyis: a világhírványra – mint vis maiorra – általánosságban történő hivatkozás önmagában nem feltétlenül vált ki joghatást. Amint CSÖNDES MÓNIKA a kontraktuális felelősség alóli mentesülés feltételeinek vizsgálata körében rámutat, „nem minden vis maior eset minősül egyúttal ellenőrzési körön kívüli körülménynek, és nem minden ellenőrzési körön kívüli körülmény lesz szükségszerűen előreláthatatlan is egyszersmind. A 6:142. §-ának törvényi tényállási elemei szempontjából nem annak van tehát jelentősége, hogy valamely esemény, körülmény vis maiorként minősül-e, hanem annak, hogy ellenőrzési körön kívüli körülményként-e, és ha igen, attól még önállóan vizsgálendő kérdés, hogy e körülmény bekövetkezésével számolni kellett vagy sem.”⁸

E gondolatmenet megítélésünk szerint tágabb körben – nem csupán a szerződészegésért viselt felelősség alóli mentesülés vonatkozásában, hanem általánosságban a szerződési jogban – is helytálló. Tulajdonképpen arról van szó, hogy a világhírvány vis maiorkénti minősítéséből nem következik automatikusan a vis maiorra hivatkozás szerződési jogi relevanciája. Ez utóbbit ugyanis kizárólag tényállásról tényállásra kell, és lehet elbírálni. A releváns vis maiorhoz kapcsolódó jogkövetkezmények meghatározását ugyancsak számos körülmény befolyásolhatja. Ezek közül ehelyütt a vis maior bekövetkezése és a szerződéskötés időpontja egymáshoz való viszonyát emeljük ki. A vis maior idődimenziójára koncentrálna megkülönböztethetjük a szerződéskötéskor már fennálló, illetőleg a szerződéskötést követően bekövetkező vis maiorhoz kapcsolódó szerződési jogi következményeket.

2. A szerződéskötéskor fennálló vis maior hatása a szerződéses kötelemre

A szerződéskötés időpontjában fennálló vis maior relevanciáját az adja, ha a szerződésben kikötött szolgáltatás teljesítését kizárja, vagy megnehezíti. Előbbi esetben elsősorban a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 6:107. § (1) bekezdése szerinti – az *impossibilia nulla obligatio est* tételel rögzítő – semmisségi szabály alkalmazására kerülhet sor. Utóbbi esetben a szerződési jog jobbra közönyt mutat, hiszen ki-ki a saját kockázatára vállal olyan kötelezettséget, amelynek teljesítése – számára – nehézséget okoz.

Előfordulhat azonban, hogy a felek megelőzőleg előszerződést kötöttek egymással, s a vis maior az előszerződés megkötését követően, de a szerződéskötés időpontját megelőzően következett be. Ilyenkor az előszerződésen alapuló szerződéskötési kötelezettség alóli mentesülés kérdése merülhet fel.

⁸ CSÖNDES: i. m., [28] bekezdés.

2.1. Érvénytelenség a szolgáltatás lehetetlensége miatt

A Ptk. 6:107. § (1) bekezdése értelmében a lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződés semmis. Hangsúlyozzuk, hogy kizárólag akkor van szó lehetetlenségről, ha a vállalt szolgáltatás a szerződés szerinti teljesítési határnapon vagy határidőn belül bizonyosan nem (lesz) teljesíthető. Abban az esetben tehát, ha a szerződés-kötéskor fennálló teljesítési akadály későbbi elhárulása nem kizárt, legfeljebb látszólagos lehetetlenségről beszélhetünk, ami viszont valójában nem lehetetlenség, s így nem is kapcsolódik hozzá semmisség. Ha azonban már a szerződés-kötéskor bizonyos, hogy a majdani teljesítésre semmiképpen sem kerülhet sor, a szerződés lehetetlen szolgáltatásra irányul, s mint ilyen, semmis.⁹

Miután a Ptk. 6:107. § (1) bekezdésében foglalt semmisségi szabály értelemszerűen kizárólag lehetlenségi tényállásokhoz kapcsolódóan alkalmazható, fontos minél pontosabban meghatározni a szerződési jog lehetlenségfogalmát.

Az eredeti lehetlenség kategóriája a jogfejlődés során jelentős fogalmi táguláson ment keresztül. A római jog lehetlenségfogalma (*impossibilitas*) kezdetben még kizárólag a fizikai értelemben vett nem létezés eseteit ölelte fel, s ennél fogva csak azokat a tényállásokat fedte le, amelyekben a szerződés közvetett tárgyát képező dolog nem létezett. A rómaiak azonban korán felismerték, hogy a teljesítés fizikai akadályai mellett bizonyos jogi akadályok is felmerülhetnek (ekkor még különösen a forgalomképtelenség egyes eseteiben), amelyeket célszerű szintén a lehetlenség fogalomkörébe utalni. Ebből a gondolatkörből kiindulva a római jog hosszú fejlődése során végül a lehetlenség viszonylag tág definíciójához jutott el. Eszerint minden olyan esetben, amikor a szerződésben kikötött szolgáltatás teljesítése valamilyen oknál fogva objektíve nem lehetséges, lehetlenségről van szó.¹⁰ Ezek szerint a lehetlenség nem más, mint a szolgáltatás teljesítésének lehetlensége.

Ez a meghatározás általában (a lehetlenség tipikus eseteiben) ma is alkalmazhatónak tűnik. A jogfejlődés azonban kialakított két olyan esetkört is, amelyet napjainkban annak ellenére a lehetlenség fogalmi keretei között tárgyalnak, hogy a teljesítés – legalábbis formálisan – egyébként lehetséges volna.

Az egyik ilyen tényállástípus azokat az eseteket fedi le, amelyekben a szerződésben kikötött szolgáltatás teljesítése lehetséges, de a szerződés célja még a formális teljesítéssel sem érhető el. Ilyenkor valójában arról van szó, hogy a felek a szerző-

⁹ WELLMANN GYÖRGY: Az érvénytelenség. In: WELLMANN GYÖRGY (szerk.): *Az új Ptk. magyarázata V. kötet. Kötelmi jog. Első és Második Rész.* HVG-ORAC, Budapest, 2013, 170.

¹⁰ FÖLDI ANDRÁS – HAMZA GÁBOR: *A római jog története és intézményei.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996, 475–476.; WAGNER, ERIC: *Studien zum Recht der Unmöglichkeit. Eine Untersuchung der Besonderheiten des Römischen Rechts und des BGB vor und nach der Schuldrechtsmodernisierung.* Nomos, Baden-Baden, 2007, 38.

déskötéskor tévesen vélték úgy, hogy a szerződéssel elérni kívánt cél a szerződésben kikötött szolgáltatás teljesítése révén megvalósulhat.¹¹

Másfelől az is előfordulhat, hogy az egyébként lehetséges szolgáltatás teljesítését a jog valamilyen oknál fogva mégsem várja el a kötelezettől, és a formálisan lehetséges szolgáltatást – fikciós úton – lehetetlennek tekinti. Ez a megközelítés jelentkezik az úgynevezett gazdasági (érdekbeli) lehetetlenség esetén: elsősorban jогon kívüli tényezők hatására a szerződési jog esetenként elismeri annak lehetőségét, hogy a kötelezett lehetetlenségre hivatkozva akkor is mentesüljön teljesítési kötelezettsége alól, ha a teljesítés valójában nem lehetetlen, de jelentősen megnehezült.¹²

Mindezek tükrében az állapítható meg, hogy az eredeti lehetetlenség napjainkban minden olyan tényállást felölel, amelyben a szerződéses cél valamilyen oknál fogva eleve meghíúsult. Ennek következtében az eredeti lehetetlenség eseteit immár nem lehet automatikusan a teljesítés lehetetlenségének eseteire szűkíteni.

A lehetetlenségfogalom gyakorlati alkalmazása során két fontos előkérdést azonban mindenképpen tisztázni kell. Először is azt, hogy pontosan miben áll a szerződésben kikötött szolgáltatás, másodsor pedig azt, hogy a kötelezettnek jogában áll-e a kikötött szolgáltatás helyett mással teljesíteni. Előfordulhat ugyanis, hogy a kikötött szolgáltatás nem teljesíthető, de a kötelezett – a szerződés vagy jogszabály alapján – jogosult mással teljesíteni (vagylagos felhatalmazottság, *facultas alternativa*). Ha a kötelezett az eredetileg kikötött (lehetetlen) szolgáltatás helyett egy másik (lehetséges) szolgáltatás felkínálásával is teljesíthet, valójában nem beszélhetünk lehetetlenségről. Mindezekre tekintettel tehát akkor van szó lehetlenségi tényállásról, ha a szerződéses cél – figyelemmel a szerződésben kikötött szolgáltatásra és az esetleges mással való teljesítés lehetőségére is – a szerződéskötéskor fennálló okból bizonyosan nem érhető el.

Ha tehát a világvárvány miatti vis maior-helyzet már a szerződéskötés időpontjában kizárja (meghíúsítja) a szerződéses cél (majdani) elérését, a szerződés lehetetlen szolgáltatásra irányul, s ezért – a Ptk. 6:107. § (1) bekezdése alapján – semmis.

Jóllehet a Ptk. 6:107. § (1) bekezdése világosnak tűnő semmisségi szabályt rögzít, a gyakorlatban a lehetlenségi tényállások megítélésével kapcsolatban további két – alternatív – érvénytelenségi ok alkalmazhatósága is felmerül: a jogszabályba ütközés miatti semmisség, illetve a tévedés miatti megtámadhatóság.

A jogi okból lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződések jó része jogszabályba ütközés miatt egyébként is semmisnek tekinthető. Vagyis akkor, ha a felek által elérni kívánt célt a jogalkotó kifejezetten tiltja (például a járvánnyal szembeni

¹¹ GRIFFITH V BRYMER (1903) 19 T.L.R. 434.

¹² NIZSALOVSKY ENDRE: *Kötelmi jog I. Általános tanok*. MEFESZ Jogász Kör, Budapest, 1949, 67.

védekezés körében megalkotott valamely jogszabály meghatározott termékek exportját és/vagy importját megtiltja), a szerződés semmissége az *impossibilia nulla obligatio est* tételétől függetlenül megállapítható.

A lehetetlenség egyéb eseteiben pedig (amikor tehát nem jogi, hanem fizikai okból irányul lehetetlen szolgáltatásra a szerződés) mindenekelőtt azt kellene megvizsgálni, hogy a szerződés megkötésére akarathiba vezetett-e.¹³ A lehetetlenségi esetek döntő többségében ugyanis arról van szó, hogy a felek, vagy legalább az egyik fél nem tudott a lehetetlenségről, és a szerződést kifejezetten azon téves feltevés alapján kötik meg, hogy a szolgáltatás teljesíthető. A lehetetlenségi tényállások zöme tehát gyakran egyben tévedési tényállás is.¹⁴ Ilyenkor pedig – véleményünk szerint – helyesebb volna a tévedésre vonatkozó szabályok figyelembevételével elbírálni azt a kérdést, hogy az egyébként lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződés érvényes-e.

Aligha vitatható, hogy a szolgáltatás teljesíthetősége, vagyis végső soron a szerződéses cél elérhetősége a Ptk. 6:90. § (1) bekezdése körében lényeges körülménynek tekinthető, így az ezzel kapcsolatos tévedés a szerződést főszabály szerint megtámadhatóvá teszi. Ebből következően akkor, ha a lehetetlenségről egyik fél sem tudott, a szerződés megtámadására a Ptk. 6:90. § (2) bekezdése alapján bármelyiküknek lehetősége van (közös tévedés). Ha pedig a lehetetlenségről csak az egyikük tudott, a Ptk. 6:90. § (1) bekezdése alapján – az ott írt feltételek fennállása esetén – a másik fél jogosult a szerződést megtámadni (egyoldalú tévedés).

Előfordulhat azonban az is, hogy a szerződéskötéskor a felek (vagy ha a lehetetlenségről csak az egyikük tudott, akkor ez a fél) a lehetetlenség kockázatával számoltak – különösen akkor, ha bizonyítható, hogy a szerződést a világjárvány miatti vis maior-helyzet ismeretében kötötték meg. Ilyenkor valójában nincs szó akarathibáról, hiszen a szerződő felek tisztában voltak a lehetetlenséggel, vagy legalábbis annak kockázatával, s a szerződést erre tekintettel kötötték meg. Ha más érvénytelenségi ok nem áll fenn, akkor megítélésünk szerint ilyen esetekben nehezen indokolható a lehetetlenség miatti semmisség és a tényállás deliktuális úton tartása. Nehezen magyarázható ugyanis, hogy a felek az utólagos lehetetlenné válás kockázatát szerződésükben magukra vállalhatják, de az eleve fennálló teljesítési akadály tekintetében ilyen kockázatvállalásra szerződési szabadságuk már nem terjed ki. Mindezekre tekintettel akarathiba híján (vagyis akkor, ha a felek

¹³ Az akarathiba miatti érvénytelenség egyes kérdéseiről részletesen lásd: MENYHÁRD ATTILA: *A szerződés akarathibák miatti érvénytelensége*. A Szladits Szeminárium kiadványai. 1., Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék, 2000.

¹⁴ EÖRSI GYULA: *Tévedés, lehetetlenség, szerződésértelmezés*. *Magyar Jog*, 1968/12. szám, 737.

tudták, hogy lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződést kötnék), illetve felróható akarathiba esetén (ha a lehetlenségről tudniuk kellett volna), a lehetlenség kockázatát álláspontunk szerint helyesebb lenne szerződéses alapon elosztani. Ilyen esetekben a szerződési szabadság védelmének és a kockázatosztás szempontjainak sokkal inkább megfelelne az, ha a lehetetlen szolgáltatás elvállalásának esetleges felelősségi jogi következményei – a teljesítés lehetlenné válása intézményének közvetítésével – a szerződésszegés körében kerülnének levonásra. Kétségtelen ugyanakkor, hogy erre a Ptk. 6:107. § (1) bekezdésében foglalt semmisségi szabály *de lege ferenda* ignorálása híján aligha nyílik esély.

2.2. Mentésülés előszerződésen alapuló szerződéskötési kötelezettség alól

A szerződéskötés időpontjában fennálló vis maiorhoz sajátos jogkövetkezmény fűződhet akkor, ha megelőzőleg a felek előszerződést kötöttek, és az utóbb – de még a „végleges” szerződés megkötését megelőzően – bekövetkező vis maiorra tekintettel a szerződés megkötésétől az egyik fél elzárkózik.¹⁵

Ilyenkor a kérdés az, hogy a világjárvány miatti vis maior-helyzet bekövetkezése előtt megkötött előszerződés alapján a szerződés megkötése megtagadható-e, ha a járvány az előszerződés megkötését követően idézett elő vis maiort. A Ptk. 6:73. § (3) bekezdése értelmében a szerződés megkötése akkor tagadható meg, ha az érintett fél bizonyítani tudja, hogy

- az előszerződés megkötését követően előállott körülmény következtében az előszerződés változatlan feltételek melletti teljesítése lényeges jogi érdekét sértené;
- a körülmények megváltozásának lehetősége az előszerződés megkötésének időpontjában nem volt előrelátható;
- a körülmények megváltozását nem ő idézte elő; és
- a körülmények változása nem tartozik rendes üzleti kockázata körébe.

Az előszerződésben vállalt szerződéskötés megtagadásának feltételeit a Ptk. lényegében a bírósági szerződésmódosítás feltételeivel azonos módon határozza meg, ami egyértelműen kifejezésre juttatja, hogy valójában mindkét esetben a *clausula rebus sic stantibus* elvének alkalmazásáról van szó.

¹⁵ Más a helyzet akkor, ha az előszerződés megkötésekor olyan vis maior-helyzet áll fenn, amelyre tekintettel a majdani szerződés megkötése már ekkor kizárt. Ebben az esetben ugyanis maga az előszerződés irányul lehetetlen szolgáltatás teljesítésére, és emiatt semmis lesz.

3. A szerződéskötést követően bekövetkező vis maior hatása a szerződéses kötelelre

Amennyiben a világjárványhoz kapcsolódó vis maior-helyzet a szerződés megkötését követően következik be, annak polgári jogi következményeit jobbra az határozza meg, hogy milyen hatást gyakorol a szerződés teljesíthetőségére. Ebből következően mindazon esetekben, amelyekben a vis maior-helyzet nem befolyásolja a fennálló szerződés teljesíthetőségét, a szóban forgó szerződés tekintetében joghatást nem vált ki. Előfordulhat azonban, hogy a vis maior-helyzetre tekintettel a szerződés teljesíthető ugyan, de eredeti tartalommal való fenntartása az egyik (vagy akár valamennyi) szerződő fél számára súlyosan méltánytalan lenne, és nem ritkán az is, hogy a vis maior egész egyszerűen kizárja a szolgáltatás teljesíthetőségét. Az előbbi esetben a szerződés esetleges módosítása, az utóbbiban pedig – különösen szerződésmódosítás hiányában – a szerződés megszegése, s az ezekhez kapcsolódó jogkövetkezmények alkalmazása merülhet fel.

3.1. Szerződésmódosítás – *clausula rebus sic stantibus*

Abban az esetben, ha a szerződéskötést követően bekövetkező vis maior-helyzetre tekintettel valamennyi szerződő fél érdekeltté válik a szerződéses tartalom megváltoztatásában, és a módosítás tartalma tekintetében konszenzusra jutnak, a szerződést a felek maguk módosíthatják. Ebben az esetben – jogvita híján – különösebb probléma nem merül fel.

Gyakori azonban, hogy a vis maior csak az egyik fél szerződési érdekére van befolyással, s a másik továbbra is a jogviszony eredeti tartalmának fenntartásában érdekelt. A felek konszenzusa hiányában a kontraktuális kötelel tartalma jogszabály által vagy bírósági szerződésmódosítás útján változtatható meg. Mindkét esetben arról van szó, hogy a szerződéskötést követően bekövetkező vis maior olyan mértékben és módon bontja meg a szerződésből fakadó jogok és kötelezettségek felek által eredetileg kialakított egyensúlyát, hogy az eredeti szerződéses tartalom fenntartása a megváltozott körülmények között méltánytalan és indokolatlan lenne. Olyan esetekről van tehát szó, amelyekben a *clausula rebus sic stantibus* elvére támaszkodva a *pacta sunt servanda* áttörése megalapozottnak tűnik.

A jogalkotási, illetve bírósági úton megvalósított szerződésmódosítás funkcionális különbségeit a Kúria 6/2013. számú polgári jogegységi határozata a következőképpen ragadja meg: „A társadalmi méretű, azonos hatású változásoknak a szerződések nagy tömegét hasonlóan érintő következményeit az egyes peres eljárások keretei között szinte lehetetlen kielégítő módon megoldani. Ha erre az igazságszol-

*gáltatás mégis rákényszerül, a megoldások szükségszerűen eltérőek lesznek, figyelemmel a bírói mérlegelés lehetőségére. A nagyszámú jogvitát eredményező társadalmi problémák megoldásának nem a bírói út a megfelelő módja, figyelemmel annak időigényes és nem költséghatékony voltára, szemben a jogalkotási lehetőséggel, amely célszerű és legitim eszköze társadalmi problémák kezelésének.*¹⁶

Az alapvető különbség tehát abban áll, hogy a jogalkotási úton megvalósított szerződésmódosítás kollektív jellegű megoldás, s mint ilyen, akkor alkalmazható, ha a vis maior-helyzet a fennálló szerződések széles körét tömegesen érinti. Az individuális sérelmeket azonban célszerű individuális keretek között orvosolni. Ha tehát a vis maior-helyzet nem érinti tömegesen a fennálló szerződéses jogviszonyokat vagy jogalkotási úton megvalósított – kollektív – jogrendezés hiányában, az érdeksérelmet szenvedő fél peres úton bírósági szerződésmódosítást kérhet.

A jogszabályi és a bírósági szerződésmódosítás funkcionális különbségeiből fakadó következmény, hogy a jogszabályi szerződésmódosítás azonos tárgykorban a bírósági szerződésmódosítás lehetőségét kizárja. Amint a 6/2013. számú polgári jogegységi határozat rögzíti: „Ha a jogalkotó a társadalmi méretű változásoknak a szerződések nagy tömegét hasonlóan érintő következményeit jogszabályi eszközökkel rendezte (pl. végtörlesztés, árfolyamrögzítés), a jogalkotói beavatkozás e körben az egyedi bírói mérlegelést kizárja. A jogszabályokkal érintett szerződések tekintetében egyedi esetekben a bírói konkrét módosítás azt eredményezné, hogy a jogszabályi formában megjelenő ösztársadalmi mérlegelést az egyedi bírói döntések felülírnák, ami megbontaná a jogalkotó által szándékolt egyensúlyt. Ha a jogalkotó az indokolt körben – a legszélesebb mérlegelés eredményeként – a szerződésmódosítást jogszabállyal elvégezte, a bírói szerződésmódosítás ugyanebben a körben kizárt.”¹⁷

A jogalkotó – a veszélyhelyzetet kihirdető 40/2020. (III. 11.) Korm. rendelet hatálybalépését követően – a veszélyhelyzet, majd a járványügyi készültség tartama alatt több olyan (szektorális) jogszabályt bocsátott ki, amelyek módosították korábban megkötött szerződések tartalmát. Ezek közül külön is említést érdemel a 47/2020. (III. 18.) Korm. rendelet a koronavírus-világjárvány nemzetgazdaságot érintő hatásának enyhítése érdekében szükséges azonnali intézkedésekről. A hivatkozott kormányrendelet az alábbi szerződéstípusok tekintetében valósított meg szerződésmódosítást:

- üzletszerűen nyújtott hitel- és kölcsönszerződések,¹⁸
- pénzügyi lízingszerződések,¹⁹

¹⁶ A Kúria 6/2013. számú polgári jogegységi határozata Indokolásának III. 7. pontja.

¹⁷ A Kúria 6/2013. számú polgári jogegységi határozata Indokolásának III. 7. pontja.

¹⁸ 47/2020. (III. 18.) Korm. rendelet 1. § (1)–(5) bekezdés.

¹⁹ 47/2020. (III. 18.) Korm. rendelet 1. § (1)–(5) bekezdés.

- zálogjoggal nem biztosított fogyasztói hitelek,²⁰
- nem lakás céljára szolgáló helyiségre vonatkozó bérleti szerződések (a turisztikai, a vendéglátóipari, a szórakoztatóipari, a szerencsejáték, a filmipari, az előadóművész, a rendezvényszervező és a sportszolgáltatást nyújtó ágazatok tekintetében),²¹
- egyéni munkaszerződések, kollektív szerződések.²²

A Kúria 6/2013. számú polgári jogegységi határozatában foglaltakra is tekintettel megállapítható, hogy a fenti szerződéstípusok tekintetében a kormányrendelet által érintett körben a Ptk. 6:192. §-a szerinti bírósági szerződésmódosításra nincs lehetőség.

Egyebekben azonban a világvárvány miatti vis maior-helyzet okot adhat bírósági szerződésmódosításra, feltéve, hogy annak jogszabályi feltételei fennállnak. A Ptk. 6:192. § (1) bekezdés a)–c) alpontjai értelmében a szerződés bírósági módosítására kizárólag akkor nyílik lehetőség, ha a felek tartós jogviszonyában a szerződéskötést követően előállott körülmény következtében a szerződés változatlan feltételek melletti teljesítése az egyik fél lényeges jogi érdekét sértené, és

- a körülmények megváltozásának lehetősége a szerződés megkötésének időpontjában nem volt előrelátható,
- a körülmények megváltozását nem az érintett fél idézte elő, és
- a körülmények változása nem tartozik az érintett fél rendes üzleti kockázata körébe.

Kétségtelen, hogy a *pacta sunt servanda* és a *clausula rebus sic stantibus* elvei közötti egyensúlyozás nem könnyű feladat. A bíróság részéről gondos mérlegelést igényel a szerződésmódosítás iránt perlő felperes és a szerződés eredeti tartalmához ragaszkodó alperes érdekeinek figyelembevétele. Ebben a körben elsősorban azt kell vizsgálni, hogy a módosításhoz fűződő méltányolható érdek erősebb-e az eredeti tartalom fenntartásához fűződő érdeknél, különös tekintettel arra is, hogy a változatlan szerződéses tartalomhoz ragaszkodó fél a módosított tartalmú szerződést egyáltalán megkötötte volna-e.²³ Az érdek mérlegelést azonban értelemszerűen csak akkor kell elvégezni, ha a világvárvány miatti vis maior-helyzet bekövetkezése egyébként a szerződéskötés időpontjában nem volt előrelátható.

²⁰ 47/2020. (III. 18.) Korm. rendelet 2. §.

²¹ 47/2020. (III. 18.) Korm. rendelet 3. § (1)–(2) bekezdés.

²² 47/2020. (III. 18.) Korm. rendelet 6. § (1)–(4) bekezdés.

²³ Izsó KRISZTINA: A szerződések érdekbeli és gazdasági lehetetlenüléséről a 2020-as világvárvány kapcsán. *Magyar Jog*, 2020/10. szám, 572.

3.2. Szerződésszegés a teljesítés lehetetlenné válása miatt

Amennyiben a szerződésben kikötött szolgáltatás teljesítését a szerződéskötést követően bekövetkező vis maior kizárja, a szerződés – a teljesítés lehetetlenné válása miatt – a Ptk. 6:179. § (1) bekezdése értelmében megszűnik.²⁴

A vis maior következtében a teljesítés fizikai, jogi vagy gazdasági (érdekbeli) okból válhat lehetetlenné. Jóllehet a világválság miatti vis maior a teljesítést akár fizikai okból is lehetetlenné teheti, a gyakorlatban jobbra a jogi és a gazdasági lehetetlenüléssel kapcsolatos esetekkel összefüggésben merültek fel értelmezési kérdések.

A Kúria következetes gyakorlata szerint jogi okra akkor vezethető vissza a lehetetlenülés, ha a jogi szabályozásban a szerződés megkötése után olyan változás áll be, amely mellett érvényes szerződés ellenére sincs jogi lehetőség a teljesítésre.²⁵ Ez a helyzet különösen akkor, ha valamely jogszabály meghatározott termékre, illetve meghatározott ország vonatkozásában export- és/vagy importtilalmat vezet be.²⁶ Ha például jogszabály valamely termék Távol-Keletről való behozatalát vagy Magyarországról történő kivitelét megtiltja, akkor az ilyen célra irányuló külkereskedelmi szerződések teljesítése jogi okból lehetetlenné válik.

A gazdasági (érdekbeli) lehetetlenülést a bírói gyakorlat viszonylag szűk körben ismeri el. Ennek oka elsősorban az, hogy a feleknek már a szerződéskötéskor számolniuk kell a körülmények esetleges változásaival.²⁷ Ezért a gyakorlat abból indul ki, hogy a gazdasági válságjelenségek – főszabály szerint – nem minősíthetők vis maiornak.²⁸

Természetesen előfordulhatnak azonban rendkívüli jelentőségű és a szerződéskötéskor nem kalkulálható változások, s ezeket a bírói gyakorlat megfelelően értékeli. A felsőbb bírósági gyakorlat szerint az érdekbeli lehetetlenülés lényeges vonása, hogy a bekövetkezett változás olyan súlyú és horderejű, amely jelentős mértékben meghaladja a szerződéskötéskor kellő gondosság mellett előrelátható gazdasági és piaci változásokat, és egyértelműen, lényegesen meghaladja a szokásos kockázati mértéket.²⁹

²⁴ A lehetetlenülésről és a késedelem mint időszakos lehetetlenülés összefüggéseiről lásd: CSEHI ZOLTÁN: 'A király megbetegedett': a szerződés lehetetlenül. Az idő dimenziója a lehetetlenülés körében – az időszakos lehetetlenülés problémája. In: *Liber Amicorum E. Lontai. Emlékkönyv Lontai Endre egyetemi tanár tiszteletére*. ELTE – ÁJK, Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 2005, 37–52.

²⁵ Kúria Pfv.IV.21.909/2015/3. számú ítélete.

²⁶ VÉKÁS: i. m., 299.

²⁷ Legfelsőbb Bíróság Gfv.IX.30.191/2011/9. számú ítélete.

²⁸ Kúria Pfv.I.20.422/2013/5. számú ítélete.

²⁹ Kúria Pfv.I.20.416/2019/6. számú ítéletének [12] pontja.

A gazdasági lehetetlenülés bírói gyakorlatban kidolgozott fogalmának közép-pontjában tehát az áll, hogy a szerződéskötést követően – akár a kötelezett helyzetében, akár a piaci-, illetve gazdasági környezetben – olyan (elsősorban az értékviszonyokat érintő) változás következik be, amely nem volt előrelátható, és amelynek következtében a szerződés teljesítése csak a kötelezettől észszerűen el nem várható rendkívüli nehézségek árán vagy aránytalan áldozatvállalás mellett lenne lehetséges. Más szóval, gazdasági lehetetlenülés akkor állapítható meg, „ha a szerződést a szerződéskötés után bekövetkezett változás miatt olyan előre nem látott (látható) nehézségek, vagy olyan aránytalan áldozat árán lehet teljesíteni, amely a kötelezettől nem várható el”.³⁰ Olyan, a kellő gondosság mellett sem előre látható horderejű változásról van tehát szó, amely meghaladja a szokásos üzleti kockázat mértékét.³¹ Ezzel összefüggésben fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy a bírói gyakorlat szerint önmagában a kereslet-kínálati viszonyok konjunkturális tényezőktől függő megváltozása a szerződő felek üzleti kockázati körébe tartozik.³²

Kifejezetten a világjárvány mint vis maior lehetetlenülésre vezető jellegét vizsgálta a Tatabányai Törvényszék egy utazási szerződéssel kapcsolatos jogvitában.³³ A bíróság álláspontja szerint a perbeli utazási szerződés teljesítése – a koronavírus-járvány miatt – olyan okból vált lehetetlenné, amelyért egyik fél sem volt felelős.³⁴ Az ezzel kapcsolatos ítéleti okfejtés a következő: „A lehetetlenülést önmagában a koronavírus Európában történt megjelenése és az abból fakadó veszélyek és nehézségek (be- és kiutazási bizonytalanságok, kötelező tesztelés, esetleges karantén kötelezettség, többletköltségek, akár súlyos betegség kialakulásának kockázata) idézték elő. Köztudomású, hogy a Covid-19 vírus a világban a perbeli időszakban jelen volt, sőt azóta is terjed, pontos terjedését nem lehetett előre meghatározni. A vírus más vírusokhoz képest magas százalékban halálos kimenetelű vagy súlyos lefolyású betegséget váltott és vált ki. Ilyen körülmények között az utazó részéről nem volt elvárható az utazás teljesítése.”³⁵

A bíróság tehát a perbeli utazási szerződés vonatkozásában úgy ítélte meg, hogy a koronavírus-járvány közvetlen és köztudomású következményei önmagukban elegendőek az érdekbeli lehetetlenülés alátámasztására. Hangsúlyozzuk azonban, hogy ez a megállapítás semmiképpen nem általánosítható oly módon, hogy a világjárvány

³⁰ Győri Ítélet tábla Pf.III.20.146/2021/7/I. sz. ítélete [43] pont.

³¹ BDT 2006.1366, hivatkozva: MOLNÁR AMBRUS: 6:179. §. In: WELLMANN GYÖRGY (szerk.): *Az új Ptk. magyarázata V/VI. Polgári jog. Kötelmi jog. Első és Második Rész.* HVG-ORAC, Budapest, 2013, 326.

³² BDT 2021.2639, hivatkozva: VÉKÁS: i. m., 299.

³³ Tatabányai Törvényszék 13.P.20.014/2021/7. sz. ítélete.

³⁴ Tatabányai Törvényszék 13.P.20.014/2021/7. sz. ítélete [27] pont.

³⁵ Tatabányai Törvényszék 13.P.20.014/2021/7. sz. ítélete [28] pont.

az eset körülményeitől függetlenül és bármely szerződéstípus tekintetében automatikusan megalapozná a gazdasági vagy érdekbeli lehetetlenülést. A világjárvány miatti vis maior ugyanis kizárólag az érintett szerződésben kikötött szolgáltatás jellegére és a konkrét eset körülményeire tekintettel minősülhet lehetetlenülésre vezető oknak.

3.3. Mentésülés a kontraktuális kártérítési felelősség alól

Minden olyan esetben, amikor a kötelezett nem-teljesítését – részben vagy egészben – a világjárvány miatti vis maior-körülmények bekövetkezésével indokolja, a konkrét körülmények gondos mérlegelésével kell megvizsgálni azt, hogy a vis maiorra hivatkozás elegendő-e a szerződésszegéssel okozott esetleges károkért való felelősség alóli mentesüléshez.

A Ptk. 6:142. §-a értelmében a szerződésszegő fél akkor mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy

- a szerződésszegést ellenőrzési körén kívül eső,
- a szerződéskötés időpontjában előre nem látható körülmény okozta, és
- nem volt elvárható, hogy a körülményt elkerülje, vagy a kárt elhárítsa.

Az első kérdés tehát az, hogy a szerződésszegést valóban a járvány mint vis maior-körülmény okozta-e. A mentesülésre vezető feltételek vizsgálatának ugyanis csak akkor van helye, ha az állított vis maior-helyzet és a szerződésszegés között okozati összefüggés áll fenn. Az oksági kapcsolat megléte esetén pedig azt kell megvizsgálni, hogy a koronavírus-járvány, illetőleg annak bizonyos (jogi és nem jogi) következményei az adott esetben a szerződésszegő fél ellenőrzési körén kívül eső, a szerződéskötéskor elő nem látható körülménynek minősülnek-e, továbbá hogy e körülmények elkerülése vagy a kár elhárítása elvárható volt-e.

3.3.1. A vis maior-körülmény ellenőrzési körön kívüli jellegének megítélése

Mindenekelőtt azt célszerű rögzíteni, hogy a „vis maior” és az „ellenőrzési körön kívül eső elháríthatatlan körülmény” – jóllehet mutatnak átfedéseket – nem azonos kategóriák. Kétségtelen, hogy a vis maior fogalmi eleme az elháríthatatlanság, de nem feltétlenül tekinthető minden esetben ellenőrzési körön kívüli körülménynek. Előfordulhatnak tehát úgynevezett „belső” vis maior-körülmények is.³⁶ A Ptk. 6:142.

³⁶ Az egyes jogirodalmi álláspontokat – példákkal illusztrálva – részletesen ismerteti Csöndes Mónika. Lásd: CSÖNDES: i. m., [26]–[27] bekezdés.

§-a alkalmazása körében ezért valójában nem az a kérdés, hogy a világjárvány vis maiornak minősül-e, hanem az, hogy a szerződészegő fél ellenőrzési körén kívüli körülménynek tekinthető-e.

Sok esetben aligha vitatható a járvány, illetőleg az ahhoz kapcsolódó jogalkotói aktusok és hatósági cselekmények ellenőrzési körön kívüli jellege. Ez a helyzet például a szerződés szerű teljesítést kizáró megbetegedés³⁷ vagy hatósági karantén elrendelése esetén.³⁸ Nem kizárt azonban, hogy bizonyos esetekben a járvány belső vis maiorra vezet, ami viszont nem teszi lehetővé a kontraktuális felelősség alóli mentesülést.³⁹

Ezt a kérdést vizsgálta a Gödöllői Járásbíróság egy Covid-gyorstesztet halasztott hatályú adásvételére irányuló szerződéssel kapcsolatos jogvitában.⁴⁰ Az ügy tényállása szerint az alperesi eladó a 2020. március 30-án kötött szerződés alapján mindösszesen 800 db Covid-gyorsteszt 2-3 hetes határidőre történő szállítására vállalt kötelezettséget, amelynek azonban nem tett eleget. Az alperes szerződészegőse folytán a felperes kénytelen volt a teszteket más forrásokból és magasabb vételáron beszerezni, amire tekintettel – a két vételár közötti különbség – kártérítésként való megfizetésére kérte kötelezni az alperest. Az alperes védekezése azon alapult, hogy a világjárványra tekintettel előállt vis maior-helyzet okozta szerződészegőségét, és ezért – megítélése szerint – kártérítési kötelezettség nem terheli.

A járvány miatti vis maior és az ellenőrzési körön kívüliség összefüggéseinek vizsgálata körében a bíróság abból indult ki, hogy a járvány általánosságban véve valóban vis maiornak tekinthető,⁴¹ de ha az a konkrét esetben „belső” vis maiornak minősül, akkor nem teszi lehetővé a felelősség alóli mentesülést. Önmagában az ugyanis, hogy a szerződészegő fél az adott körülményt nem képes befolyásolni, nem eredményezi azt, hogy a körülményt egyszersmind ellenőrzési körön kívül esőnek kell tekinteni. S megfordítva: a szerződészegő fél ellenőrzési körébe eső (vagyis: „belső”) körülmény is lehet elháríthatatlan, de ebben az esetben nem szolgálhat a felelősség alóli mentesülés alapjául.⁴²

Amint a bíróság kiemelte, a következetes bírói gyakorlat szerint a gazdasági válságjelenségek főszabály szerint nem minősülnek vis maiornak, s nem vezetnek a szerződés teljesítésének lehetetlenülésére. Egy természeti eredetű, elháríthatatlan

³⁷ PÁZMÁNDI PATRIK: Mentésülés a kontraktuális kártérítési felelősség alól a COVID-19-járvány, valamint a gazdasági szankciók tükrében. *Kártérítési és Biztosítási Jog*, 2021/3–4. szám, [13] bekezdés.

³⁸ CSÖNDES: i. m., [29] bekezdés.

³⁹ Lásd az Új Ptk. Tanácsadó Testület Ptk. 6:142. § alkalmazásával összefüggésben kiadott véleményét.

⁴⁰ Gödöllői Járásbíróság 14.G.40.060/2020/19. sz. ítélete.

⁴¹ Gödöllői Járásbíróság 14.G.40.060/2020/19. sz. ítéletének [110] pontja.

⁴² Gödöllői Járásbíróság 14.G.40.060/2020/19. sz. ítéletének [113] pontja.

erőként ható járvány ugyanakkor okozhat olyan jelentős, drasztikus piaci változásokat, amelyek viszont már alapot adhatnak a vis maior megállapítására, illetve a szerződésszegő fél kárfelelősség alóli kimentésére.⁴³ A perbeli eset tényállását vizsgálva azonban arra a következtetésre jutott a bíróság, hogy a szóban forgó esetben nem erről van szó. Az elháríthatatlan külső ok megállapíthatóságát ugyanis kizárja az, hogy a felperes megrendelését az alperes a járvány kitörése – és a veszélyhelyzet kihirdetése – után fogadta el, ebben az időpontban tehát a járvány kitörésének ténye ismert volt, sőt, a megrendelés kifejezetten olyan termékre szólt, amelyre a járvány elleni védekezéshez volt szükség (amiből következően a termék iránti kereslet hirtelen és jelentős növekedésével az alperesnek számolnia kellett).⁴⁴ Úgyszintén megállapítható volt az is, hogy a termék beszerzése objektíve nem vált lehetetlenné (hiszen maga a felperes is tudott fedezeti ügyletet kötni). Mindezeket mérlegelve a bíróság úgy ítélte meg, hogy az orvosdiagnosztika eszközöket üzletszerűen forgalmazó alperes számára a beszerzési, értékesítési nehézségek, illetve az üzleti tevékenységével kapcsolatos piaci változások ellenőrzési körén belül merülnek fel akkor is, ha ezeket nem képes befolyásolni, s ezért a perbeli szerződés vonatkozásában az alperes tekintetében ellenőrzési körön kívül eső tényező bekövetkezése nem állapítható meg.⁴⁵

3.3.2. A vis maior-körülmény előreláthatóságának megítélése

A Ptk. 6:142. §-a szerinti kimentés második konjunktív feltétele az, hogy a szerződésszegő fél ellenőrzési körén kívül eső körülmény a szerződéskötés időpontjában – objektív mércével mérve – ne legyen előre látható.⁴⁶ Ebből következően nem ad alkalmat a kontraktuális kártérítési felelősség alóli mentesülésre a szerződésszegő fél ellenőrzési körén kívül felmerülő olyan teljesítési akadály, amelynek bekövetkezésével a kötelezettséget vállaló félnek a szerződés megkötéskor objektíve, azaz

⁴³ Gödöllői Járásbíróság 14.G.40.060/2020/19. sz. ítéletének [121] pontja.

⁴⁴ Gödöllői Járásbíróság 14.G.40.060/2020/19. sz. ítéletének [122] pontja.

⁴⁵ Gödöllői Járásbíróság 14.G.40.060/2020/19. sz. ítéletének [123]–[128] pontja. Az ügyben végső fokon eljáró Kúria a Pfv.V.20.826/2021/2. számú felülvizsgálatot megtagadó végzésében – az alsóbb fokú bíróságok álláspontját osztva – kifejezetten megjegyezte, hogy „a Ptk. – és az annak kodifikációs mintájának tekintett Bécsi Vételi Egyezmény szigorú gyakorlata – szerint a beszerzési nehézségek a kötelezett ellenőrzési körébe tartoznak, és csak kivételesen (a szerződésszerű teljesítés ténylegesen lehetetlenné válásakor, ha pl. az adott áru teljesen eltűnt a piacról) tekinthetők ellenőrzési körön kívülinek”. Lásd a Kúria Pfv.V.20.826/2021/2. sz. végzése [18] pontját.

⁴⁶ VÉKÁS: i. m., 245.

a szerződésszegő fél helyzetében lévő (ideáltipikus) személyek mércéjével mérve, számolnia kellett.⁴⁷

Amennyiben tehát a járvány, illetőleg annak teljesítést gátló jogi és nem jogi következményei a szerződésszegő fél számára a szerződés megkötésekor ismertek lehettek, akkor azokkal a szerződésszegő félnek már a szerződéskötéskor kalkulálnia kellett (volna). Ha viszont az ismert (vagy megismerhető) körülményeket a szerződésszegő elmulasztotta a szerződés megkötésekor mérlegelni, ennek – rá nézve – hátrányos következményei alól nem mentesülhet.⁴⁸

Amint a Kúria rámutatott: *„fokozódó világjárvány közepette kötött szerződések esetén észszerűen eljáró, az adott piaci viszonyokat ismerő szakségtől elvárható, hogy – éppen különös szaktudása okán – a szerződés megkötésének időpontjában számoljon a reális korlátozásokkal, azaz a saját teljesítését negatívan befolyásoló körülményekkel, amelyek előreláthatósága kizárja a mentesülését”*.⁴⁹

Az előreláthatósági kritérium értelmezésével és alkalmazásával kapcsolatban a jogirodalomban többen felhívták a figyelmet arra, hogy az előreláthatósági kimentési feltétel körében figyelemmel kell lenni az esetleges szektorális és földrajzi eltérésekre is. A járvány ugyanis nem ugyanattól az időponttól kezdve, nem ugyanolyan módon és mértékben érintette a különböző piacokat, illetve szektorokat.⁵⁰ Ismert például, hogy a Távol-Keleten európai megjelenését megelőzően felütötte a fejét a vírus, amiből következően az oda és onnan szállító piaci szereplőket értelemszerűen előbb érinthette a járvány miatti vis maior-helyzet, mint azokat a piaci szereplőket, akik a távol-keleti piacokról nem szereztek be, és oda nem is értékesítettek.⁵¹

3.3.3. Az elvárhatósági kritérium értelmezése

A felelősség alóli mentesülés harmadik együttes feltétele szerint a szerződésszegő felet terheli annak bizonyítása, hogy a szóban forgó szerződés szerű teljesítést akadályozó, kizáró körülmény nem volt elkerülhető, továbbá hogy a szerződésszegés kárkövetkezményei nem voltak elháríthatók. Hangsúlyozzuk, hogy az ellenőrzési körön kívüliséget, valamint az előreláthatóságot a Ptk. 6:142. §-a értelmében a szerződéskötés időpontjára vetítve kell vizsgálni, az elvárhatósági feltétel viszont

⁴⁷ FUGLINSZKY: i. m., 115.

⁴⁸ Gödöllői Járásbíróság 14.G.40.060/2020/19. számú ítéletének [129] pontja.

⁴⁹ Kúria Pfv.V.20.826/2021/2. sz. végzésének [19] pontja.

⁵⁰ PÁZMÁNDI: i. m., [22] bekezdés.

⁵¹ CSÖNDES: i. m., [35] bekezdés.

a szerződésszegés időpontjában vizsgálendő. Hasonlóan fontos, hogy a szerződés-szegésre vezető körülmény elkerülhetetlenségét és a bekövetkezett kár elháríthatatlanságát a mentesülni kívánó szerződésszegő félnek együttesen kell tudnia bizonyítani. Abban az esetben, ha a kimentés csupán az egyik vonatkozásban sikeres, a szerződésszegő fél a kártérítési felelősség alól mentesülni nem tud.⁵²

A Ptk. 6:142. §-ában rögzített elvárhatósági feltétel tulajdonképpen nem más, mint az 1:4. § (1) bekezdése szerinti „az adott helyzetben általában elvárható magatartás” zsinórmértékének áttemelése a kontraktuális felelősség körébe.⁵³ Az elvárhatóság hiánya mint szükséges kimentési feltétel valójában azt jelenti, hogy a jogalkotó a teljesítésre kötelezett szerződő féltől aktív, tevőleges kármegelőző és kárenyhítő magatartást kíván meg. Az elvárhatósági mérce alkalmazása körében – az előreláthatósági feltétellel azonos módon – az ideáltipikus jogalanytól elvárható magatartásból indul ki a jogalkotó. Ennek egyik következménye az, hogy az elvárhatóság körében is figyelemmel kell lenni a szerződésszegő fél státuszára, a szerződésben kikötött szolgáltatás jellegére és az érintett piac jellegzetességeire.⁵⁴ Kizárólag mindezek együttes és gondos mérlegelésével lehet állást foglalni abban a kérdésben, hogy adott esetben a járvány miatti vis maior mint a szerződés megszegésére vezető körülmény bekövetkezésének elkerülése, illetőleg a kárkövetkezmény elhárítása a szerződésszegőtől elvárható volt-e.

4. Zárszó helyett

Az elsősorban a bírói gyakorlat elemzésén alapuló vizsgálódásunk zárásaként az előzőekben kifejtett gondolatokat ehelyütt megkíséreljük tételmondatokba sűrítve röviden összefoglalni:

1. Álláspontunk szerint aligha vitatható, hogy a koronavírus okozta világjárvány a *vis maior* fogalmi keretein belül értelmezhető.
2. A világjárvány miatti vis maior helyzet a szerződések valamennyi létszakában (a szerződéskötési tárgyalások megkezdésétől a szerződés teljes tartama alatt) releváns lehet, illetőleg azzá válhat.
3. Tekintettel arra, hogy a feleket a szerződéses tárgyalások során és a szerződés teljes tartama alatt együttműködési és tájékoztatási kötelezettség terheli, e kötelezettség (valamint a szerződés teljesítése körében az ezt konkretizáló akadály-

⁵² CSÖNDES: i. m., [37] bekezdés.

⁵³ VÉKÁS: i. m., 245.

⁵⁴ CSÖNDES: i. m., [38] bekezdés.

közlési kötelezettség) értelemszerűen különös hangsúlyt kap akkor, ha a szerződészerű teljesítést gátló vis maior helyzet következik be.⁵⁵ Az együttműködési és tájékoztatási kötelezettség tehát a releváns vis maior-helyzet lehetséges egyéb jogkövetkezményeitől függetlenül, valamennyi szerződéses létszakban kötelezettséget ró a felekre.

4. A világjárvány miatti vis maior szerződési jogi relevanciáját az adja, ha és amennyiben a szerződészerű teljesítést jelentős mértékben elnehezíti, vagy kizárja. Vagyis: a világjárvány vis maiornak minősül ugyan, de ebből nem következik automatikusan, hogy valamely szerződéses jogviszony tekintetében jogkövetkezmények kapcsolódnak hozzá. Ha a szerződésben kikötött szolgáltatás teljesíthetőségét nem érinti, akkor irreleváns. A bírósági gyakorlatban a releváns és az irreleváns vis maiorra egyaránt látunk példát.⁵⁶
5. A szerződészerű teljesítést elnehezítő vagy kizáró vis maior idődimenziója határozza meg az alkalmazható szerződési jogi következményeket. A szerződéskötéskor fennálló, teljesítést kizáró vis maior érvénytelenségre vezet, a szerződéskötést követően bekövetkező vis maior pedig – a teljesítés elnehezülése esetén – szerződésmódosításra adhat alapot, vagy – a teljesítés lehetetlenné válása esetén – szerződésszegésre vezethet.
6. A világjárvány miatti vis maior-körülménnyel okozati összefüggésben bekövetkező szerződésszegés esetén a szerződésszegő fél a felelősség alól a Ptk. 6:142. §-a szerinti konjunktív feltételek együttes fennállása esetén mentesülhet, vagyis önmagában a világjárvány miatti vis maior nem eredményez automatikusan felelősség alóli mentesülést.

⁵⁵ BÁNKI ZOLTÁN: A veszélyhelyzet és a rendeleti jogalkotás hatása a polgári jogi kötelezések, különös tekintettel a teljesítési határidőkre és a vis maior intézményére. *Magyar Jog*, 2021/ 5. szám, 308.

⁵⁶ Egy utazási szerződéssel kapcsolatos perben a bíróság a koronavírus-járványt önmagában érdekbeli lehetetlenülésre vezető vis maior körülménynek tekintette (Tatabányai Törvényszék 13.P.20.014/2021/7. sz. ítélete), ezzel szemben egy Covid-tesztek halasztott hatályú adásvételére irányuló szerződés tekintetében úgy ítélte meg az eljáró bíróság, hogy a világjárványra (és az abból fakadó beszerzési nehézségekre) való hivatkozás önmagában nem elegendő ahhoz, hogy a nem teljesítő kötelezett a szerződésszegés következményei alól mentesülhessen (Gödöllői Járásbíróság 14.G.40.060/2020/19. sz. ítélete, valamint a Kúria Pfv.V.20.826/2021/2. számú végzése). Ugyancsak nem mentesült a munkáltató az állásidőre járó alapbér megfizetése alól arra hivatkozva, hogy a világjárványra tekintettel ellenőrzési körén kívüli okból nem tudott eleget tenni foglalkoztatási kötelezettségének (Szombathelyi Törvényszék mint munkaügyi bíróság I.M.70.114/2020/11-II. sz. ítélete).

DR. BODZÁSI BALÁZS

tudományos főmunkatárs

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék
közjegyző (Budapest)

A KAMATSZABÁLYOZÁS EGYES KÉRDÉSEI A VÁLSÁGOK TÜKRÉBEN

1. A pénz és a kamat fogalma a polgári jogban

Válságidőszakokban rendszeresen kerül a bírálatok középpontjába a kamat, annak léte és mértéke. Így az a kérdés is felmerül, hogy egyáltalán miért kell kamatot fizetni. Annak érdekében, hogy ezekre a kérdésekre választ tudjunk adni, először is azt kell megvizsgálnunk, hogy tulajdonképpen mi is a kamat. Ez természetesen elvezet ahhoz a további kérdéshez, hogy mi is valójában a pénz. A pénz fogalmának, tulajdonságainak és polgári jogi megítélésének vizsgálata meghaladja ennek a tanulmánynak a kereteit, itt csupán a kamattal való szoros összefüggésre utalunk.

A polgári jogi szabályozás és a magánjogtudomány feltűnően keveset foglalkozik a pénzzel, és így a kamattal is.¹ Önmagában a magyar Ptk. rendelkezései alapján nem tudunk választ adni arra a kérdésre, hogy polgári jogi értelemben mi is a pénz, illetve mi a kamat, valamint hogy melyek ezek fő jellemvonásai.² A magyar jogalkotó mentségére szolgáljon, hogy ezekre a kérdésekre a külföldi magánjogi kódexek alapján sem tudnánk egzakt választ adni. Hogy ezt megtegyük, a közgazdasági szakirodalmat kell segítségül hívni.³

¹ Ennél szemléletesebben fogalmaz LESZKOVEN LÁSZLÓ, aki szerint a jogtudomány művelői számára a pénzkötelmek és a kamattartozások világa olyan kincseshánya, amely kifogyhatatlanul tárja értékeit a kutató elé. Lásd LESZKOVEN LÁSZLÓ: Az idegen pénznemben teljesíthető tartozás utáni késedelmi kamat mértékéről. *Gazdaság és Jog*, 2008/3. szám, 9.

² A pénz dologi jogi elemzéséről lásd GÁRDOS ISTVÁN: *Kié a pénzem? A pénz dologi jogi vizsgálata*. Wolters Kluwer, Budapest, 2016, 247.

³ A közgazdaságtan számára külön kérdés a kamatokra tekintettel a hitelek törlesztőrészletének a meghatározása. Korábban aranyalapú pénzeket használtak, és a számításokhoz felhasznált kamatláb meghatározása során a pénz elértéktelenedésével nem foglalkoztak. Az aranypénzek idején kialakult hiteltörlesztési táblákat azonban – a modern pénz elinflálódásának a veszélye miatt – új módon kell meghatározni. Erről részletesebben lásd KOVÁCS LEVENTE: Hiteltörlesztési algoritmus-típusok, törlesztési karakterisztikák és pénzügyi következményeik. *Gazdaság és Pénzügy*, 2018/3. szám, 286–304.

2. A kamatra vonatkozó nézetek változása az elmúlt évszázadokban

A hitelezésre – elsődlegesen a vállalkozói hitelre – épülő tulajdonosi kapitalizmus időszakában magától értetődő, hogy a kölcsönadott tőke után az adósnak kamatot kell fizetnie. Az elmúlt évtizedek gazdasági növekedése alapvetően a hitelezésre és a hitelpénz használatára épült. Ez azonban az emberiség történelme során korántsem volt mindig így, s emiatt a hitelnyújtáshoz szorosan kapcsolódó kamatra vonatkozó nézetek is eltérően alakultak a különböző történeti korokban.

2.1. Az ókori görög felfogás

A kamattal kapcsolatos nézeteket több évszázadon keresztül ARISZTOTELÉSZ felfogása határozta meg. Arisztotelész szerint természetellenes az, hogy egy közvetítőeszköz – a pénz – gyümölcsöt (kamatot) hozzon. A kamat útján történő pénzszerzés nem a természetben, hanem csaláson alapszik. A kamat szerinte nem más, mint pénzszerzés pénzből, amelynek során azonban a pénzt nem természetének megfelelő módon, vagyis nem arra a célra használják, amire eredetileg szolgált.

Arisztotelész különbséget tett „élő pénz” (más néven „természetes pénz”) és „nem élő pénz” között. Az „élő pénz” a mezőgazdasági termelőknek nyújtott kölcsönt jelentette, amelynél elismerték a kamatkikötést, azzal, hogy a kamatot, illetve a kölcsönt azon időszakot követően kellett visszafizetni (visszaadni),⁴ amikor a jószág szaporulatot hozott.⁵

A mezőgazdasági termelőknek nyújtott kölcsön után számított kamat az ókori Babilonban és Egyiptomban is széles körben elterjedt. Ennek mértéke a kölcsöntőke 1/3-át is elérhette.⁶

Arisztotelész kamattal kapcsolatos elutasító állásfoglalása azt juttatta kifejezésre, hogy a prekapitalista termelési viszonyok között a kamat rendszeridegen elem volt. Ezzel szoros összefüggésben állt az is, hogy a kölcsönnyújtás elsődlegesen fogyasztási célokat szolgált, nem pedig a termelés hatékonyságának és mennyiségének a növelését. A kölcsönt tehát nem azért adták, hogy az adós produktív beruházásokra fordítsa. Az adósok főként nehéz helyzetbe került mezőgazdasági termelők voltak. A korabeli erkölcsi felfogás szerint pedig aki bajban van, annak kamatmentes kölcsönre van szüksége, hiszen a kamatozó kölcsön csak még rosszabb

⁴ A kölcsön tárgya lehetett termény vagy jószág is, nem feltétlenül pénz.

⁵ MÜLLER, KLAUS: *Geld. Von den Anfängen bis heute*. Ahriman-Verlag, Freiburg, 2015, 349.

⁶ Ez 33,33 százalékos kamatlábat jelentett. Lásd MÜLLER: i. m., 349.

helyzetbe taszítaná. Ebből a szempontból Arisztotelész kamattal kapcsolatos álláspontja következetesnek és logikusnak tekinthető.⁷

A korabeli negatív erkölcsi megítélés ellenére azonban az ókori görög városállamokban is megindult az a folyamat, amely a mezőgazdasági termelők eladósdásához és a földek elzálogosításához vezetett. A pénzkölcsön utáni kamat akár 36 százalék is lehetett. Terjedt az adósrabszolgaság, miközben folyamatosan szűkült az a társadalmi réteg, amely a vagyon növekvő része felett rendelkezett. Egy idő után pedig bekövetkezett a pénzügyi rendszer összeomlása, amely háborúkhöz és az ókori görög kultúra virágkorának a végéhez vezetett.⁸

2.2. A középkor első évszázadai

A középkori skolasztikus filozófia Arisztotelész felfogásának és a Bibliának az összehangolására törekedett. Az így született nézetrendszernek természetesen illeszkednie kellett a feudális termelési viszonyokhoz.

A korai középkorban a kamattal szembeni elutasítás elevenen élt tovább, a kamatot tulajdonképpen a lopás egyik formájának tartották. Ezt a nézetet tükrözte 825-ben I. Lothár királynak (utóbb császárnak) az a rendelkezése is, amellyel ismét megerősítette Nagy Károly császár 789-ben kiadott törvényét. Eszerint aki kamatot szed, azt ki kell közösiíteni az egyházból, és fogságba kell vetni.⁹

Néhány évszázaddal később a pápák is megtiltották a kamatszedést. Az általános kamattilalmat 1179-ben a III. Lateráni Zsinat mondta ki. A zsinati határozat 25. cikkelye szerint aki kamatot szed, attól még az egyházi temetést is meg kell tagadni. További intézkedéseket foganatosított az uzsorásokkal szemben 1215-ben a IV. Lateráni Zsinat.

Az érett középkor filozófusainak – így mindenekelőtt ALBERTUS MAGNUSnak (1193–1280) és AQUINÓI SZENT TAMÁSnak (1225–1274) – a pénzzel és a kamattal kapcsolatos elmékedései Arisztotelész nézeteire épültek. Ennek alapján utasította el Aquinói Szent Tamás a kamatot, amellet, hogy mind az árucserre, mind pedig a kölcsönnyújtás és a kölcsön visszaadása során is megkövetelte az egyenértékűséget.¹⁰ A kamatot munka nélkül, érdemtelenül és jogtalanul szerzett jövedelemnek tekintette.

⁷ MÜLLER: i. m., 349.

⁸ WALKER, KARL: *Geld in der Geschichte*. Nikol Verlag, Hamburg, 2017, 13–15.

⁹ MÜLLER: i. m., 350.

¹⁰ Részletesebben lásd ZSUGYEL JÁNOS: Közgazdasági gondolatok Luther Márton életművében. *Közgazdasági Szemle*, 2017. október, 1081–1082.

A középkori kamattilalomra azonban nem lehet egyszerűen etikai kérdésként tekinteni. Fontos kiemelni azt is, hogy a hitelezés bővülése a gazdasági életre, a termelésre ösztönzőleg hatott volna, ami azonban a feudális uralkodó réteg pozícióját veszélyeztette, hozzájárulva a polgárság megerősödéséhez.¹¹

Az egyházi kamattilalom ellenére a pénzkölcsönzés és a kamatszedés a középkorban is jelen volt, csak a hagyományostól eltérő jogi formát öltött. A pénzgazdálkodás fejlődésével a kereskedők egyre több olyan jogi megoldást fejlesztettek ki, amellyel az egyházi kamattilalmat meg tudták kerülni.¹² Az egyik ilyen elismert és a 12. századtól széles körben elterjedt atipikus hitelnyújtási mód az ún. járadékvéttel (*Rentenkauf*) volt. Nem vonatkozott azonban a kamattilalom a tengeri kölcsönre és a társaságba (*commenda*) bevitt tőkére sem.¹³

Ha a *commenda* keretében folytatott vállalkozási tevékenység sikeres volt, a kölcsönadó visszakapta a kölcsönösszeget, és részesült a nyereségből, vagy egy előre meghatározott kamatot kapott. A profitból való részesedés, illetve a kamat a kockázatért való ellentételezésnek számított, ezért nem tekintették a tengeri kölcsönt sem az egyházi kamattilomba ütköző ügyletnek. Általában azokat az ügyleteket nem tekintették uzsorának, amikor a kölcsönt nyújtó a befektetéséért a nyereségből és a veszteségből is részesedett.¹⁴

Ezek az atipikus hitelnyújtási formák különösen a 12. századtól terjedtek el széles körben. Ez arra a fontos körülményre is visszavezethető, hogy Európában a 11. század közepétől a klíma kedvezőbbre fordult,¹⁵ ami a mezőgazdasági termelés fellendüléséhez¹⁶ és a népességszám gyarapodásához vezetett.¹⁷ Ezt számos technológiai újítás (pl. a nehézeke vagy fordítóeke, a borona, a lovak patkolása, a foga-

¹¹ MÜLLER: i. m., 351.

¹² FÖLDI ANDRÁS (szerk.): *Összehasonlító jogtörténet*. 4. kiadás, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2020, 551.

¹³ MEYER, JUSTUS: *Haftungsbeschränkung im Recht der Handelsgesellschaften*. Volume I. Springer Verlag, Berlin–Heidelberg, 2000, 56.

¹⁴ SÁNDOR ISTVÁN: *Tanulmányok a társasági jog területéről*, Patrocinium Kiadó, Budapest, 2015, 110.

¹⁵ Ez az éghajlati változás azt jelentette, hogy 950 és 1250 körül az északi féltekén a hőmérséklet megemelkedett. Nyugat-Európában ezt volt a leghosszabb jótékony éghajlati periódus a „római klímaoptimum” (RCO) óta. Ez a meleg időszak meglehetősen kedvező feltételeket teremtett a mezőgazdaságban.

¹⁶ A főbb gabonák terméseredményei a 12–13. századra a Karoling-korinak két-háromszorosára emelkedtek. Erről lásd NAGY BALÁZS: A gazdasági fellendülés kiindulópontja: a mezőgazdaság. In: KLANICZAY GÁBOR (szerk.): *Európa ezer éve: A középkor*. I. kötet. Osiris Kiadó, Budapest, 2004, 226.

¹⁷ Egyes becslések szerint Európa népessége 1050 körül 46 millió fő lehetett, amely 1300-ra 73 millió-ra nőtt. Lásd ENGEL PÁL: *Beilleszkedés Európába a kezdetektől 1440-ig. Magyarok Európában I*. Háttér Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1990, 126.

tolás új módja a szügyhám helyett, a vasszerszámok elterjedése) is elősegítette.¹⁸ A mezőgazdaságban létrejött többlet pedig a kereskedelmet, így a távolsági kereskedelmet is fellendítette. A nemzetközi kereskedelem olyan mértékben élénkült meg, amely változás forradalminak is nevezhető. Európa sok évszázad után ismét fontos piaccá vált a Kelet számára, mert volt pénze, és volt áru kínálata. A belső piac és a nemzetközi kereskedelem élénkülésének hatására az addig kezdetleges városiasodás 1050 táján hirtelen felgyorsult. Több régióban a semmiből születtek új városok, például Flandriában, amely textilipara folytán kezdettől a fejlődés élén járt.¹⁹

2.3. A járadékvétel

A járadékvétel az észak-német kereskedővárosokban az 1150-es évektől terjedt el a gazdasági életben.²⁰ Az ingatlan tulajdonosa – mint eladó – egy pénzösszeg ellenében arra vállalt kötelezettséget, hogy bizonyos időszakonként meghatározott pénzösszeget (járadék, *Rente*, *Gült*) fizet a kölcsönnyújtónak. A kölcsönnyújtó ebben az ügyletben a *Rente* megvásárlója volt, vagyis egy meghatározott pénzösszeg ellenében járadékot vásárolt magának, amelynek egy ingatlan volt a biztosítéka.²¹ Fontos kiemelni, hogy a járadékfizetési kötelezettség akkor is fennmaradt, ha időközben az ingatlant átruházták. A *Rente* mint dologi adósság és mint dologi jog a tulajdonosváltás ellenére is az ingatlant terhelte.²² A *Rente* jogosultját emellett elsőbbségi kielégítési jog illette meg az ingatlanra vezetett végrehajtási eljárás, valamint a *Rente* eladója (a tulajdonos) ellen indított felszámolás (*Konkurs*) során.²³

¹⁸ A mezőgazdasági termelésnek a 11–12. században végbement sokoldalú átalakulását, a földművelés hatékonyságának a megnövekedését az első „agrárforradalomnak” is nevezik. Ezzel a földhasználat új módjainak (két-, illetve háromnyomásos gazdálkodás) az elterjedése is együtt járt. Lásd ENGEL: i. m., 126–127.

¹⁹ ENGEL: i. m., 128–129.

²⁰ Elsőként a Hansa-kereskedővárosokban jelent meg (Lübeck, Köln). Svájcban mind a mai napig létezik (*Gült*). A *Gült* – a német *Grundschuldh*hoz hasonlóan – az ingatlan önálló terhe, egy önálló korlátolt dologi jog, amely a terhelt ingatlanra korlátozódó helytállási kötelezettség. Erről lásd BUCHHOLZ, STEPHAN: *Abstraktionsprinzip und Immobilienrecht. Zur Geschichte der Auflassung und der Grundschuld*. Klostermann Verlag, Frankfurt a. M., 1978, 72.

²¹ A középkori jogászok kiemelték a *Rente* és a jelzálogkölcsön-ügylet közötti különbségeket. A városi jogok ezt a különbséget tovább mélyítették, a *Rentét* ugyanis az adásvételekhez sorolták. Ezáltal a *Rente* és a tulajdonátruházás közötti hasonlóságok kerültek előtérbe. Lásd BUCHHOLZ: i. m., 74.

²² A dologi és a kötelmi adósság összekapcsolódására csak később, a római jogból ismert jelzálogjog (*Hypothek*) befolyásának hatására került sor. BUCHHOLZ: i. m., 75.

²³ BUCHHOLZ: i. m., 73., 75.

Kezdetben a járadékvételt nem lehet megszüntetni. Ezért örökjáradéknak (*Ewiggeld*) vagy örök kamatnak (*ewiger Zins*) is nevezték.²⁴ Ez alól ugyanakkor már a 13. század utolsó harmadában kivételt tettek, amit utóbb a városi jogok megerősítettek. A visszavásárlásra kezdetben az eredeti vételáron került sor, a 14. századtól azonban már lehetőség volt arra is, hogy a jogosult az eredeti vételár meghatározott mértékben megemelt összegére tartson igény, vagyis a kamattal növelt összeget kérhette az ingatlan tulajdonosától.²⁵

A *Rentét* csak az adós (a tulajdonos) mondhatta fel. A *Rentenkauf* klasszikus formája nem tette lehetővé a jogosult számára a felmondást.²⁶ A felmondási jog hiányát a járadékhoz való jog átruházhatósága kompenzálta. A járadék iránti jog (jogcím) átruházhatósága hozzájárult ennek a jognak az önállósodásához, amely a járadék vevője (a kölcsönnyújtó) és a kötelezett (az ingatlan tulajdonosa) közötti kapcsolat lazulásához vezetett. A *Rente* rugalmassága lehetővé tette, hogy ez a jogintézmény számos különböző jogviszonynak is tárgya lehessen (pl. elzálogosítás). Ez az ingatlanpiac és az ingatlanhoz kapcsolódó reálhittel fejlődéséhez is hozzájárult.

Mivel az időszakonként fizetendő járadékrészekbe a kamatot előre bekalkulálták,²⁷ ezzel a megoldással meg tudták kerülni az egyházi kamattiltalmat, aminek köszönhetően a járadékvétel széles körben elterjedt.²⁸ Nem véletlen, hogy voltak, akik elítélték ezt az ügyletet.²⁹

A járadékvétel terjedésével együtt egyre több gondolkodó ismerte el – bizonyos feltételek mellett – a kamat jogosságát. Így például ANTONIN (ANTONINUS) VON FLORENZ (1389–1459) olasz domonkosrendi szerzetes, firenzei érsek, aki arról írt, hogy egy kölcsönügyletnél a kölcsönösszeg időben később sorra kerülő visszafize-

²⁴ Lehetőség volt azonban arra is, hogy a *Rente* csak a járadék jogosultjának az élete végéig álljon fenn.

²⁵ BUCHHOLZ: i. m., 76.

²⁶ BUCHHOLZ: i. m., 76–77.

²⁷ A *Rente* esetében ezt nem kamatnak nevezték, hanem a tőkeösszeg (adott esetben örök időre szóló) átadásáért fizetendő árnak. Kezdetben ennek mértéke évente 10 százalék vagy akár még ennél is magasabb volt. A 14. századtól azonban a kereskedelem további bővülése, valamint a forgalomban lévő pénz mennyiségének a növekedése miatt 5-6 százalékra csökkent ennek a tételnek a mértéke. Ha azonban a kötelezett az esedékes járadék megfizetésével késedelembe esett, az esedékessé vált összeg kétszeresét kellett megfizetnie. Lásd BUCHHOLZ: i. m., 76.

²⁸ A *Rente* azonban mindig is megmaradt a városi polgárok jogintézményének. Sem idegenekre, sem nemesekre, sem pedig papokra nem lehetett a *Rentét* átruházni. További korlátozásokat tartalmaztak a földbirtokok öröklését szabályozó rendeletek. Mindez a földbirtoknak a feudális társadalomban betöltött szerepével és a földbirtokra vonatkozó szabályozással állt összhangban. Erről lásd BUCHHOLZ: i. m., 74.

²⁹ MÜLLER: i. m., 351. Többek között HENRICH VON GENT (GENTI HENRIK) (1207–1293) francia teológus is elutasította a járadékvételt.

tése esetén a kölcsönnyújtó magasabb összegre tarthat igényt, mint az időben korábbi visszafizetés esetén.³⁰

2.4. Luther és Kálvin kamattal kapcsolatos nézetei

A korábbi egyházi szemlélet azonban tartósan tovább élt. Ez jelenik meg még LUTHER MÁRTON (1483–1546) írásaiban is, aki a kölcsönnyújtás keresztényietlen módjának tekintette a pénzkölcsönt, ha az kamat fejében történt, amelyet uzsorának tekintett, és elítélt. Ezalól annak ellenére sem adott felmentést, hogy a 16. század elejére a pénzkölcsönzés általánossá vált. Luther is Arisztotelészre hivatkozott és egy 1540-ben megjelent írásának már a címében is kiemelte, hogy a papság köteles az uzsorások ellen prédikálni. Azt azonban kiemelte, hogy különbséget kell tenni az uzsoraszedés és a tisztességes haszonszerzés között.³¹

A kamattal szembeni kritikus hozzáállás döntően akkor kezdett el megváltozni, amikor az árutermelés és a pénzgazdálkodás jelentős fejlődésnek indult, és megjelentek, majd kibontakoztak a kora kapitalista gazdasági viszonyok. Ez már az egyházi felfogásra is hatással volt, hiszen a katolikus egyház mindinkább haszonélvezőjévé vált a kamatfizetésnek.³²

Ezzel a megváltozott szemlélettel közelítette meg a kamatfizetés kérdését KÁLVIN JÁNOS (1509–1564). Ő abból indult ki, hogy a kölcsönvett pénzből földet vagy házat lehet venni, amely hasznot hajt. Kálvin felfogásában tehát a pénz már tőkévé alakult át, amelyet hasznot hajtóan lehetett befektetni. Kálvin ennek mentén elismerte a kamatfizetés jogszerűségét, ami szerinte nem állt ellentétben a keresztény tanításokkal. Azt azonban ő is kiemelte, hogy a kamat felső határát meg kell határozni, és az uzsorát tiltani kell. Kálvin kamattal kapcsolatos nézete jól tükrözte a megváltozott gazdasági viszonyokat.³³

2.5. A kibontakozó kapitalizmus kora

A korai kapitalizmus kibontakozásakor az ezzel foglalkozó gondolkodók fokozatosan a megváltozott termelési viszonyok alapvető elemének kezdték tekinteni a kamatot. A merkantilizmus időszakában már nem az volt a központi kérdés, hogy

³⁰ MÜLLER: i. m., 352.

³¹ ZSUGYEL: i. m., 1084–1086. Ez is azt tükrözi, hogy Luther felfogását már nem az egyház valamennyi életszféréra kiterjedő illetékességének tudata határozta meg.

³² MÜLLER: i. m., 352.

³³ MÜLLER: i. m., 353.

meg kell-e engedni, vagy pedig tilalmazni kell a kamatszedést, hanem a kamat lényegi, jellegadó sajátosságait kezdték el vizsgálni. Ezzel egyidejűleg bontakozott ki az a nézet, amely szerint a pénzt nem otthon kell őrizni, hanem hagyni kell, hogy dolgozzon. Ez azt jelentette tehát, hogy a pénzt tőke formájában be kell fektetni, amely így hozzájárul a növekedéshez. A kamatra pedig egyre inkább mint jövedelemforrásra kezdtek tekinteni (JOHN LOCKE), amely a kereskedelmi profit egyik eleme (DAVID HUMME, JOSEPH MASSIE).³⁴

Még tovább lépett ADAM SMITH (1723–1790), aki úgy írta le a kamatot, mint amit azért fizet az adós ellenszolgáltatásként a hitelezőnek, hogy a kölcsön által lehetőséget kapjon profitra szert tenni. Ennek a profitnak nagy része az adóst illeti, hiszen a kockázatot ő viseli, és a befektetéssel járó fáradtság is őt terheli. A profit egy része azonban a kölcsönnyújtót illeti, mivel ő biztosította a lehetőséget az adós számára, hogy profitra tegyen szert. Ennek alapján Smith álláspontja szerint a kamat a profitból származik, amelyet az adós a kölcsönadott pénzösszeg segítségével hoz létre.³⁵

DAVID RICARDO (1772–1823) szerint a kamatláb a profitrátától, valamint a kereslet–kínálat viszonyától függ. Ezt a nézetet vallotta JEAN-CHARLES-LÉONARD SIMONDE DE SISMONDI (1773–1842) svájci közgazdász és történész is, aki ennek alapján ellenezte, hogy az állam jogi szabályozás útján határozza meg a kamat mértékét.³⁶

A 19. század első harmadára általánossá vált az a nézet, amely szerint a kamat a vállalkozói bevétel, illetve profit egy része. Ezt fejlesztette tovább JEAN BAPTISE SAY (1767–1832) francia közgazdász, aki a kamatot szintén a tőke mint termelési tényező jövedelmének tekintette. Aki tehát a tőke tulajdonosa, az jogosult a kamatra is.

NASSAU WILLIAM SENIOR (1790–1864) angol közgazdász a tőkejövedelmek igazságos voltát azzal próbálta igazolni, hogy a tőketulajdonosok fogyasztásuk egy részéről lemondanak. A kamat esetében is erről van szó, vagyis a kamat is azért illeti meg a tőketulajdonost, mert a kölcsönadott pénzzel saját fogyasztásának egy részéről lemondott. A tőke ennek az önmegtartóztatásnak köszönheti a létét, melyet emiatt Senior önálló termelési tényezőnek is tekintett. A profit pedig az önmegtartóztatás jutalma.³⁷

Az évszázados tilalmak, valamint a vallási és erkölcsi elutasítást követően a kamat a 19. század első felében pozitív morális tartalmat nyert, amelyet erkölcsi értelemben is legitimáltak.

³⁴ MÜLLER: i. m., 354.

³⁵ MÜLLER: i. m., 354.

³⁶ MÜLLER: i. m., 354.

³⁷ MÜLLER: i. m., 355.

2.6. A 20. századi közgazdasági nézetek

EUGEN VON BÖHM-BAWERKS (1851–1914) osztrák közgazdász, az ún. szubjektív értékelmélet képviselője arra hívta fel a figyelmet, hogy különbséget kell tenni a jelenben meglévő, valamint a jövőben létrejövő javak értéke között. A jelen érték mindig magasabb, mint a jövőbeni érték, a tőke utáni kamat pedig a jelenbeli, valamint a jövőbeni érték közötti különbség formájában jelentkezik. A kamat tehát egy olyan felár, amelyet az adós a jövőbeni jószág alacsonyabb értéke miatt fizet, a jelenbeli jószág magasabb értéke alapján. A nevéhez fűződő határhaszon-elmélet szerint tehát a kamat a jelen meglévő, valamint a jövőben létrejövő javak értéke közötti különbségen alapszik, vagyis azon, hogy a magasabb értékű jelenlegi javakat alacsonyabb értékű jövőbeli javakra cseréljük.³⁸

A 20. század egyik kiemelkedő közgazdásza, az ugyancsak osztrák JOSEPH SCHUMPETER (1883–1950) számára a kamat – miként a nyereség is – a fejlődés és a növekedés egyik jelensége. A profit ellenszolgáltatás azért, hogy a vállalkozó a rendelkezésére álló termelési tényezőket célszerűen és előnyösen kombinálja. Ez a quasi járadék azonban eltűnik, ha a gazdasági fejlődés leáll. Schumpeter különbséget tesz a termelési tevékenység során keletkező nyereség, valamint a pénzkölcsönzéshez kapcsolódó kamat között. Amíg a vállalkozói nyereség a fejlődés eredménye, gyümölcse, addig a kamat inkább fékezője a fejlődésnek. Ezt a féket Schumpeter azonban gazdaságilag szükségszerűnek tartja, amelyre mint a vállalkozói nyereséget terhelő speciális adóra tekint. Felfogása szerint tehát a kamat egy sajátos magánadó.³⁹

A 20. században meghatározóvá vált neoklasszikus közgazdasági iskola képviselői szerint a kamatláb az az ár, amely egyensúlyt teremt a megtakarítások és a beruházások között. Az egyensúlyi modell szerint emiatt nincs is szükség tudatos kamatpolitikára. A mesterségesen bevezetett kamatláb ugyanis önpusztítóan hat. A kamatnak erről az önmagát szabályozó, kiegyensúlyozó szerepéről vallott felfogás az 1929–1933-as nagy gazdasági világválságig világszerte dogmaként érvényesült.⁴⁰

JOHN MAYNARD KEYNES (1883–1946) volt az első nagy tekintélyű polgári közgazdász, aki elvetette a kamatról a neoklasszikus közgazdászok által vallott elméletet. Keynes nevéhez fűződik a kamat(láb) likviditási preferenciaelmélet. Eszerint minél nagyobb az emberek vágya, hogy készpénzt tartsanak, annál magasabb lesz a kamatláb, amelyet azért kérnek, hogy megváljanak a készpénzüktől. A kamatláb

³⁸ MÜLLER: i. m., 356.

³⁹ MÜLLER: i. m., 356.

⁴⁰ MÜLLER: i. m., 356.

szerinte tehát az az ár, amely egyensúlyba hozza a gazdagság készpénz formájában való birtoklásának óhaját a ténylegesen rendelkezésre álló készpénzmennyiséggel. Ha korlátozott a likviditás iránti igény bérek fizetésére, mert a visszaeső üzleti aktivitás csökkenti a bérköltséget, az mérsékli a kamatlábat, ez viszont kedvez a befektetéseknek.⁴¹

A kamat tehát Keynes szerint is ellenszolgáltatás, amelyet azonban nem a fogyasztásról való lemondásért, hanem a készpénztől való megválásért kell megfizetni. Ha pedig a kamatlábat nem a megtakarítások és a befektetések közötti egyensúly határozza meg, akkor a kamatautomatizmus sem érvényesül. Ebből logikusan következett az állami kamat- és pénzpolitika iránti cselekvési igényt, amelyet először Keynes fogalmazott meg.⁴²

2.7. Részösszefoglalás

A kamatra vonatkozó különböző nézetek alapján jól látható, hogy a modern ipari kapitalizmus kialakulása, valamint a vállalkozói hitel megjelenése óta egyértelmű a gondolkodók számára, hogy a vállalkozóknak az idegen tőkéért kamatot kell fizetniük, amit meg kell termelniük. A saját tőke vonatkozásában is megjelenik a többszörözés, a gyarapítás iránti igény, az idegen tőke használatáért fizetendő kamat teljesítésére vonatkozó kötelezettség azonban még ennél is kényszerítőbb. Az ugyanis, ha az adós nem tesz eleget a kölcsön visszafizetésére vonatkozó kötelezettségének – ideértve a kamatfizetési kötelezettséget is –, a tulajdona elvesztését vonhatja maga után.⁴³

Válságok idején rendszeresen felmerül az igény arra vonatkozóan, hogy a hitelezők és az állam enyhítsen a kölcsön visszafizetésére, valamint a kamat megfizetésére vonatkozó kötelezettségen. A valódi problémát azonban nem a kamatfizetési kötelezettség okozza, hanem az, hogy a vagyon és a jövedelmek elosztása a társadalmon belül és az egyes országok között rendkívül egyenlőtlen.⁴⁴ Válságok esetén pedig ez az egyenlőtlenség még tovább mélyül.

Ennek tudatában azonban a kamatra vonatkozó kritikák csupán a felszínt érintik és csak tüneti kezelést próbálnak nyújtani. A kapitalista gazdaság alapját képező növekedési kényszer ugyanis akkor is megmaradna, ha nem kellene kamatot

⁴¹ Részletesebben lásd KEYNES, JOHN M.: *A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1965, 190.

⁴² MÜLLER: i. m., 357.

⁴³ MÜLLER: i. m., 357.

⁴⁴ Részletesebben lásd ATKINSON, ANTHONY B.: *Egyenlőtlenség – Mit kellene tennünk?* Kossuth Kiadó, 2017, 396.

fizetni. Megmaradna a profit iránti igény is, valamint a hitelpénz és a pénztöbbszörözés mint öncél.⁴⁵

A kamatot emellett a gazdasági válságok okozójának sem tekinthetjük. A 2008-as pénzügyi válság épp arra világított rá, hogy az alacsony kamatszint ugyan megkönnyítette a hozzáférést az olcsó hitelekhez, de a válságot nem ez okozta. A fő problémát így a kamat megszüntetése önmagában nem oldaná meg.⁴⁶

3. A kamat szabályozása a magyar polgári jogban

3.1. A kamatra vonatkozó szabályok a történeti magyar magánjogban

Történeti magánjogunk időszakában a kamatfizetési kötelezettséget a pénztartozás járulékos kísérőjének tekintették. Minden pénztartozást – bármilyen jogcímen keletkezett is – kamatfizetési kötelezettség terhelt. Különbséget csak abból a szempontból tettek a különböző pénztartozások között, hogy ez a kamatfizetési kötelezettség a tartozás mely létszakában következett be. Volt olyan pénztartozás, amelynél az adós a tartozás keletkezésének napjától, más esetekben azonban csak a lejárat napjától kezdve tartozott jogszabály erejénél fogva kamatot fizetni. Voltak azonban olyan pénztartozások is, amelyeknél ez a kötelezettség csak az adós késedelembe esésének időpontjában állt be.⁴⁷ A kezdő időpont tehát különböző lehetett, de valamikor valamennyi pénztartozásnál megkezdődött a törvényes kamatfizetési kötelezettség.

A korabeli magánjog szerint mind jogügyleti kamat, mind pedig késedelmi kamat csak pénztartozást terhelt. A jogügyleti kamat esetében egyetlen kivételt ismert el a régi magyar magánjog: a nempénzbeli kölcsönt. Ebben az esetben a hitelezés ellenértékének kamatszerű megállapítása megfelelt az ügylet természetének. Nempénzbeli kölcsön esetén azonban kamat csak akkor járt, ha azt a szerződés

⁴⁵ MÜLLER: i. m., 357–358.

⁴⁶ Ezt támasztja alá, hogy az Eurózónában 2012 és 2013-ban 0 százalék volt az Európai Központi Bank által közzétett kamatláb, 2013 és 2022 között pedig 0 százalék alá esett, vagyis negatív volt az alapkamat. Részletesebben lásd: https://www.ecb.europa.eu/stats/policy_and_exchange_rates/key_ecb_interest_rates/html/index.hu.html

⁴⁷ Annál a néhány kivételes tartozásnál, amelynél még a késedelem sem idézte elő a kamatfizetési kötelezettséget, a perindítás napjától járt kamat, legkésőbb azonban (perköltségnél) az ítéleti teljesítési határnaptól. Lásd BÁTOR VIKTOR: Pénztartozás. Kamat. In: SZLADITS KÁROLY (főszerkesztő): *A magyar magánjog. Harmadik kötet. Kötelmi jog általános rész.* Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1941, 332.

előírta. Más esetben azonban, ha az adós nem pénzzel tartozott, a nempénzbeli tartozás után nem lehetett kamatot kikötni.⁴⁸

3.2. Kamatszabályozás és annak változásai a szocialista időszakban

A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: 1959-es Ptk.) 232. § (1) bekezdésének eredeti normaszövege szerint az állampolgárok egymás közötti szerződési viszonyában kamat – ha jogszabály kivételt nem tesz – csak kikötés esetében járt. Kamatos kamatot pedig nem lehetett érvényesen kikötni.

A (2) bekezdés azt rögzítette, hogy a kamat mértéke – ha jogszabály kivételt nem tesz, vagy a felek alacsonyabb mértékben nem állapodnak meg – évi 5 százalék. A (3) bekezdés ezt azzal egészítette ki, hogy eltérő jogszabályi rendelkezés hiányában a kamat kikötése az 5 százalékot meghaladó részében semmis.

Az 1959-es Ptk. tehát lehetővé tette kamat kikötését az állampolgárok egymás közötti szerződéses viszonyában. A szocialista szervezetek terven alapuló viszonyában a fizetési késedelem jogkövetkezményeiről külön jogszabály rendelkezett.⁴⁹

A kódex abból indult ki, hogy a kamat a mástól kapott pénzösszeg használatáért járó ellenérték, amely megilleti a hitelezőt, mert pénze használatáról lemond. A miniszteri indokolás arra is utalt, hogy a kamat igen hatásos ösztönző a pénztartozások pontos teljesítésére. Emellett azonban az indokolás azt is kiemelte, hogy a polgárok között a kölcsönzés a népi demokrácia társadalmában többnyire fogyasztási és nem termelési jellegű, és általában a baráti vagy rokoni szívesség sarkallja, ezzel pedig kevésbé fér össze a használati díj megkövetelése.⁵⁰

Ezzel összhangban az állampolgárok egymás közötti szerződéses viszonyában a pénztartozás után csak külön kikötés esetében kellett ügyleti kamatot fizetni. Külön kamatkikötés esetén is figyelemmel kellett lenni azonban az 5 százalékos kamatmaximumra. Jogszabály ugyanakkor magasabb mértéket is megállapíthatott, amelyre főleg akkor került sor, amikor a kamat speciális funkciót töltött be (pl. a

⁴⁸ Ha a felek nem pénzbeli tartozás esetén kamatszertű szolgáltatást írtak elő, az valójában nem kamatnak, hanem kötbérnek minősült. Lásd BATOR: i. m., 333.

⁴⁹ Szocialista szervezetek közötti szerződéses viszonyokban tervgazdaságban a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás között időbeli eltolódás nem volt lehetséges. Erről lásd: *A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve. Az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának miniszteri indokolása, továbbá a Polgári Törvénykönyv hatálybalépéséről és végrehajtásáról szóló 1960. évi 11. számú törvényerejű rendelet* (a továbbiakban: Indokolás). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1963, 257.

⁵⁰ Indokolás, 256.

szocialista szervezetek viszonylatában vagy a magánszemélyeknek nyújtott takarékpénztári kölcsön bizonyos eseteiben).⁵¹

A kamatos kamat kikötését megtiltották, a késedelmi kamat azonban külön kikötés nélkül is járt. A késedelmi kamatról az 1959-es Ptk. 301. § (1) bekezdése rendelkezett. Ennek alapján pénztartozás esetében a kötelezett a késedelembe esés időpontjától kezdve akkor is köteles volt 5 százalék kamatot fizetni, ha a tartozás egyébként kamatmentes, vagy a kamat mértéke ennél alacsonyabb volt. A kamatfizetési kötelezettség akkor is beállt, ha a kötelezett a késedelmét kimentette.

Az 1959-es Ptk. az ügyleti kamat és a késedelmi kamat mellett más kamatfajtát (pl. ún. egyenértéki kamat, perkamat⁵²) nem szabályozott, de nem is tiltott. A miniszteri indokolás kitért rá, hogy az egyenértéki kamat alkalmazásának leggyakoribb esete az volt, amikor a vevő már birtokba lépett, de a vételárát – szerződés feltételeinek megfelelően – még nem fizette meg. Ebben az esetben tehát nem volt szó késedelemről, mert késedelem esetén nem egyenértéki, hanem késedelmi kamat járt. Az egyenértéki kamat indoka az volt, hogy a vevő egyszerre vehette hasznát a kapott szolgáltatásnak és a saját nem teljesített ellenszolgáltatásának. Az ilyen egyenértéki kamatra vonatkozó szabályokat továbbra is lehetett alkalmazni, állampolgárok közötti szerződések esetén azonban ehhez is külön kikötésre volt szükség. Minderre tekintettel az egyenértéki kamat gyakorlati jelentőségét olyan csekélynek ítélték, hogy az 1959-es Ptk.-ban szükségtelennek tartották azt külön is nevesíteni.⁵³

Az általános szabályokat a kölcsön körében az 1959-es Ptk. 527. § (1) bekezdése azzal egészítette ki, hogy ha az adós kamat fizetésére volt köteles, akkor a kamatot negyedévente utólag, illetve akkor kellett megfizetni, amikor a kölcsön visszafizetése esedékessé vált. Ez a szabály azonban diszpozitív volt. A miniszteri indokolás külön is kiemelte, hogy meghatározott körben a kamat előre levonása volt szokásos.⁵⁴

Az 527. § (2) bekezdés alapján a kölcsönből és más hitelezésből eredő kamatkövetelés három év alatt évült el. Az 528. § pedig azt mondta ki, hogy a kölcsönre, valamint a kamatra irányadó szabályokat megfelelően alkalmazni kellett akkor is, ha a hitelező nem pénzt, hanem más helyettesíthető dolgot adott kölcsön.

Összességében megállapítható, hogy bár a szocialista viszonyok között sem hagyományos értelemben vett magántulajdon, sem pedig bankrendszer és üzletszerű hitelezés nem létezett, az 1959-es Ptk. meglehetősen haladó módon szabályozta az ügyleti és a késedelmi kamat intézményeit. Mai szemmel nézve csupán

⁵¹ Indokolás, 257.

⁵² A perkamat az életjáradék és a tartásdíjfizetési kötelezettséghez kapcsolódhatott. Lásd: Indokolás, 257.

⁵³ Indokolás, 257.

⁵⁴ Indokolás, 572.

az ingyenesség vélelme tűnhet szokatlannak, a kamatmaximum előírása azonban korántsem.

Az 1959-es Ptk. 301. §-át 1989-ig többször módosították.⁵⁵ Elsőként az 1977. évi IV. törvény⁵⁶ keretében került sor egy olyan szövegpontosításra, amely a megváltozott gazdaságpolitikai környezettel volt magyarázható. Ez a módosítás az 1959. évi Ptk. 301. § (3) bekezdését érintette, amely ezt követően így szólt: *„Gazdálkodó szervezetek egymás közti viszonyában a fizetési késedelem jogkövetkezményeiről jogszabály eltérően rendelkezhet.”*⁵⁷

Újabb módosításra az egyes polgári jogi szabályok módosításáról szóló 1984. évi 33. törvényerejű rendelet útján került sor. Ekkor az 1959-es Ptk. 301. § (1) bekezdése egyrészt annyiban változott, hogy az eredetileg 5 százalékos törvényes kamatszintet 8 százalékra módosították. Másrészt kikerült a normaszövegből a *„vagy a kamat mértéke ennél alacsonyabb”* fordulat. Az (1) bekezdés ezt követően így szólt: *„Pénztartozás esetében a kötelezett a késedelembe esés időpontjától kezdve akkor is köteles nyolc százalék kamatot fizetni, ha a tartozás egyébként kamatmentes. A kamatfizetési kötelezettség akkor is beáll, ha a kötelezett késedelmét kimenti.”*

Ennél azonban lényegesebb, hogy ekkor iktattak be a 301. §-ba egy új (2) bekezdést, a következő normaszöveggel: *„Ha a felek a szerződésben kamatot kötöttek ki, a kötelezett a szerződéses kamat és a késedelembe eséstől járó évi nyolc százalékos kamat együttes összegét köteles megfizetni.”*

A 301. § (2) bekezdésének újabb módosítására a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény módosításáról szóló 1989. évi X. törvény 2. §-a keretében került sor.⁵⁸ A normaszöveg ezt követően így szólt: *„Ha a feleknek a kamat jogszabály vagy szerződés alapján jár, a kötelezett – ha a jogszabály kivételt nem tesz vagy a felek alacsonyabb mértékben nem állapodnak meg – a késedelembe eséstől ennek évi nyolc százalékos kamattal növelt összegét köteles megfizetni.”*

Az 1989. évi X. törvényhez fűzött miniszteri indokolás a kamatfizetéssel kapcsolatban a következőket rögzítette: *„Pénztartozás késedelmes teljesítése esetén a javaslat húsz százalékban állapítja meg a kamat mértékét. Ezt akkor is meg kell fizetni, ha a tartozás egyébként kamatmentes. Abban az esetben pedig, ha a felek a szerződésben kamatot is kikötöttek vagy ha a kamat jogszabály alapján jár, akkor*

⁵⁵ Ezúton is köszönöm Dr. NAGY ÁLMOS LUKÁCS közjegyzőhelyettesnek a módosítások összegyűjtéséhez nyújtott segítséget.

⁵⁶ A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény módosításáról és egységes szövegéről szóló 1977. évi IV. törvény. Az 1977. évi Ptk. novella előkészítő anyagai elektronikus formában is elérhetőek az alábbi honlapon: www.ptkiratok.hu

⁵⁷ Ezt utóbb az 1987. évi 11. törvényerejű rendelet 3. §-a módosította.

⁵⁸ A módosítás az 1959-es Ptk. 301. § (1) bekezdését is érintette, a kamat nagyságát ugyanis 8 százalékról 20 százalékra emelték.

késedelmes teljesítés esetén a kikötött, illetve a jogszabály alapján járó kamaton felül a késedelembe eséstől számított évi nyolcszázalékos kamatot kell együttesen megfizetni.”

A fentiek alapján látható, hogy a késedelmi kamat mértékére és számítására vonatkozó új rendelkezést az 1984. évi 33. törvényerejű rendelet iktatta be az 1959-es Ptk. 301. §-ába. Mivel ennek a törvényerejű rendeletnek a miniszteri indokolása sajnos nem áll rendelkezésre, nem állapíthatók meg annak a jogpolitikai indokai, hogy az addigi „felváltó” kamat helyett miért vezettek be egy új kamatszámítási módszert, az ún. „vegyes” kamatot. Az ezzel összefüggő gyakorlati kérdésekre a 3.4. pontban térünk ki részletesebben is.

3.3. Kamatszabályok a hatályos magyar magánjogban

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) a piacgazdasági viszonyoknak megfelelően a visszterhesség vélelmét mondja ki. A Ptk. 6:61. §-a alapján a szerződéssel kikötött szolgáltatásért – ha a szerződésből vagy a körülményekből más nem következik – ellenszolgáltatás jár.

Ezzel összhangban rögzíti a Ptk. 6:47. § (1) bekezdése, hogy pénztartozás után – ha e törvény eltérően nem rendelkezik – kamat jár. A (2) bekezdés alapján a kamat mértéke megegyezik a jegybanki alapkamattal. A (3) bekezdés szerint pedig idegen pénznemben meghatározott pénztartozás esetén a kamat mértéke az adott pénznemre a kibocsátó jegybank által meghatározott alapkamat, ha ilyen nincs, a pénzügyi kamat.⁵⁹ Fontos rendelkezést mond ki a (4) bekezdés is, amely szerint a kamat számításakor az érintett naptári félév első napján érvényes kamat irányadó az adott naptári félév teljéig.⁶⁰

Ennek alapján ha a felek külön nem állapodnak meg abban, hogy a pénztartozás után a hitelezőnek nem jár kamat, akkor az adósnak ügyleti, illetve ún. egyenértéki kamatot,⁶¹ késedelembe esése esetén pedig késedelmi kamatot is fizetnie kell. Ha

⁵⁹ Kérdés, hogy ha nem hagyományos pénzben, hanem például kriptovalutában történik az ellenérték meghatározása, és a felek a szerződésükben nem rendelkeznek az ügyleti kamatról, akkor az ügyleti kamat mértéke hogyan állapítható meg.

⁶⁰ Ez akkor jelenthet problémát, ha a naptári félév alatt többször is változik a jegybanki alapkamat nagysága. 2021. június 23-a és 2022. április 27-e között például havonta emelkedett az alapkamat (2021. június 23-án 0,9 százalék volt, 2022. április 27-én már 5,4 százalék). 2022. június 1-je és 2022. július 27-e között pedig kéthetente emelkedett tovább a jegybanki alapkamat (2022. június 1-én 5,9 százalék volt, 2022. július 27-én azonban már 10,75 százalék).

⁶¹ A Ptk. 6:47. §-a alapján nem csak az érvényes szerződésen alapuló pénzkövetelés esetén kell kamatot (ügyleti kamatot) fizetni. Minden olyan esetben is kamat jár, amikor nincs érvényes szerződéses háttér, de egyúttal hiányzik a pénzhasználat ingyenességének a jogcíme (ez az ún. egyen-

a felek a szerződésükben nem határozták meg a kamat mértékét, de az megállapítható, hogy a hitelező nem ingyenesen nyújtott kölcsönt az adósnak, akkor a kötelezettnek a Ptk. szerinti ügyleti, illetve késedelmi kamatot kell fizetnie.

Mivel ezek a kötelek közös szabályai között található rendelkezések, ezért valamennyi pénztartozásra vonatkoznak. Ugyancsak a kötelmi jog közös szabályai körében található a késedelmi kamatra irányadó rendelkezések egy része is.

A késedelmi kamatra vonatkozóan a Ptk. 6:48. § (1) bekezdése azt mondja ki, hogy pénztartozás esetén a kötelezett a késedelembe esés időpontjától kezdődően a késedelemmel érintett naptári félév első napján érvényes jegybanki alapkamattal – idegen pénznemben meghatározott pénztartozás esetén az adott pénznemre a kibocsátó jegybank által meghatározott alapkamattal, ennek hiányában a pénzügyi kamattal – megegyező mértékű késedelmi kamatot köteles fizetni, akkor is, ha a pénztartozás egyébként kamatmentes volt. A Ptk. 6:48. § (2) bekezdése szerint, ha a jogosultnak a késedelembe esés időpontjáig kamat jár, a kötelezett a késedelembe esés időpontjától e kamaton felül a késedelemmel érintett naptári félév első napján érvényes jegybanki alapkamat egyharmadával megegyező késedelmi kamatot, de legalább a 6:48. § (1) bekezdésében meghatározott kamatot köteles fizetni. Ehhez kapcsolódnak a Ptk. 6:155. §-ának szabályai a vállalkozások közötti szerződésben, valamint a pénztartozás fizetésére kötelezett hatóság szerződése esetén fennálló fizetési késedelemre vonatkozóan.⁶²

A közös kötelmi jogi, illetve általános szerződési jogi szabályokat a kölcsönszerződés szabályai körében a Ptk. 6:388. §-a azzal egészíti ki, hogy az adós nem köteles kamat és egyéb díj fizetésére, ha ezt a felek kifejezetten kikötötték, vagy ha a szerződés céljából vagy az eset körülményeiből ez következik (szívességi kölcsön).

A Ptk. alapján tehát már nem abban kell a feleknek megállapodniuk, hogy a pénztartozás után kamat jár, hanem abban, hogy nem jár kamat. Mindez következik abból a piactudományi szemléletből, amely szerint a kamat az idegen pénz használatának az ára és a kockázatvállalás ellentételezése, amelyet – a felek eltérő megállapodása hiányában – minden pénztartozás kötelezettjének fizetnie kell.⁶³

értéki kamat). Lásd: VÉKÁS LAJOS – GÁRDOS PÉTER (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz. 2. kötet.* Wolters Kluwer, Budapest, 2014, 1367.

⁶² Vállalkozások közötti szerződés, valamint pénztartozás fizetésére kötelezett szerződő hatóságnak szerződő hatóságnak nem minősülő vállalkozással kötött szerződése esetén a késedelmi kamat mértéke a késedelemmel érintett naptári félév első napján érvényes jegybanki alapkamat – idegen pénznemben meghatározott pénztartozás esetén az adott pénznemre a kibocsátó jegybank által meghatározott alapkamat, ennek hiányában a pénzügyi kamat – nyolc százalékponttal növelt értéke. A kamat számításakor a késedelemmel érintett naptári félév első napján érvényes jegybanki alapkamat irányadó az adott naptári félév teljes idejére.

⁶³ Összhangban a kamatra vonatkozó különböző közgazdaságtani elméletekkel, más aspektusból határozza meg a kamat fogalmát DARÁZS LÉNÁRD. Véleménye szerint ugyanis a kamatot nem azért

A kamat a pénzzolgáltatáshoz kapcsolódó járulékos szolgáltatás, amelynek fennállása és nagysága az alapszolgáltatástól függ.⁶⁴

Hatályos jogunk alapján a kamat fő fajtái a következők: a szerződéses (ügyleti) kamat, a késedelmi kamat, az egyenértéki kamat és a kárkamat. A szerződéses kamat az idegen pénz mint főszolgáltatás használatáért jár. A késedelmi kamat a késedelem objektív szankciója. Az egyenértéki kamat az előző két eset alá nem tartozó minden olyan esetben fizetendő, amikor idegen pénz használatára kifejezetten ingyenesség hiányában kerül sor (pl. érvénytelen szerződéskötés előtti állapot helyreállításakor, a szerződés felbontása vagy a szerződéstől való elállás esetén, valamint jogalap nélküli gazdagodás orvoslásakor). A kárkamat pedig a késedelmi kamat sajátos formája, amelyet a jogellenes károkozás kompenzációjaként fizetendő kártérítés összege után kell fizetni, tekintettel arra, hogy a kártérítés a károsodás bekövetkeztekor nyomban esedékes.⁶⁵

Megállapítható tehát, hogy a kamat mai magánjogunkban mindenfajta pénzkötelelemhez kapcsolódó általános kötelmi jogi intézmény.⁶⁶

3.4. A kamatszámítással kapcsolatos gyakorlati kérdések

3.4.1. Meddig kell az adósnak ügyleti kamatot fizetnie?

Már az 1959-es Ptk. 301. §-ának eredeti normaszövege, valamint annak 1990 előtti módosításai kapcsán is felmerült az a kérdés, hogy ha az adós késedelembe esik, és a felek a szerződésükben ügyleti kamatot kötöttek ki, vagy a kamat jogszabály alapján jár, akkor az adósnak a késedelembe esést követően is kell-e ügyleti kamatot fizetnie.⁶⁷

Az egyik lehetséges válasz erre a kérdésre az volt, hogy nem, mivel a késedelembe esés időpontjától az adósnak már csak késedelmi kamatot kell fizetnie. A másik lehetséges válasz szerint azonban az ügyleti és a késedelmi kamat eltérő szerepe,

kell fizetnie a kölcsönvevőnek, mert használja a kölcsönadó pénzét, hanem azért, mert a kölcsönadó nem használja a saját pénzét, és azt meghatározott időtartamra rendelkezésre bocsátotta a kölcsönvevőnek. Erről lásd: DARÁZS LÉNÁRD: A pénzkölcsönsszerződés magánjogi természete. *Gazdaság és Jog*, 2016/6. szám, 14.

⁶⁴ VÉKÁS LAJOS: *Szerződési jog. Általános rész*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016, 214.

⁶⁵ VÉKÁS: i. m., 214. Kárkamat alkalmazásra kerülhet jogszerű károkozás esetén fizetendő kártalanítás esetén is.

⁶⁶ VÉKÁS: i. m., 215.

⁶⁷ DR. KEMENES ISTVÁN: *A kamatkötés és számítás problémái a szerződési jogban*. Kézirat, Szeged, 1994. április 29.

funkciója miatt az adósnak mindkétféle kamatot egymás mellett, párhuzamosan fizetnie kell.

A Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának módosított 90. számú állásfoglalása az első választ fogadta el. Ennek megfelelően a kölcsönszerződésben kikötött ügyleti kamat a kölcsöntartozás lejártáig, illetőleg – ha a szerződésben a lejárat idejét nem határozták meg – a kölcsönszerződésnek felmondás folytán történő megszűnéséig járt. Ettől kezdve az adós késedelmi kamatot volt köteles fizetni. Az adós ügyleti kamatfizetési kötelezettségét tehát a késedelembe esés időpontjától kezdődően felváltotta a késedelmi kamatfizetési kötelezettség, vagyis a késedelembe eséstől az adós ügyleti kamatot már nem, hanem csak késedelmi kamatot volt köteles fizetni.

Ezt azonban a későbbiekben a jogirodalom és a joggyakorlat is kifogásolta, azzal, hogy a „felváltó” kamat miatt a szerződésszegő késedelmes adós helyzete semmivel sem vált hátrányosabbá annál, mintha a pénzt szerződés alapján használhatná, és azután ügyleti kamatot fizetne.⁶⁸ Valószínűsíthetően ezért került sor már az 1984. évi 33. törvényerejű rendelettel, majd az 1989. évi X. törvény 2. §-ával az 1959-es Ptk. 301. § (1) és (2) bekezdéseinek megváltoztatására, újraszabályozására. Az új törvényi szabályozás folytán a Legfelsőbb Bíróság a módosított 90. számú állásfoglalását hatályon kívül is helyezte.

Az új jogi megoldás lényege az volt, hogy ha az adós a szerződés alapján a kölcsönösszeg után ügyleti kamat fizetésére volt köteles, majd a kölcsönösszeg visszafizetésével késedelembe esett, akkor a késedelem időpontjától kezdődően a késedelmi kamat már nem felváltotta az ügyleti kamatot, hanem a késedelembe eséstől kezdődően az adósnak egy, az ügyleti és a késedelmi kamatot is magában foglaló „vegyes” kamatot kellett fizetnie.⁶⁹ Ennek a vegyes kamatnak a mértéke eredetileg a szerződésben kikötött vagy jogszabály alapján járó ügyleti kamat és ennek évi 8 százalékos kamattal növelt együttes összege volt.

Ez a megoldás ötvözte a kétféle kamat eltérő funkcióit. Az adós az ügyleti kamatot az idegen pénz használatának ellenértékeként fizeti, az ügyleti kamat funkciója tehát a visszteher. Az ügyleti kamat a visszterhes szerződésekben az átadott kölcsönösszeg után a pénz használatának ellenértékeként, „használati díjként” jár. A késedelmi kamat funkciója viszont az, hogy a késedelem időtartamára objektív alapon a hitelező részére kártérítési átalányt nyújtson. Indokoltnak tartották tehát, hogy a visszterhes kölcsönszerződések esetében a változatlanul idegként használt

⁶⁸ KEMENES: i. m., 4.

⁶⁹ KEMENES: i. m., 4. A késedelembe esés időpontja kölcsönszerződés esetében a kölcsönösszeg szerződés szerinti visszafizetésének az időpontjával azonos. A hitelezőnek a kölcsönösszegre vonatkozó visszakövetelési joga a szerződésben meghatározott lejárat(ok) szerint, felmondás esetén pedig a felmondási idő elteltével nyílik meg.

pénzösszeg használata fejében az adós egyfelől használati díjat, másfelől a késedelmes visszafizetéssel okozott kár átalány formában történő megtérítése fejében késedelmi kamatot is fizessen.⁷⁰

Ezt az elvet követi a Ptk. 6:48. §-a is. A normaszöveg azonban nem teljesen pontos. Abból ugyanis az is kiolvasható, hogy a késedelmi kamat kizárólag a késedelemmel érintett naptári félév első napján érvényes jegybanki alapkamat egyharmada. Valójában azonban a Ptk. 6:48. § (2) bekezdésében meghatározott „halmozott” kamat együttes összege jelenti a késedelmi kamat összegét. Ez a törvényes késedelmi kamat tehát egyrészt a jogosultnak járó ügyleti kamatból, másrészt pedig a jegybanki alapkamat egyharmadából tevődik össze. A törvény azt is kimondja, hogy ennek a „halmozott” kamatnak el kell érnie legalább a Ptk. 6:48. § (1) bekezdésében meghatározott (késedelmi) kamat mértékét. A Ptk. 6:48. § (2) bekezdésében írt „halmozott” kamat a fizetési késedelem objektív szankciójaként fizetendő késedelmi kamat. Ennek alapján „halmozott” késedelmi kamatról beszélhetünk.⁷¹

Mindez azt jelenti, hogy a jogosultat a szerződés megszűnéséig ügyleti kamat, azt követően pedig késedelmi kamat illeti meg (BH 2007. 369.). Az adóst tehát ügyleti kamat csak a kölcsöntartozás esedékességének időpontjáig terheli. Késedelmes visszafizetés esetén a kölcsön lejáratát követően késedelmi kamat jár (BH 1996. 378.).

Egy további kérdés, hogy vállalkozások közötti szerződés esetén hogyan kell a „halmozott” késedelmi kamatot számítani, tekintettel a Ptk. 6:155. § (1) bekezdésére. A kommentárirodalom szerint ilyenkor is a Ptk. 6:48. § (2) bekezdését kell alapul venni azzal, hogy az annak alapján számított kamatláb nem lehet alacsonyabb a jegybanki alapkamat 8 százalékkal növelt mértékű késedelmi kamatnál.⁷²

Visszatérve a kiinduló kérdésre: igényt tarthat-e a hitelező az adós késedelembe esését követően is ügyleti kamatra? Követelheti-e a hitelező a késedelmi kamat mellett az adóstól a kölcsönszerződésben meghatározott eredeti futamidő végéig kalkulált ügyleti kamatot is? Mivel nincs olyan jogszabályi rendelkezés, amely egy ilyen kikötést tiltana, ennek a lehetőségét el kell ismerni. Fontos azonban kiemelni, hogy erre csak kifejezett szerződéses kikötés esetén van lehetősége a hitelezőnek.

⁷⁰ KEMENES: i. m. 2., 4.

⁷¹ VÉKÁS–GÁRDOS: i. m., 1368.

⁷² VÉKÁS–GÁRDOS: i. m., 1564. A vállalkozások közötti megnövelt késedelmi kamat azonban kizárólag akkor alkalmazható, ha a vállalkozások közötti pénztartozás szerződésből keletkezett. Nem alkalmazható, ha a pénztartozás más kötelmi jogviszonyból ered. A vállalkozások egymás közötti viszonyában a késedelmi kamat mértékére vonatkozó speciális rendelkezés ugyanis nem a kötelek közös szabályai, hanem a szerződések általános szabályai körében került elhelyezésre.

A kölcsönszerződések többsége nem határozza meg azt, hogy meddig áll fenn az adós ügyleti kamatfizetési kötelezettsége. A precízebb szerződések is jellemzően csak annyit mondanak, hogy az adós kamatot köteles fizetni a folyósítási időponttól kezdődően a visszafizetés napjáig. Kérdéses lehet azonban, hogy mit is tekinthetünk a tényleges visszafizetés napjának, különös tekintettel fizetési késedelem esetén. Ha az adós fizetési késedelembe esik, a hitelező adott esetben csak a végrehajtási eljárás vagy a felszámolási eljárás során jut térüléshez (amely azonban egyáltalán nem biztos, hogy a teljes fennálló tartozást fedezi). Így a kölcsönösszeg tényleges visszafizetésének a napja jóval későbbi időpont is lehet, mint a késedelembe esés napja. Egy erre vonatkozó szerződéses kikötés esetén ebben az esetben a hitelező a késedelembe esés napjától egyrészt igényt tarthat a Ptk. 6:48. §-a szerinti (halmozott) késedelmi kamatra, másrészt ezenfelül az ügyleti kamatra is, mindaddig amíg a késedelem fennáll, vagyis amíg az adós a tartozását ténylegesen vissza nem fizeti.

3.4.2. Kamatos kamat

Mint láttuk, az 1959-es Ptk. eredeti normaszövege tiltotta a kamatos kamatot, azt érvényesen nem lehetett kikötni. Utóbb ez a tilalom megszűnt, vagyis a lejárt ügyleti kamat után elismerték a kamat felszámításának a lehetőségét.

A kamatos kamat ennek alapján a főszolgáltatásnak a mindenkor lejárt (ügyleti) kamatösszegekkel való megnövelését és ennek az időszakonként megnövelt összegnek a kamatoztatását jelenti.⁷³ A gyakorlatban ez leginkább a lejáratig esedékessé vált ügyleti kamat tőkésítését és azután késedelmi kamat fizetését jelenti. A kamatos kamat kikötés azonban vonatkozhat arra az esetre is, ha a felek az egyes időszakokra járó ügyleti kamatot tőkésítik, és az adósnak az után is ügyleti kamatot kell fizetnie.⁷⁴

Bármelyik esetről is legyen szó, nincs akadálya az ügyleti kamat tőkésítésének, vagyis egy olyan szerződéses kikötésnek, amely alapján a lejárt ügyleti kamat a tőketartozás részévé válik és ezt követően az ügyleti kamat maga is kamatozik. Az ilyen kamatos kamat kikötés nem érvénytelen.⁷⁵

Ismert olyan jogirodalmi álláspont, amely szerint a lejárt ügyleti kamat után járó késedelmi kamatot a feleknek ki sem kell külön kötniük a szerződésben, mivel

⁷³ KEMENES: i. m., 5.

⁷⁴ KEMENES ISTVÁN kiemeli, hogy ez a megoldás minősülhet novációnak is, vagyis a lejárt ügyleti kamat megállapodással való, más jogcímű tartozássá (tőketartozás) változtatásának. Lásd KEMENES: i. m., 6.

⁷⁵ VÉKÁS: i. m., 215.

az anélkül is jár. Az ügyleti kamat késedelmes megfizetése ugyanis egy tekintet alá esik bármilyen más pénzbeli ellenszolgáltatás késedelmes megfizetésével, így a lejárt ügyleti kamat után a késedelembe esés időpontjától kezdődően – külön kikötés nélkül is – késedelmi kamatot kell fizetni.⁷⁶

Más álláspont szerint azonban a kamatos kamatban a feleknek mindig kifejezetten meg kell állapodniuk, bármelyik esetről is legyen szó.⁷⁷

Bonyolíthatja a helyzetet, ha az adósnak a tőkeösszeg részleteit és az ügyleti kamatot nem azonos időpontban kell megfizetnie. Annak ugyanis nincs akadálya, hogy a tőkétörlesztésre és a kamatfizetésre ne ugyanazon a napon kerüljön sor. Lehetséges az is, hogy az adós türelmi időt kap a tőkétörlesztés megkezdésére, de az ügyleti kamatot a türelmi időszak alatt is fizetnie kell.

Kérdésként merül fel az is, hogy késedelmi kamat után lehet-e késedelmi kamatot felszámítani. Ezt a bírói gyakorlat már korábban is elutasította, arra hivatkozással, hogy késedelmi kamat után fogalmilag nem számítható fel késedelmi kamat, és ilyen kikötés nem lehetséges.⁷⁸ A bírói gyakorlat a mai napig ezt az elvet követi.

A késedelmi kamat tehát nem tőkésíthető, ezért kamatos kamat kikötése késedelmi kamat tekintetében érvénytelen. Ennek indoka, hogy a pénztartozás késedelmét a késedelmi kamat megfelelően szankcionálja, a jogosult esetleges többletkárát pedig kártérítésként érvényesítheti.⁷⁹

⁷⁶ KEMENES: i. m., 5. Ha nincs erre vonatkozó szerződéses kikötés, akkor a lejárt ügyleti kamat után a késedelembe esés időpontjától kezdődően a törvényes késedelmi kamatot kell megfizetni.

⁷⁷ SALAMONNÉ DR. SOLYMOSI IBOLYA: A hitel és kölcsön jogviszonyok szabályozása az új Polgári Törvénykönyvben. *Magyar Jog*, 2010/8. szám, 452.

⁷⁸ KEMENES: i. m., 7.

⁷⁹ VÉKÁS: i. m., 217.

DR. BÓGYI ATTILA
jogtanácsos, OTP Jelzálogbank Zrt.

DR. GACSAL MÁRKÓ
jogtanácsos, Magyar Bankszövetség

DR. GRENCZER BALÁZS
jogtanácsos, Erste Bank Hungary Zrt.

DR. KOVÁCS LEVENTE
főtitkár, Magyar Bankszövetség

DR. MARTONOVICS BERNADETT
igazgató, Magyar Bankszövetség

A VESZÉLYHELYZETI JOGALKOTÁS, A HITELTÖRLESZTÉSI MORATÓRIUM ÉS A KAMATPLAFON HATÁSA A BANKI SZERZŐDÉSEKRE

Összefoglaló

A koronavírus-járvány 2020-as magyarországi megjelenését és az ezzel összefüggő kedvezőtlen gazdasági hatásokat számos kivételes kormányzati intézkedés követte. Ezen időszak alatt a bankszektorra is jelentős nyomás nehezedett, amely a banki munkavállalóktól fokozott erőfeszítést, a bankoktól pedig jelentős alkalmazkodókészséget és súlyos pénzügyi áldozatokat is követelt.

Jelen tanulmányban a szerzők a veszélyhelyzeti jogalkotás általános jellemzőinek bemutatása mellett a kormányzati intézkedések közül a fizetési moratórium és a kamatstop szabályozását ismertetik leíró jelleggel, kitérve a fizetési moratóriummal kapcsolatos uniós szabályozás és a regionális tapasztalatok bemutatására is. Ismertetik a jogalkotó általi szerződésmódosítás történeti előzményeit, emellett pedig a szerzők a fizetési moratórium- és kamatstop jogszabályokat az Alkotmánybíróság korábbi döntéseinek tükrében is értékelik.

1. A veszélyhelyzeti jogalkotás bemutatása

A Kormány a veszélyhelyzet kihirdetéséről szóló 40/2020. (III. 11.) Korm. rendeletben az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humánjárvány következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében Magyarország egész területére veszélyhelyzetet hirdetett ki.

A veszélyhelyzeti jogalkotáshoz kapcsolódóan az Országgyűlés elfogadta a koronavírus elleni védekezésről szóló 2020. évi XII. törvényt, amely felhatalmazást adott a Kormánynak, hogy a veszélyhelyzet ideje alatt – a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXXVIII. törvényben meghatározott rendkívüli intézkedéseken és szabályokon túl – az állampolgárok élet-, egészség-, személyi-, vagyon- és jogbiztonságának, valamint a nemzetgazdaság stabilitásának garantálása érdekében rendeletével egyes törvények alkalmazását felfüggesztheti, törvényi rendelkezésektől eltérhet, és egyéb rendkívüli intézkedéseket hozhat. A veszélyhelyzet során a Kormány – az Alaptörvény 53. cikke és a 2020. évi XII. törvény 44–51/A. §-a alapján – 2020. március 11. napjától számos veszélyhelyzeti kormányrendeletet alkotott.

Az Alaptörvény 53. cikk (2) bekezdése alapján a Kormány az általa meghozott rendeletekben „[...] egyes törvények alkalmazását felfüggesztheti, törvényi rendelkezésektől eltérhet, valamint egyéb rendkívüli intézkedéseket hozhat”. A különleges jogrendi jogalkotás során kihirdetett kormányrendeletben foglalt eltérő rendelkezések ennek megfelelően felülírhatják/felülírják az adott szabályozási tárgyra vonatkozó azon törvényi rendelkezéseket, amelyek akkor irányadók, amikor különleges jogrend nem került kihirdetésre, vagy a veszélyhelyzet véget ért. A jogforrási hierarchia tehát ebben a vonatkozásban nem érvényesül, hiszen a kormányrendeletben rögzített norma annak ellenére irányadó, hogy törvény általános érvénnyel másként szabályozza az adott életviszonyt.

A veszélyhelyzeti kormányrendeletek időbeli hatályát tekintve viszont kiemelő, hogy azok csak a veszélyhelyzet idején hatályosak. Ezzel kapcsolatban az Alaptörvény 53. cikk (4) bekezdése kimondja: „A Kormány rendelete a veszélyhelyzet megszűnésével hatályát veszti.” Ez azt jelenti, hogy a különleges jogrend idején hozott kormányrendeletek hatályon kívül helyezése nem igényel külön jogi aktust – nem kell a rendeleteket hatályon kívül helyezése iránt intézkedni –, ugyanis a veszélyhelyzet megszűnésével a rendeletek automatikusan hatályukat veszítik.

Ennek a közjogi különbségtételnek – hatályon kívül helyezés helyett hatályvesztés – azért van jelentősége, mert a veszélyhelyzet ideje alatt alkalmazandó szabá-

lyoknak a veszélyhelyzet megszűnését követő esetleges további alkalmazását a jogalkotó akként tudja biztosítani, hogy azokat törvényi szintre emeli a veszélyhelyzet megszűnésével, a szabályozási környezet változatlansága érdekében. Számos esetben a jogbiztonság érvényesülése érdekében szükséges a veszélyhelyzet idején létrejött jogviszonyok kapcsán szabályozási átmenet biztosítása, amelyet a jogalkotó szintén a törvényi szintre emelt szabályokkal tud garantálni.

Az Alaptörvény mellett fontos megemlíteni a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény (a továbbiakban: Kat. törvény) 44–51/A. §-át, amely rendelkezések az Alaptörvény 53. cikkével összhangban a veszélyhelyzet esetén irányadó sajátos szabályokat rendezik.

Az élet- és vagyónbiztonságot veszélyeztető veszélyhelyzet 2022. május 31. napjával megszűnt, az Alaptörvény 2022. május 25-én hatályba lépett tizedik módosítása értelmében azonban a Kormány szomszédos országban fennálló fegyveres konfliktus, háborús helyzet vagy humanitárius katasztrófa, valamint ezek következményeinek az elhárítása érdekében veszélyhelyzetet hirdethet ki, és rendkívüli intézkedéseket vezethet be. Az Alaptörvény e rendelkezése és a Kat. törvény felhatalmazása alapján a Kormány 2022. május 25-én az Ukrajna területén fennálló fegyveres konfliktusra, illetve humanitárius katasztrófára tekintettel, valamint ezek magyarországi következményeinek az elhárítása érdekében veszélyhelyzet kihirdetéséről és egyes veszélyhelyzeti szabályokról szóló 180/2022. (V. 24.) Korm. rendeletben Magyarország egész területére veszélyhelyzetet hirdetett ki.¹ Ezt követően 2022 júniusában az Országgyűlés elfogadta a szomszédos országban fennálló fegyveres konfliktus, illetve humanitárius katasztrófa magyarországi következményeinek elhárításáról szóló 2022. évi VI. törvényt, amely a Kormánynak a különleges jogrendben alkotott rendeleteinek hatályát 2022. november 1-ig meghosszabbította. A különleges jogrend 2022. november 1-jét követő újabb meghosszabbítására a 424/2022. (X. 28.) Korm. rendelet útján került sor.²

¹ A 180/2022. (V. 24.) Korm. rendelettel kihirdetett veszélyhelyzet megszüntetéséről a 423/2022. (X. 28.) Korm. rendelet rendelkezik.

² A Kormány 424/2022. (X. 28.) Korm. rendelete az Ukrajna területén fennálló fegyveres konfliktusra, illetve humanitárius katasztrófára tekintettel, valamint ezek magyarországi következményeinek az elhárítása és kezelése érdekében veszélyhelyzet kihirdetéséről és egyes veszélyhelyzeti szabályokról.

2. A fizetési moratórium hazai szabályozása és a banki szerződésekre gyakorolt hatása

2.1. A fizetési moratórium bevezetésének előzményei

A koronavírus európai megjelenése 2020 első hónapjaiban rég nem tapasztalt kihívások elé állította a döntéshozókat. A vírushelyzet akkor még kevésbé ismert jellemzői miatt a várható egészségügyi és gazdasági hatások nem, vagy csak jelentős hibahatárral voltak megjósolhatók. A Magyar Nemzeti Bank (a továbbiakban: MNB) 2020 tavaszán közölt elemzésében azt prognosztizálta, hogy a hirtelen megjelenő keresleti és kínálati sokk miatt a vállalkozásoknak világszerte likviditási problémákkal kell majd szembenéznük,³ míg a járvány terjedését lassítani hivatott korlátozó intézkedések egész szektorok működését alakíthatják át, és nehezíthetik el, jelentős munkaerőpiaci problémákat okozva ezzel.

A kormányzatok számos eszközzel igyekeztek tompítani a kedvezőtlen gazdasági folyamatokat. Az eszközök egy része hitel- és támogatásprogramokkal kívánta biztosítani a gazdaság működését és a válságból való gyors kilábalást,⁴ illetve születtek olyan megoldások is, amelyek a válság továbbgyűrűzését igyekeztek lassítani. Ez utóbbiak közül a gazdasági sokk kezelésének széles körben alkalmazott eszközévé a fizetési moratórium vált, amely a lakossági és vállalati szegmens számára fizetési haladékokat biztosított a pénzügyi intézményekkel szemben fennálló tartozások törlesztésére.

Az MNB 2020. évi várakozásai szerint a vállalkozások egy része likviditási nehézségekkel szembesülhet az elmaradó bevételek miatt, azonban reális esélyt láttak arra is, hogy a járvány megszűnésével a gazdaság helyreállása is hasonlóan gyorsan történik. Úgy látták, hogy a vállalkozásokat érő negatív hatások egy nehezen előre jelezhető láncreakciót indíthatnak el, amely komoly bevételcsökkenést okozhat a lakosság számára, ezzel jelentős társadalmi és szociális problémákat idézve elő. Az MNB helyzetértékelése szerint a fizetési moratórium bevezetése hozzájárulhat ahhoz, hogy a rendkívüli helyzetet átvészeljék a háztartások és a vállalkozások, és az átmeneti likviditási nehézségek ne eredményezzenek tartós és elmélyülő gazdasági problémákat.

Azáltal, hogy a jogalkotó bizonyos időszakra fizetési halasztást biztosít az adósok számára, tulajdonképpen a reálgazdasági szereplők likviditási sokkját kívánta kezelni és az abból fakadó terhek egy részét a bankszektorra telepíteni.

³ <https://www.mnb.hu/letoltes/fabian-banai-vastag-az-ugyfelek-a-moratoriummal-jobban-jarnak.pdf>

⁴ Ilyen intézkedés volt hazánkban egyebek mellett az NHP Hajrá Program, a Széchenyi GO! Program, az EXIM Bank programjai és a Garantiqa Hitelgarancia Zrt. kezességvállalási programjai.

Visszatekintve megállapítható, hogy a járvány kedvezőtlen gazdasági hatása ugyan jelentős volt, a gazdaság likviditási problémáira azonban gyors és hatékony megoldást jelentettek a már hivatkozott állami és jegybanki hitel- és garanciaprogramok, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy a vállalati és lakossági hiteladósok fizetőképessége a vártnál kisebb mértékben romoljon. Ez a kedvező helyzet pedig – megítélésünk szerint – lehetővé tette volna a fizetési moratórium gyorsabb kivezetését.

2.2. A fizetési moratórium hazai szabályozása

2.2.1. A fizetési moratórium bevezetése

A magyar Kormány a fent ismertetett gazdasági kihívásokat számos intézkedéssel kívánta kezelni. A bértámogatási, kamattámogatási és hitelgarancia-programok⁵ elindítása mellett az egyik legmeghatározóbb intézkedésként a Kormány a koronavírus-világjárvány nemzetgazdaságot érintő hatásának enyhítése érdekében szükséges azonnali intézkedésekről szóló 47/2020. (III. 18.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Moratórium I. rendelet) útján fizetési moratóriumot vezetett be.

A Moratórium I. rendelet értelmében – a felek eltérő rendelkezése hiányában – a veszélyhelyzet fennállása alatt az adósok a hitelező által üzletszerűen nyújtott hitel- és kölcsönszerződésből, illetve pénzügyi lízingszerződésből eredő tőke-, kamat-, illetve díjfizetési kötelezettsége akként módosult, hogy az adós a szerződésből eredő tőke-, kamat-, illetve díjfizetési kötelezettsége teljesítésére fizetési haladékot kapott. A jogszabály rendelkezéseit a 2020. március 18. napján 24 órakor fennálló szerződések alapján már folyósított kölcsönökre kellett alkalmazni, és a 2020. december 31. napjáig tartó időszakra biztosított fizetési haladékot az adósok számára, azonban már ekkor tartalmazta a jogszabály, hogy később sor kerülhet az intézkedés meghosszabbítására.

A Moratórium I. rendelet a szerződéses biztosítékok kapcsán rögzítette, hogy a szerződések teljesítési határidejének módosulása a szerződést biztosító járulékos és nem járulékos mellékkötelezettségeket is módosítja, függetlenül attól, hogy a mellékkötelezettséget a felek szerződésbe vagy egyoldalú jognyilatkozatba foglalták. Ezen túlmenően e rendelet lehetővé tette, hogy az adós az eredeti szerződési feltételek szerint teljesítsen a hitelező felé, amely esetben a szerződés rendelkezései szerint kellett elszámolni a megfizetett összeget. A szerződéses kötelezettségek

⁵ Támogatásokat Vizsgáló Iroda: A koronavírussal kapcsolatban az Európai Bizottság által elfogadott magyar intézkedések listája: <https://tvi.kormany.hu/a-bizottsag-által-elfogadott-magyar-intezkedesek-listaja>

teljesítésének határideje, illetve a kötelezettségvállalás időtartama a fizetési moratórium idejével meghosszabbodott, míg a fizetési moratórium fennállása alatt lejáró szerződések 2020. december 31-ig hosszabbodtak meg.

A Moratórium I. rendelet szabályait a koronavírus-világjárvány nemzetgazdaságot érintő hatásának enyhítése érdekében szükséges azonnali intézkedésekről szóló 47/2020. (III. 18.) Korm. rendelet fizetési moratóriumra vonatkozó részlet-szabályairól szóló 62/2020. (III. 24.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Moratórium II. rendelet) egészítette ki. A Moratórium II. rendelet leglényegesebb szabálya, hogy az adósok tőketartozását sem a fizetési moratórium ideje alatt, sem a fizetési moratórium lejártát követően nem lehet a fizetési moratórium ideje alatt nem teljesített kamat összegével megnövelni, azaz a kamatos kamat felszámítását kizárta a jogalkotó. A fizetési moratórium ideje alatt felhalmozódott kamatot illetően úgy rendelkezett a jogszabály, hogy azt a hátralévő futamidőben esedékes törlesztőrészekkel együtt, a fizetési moratórium lejártát követően, évente egyenlő részletekben kell megfizetni, oly módon, hogy a meghosszabbításra kerülő futamidő alatt esedékesé váló törlesztőrészlet és a felhalmozódott kamat összege együttesen nem haladhatja meg az eredeti szerződés szerinti törlesztőrészek összegét.

Ez a rendelkezés abból a megközelítésből előnyös az adósok számára, hogy a havi törlesztési terhük a fizetési moratóriumot követően a moratóriummal összefüggésben nem növekszik. Egyes esetekben azonban többletterhet is jelenthet az adósok számára azáltal, hogy a moratóriumot követően a futamidő jelentősen, akár a moratóriumban töltött időszakot is meghaladó mértékben növekedhet. A moratórium alatt felhalmozódott kamat visszafizetésének hátralévő futamidőre gyakorolt hatását elsősorban a moratórium kezdő időpontjában még hátralévő futamidő befolyásolta. Így például a futamidő elején tartó jelzáloghitel esetén a moratórium futamidő-hosszabbító hatása nagyobb volt, mint azokban az esetekben, amelyekben az adós már a törlesztési időszak végén tart, és alacsonyabb tőkeösszeg után fizet kamatot. Ennek a jogalkotói megoldásnak az előképe már a devizaalapú hitelek forintra váltásakor (a továbbiakban: forintosítás) is megjelent. Az egyes fogyasztói kölcsönszerződések devizanemének módosulásával és a kamatszabályokkal kapcsolatos kérdések rendezéséről szóló 2014. évi LXXVII. törvény (az ún. árfolyamgáttörvény) a gyűjtőszámla-hiteltartozás visszafizetése⁶ kapcsán előírta, hogy a pénzügyi intézménynek a fogyasztói kölcsönszerződés hátralévő futamidejét úgy kell megállapítania, hogy a rögzített árfolyam alkalmazási időszakát követően esedékes törlesztőrészek nem haladhatják meg az árfolyamgáttörvényben meg-

⁶ A 2011. évi LXXV. törvény által bevezetett intézkedés az abban részt vevő ügyfelek számára biztosította, hogy a törlesztőrésztüket rögzített árfolyamon fizessék öt éven keresztül, svájcifránkalapú hitelnél 180 forintos, euróalapúnál 250 forintos, míg japán jen alapúnál 2,60 forintos árfolyamon.

határozott, a rögzített árfolyam alkalmazási időszakának kezdő időpontjától számított 60. hónapban esedékes törlesztőrészlet 115 százalékát, vagy ha ez a mérték nem biztosítható, akkor a fogyasztó számára legkedvezőbb mértékű törlesztőrészletet.

A forintosításkor alkalmazott megoldás annyiban tért el a Moratórium II. rendelet szabályától, hogy az idézett törvényi rendelkezés a futamidő változatlanlansága mellett lehetővé tette a törlesztőrészlet összegének emelkedését.

2.2.2. A moratóriumból való ki- és belépés hazai szabályozása

A hazai fizetési moratórium egyik sajátossága volt, hogy az Európai Unió belül tipikusnak mondható opt-in-rendszer (az adósnak kellett jeleznie, hogy élni kíván a fizetési könnyítéssel) helyett opt-out-rendszert alkalmazott, vagyis az adósok automatikusan moratórium alá kerültek, és nekik kellett jelezniük, amennyiben továbbra is eleget kívántak tenni a fizetési kötelezettségüknek. Ez kezdetben lehetővé tette, hogy a jogalkotó gyorsan és a lehető legszélesebb körben reagáljon egy – az akkori adatok alapján – nehezen előrejelezhető mértékű problémára, egyúttal azonban széles körben visszaélési lehetőséget biztosított azok számára, akiknek ugyan nem romlott a fizetőképességük, de éltek a fizetési haladék igénybevételének lehetőségével.

Mivel a folyamat banki termékenként nagyon eltérő volt, ezért az MNB a fizetési moratóriummal kapcsolatosan kiadott iránymutatásaival⁷ támogatta az egyéges jogalkalmazási gyakorlat kialakulását. A jegybank rögzítette, hogy amennyiben az ügyfél saját kezdeményezésére befizette (átutalta, készpénzben befizette) a szerződés szerinti esedékes összeget, azt arra utaló magatartásként kellett értékelni, hogy nem kíván élni a fizetési moratóriummal, legalábbis az adott törlesztőrészlet tekintetében, amelyet adott esetben a következő hónapban felülírhathott azzal a ráutaló magatartásával, hogy nem fizette meg az esedékes törlesztőrészlet összegét. Az adósok tehát az esedékes törlesztőrészletek megfizetésével hónapról hónapra jelezheték a pénzügyi intézmény felé a további törlesztési szándékukat. Ez hatalmas adminisztratív terhet rótt a pénzügyi intézményekre, és a belső operatív folyamatokat is teljesen felborította, hiszen az adós maga dönthetett arról minden hónapban, hogy mikor és mennyit fizet, akár előzetes jelzés nélkül is.

⁷ Magyar Nemzeti Bank: Gyakran ismételt kérdések a törlesztési moratóriummal, valamint a pandémiával összefüggő felügyeleti intézkedésekkel kapcsolatosan. Interneten elérhető: <https://www.mnb.hu/letoltes/gyakran-ismetelt-kerdesek-a-torlesztesi-moratoriummal-valamint-a-pandemiaval-osszefuggo-felugyeleti-intezkedesekkel-kapcsolatosan.pdf>

Lényeges, hogy olyan esetben, amikor az adós egy adott hónapban nem fizetett, vagy kevesebb összeget fizetett, mint az esedékes törlesztőrészlet, nem esett késelelembe.

Csoportos beszedési megbízás alkalmazására csak abban az esetben kerülhetett sor, ha az ügyfél opt-out-nyilatkozatával tájékoztatta a pénzügyi intézményt, hogy nem kíván élni a fizetési moratóriummal. A jegybank azt is megerősítette, hogy amennyiben az ügyfél valamennyi jövőbeli törlesztőrészlete vonatkozásban jelezte a fizetési szándékát (azaz opt-out-nyilatkozatot tett), az nem érintette a moratórium hatályát, azaz bármikor dönthet úgy, hogy mégis igénybe veszi a fizetési könnyítést, tehát a ki- és belépési lehetőség folyamatosan biztosított volt az adósok számára.

2.2.3. A fizetési moratórium meghosszabbítása – egy részben meg nem valósult javaslat

Ahogy arra korábban is utaltunk, vélhetően a járványhelyzet első időszakát övező egészségügyi és gazdasági bizonytalanságok miatt választotta a jogalkotó azt a megoldást, hogy általános fizetési moratóriumot biztosít a fogyasztók és a vállalkozások számára. A moratórium bevezetését követő néhány hónappal rendelkezésre álló információk azonban már lehetőséget biztosítottak arra, hogy a járványhelyzet gazdasági hatásainak és a moratóriumban részt vevők demográfiai és jövedelmi jellemzőinek ismeretében sor kerülhessen a szabályrendszer finomhangolására.

Az MNB elemezte a moratóriumban részt vevő ügyfelek jellemzőit, ezzel támogatva az intézkedés esetleges meghosszabbításával kapcsolatos döntések meghozatalához. Az elemzés⁸ szerint a 2020. júniusi adatok alapján a mintegy 2,7 millió lakossági ügyfél körülbelül 60 százaléka, vagyis 1,6 millió ügyfél élt a fizetési moratórium lehetőségével legalább egy hitele tekintetében. Ehhez képest a vállalati hiteleknek csak 44 százaléka volt érintett a moratóriummal.

Termékszinten a jegybank által publikált adatok alapján a fizetési moratórium igénybevétele a személyi kölcsönök esetében volt a legjellemzőbb, a 2020. júniusi állomány több mint 70 százaléka volt érintett. A jelzáloghitelek esetén alacsonyabb részvétel volt tapasztalható, itt a lakáscélú jelzáloghiteleseknek csak 45 százaléka vette igénybe a fizetési haladékat. Legkisebb arányban a hitelkártya- és gépjárműhitel-tartozások voltak érintettek a moratóriummal. Látványos különbség volt tapasztalható az opt-in- és az opt-out-rendszert alkalmazó országok

⁸ Magyar Nemzeti Bank Pénzügyi Stabilitási Jelentés, 2020. november. Interneten elérhető: <https://www.mnb.hu/letoltes/penzugyi-stabilitasi-jelentes-2020-november.pdf>

között. Az opt-in-rendszert alkalmazó országokban ekkor jellemzően csupán 5–10 százalék között alakult a moratóriumban részt vevők száma, ami arra enged következtetni, hogy Magyarországon számos olyan adós is élt a fizetési halasztással, akinek az anyagi helyzete ezt nem indokolta.

A moratóriumban részt vevők jövedelmi viszonyait és demográfiai jellemzőit áttekintve érdekes kép rajzolódik ki.⁹ Egyrészt látható, hogy a moratóriummal élők között felülreprezentáltak a járvány szempontjából legkiszolgáltatottabb társadalmi csoportok, így az alacsony iskolai végzettségű, részmunkaidős vagy álláskereső, jövedelmükhöz képest jobban eladósodott, kevés megtakarítással rendelkező ügyfelek. Mindazonáltal az MNB ezzel kapcsolatos tanulmánya azt is bemutatta, hogy a moratóriumban részt vevők közül sokaknak nőtt a jövedelme 2020 első két negyedében, amiből arra lehetett következtetni, hogy sokan tényleges fizetési nehézség nélkül vették igénybe a moratóriumot.

A pénzügyi intézményeknek a jelentős morális kockázat (moral hazard) volt az egyik leghangsúlyosabb érve amellet a javaslat mellett, hogy a fizetési moratórium meghosszabbítása esetén azt csak a szociálisan rászorulóknak vehessék igénybe, bejelentkezéssel (opt-in-) rendszerben.

A fenti érvet részben figyelembe vette az egyes kiemelt társadalmi csoportok, valamint pénzügyi nehézséggel küzdő vállalkozások helyzetének stabilizálására szolgáló átmeneti intézkedésekről szóló 2020. évi CVII. törvény (a továbbiakban: Moratórium III. törvény). Ez a fizetési moratórium időtartamát 2021. június 30-ig hosszabbította meg akként, hogy azt már csak a négy kiemelt társadalmi csoport vehesse igénybe opt-in-rendszerben. A bejelentkezés során csak nyilatkozni kellett arról, hogy mely társadalmi csoportba tartozik a fogyasztó, de azt igazolnia nem kellett, a pénzügyi intézmény azonban dönthetett úgy, hogy kéri annak igazolását, alátámasztását. A jogalkotó álláspontja szerint a járványhelyzettel leginkább érintett társadalmi csoportok esetében indokolt volt a fizetési moratórium 2020. december 31-ét követő fenntartása.

A Moratórium III. törvényben meghatározott négy társadalmi csoport az alábbi volt:

- az a munkanélküli, aki 2021. január 1-jén, illetve a 2021. június 30-ig terjedő időtartam alatt a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról szóló 1991. évi IV. törvény 58. § (5) bekezdés d) pontja szerinti álláskeresőnek minősül;

⁹ DRABAN CZ ÁRON – GROSZ GABRIELLA – PALICZ ALEXANDR – VARGA BALÁZS: A fizetési moratórium bevezetésének magyarországi tapasztalatai. *Hitelintézet Szemle*, 2021/1. szám, 5–42.

- az a személy, aki 2021. január 1-jén gyermeket váró vagy nevelő szülőnek minősült, illetve 2021. január 1. és 2021. június 30. között vált gyermeket váró vagy nevelő szülővé;
- az a nyugdíjas, aki 2021. január 1-jén, illetve 2021. január 1. és 2021. június 30. között a társadalombiztosítási nyugellátásról szóló 1997. évi LXXXI. törvény 6. § (1) vagy (2) bekezdése szerint saját jogú nyugellátásban vagy hozzátartozói nyugellátásban (a továbbiakban: nyugellátás) részesült, illetve ezen időtartam alatt vált a nyugellátásra jogosulttá;
- az a természetes személy közfoglalkoztatott, aki 2021. január 1-jén, illetve a 2021. január 1. és 2021. június 30. közötti időtartam alatt a közfoglalkoztatásról és a közfoglalkoztatáshoz kapcsolódó, valamint egyéb törvények módosításáról szóló 2011. évi CVI. törvény szerinti közfoglalkoztatóval közfoglalkoztatási jogviszonyban állt, illetve közfoglalkoztatási jogviszonyt létesített.

A Moratórium III. törvény a vállalkozások vonatkozásában is a fizetési moratórium meghosszabbításáról rendelkezett. Az ő esetükben is eltért a jogalkotó a korábbi opt-out-alapú moratóriumtól, és a 2021. június 30-ig tartó moratóriumban való részvételt csak azon vállalkozások számára tette lehetővé, amelyek a moratóriumba való belépésüket kérelmezik. A törvény értelmében a kérelemnek tartalmaznia kell azokat az adatokat, amelyek alapján megállapítható, hogy az adós a pénzügyi nehézséggel küzdő vállalkozás meghatározásáról szóló kormányrendelet alapján jogosult a hiteltörlesztési moratórium igénybevételére. Ez utóbbi kormányrendelet a későbbiekben bemutatásra kerülő okok miatt nem készült el.

2.2.4. A hitelfelmondási tilalom

A Moratórium III. törvény a fizetési moratórium meghosszabbítása mellett hitelfelmondási tilalmat vezetett be azon fogyasztók és vállalkozások részére, akik a fizetési kötelezettségüket fizetési képességük meggyengülése következtében nem tudták határidőben teljesíteni, és nem tartoztak a négy kiemelt társadalmi csoport egyikébe sem, illetve nem minősültek pénzügyi nehézséggel küzdő vállalkozásnak.

A hitelfelmondási tilalom hatálya alatt a hitelező az adóssal kötött szerződést az adós fizetési kötelezettsége nemteljesítése miatt 2021. június 30. napjáig felmondással nem szüntethette meg, kizárólag egyéb szerződésszegés miatt kerülhetett sor a szerződés felmondására.

A hitelfelmondási tilalom egyrészt védőhálóként szolgált azon adósok részére, akik valamilyen okból nem élhettek a meghosszabbított fizetési moratóriummal, másrészt a szerződések átstrukturálását is ösztönözte a jogalkotó annak előírásával,

hogy a 2021. január 1. és június 30. közötti időszakban a hitelező és az adós folytassanak egyeztetést a szerződésben rögzített kondíciók újratárgyalásáról annak érdekében, hogy az adós fizetőképessége álljon helyre. A jogszabály a szerződés módosításának javasolt tartalmát is előírányozta azzal, hogy a tőke-, kamat- és díjfizetési kötelezettség mértékével és teljesítésének esedékességével kapcsolatos szerződésmódosítást külön is nevesítette.

A Moratórium III. törvény emellett azt is rögzítette, hogy amennyiben nem jött létre a hitelező és az adós között új szerződés (pontosabban nem került sor szerződésmódosításra), a hitelfelmondási tilalom külön intézkedés nélkül megszűnik.

2.2.5. A Moratórium III. törvény alkalmazásával kapcsolatos kérdések és a moratórium általános meghosszabbítása

A Moratórium III. törvény szabályrendszerének gyakorlati alkalmazhatóságával kapcsolatban számos kérdés merült fel. A legtöbb értelmezési problémát az vetette fel, hogy fogyasztók esetén a kiemelt társadalmi csoportokba tartozás, vállalkozások esetén pedig a pénzügyi nehézség igazolása, illetve ellenőrzése kapcsán a jogszabály nem tartalmazott külön előírást. Csupán a törvény 3. § (4) bekezdésében szereplő általános polgári jogi együttműködési kötelezettségre utalás előírásából lehetett levonni azt a következtetést, hogy bizonyos esetekben nem nélkülözhető az adós és a hitelező közti egyeztetés.

A fogyasztók vonatkozásában a jogalkotóval való egyeztetések során konszenzus alakult ki azzal kapcsolatosan, melyek azok a dokumentumok, amelyek alkalmasak arra, hogy igazolják a négy kiemelt társadalmi csoport valamelyikébe tartozást. Vállalkozások esetén erre nem került sor, annál is inkább, mivel erre az esetre a jogszabály felhatalmazó rendelkezést tartalmazott arra vonatkozóan, hogy a Kormány rendeletben állapítsa meg azt a mutatószámot, melynek teljesülése esetén a vállalkozás pénzügyi nehézséggel küzdő vállalkozásnak minősül. További kérdésként merült fel a felek közötti kapcsolattartás módja, mivel a törvény csak annyit rögzített, hogy a hitelező annak tisztázása érdekében, hogy az adós nemteljesítése a hitelfelmondási tilalom vagy a fizetési moratórium hatálya alá tartozik, a szerződésben meghatározott módon, elsődlegesen elektronikus kapcsolattartás útján egyeztet az adóssal. Ugyan a Magyar Bankszövetség és a jogalkotó közti egyeztetések eredményeként a fenti kérdések többségére sikerült megnyugtató választ találni, végül az ezzel kapcsolatos banki fejlesztésekre nem került sor. 2020. december 22-én ugyanis kihírdették a hiteltörlesztési moratórium veszélyhelyzettel kapcsolatos különös szabályainak bevezetéséről szóló 637/2020. (XII. 22.) Korm. rendeletet (Moratórium IV. rendelet), amely a fizetési moratórium általános meg-

hosszabbításáról rendelkezett azzal, hogy kimondta, a Moratórium III. törvény alkalmazása során 2021. június 30-ig adósnak minősül az a személy (a jogalkotó megerősítette, hogy ez esetben személy alatt természetes és jogi személy egyaránt értendő), akinek a hitelező által üzletszerűen nyújtott szerződésből tőke-, kamat-, illetve díjfizetési kötelezettsége áll fenn.

A Moratórium IV. rendelet tehát végül nem szűkítette a moratórium igénybevételére jogosultak körét. Az egyetlen eltérést az jelentette a korábbi szabályozáshoz képest, hogy azoknak az adósoknak, akik 2020 decemberében nem éltek a fizetési moratórium lehetőségével, előzetesen írásban vagy a hitelező által rendszeresített elektronikus úton be kellett jelenteniük a hitelezőnek a fizetési moratórium igénybevételére vonatkozó szándékukat, vagyis az ő esetükben csak akkor folytatódott a moratórium, amennyiben ezt jelezték a hitelező felé (opt-in-nyilatkozatot tettek). Ezenkívül a moratórium működése megegyezett a korábbiakkal, így az adósoknak 2021. január 1. és június 30. között továbbra is lehetőségük volt a moratóriumból való többszöri ki- és belépésre.

2.2.6. A moratórium újabb meghosszabbításai

Már a fizetési moratórium meghosszabbításának körülményei is valószínűsítették, hogy 2021. június 30-án vélhetően nem kerül még sor a fizetési moratórium teljes kivezetésére. Ekkorra azonban tovább erősödtek azok a vélemények is, amelyek szerint a moratórium újabb meghosszabbítása jelentősen ronthatja az ekkor már 15 hónapja nem fizető adósok fizetési fegyelmét. A közel másfél év nemfizetés alatt az ügyfelek hozzászoktak ahhoz, hogy a törlesztés szüneteltetése miatt hónapról hónapra nagyobb összegből gazdálkodhatnak, így amikor a kedvezményes időszak véget ér, sokaknak okoz majd gondot visszatérni a rendszeres, vállalt törlesztéshez, ami a nem teljesítő hitelek állományának növekedését eredményezheti. Ez a kedvezőtlen hatás kiegészült azzal, hogy a becslések szerint továbbra is csak a moratórium alatt álló adósok 5-10 százalékának voltak tényleges fizetési nehézségei, ami a számlákon történt jövedelem-jóváírásokból is jól látható volt. Ez is azt a szakmai álláspontot erősíti, amely szerint a moratóriumot csak egy szűkebb jogosult kör számára lenne célszerű meghosszabbítani.

Végül a meghosszabbításra ismét több lépcsőben került sor. Elsőként a veszélyhelyzettel összefüggő átmeneti szabályokról szóló 2021. évi XCIX. törvény rendelkezett arról, hogy a Moratórium III. törvény szerinti fizetési moratórium 2021. szeptember 30. napjáig tart, és a fizetési moratórium fennállása alatt lejáró szerződés is meghosszabbodik 2021. szeptember 30. napjáig. A hátralévő három hónap lehetőséget teremtett arra, hogy a jogalkotó áttekintse a moratórium szabályrend-

szerét, és hozzákezdjen az intézkedés fokozatos kivezetéséhez. Erre több lehetséges megoldás körvonalazódott. Egyesek szerint a moratóriumot követően fokozatosan – hónapról hónapra növekvő törlesztőrészekkel – javasolt visszavezetni az adósokat a szerződés szerinti teljesítéshez, míg mások szerint a szűkebb jogosulti körrel, de változatlan feltételekkel történő meghosszabbítás a legcélravezetőbb.¹⁰

A kérdést rendező jogszabály, a hiteltörlesztési moratórium veszélyhelyzettel kapcsolatos különös szabályainak bevezetéséről szóló 637/2020. (XII. 22.) Korm. rendelet módosításáról szóló 536/2021. (IX. 15.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Moratórium V. rendelet) végül egy köztes megoldást választott. Egyrészt ismét meghosszabbította a fizetési moratóriumot változatlan feltételekkel, ezúttal 2021. október 31-ig. Másrészt egy szűkebb kör számára 2021. november 1. és 2022. június 30. között további hosszabbítást tett lehetővé, immár bejelentkezéssel (opt-in) alapon. A kérelem előterjesztésére mind a fogyasztók, mind a vállalkozások esetén 2021. október 1. és 31. közötti jogvesztő határidőn belül volt lehetőség. A kérelmet az arra jogosult adós bankfiókokban, illetve a hitelező által biztosított online felületen terjeszthette elő.

A feltételek meghatározásakor a jogalkotó visszanyúlt a Moratórium III. törvényben szereplő négy kiemelt társadalmi csoporthoz, és az alábbiak szerint határozta meg a kérelem benyújtására jogosultak körét.

A fogyasztók közül az terjeszthetett elő a moratórium meghosszabbítása iránti kérelmet, akinek 2020. március 18. napját követően:

- a háztartásában rendelkezésre álló jövedelem tartósan csökkent;
- legalább 30 napig álláskeresőnek minősült, vagy a kérelem benyújtásakor az; vagy ilyen, a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) szerinti hozzátartozójával él közös háztartásban;
- közfoglalkoztatási jogviszonyban állt, vagy a benyújtáskor abban áll, vagy ilyen, Ptk. szerinti hozzátartozójával¹¹ él közös háztartásban, továbbá

b) aki a kérelem benyújtásakor:

- 25 éven aluli gyermeket tart el, vagy ilyen, Ptk. szerinti hozzátartozójával él egy háztartásban;
- 25 éven felüli megváltozott munkaképességű gyermeket tart el, vagy ilyen, Ptk. szerinti hozzátartozójával él közös háztartásban;

¹⁰ <https://www.portfolio.hu/bank/20210603/az-mnb-szerint-csak-a-raszoruloknak-kellene-igenybevenniuk-a-tovabbiakban-a-torlesztesi-moratoriumot-486296>

¹¹ Ptk. 8:1. § (1) bekezdés 1. közeli hozzátartozó: a házastárs, az egyeneságbeli rokon, az örökbe fogadott, a mostoha- és a nevelt gyermek, az örökbe fogadó, a mostoha- és a nevelőszülő és a testvér; 2. hozzátartozó: a közeli hozzátartozó, az élettárs, az egyeneságbeli rokon házastársa, a házastárs egyeneságbeli rokona és testvére és a testvér házastársa.

- gyermeket vár (várandósság betöltött 12. hete), vagy ilyen, Ptk. szerinti hozzátartozójával él közös háztartásban;
- nyugdíjas, vagy ilyen, Ptk. szerinti hozzátartozójával él közös háztartásban.

A fenti feltételek szűkítették a moratórium meghosszabbítására jogosultak körét, azonban azáltal, hogy az adóssal egy háztartásban él, a feltételeknek megfelelő Ptk. szerinti hozzátartozóra hivatkozással is lehetőség volt a meghosszabbítás kérelmezésére, a potenciális jogosultak köre jelentősen bővebbé és nehezebben ellenőrizhetővé vált.

A fentiek mellett előremutató volt, hogy a jogszabály azon termékek körét is szűkítette, amelyek esetén lehetséges volt kérelmezni a moratórium meghosszabbítását. Így a fogyasztónak értékpapír fedezete mellett nyújtott hitelszerződésből, kézzzálog fedezete mellett nyújtott kölcsönszerződésből, valamint jármű használatának céljából nyújtott pénzügyi lízingszerződésből eredő tőke-, kamat-, illetve díjfizetési kötelezettség vonatkozásában a meghosszabbított moratórium nem volt igénybe vehető.

A vállalkozásnak abban az esetben volt lehetősége kérelmezni a meghosszabbított moratóriumban való részvételt, amennyiben a tevékenységéből származó nettó árbevétele a kérelem benyújtását megelőző 18 hónapban legalább 25 százalékkal csökkent, valamint a vállalkozás 2020. március 18. és a kérelem benyújtásának napja közötti időszakban nem kötött kedvezményes gazdaságélénkítő hitel, illetve kölcsön felvételére vonatkozó új szerződést. A kedvezményes gazdaságélénkítő hitelnek, illetve kölcsönszerződésnek azok a hitel-, kölcsön- és kezesi garancia-konstrukciók tekinthetők, amelyek „*az állami támogatási intézkedésekre vonatkozó ideiglenes keret a gazdaságnak a jelenlegi Covid-19-es járvánnyal összefüggésben való támogatása céljából*” című európai bizottsági közlemény hatálya alatt kerültek meghirdetésre. Az Európai Bizottság által jóváhagyott állami intézkedések listáját az állami támogatások versenyszempontú ellenőrzésének központi koordináló szerve, a Támogatásokat Vizsgáló Iroda honlapján tették elérhetővé.

A belépési feltételek szűkítése mellett a hitelezők és az MNB felelősségteljes döntésre és pénzügyi tudatosságra buzdító figyelemfelhívásai is hatással lehetnek az adósoknak a moratórium meghosszabbításával kapcsolatos döntésére. Legalábbis erre lehet következtetni az MNB 2021 decemberében publikált Pénzügyi Stabilitási Jelentésében¹² foglalt adatokból, amely szerint mindösszesen a teljes vállalati hitelállomány 2 százaléka és a lakossági hitelállomány 5 százaléka maradt 2021 novembertől a fizetési moratóriumban.

¹² Magyar Nemzeti Bank: Pénzügyi Stabilitási Jelentés, 2021. december. Interneten elérhető: <https://www.mnb.hu/letoltes/penzugyi-stabilitasi-jelentes-2021-december.pdf>

A 2021. november 1. és 2022. június 30. közötti meghosszabbított időszak abban a tekintetben is eltért a korábbiaktól, hogy az adósnak már nem volt lehetősége tetszőleges alkalommal ki- és belépni a moratóriumba. Azaz aki kérelmezte a fizetési moratórium 2021. november 1-jét követő meghosszabbítását, azonban 2022. június 30. napja előtt a kilépési szándékát jelezte a hitelező felé (opt-out-nyilatkozatot tett), annak a továbbiakban nem volt lehetősége a fizetési könnyítés ismételt igénybevételére. Ez a pénzügyi intézmények számára jelentős adminisztratív tehercsökkenést jelentett a korábbi moratóriumok során alkalmazottakhoz képest. Emellett a meghosszabbítás időtartama alatt az ügyfél szerződészerű teljesítését önmagában már nem lehetett a moratóriumból való kilépési szándék kifejezéseként értelmezni. Amennyiben valaki belépett a moratóriumba, de időközben egyszer vagy többször teljesített a hitelező felé a szokásos módon, annak az elszámolására csak a moratórium időszakát követően kerül sor.

Miközben a pénzügyi intézmények arra készítették fel az operációjukat és ügyfeleiket, hogy a fizetési moratóriumot 2022. június 30-án véglegesen kivezetik, addig a kormányzat az intézkedés újabb, 2022. december 31-ig tartó meghosszabbításáról határozott. A 216/2022. (VI. 17.) Korm. rendelet egyrészt változatlan feltételekkel meghosszabbította a folyamatban lévő moratóriumot 2022. július 31-ig, másrészt a moratórium alatt álló fogyasztók és vállalkozások számára lehetővé tette, hogy a 2022. július 31-i jogvesztő határidő mellett kezdeményezzék a fizetési moratórium 2022. december 31-ig tartó meghosszabbítását.

A pénzügyi intézményeket érintő jogalkotásért felelős Gazdaságfejlesztési Minisztérium végül 2022. december 13-án bejelentette,¹³ hogy a moratóriumban lévők alacsony számára tekintettel a Kormány nem hosszabbítja meg a moratórium év végén lejáró hatályát. A minisztérium közleménye szerint 2022. augusztusra már csak a vállalati hitelek mindössze 1 százaléka, a lakossági hiteleknek pedig csak 3 százaléka vett részt a célzott fizetési moratóriumban, míg a különböző ár- és kamatstop-intézkedések megfelelő védelmet nyújtanak a gazdasági nehézségekkel küzdő adósok számára.

¹³ A Gazdaságfejlesztési Minisztérium közleménye: <https://kormany.hu/hirek/2023-ban-megszunika-fizetesi-moratorium>

2.3. A kis benzinkutak által igénybe vehető fizetési moratórium

A kormányzat a koronavírus-járvánnyal összefüggésben bevezetett fizetési moratórium mellett az elmúlt időszak világgazdasági folyamataira reagálva is alkalmazta a fizetési könnyítés eszközeit. A jogalkotó az üzemanyagárak jelentős emelkedésére tekintettel 2021 novemberében hatósági árat vezetett be egyes üzemanyagok tekintetében, és a kiskereskedelmi bruttó árat literenként 480 forintban maximalta. A hatósági ár alkalmazását először 2021. február 15-ig rendelték el, majd az intézkedést több alkalommal meghosszabbították. Az intézkedés elsősorban a hazai üzemanyag-ellátás biztosításában részt vevő kis benzinkutak fizetőképességére volt kedvezőtlen hatással.

Erre a nemzetgazdasági jelentőségű problémára reagált a jogalkotó a kis benzinkutaknak a vidéki ellátásbiztonság garantálása érdekében történő támogatásáról szóló 84/2022. (III. 5.) Korm. rendelettel. A jogszabályt a hatósági áras üzemanyagot forgalmazó, üzemszünetet nem hirdető olyan üzemanyag-töltőállomás-üzemeltetőre kellett alkalmazni, amely legfeljebb 50 üzemanyag-töltő állomást működtetett, és amelynek az üzemanyag-értékesítésből származó éves nettó árbevétele nem haladta meg 2021-ben az 50 milliárd forintot.

Az e feltételeknek megfelelő adósnak a hitelező által üzletszerűen nyújtott szerződésből eredő tőke-, kamat-, illetve díjfizetési kötelezettsége, ha ezt az üzemanyag-töltőállomás-üzemeltető a hitelezőnél írásban kérte, 2022. május 15-ig akként módosult, hogy az üzemanyag-töltőállomás-üzemeltető a szerződésből eredő tőke-, kamat-, illetve díjfizetési kötelezettsége teljesítésére hiteltörlesztési moratóriumot vehetett igénybe.

A jogosultság szempontjából annak nem volt jelentősége, hogy a kis benzinkút korábban részt vett-e a fizetési moratóriumban, annak azonban igen, hogy az adósnak írásban kellett kérnie (opt-in-nyilatkozatot előterjeszteni) a moratóriumban való részvételt.

2.4. Agrárhitel-moratórium

A kormányzat a hazai agráriumot súlyító aszálykárra hivatkozással a hiteltörlesztési moratórium veszélyhelyzettel kapcsolatos különös szabályainak bevezetéséről szóló 292/2022. (VIII. 8.) Korm. rendelettel 2022. szeptember 1-től 2023. december 31-ig tartó agrárhitel moratóriumot vezetett be.

A moratóriumban való részvétel iránti kérelmet 2022. szeptember 15-i jogvesztő határidőn belül nyújthatta be az adós, amennyiben a növénytermesztésből, állattenyésztésből, vadgazdálkodásból és kapcsolódó szolgáltatásokból (TEÁOR: 01 és ÖVTJ: 01), illetve az erdőgazdálkodás (TEÁOR: 02 és ÖVTJ: 02), halászat, hal-

gazdálkodás (TEÁOR: 03 és ÖVTJ: 03) szakágazatból származó 2021. évi – az eladott áruk beszerzési értéke nélkül számított – nettó árbevétele elérte a 2021. évi nettó árbevételének 50 százalékát, vagy az érintett hitel célja megfelel a felsorolt szakágazatok valamelyikének.

Az agrárhitel-moratórium további részletszabályai nem térnek el a fizetési moratórium általános szabályaitól.

2.5. A szerződések fizetési moratóriummal összefüggő módosulására vonatkozó szabályok

Bár a Moratórium III. törvény eredeti formájában soha nem volt alkalmazandó, és a Magyar Közlönyben kihirdetett, a jogszabálysövegben szereplő szűkített jogosultsági feltételek alkalmazására sem került sor, a jogszabály számos olyan fontos rendelkezést tartalmaz, amely pontosította a fizetési moratóriumnak a szerződéses jogviszonyra gyakorolt hatását. Ezek a jogszabályban szereplő megoldások több szempontból hasonlítanak a forintosításkor alkalmazott jogalkotói megoldáshoz.

A hitelfelmondási tilalom kapcsán a törvény rögzíti, hogy amennyiben egyeztetéseik során a feleknek sikerül megállapodniuk a szerződés módosításának feltételeiben, úgy a módosult szerződést nem kell közjegyzői okiratba foglalni, a korábbi közjegyzői okirat a szerződés módosult tartalmának keretei között érvényes. A Moratórium III. törvény egyértelművé teszi azt is, hogy a szerződések teljesítési határidejének módosulása a szerződést biztosító járulékos és nem járulékos mellékkötelezettségeket is módosítja, függetlenül attól, hogy a mellékkötelezettséget szerződésbe vagy egyoldalú jognyilatkozatba foglalták a felek.

A szerződésmódosítások technikai megvalósításával kapcsolatosan azonban a fizetési moratóriumot szabályozó jogszabályok szembetűnően kevésbé részletesek, mint a forintosítási törvény.¹⁴ Ezért sok esetben a jogalkotó és a felügyeleti hatóságként eljáró MNB iránymutatásai jelölték ki a bankszektor számára a megfelelő és egységes gyakorlat határait és irányait.

Az egyeztetések során az az értelmezés is felmerült, hogy a fizetési moratórium szabályait nem a *clausula rebus sic stantibus* elv alkalmazásával, jogszabály általi szerződésmódosításként, hanem a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 2013. évi CCXXXVII. törvény (a továbbiakban: Hpt.) 279. § (16) bekezdése¹⁵ szerinti „ügyfél számára nem kedvezőtlen” szerződésmódosításként kell értékelni.

¹⁴ Az egyes fogyasztói kölcsönszerződések devizanemének módosulásával és a kamatszabályokkal kapcsolatos kérdések rendezéséről szóló 2014. évi LXXVII. törvény.

¹⁵ Hpt. 279. § (16) bekezdés: „A pénzügyi intézmény az ügyfél számára nem kedvezőtlenül egyoldalúan módosíthatja az ügyféllel kötött szerződés feltételeit.”

Az utóbbi értelmezéssel szemben azonban a jogalkotó egyértelműen amellett foglalt állást, hogy a fizetési moratóriumban részt vevő szerződések a jogszabály erejénél fogva módosulnak.

A moratórium lezárását követően a hitelezőnek tájékoztatnia kellett az adóst a szerződés módosuló rendelkezéseiről, így elsősorban az újabb moratórium miatt meghosszabbodott futamidőről és a törlesztőrészlet összegéről. A tájékoztatás módja kapcsán a jogalkotó megerősítette, hogy bár konkrét jogszabályi előírás nincs erre vonatkozóan, a forintosításkor alkalmazott folyamat megfelelően alkalmazható ebben az esetben is.

Érdekes helyzetet teremtett és külön nehézséget okozott, hogy a fizetési moratórium szabályozását csak a rendszeres törlesztésű hitel- és kölcsönszerződések esetén lehetett egyértelműen alkalmazni, a futamidő és a rendszeres havi törlesztőrészlet nélküli, úgynevezett rülirozó hitelek (jellemzően a folyószámlahitel és a hitelkártya) esetén azonban nem volt értelmezhető a futamidő fizetési moratóriumot követő meghosszabbodására vonatkozó szabály. E termékek esetén az MNB iránymutatása¹⁶ segítette a bankszekort. Ebben megállapították, hogy jó gyakorlat, ha az intézmény a moratóriumot követően rövid időn belül felmerülő egyszeri, nagy összegű fizetési kötelezettségek elkerülése érdekében az ügyfelek számára kedvező megoldást kínál a jövőbeni fizetési kötelezettségek átütemezésére, határidejének meghosszabbítására, így például ha az ilyen fizetési kötelezettségek megfizetésére a moratórium leteltét követő 12 hónap alatt, egyenlő részletekben kerül sor.

3. A fizetési moratórium alatt a lakossági folyószámlahitel- és hitelkártya-szerződésre felszámított kamat átszámítására vonatkozó szabályok

2021. szeptember 15-én hirdették ki a hiteltörlesztési moratóriumhoz kapcsolódó egyes szerződések elszámolási szabályairól szóló 537/2021. (IX. 15.) Korm. rendeletet (továbbiakban: Elszámolási Rendelet), amely a fizetési moratóriumban lévő hitelkártya- és folyószámlahitel-szerződések kapcsán felszámolt hitelkamatok átszámítását és elszámolását írta elő a hitelező pénzügyi intézmények számára.

Egyúttal a Kormány a veszélyhelyzeti jogalkotás keretében, az Alaptörvény 53. cikk (2) bekezdésében meghatározott jogalkotói hatáskörében elrendelte a fizetési moratórium hatálya alá tartozó természetes személyek hitelkártya-szerződésére és

¹⁶ <https://www.mnb.hu/letoltes/gyakran-ismetelt-kerdesek-a-torlesztesi-moratoriummal-valamint-a-pandemiaval-osszefuggo-felugyeleti-intezkedesekkel-kapcsolatosan.pdf> (I.38. kérdés)

fizetési számlához kapcsolódó hitelszerződésére (folyószámlahitel) a fizetési moratórium időtartama alatt felszámított hitelkamatok elszámolását.

Az Elszámolási Rendelet értelmében, ha az adós a jogszabály 2021. szeptember 16-i hatálybalépését megelőzően a hitelkártya-szerződése és a folyószámlahitel-szerződése vonatkozásában a fizetési moratóriumot igénybe vette, és a fizetési moratóriumból 2021. szeptember 16-át megelőzően kilépett, a hitelintézetnek 60 napon belül az Elszámolási Rendelet szabályai szerint át kellett számítania az adósnak a szerződés alapján a fizetési moratórium alatt felhalmozódott tartozása összegét.

A fizetési moratórium időtartama alatt az adós a 2020. március 18-án 24 órakor fennálló és moratóriumba került hitelkártya-, illetve folyószámlahitel-tartozása megfizetésére fizetési haladékot kapott. Ahogy azt az előzőekben kifejtettük, a fizetési moratórium a fizetési kötelezettség teljesítésére halasztást biztosított, a fizetési haladék időtartama alatt azonban a hitelintézet a moratórium alatti tartozás után hitelkamatot számolhatott fel.

A rulírozó (angol banki szakszóval: *revolving*) típusú hiteltermékek – mint amilyen a hitelkártya- és a folyószámlahitel is – jellemzője, hogy a hitelintézet a hitelkeretet folyamatosan az adós rendelkezésére bocsátja, és annak terhére az adós fizetési megbízásokat tud teljesíteni. Jellemzően a folyószámla-hitelkeretből történt lehívást követően már megkezdődik a kamat felszámítása a lehívott összeg után, míg hitelkártya esetén általában rendelkezésre áll fizetési határidő a lehívott összeg törlesztésére. Ez utóbbi esetben, ha a felhasznált hitelkeretnek csak egy része került visszafizetésre a fizetési határidőig, akkor az elszámolási időszakban kezdeményezett tranzakciók után a hitelintézet a tartozásként kezelt összeg visszafizetéséig a szerződés szerint ügyleti kamatot számol fel.

A fizetési moratórium ideje alatt a hitelintézetek a szerződés szerinti kamatszámítási szabály figyelembevételével a moratóriumba került hitelkártya- és folyószámlahitel-egyenlegre a szerződésben rögzített mértékű hitelkamatot számolták fel.

A hitelkártya- és a folyószámlahitel-szerződésekhez kapcsolódóan egyes hitelintézetek az adós számára lehetővé tették, hogy a lehívott összeget ne egy összegben, hanem meghatározott időn belül részletekben, hitelkamat fizetése mellett fizesse vissza. Mivel a részletfizetési szolgáltatás a hitelkártya- és folyószámlahitel-szerződés keretében vehető igénybe a lehívott összeg rendezésére, ez a szolgáltatás is az Elszámolási Rendelet szerinti kamatszámolás hatálya alá került. Ennek megfelelően a hitelintézetnek a részletfizetési szolgáltatásba helyezett hitelkártya- és folyószámlahitel tartozásra is el kellett végeznie a kamat átszámítását.

Fedezet nélküli fogyasztási kölcsönök közül a hitelkártya- és a folyószámlahitelek ügyleti kamata jellemzően magasabb a személyi kölcsönnél. Ez utóbbi kölcsöntermék nem hitelkeret, és nem rulírozó jellegű, így a folyósított kölcsönt az

adósnek a szerződés szerinti futamidőben és törlesztési ütemezés szerint kell visszafizetnie, és a törlesztést követően a visszafizetett tőkeösszeg nem áll újból az adós rendelkezésére.

Az Elszámolási Rendelet előírta, hogy a fizetési moratórium alatt a szerződés alapján felhalmozódott tartozást az MNB 2020. február hónapra vonatkozó statisztikai közleményében szereplő, a háztartásoknak nyújtott forint személyi hitelek átlagos évesített kamatlába¹⁷ alkalmazásával (évi 11,99 százalék) kell a hitelintézetnek átszámítania azzal, hogy ha a szerződés szerinti kamat alacsonyabb volt az átszámítás során alkalmazandó kamat mértékénél, akkor elszámolási kötelezettség nem merült fel.

Az átszámítási kötelezettség előírásával a jogalkotó azt kívánta kifejezni, hogy a fizetési moratóriumban lévő tartozás visszafizetésére biztosított fizetési haladék miatt a hitelkeretből lehívott tartozást a fizetési moratórium ideje alatt egyösszegű, nem rulírozó jellegű személyi kölcsönnek kell tekinteni, és ennek megfelelően a fizetési moratóriumba került tőketartozást és annak átszámított kamatösszegét az eredeti szerződéstől elkülönítve, az Elszámolási Rendeletben rögzített kamat alkalmazásával egyösszegű kölcsönként kell kezelni.

A fizetési moratórium hatálya alatt a szerződés alapján számított tartozás összege és az Elszámolási Rendelet szerinti módon átszámított tartozás összege közötti különbözetet a hitelintézetnek 2021. november 15-ig kellett az adós számára jóváírnia az adós fizetési számláján, vagy ha az érintett hitelintézetnél fizetési számlával nem rendelkezett, akkor a más számlavezetőnél vezetett fizetési számlára átutalással vagy a bankfiókban készpénzben történő kifizetéssel kellett megteríteni. Az átszámított tartozás magában foglalja az eredeti, a fizetési moratóriumba került tőketartozást, valamint az átszámított kamatösszeget is.

A hitelintézetek a hitelkeretből lehívott egyenlegek moratóriumba helyezését technikailag különböző módon oldották meg. Az egyik megoldás szerint a hitelintézet a moratóriumba került egyenleget külön számlán tartotta nyilván, és ezen a számlán történt a moratóriumi tartozás csökkentése befizetés esetén. Egy másik megoldás szerint a hitelkeret moratóriumba helyezett egyenlege az adós számláján elérhető volt, és a beérkező befizetéseket a hitelintézet a moratóriumi tartozás csökkentésére számolta el. Ha a számla terhére új felhasználás történt, és a lehívott összeget az elszámolási időszak végén még nem rendezték, azt a hitelintézetnek moratóriumi tartozásként kellett nyilvántartania. A fizetési moratóriumba helye-

¹⁷ Magyar Nemzeti Bank: statisztika; statisztikai adatok, információk; adatok, idősorok; XI. Deviza-, pénz- és tőkepiac; a háztartásoknak nyújtott forint fogyasztási hitelek átlagkamatának alakulása (1. tábla).

zett és vissza nem fizetett egyenleget a hitelintézet mindkét esetben moratóriumi tartozásként kezelte, és azután számolta fel a szerződés szerinti ügyleti kamatot.

Ha a hitelintézet a fizetési moratórium hatálya alatt a fizetési moratóriummal érintett hitelkeret folyamatos felhasználását lehetővé tette, és a számlára érkező befizetéseket a fizetési moratóriumban lévő tartozás csökkentésére elszámolta, úgy az Elszámolási Rendelet alapján kiszámított tartozás összege megegyezett az elszámolási időszakokban folyamatosan fennálló, a fizetési moratóriummal érintett hitelkeretből felhasznált és vissza nem fizetett tartozás összegével. A hitelkártya- és folyószámlahitel-szerződésekhez kapcsolódóan igénybe vett részletfizetési szolgáltatás esetén a fizetési moratórium időtartama alatt a havi törlesztőrészletek elszámolását is felfüggesztették.

Ha az adós 2021. szeptember 16. napját követően a fizetési moratóriumban maradt, a fizetési moratórium alatt a szerződés alapján felhalmozódó tartozást akkor is évi 11,99 százalék szerinti kamat alkalmazásával kellett a hitelintézetnek átszámítania. A tartozás átszámítását ez esetben a fizetési moratórium megszűnésekor, illetve ha az adós a moratóriumból korábban kilépett, akkor a kilépést követő 60 napon belül kell elvégezni, és az átszámított tartozás összegéről az adóst tájékoztatni.

Az átszámított tartozás rendezésének részletszabályairól, az átszámítást követően kiszámított ügyleti kamat összegéről a hitelintézetnek az adós részére külön tájékoztatást kellett nyújtania.

Az adós az átszámított teljes tartozását a hitelkamat elszámolásáról szóló tájékoztatás kézhezvételét követő 30 napon belül díjmentesen egy összegben visszafizethette a hitelintézet részére. Ha ezt nem tudta teljesíteni, akkor a tartozásának havi egyenlő részletekben történő rendezésére legalább 12 hónap állt a rendelkezésére azzal, hogy a részletfizetés idejének meghatározása során a jövedelemarányos törlesztőrészlet és a hitelfedezeti arányok szabályozásáról szóló 32/2014. (IX. 10.) MNB rendelet (továbbiakban: JTM rendelet) által megállapított, a havi törlesztőrészlet mértékére vonatkozó előírást kellett a hitelintézetnek figyelembe vennie. Ha az átszámított tartozás a jövedelemarányos törlesztőrészlet-mutatóra figyelemmel 12 hónapon belül nem volt visszafizethető, a visszafizetés határidejét a hitelintézetnek a JTM rendelet szabályaira tekintettel kellett meghosszabbítania.

A 12 havi egyenlő részletekben történő visszafizetés lehetőségét a hitelintézetek az MNB 2020. április 30-án közzétett állásfoglalásai¹⁸ alapján a fizetési moratórium

¹⁸ Magyar Nemzeti Bank: Gyakran ismételt kérdések a törlesztési moratóriummal, valamint a pandémiával összefüggő felüyeleti intézkedésekkel kapcsolatban; folyószámla-hitelkeretekkel és hitelkártyákkal kapcsolatos kérdések (II.1. pont, 18–19. oldal). Interneten elérhető: <https://www.mnb.hu/letoltes/gyakran-ismetelt-kerdesek-a-torlesztési-moratoriummal-valamint-a-pandemiával-összefuggo-felugyeleti-intezkedésekkel-kapcsolatosan.pdf>

kezdetétől felajánlották az adósok számára, mivel a futamidővel nem rendelkező hitelek esetén a fizetési kötelezettség a fizetési moratóriumot követően azonnal esedékessé válik, és a fizetési moratórium részletszabályait megállapító 62/2020. (III. 24.) Korm. rendelet csak a futamidővel rendelkező hiteltermékekre állapított meg a felhalmozódott tartozás egyenlő részletekben történő megfizetésére vonatkozóan rendelkezéseket. Annak érdekében, hogy az egyösszegű visszafizetés az adósok számára ne jelentsen aránytalan terhet, és a tartozásuk rendezése kiszámítható legyen, az Elszámolási Rendelet – az MNB javaslatával összhangban – biztosította az átszámított tartozás részletekben történő megfizetésének lehetőségét.

Lényeges, hogy a tartozás részletekben történő törlesztésekor az átszámított kamat nem tőkésedett, és nem vált a tőketartozás részévé sem, továbbá a kamattartozásra a fizetési moratóriumra vonatkozó szabályozásnak megfelelően hitelkamat sem számolható fel. A hitelintézet a moratóriumba került tőketartozás után kizárólag az Elszámolási Rendelet szerinti hitelkamatot számolhatja fel.

A veszélyhelyzet idején hozott rendkívüli intézkedésekkel összefüggő, átmeneti szabályozás keretében kihirdetett Elszámolási Rendelet fenntartását a 2021. december 17-én kihirdetett, veszélyhelyzettel összefüggő egyes szabályozási kérdésekről szóló 2021. évi CXXX. törvény biztosította 2022. január 1-jei hatálybalépéssel akként, hogy a 2021. szeptember 15-én kihirdetett szövegezéssel megegyezően, az érintett szerződések elszámolására vonatkozó szabályok nem változtak.

4. A fizetési moratórium európai szabályozása és a régiós tapasztalatok

4.1. Az Európai Bankhatóság iránymutatásai

A koronavírus-járvány okozta kihívásokra reagálva az Európai Bankhatóság (a továbbiakban: EBA) 2020. április 2-án tette közzé a Covid-19-válságra tekintettel alkalmazott jogalkotási és nem jogalkotási jellegű fizetési moratóriumokról (a továbbiakban együttesen: moratórium) szóló iránymutatásait (a továbbiakban: iránymutatások),¹⁹ melyek alkalmazását a közzététel napjától várta el.²⁰

¹⁹ Európai Bankhatóság: EBA/GL/2020/02 számú iránymutatások a Covid-19-válságra tekintettel alkalmazott jogalkotási és nem jogalkotási jellegű fizetési moratóriumokról, 2020. április 2.: https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/document_library/Publications/Guidelines/2020/Guidelines%20on%20legislative%20and%20non-legislative%20moratoria%20on%20loan%20repayments%20applied%20in%20the%20light%20of%20the%20COVID-19%20crisis/Previous%20Files/886606/EBA-GL-2020-02%20Guidelines%20on%20payment%20moratoria.pdf

²⁰ Az Európai Bankhatóság 2020. április 2-án kiadott sajtóközleménye: <https://www.eba.europa.eu/eba-publishes-guidelines-treatment-public-and-private-moratoria-light-covid-19-measures>

Az EBA az iránymutatásaiban hat feltételt szabott meg, amelyek együttes teljesülése esetében minősül a moratórium általános fizetési moratóriumnak:

- jogalkotási jellegű moratórium esetében az alapja nemzeti jog, nem jogalkotási jellegű moratórium a bankszektorban (akár hatóságokkal együttműködve) iparági vagy ágazati szinten az intézmények által bevezetett törlesztési könnyítés;
- a moratórium a kötelezettek széles körére vonatkozik, előre meghatározott feltételrendszer alapján, de nem korlátozódhat kizárólag azokra a kötelezettekre, akiknek már a koronavírus-világjárvány előtt is voltak pénzügyi nehézségeik;
- a moratórium csak a törlesztések ütemezésében vezet be változtatásokat, az egyéb hitelfeltételeket nem érinti;
- a moratórium a hatálya alá tartozó összes kitettségek tekintetében azonos feltételeket ajánl fel a törlesztési ütemezés módosítására;
- a moratórium hatálya nem terjed ki a bejelentésének időpontja után kötött új hitelszerződésekre;
- a moratóriumot a koronavírus-világjárványra válaszul vezették be, 2020. június 30-ig (azzal, hogy ez a határidő módosulhat).

Az iránymutatások egyik legfontosabb eleme, hogy a fenti hat feltételnek megfelelő fizetési moratóriumban való részvétel önmagában nem változtat ezen kitettségeknek a CRR-rendelet²¹ átstrukturálási intézkedés²² fogalommeghatározásán alapuló besorolásán, nem eredményezi ezen kitettségeknek a nemzetközi IFRS9 számviteli standardok szerinti átstrukturáltként (Stage2: megnövekedett kockázattú; Stage3: nem teljesítő) való átsorolását (kivéve, ha a moratórium alkalmazásának időpontjában már átstrukturáltként került besorolásra). Azaz a moratóriumban való részvétel önmagában értékvesztésképzési követelményt sem eredményez a bankok számára. Moratórium hatálya alá tartozó kötelezettnek új hitel nyújtása esetén a moratórium alkalmazása önmagában nem vezet a kitettség átstrukturáltként való besorolásához, a besorolást ugyanakkor eseti alapon mérlegelni kell.

Az EBA iránymutatása meghatározta továbbá, hogy amennyiben a fizetési moratórium megfelel a fent már ismertetett hat feltételnek, akkor a késedelmes napok számítását fel kell függeszteni (vagy a moratórium alkalmazásából eredő módosított törlesztési ütemezés alapján kell kiszámítani) az irányadó EBA-iránymutatás²³

²¹ Az Európai Parlament és a Tanács 575/2013/EU rendelete (2013. június 26.) a hitelintézetekre és befektetési vállalkozásokra vonatkozó prudenciális követelményekről és a 648/2012/EU rendelet módosításáról.

²² CRR rendelet 47b. cikk „Az átstrukturálási intézkedések”

²³ Európai Bankhatóság: EBA/GL/2016/07 számú iránymutatások a nemteljesítés 575/2013/EU rendelet 178. cikke szerinti fogalommeghatározásának alkalmazásáról, 2017. január 18., 16–18. pontok:

alapján. Az iránymutatás hatálya alá tartozó intézmények számára előírás, hogy értékelniük kell a moratórium hatálya alá tartozó kötelezettek esetleges nemfizetésének valószínűségét, és a moratórium lejártát követően kiemelten kell kezelni azon eseteket, ahol röviddel a fizetési moratórium lejártá után fizetési késedelem merült fel a kötelezetteknel, vagy átszrukturálási intézkedéseket alkalmaztak. E vizsgálat elvégzése alól a hitelkockázat-mérséklés bármely formája sem ad mentesítést.

Az iránymutatások a nem jogalkotási jellegű moratóriumok esetében a moratóriumot alkalmazó intézmények számára részletes értesítési kötelezettséget (moratórium alkalmazásának kezdőnapja, feltételei, a moratórium alá kötelezettek száma, stb.) írtak elő a nemzeti illetékes hatóságok felé.

A 2020. június 25-én közzétett módosítás²⁴ 2020. szeptember 30-ig (a korábbi 2020. június 30. helyett) meghosszabbította azon időtartamot, amíg a moratóriumhoz kapcsolódó intézkedések bevezethetők. Az időtartam meghosszabbítását az EBA azzal indokolta,²⁵ hogy a koronavírus-világjárvány okozta válság eltérően érintette az egyes uniós tagállamokat, és az uniós gazdaságokat sem nyitották még újra teljesen.

Az EBA 2020. szeptember 21-én közzétett sajtóközleményében²⁶ jelentette ki, hogy a szeptember 30-i határidőnek megfelelően fokozatosan megszünteti a tárgyban iránymutatásait. Az EBA hangsúlyozta, hogy a bankok 2020. szeptember 30-a után is támogathatják ügyfeleiket meghosszabbított fizetési moratóriummal, e hiteleket azonban már a szokásos prudenciális keretek között, eseti alapon kell besorolni.

[https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/documents/10180/1721448/242404d0-3b56-4b89-baee-edb425d7fd51/Guidelines%20on%20default%20definition%20\(EBA-GL-2016-07\)_HU.pdf](https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/documents/10180/1721448/242404d0-3b56-4b89-baee-edb425d7fd51/Guidelines%20on%20default%20definition%20(EBA-GL-2016-07)_HU.pdf)

²⁴ Európai Bankhatóság: EBA/GL/2020/08 számú iránymutatások a Covid-19-válságra tekintettel alkalmazott jogalkotási és nem jogalkotási jellegű hiteltörlesztési moratóriumokról szóló EBA/GL/2020/02 iránymutatások módosításáról, 2020. június 25.: https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/document_library/Publications/Guidelines/2020/Guidelines%20on%20legislative%20and%20non-legislative%20moratoria%20on%20loan%20repayments%20applied%20in%20the%20light%20of%20the%20COVID-19%20crisis/886608/EBA-GL-2020-%2008%20Guidelines%20amending%20Guideline%20EBA%20GL%202020%2002%20on%20payment%20moratoria.pdf

²⁵ Az Európai Bankhatóság EBA/GL/2020/08 számú módosítás közzétételét megelőző, 2020. június 18-án kiadott sajtóközleménye: <https://www.eba.europa.eu/eba-extends-deadline-application-its-guidelines-payment-moratoria-30-september>

²⁶ Az Európai Bankhatóság 2020. szeptember 21-én kiadott sajtóközleménye: <https://www.eba.europa.eu/eba-phases-out-its-guidelines-legislative-and-non-legislative-loan-repayments-moratoria>

A koronavírus második hullámának hatására az EBA 2020. december 2-án²⁷ ismételten módosította,²⁸ és 2021. március 31-ig meghosszabbította az iránymutatásainak²⁹ alkalmazási határidejét. A módosítás beiktatott egy kilenc hónapos felső határt, ameddig az ügyfelek hitelei moratóriumban maradhattak. Ugyan maga az EBA iránymutatásai is meghatároztak olyan eseteket, amelyeknél a kilenc hónapos plafon átléphető (2020. szeptember 30-át megelőző moratóriumban lévő megállapodások kilenc hónapot meghaladó módosítása esetében), mivel azonban a fizetési moratórium meghosszabbítására Magyarországon 2020. szeptember 30-át követően került sor, számos értelmezési kérdés merült fel, hogy a kilenc hónapos határt és annak átlépése esetén a követelések besorolását miképpen kell alkalmazni.

Az EBA módosított iránymutatásával összhangban az MNB 2021. január 21-én közzétett vezetői körlevelében³⁰ a kilenc hónapos felső határról kimondta, hogy ha a kitétség a fizetési moratórium hatálya alatt töltött időt összesítve 2021. június 30-ig kevesebb, mint kilenc hónapig volt moratórium által érintett, abban az esetben nem, ha viszont ugyanezen időszakban már kilenc hónapot meghaladóan moratórium alatt áll, akkor feltételezni indokolt, hogy a kötelezettek pénzügyi nehézségei vannak, vagy várhatóan lesznek. Ebből következik a kitétség átszekturáltként történő nyilvántartása, amelytől egyedi alapon a hitelintézet eltekinthet a vezetői körlevelben meghatározottak szerint.

Ugyan az iránymutatások fent ismertetett második módosítása előírta az intézmények számára, hogy küldjék meg a nemzeti illetékes hatóságoknak a moratórium hatálya alá tartozó kötelezettek esetleges nemfizetésének valószínűségére vonatkozó értékelésekhez kapcsolódó eljárások terveit, az MNB azonban e tervek

²⁷ Az Európai Bankhatóság 2020. december 2-án kiadott sajtóközleménye: <https://www.eba.europa.eu/eba-reactivates-its-guidelines-legislative-and-non-legislative-moratoria>

²⁸ Európai Bankhatóság: EBA/GL/2020/15 számú iránymutatások a Covid-19-válságra tekintettel alkalmazott jogalkotási és nem jogalkotási jellegű hiteltörlesztési moratóriumokról szóló EBA/GL/2020/02 iránymutatások módosításáról, 2020. december 2.: https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/document_library/Publications/Guidelines/2020/GL%20amending%20EBA-GL-2020-02%20on%20payment%20moratoria/960347/EBA-GL-2020-15%20Amending%20Guidelines%20EBA%20GL%202020%2002%20on%20payment%20moratoria.pdf

²⁹ Európai Bankhatóság: EBA/GL/2020/02 számú iránymutatások a Covid-19-válságra tekintettel alkalmazott jogalkotási és nem jogalkotási jellegű fizetési moratóriumokról, módosításokkal egyetemes szerkezetbe foglaltnak, 2020. december 2.: https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/document_library/Publications/Guidelines/2020/GL%20amending%20EBA-GL-2020-02%20on%20payment%20moratoria/960349/Final%20report%20on%20EBA-GL-2020-02%20Guidelines%20on%20payment%20moratoria%20-%20consolidated%20version.pdf

³⁰ Magyar Nemzeti Bank: Vezetői körlevél az IFRS 9 standard alkalmazásában a makrogazdasági információk felhasználásáról és a hitelkockázat jelentős növekedését jelző tényezőkről, 2021. január 21.: <https://www.mnb.hu/letoltes/vezetoi-korlevel-az-ifrs-9-standard-alkalmazasaban-a-makrogazdasagi-informaciok-felhasznalasarol-es-a-hitelkockazat-jelentos-novekedeset-jelzo-tenyezokrol.pdf>

elkészítését nem várta el a hazai intézményektől. Ennek oka – ahogy arról az MNB az EBA-t tájékoztatta³¹ –, hogy a korábbiakban ismertetett vezetői körlevelében az MNB megköveteli a valószínűtlen fizetési feltételek folyamatos értékelését az érintett intézményektől, továbbá az abban foglaltaknak való megfelelést az MNB folyamatos felügyeleti tevékenysége keretében ellenőrzi.

4.2. Fizetési moratórium a régióban³²

Áttekintve a fizetési moratóriumnak a kelet-közép-európai régió egyes országaiban alkalmazott szabályozását, megállapítható, hogy a magyar szabályozás egyedülállóan kedvező mind a moratórium hosszát, mind feltételeit tekintve. Az alábbi országokban kialakított szabályozás fő elemeit összehasonlító táblázatot a tanulmány végén helyeztük el.

4.2.1. Csehország

A moratóriumról szóló törvény 2020. április 17-én lépett hatályba és a moratórium a jogszabály által meghatározott időtartamig, 2020. október 31-ig tartott. A jogszabály által meghatározott teljes hat hónapos időszakot csak azon adósoknak biztosították, akik még 2020 áprilisában kérelmezték az abban való részvételt. A moratóriumban való részvételhez a kérelem benyújtása mellett azon felül, hogy az adósnak kérelmében pontosan meg kellett határozni, hány hónapra kérelmezi a moratóriumban való részvételt, meg kellett felelnie további feltételeknek is, pl. hogy a kérelem benyújtását megelőzően fennálló tartozása vagy törlesztőrészlete megfizetésével nem esett harminc napot meghaladó késedelembe.

Természetes személy adósoknak a moratórium a fennálló tőke- és kamattartozásukat is magában foglalta, vállalatoknak azonban a moratórium alatt is teljesíteniük kellett a kamattartozást.

³¹ Európai Bankhatóság, megfelelési táblázata a módosító iránymutatások tárgyában, 2021. március 18.: https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/document_library/Publications/Guidelines/2020/GL%20amending%20EBA-GL-2020-02%20on%20payment%20moratoria/963216/EBA%20GL%202020%2015%20-%20GLs%20amending%20GLs%20EBA%202020%2002%20on%20moratoria.xlsx

³² A szerzők saját gyűjtése a szerzők által a régió bankszövetségei között végzett kérdőíves felmérés eredménye, továbbá az Európai Rendszertörzsi Testület honlapján található információk alapján (<https://www.esrb.europa.eu/home/search/coronavirus/html/index.en.html>).

4.2.2. Horvátország

A 2020. márciusi nem jogalkotási moratóriumot először három hónapos időtartamra vezették be. Ezt az időtartamot meghosszabbították, 2020. október 1. után azonban a moratórium időtartama már nem haladhatta meg a kilenc hónapot. A 2020-ban bekövetkezett földrengésekkel érintett személyek és vállalkozások számára külön moratóriumi intézkedéseket hoztak (esetükben hat hónappal hosszabbodhatott meg a moratórium).

A moratóriumban való részvételt kérelmezni kellett, és az kiterjedt mind a tőke-, mind a kamattartozásokra. A törlesztőrészletek emelkedése a hitelintézetek és az adósok egyedi megállapodásának függvényében alakult, az adósoknak lehetőségük volt az adósságot egyszeri befizetés keretében visszafizetni, magasabb törlesztőrészletet fizetni vagy a futamidőt megnövelni.

4.2.3. Lengyelország

A nem jogalkotási moratóriumot már az EBA irányelveinek közzététele előtt, 2020. márciusában, a jogalkotási moratóriumot pedig 2020. június 24-én vezették be (a jogalkotási moratóriumot bevezető jogszabályt még nem helyezték hatályon kívül). Abban a két moratóriumi rendszer megegyezett, hogy mindkettőben kérelmezni kellett a részvételt, a jogalkotási moratórium azonban alapesetben három hónapig biztosított fizetési haladékot, és külön feltételeket is szabott, amelyek alapján kérelmezni lehetett (pl. egy adós csak egy tartozására kérelmezhetette, és a 2020. március 31. előtt megkötött szerződésekre terjedt ki).

A moratórium kamatfizetésre csak lakossági és kis- és középvállalkozások hiteleinek esetében terjedt ki, nagyvállalkozások esetében csupán a tőketartozást foglalta magában. A törlesztőrészlet növekedése a nem jogalkotási moratórium esetében a hitelintézettel való megállapodáson alapult.

4.2.4. Románia

A nem jogalkotási moratóriumot az EBA iránymutatásait követően közzétett magatartási kódex alapján, a jogalkotási moratóriumot pedig 2020. március 30-án vezették be. A jogalkotási moratórium a 2020. március 30-a előtt megkötött hitelügyletek vonatkozásában adta meg a moratórium kérelmezésének lehetőségét 2021. március 15-ig, a nem jogalkotási moratórium az EBA iránymutatásaihoz igazította a moratórium kérelmezésének határidejét.

A jogalkotási és a nem jogalkotási moratórium egyező volt a tekintetben, hogy mind lakossági, mind vállalati hitelekre kiterjedtek (beleértve a hitelkártya- és a folyószámlahitelt), a moratóriumban való részvételt kérelmezni kellett, maximális időtartama pedig kilenc hónap volt. A kamat tőkésítése nem jogalkotási moratórium esetében a hitelintézetek egyedi eljárása alapján történt; jogalkotási moratórium esetében is sor került rá, jelzáloghitelek esetében azonban az állam garanciát vállalt a kamat megfizetésére (ezen hitelek esetében a felhalmozott kamattartozás elkülönített tartozásként jelenik meg).

4.2.5. Szlovákia

A jogalkotási moratóriumot 2020. április 4-én vezették be (a moratóriumot bevezető jogszabály a veszélyhelyzet megszűnéséig hatályban marad). A moratóriumba való belépés kérelemhez kötött, azzal, hogy a moratóriumban eltölthető időszak maximum kilenc hónap, és tartozásonként csak egyszer volt kérelmezhető. Azon kívül, hogy a moratórium mind a tőke-, mind pedig a kamattartozásra kiterjedt, a moratóriumban lévő kitettségek további kondícióit (pl. futamidő meghosszabbítása, törlesztőrészek növekedése stb.) a hitelt nyújtó intézmények határozhatják meg.

4.2.6. Szlovénia

A jogalkotási moratórium eredetileg kilenc hónapig tartott, azonban további három hónappal meghosszabbították 2021 decemberéig. A moratórium lakossági és vállalati hitelekre is kiterjedt, és a benne való részvételt, továbbá azt, hogy a tőketartozás mellett a kamattartozás is moratóriumba kerüljön, az adósok kérelmeznie kellett.

Általánosságban elmondható, hogy a futamidő a moratóriumban való részvétellel nőtt, a moratóriumot kérelmező adósok kérelmeit azonban egyedileg vizsgálták, és attól függően, hogy a világválság milyen hatást gyakorolt az adós vagyoni helyzetére, határozták meg az adós fennálló tartozásának visszafizetési részleteit (pl. a moratórium alatt felhalmozott összeget egyben vagy részletekben fizesse vissza az adós).

5. A lakossági és vállalati hitelek kamatrögzítése (kamatstop)

5.1. A lakossági jelzáloghitelek kamatrögzítése

A fogyasztónak nyújtott hitelről szóló 2009. évi CLXII. törvény veszélyhelyzetben történő eltérő alkalmazásáról szóló 782/2021. (XII. 24.) Korm. rendeletet (továbbiakban: Kamatstop Rendelet) 2021. december 24-én hirdették ki, 2022. január 1-jei hatálybalépéssel.

Az emelkedő hitelkamatoknak a törlesztőrészletek növekedésére gyakorolt hatását enyhítendő a Kormány az Alaptörvény 53. cikk (2) bekezdésében meghatározott veszélyhelyzeti jogalkotói hatáskörében eljárva elrendelte, hogy a fogyasztónak nyújtott hitelről szóló 2009. évi CLXII. törvény 17/D. § (1) bekezdésétől eltérően a referencia-kamatlábhoz (pl. BUBOR) kötött kamatozású jelzáloghitel-szerződések és lakáscélú, állami támogatásnak minősülő, fogyasztóknak nyújtott kamattámogatott jelzáloghitel-szerződések esetén 2022. január 1-jétől 2022. június 30-ig a szerződés szerinti fordulónaptól érvényes referencia-kamatlábát úgy kell megállapítani, hogy a referencia-kamatláb mértéke a 2021. október 27. napján érvényes, szerződésben meghatározott referencia-kamatlábánál nem lehet magasabb.

A hitelkamatok szintjének rögzítése azt jelentette, hogy ha a szerződés legutóbbi kamatfordulónap-időpontja 2022. január 1-je előtti időszakra esett, és a 2021. október 27-én érvényes referencia-kamatláb mértéke alacsonyabb volt a szerződés szerinti referencia-kamatlábhoz képest, akkor a 2022. január havi első törlesztéskor a 2021. október 27-én érvényes referencia-kamatláb alkalmazásával kellett a törlesztő részletet megállapítani. Ha azonban 2022. január 1. és 2022. június 30. közötti időpontra esett a kölcsönszerződés szerint a következő kamatfordulónap, akkor a 2022. január 1-jét követő első kamatfordulónaptól kellett az alacsonyabb referencia-kamatláb alkalmazásával kiszámolni a törlesztőrészletek összegét.

A Kormány a kamatstop-szabályozást 2022. február 18-án a 49/2022. (II. 18) Korm. rendelettel a jelzáloghitelek mellett a lakáscélú pénzügyi lízingszerződésekre is kiterjesztette. Az intézkedés a lakáscélú pénzügyi lízingszerződések kamatát a jelzáloghitelekhez hasonlóan a 2021. október 27-i szinten rögzítette 2022. június 30-ig. Az intézkedés hatására a 2022. március havi lízingdíjban felszámolt kamat már alacsonyabb volt az előző két hónapban felszámolt lízingdíjhoz képest. A pénzügyi intézménynek a két hónapra megfizetett lízingdíjat az alacsonyabb kamattal kellett átszámolnia, és a lízingdíj-különbözetet 2022. február 28-ig túlfizetésként elszámolnia, majd azt a következő havi lízingdíjba beszámítania.

A kamatstop-intézkedést a kormányzat a 214/2022. (VI. 17.) Korm. rendelettel változatlan feltételekkel meghosszabbította 2022. december 31-ig, majd a 390/2022.

(X. 14.) Korm. rendelettel 2023. június 30-ig azzal, hogy 2022. november 1-jétől a kamatstopot a legfeljebb 5 éves kamatperiódusokban rögzített hitelkammattal nyújtott nem kamattámogatott jelzáloghitel-szerződésekre is alkalmazni kell.

Az intézkedéssel érintett kölcsönszerződések jelentős részét a 2015-ben forintosított deviza, illetve devizalapú kölcsönszerződések tették ki, mivel az egyes fogyasztói kölcsönszerződések devizanemének módosulásával és a kamatszabályokkal kapcsolatos kérdések rendezéséről szóló 2014. évi LXXVII. törvény alapján a forintra átváltott devizakölcsön 3 hónapos BUBOR- referencia-kamatlábbhoz kötött, változó kamatozású kölcsönre módosult.

A Kamatstop Rendelet értelmében a szerződés jogszabály alapján módosult, annak tartalmát a jogszabály alakítja, emiatt a kölcsönszerződést a hitelezőnek és az adósnak nem kellett külön magánokiratban, illetve közokiratban módosítania. E rendelet a fizetési moratórium szabályozásával összhangban rendelkezett arról, hogy a kölcsönszerződést nem kell közjegyzői okiratba foglalni, a korábbi közjegyzői okirat a szerződés módosult tartalmának keretei között érvényes.

A hitelező a tőke- és kamattartozást a Kamatstop Rendelet hatálya alatt nem teljesített kamat összegével nem növelheti meg, azaz utóbb nem teheti esedékessé a szerződés szerinti kamat és a kamatstop szabályozása szerint fizetett kamat közötti különbözetet.

A pénzügyi intézménynek a fogyasztónak nyújtott hitelről szóló 2009. évi CLXII. törvény veszélyhelyzetben történő eltérő alkalmazásával összefüggő hitelezői tájékoztatásról szóló 1/2022. (I. 3.) MK rendeletben szereplő tájékoztató megküldésével a hiteladóst 2022. január 31-ig, a lízingbe vevőt 2022. február 28-ig kellett arról tájékoztatnia, hogy a szerződését érinti a referencia-kamatláb maximalizálása. Ezenfelül a hiteladóst 2022. január 31-ig, a lízingbe vevőt 2022. február 28-ig, illetve ha a szerződés szerinti fordulónap 2022. január 1-je után volt esedékes, akkor a fordulónapig kellett a pénzügyi intézménynek tájékoztatnia a kamatstop-intézkedés időtartama alatt fizetendő kamat vagy teljes hiteldíjmutató mértékéről, továbbá a fizetendő törlesztőrészlet, illetve a lízingdíj összegéről.

A referencia-kamatláb rögzítéséről szóló tájékoztató mellett a pénzügyi intézménynek 2022. január 31-ig tájékoztatást kellett nyújtania a hiteladós részére a változó kamatozású jelzáloghitelek kamatkockázatáról, valamint az annak kezeléséről való tájékoztatás elősegítéséről szóló 9/2019. (IV. 15.) MNB ajánlás szerinti tartalommal a változó kamatozású jelzáloghitelek kamatkockázatáról, illetve ajánlatot tenni a kölcsönszerződés módosítására akként, hogy a hátralévő futamidő végéig vagy többéves kamatperiódusra rögzített kamatozásává váljon a kölcsön.

A változó kamatozású kölcsönről rögzített kamatozású kölcsönre váltás minden esetben a kölcsönszerződés módosítását eredményezi, amely hosszabb távon az adós számára a törlesztőrészlet emelkedésének kockázatát mérsékelheti. A hitel-

intézetek az MNB ajánlásának megfelelően 2019 óta folyamatosan tájékoztatják a változó kamatozású hitellel rendelkező adósokat és új hitelek esetén a hitelfeltevőt a kamatkörnyezet változásából eredő kockázatról, és ösztönzik az adósokat, hitelfeltevőket a rögzített kamatra váltásra. Ennek aránya az emelkedő kamatkörnyezetben az elmúlt évekhez képest növekedett, ami azt mutatja, hogy az adósok a rögzített kamatra váltás előnyét és a törlesztőrészlet kiszámíthatóságát már biztosabbnak ítélik.

5.2. A kis- és középvállalkozások hiteleinek kamatrögzítése

A Kormány a lakossági jelzáloghitelek kamatrögzítését követően 2022. november 15. napjától az intézkedést a kis- és középvállalkozások hitel-, kölcsön- és lízingszerződéseire is kiterjesztette. A veszélyhelyzetre tekintettel a mikro-, a kis- és középvállalkozásokat érintő negatív gazdasági hatások mérséklése érdekében szükséges intézkedésekről szóló 415/2022. (X. 26.) Korm. rendelet értelmében a kis- és középvállalkozásokról, fejlődésük támogatásáról szóló 2004. évi XXXIV. törvény szerint kis- és középvállalkozásnak (KKV) minősülő részére nyújtott – 2022. október 27-én már fennálló – állami támogatással nem érintett, változó kamatozású, forintalapú hitel- és kölcsönszerződés, illetve pénzügyi lízingszerződés esetén 2022. november 15-től 2023. június 30-ig a fordulónaptól érvényes referencia-kamatlábát úgy kell megállapítani, hogy a referencia-kamatláb mértéke a 2022. június 28. napján érvényes, szerződésben meghatározott referencia-kamatlábánál nem lehet magasabb. A kamatstop- intézkedést a folyószámlahitelek esetén nem kell alkalmazni.

5.3. Késedelmi kamatplafon bevezetése

A hitel-, kölcsön- és lízingszerződések esetén bevezetett kamatstop-intézkedéseket követően a kormányzat egy újabb intézkedéssel az érvényesíthető késedelmi kamat mértékét kívánta korlátok közé szorítani. A késedelmi kamatra vonatkozó egyes anyagi jogi rendelkezések veszélyhelyzetre tekintettel történő eltérő alkalmazásáról szóló 454/2022. (XI. 9.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Késedelmikamatplafon-kormányrendelet) szerint a Ptk. késedelmi kamatra vonatkozó rendelkezéseit a 424/2022. (X. 28.) Korm. rendelet szerinti veszélyhelyzet ideje alatt azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy a késedelmi kamatkövetelés legfeljebb évi 25 százalékos mértékben érvényesíthető, ezt meghaladó részében pedig úgy kell tekinteni, mintha azt ki sem kötötték volna.

A Késedelmikamatplafon-kormányrendelet tárgyi hatálya álláspontunk szerint azon jogügyletekre terjed ki, amelyekben a felek kifejezetten a Ptk. szerinti késedelmi kamat alkalmazását kötötték ki, vagy a szerződésben nem rendelkeztek a késedelmi kamatról, így a Ptk. általános szabályait kell alkalmazni. A Korm. rendelet 1. §-ának nyelvtani értelmezése azt támasztja alá, hogy a felek által a szerződésben, illetve a más jogszabályban meghatározott, a Ptk.-tól eltérő késedelmi kamat vonatkozásában a késedelmi kamatplafon nem alkalmazandó.

A jogszabály tárgyi hatálya mellett a Korm. rendelet előírásainak banki jogügyletekre gyakorolt hatását olyan aspektusból is célszerű megvizsgálni, hogy a pénzügyi intézménnyel szerződő fél fogyasztónak minősül-e, továbbá indokolt elkülöníteni a már jogerős bírósági ítéleten vagy azzal azonos hatályú határozaton alapuló követeléseket is.

Fogyasztók esetén a fogyasztónak nyújtott hitelről szóló 2009. CLXII. törvény (a továbbiakban: Fhtv.) 17/F. §-a a késedelmi kamat számítására vonatkozóan a Ptk. szerinti késedelmi kamatszámításhoz képest speciális előírást tartalmaz, amely eleve maximálja a késedelmi kamatot. Az Fhtv. értelmében a fogyasztó késedelmes teljesítése esetén a késedelem időtartamára a hitelező legfeljebb olyan mértékű késedelmi kamatot számíthat fel a fogyasztóval szemben, amely nem haladhatja meg a hitelszerződésben kikötött ügyleti kamat másfélszeresét (150 százalékát) + legfeljebb 3 százalékot. A törvény ugyanakkor egy másik felső korlátot is megállapít, melynek alapján a késedelmi kamat nem haladhatja meg a teljes hiteldíjmutatónak (THM) a törvény 17/A. §-ában meghatározott mértékét.

Az Fhtv. 20/C. §-a a lakáscélú hitelszerződések esetén egy további korlátozást alkalmazva előírja, hogy a szerződés felmondását követő kilencvenedik nap eltelte után a pénzügyi intézmény a fogyasztó nemteljesítése miatt a felmondás napját megelőző napon érvényes ügyleti kamatot, költséget és díjat meghaladó mértékű késedelmi kamatot, költséget és díjat nem számíthat fel.

Álláspontunk szerint az Fhtv. 17/F. §-ában szabályozott késedelmikamat-maximum olyan ágazatspecifikus jogszabályi előírásnak tekinthető, amely a *lex specialis derogat legi generali* elvre tekintettel kizárja a Ptk. és Késedelmikamatplafon-kormányrendelet késedelmi kamatra vonatkozó általános szabályainak alkalmazását.

Azon ügyletek esetén, amelyek vonatkozásában az Fhtv. rendelkezései nem alkalmazandók, a bankok jellemzően összetett kamatot számítanak fel az adós késedelmes teljesítése esetén. Ez esetben – a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: régi Ptk.) 301. § (3) bekezdésével és a Ptk. 6:48. § (2) bekezdésével összhangban – amennyiben a kötelezett a pénztartozás után eleve kamat fizetésére volt köteles, és a pénzfizetési kötelezettség teljesítésével késede-

lembe esik, akkor az ügyleti és késedelmi kamatot is magában foglaló összetett kamatot kell fizetnie.

Értelmezésünk szerint a Korm. rendelet által bevezetett késedelmikamatplafon-kormány ez esetben úgy alkalmazandó, hogy a korlátozás az összetett kamat összetevői közül a szerződés szerinti ügyleti kamat mértékét nem érinti, az továbbra is érvényesíthető, és csak az ügyleti kamatot meghaladó késedelmikamat-rész nem haladhatja meg az évi 25 százalékos mértéket.

A fenti elv alkalmazását azért is fontos rögzíteni, mert egyes nagyobb kockázatú vállalati termékek esetén az ügyleti kamat mértéke meghaladja a Korm. rendelet által meghatározott késedelmikamat-plafon mértékét, azaz amennyiben a 25 százalékos korlátot a halmozott kamat egészére kellene alkalmazni, akkor az a pénzügyi szektor stabilitását veszélyeztető visszaélési kockázatot eredményezne azáltal, hogy az adósokat nemteljesítésre ösztönözné, hiszen így az ügyleti kamattal alacsonyabb mértékű késedelmi kamatot kellene fizetniük.

6. A *clausula rebus sic stantibus* elv alkalmazásának hazai előzményei és alkotmánybíróági háttere

A fizetési moratóriumnál és a kamatstopnál alkalmazott jogalkotói megoldás nem előzmény nélküli. Legutóbb a devizaalapú kölcsönszerződések forintra váltásakor széles társadalmi rétegeket érintő problémával szembesült a jogalkotó, amelyre gyors és átfogó megoldást kellett találni a jog eszközével. Akkor a 2008 utolsó negyedévétől bekövetkezett tartós árfolyam-emelkedés mértékét csak kevesen jelezték előre, és a folyamat az exportáló vállalatok és a devizabetétes ügyfelek kivételével a nemzetgazdaság egészét hátrányosan érintette.³³ Az egyes fogyasztói kölcsönszerződések devizanemének módosulásával és a kamatszabályokkal kapcsolatos kérdések rendezéséről szóló 2014. évi LXXVII. törvény a korábban devizában nyilvántartott tartozásokat a törvény erejénél fogva, *ex lege* változtatta meg.

A szerződéses viszonyokat érintő körülmények drasztikus megváltozásához kapcsolódó *clausula rebus sic stantibus* elv alkalmazását az ókorra visszanyúló, majd a középkoron és az újkoron átívelő intenzív jogelméleti vita övezte.³⁴ A jogszabály útján történő szerződésmódosításnak – a forintosításon túl – hazánkban is több évtizedre visszanyúló előzményei vannak, a 20. század gazdasági válságai

³³ KOVÁCS LEVENTE: A devizahitelek háttere. *Hitelintézetési Szemle*, 2013/3. szám, 183–193.

³⁴ TALABOS DÁVIDNÉ LUKÁCS NIKOLETT: A *clausula rebus sic stantibus* elv az ókori és középkori jogtudomány tükrében. *Iustum Aequum Salutare*, 2015/1. szám, 239–250.

alatt több alkalommal fordult ehhez az eszközhöz a jogalkotó.³⁵ Az egyik ismert példa a magánjogi pénztartozások átértékeléséről szóló 1928. évi XII. tc. volt, amely a felek között eltolódott érdekegyensúly helyreállítását is célozta.

A feleken kívüli külső szereplő által végrehajtott szerződésmódosítás szerződési szabadságot érintő kérdését az Alkotmánybíróság több határozatában is vizsgálta, ezek a korábban megfogalmazott alkotmányossági dilemmák a fizetési moratórium és a kamatstop szabályozása kapcsán is joggal merülhetnek fel.

Az Alkotmánybíróság elsőként a 32/1991. (VI. 6.) AB határozatban foglalt állást a Magyar Köztársaság 1991. évi költségvetéséről és az államháztartás vitelének 1991. évi szabályairól szóló 1990. évi CIV. törvény 64–68. §-ában írt rendelkezések alkotmányellenességének megállapítása kapcsán. A hivatkozott jogszabályhelyek a költségvetésre egyre fokozódó terhet jelentő állami kamattámogatású lakáshitelek törlesztőrészletét, illetve kamatmértékét módosították jogszabályi úton azzal, hogy az adósok számára lehetőséget biztosítottak arra, hogy a szerződésmódosulás két változata között válasszanak. A jogszabály a hitelek kamatát 1992. január 1-jei hatállyal az adósok vagylagos felhatalmazása (*facultas alternativa*) alapján a piacinál alacsonyabb 15 százalékra, vagy részleges tartozáselengedés mellett a piacival egyező mértékűre növelte, míg a kirívóan alacsony 1–3,5 százalékos kamatozású hitelek havi törlesztőrészletét az 1991-es év vonatkozásában egységesen havi 1500 forinttal növelte. Az Alkotmánybírósághoz érkezett 177 beadvány kapcsán a testület kifejtette, hogy álláspontja szerint a már fennálló szerződések tartalmának jogszabály útján való megváltoztatása általában csak akkor lehetséges, ha a szerződéskötést követően beállott körülmény folytán a szerződés valamelyik fél lényeges jogos érdekét sérti, a körülményváltozás nem volt észszerűen előrelátható, ugyanakkor túlmegy a normális változás kockázatán, és a beavatkozás társadalmi méretű igényt elégít ki. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a régi Ptk. 226. § (2) bekezdésének alkalmazási feltételei és a kivételesség az indítványokkal támadott törvényi rendelkezések tekintetében fennállnak, mert a szerződéskötéseket követően – elsősorban a rendszerváltással összefüggésben – a háttérjogviszonyban beállott változások eredményeként a hitelszerződésekben kialakult aránytalanságok a szerződések társadalmi méretű megváltoztatását, a szerződés terheinek a szerződő felek közötti arányosabb elosztását teszik szükségessé.³⁶

Az Alkotmánybíróság a lakáscélú hitelek kérdésével egy későbbi határozatában is foglalkozott, ez esetben azonban a korábbitól eltérő következtetésre jutott, éles

³⁵ BODZÁSI BALÁZS: A devizahitelezés korszaka Magyarországon. *Fontes Iuris – Az Igazságügyi Minisztérium szakmai folyóirata*, 2015/1. szám, 7–9.

³⁶ 32/1991. (VI. 6.) AB határozat.

határvonalat húzva azon körülmények közé, amelyek alkotmányossági szempontból megalapozottá teszik a jogalkotói beavatkozást és azok közé, amelyek nem. A 66/1995. (XI. 24.) AB határozatban az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a Magyar Köztársaság 1995. évi pótköltségvetéséről szóló 1995. évi LXXII. törvény 18. §-ában foglalt rendelkezések alkotmányellenesek, ezért azokat a törvény hatálybalépésének napjával – visszamenőlegesen – megsemmisítette.

A vizsgált jogszabály az 1993 óta bekövetkezett nagyarányú inflációnövekedésre és ezzel összefüggésben a piaci kamatlábak jelentős emelkedésére, valamint a költségvetési hiány fokozódására hivatkozással a korábban 15 százalékra növelt kamatot tovább növelte 25 százalékos szintre. Az Alkotmánybíróság a határozatában rögzítette azt is, hogy a lakáscélú bankkölcsönök akkori (piaci) kamata 32 százalék volt, ez a kamatláb 1993-tól 28 százalékra mérséklődött, majd 1995 júliusától kezdődően 31–33 százalékra emelkedett. Mindazonáltal a testület megítélése szerint azok a drasztikus gazdasági és társadalmi változások, amelyek az 1991-es jogszabályi szerződésmódosítást megalapozták, 1995-ben már nem voltak igazolhatók. A két időpont között nem következett be olyan számottevő változás a piaci kamatokban, mint amekkora változást a rendszerváltást követően a piacgazdaságra való áttérés okozott.

A 66/1995. (XI. 24.) AB határozat indokolása szerint nem történt meg a szolgáltatások szerződési egyensúlyának előre nem látható felborulása, a szerződések tartalmát adó jogok és kötelezettségek az 1991. évi szerződésmódosítások óta nem váltak aránytalanná. *„A szerződések 1991. évi tartalmi változása után nem állnak fenn tehát azok a különleges feltételek, amelyek a clausula rebus sic stantibus alkalmazását megalapoznák. A költségvetési hiány fokozódása és a lakástámogatások növekedése sem olyan rendkívüli mértékű, amely ne lett volna előrelátható, és amely az ésszerű szerződési kockázatokat meghaladná.”* Erre tekintettel a hitelszerződések tartalma újabb jogszabályi úton történő megváltoztatásának kivételes és ennek folytán alkotmányos indoka ebben az esetben nem volt, és a körülmények változása nem lett olyan mértékű, amely a szerződéses jogviszonyokkal együtt járó általános kockázatokat meghaladta volna, ezért az Alkotmánybíróság a támadott rendelkezéseket megsemmisítette.

A forintosítási törvény rendelkezései kapcsán³⁷ az Alkotmánybíróság a fenti határozatokban megfogalmazott elvek mentén vizsgálta, hogy indokolt volt-e a jogszabályi szerződésmódosítás alkalmazása. A 33/2015. (XII. 3.) AB határozatban ismét rögzítették, hogy *„a szerződéskötést követően olyan változások állhatnak be,*

³⁷ Az egyes fogyasztói kölcsönszerződések devizanemének módosulásával és a kamatszabályokkal kapcsolatos kérdések rendezéséről szóló 2014. évi LXXVII. törvény 10. §-a és 15. § (1) bekezdésének alaptörvény-ellenességét a 33/2015. (XII. 3.) AB határozatában vizsgálta az Alkotmánybíróság.

*amelyek eredményeként a szerződés gazdasági egyensúlya teljesen felborulhat, de legalábbis jelentős aránytalanságok következhetnek be. Ha ezeket a szerződő felek megállapodásukkal, szerződésmódosításukkal nem tudják rendezni, ezek kiküszöbölése ugyancsak a szerződésekbe történő beavatkozást teheti szükségessé.*³⁸

Az indokolás fontos megállapítása a bírói és jogszabályi szerződésmódosítás közötti célszerűségi határ pontosítása. *„A bíróság feladata egy-egy konkrét szerződés megbomlott egyensúlyát helyreállítani. A társadalmi méretű változásoknak a szerződések nagy tömegét azonosan érintő következményeit azonban az egyes peres eljárások keretei között nem lehet célszerűen megoldani, itt már indokolt, hogy a törvényhozás dolgozzon ki általános megoldást.”* A határozat szerint a forintosítás elmaradása vagy késedelme már rendszerkockázatot jelentett volna. A testület azt is kifejti, hogy *„a jogalkotónak a forintosítás szabályainak megalkotása során – mivel a szerződő partnerek közötti egyensúly megbomlásáról, s nem csupán annak eltolódásáról volt szó – nemcsak a fogyasztók érdekeire, hanem a hitelezők és azok betéteseinek érdekeire is tekintettel kellett lennie. A beavatkozás alapvető célja ugyanis a szerződések teljesíthetőségének a biztosítása volt – ennek érdekében kellett az árfolyammozgásoknak az adósok fizetési kötelezettsége mértékére történő hatását megszüntetni –, ami a kötelmi jogi viszony minden alanyának – nemzetgazdasági szinten a pénzügyi szektornak – az érdekét szolgálja. A deviza vagy devizaalapú kölcsönszerződések magas hányada a szerződési állományon belül a hitelezők számára is – és ennél fogva a pénzügyi rendszer stabilitására is – kockázatot jelentett.”*

7. A clausula rebus sic stantibus elv alkalmazásának megalapozottságának kérdése a fizetési moratórium és kamatstop-intézkedések esetén

Ahogy a fenti határozatokból is kiolvasható, a kivételes jogalkotói intervenció alkotmányossági feltételeit az Alkotmánybíróság következetes gyakorlata alakította és fejlesztette ki.

Eszerint a jogalkotó – akárcsak a bíróság – akkor jogosult a fennálló és tartós szerződési jogviszonyokat módosítani, ha a szerződéskötést követően beállott valamely körülmény folytán a szerződés változatlan tartalommal történő fenntartása valamelyik fél lényeges jogos érdekét sérti, a körülményváltozás nem volt észszerűen előrelátható, továbbá ha az túlmegy a normális változás kockázatán. A jogszabályi beavatkozásnak pedig további feltétele, hogy a lényeges körülményváltozás társadalmi méretű legyen, vagyis a szerződések nagy tömegét érintse.³⁹

³⁸ 33/2015. (XII. 3.) AB határozat.

³⁹ 8/2014. (III. 20.) AB határozat, Indokolás (90).

Az Alkotmánybíróság egy 2015-ös határozatában azt is kimondta, hogy: „[a] jogalkotói beavatkozás felelősséggel jár, az nem okozhat a céljával nem indokolható hátrányokat”.⁴⁰

Emellett az Alkotmánybíróság a már fentebb hivatkozott 32/1991. (VI. 6.) AB határozatában rámutatott arra is, hogy a törvényhozó feladata és egyúttal felelősége eldönteni, melyek azok a területek, amelyek a beavatkozás már jogalkotási követelmény. Azt pedig, hogy a beavatkozás feltételei alkotmányosan fennállnak-e, köteles bizonyítani. Vita esetén viszont az Alkotmánybíróság jogosult a beavatkozás alkotmányosságát eldönteni ugyanúgy, ahogy a konkrét, egyes szerződésekben a régi Ptk. 241. §-a alapján esetenként a bíróság járt el, és a feltételek fennállása esetén módosította a szerződések tartalmát.⁴¹

Összegezve az Alkotmánybíróság gyakorlatát kijelenthető, hogy a szerződéses viszonyokba történő jogszabályi beavatkozás alkotmányosságát alapvetően a *clausula rebus sic stantibus* elve alapján ítélni kell meg, melynek alapján az alábbi szempontokat kell vizsgálnunk:

1. A szerződések változatlan tartalommal történő fenntartása lényeges jogos érdeket sért-e?
2. A körülményváltozás túlmutat-e a normális változás kockázatán?
3. Történt-e olyan körülményváltozás, amely észszerűen nem volt előrelátható?
4. Történt-e társadalmi méretű lényeges körülményváltozás?

E kritériumok tükrében mind a fizetési moratórium, mind a kamatstop kapcsán számos kérdés merül fel arra vonatkozóan, hogy a szerződéses szabadságba való jogalkotói beavatkozás megfelel-e az Alaptörvényben foglaltaknak.

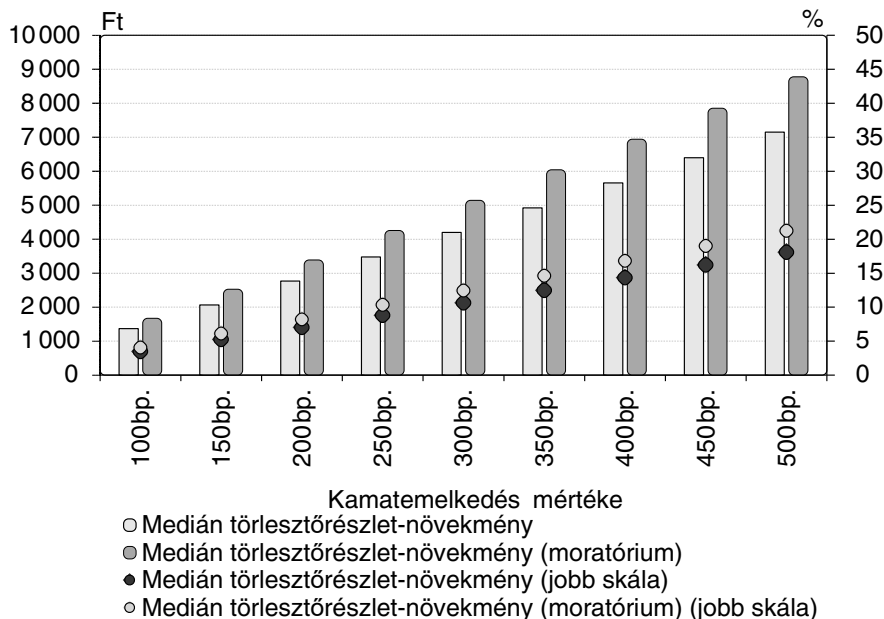
A moratórium esetén elsősorban annak hossza és az általános meghosszabbítás módja vet fel kérdéseket, tekintettel arra, hogy ezen intézkedések idején már a jogalkotó rendelkezésére álltak azok az adatok – elsősorban az adósok fizetőképességének változására vonatkozóan –, amelyek alapján kellő megalapozottsággal lett volna lehetősége dönteni a moratórium jelentős szűkítéséről, de akár a kivezetéséről is.

A kamatstop esetén alappal lehet érvelni amellett, hogy az Alkotmánybíróság által meghatározott négyes kritériumrendszer feltételei nem valósultak meg. Az MNB 2021. decemberi Pénzügyi Stabilitási Jelentésében egyrészt megállapította, hogy a változó kamatozású (éven belül átárázódó) jelzáloghitelek medián törlesztőrészlet-növekménye a kamatok egységnyi emelkedése esetén alacsony, a tipikus törlesztőrészlet-növekmény a 100 bázispontos kamatemelkedés során 1370 forintot,

⁴⁰ 25/2015. (VII. 21.) AB határozat, Indokolás (67).

⁴¹ Lásd továbbá 22/2018. (XI. 20.) AB határozat indokolás (35).

500 bázispontos kamatemelkedés esetén pedig 7150 forintot tenne ki. Az MNB által készített alábbi táblázat azt mutatja be, hogy a különböző kamatnövekedési szcenáriók hogyan hatnának a változó kamatozású jelzáloghitelek törlesztőrészletére.

A kamatváltozás hatását az MNB elemzése szerint az is mérsékli, hogy „az érintett és 2015 óta folyósított szerződések tipikusan alacsony, 27 százalékos jövedelemarányos törlesztési mutató⁴² [...] mellett kerültek folyósításra”. A kockázatok tovább csökkennek, ha figyelembe vesszük a 2010 óta bekövetkezett, 50 százalékot meghaladó reálbér-növekedést és a munkanélküliség mértékének csökkenését is. Ha a jegybank által felvázolt szcenáriókat összevetjük a referenciakamat kamatstop bevezetésekor bekövetkező változásával (például a háromhavi BUBOR mértéke 2021. december 22-én 3,94 százalék volt), akkor megállapítható, hogy nem következett be olyan társadalmi méretű körülményváltozás, amely mellett a szerződések változatlan tartalommal történő fenntartása az adósok lényeges jogos érdekét sértette volna.

Az Alkotmánybíróság 1995-ös indokolása ebben az esetben is irányadó lehet („nem következett be a szolgáltatások szerződési egyensúlyának előre nem látható felborulása”), hiszen a kamatkörnyezet változása nem mutat túl a szerződéses

⁴² Vagyis az adósok havi teljes törlesztési terhe nem haladja meg a személyes kötelezettek rendszeres nettó jövedelmének 27 százalékát.

kockázatok általános mértékén sem. A változó kamatozású hitelszerződések alapvető jellemzője, hogy az alacsony kamatkörnyezet miatt az ebből fakadó előnyök gyorsabban eljutnak az adósokhoz, ahogyan a referenciakamat emelkedése is hamarabb érezteti hatását. A kamatváltozásból eredő törlesztőrészlet-emelkedés minden esetben a szerződéses konstrukció része, a kamatváltozás mértéke pedig nem mutatott túl az észszerűen előrelátható mértéken.

A kamatváltozás fizetőképességre gyakorolt hatását a jövedelemarányos törlesztőrészlet és a hitelfedezeti arányok szabályozásáról szóló 32/2014. (IX. 10.) MNB rendelet 2018. október 1-jétől hatályos módosítása is tompította, amely a tíz évnél rövidebb kamatperiódusban rögzített hitelkamat esetén az általánosnál (50–60 százalék) szigorúbb jövedelemarányos törlesztőrészlet-elvárás (5–40 százalék) határozott meg. Ezzel a megoldással a szabályozó biztosította, hogy az adósok fizetőképessége egy jelentősebb kamatváltozás esetén is fennmaradjon.

A fentiek mellett indokolt kitérni arra is, hogy a változó kamatozású jelzáloghitelek kamatkockázatáról, valamint az annak kezeléséről való tájékoztatás elősegítéséről szóló 9/2019. (IV.15.) MNB ajánlás alapján a bankok a szektor egészét tekintve a kamatstop bevezetését megelőzően több alkalommal felhívták az adósok figyelmét a változó kamatozású jelzáloghitelek kamatkockázatára, továbbá bemutatták, hogy milyen feltételek mellett van lehetőség a kamatozás fix kamatra történő módosítására. A szerződésmódosítás lehetőségével azonban csak az adósok töredéke élt.

A bankszektor a Kamatstop Rendelet hatálybalépése óta, illetve a jelenleg is kihelyezett hitelek esetén is kiemelt figyelmet fordít arra, hogy a változó kamatozású hitelek milyen kockázatokkal járnak, amit jól mutat az is, hogy az újonnan kihelyezett jelzáloghitelek jelentős hányada fix kamatozású.

Az MNB és a bankszektor kamatok fixálására irányuló törekvéseivel összhangban állnak a kormányzat családpolitikai céljainak megvalósítását segítő kamattámogatott hitelek, amelyek szintén fix kamatozásúak.

Itt célszerű visszautalni az Alkotmánybíróság 33/2015. (XII. 3.) AB határozatára, amely rögzíti, miszerint a szerződésekbe történő jogalkotói beavatkozás egyik további feltétele, hogy a szerződő felek a felborult szerződéses egyensúlyt megállapodásukkal, szerződésmódosításukkal nem tudják rendezni. A változó kamatozású hitelek esetén kétségtelenül lehetséges volt a szerződéses kockázatok szerződésmódosítással történő kezelése, és amennyiben valamelyik adós ezzel a lehetőséggel külön figyelemfelhívás ellenére sem élt, ott okkal következtethetünk arra, hogy a kockázatok a felek által mérlegelt észszerű keretek között maradtak, és nem tették indokolttá a jogalkotó későbbi beavatkozását.

Az Alkotmánybíróság által vizsgált szempontokat és a fizetési moratórium meghosszabbításának, valamint a kamatstop bevezetésének gazdasági és jogi kör-

nyezetét vizsgálva tehát okkal juthatunk arra a következtetésre, hogy ezekben az esetekben nem álltak fenn azok a különleges körülmények, amelyek megalapozták volna a jogalkotó beavatkozását a magánjogi szerződéses jogviszonyokba.

A környező országokban bevezetett fizetési moratóriumok jellemzőinek összehasonlítása

	CZ	HR	PL	RO	SK	SI
Moratórium időszaka (hónap)	6 hónap	3–9 hónap	Jogalkotási: 3 hónap, nem jogalkotási: 6 hónap	9 hónap mind jogalkotási, mind nem jogalkotási moratórium esetében	9 hónap	12 hónap
Jogosultak köre (lakossági és/vagy vállalati hitelek)	Mindkettő	Mindkettő	Mindkettő	Mindkettő	Mindkettő (vállalati oldalon a kkv-knak nyújtott hitelek)	Mindkettő
Tőke- és/vagy kamattartozásra terjedt ki	Természetes személyek esetében mindkettőre, vállalatok esetében csak tőketartozásra	Mindkettőre	Magánszemélyek és kkv-k ⁴³ esetében mindkettő, nagyvállalatok esetében csak tőketartozás.	Mindkettőre (mind jogalkotási, mind nem jogalkotási moratórium esetében)	Mindkettőre	Tőke, kérelem esetén kamat
Moratóriumban való részvétel	Kérelem alapján	Kérelem alapján	Kérelem alapján	Kérelem alapján	Kérelem alapján	Kérelem alapján

⁴³ Kis- és közép vállalkozás.

A VESZÉLYHELYZETI JOGALKOTÁS...

	CZ	HR	PL	RO	SK	SI
Törlesztőrészlet növekedett	Hitelező és adós közötti egyedi megállapodás függvényében	Adóssal való megállapodás függvényében	Jogalkotási moratórium esetében nem, nem jogalkotási esetében az adós és a bank megállapodása alapján	Igen	A feltételeket a hitelezők állapíthatják meg	Esetről esetre változó, bank és adós megállapodásának függvényében
Kamat tökécsítése	Nem	Nem	Jogalkotási moratórium esetében nem. Nem jogalkotási moratórium esetén a kamattökésedet.	Jogalkotási moratórium: igen. Nem jogalkotási moratórium: hitelintézetek egyedi eljárása alapján	A feltételeket a hitelezők állapíthatják meg	Nem
Futamidó meghosszabbítása	Maximum 6 hónappal	Maximum 9 hónappal	Jogalkotási moratórium: 3 hónap. Nem jogalkotási moratórium esetében az EBA iránymutatásaiban meghatározott időkerethez igazodva	Igen, a moratórium hosszával	A feltételeket a hitelezők állapíthatják meg	Maximum a moratórium hosszával

Forrás: Szerzők saját gyűjtése a régió bankszövetségei között végzett kérdőíves felmérés eredménye és az Európai Rendszerkockázati Testület honlapján található információk alapján

DR. DUDÁS GÁBOR

egyetemi adjunktus

Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdasági Jogi Tanszék

ügyvéd, partner

DHZ Legal – Dudás Hargita Zavodnyik Ügyvédi Iroda

DR. ZAVODNYIK JÓZSEF

ügyvéd, partner

DHZ Legal – Dudás Hargita Zavodnyik Ügyvédi Iroda

A JÁRVÁNYHELYZET HATÁSAI A MUNKAÜGYI ADATKEZELÉSRE

1. Koronavírus-világjárvány és adatvédelem

A koronavírus-világjárvánnyal szembeni intézkedések meghozatala és megvalósítása során úgy az állami szervek, mint a munkáltatók előtérbe állították az adatközpontú, személyes adatok kezelését feltételező megoldásokat, amivel összefüggésben már a járvány elején adatvédelmi aggályok fogalmazódtak meg.¹ Miközben a járvány élesen felvetette a személyes adatok védelméhez való jog és az egészséghez való jog közötti egyensúly szükségességét, sokszor volt tapasztalható, hogy az adatvédelmi szempontok háttérbe szorulnak. Történt ez annak ellenére, hogy amint azt az Európai Adatvédelmi Testület is kiemelte, az adatvédelem nem akadályozza a járvány elleni küzdelmet, az adatvédelmi jogszabályok lehetővé teszik azokat az adatkezelési műveleteket, amelyek szükségesek a járványok terjedése elleni küzdelem segítéséhez, illetőleg az előzőek miatt a járvány nem indokolja az adatvédelmi követelményeken történő enyhítést, az adatvédelmi jogi szabályozás továbbra is alkalmazandó.²

Az Európai Adatvédelmi Testület felhívta a tagállamokat, hogy az egyének alapvető jogainak és szabadságának tiszteletben tartása mellett alkalmazzanak közös európai megközelítést annak eldöntésekor, mely személyes adatok kezelésére van szükség a járvány terjedése kockázatának csökkentése érdekében, s a szükséges in-

¹ Lásd pl. az Európai Adatvédelmi Testület 2020. április 21-i 04/2020. számú iránymutatását a Covid-19-járvánnyal összefüggésben a helymeghatározó adatok és a kontaktkövető eszközök használatáról, 1. pont.

² Vö. az Európai Adatvédelmi Testület 2020. június 16-i közleményét a személyes adatok kezeléséről a határoknak a Covid-19-járvány kitörését követő újbóli megnyitásával összefüggésben, 5. pont.

tézkedések meghatározása során tartsák tiszteletben az Alapjogi Chartában meghatározott jogokat, a magánélet tiszteletben tartásához és az adatvédelemhez való jogot, valamint az általános adatvédelmi szabályokat. Az Európai Adatvédelmi Testület hangsúlyozta, hogy a személyes adatok kezelésének a járvány elleni védekezés során is szükségesnek és arányosnak kell lennie, s a személyes adatok védelmét következetesen biztosítani kell az egész Európai Unióban,³ érvényesülnie kell a célhoz kötöttség és az adattakarékosság elvének is, így az adatkezelésnek a járvány elleni küzdelemre és a szükséges egészségügyi ellátás megkönnyítésére kell korlátozódnia, s csak olyan adatok kezelhetők, amelyek megfelelőek, pontosak, relevánsak, és az adatkezelés meghatározott céljához szükséges mértékre korlátozódnak.⁴

2. Munkajogi szabályozás a koronavírus-világjárvány alatt

A munkajogviszony keretében a munkavállaló munkaerejét a munkáltató rendelkezésére bocsátja, a munkáltató számára rendszeresen munkatevékenységet végez, amelyért a munkáltatótól ellenértékben (munkabérben) részesül. A munkajogviszony szempontjából kiemelkedő jelentőségű a munkavállaló rendelkezésre állási kötelessége, illetve a munkáltató foglalkoztatási kötelessége, amelynek egyik feltétele, hogy a munkavállaló teljesítésre képes és kész állapotban legyen, a munkáltató által előírt helyen, időben munkára képes állapotban és munkavégzési célból rendelkezésre álljon.⁵

A járvány jelentős változásokat hozott a munka világában és az azt érintő jogi szabályozásban is.⁶ Jelentős körben gyökeresen megváltoztak a munkavégzés feltételei, de a munkaügyi kapcsolatok (kollektív alku, konzultáció stb.) gyakorlásának megszokott rendje is.⁷ A járvány a munkajogviszony lényegi elemeit érintve újra-

³ Lásd pl. az Európai Adatvédelmi Testület 2020. április 21-i 04/2020. számú iránymutatását a Covid-19-járvánnyal összefüggésben a helymeghatározó adatok és a kontaktkövető eszközök használatáról, 4. pont, illetve az Európai Adatvédelmi Testület 2020. június 16-i közleményét a személyes adatok kezeléséről a határoknak a Covid-19-járvány kitörését követő újbóli megnyitásával összefüggésben, 6. pont.

⁴ Lásd az Európai Adatvédelmi Testület 2020. június 16-i közleményét a személyes adatok kezeléséről a határoknak a Covid-19-járvány kitörését követő újbóli megnyitásával összefüggésben, 7. pont.

⁵ PÁL LAJOS: Munkajogi elvi kérdések: a foglalkoztatási és rendelkezésre állási kötelesség teljesítése a veszélyhelyzet tartama alatt. *Glossa Iuridica, Jog és vírus*, VII. évfolyam, 2020. Különszám, 169. és 171.

⁶ Lásd pl. KÉRI ÁDÁM: *Munkajogi és adatvédelmi kaoszt is hozott a veszélyhelyzet*. Elérhetőség: <https://ado.hu/munkaugyek/munkajogi-es-adatvedelmi-kaoszt-is-hozott-a-veszelyhelyzet/> – letöltés időpontja: 2022. március 30.

⁷ Ez utóbbira mutat rá SZABÓ IMRE SZILÁRD: Munkajogi elvi kérdések: a szociális párbeszéd és a kollektív szerződések mozgásteréről. *Glossa Iuridica, Jog és vírus*, VII. évfolyam, 2020. Különszám, 157.

gondolást tett szükségessé a rendelkezésre állás, a munkavégzésre való alkalmasság, de magának a munkavégzés megvalósulásának a körében is.

A veszélyhelyzet kihirdetéséről szóló 40/2020. (III. 11.) Korm. rendelettel a Kormány az élet- és vagyónbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humánjárvány következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében Magyarország egész területére veszélyhelyzetet hirdetett ki.⁸ Egy hét múlva fogadták el a koronavírus-világjárvány nemzetgazdaságot érintő hatásának enyhítése érdekében szükséges azonnali intézkedésekről szóló 47/2020. (III. 18.) Korm. rendeletet, amely rögzítette, hogy a veszélyhelyzet időtartama alatt előírt tilalmak, korlátozások betartása érdekében a Munka Törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényt (a továbbiakban: Mt.) a rendelet szerinti eltérő szabályokkal alkalmazzák, így az Mt.-t a veszélyhelyzet megszűnését követő harminc napig azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy

- a munkáltató a közölt munkaidő-beosztást az Mt. 97. § (5) bekezdése szerinti közlési szabályoktól eltérően is módosíthatja;
- a munkáltató a munkavállaló számára az otthoni munkavégzést és a távmunkavégzést egyoldalúan elrendelheti;
- a munkáltató a munkavállaló egészségi állapotának ellenőrzése érdekében a szükséges és indokolt intézkedéseket megetheti.

A 47/2020. (III. 18.) Korm. rendelet akként rendelkezett, hogy a fenti szabályoktól eltérő kollektív szerződéses rendelkezéseket a rendelet hatályának tartama alatt alkalmazni nem lehet.

Mindemellett a 47/2020. (III. 18.) Korm. rendelet azt is kimondta, hogy a munkavállaló és a munkáltató az Mt. rendelkezéseitől külön megállapodásban eltérhetnek.⁹

Amint arra KUN ATTILA rámutatott, *„mindez azt jelenti, hogy elvileg az Mt. bármely szabályától szabadon – a munkavállaló előnyére és hátrányára egyaránt – el lehet térni a felek megállapodásával (abszolút diszpozitivitás). Egyes vélemények szerint ez »gyakorlatilag a munkajogot mint jogágot zárójelbe teszi«, hiszen így »egyetlen szabálynak sincs valósan kötelező hatálya«.*¹⁰

Miközben a munkaviszonyra vonatkozó szabályoknak a munkaszerződéssel szembeni természete tekintetében az a paradigma érvényesül, hogy a felek megál-

⁸ A veszélyhelyzet kihirdetéséről szóló 40/2020. (III. 11.) Korm. rendelet 1. §.

⁹ A koronavírus-világjárvány nemzetgazdaságot érintő hatásának enyhítése érdekében szükséges azonnali intézkedésekről szóló 47/2020. (III. 18.) Korm. rendelet 6. §.

¹⁰ KUN ATTILA: Munkajogi elvi kérdések: a felek (munkáltató és munkavállaló) egyéni megállapodásainak mozgásteréről. *Glossa Iuridica, Jog és vírus*, VII. évfolyam, 2020. Különszám, 145–146.

lapodása a munkaviszonyra vonatkozó szabályoktól – általános jelleggel – csak a munkavállaló javára térhet el, „a diszpozitivitás »szabadjára engedése« a rugalmasság új és extrém lehetőségeit biztosítja a munkáltatók számára, ugyanis a munkavállalók jellemzően gyengébb alkupozíciója (illetve esetleges vulnabilitása) általában nem jelent valós akadályt a munkavállalóra nézve hátrányos alkalmazási feltételek – mintegy oktrojált – bevezetése tekintetében.”¹¹

3. A munkahelyi adatkezelés sajátosságai

A járvány időszakán kívüli munkahelyi adatkezelést illetően két sajátosságot emelünk ki:

- a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről szóló 2016/679 európai parlamenti és tanácsi rendelet (általános adatvédelmi rendelet, a továbbiakban: GDPR) a munkahelyi adatkezelésekre is alkalmazandó, ugyanakkor a tagállamok adott körben eltérhetnek a GDPR-tól;
- az adatkezelésekre (így például az adatkezelések jogalapjára) is hatással van a munkajogviszony azon sajátossága, hogy a munkavállaló és a munkáltató viszonyát az alá-fölé rendeltség határozza meg.

A GDPR a tagállamok számára lehetővé teszi, hogy jogszabályban vagy kollektív szerződésekben pontosabban meghatározott szabályokat állapítsanak meg annak érdekében, hogy biztosítsák a jogok és szabadságok védelmét a munkavállalók személyes adatainak a foglalkoztatással összefüggő kezelése tekintetében, különösen a munkaerő-felvétel, a munkaszerződés teljesítése céljából, ideértve a jogszabályban vagy kollektív szerződésben meghatározott kötelezettségek teljesítését, a munka irányítását, tervezését és szervezését, a munkahelyi egyenlőséget és sokféleséget, a munkahelyi egészségvédelmet és biztonságot, a munkáltató vagy a fogyasztó tulajdonának védelmét is, továbbá a foglalkoztatáshoz kapcsolódó jogok és juttatások egyéni vagy kollektív gyakorlása és élvezete céljából, valamint a munkaviszony megszüntetése céljából. A tagállami jog vagy kollektív szerződések tehát előírhatnak olyan konkrét szabályokat, amelyek a munkavállalók személyes adatainak a foglalkoztatással összefüggő kezelését szabályozzák, azzal, hogy e szabályoknak olyan megfelelő és egyedi intézkedéseket kell magukban foglalniuk, amelyek alkalmasak az érintett emberi méltóságának, jogos érdekeinek és alapve-

¹¹ KUN: i. m., 148.

tő jogainak megóvására, különösen az adatkezelés átláthatósága, vállalkozáscsoporton vagy a közös gazdasági tevékenységet folytató vállalkozások ugyanazon csoportján belüli adattovábbítás, valamint a munkahelyi ellenőrzési rendszerek tekintetében.¹²

A GDPR szerint tilos a faji vagy etnikai származásra, politikai véleményre, vallási vagy világnézeti meggyőződésre vagy szakszervezeti tagságra utaló személyes adatok, valamint a természetes személyek egyedi azonosítását célzó genetikai és biometrikus adatok, az egészségügyi adatok és a természetes személyek szexuális életére vagy szexuális irányultságára vonatkozó személyes adatok kezelése. E tilalom ugyanakkor nem vonatkozik meghatározott esetekre, így például akkor, ha az adatkezelés munkahelyi egészségügyi célokból, a munkavállaló munkavégzési képességének felmérése érdekében szükséges.¹³

Megemlítendő továbbá, hogy a GDPR értelmében a profilalkotás magában foglalja a személyes adatok munkahelyi teljesítményértékeléséhez alkalmazott automatizált kezelését is.¹⁴

A személyes adatok kezelésének egyik jogalapja lehet az érintett adatkezeléshez adott hozzájárulása,¹⁵ amely az érintett akaratának önkéntes, konkrét és megfelelő tájékoztatáson alapuló és egyértelmű kinyilvánítása, mellyel az érintett nyilatkozat vagy a megerősítést félreérthetetlenül kifejező cselekedet útján jelzi, hogy beleegyezését adja az őt érintő személyes adatok kezeléséhez.¹⁶

A jogszerű hozzájárulás egyik feltétele annak önkéntes volta. Ez nem valósul meg azokban az esetekben, mikor az érintett és az adatkezelő között egyértelműen egyenlőtlen viszony áll fenn.¹⁷ Az önkéntesség kapcsán figyelembe veendő, hogy főszabály szerint érvényteleníti az adatkezeléshez adott hozzájárulást az érintettre gyakorolt olyan nyomás vagy befolyás, amely megakadályozza, hogy az érintett a szabad akaratát gyakorolja.¹⁸

E körben van jelentőségük az egyenlőtlen hatalmi viszonyoknak. Az Európai Adatvédelmi Testület rámutatott, hogy ezek a foglalkoztatással összefüggésben is előfordulnak. *„A munkáltató és a munkavállaló közötti jogviszonyból fakadó függőség miatt valószínűtlen, hogy az érintett meg tudná tagadni a munkáltatójától az adatkezelést anélkül, hogy az elutasításból fakadóan ne tapasztalná a káros hatások*

¹² GDPR 88. cikk (1) és (2) bekezdés, illetve (155) preambulumbekkezdés.

¹³ GDPR 9. cikk (1) bekezdés és (2) bekezdés h) pont.

¹⁴ GDPR 4. cikk 4. pont.

¹⁵ GDPR 6. cikk (1) bekezdés a) pont.

¹⁶ GDPR 4. cikk 11. pont.

¹⁷ GDPR (43) preambulumbekkezdés.

¹⁸ Az Európai Adatvédelmi Testület 5/2020. iránymutatás az (EU) 2016/679 rendelet szerinti hozzájárulásról, 13. pont.

bekövetkezésétől való félelmet vagy azok tényleges kockázatát. Nem valószínű, hogy egy alkalmazott önkéntesen – hozzájárulási kényszer érzése nélkül – tudna reagálni munkáltatójának például azon kérésére, hogy járuljon hozzá a munkahelyi kamerás megfigyelőrendszerekhez hasonló megfigyelőrendszerek aktiválásához vagy értékelési űrlapok kitöltéséhez. Ezért az Európai Adatvédelmi Testület megítélése szerint a munkáltatók számára problémás a jelenlegi vagy a jövőbeli alkalmazottak személyes adatainak hozzájárulás alapján történő kezelése, mivel nem valószínű, hogy az önkéntes. A munkahelyi adatkezelés többsége esetében a jogalap – a munkáltató és a munkavállaló közötti jogviszony jellege miatt – nem lehet és nem szabad, hogy a munkavállalók hozzájárulása legyen.¹⁹ Az idézett iránymutatás szerint: „A munkáltató és az alkalmazottai közötti egyenlőtlen hatalmi viszonyok miatt a munkavállalók csak kivételes körülmények között adhatnak önkéntes hozzájárulást, amikor annak egyáltalán nem lesznek káros következményei, akár adnak hozzájárulást, akár nem.”²⁰

A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság (a továbbiakban: NAIH) is megerősítette a munkavállalói adatok kezelése kapcsán, erős függelmi viszonyokban a hozzájárulás jogcím főszabály szerint nem alkalmazható a személyes adatok kezelésére. „Egyes kivételes esetekben azonban, ha a hozzájárulás szabadon és következményektől mentesen megtagadható, továbbá ha a hozzájárulás nem a munkaviszony fenntartásának feltétele, akkor az adatkezelés jogalapjával az érintett hozzájárulása is szolgálhat. Ilyen eset lehet például, ha filmet forgatnak a munkahelyen, és minden érintett szabadon eldöntheti, szeretne-e a háttérben látszódni, vagy arra az időre máshol végezheti a munkáját változatlan feltételekkel. Ha a hozzájárulás nélkül az érintett munkaviszonya megszűnik, vagy terhesebbé válik, valamely előnytől esik, vagy egyéb hátrányt szenved el, akkor a hozzájárulás érvénytelen az akaratképzés szabadságának hiánya miatt.”²¹

Összefoglalva: a munkahelyi adatkezeléseket illetően – a munkáltató és a munkavállaló közötti egyenlőtlen viszonyból eredően – a hozzájárulás csak kivételes esetben szolgálhat megfelelő jogalapként az adatkezeléshez: akkor, ha a hozzájárulás megadásához vagy megtagadásához semmilyen jogkövetkezmény nem kapcsolódik.²²

Ez a megközelítés összhangban van a munkajogviszony általános természetével. Az Mt. indokolása is kiemeli, hogy „az individuális megállapodások szintjén nem

¹⁹ Az Európai Adatvédelmi Testület 5/2020. iránymutatás az (EU) 2016/679 rendelet szerinti hozzájárulásról, 21. pont.

²⁰ Az Európai Adatvédelmi Testület 5/2020. iránymutatás az (EU) 2016/679 rendelet szerinti hozzájárulásról, 22. pont.

²¹ NAIH/2018/3134/2/V.

²² NAIH/2018/1868/2/K.

érvényesül a felek egyensúlyi pozíciója, amely a magánjog hagyományos rendszerében a diszpozitív szabályok uralmának jogpolitikai indoka.²³

4. A munkahelyi adatkezelés magyar szabályozása a járvány előtt

A NAIH a GDPR 88. cikk (1) bekezdésével összefüggésben 2018-ban rámutatott, a magyar jog az Mt. 10. §-ában megfogalmazottakon kívül nem tartalmaz pontosabban meghatározott szabályokat a munkavállalók személyes adatainak a foglalkoztatással összefüggő kezelése tekintetében, így releváns tagállami jogszabály hiányában az adatkezelés jogszerűsége a GDPR-ban lefektetett elvek és szabályok betartása mellett biztosítható.²⁴

Az Mt. adatvédelemmel kapcsolatos szabályait módosította, illetve kiegészítette az Európai Unió adatvédelmi reformjának végrehajtása érdekében szükséges törvénymódosításokról szóló 2019. évi XXXIV. törvény, ugyanakkor a módosult szabályokkal nem érintett körben továbbra is irányadó, hogy az adatkezelés jogszerűsége a GDPR-ban lefektetett elvek és szabályok betartása mellett biztosítható.

Az Mt. előírja, hogy a munkáltató köteles írásban tájékoztatni az érintettet az Mt. 10. §-ának (1)–(4) bekezdésen alapuló adatkezelésről.²⁵ Az Mt. 11. §-ának (1) bekezdése meghatározza, hogy a munkavállaló biometrikus adata az érintett azonosítása céljából abban az esetben kezelhető, ha ez valamely dologhoz vagy adathoz történő olyan jogosulatlan hozzáférés megakadályozásához szükséges, amely a munkavállaló vagy mások élete, testi épsége vagy egészsége, vagy törvényben védett jelentős érdek súlyos vagy tömeges, visszafordíthatatlan sérelmének a veszélyével járna. A (3) bekezdés alapján a munkáltató a munkavállaló vagy a munkáltatóval munkaviszonyt létesíteni szándékozó személy bűnügyi személyes adatát annak vizsgálata céljából kezelheti, hogy törvény vagy az Mt. által meghatározott körben

²³ Lásd az Mt. indokolását. Általános indokolás 12. pontja.

²⁴ NAIH/2018/2444/2/V.

²⁵ Mt. 10. § (1) bekezdés: „A munkáltató a munkavállalótól olyan nyilatkozat megtételét vagy személyes adat közlését követelheti, amely a munkaviszony létesítése, teljesítése, megszüntetése (megszüntetése) vagy e törvényből származó igény érvényesítése szempontjából lényeges.” (2) bekezdés: „A munkáltató, az üzemi tanács, a szakszervezet e törvény Harmadik Részében meghatározott jogának gyakorlása vagy köteletségének teljesítése céljából nyilatkozat megtételét vagy adat közlését követelheti.” (3) bekezdés: „Az (1) és (2) bekezdés alapján okirat bemutatása követelhető.” (4) bekezdés: „A munkavállalóval szemben olyan alkalmassági vizsgálat alkalmazható, amelyet munkaviszonyra vonatkozó szabály ír elő, vagy amely munkaviszonyra vonatkozó szabályban meghatározott jog gyakorlása, kötelezettség teljesítése érdekében szükséges.” (5) bekezdés: „A munkáltató az (1)–(4) bekezdésen alapuló adatkezeléséről az érintettet írásban tájékoztatja.”

a munkáltató a betölteni kívánt vagy a betöltött munkakörben nem korlátozza vagy nem zárja-e ki a foglalkoztatást.

Az Mt. külön szól a munkavállaló ellenőrzésének kérdéséről. Az Mt. 11/A. §-a egyebek között rögzíti, hogy a munkavállaló a munkaviszonnal összefüggő magatartása körében ellenőrizhető. Ennek keretében a munkáltató technikai eszközt is alkalmazhat, erről a munkavállalót előzetesen írásban tájékoztatja. A (2) bekezdés szerint a munkavállaló a munkáltató által a munkavégzéshez biztosított információtechnológiai vagy számítástechnikai eszközt, rendszert (a továbbiakban: számítástechnikai eszköz) – eltérő megállapodás hiányában – kizárólag a munkaviszony teljesítése érdekében használhatja.

A munkáltató ellenőrzése során a munkaviszony teljesítéséhez használt számítástechnikai eszközön tárolt, a munkaviszonnal összefüggő adatokba tekinthet be (ezt a szabályt kell alkalmazni akkor is, ha a felek megállapodása alapján a munkavállaló a munkaviszony teljesítése érdekében saját számítástechnikai eszközt használ). Az ellenőrzési jogosultság szempontjából munkaviszonnal összefüggő adatnak minősül az annak ellenőrzéséhez szükséges adat is, hogy a munkavállaló a munkáltató által a munkavégzéshez biztosított információtechnológiai vagy számítástechnikai eszközt, rendszert – eltérő megállapodás hiányában – kizárólag a munkaviszony teljesítése érdekében használja-e.

Az Mt. által szabályozottakon kívül természetesen más esetekben is felmerülnek adatvédelmi kérdések. A NAIH például a munkavállalók egészségügyi alkalmasságára vonatkozó adatainak munkáltató általi megismerhetősége kapcsán – utalva a GDPR 9. cikke (2) bekezdésének h) pontjára és (4) bekezdésére²⁶ – megállapította: tekintettel arra, hogy a munkavállalók egészségügyi alkalmasságára vonatkozó adatok nem csupán a foglalkoztatási adatok körébe tartoznak, így az adatkezelés során alkalmazandóak az egészségügyi és a hozzájuk kapcsolódó személyes adatok kezeléséről és védelméről szóló 1997. évi XLVII. törvény (a továbbiakban: Eüak.) rendelkezései is. A NAIH kiemelte: az egészségügyi adatkezelés körében különösen fontos, hogy az Eüak. 8. §-a alapján az érintett alkalmasságát felmérő egészségügyi (szak)dolgozót titoktartási kötelezettség terheli, így az alkalmasságvizsgálat egészségügyi szakmai részletei csak a GDPR fentiekben hivatkozott 6. cikk (1) bekezdésében rögzített jogalapok alapján ismerhető meg a munkáltató által.²⁷

²⁶ A GDPR 9. cikk (2) bekezdés h) pontja alapján amennyiben a munkavállaló munkavégzési képességének felmérése megelőző egészségügyi vagy munkahelyi egészségügyi célokból történik, e személyes adatok a személyes adatok különleges kategóriái körébe tartoznak, melyek kezelése további garanciák figyelembevételével történhet. A GDPR 9. cikk (4) bekezdés értelmében a tagállamok további feltételeket – köztük korlátozásokat – tarthatnak hatályban, illetve vezethetnek be a genetikai adatok, a biometrikus adatok és az egészségügyi adatok kezelésére vonatkozóan.

²⁷ NAIH/2018/2444/2/V.

A NAIH általános jelleggel húzta alá, hogy a munkáltatónak a tudomására jutott (munkavállalói) személyes adatok tekintetében mint adatkezelőnek a mindenkor hatályos jogszabályi rendelkezéseknek megfelelően kell eljárnia. A munkáltatónak abban az esetben is meg kell felelnie az adatkezelésre vonatkozó elveknek, amennyiben a személyes adatok a munkavállaló által használt informatikai eszközök útján jutnak a munkáltató tudomására. Ennek értelmében, amennyiben a munkáltató nem rendelkezik megfelelő joggal, illetve adatkezelési céllal a személyes adatok kezeléséhez, köteles törölni azokat.²⁸

5. A munkahelyi adatkezelés a járvány alatt

A NAIH már 2020. március 10-én közzétette tájékoztatóját a koronavírus-járvánnyal kapcsolatos adatkezelésekről.²⁹

A NAIH általános jelleggel húzta alá, hogy az adatkezelés jogszerűségéért az adatkezelő az első számú felelős. Az adatkezelést az adatvédelmi alapelveknek történő megfelelés figyelembevételével mellett szükséges kialakítani. A személyes adatok kezelése csak akkor és annyiban lehet indokolt, amennyiben az adatkezelés célját nem lehetséges adatkezelést nem igénylő eszközökkel elérni – minden esetben vizsgálni kell, hogy létezhet-e hatékony, de az érintettek magánszférájára kevésbé kockázatos megoldás (pl. higiénés intézkedések, az ügyfélfogadás rendjének szabályozása).

A NAIH kiemelte: a munkavégzésre irányuló jogvisztonnyal kapcsolatos adatkezelések esetében a munkáltató feladata az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés követelményeit biztosítani, az ahhoz kapcsolódó adatkezelési folyamatokat megtervezni és kialakítani. Ennek keretében a munkáltatótól elvárható egyebek között ún. pandémiás/üzletmenet-folytonossági cselekvési terv kidolgozása, annak részeként a veszélyeztetettséget csökkentő előzetes intézkedések keretében részletes tájékoztató készítése és a munkavállalók rendelkezésére bocsátása a koronavírussal kapcsolatos legfontosabb tudnivalókról.

A járvány időszakában a munka világában egyebek között a következő, adatvédelmi vetületeket is felvető kérdések merültek fel:

- kérdőívek kitöltése a fertőzésveszéllyel kapcsolatos kockázatértékeléshez;
- a munkavállaló munkavégzésre alkalmas állapotának munkavállaló általi ellenőrzése a testhőmérséklet mérése révén;

²⁸ NAIH/2019/2450.

²⁹ Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság: Tájékoztató a koronavírus-járvánnyal kapcsolatos adatkezelésekről (NAIH/2020/2586.), 2020. március 10., elérhetőség: https://naih.hu/files/NAIH_2020_2586.pdf – letöltés időpontja: 2022. március 31.

- a fertőzöttségi teszt eredményének munkáltató általi megismerhetősége;
- a védettség tényének munkáltató általi megismerhetősége;
- kötelezés a védőoltás felvételére;
- a munkavállaló munkáltató általi ellenőrzése.

Az alábbiakban nem érintjük ugyanakkor például a kijárási tilalom alól munkavégzés céljából történő mentesülés igazolásával kapcsolatos adatkezelési kérdéseket,³⁰ de a sztrájkjog korlátozásának problémakörét sem.³¹

6. Kérdőívek kitöltése a fertőzésveszéllyel kapcsolatos kockázatértékeléshez

A NAIH koronavírus-járvánnyal kapcsolatos adatkezelésekről szóló első tájékoztatója (mint már jeleztük, a járvány kezdetéhez képest meglehetősen gyors, 2020. március 10-én történt) kibocsátásának elsődleges indoka az volt, hogy a fertőzéstől való félelem a munkáltatók részéről sokszor aránytalanul szigorú adatszolgáltatási kötelezettségek előírásához vezetett.

Gyakori volt, hogy a munkavállalóknak, sőt később bármely harmadik személynek is a munkáltató helyiségébe történő belépéséhez negatív teszteredmény bemutatását követelték meg, melyet a munkáltató le is másolt, illetőleg olyan nyilatkozatok aláírását tették kötelezővé, melyben a belépni szándékozó személynek büntetőjogi felelőssége tudatában kellett nyilatkoznia arról, hogy nem fertőzött. E rossz gyakorlatok mielőbbi megszüntetése érdekében tartotta szükségesnek a NAIH minél hamarabb leszögezni, hogy bár a munkáltatók a fertőzésveszéllyel kapcsolatos kockázatértékeléshez jogosultak kérdőívek kitöltését kérni, ez a kérdőív nem tartalmazhat egészségügyi adatokra vonatkozó kérdéseket, illetőleg a munkáltatók nem követelhetik meg egészségügyi dokumentáció (így pl. teszteredmények) csatolását sem.³²

Ennek megfelelően tehát a munkáltatók jogosultak voltak a kérdőívben rákérdezni arra, hogy járt-e a munkavállaló vagy a munkahelyre belépni kívánó harmadik személy az elmúlt időszakban olyan országban, ahol nagyobb a fertőzésveszély, illetve – a hozzátartozó azonosítása nélkül – rákérdezhetett a munkavállaló / a

³⁰ Lásd a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság 2020. évi beszámolója. Budapest, 2021, 28.

³¹ Lásd az Alkotmánybíróság IV/3842/2021. határozatát.

³² Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság: Tájékoztató a koronavírus-járvánnyal kapcsolatos adatkezelésekről (NAIH/2020/2586.), 2020. március 10., elérhetőség: https://naih.hu/files/NAIH_2020_2586.pdf – letöltés időpontja: 2022. március 31.

belépni kívánó személy hozzátartozóinak fertőzöttségére, de nem volt jogosult meghatározott tünetek fennállására (láz, köhögés stb.) vonatkozó kérdést feltenni.

7. A munkavállaló munkavégzésre alkalmas állapotának munkavállaló általi ellenőrzése a testhőmérséklet mérése által

A digitális és analóg lázmérőkkel végzett testhőmérséklet-ellenőrzés – csakúgy, mint a hőkamerák, a beléptető hőkapuk alkalmazása – a Magyarországon irányadó jogi szabály szerint személyes adatok kezelésének minősül, ha annak érintettje azonosított, vagy azonosítható.³³

2020 márciusában a NAIH az akkori magyarországi járványügyi helyzetre tekintettel még nem tartotta arányosnak, így az adatvédelmi alapelveknek megfelelőnek a diagnosztikai eszközökkel (így különösen, de nem kizárólagosan lázmérő) alkalmazásával járó egészségügyi adatkezelés előírását, testhőmérsékletre kötelezően kiterjedő szűrővizsgálat bevezetését. A járványhelyzet romlását követően, illetve miután a 2020. október 1-jétől a járványügyi készültségi időszak védelmi intézkedéseiről szóló 431/2020. (IX. 18.) Korm. rendelet előírta, hogy a köznevelési és szakképző intézményekben kötelező a testhőmérséklet ellenőrzése, amelynek az intézménybe történő érkezéskor mindenki köteles magát alávetni, a NAIH 2020. október 14-án tette közzé tájékoztatóját az egészségügyi válsághelyzet elrendelésével bevezetett járványügyi készültség időtartama alatt a testhőmérséklet mérésével összefüggő egyes adatkezelések kapcsán.³⁴ Ebben általános iránymutatást adott az egészségügyi válsághelyzet idején alkalmazott diagnosztikai eszközökhöz kötődő adatkezelésekre vonatkozóan.

A NAIH a járványügyi készültség bevezetéséről szóló 283/2020. (VI. 17.) Korm. rendeletről, illetőleg a folyamatosan és jelentősen emelkedő esetszámra tekintettel arra a következtetésre jutott, hogy az egészségügyi válsághelyzetben az új típusú koronavírus-járvány közösségi terjedéssel és tömeges megfertőződésekkel járó időszakában a testhőmérséklet-méréssel összefüggő diagnosztikai szűrőeszközök alkalmazása alapelszerűnek minősül, ha az alábbi feltételek együttesen teljesülnek:

- az adatkezelő tulajdonában, használatában álló területére, épületeibe történő beléptetés során,
- valamennyi belépni szándékozó személyre egységesen kiterjedő védelmi intézkedésként (ún. „héjvédelem”) alkalmazzák,

³³ NAIH/2020/7465.

³⁴ NAIH/2020/7465.

- az a testhőmérséklet-mérés alanyának kifejezetten ezen adatkezelési cél érdekében történő azonosításához nem kötött, és
- semmilyen módon nem jár adat rögzítésével, további tárolásával, továbbításával.

A NAIH aláhúzta: „*önmagában abból a tényből, hogy valakinek magasabb a testhőmérséklete, nem vonható le egyértelműen az a következtetés, hogy az új típusú koronavírus-járvánnyal fertőzött, így a belépésnél történő testhőmérséklet-mérés alapján az adatkezelő semmilyen következtetést nem vonhat le az adott személy egészségi állapotára vonatkozóan, pusztán a belépés engedélyezésére vagy megtagadására jogosult az általa előre meghatározott objektív szempontok alapján. Tehát ezen védelmi intézkedés keretében az adatkezelő kizárólag arra vonatkozóan hozhat döntést, hogy a területére belépést megkísérlő valamennyi – akár vele munkavégzésre irányuló jogviszonyban álló, akár más egyéb – személy belépését engedélyezi (azért, mert a mért érték alacsonyabb az előre meghatározott értéknél), avagy azt megtagadja (azért, mert a mért érték magasabb az előre meghatározott értéknél, így kockázatot hordoz más személyekre nézve), hiszen az intézkedés céljának eléréséhez csak ebben az esetben lehet alkalmas eszköz a testhőmérséklet mérése. Ha az adatkezelő nevében eljáró személy a belépést megtagadja, akkor az érintett feladata a helyzet további kezelése (orvoshoz fordulás, betegszabadság- és táppénzügyintézés, munkahelyi vezető tájékoztatása stb.).*”

Kiemelendő továbbá, hogy a NAIH szerint a nem a belépés feltételül szabott, azaz nem héjvédelmi intézkedésként alkalmazott diagnosztikai eszközt (pl. lázmérő) alkalmazó szűrővizsgálatok kizárólag egészségügyi szakember által vagy szakmai felelőssége mellett végezhető. Emellett a munkáltató csakis a vizsgálatok eredményét ismerheti meg, és nem egyeztethető össze az adatvédelmi előírásokkal a minden munkavállalóra általánosan kiterjedő elrendelésük, ide nem értve a fertőzésnek fokozottabban kitett munkakörben foglalkoztatottak, például ügyfélszolgálati feladatokat ellátó dolgozók esetét.³⁵

8. A fertőzöttségi teszt eredményének munkáltató általi megismerhetősége

Amint arra a NAIH rámutatott, a PCR- és egyéb fertőzöttségi tesztek eredménye – akár pozitív, akár negatív – a személyes adatok különleges kategóriába tartozó egészségügyi adatnak minősül, annak továbbítása során az adatkezelő felelőssége

³⁵ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság 2020. évi beszámolója. Budapest, 2021, 24.

és kötelezettsége a megfelelő jogalap, valamint a kapcsolódó magasabb szintű adatbiztonsági követelmények megválasztása és alkalmazása.

Azon kérdésre, hogy a munkavállaló hozzátartozójának fertőzöttsége esetén a hozzátartozó személyes adatai és a fertőzöttség ténye kezelhető-e a munkáltató által, a NAIH arról tájékoztatta a megkeresőt, miszerint *„a munkáltató pusztán arról a tényről jogosult tudomást szerezni, hogy a munkavállalója érintkezett-e koronavírus-fertőzésben szenvedő vagy potenciálisan fertőzött (így például hatósági karantén alatt álló) személlyel, e tény birtokában már meg tudja tenni a szükséges lépéseket a munkavállalói védelme érdekében, ehhez nincs szükség sem a munkavállalóval érintkezett fertőzött személy beazonosítására, sem pedig annak a munkavállalójához fűződő hozzátartozói viszonya megjelölésére”*.

Az is kérdésként merült fel, hogy a munkáltató közölheti-e a koronavírus-sal fertőzött munkavállaló nevét és a fertőzöttség tényét a többi munkavállalóval. A NAIH nem tartotta a cél elérése szempontjából szükségesnek a fertőzött munkavállaló nevének a többi munkavállalóval történő megosztását.³⁶

9. A védettség tényének munkáltató általi megismerhetősége

A járvány során felmerült a kérdés, hogy a munkáltatók jogosultak-e kezelni (megismerni, nyilvántartani) a foglalkoztatottak koronavírus elleni védettségének – a koronavírus elleni védettség igazolásáról szóló 60/2021. (II. 12.) Korm. rendelet rendelkezései alapján igazolható – tényére vonatkozó adatokat. A védettség ténye (a betegségből történő felgyógyulás, illetve az oltottság ténye) a személyes adatok különleges kategóriába tartozó egészségügyi adatnak minősül. Az ilyen személyes adatok kezelésének a jogszerűségéhez egyrészt a GDPR 6. cikk (1) bekezdésében található jogalapok valamelyikének, valamint a GDPR 9. cikk (2) bekezdésében foglalt további feltételek valamelyikének az adatkezelő által igazolt fennállása szükséges, ezek hiányában kezelésük a GDPR 9. cikk (1) bekezdése értelmében tilos.

A NAIH a tárgykörben 2021. áprilisában jelentette meg tájékoztatóját.³⁷

A NAIH általános jelleggel aláhúzta, az adatkezelő – így a védettség tényét megismerni kívánó munkáltató – felelős az adatkezelés jogszerűségéért. A munkáltatónak mint adatkezelőnek a személyes adatok kezelésének (így a munkavál-

³⁶ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság 2020. évi beszámolója. Budapest, 2021, 27–28.

³⁷ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság 2021. április 21-i tájékoztatója a Munka Törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény hatálya alá tartozó jogviszonyokban a munkavállaló koronavírus elleni védettsége tényének munkáltató általi megismerhetőségéről. NAIH-3903-1/2021.

láló koronavírus elleni védettsége tényére vonatkozó adatok kezelésének) pontos célját és az adatkezelés jogszerűségét alátámasztó jogalapot kell elsőként meghatározni.

A NAIH hangsúlyozta: *„az adatkezelés célja kizárólag az lehet, hogy a munkáltató megtehesse és meg is tegye a szükséges intézkedéseket a munkajogi, munkavédelmi, foglalkozáséhségügyi, valamint munkaszervezési szabályoknak történő megfelelés miatt, és e cél elérése érdekében jogosult legyen megismerni a munkavállalók koronavírus elleni védettsége tényét. [E] célnak valósnak, tehát a munkáltató által alátámaszthatóan ténylegesnek kell lennie (tehát ha úgy dönt, hogy bekéri ezen adatokat, akkor azok birtokában és azok alapján köteles is intézkedéseket tenni és azokat dokumentálni), illetve fontos elvárás, hogy a kezelt adatok körének e cél elérésére alkalmasnak kell lennie.”*

A NAIH arra is felhívta a figyelmet, hogy nem szabad figyelmen kívül hagyni az adattakarékosság elvét sem, amely előírja, hogy csak olyan adatot lehet kezelni, amely a cél megvalósításához elengedhetetlenül szükséges, és azzal arányos. E körben a 60/2021. (II. 12.) Korm. rendelet tartalmazza, hogy a koronavírus elleni védettség igazolására szolgálhat egyrészt az Elektronikus Egészségügyi Szolgáltatási Tér működtetője által biztosított applikáció és a Korm. rendelet szerinti hatósági igazolvány, az ún. védettségi igazolvány. Mindezek alapján tehát a munkáltató – hatályos jogszabályi keretek között – kizárólag az applikáció, valamint a védettségi igazolvány mint közokirat Korm. rendeletben meghatározott adatait kezelheti, a koronavírus elleni védettség igazolásának céljára semmilyen egyéb adatot nem gyűjthet és kezelhet jogszerűen.

A szükségesség mint alapelv kapcsán a NAIH kiemelte, hogy a munkáltatónak a felmérést munkakörönként vagy foglalkoztatotti személyi körönként kell elvégeznie, s például bizonyos alacsony kockázatú munkakörök (pl. állandó jellegű távmunkavégzés) esetén a szükségesség értelemszerűen nem állapítható meg. *„Ugyanakkor az adatkezelés szükségesnek tekinthető például akkor, ha a munkáltató tevékenységi köre a kórházak COVID-19 osztályain elhelyezett orvostechnikai és egyéb eszközök javítását, karbantartását foglalja magában, és a munkavállalók védelme érdekében kéri be a védettség tényének igazolását azért, hogy kizárólag védett munkavállalót tudjon a munkavégzés helyszínére kiküldeni, ezáltal elkerülhetővé válik a megfertőződés. Hasonlóképpen megállapítható a szükségesség fennállása abban az esetben is, ha a munkáltató egy szociális intézmény, amelynek bentlakói védelme érdekében szükséges annak a ténynek az ismerete (így annak az adatnak a kezelése), hogy az intézményben munkát végző munkavállaló védettséget élvez.”*

Az arányosság elvének való megfelelés követelményével összefüggésben a NAIH jelezte: *„a munkáltató kizárólag az applikáció megjelenítését, illetve a védettségi*

igazolvány bemutatását kérheti a munkavállalóktól, azokról másolatot nem készíthet, azokat semmilyen formában és módon nem tárolhatja, és nem is jogosult azokat harmadik személy részére továbbítani, kizárólag azt jogosult rögzíteni, hogy az érintett munkavállaló igazolta a koronavírus elleni védettségének a tényét, valamint – ha az az igazolás bemutatása során megállapítható – azt, hogy ezen védettség időtartama mely időpontig áll fenn”.

A NAIH arra is emlékeztetett, hogy a GDPR 13. cikke értelmében valamennyi adatkezelés vonatkozásában kötelező előírás azon adatkezelési tájékoztató elkészítése, amelyben az érintettek számára közérthetően és kellően részletesen meg kell határozni többek között az őket érintő adatkezelés célját, jogalapját, meg kell határozni továbbá az adatok megőrzésének időtartamát, az adatokhoz hozzáférésre jogosultak körét, valamint az érintetteket tájékoztatni kell az őket a GDPR alapján megillető jogok gyakorlásának a lehetőségéről, illetve a jogorvoslati módokról.

10. Kötelezés a védőoltás felvételére

A munkavállalók oltási kedvét meghozandó voltak munkáltatók, amelyek két nap pótszabadság lehetőségét biztosították azon munkavállalóik részére, akik a Covid-19 elleni első oltást legkésőbb a munkáltató által meghatározott időpontig felvették, és az erről szóló igazolást bemutatták. A kellő körülményekkel eljáró munkáltató ezzel összefüggésben külön adatkezelési tájékoztatót készített, ismertetve abban a pótszabadság biztosításával kapcsolatos adatkezelés célját, jogalapját és a GDPR által megkövetelt további információkat.³⁸

2021 nyarán megjelentek azok a jogszabályok, amelyek egyes munkavállalói körök számára kötelező tették a védőoltás felvételét.

A koronavírus elleni védőoltás kötelező igénybevételéről szóló 449/2021. (VII. 29.) Korm. rendelet az egészségügy meghatározott körében írta elő, hogy nem hozható létre munkavégzésre irányuló jogviszony olyan egészségügyi dolgozóval, illetve rezidenssel, aki a SARS-CoV-2-koronavírus elleni védőoltást, illetve az emlékeztető védőoltást nem vette fel, illetve a foglalkoztatottak számára előírta a védőoltás (rendeletben foglaltak szerinti) felvételét.³⁹

³⁸ Lásd pl. a MÁV FKG Kft. által a Covid-vírus elleni védőoltással összefüggésben biztosított pótszabadságra vonatkozó adatkezelési tájékoztató, elérhetőség: https://www.mavcsoport.hu/sites/default/files/upload/page/covid-19_potszabadsag_adatkezelesi_tajekoztato.pdf – letöltés időpontja: 2022. március 31.

³⁹ A koronavírus elleni védőoltás kötelező igénybevételéről szóló 449/2021. (VII. 29.) Korm. rendelet 1. § (1)–(3) bekezdés.

Ehhez kapcsolódóan a rendelet adatvédelmi oldalról releváns rendelkezéseket is tartalmazott. Előírta többek között, hogy a munkáltató a foglalkoztatottat felhívhatja a védőoltás felvételének igazolására, illetve a kötelezettség alóli mentesség igazolására. Ezzel összefüggésben a rendelet az igazolására szolgáló iratok lemásolását, az adatok nyilvántartását nem írta elő, kizárólag azt, hogy a munkáltató felhívhatja a foglalkoztatottat, mutassa be a védőoltás felvételét hitelt érdemlő módon igazoló, személyazonosság igazolására alkalmas hatósági igazolványt vagy más, jogszabályban előírt dokumentumot, mentesség esetén pedig az ezt alátámasztó orvosi szakvéleményt.

A rendelet ugyanakkor burkoltan más vonatkozásában is érinti a személyes adatok kezelésének kérdését, hiszen a munkáltató csak a védőoltás felvételével, illetve orvosi szakvéleményekkel kapcsolatos adatok nyilvántartása, kezelése révén tud eleget tenni azon kötelezettségének, hogy a védőoltást fel nem vevő foglalkoztatottat hívja fel a felvételre, s ennek elmaradása esetén a foglalkoztatott jogviszonyát felmentéssel, illetve felmondással azonnali hatállyal szüntesse meg.⁴⁰

Bő egy hónap elteltével a koronavírus elleni védőoltás kötelező igénybevételéről szóló 449/2021. (VII. 29.) Korm. rendeletet módosította az 516/2021. (IX. 6.) Korm. rendelet. Új, adatkezeléssel kapcsolatos rendelkezéseket iktattak be, rögzítve egyebek között, hogy a veszélyhelyzet ideje alatt a személyazonosító jel helyébe lépő azonosítási módokról és az azonosító kódok használatáról szóló 1996. évi XX. törvénynek, valamint az adózás rendjéről szóló 2017. évi CL. törvénynek az adótitok, valamint a Társadalombiztosítási Azonosító Jel kezelésére és továbbítására vonatkozó szabályait azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy a védőoltás felvétele kötelezettségének ellenőrzése céljából az állami adó- és vámhatóság megkeresésre átadja a Nemzeti Népegészségügyi Központnak az érintett egészségügyi szolgáltató valamennyi foglalkoztatottjának – ideértve az egyéni vállalkozót is – Társadalombiztosítási Azonosító Jelét, munkakörének FEOR-számát. A Nemzeti Népegészségügyi Központ a megkapott adatokat összeveti a nyilvántartásában lévő oltottsági adatokkal, és az ellenőrzés alá vont egészségügyi szolgáltató oltottsági adatait adategyeztetés céljából az ellenőrzésre jogosult egészségügyi államigazgatási szerv megkeresése alapján e szerv részére továbbítja. A Nemzeti Népegészségügyi Központ ezeket az adatokat a veszélyhelyzet megszűnéséig kezeli.⁴¹

A módosítás eredményeként az egészségügyi szolgáltató a foglalkoztatottjának a védőoltás felvételével kapcsolatos kötelezettsége teljesítését oly módon is ellen-

⁴⁰ A koronavírus elleni védőoltás kötelező igénybevételéről szóló 449/2021. (VII. 29.) Korm. rendelet 1. § (4)–(9) bekezdés.

⁴¹ A koronavírus elleni védőoltás kötelező igénybevételéről szóló 449/2021. (VII. 29.) Korm. rendelet 1/A. §.

őrizheti, hogy a foglalkoztatott Társadalombiztosítási Azonosító Jelét átadja az egészségügyért felelős miniszternek. A miniszter ezt követően az adatokat egészségügyi szolgáltatóként csoportosítva az Országos Kórházi Főigazgatóság által működtetett felületen az Országos Kórházi Főigazgatóság számára továbbítja, amely az egészségügyért felelős miniszter részére a rendeletben foglalt kötelezettségek munkáltató általi előírása, ellenőrzése és teljesítése érdekében TAJ-számokhoz rendeltén megküldi a védőoltás felvételének időpontjára és az oltóanyagokra vonatkozó adatokat. Ezt követően a miniszter az adatokat továbbítja az egészségügyi szolgáltatóknak. A rendelet szerint az egészségügyért felelős miniszter, valamint az Országos Kórházi Főigazgatóság a fenti feladatai biztosítása érdekében – ha törvény vagy veszélyhelyzet ideje alatt az Alaptörvény 53. cikk (2) bekezdése alapján alkotott kormányrendelet ennél hosszabb határidőt nem állapít meg – az adattovábbításhoz szükséges ideig kezeli a TAJ-számokat, valamint a foglalkoztató adatait.⁴²

Ezt követően újabb, oltási kötelezettséget megállapító rendeletek jelentek meg. Így például a koronavírus elleni védőoltásnak az állami és önkormányzati intézményeknél foglalkoztatottak által történő kötelező igénybevételéről szóló 599/2021. (X. 28.) Korm. rendelet, amelynek értelmében a munkáltató kezeli a (például a munkavégzés során ügyfelekkel rendszeresen találkozó) foglalkoztatottnak az oltás felvételét igazoló hatósági igazolványban és dokumentumokban szereplő, a védőoltás felvételére, valamint a mentességet igazoló orvosi szakvéleményben szereplő, a védőoltás felvételének ellenjavalltságára vonatkozó adatokat, mely adatokat a rendeletben foglaltak ellenőrzését végző kijelölt szerv is megismerheti. A munkáltató és a kijelölt szerv az adatokat csak az adatkezelés céljának megvalósításához szükséges mértékben és ideig, de legfeljebb a veszélyhelyzet kihirdetéséről és a veszélyhelyzeti intézkedések hatálybalépéséről szóló 27/2021. (I. 29.) Korm. rendelet szerinti veszélyhelyzet megszűnéséig kezelheti.⁴³

Az egyes kormányzati igazgatási szervek foglalkoztatottait érintő veszélyhelyzeti szabályokról szóló (2022. márciusában hatályon kívül helyezett⁴⁴) 634/2021. (XI. 18.) Korm. rendelet kimondta, hogy a Miniszterelnökségen, a Miniszterelnöki Kabinetirodán és a Miniszterelnöki Kormányirodán foglalkoztatott – az állampolgárok egészségének és életének megóvása és a közfeladatok akadálytalan ellátása érdekében – köteles a SARS-CoV-2-koronavírus elleni védőoltás emlékeztető dózisát (a továbbiakban: védőoltás) felvenni. A védőoltás felvételét a jogszabályban

⁴² A koronavírus elleni védőoltás kötelező igénybevételéről szóló 449/2021. (VII. 29.) Korm. rendelet 1/B. §.

⁴³ A koronavírus elleni védőoltásnak az állami és önkormányzati intézményeknél foglalkoztatottak által történő kötelező igénybevételéről szóló 599/2021. (X. 28.) Korm. rendelet 3. §.

⁴⁴ A koronavírus-világjárvány elleni egyes védelmi intézkedések megszüntetéséről szóló 77/2022. (III. 4.) Korm. rendelet 8. § b) pont.

meghatározott határidőt követő 15 napon belül a munkáltató adategyeztetés keretében ellenőrizte.⁴⁵ A rendelet szerint a munkáltató a védőoltás felvételével kapcsolatos kötelezettségek teljesítése és ellenőrzése érdekében a Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő részére adategyeztetés céljából elektronikus úton megküldi a foglalkoztatott nevét, születési nevét, anyja nevét, lakcímét vagy tartózkodási helyét, születési helyét és idejét, valamint a Társadalombiztosítási Azonosító Jelét. A Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő részére megküldött adatok alapulvételével az érintett foglalkoztatottra vonatkozó adatokkal összefüggésben elektronikus úton adategyeztetést kezdeményez, továbbá megküldi a munkáltató részére jelen rendeletben foglalt kötelezettségek munkáltató általi előírása, ellenőrzése és teljesítése érdekében a védőoltás felvételének időpontjára és az oltóanyagokra vonatkozó adatokat. A Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő az e rendeletben foglalt célok teljesítéséhez szükséges mértékben és időtartamig kezeli az (1) és (2) bekezdés szerinti, részére átadott adatokat, míg a munkáltató a rendeletben foglalt szabályok végrehajtásának ellenőrzése céljából kezeli a foglalkoztatott részére átadott adatait. A munkáltató az adatokat csak az adatkezelés céljának megvalósításához szükséges mértékben és ideig, de legfeljebb a veszélyhelyzet kihirdetéséről és a veszélyhelyzeti intézkedések hatálybalépéséről szóló 27/2021. (I. 29.) Korm. rendelet szerinti veszélyhelyzet megszűnéséig kezelheti.⁴⁶

A koronavírus elleni védőoltásnak az ügyészségi alkalmazottak által történő kötelező igénybeviteléről szóló (már hatályon kívül helyezett⁴⁷) 638/2021. (XI. 18.) Korm. rendelet az ügyészségi alkalmazottak kapcsán írt elő oltási kötelezettséget, rögzítve, hogy a munkáltató kezeli az ügyészségi alkalmazottnak az oltás felvételét igazoló hatósági igazolványban és dokumentumokban szereplő, a védőoltás felvételére, valamint a mentességet igazoló orvosi szakvéleményben szereplő, a védőoltás felvételének ellenjavalltságára vonatkozó adatait, azzal, hogy a munkáltató ezeket az adatokat csak az adatkezelés céljának megvalósításához szükséges mértékben és ideig, de legfeljebb a veszélyhelyzet kihirdetéséről és a veszélyhelyzeti intézkedések hatálybalépéséről szóló 27/2021. (I. 29.) Korm. rendelet szerinti veszélyhelyzet megszűnéséig kezelheti.⁴⁸

⁴⁵ Az egyes kormányzati igazgatási szervek foglalkoztatottait érintő veszélyhelyzeti szabályokról szóló 634/2021. (XI. 18.) Korm. rendelet 1. §.

⁴⁶ Az egyes kormányzati igazgatási szervek foglalkoztatottait érintő veszélyhelyzeti szabályokról szóló 634/2021. (XI. 18.) Korm. rendelet 5. §.

⁴⁷ A koronavírus-világjárvány elleni egyes védelmi intézkedések megszüntetéséről szóló 77/2022. (III. 4.) Korm. rendelet 8. § c) pont.

⁴⁸ Az ügyészségi alkalmazottak által történő kötelező igénybeviteléről szóló 638/2021. (XI. 18.) Korm. rendelet 3. §.

A munkahelyek koronavírus elleni védelméről szóló (időközben, 2022. március 7-ével már hatályon kívül helyezett⁴⁹) 598/2021. (X. 28.) Korm. rendelet annak lehetőségét teremtette meg a munkáltatók számára, hogy a munkavégzés feltételeként írják elő a SARS-CoV-2-koronavírus elleni védőoltás felvételét a foglalkoztatottak számára, ha ezt szükségesnek látják az ott dolgozók biztonsága érdekében. A rendelet arra a foglalkoztatottra volt alkalmazandó, aki nem tartozott a koronavírus elleni védőoltásnak az állami és önkormányzati intézményeknél foglalkoztatottak által történő kötelező igénybevételéről szóló 599/2021. (X. 28.) Korm. rendelet hatálya alá, illetve a rendelet egyes munkáltatókat kivett a szabályozásból (igazságszolgáltatás, Kúria, Országos Bírósági Hivatal, legfőbb ügyész, Alkotmánybíróság Hivatala). A rendelet alapján a munkáltató – az egészség megóvása érdekében, a munkahely és a munkakör sajátosságaira is figyelemmel – a védőoltás felvételét a munkavégzés feltételeként állapíthatja meg azon foglalkoztatott esetében, aki a rendelet hatálybalépése előtt a védőoltást nem vette fel (kivéve, ha a foglalkoztatott a védőoltás felvétele alól orvosi szakvélemény által alátámasztottan mentesül).

A jogszabály rendelkezett a védőoltás felvétele megtörténtének igazolásáról, e dokumentum, illetve a mentesülést igazoló orvosi szakvélemény bemutatásának szabályairól. Kimondja, hogy a munkáltató kezeli a foglalkoztatottnak a védőoltás felvétele megtörténtét igazoló hatósági igazolványban és dokumentumokban szereplő, a védőoltás felvételére, valamint az orvosi szakvéleményben szereplő, a védőoltás felvételének ellenjavalltságára vonatkozó adatokat, azzal, hogy a munkáltató ezeket az adatokat csak az adatkezelés céljának megvalósításához szükséges mértékben és ideig, de legfeljebb a veszélyhelyzet kihirdetéséről és a veszélyhelyzeti intézkedések hatálybalépéséről szóló 27/2021. (I. 29.) Korm. rendelet szerinti veszélyhelyzet megszűnéséig kezelheti.⁵⁰

A munkahelyek koronavírus elleni védelméről szóló 598/2021. (X. 28.) Korm. rendeletet az Alkotmánybíróság is megvizsgálta, visszautasítva a rendelet alaptörvény-ellenességének megállapítására és megsemmisítésére irányuló alkotmányjogi panaszt. A IV/4110/2021. végzés kiemelte, a rendelet 1. §-ának (1) bekezdésében megfogalmazott célja szerint lehetővé teszi, hogy az 1. § (2) és (2a) bekezdésben nem említett cégek, vállalkozások és intézmények a munkavégzés feltételeként írják elő a SARS-CoV-2-koronavírus elleni védőoltás felvételét a foglalkoztatottak számára, ha ezt szükségesnek látják az ott dolgozók biztonsága érdekében.⁵¹ Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a kifogásolt jogszabályi rendelkezés nem közvetlenül hatályosul, hanem a munkáltató intézkedése révén, több lépésben.

⁴⁹ A koronavírus-világjárvány elleni egyes védelmi intézkedések megszüntetéséről szóló 77/2022. (III. 4.) Korm. rendelet 8. § a) pont.

⁵⁰ A munkahelyek koronavírus elleni védelméről szóló 598/2021. (X. 28.) Korm. rendelet 3. §.

⁵¹ Az Alkotmánybíróság IV/4110/2021. végzésének [3] pontja.

Először akkor, amikor a munkáltató – mérlegelési jogkörében hozott döntésével – elrendeli az adott munkakör ellátásának feltételül a védőoltás felvételét. E döntés meghozatala során a munkáltató nem járhat el önkényesen. Amint azt a rendelet 1. §-ának (1) bekezdése tartalmazza, a munkáltatónak elsősorban az adott munkahelyen dolgozók biztonságát kell szem előtt tartania, továbbá a 2. § (1) bekezdése értelmében az egészség megóvása érdekében köteles figyelembe venni a munkahely és a munkakör sajátosságait is. További mérlegelési lehetősége van a munkáltatónak akkor, amikor meghatározza a védőoltás felvételének határidejét, illetve rendelkezik az esetleges jogkövetkezmények alkalmazásáról. Mindebből következően sem az oltás kötelező felvételének elrendelése, sem a dolgozó fizetés nélküli szabadságra küldése, sem a foglalkoztatási jogviszony megszüntetése, vagyis az állított jogsérelmek egyike sem következik kényszerítőleg közvetlenül a támadott szabályozásból, a rendelet pusztán az oltás kötelező felvételének és a jogkövetkezmények alkalmazásának a lehetőségét teremti meg.

A támadott norma diszpozitív jellegéből következik, hogy mindezek nem ex lege, hanem a munkáltató külön-külön, mérlegelésen alapuló intézkedésével hatályosulnak. Következésképpen a munkáltató e döntéseivel szemben a munkavállaló az általános munkajogi szabályok szerint érvényesítheti az igényét, ha a munkáltató a döntésének kialakítására irányadó szabályokat megsértette.

Az Alkotmánybíróság rámutatott, hogy a munkáltató mérlegeléssel hozott intézkedésével szemben a munkavállaló rendelkezésére álló jogorvoslati lehetőség, a bírói peres út igénybevétele nem tekinthető formálisnak, az indítványozók azonban nem hivatkoztak arra, hogy a rendelkezésre álló jogorvoslati lehetőséget kimerítették volna, kivételes alkotmányjogi panasszal, közvetlenül támadták a sérelmezett jogszabályt. Mindebből az Alkotmánybíróság szerint az következik, hogy a támadott jogszabályi rendelkezés az indítványozók alapjogát csak áttételesen, közvetve érinti, viszont az érintettség feltételei konjunktívák, vagyis a közvetlen, személyes és aktuális érintettségnek együttesen kell érvényesülnie annak érdekében, hogy az indítvány az Alkotmánybíróság által érdemben elbírálható legyen. Mindezek alapján az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az alkotmányjogi panasz nem felelt meg a törvényi feltételnek, ezért azt visszautasította.⁵²

Megjegyezzük, hogy a minisztériumok munkatársai vonatkozásában is a fentiekhez hasonló szabályozást fogadtak el. Az egyes kormányzati igazgatási szervek foglalkoztatottait érintő veszélyhelyzeti szabályokról szóló (időközben már hatályon

⁵² Az Alkotmánybíróság IV/4110/2021. végzésének [22]–[26] pontja.

kívül helyezett⁵³) 634/2021. (XI. 18.) Korm. rendelet egyrészt kötelezte a Miniszterelnökségen, a Miniszterelnöki Kabinetirodán és a Miniszterelnöki Kormányirodán foglalkoztatottakat a védőoltás felvételére, másrészt az e körbe nem tartozó minisztériumok foglalkoztatottjai tekintetében előírta, hogy a minisztériumot vezető miniszter elrendelheti a védőoltásnak az egydózisú oltóanyag esetén az első dózis felvételét, kétdózisú oltóanyag esetén a második dózis felvételét követő 180 napon belül történő felvételét. A védőoltás felvételét a rendeletben meghatározott határidőt követő 15 napon belül a munkáltató adategyeztetés keretében ellenőrizte.⁵⁴ A személyes adatok kezelésére vonatkozó szabályok megegyeznek a Miniszterelnökségen, a Miniszterelnöki Kabinetirodán és a Miniszterelnöki Kormányirodán foglalkoztatottak kapcsán előzőleg ismertettekkel.

11. A munkavállalók munkáltató általi ellenőrzése

A járvány hatásaként a korábbiaknál sokkal elterjedtebbé vált a távmunkavégzés, ami ismételten ráirányította a figyelmet a munkavállaló munkáltató általi ellenőrzésének a kérdésére is.

Távmunkavégzés a munkáltató telephelyétől elkülönült helyen rendszeresen folytatott olyan tevékenység, amelyet számítástechnikai eszközzel végeznek, eredményét elektronikusan továbbítják, s a munkaszerződésben meg kell állapodni a munkavállaló távmunkavégzés keretében történő foglalkoztatásában.⁵⁵

A távmunkavégzésre tehát kifejezetten erre irányuló munkaszerződés esetén volt mód a járvány előtt. A járvány kitörését követően szükségessé vált e szabály módosítása, annak lehetővé tétele, hogy a munkáltató otthoni vagy távmunkavégzést akár egyoldalúan is elrendelhesse.⁵⁶

A koronavírus-világjárvány nemzetgazdaságot érintő hatásának enyhítése érdekében szükséges azonnali intézkedésekről szóló 47/2020. (III. 18.) Korm. rendelet a veszélyhelyzet időtartama alatt előírt tilalmak, korlátozások betartása érdekében lehetővé tette az Mt. eltérő szabályokkal történő alkalmazását. Kimondta, hogy az Mt.-t a veszélyhelyzet megszűnését követő harminc napig azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy a munkáltató a munkavállaló számára az otthoni munkavégzést és a távmunkavégzést egyoldalúan elrendelheti. Ettől eltérő kollektív

⁵³ A koronavírus-világjárvány elleni egyes védelmi intézkedések megszüntetéséről szóló 77/2022. (III. 4.) Korm. rendelet 8. § b) pont.

⁵⁴ Az egyes kormányzati igazgatási szervek foglalkoztatottjait érintő veszélyhelyzeti szabályokról szóló 634/2021. (XI. 18.) Korm. rendelet 2. § (2) és (4) bekezdés.

⁵⁵ Mt. 196. § (1) és (2) bekezdés.

⁵⁶ Lásd PÁL: i. m., 178–179.

szerződéses rendelkezéseket a rendelet hatályának tartama alatt alkalmazni nem lehetett.⁵⁷

A járványon kívüli időszakban irányadó szabályok szerint a távmunkavégzéssel kapcsolatban a munkáltatónak egyebek között tájékoztatnia kell a munkavállalót a munkáltató általi ellenőrzés és a számítástechnikai vagy elektronikus eszköz használata korlátozásának szabályairól.⁵⁸ Az Mt. értelmében eltérő megállapodás hiányában a munkáltató állapítja meg az ellenőrzés módját és a munkavégzés helyeként szolgáló ingatlan területén történő ellenőrzés esetén annak bejelentése és megkezdése közötti legrövidebb tartamot, azzal, hogy az ellenőrzés nem jelenthet a munkavállaló, valamint a munkavégzés helyeként szolgáló ingatlant használó más személy számára aránytalan terhet.⁵⁹

A veszélyhelyzet során a távmunkával kapcsolatos szabályok alkalmazásáról szóló 487/2020. (XI. 11.) Korm. rendelet alapján a veszélyhelyzet ideje alatt az Mt. 196. §-a helyett a rendelet rendelkezéseit kell alkalmazni, illetve a 197. § nem alkalmazható. A rendelet szerint eltérő megállapodás hiányában a távmunkavégzés során a munkáltató az ellenőrzési jogát távolról számítástechnikai eszköz alkalmazásával gyakorolja, illetve ha a munkáltató az ellenőrzés jogát a távmunkavégzés helyén gyakorolja, akkor az ellenőrzés nem jelenthet a munkavállaló, valamint a távmunkavégzés helyeként szolgáló ingatlant használó más személy számára aránytalan terhet.⁶⁰

A munkavállaló munkáltató általi ellenőrzésének adatvédelmi vetületeivel a NAIH már korábban is részletesen foglalkozott, így például 2016-ban a munkahelyi adatkezelés alapvető követelményeiről közzétett tájékoztatóban külön kitért a munkavállaló rendelkezésére bocsátott e-mail-fiók, a munkavállaló rendelkezésére bocsátott laptop, valamint a céges mobiltelefon használata ellenőrzésének kérdéseire.⁶¹

A GDPR alkalmazásának időszakában is megerősítette korábbi megnyilatkozásait a NAIH, egyebek között rámutatva, hogy ha a munkavállaló a „céges e-mail-fiókot” magáncélra is használja, és a munkáltató ellenőrizni kívánja azt, akkor mindenekelőtt tájékoztatnia kell a munkavállalót a tervezett adatkezelési műveletről, és lehetőséget kell biztosítania számára, hogy az adatok kezelését (törlését)

⁵⁷ A koronavírus-világjárvány nemzetgazdaságot érintő hatásának enyhítése érdekében szükséges azonnali intézkedésekről szóló 47/2020. (III. 18.) Korm. rendelet (1)–(3) bekezdés.

⁵⁸ Mt. 196. § (3) bekezdés.

⁵⁹ Mt. 197. § (4) bekezdés.

⁶⁰ A veszélyhelyzet során a távmunkával kapcsolatos szabályok alkalmazásáról szóló 487/2020. (XI. 11.) Korm. rendelet 3. és 3/A. §.

⁶¹ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság tájékoztatója a munkahelyi adatkezelések alapvető követelményeiről. 2016. november 15., elérhetőség: https://www.naih.hu/files/2016_11_15_Tajekoztato_munkahelyi_adatkezelesek.pdf – letöltés időpontja: 2022. április 8.

kontrollálhassa, s – ha a kérdéses adatok törlése esetén azok a munkavállaló számára a továbbiakban már nem lennének elérhetőek – a munkáltató által nem kezelhető adatokat a maga számára saját eszközre mentse. A munkáltató jogszerű adatkezelése alá eső adatok vonatkozásában – éppen a munkáltatót mint adatkezelőt terhelő kötelezettségek, így különösen az adatbiztonsági követelmények miatt – az ilyen adatmentést pedig a munkáltatónak joga és kötelezettsége felügyelni annak érdekében, hogy az valóban csak a magáncélból kezelt adatokra korlátozódjon. Egy olyan eljárás és mechanizmus kialakítása és megvalósítása szükséges tehát, ahol lehetőség szerint mindkét fél kontrollálja az adatok „szétválogatásának” folyamatát, és ennek során az általa jogszerűen nem kezelhető adatok csak az adat e minőségének megállapításához, a folyamat ellenőrzéséhez legszükségesebb körére korlátozódjon.⁶²

2021-ben a NAIH külön állásfoglalást tett közzé a digitális távoktatás keretében a tankerületi igazgató mint munkáltató és a pedagógus mint foglalkoztatott között megköthető, a munkáltató által a munkavégzéshez biztosított, valamint a saját információtechnológiai vagy számítástechnikai eszközök, rendszerek használatáról szóló megállapodás adatvédelmi és adatbiztonsági vonatkozásairól.⁶³ Ebben általános jellegű megállapításokat is tett a NAIH, kiemelve például (kapcsolódóan az előbbiekhöz elmondottakhoz), hogy ha a munkáltató elvárja a munkavállalótól a magán- és munkahelyi tartalmak mappaszintű elkülönítését, így az ellenőrzési jogosultsága kizárólag a könyvtárstruktúra megismerésére terjedhet ki, azon túlmenően a magáncélú tartalmak elkülönítésére szolgáló mappa tartalmának megismerésére nem jogosult. Az e mappában található fájlok elnevezéséből ugyanis már önmagában a munkaviszonnal összefüggésben nem álló személyes adatokat, sőt akár a személyes adatok különleges kategóriába tartozó adatokat is megismerhetne a munkáltató, mindez pedig a szükségtelen és aránytalan beavatkozást jelentene a munkavállaló, valamint egyéb, az elnevezésben esetlegesen megjelölt személyek mint érintettek magánszférájába. A munkahelyi tartalmak elkülönítésére szolgáló mappa esetében, amennyiben az ott található fájlok elnevezéséből egyértelműen és minden kétséget kizáróan kiderül, hogy magáncélú a tartalma, akkor a munkáltató azt nem tekintheti meg. Ha mindez nem egyértelmű, úgy a munkáltató köteles nyilatkoztatni a munkavállalót, és amennyiben annak válasza alapján a fájl magáncélú, úgy azt nem nyithatja meg, ugyanakkor a munkavállaló szerződészegése már így is megállapítható, annak alapján a munkáltató megteheti a szükséges munkajogi lépéseket, tehát szükségtelen azok megnyitása.

⁶² NAIH/2019/51/11.

⁶³ NAIH-3706-2/2021.

A NAIH e tájékoztatóban is felhívta a figyelmet a munkáltatót mint adatkezelőt terhelő tájékoztatási kötelezettség teljesítésének a jelentőségére. Ha a tájékoztatást egy szabályzatban adja meg, akkor már előzetesen, a szabályzat megalkotása során meg kell határoznia, hogy milyen céljai, érdekei miatt kerülhet sor a „céges laptop” tartalmának ellenőrzésére. Ezen érdekeknek ténylegeseknek és valósaknak, a munkáltató tevékenységéhez, piaci helyzetéhez és a munkavállaló munkaköréhez igazodóknak kell lenniük. Ezen túlmenően a munkáltatónak a laptop tartalmának ellenőrzése előtt közölnie kell a munkavállalóval, hogy pontosan milyen érdeke miatt kerül sor a munkáltatói intézkedésre.

12. Következtetések

Álláspontunk szerint a fentiek jól mutatják, hogy a veszélyhelyzet kihirdetését követően a munkajogban is érvényre jutó és a szakirodalom alapján kifogással is illetett abszolút diszpozitivitás a munkaügyi adatkezelések esetében a GDPR-ból fakadó rendkívül szigorú szabályozás alapján nem érvényesülhetett. Így bár a munkáltatók elvileg széles körű jogosítványokat kaptak a fertőzésveszély csökkentése érdekében a munkavállalók jogainak korlátozására és a munkavállalók ellenőrzésére, mivel ezek a munkáltatói intézkedések szükségképpen adatkezeléssel is együtt járnak, éppen az adatvédelem akadályozta a munkavállalókra hátrányos munkafeltételek oktrojált alkalmazását.

Adatvédelmi szempontból ugyanakkor a vírus elleni védekezéshez ténylegesen is szükséges tagállami jogszabályok megalkotására csupán a járvány második évében, 2021-től került sor, addig az időpontig pedig csak a NAIH tájékoztatói és állásfoglalásai mutathattak irányt a munkáltatóknak a jogszerűen lehetséges intézkedések körét illetően. Ez azonban – a NAIH minden igyekezete ellenére – teljes mértékben nem pótolhatta a szükséges jogszabályok kiadását, mivel a GDPR 9. cikkéből fakadóan a személyes adatok különleges kategóriái, így az egészségügyi adatok esetében az adatkezeléshez szükséges felhatalmazást, és az adatkezelés garanciáit jogszabályban kell meghatározni, az Európai Adatvédelmi Testület pedig már a járvány kitörésekor egyértelművé tette, hogy a szükséges jogszabályok megalkotását tagállami hatáskörben kell kezelni.

A NAIH által a munkáltatóknak javasolt első adatkezelési megoldások így a GDPR szabályozási körének határán tudtak csak egyensúlyozni, ennek megfelelően például a belépés lázméréshez kötése a mért eredmény rögzítése nélkül amiatt volt megengedhető, mert a GDPR 2. cikkének (1) bekezdése alapján önmagában egy adat megismerése strukturált adatkezelés hiányában még nem tartozik a GDPR hatálya alá. Az adatkezeléshez szükséges jogszabályok megalkotásáig megfigyel-

hető az is, hogy a NAIH a járványhelyzet fokozódásával ugyan egyre markánsabb munkáltatói intézkedéseket is arányosnak tartott a munkavállalók személyes adatai védelméhez fűződő jogainak korlátozhatósága kapcsán, a NAIH ilyen mérlegelése azonban értelemszerűen nem pótolhatta teljes mértékben a tagállami jogalkotást.

Megállapítható ugyanakkor az is, hogy a jogalkotó a szabályozási hiányosságokat a későbbiekben megfelelő mértékben pótolta, így a járvány esetleges további hullámai várhatóan már nem okozhatnak a munkáltatók számára a korábbihoz hasonló bizonytalanságot a munkaügyi adatkezeléssel kapcsolatos kötelezettségeik azonosítása terén.

DR. FABÓK ZOLTÁN

ügyvéd, DLA Piper

DR. SERES MÁRK

ügyvéd, DLA Piper

A COVID-19-VILÁGJÁRVÁNY HATÁSA A MAGYAR FIZETÉSKÉPTELENSÉGI JOG FEJLŐDÉSÉRE – A REORGANIZÁCIÓ MINT ÚJ INTÉZMÉNY

1. Bevezetés

A Covid-19-világjárvány jelentős hatással volt mind a globális, mind pedig a hazai gazdaságra. Magyarország Kormánya a világjárvány súlyosan negatív gazdasági hatásainak csökkentése és a hazai gazdaság, illetve a gazdasági szereplők működésének megóvása érdekében rendkívüli jogrendet (veszélyhelyzetet) vezetett be,¹ amelyet több esetben meghosszabbított,² és a veszélyhelyzeti jogalkotás keretében számos intézkedést tett és jogi szabályozást fogadott el.

¹ A Kormány az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humánjárvány következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében Magyarország egész területére veszélyhelyzetet hirdet ki 2020. március 11-én a veszélyhelyzet kihirdetéséről szóló 40/2020. (III. 11.) Korm. rendelettel.

² A veszélyhelyzetet a Kormány 2020. március 11. napján hirdette ki a 40/2020. (III. 11.) Korm. rendelettel. Az első veszélyhelyzetet 2020. június 18-án a 282/2020 (VI. 17.) Korm. rendelet szüntette meg, ezt a Korm. rendeletet a Kormány a 2020. évi LVII. törvény alapján alkotta. Ezt követően a veszélyhelyzetet a Kormány 2020. november 4. napjától újra bevezette a 478/2020. (XI. 3.) Korm. rendelettel. A 2020. november 11-től hatályos 2020. évi CIX. törvény a Kormányt felhatalmazta a megállapított veszélyhelyzeti szabályoknak a törvény hatályvesztéséig történő meghosszabbítására. A 2020. évi CIX. törvény 2021. február 8-án vesztette hatályát, ugyanezen a napon a 26/2021. (I. 29.) Korm. rendelet megszüntette a veszélyhelyzetet (és hatályon kívül helyezte a 478/2020. [XI. 3.] Korm. rendeletet), de szintén 2021. február 8-án a 27/2021. (I. 29.) Korm. rendelet hatályba lépett, bevezetve a veszélyhelyzetet. Technikailag a veszélyhelyzet ekkor megszűnt, de a folytonosság megmaradt, mert újra ki is hirdették. 2021. február 22-én 23.00-kor lépett hatályba a 2021. évi I. törvény, amely a Kormányt felhatalmazta a megállapított veszélyhelyzeti szabályoknak a törvény hatályvesztéséig (a kihirdetését követő 90. napig) történő meghosszabbítására. A 2021. évi I. törvényt többször módosították, amely módosítások újra és újra felhatalmazták a Kormányt a veszélyhelyzeti szabályok meghosszabbítására a törvény hatályvesztéséig. Először 2021. május 22-én módosult a 2021. évi I. törvény a 2021. évi XL. törvény által, kitolva a hatályvesztést a 2021. évi őszi országgyűlési ülésnapjának első ülésnapját követő 15. napra. Másodszor 2021. szeptember 30-án a 2021. évi I. törvény a 2021. évi CII. törvény által, kitolva a hatályvesztést 2022. január 1-re. Harmadszor 2022. január 1-én módosult a 2021. évi I. törvény a 2021. évi CXXX. törvény által, kitolva a hatályvesztést

Ezen intézkedések és szabályozások a hazai fizetéseképtelenségi jogot is érintették. A csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvényt (a továbbiakban: Cstv.) érintő módosításokra és intézkedésekre került sor, valamint – az eredeti jogalkotói szándék szerint alapvetően csak ideiglenes jelleggel, mely jelenleg 2023. december 31-ig került meghosszabbításra³ – egy új típusú fizetéseképtelenségi eljárást, a reorganizációt is bevezették a hazai fizetéseképtelenségi jogba.

Jelen írás célja a Covid-19-világjárvány hazai megjelenése és kitörése óta eltelt időszak alatt a fizetéseképtelenségi jog szempontjából – különös tekintettel a Cstv.-re – releváns és lényeges kormányzati intézkedések, jogszabály-módosítások és egyéb jogi szabályozási megoldások összefoglalása és bemutatása a jogkereső közönség számára, valamint a jogértelmezés elősegítése érdekében.

A világjárványra tekintettel bevezetett veszélyhelyzet 2022. május 31-ig állt fenn, így jelen tanulmány – kifejezett eltérő utalás hiányában – az ezen időszakig tartó szabályozási kérdéseket vizsgálja, illetve foglalja össze. Megjegyezzük, hogy különös tekintettel a geopolitikai és egyéb gazdasági tényezőkre, jelenleg az Ukrajna területén fennálló fegyveres konfliktus, illetve humanitárius katasztrófa okán áll fenn veszélyhelyzet a magyar jogrendben,⁴ e veszélyhelyzet szabályozási intézményeit és kérdéseit⁵ azonban külön nem érintjük.

2022. június 1-re. A 2021. évi I törvény 2022. június 1. napjával hatályát veszítette. A koronavírus-járvány fennállására tekintettel a Kormány harmadik alkalommal a 27/2021. (I. 29.) Korm. rendelettel hirdette ki a veszélyhelyzetet (a rendelet 2021. február 8. napján lépett hatályba). E rendeletet 2022. június 1. napjával hatályon kívül helyezte a 181/2022. (V. 24.) Korm. rendelet (a járványügyi veszélyhelyzet 2022. május 31-ig tartott), amely egyidejűleg a Magyarország egész területére kihirdetett járványügyi veszélyhelyzetet megszüntette. A járványügyi veszélyhelyzet megszűnésére tekintettel az Országgyűlés megalkotta a veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő szabályozási kérdésekről szóló 2022. évi V. törvényt, amely 2022. június 1-jén lépett hatályba. A Covid-19-világjárványra tekintettel elrendelt veszélyhelyzet alatt hozott jogszabályok hatályát a veszélyhelyzet megszűnését követően a 190/2022 (V. 26.) Korm. rendelet rendezte. A Kormány 2020. június 18-án Magyarország egész területére járványügyi készültséget is elrendelt, amely fenntartásának szükségességét háromhavonta felülvizsgálta, és azt egészen 2022. december 18-ig fenntartotta. A járványügyi készültséget végül 2022. december 18-án szüntették meg az ország teljes területére kiterjedő hatállyal.

³ Lásd a veszélyhelyzettel összefüggő átmeneti szabályokról szóló 2021. évi XCIX. törvény (a továbbiakban: Átmeneti tv.) 72. § (3) bekezdését.

⁴ Az Ukrajna területén fennálló fegyveres konfliktusra, illetve humanitárius katasztrófára tekintettel, valamint ezek magyarországi következményeinek elhárítása és kezelése érdekében veszélyhelyzet kihirdetéséről és egyes veszélyhelyzeti szabályokról szóló 424/2022. (X. 28.) Korm. rendelet.

⁵ Jelentősebb szabályozások többek között: (i) a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény szabályainak a veszélyhelyzet ideje alatt történő eltérő alkalmazásáról szóló 263/2022. (VII. 27.) Korm. rendelet, (ii) a veszélyhelyzetre tekintettel egyes felszámolási tárgyú rendelkezések eltérő alkalmazásáról szóló 371/2022. (IX. 29.) Korm. rendelet, (iii) a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény, valamint a cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény veszélyhelyzet ideje alatt történő eltérő alkalmazásáról szóló 521/2022. (XII. 13.) Korm. rendelet, (iv) a Bérgarancia Alapról szóló

2. A Cstv. jelentősebb változásai és eltérő alkalmazása, valamint a Cstv.-t érintő veszélyhelyzeti jogi intézkedések a Covid–19–pandémia alatt

2.1. A Cstv. egyes rendelkezéseinek eltérő alkalmazásait megállapító szabályok

2.1.1. A Cstv. 27. § (2) a) pontja szerinti fizetéseképtelenségi ok alapján megindítható – ún. „követelésbehajtási célú” – felszámolási eljárások korlátozása

A pandémia kezdeti időszakában a fizetéseképtelenségi jogot is érintő intézkedések keretében a Kormány elfogadta a 249/2020. (V. 28.) Korm. rendeletet,⁶ amely a Cstv. egyes rendelkezéseitől eltérő szabályok alkalmazását vezette be. Ez volt az első jelentősebb, kifejezetten a Cstv.-t érintő veszélyhelyzeti intézkedéscsomag.

Az intézkedés kifejezetten az ún. „követelésbehajtási célú” felszámolási eljárások megindíthatóságának korlátozását célozta, amely a hazai jogi gyakorlatban a hitelezők által leggyakrabban hivatkozott és alkalmazott formális fizetéseképtelenségi indok. Az ilyen eljárások az elmúlt évtizedekben elterjedtek Magyarországon. Ezen eljárások fő jellemzője, hogy a hitelező nyomásgyakorlás céljából felszámolási el-

1994. évi LXVI. törvény, valamint a Munka Törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény veszélyhelyzet ideje alatt történő eltérő alkalmazásáról, továbbá a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény, valamint a cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény veszélyhelyzet ideje alatt történő eltérő alkalmazásáról szóló 521/2022. (XII. 13.) Korm. rendelet alapján elrendelt felszámolási eljárások részletszabályairól szóló 562/2022. (XII. 23.) Korm. rendelet, (v) a cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény és a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény szabályainak a veszélyhelyzet ideje alatt történő eltérő alkalmazásáról szóló 587/2022. (XII. 28.) Korm. rendelet, (vi) a veszélyhelyzetre tekintettel egyes felszámolási tárgyú rendelkezések eltérő alkalmazásáról szóló 589/2022. (XII. 28.) Korm. rendelet, (vii) a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény, a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény, a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény veszélyhelyzet ideje alatt való eltérő alkalmazásáról, továbbá a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény, valamint a cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény veszélyhelyzet ideje alatt történő eltérő alkalmazásáról szóló 521/2022. (XII. 13.) Korm. rendelet alapján elrendelt felszámolási eljárások veszélyhelyzet ideje alatti részletszabályairól szóló 21/2023. (I. 30.) Korm. rendelet és (viii) a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény, a Bér garancia Alapról szóló 1994. évi LXVI. törvény veszélyhelyzet ideje alatt történő eltérő alkalmazásáról, továbbá a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény, valamint a cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény veszélyhelyzet ideje alatt történő eltérő alkalmazásáról szóló 521/2022. (XII. 13.) Korm. rendelet alapján elrendelt felszámolási eljárások részletszabályairól szóló 28/2023. (II. 1.) Korm. rendelet.

⁶ A Gazdaságvédelmi Akcióterv végrehajtása érdekében a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény, valamint a cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény rendelkezéseinek eltérő alkalmazásáról szóló 249/2020. (V. 28.) Korm. rendelet.

járást kezdeményez az adósával szemben. Az adósnak, ha el akarja kerülni a felszámolást, ki kell fizetnie a felszámolási eljárást kezdeményező hitelezőt, vagy meg kell egyeznie az ügyben. A koncepció hasonló a „*common law*” egyes országaiban alkalmazott „*statutory demand*” elnevezésű eljáráshoz.

A Korm. rendelet meghosszabbította az adós által a hitelezői követelések rendezésére nyitva álló ún. „türelmi” időszakot: az adósnak további 75 napos határidő állt rendelkezésére tartozásai rendezésére, amely a hitelező által a fizetési felszólításban⁷ a tartozások rendezésére szabott végső határidő⁸ lejártával kezdődik.

A szabályozás ugyanakkor nem hosszabbította meg a hitelezői követelés vitatására nyitva álló időszakot, hanem ténylegesen csak további 75 napot biztosított az adósnak a tartozások rendezésére. A vitatásnak tehát továbbra is csupán a hitelező fizetési felszólításának kézhezvételét megelőző napig volt helye.⁹ Ehhez kapcsolódik, hogy a Korm. rendelet vonatkozó szakasza¹⁰ a Cstv. 26. § (3) szerinti, a bíróság által az adós kérelmére a tartozás kiegyenlítésére rendelkezésre álló határidőt a korábbi 45 nappal lefeljebb 15 nappal csökkentette.

Kérdéses a gyakorlatban annak megítélése, hogy a határidő-módosításokat együttesen vizsgálva valójában mekkora tényleges segítséget jelentettek a járvány miatt nehéz helyzetbe került adósok számára.¹¹

Ezen túlmenően az intézkedés keretében a követelésbehajtásra irányuló felszámolási eljárás megindításához szükséges törvényi érték küszöb 200 000 forintról 400 000 forintra emelkedett. Ez az egyik első Cstv.-t kifejezetten érintő veszélyhelyzeti intézkedés meglehetősen korlátozott volt, és kérdéses, hogy ténylegesen mennyiben járult hozzá a világjárványnak az adós vállalkozásokra gyakorolt negatív hatásai enyhítéséhez (különös tekintettel például a 2020 márciusában bevezetett jelentősebb intézkedésekre, gazdaságvédelmi intézkedésekre, mint pl. a hitelmoratórium, a kamatkorlátozások, a munkáltatói járulékfizetési kötelezettségek szüneteltetése stb.). Feltehető, hogy az alapvetően alacsonyabb tartozásokkal terhelt kisebb cégek esetén védelmet jelenthet a módosítás, kérdéses azonban, hogy nagyobb tartozásokat generáló, jelentősebb méretű cégek esetén valóban érdemi védelmet jelent-e a küszöbérték ilyen mértékű emelése.

⁷ Cstv. 27. § (3) bekezdés.

⁸ Meghatározását a jogalkotó a hitelezőre bízta, a gyakorlatban általában három-, nyolc- vagy tizenöt napos határidővel találkozunk. Lásd JUHÁSZ LÁSZLÓ: A Csódtörvény 2020. évi módosításairól – veszélyhelyzeti szabályozás és aktuális változások a fizetéseképtelenségi jogban. *Gazdaság és Jog*, 2021/2. szám, 10.

⁹ Cstv. 27. § (2c) bekezdés.

¹⁰ 249/2020. (V. 28.) Korm. rendelet 1. §.

¹¹ Lásd JUHÁSZ: i. m., 11.

A fenti kormányrendelet által bevezetett rendelkezéseket – részben hasonló tartalommal – első körben a 2020. évi LVIII. törvény szerinti átmeneti szabályozás tartotta fenn,¹² mely alapján 2020. december 31-ig kellett eltérően alkalmazni a Cstv. vonatkozó rendelkezéseit. Ezt követően a rendelkezések eltérő alkalmazását több kormányrendelet is rendezte,¹³ illetve jelenleg a veszélyhelyzettel összefüggő átmeneti szabályokról szóló 2021. évi XCIX. törvény (a továbbiakban: Átmeneti tv.) tartalmazza, és ez alapján a vonatkozó rendelkezéseket – alapvetően folyamatban lévő eljárásokban is¹⁴ – jelenleg 2023. december 31-ig¹⁵ kell eltérően alkalmazni. A „követelésbehajtási célú” felszámolási eljárások megindíthatósága tekintetében az Átmeneti tv. az adós által a hitelezői követelések rendezésére nyitva álló meghosszabbított 75 napos időszakot nem tartotta fenn, ezért a hatályos szabályozás alapján csak a fent említett 400 000 forintos értékkülönb tekintetében kell eltérően alkalmazni a Cstv. vonatkozó szakaszait.¹⁶

2.1.2. A Cstv. egyéb rendelkezéseinek eltérő alkalmazása az Átmeneti tv. szerint

Az Átmeneti tv. – mely többek között a 180/2021. (IV. 16.) és a 345/2021. (VI. 18.) kormányrendeletekben meghatározott szabályokat emelte törvényi szintre – releváns szakaszai¹⁷ szerint a Cstv. vonatkozó rendelkezéseit a jogszabályban meghatározott eltérésekkel a 2023. december 31-ig (eredetileg 2022. december 31-ig) benyújtott kérelmek alapján megindított csődeljárásokban és felszámolási eljárásokban kell alkalmazni. A Cstv. Átmeneti tv. által bevezetett eltérő rendelkezéseinek alkalmazását az egyes gazdasági tárgyú törvények, valamint egyes vagyongazdálkodást és postaügyet érintő törvények módosításáról szóló 2022. évi

¹² A veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő átmeneti szabályokról és a járványügyi készültségről szóló 2020. évi LVIII. törvény 156. §.

¹³ A csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény, valamint a cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény egyes rendelkezéseinek eltérő alkalmazásáról szóló 180/2021. (IV. 16.) Korm. rendelet és a vállalkozások reorganizációjáról, valamint a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény, továbbá a cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény eltérő alkalmazásáról szóló 345/2021. (VI. 18.) Korm. rendelet.

¹⁴ Átmeneti tv. 77. § (1) bekezdés.

¹⁵ Átmeneti tv. 74. § (1) bekezdés. Módosította: az egyes gazdasági tárgyú törvények, valamint egyes vagyongazdálkodást és postaügyet érintő törvények módosításáról szóló 2022. évi LXVIII. törvény 44. § a) pontja.

¹⁶ Cstv. 27. § (2b) bekezdése, illetve Cstv. 27. § (2) bekezdés a) és b) pontja. Átmeneti tv. 74. § (3) bekezdése.

¹⁷ Átmeneti tv. 74. § – 77. §.

LXVIII. törvény¹⁸ egy évvel meghosszabbította, így ezen szabályokat jelenleg 2023. december 31-ig kell alkalmazni.

Általánosan rögzíti az Átmeneti tv., hogy a stratégiaileg kiemelt jelentőségű gazdálkodó szervezetek tekintetében a Fővárosi Törvényszék kizárólagosan illetékes a csődeljárására, valamint a felszámolási eljárás lefolytatására.

Az Átmeneti tv. kiegészíti a stratégiaileg kiemelt jelentőségű gazdálkodó szervezet Cstv. szerinti fogalmát. A Cstv. vonatkozó 65. §-a alapján egy adott társaság akkor minősül stratégiaileg kiemelt jelentőségű gazdálkodó szervezetnek, ha a Kormány rendeletben ilyennek minősíti. Az Átmeneti tv. értelmében ez a feltétel már csak azon társaságok esetén releváns, amelyek tekintetében a részesedések nem állami személyek tulajdonában állnak. Ha az államnak bármilyen mértékű részesedése van egy adott gazdasági társaságban, akkor az Átmeneti tv. alapján a Cstv. IV. fejezete szerinti speciális eljárás alkalmazandó rá.¹⁹ A jogszabály azonban nem specifikálja, hogy a Cstv. IV. fejezetébe foglalt 65–67. §-ok szerinti speciális eljárás, illetve a 68–70. §-ok szerinti ún. „szuper” eljárás közül melyik eljárás az irányadó. A Cstv. 65. §-ra utalás azonban inkább azt az értelmezést tűnik erősíteni, hogy az előbbi eljárás lesz alkalmazandó.

A veszélyhelyzettel összefüggő átmeneti szabályokról szóló 2021. évi XCIX. törvény hatálybalépésére tekintettel egyes törvények eltérő alkalmazásáról szóló 647/2021. (XI. 30.) Korm. rendelet 7. § (2) bekezdés alapján azonban az olyan gazdasági társaságok esetén, ahol az állam közvetlen vagy közvetett befolyása az 1 százalékos mértéket nem haladja meg, az állami vagyon felügyeletéért felelős miniszter kérelmet nyújthat be a bírósághoz a IV. fejezet mellőzése iránt.

A IV. fejezet kötelező alkalmazása állami részesedéssel rendelkező cégek esetében azt is jelenti, hogy ezekben az eljárásokban felszámolóként – a Cstv. 66. § (2) bekezdésére tekintettel – kizárólagos állami tulajdonban álló nonprofit gazdasági társaság (azaz a Nemzeti Reorganizációs Nonprofit Kft.) járhat el.

Az Átmeneti tv. kibővíti és pontosítja a stratégiaileg kiemelt jelentőségű gazdálkodó szervezeté minősíthető szervezetek körét is. A jogszabály alapján a Kormány stratégiaileg kiemelt jelentőségű gazdálkodó szervezeté minősítheti azt a szervezetet is, amely jogszabály alapján lát el közfeladatot, valamint a nemzetgazdasági szempontból jelentős beruházásokban részt vevő megrendelőket, fővállalkozókat, de akár alvállalkozókat is, vagy olyan gazdálkodó szervezetet is, amely 500 millió

¹⁸ Az egyes gazdasági tárgyú törvények, valamint egyes vagyongazdálkodást és postaügyet érintő törvények módosításáról szóló 2022. évi LXVIII. törvény 44. § a) pontja.

¹⁹ Lásd CSÓKE ANDREA: Reorganizáció és egyebek – megjegyzések a 345/2021. (VI. 18.) Korm. rendelethez. *Fizetéskeptelenségi Jog*, 2021/1. szám, [74].

Ft-ot meghaladó európai uniós vagy más nemzetközi forrásból valósít meg beruházást vagy más fejlesztést.²⁰

Ezentúl a Kormány a Cstv. 68–70. §-ai szerinti „szuper” eljárásba vonhatja azt a gazdálkodó szervezetet, amely vagyona vagy gazdasági tevékenysége a nemzetgazdaság stabilitása szempontjából kiemelt jelentőségű.²¹

2.2. A 2020. évi LXXIII. törvény által bevezetett főbb változások a Cstv. tekintetében

A Covid–19–világjárvány első hullámára adott válaszként a Cstv. egyes szabályait – a fent említett eltérő alkalmazást rendelő szabályok mellett – módosították is. Általánosságban, mint sok más szabályozás esetében, a határidőket hosszabbították meg, de néhány jelentősebb változtatás is történt, amelyek előremutatók lehetnek a fizetési képtelenségi jog fejlődése szempontjából.

A Kormány 2020. június 12-én törvényjavaslatot²² nyújtott be az Országgyűlésnek, amely a Cstv. több érdemi módosításának bevezetését tartalmazta 2020. augusztus 1-jei hatállyal.²³ Az elfogadott módosító törvény²⁴ indokolása szerint a módosítások célja – többek között – a magyarországi csőd- és fizetési képtelenségi eljárások korszerűsítése, az adósok és hitelezők közötti egyezségek megkötésének megkönnyítése, a csődeljárásban a munkahelyek megtartásának elősegítése, valamint a vállalkozások reorganizációját előtérbe helyező jogi megoldások bevezetése volt. Ezen túlmenően a módosítási csomag a hitelezői igények és érdekek védelmét szolgáló módosításokat is bevezetett. A módosító törvény továbbá felhatalmazta a Kormányt az adós vállalkozások reorganizációjára és szanálására vonatkozó további szabályozás megalkotására, amely rendelkezés jogszabályi szinten is megteremtette az alapot a reorganizációs eljárás rendeleti szintű bevezetéséhez.

Az alábbiakban a fent hivatkozott módosító törvény által bevezetett legjelentősebb érdemi módosításokat ismertetjük.

²⁰ Átmeneti tv. 74. § (6)–(8) bekezdés.

²¹ Átmeneti tv. 74. § (9) bekezdés.

²² T/10990 számú törvényjavaslat.

²³ A 2020. évi LXXIII. törvény szerinti módosítások egy részét 2020. augusztus 1-jétől kell alkalmazni, egyes módosítások azonban már a hatálybalépéskor folyamatban lévő eljárásokban is alkalmazandók voltak.

²⁴ A csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény módosításáról szóló 2020. évi LXXIII. törvény.

2.2.1. Csődjogi szempontból stratégiaileg kiemelt társaságokra vonatkozó állami elővásárlási jog és a stratégiai társaságok Cstv. szerinti feltétleinek kibővítése

A módosító csomag keretében az egyik fő újdonság az volt, hogy a Magyar Állam elővásárlási jogot²⁵ kapott a felszámolási eljárásokban a stratégiaileg kiemelt jelentőségű gazdálkodó szervezetek meghatározott vagyona tekintetében.²⁶ Ebben az esetben a Kormány kormányrendeletben határozhatja meg az elővásárlási jogot gyakorló szervezetet.²⁷ Ez a módosítás olyan módon került bevezetésre, hogy a folyamatban lévő felszámolási eljárásokban is alkalmazni kell, nemcsak az új módosítások hatálybalépését (azaz 2020. augusztus 1-jét) követően indított eljárásokban. Habár a módosító törvény indokolása szűkszavúan fogalmaz a rendelkezés bevezetésének indokairól, a változás gyakorlati jelentősége annál jelentősebb lehet. A pandémia idején a jogalkotó a veszélyhelyzeti intézkedésekkel jelentős gazdaságvédelmi és külföldi befektetéseket korlátozó szabályozásokat vezetett be.²⁸ Ebbe a sorba illeszkedik a felszámolásba került stratégiaileg kiemelt jelentőségű gazdálkodó szervezetek stratégiai szempontból jelentős vagyonának állam általi megszerzése lehetőségét biztosító elővásárlási jog Cstv.-be való bevezetése is.

A 2020. évi LXXIII. törvény által bevezetett módosító csomag a Cstv. stratégiaileg kiemelt jelentőségű gazdálkodó szervezetekre vonatkozó szabályain belül a 68–70. §-ok szerinti különleges stratégiai eljárás alá tartozó gazdálkodó szervezetek körét is bővítette.²⁹ Ennek a módosításnak az értelmében különleges stratégia eljárás alá eső ügynek minősülhet – többek között – egy közmű-üzemeltetési,

²⁵ Cstv. 67. § (9i) bekezdés.

²⁶ A Cstv. értelmében a magyar kormány kormányrendeletben bizonyos cégeket stratégiaileg kiemelt jelentőségű gazdálkodó szervezetnek nyilváníthat, ha bizonyos feltételek teljesülnek (pl. nemzetbiztonsági, honvédelmi, rendvédelmi, infrastrukturális, biztonságtechnikai, környezetvédelmi, energiabiztonsági, közlekedési stb. okokból).

²⁷ A Kormány kijelölési jogát tartalmazó rendelkezést a veszélyhelyzettel összefüggő átmeneti szabályokról szóló 2021. évi XCIX. törvény hatályon kívül helyezte, tekintettel arra, hogy az állami vagyonról szóló 2007. évi CVI. törvény megfelelően szabályozza az állami elővásárlási jog gyakorlására jogosult szervezet.

²⁸ Lásd például az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humánjárvány megelőzése, illetve következményeinek elhárítása érdekében a magyarországi székhelyű gazdasági társaságok gazdasági célú védelméhez szükséges intézkedésekről szóló 227/2020. (V. 25.) Korm. rendelet.

²⁹ Megjegyezzük, hogy a veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő szabályozási kérdésekről szóló 2022. évi V. törvény mind a Cstv. és az Átmeneti tv. vonatkozó normaszövege tekintetében terminológiai korrekciót vezetett be valamennyi IV. Fejezet hatálya alá tartozó eljárás tekintetében. Ennek értelmében a hatályos szöveg szerint a Kormány nem a vállalkozásokat minősíti stratégiaileg kiemeltté, hanem az adott vállalkozás jellemzőire tekintettel nyilvánítja a csődeljárást, illetve a felszámolási eljárást stratégiaileg kiemelt jelentőségűvé, amely alapján az ilyen eljárásra a Cstv. IV. Fejezete szerinti sajátos szabályokat is alkalmazni kell.

közegészségügyi, közlekedési vagy hírközlési gazdálkodó szervezet felszámolása is.

2021. december 1-jei hatállyal a Cstv. 67. § (9i) bekezdése szerinti állami elővásárlási jogot tovább módosították a csődjogi szempontból stratégiaileg kiemelt ügyekben. Az Átmeneti tv. egy összeghatárbeli korlátozást vezetett be a Cstv. 67. § (9i) bekezdés szerinti állami elővásárlási jog gyakorolhatósága tekintetében. A módosítás értelmében kizárólag a stratégiai szempontból kiemelt adós gazdálkodó szervezet 25 millió forintot meghaladó egyedi forgalmi értékű vagyonelemek értékesítésekor illeti meg a magyar államot a Cstv. alapján az elővásárlási jog.

Ezentúl további érdemi jelentőséggel bíró változás az is (különös tekintettel a hulladékkezelési szektor állami szempontból stratégiai jelentőségére), hogy a 2021. évi II. törvény³⁰ úgy módosította a Cstv.-t, miszerint a Cstv. 65. §-a szerinti stratégiaileg kiemelt jelentőségű gazdálkodó szervezetekre vonatkozó eljárásba a hulladékkezelési tevékenységet végző társaságok is bekerültek. Ezzel párhuzamosan a Cstv. több szakaszát³¹ is kiegészítették, ennek megfelelően ha környezetvédelmi vagy hulladékkezelési szempontból releváns körülmény merül fel, akkor a hulladékgazdálkodási hatóságot is meg kell keresni, vagy be kell vonni az eljárásba.

2.2.2. Vezető tisztségviselővel szembeni felelősségättörési pereket érintő módosítások felszámolási eljárásokban

A magyar fizetéseképtelenségi jogban az adós gazdálkodó szervezet vezetőivel³² szembeni perekre vonatkozó rendelkezéseket a Cstv. 33/A. §-a rögzíti,³³ amely egy kétlépcsős eljárást szabályoz.

³⁰ Az egyes energetikai és hulladékgazdálkodási tárgyú törvények módosításáról szóló 2021. évi II. törvény 2. § (1) bekezdés.

³¹ Cstv. 27/D. § (5) bekezdés, 29. § (1) e) pontja, 31. § (1) bekezdés c) pontja, 48. § (3) bekezdése, 48. § (5) bekezdés.

³² A Cstv. fogalomrendszerében a „gazdálkodó szervezet vezetője: cég esetében a bejegyzett vezető tisztségviselő (képviselő), ügyvédi irodánál, szabadalmi irodánál az iroda vezetője, önkéntes kölcsönös biztosító pénztárnál az ügyvezető vagy az igazgatótanács tagja, magánnyugdíjpénztárnál a képviselő, alapítványnál és egyesületnél a bejegyzett vezető tisztségviselő, az Európai Unió más tagállamában bejegyzett gazdálkodó szervezet esetében a magyarországi nyilvántartásba bejegyzett, jognyilatkozat tételére jogosult személy, ilyen hiányában a jogi személy vagy jogi személyiség nem rendelkező szervezet nevében a hatóságok előtt vagy a polgári jogi kapcsolatokban eljáró személy”.

³³ A magyar jogban a Cstv. 33/A. §-a szabályozza a gyakorlatban – az angolszász jogból eredő terminológia alapján – gyakran ún. wrongful trading-felelősségként is ismert vezető tisztségviselői felelősségi alakzatot és az annak érvényesítésére szolgáló kétlépcsős eljárást, amely az adós társaságok nem megfelelően vagy felelőtlenül gazdálkodó volt vezetőivel szemben alkalmazható.

A per olyan vezető tisztségviselőkkal szemben indítható, akik a fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet bekövetkeztét követően a vezetői feladataikat nem a hitelezők érdekeinek figyelembevételével látták el, és ezzel okozati összefüggésben a gazdálkodó szervezet vagyona csökkent, vagy a hitelezők követeléseinek teljes mértékben történő kielégítése más okból meghiúsulhat.

A kétlépcsős eljárás első szakaszában³⁴ a felszámolónak vagy bármely hitelezőnek megállapítási pert kell indítania a társaság volt vezető tisztségviselője ellen a felelősség megállapítása érdekében. Az eljárás második szakaszában a hitelező(k) kártérítési pert indíthat(nak) a vezető tisztségviselővel szemben, ha annak felelősége megállapításra került (marasztalási per).

Az eljárás második szakaszának lefolytatására korábban jogvesztő határidőt szabott a Cstv., miszerint a marasztalási kereset előterjesztésére a felszámolási eljárás lezárásának hivatalos közzétételétől számított 90 napig volt lehetőség. A 2020. évi LXXIII. törvény eltörölte ezt a szigorú 90 napos határidőt, aminek eredményeként a felszámolási eljárás befejezését követően már az elévülési időn belül lehet megindítani a marasztalási pert az adós azon volt vezető tisztségviselőjével szemben, akinek felelőségét az első szakasz szerinti megállapítási perben a bíróság már korábban megállapította.

2.2.3. Egyezségkötési szabályok könnyítése a felszámolási eljárásokban

A felszámolási eljárásban is van lehetőség egyezségkötésre az adós és a hitelezői között. A 2020. évi LXXIII. törvény vonatkozó módosításainak³⁵ kifejezett célja, hogy kedvezőbb szabályokat vezessen be a felszámolási eljárásokban történő egyezségek megkötésének megkönnyítése érdekében. Ennek érdekében a módosítás az egyezségkötéshez szükséges hitelezői többség számításának szabályain is változtatott. Ennek alapján elegendő a hitelezők valamennyi csoportjának 50 százalék + 1 szavazata, ha az érintett hitelezők követeléseinek összege meghaladja az összes nyilvántartásba vett követelés több, mint felét (szemben a korábban alkalmazandó, a nyilvántartásba vett követelések 2/3-ára vonatkozó követelménnyel). Ezen túlmenően a biztosított hitelezők kétharmadának az egyezséget támogató szavazata is szükséges.

Az indokolás szerint a módosítás célja, hogy a felszámolási eljárásokat is gyakrabban lehessen az adós megszüntetése nélkül, egyezségkötéssel lezárni. Felmerül a kérdés azonban, hogy bár az egyezségkötésre kedvezőbb szabályokkal kerülhet sor

³⁴ A fizetéseképtelenségi eljárás megindítását követően, de még annak lezárása előtt.

³⁵ 2020. évi LXXIII. törvény 9. § 14. pontja.

felszámolások esetén, ezt a gyakorlatban milyen széles körben alkalmazzák majd a bevezetett könnyítések után.

A fentiekén túl a módosítás lehetővé teszi azt is, hogy az egyezségkötések megkönnyítése és felgyorsítása érdekében, a bíróság dönthessen úgy, hogy nem tart egyezségi tárgyalást, hanem az egyezségi javaslatot a hitelezők számára írásos szavazásra bocsátja, ha az adós előzetesen nem kérte az egyezségi tárgyalás megtartását.

2.2.4. A hitelezők érdekeit veszélyeztető jogügyletek megtámadására nyitva álló határidő módosítása

A Cstv. 40. §-a tartalmazza a hitelezők érdekeit veszélyeztető – és erre tekintettel a hitelező vagy a felszámoló által megtámadható – jogügyletek listáját. A megtámadási határidőt érintő változás³⁶ nagyobb rugalmasságot ad a hitelezők számára a megtámadási jog gyakorlására, ezért alapvetően a hitelezői érdekérvényesítését szolgáló módosításnak tekinthető.

A változás hatályon kívül helyezte a Cstv. 40. § (1) bekezdésben foglalt 120 napos (szubjektív) keresetindítási határidőt, helyette csak az objektív, egyéves jogvesztő határidő maradt a hitelezői megtámadásra, amelyet a felszámolás megindításától kell számítani.

2.2.5. Az elektronikus kapcsolattartás bevezetése a csőd- és a felszámolási eljárásokban

A csőd- és felszámolási eljárások gyorsítását, hatékonyabbá tételét és az érintett felek adminisztratív terheinek csökkentését a 2020. évi LXXIII. törvény néhány technikai megoldás bevezetésével célozta csökkenteni. Megjegyezzük: a módosítás összhangban van azzal a jogalkotói iránnyal és szándékkal, hogy a pandémia alatt az elektronikus kapcsolattartás szabályai több jogszabályban is kiemelt figyelmet kaptak (pl. a Ptk.-ban a legfőbb szervek üléseire vonatkozó eltérő szabályok).

Ennek megfelelően csődeljárásokban a vagyonfelügyelő, felszámolási eljárásokban a felszámolóbiztos és a hitelezők elektronikus úton (elektronikus levélcímeiken keresztül) kommunikálhatnak egymással, és a felszámolónak (vagyonfelügyelőnek) biztosítania kell, hogy a hitelezők elektronikus úton vehessenek részt a hitelezői gyűlésen. Némileg korlátozásnak tekinthető azonban az eljárás szempontjából,

³⁶ 2020. évi LXXIII. törvény 10. § b) pont.

hogy a tájékoztatások és jognyilatkozatok elektronikus úton történő megtételének a módját a Cstv. módosítás formai szempontból megköti.³⁷

Az új megoldás mindenképpen előremutatónak tekintendő. Kérdéses azonban, hogy a bevezetett szabályozás és az elektronikus kommunikációra való átállás a kezdeti időszakban mennyiben jelentett többletköltséget és többletmunkát a felszámolóok részére, különösen tekintettel arra, hogy nekik kell biztosítaniuk a helyszínt és a csatlakozáshoz szükséges technikát is. A Cstv. 39/A. §-a szerint a felszámoló köteles lehetővé tenni, hogy a hitelező a hitelezői gyűlésen a személyes megjelenés helyett elektronikus hírközlő eszköz igénybevételével vegyen részt, illetve a hitelezői gyűlés meghívójában a felszámoló köteles megjelölni az igénybe vehető, a különböző helyszínen jelen lévők között egy időben, valós idejű kommunikációt lehetővé tévő kép és hang egyidejű továbbítására alkalmas elektronikus hírközlő eszközt vagy más elektronikus eszközt,³⁸ valamint köteles meghatározni az ülésen elektronikus hírközlő eszköz igénybevételével részt vevő személy személyazonosságát igazolásának módját is.

Alappal feltételezhető, hogy a fentiek többletfeladatokat jelentenek a felszámoló számára, mind a technika rendelkezésre állásának biztosítása, mind az elektronikus gyűlés egyes lépéseinek (pl. csatlakozás, azonosítási kérdések, megfelelő hang- és képminőség, dokumentumok kezelése stb.) kidolgozása és biztosítása tekintetében.

2.2.6. Meghosszabbított ideiglenes fizetési haladék (moratórium) csődeljárásban

A Cstv. 10. § (4) bekezdése szerint a csődeljárás elrendeléséről szóló végzés közzétételét követően az adós társaságot a vagyona megőrzése érdekében automatikus fizetési haladék illeti meg. Ez az automatikus moratórium eredetileg a csődeljárást elrendelő végzés közzétételét követő 120. naptól második munkanap 0 óráig illette meg az adós vállalkozást. A 2020. évi LXXIII. törvény – a 2020. augusztus 1-jét követően indult eljárásokban – 60 nappal meghosszabbította a Cstv. 10. § (4) bekezdése szerinti automatikus moratóriumot,³⁹ így az főszabály szerint az elrendelő végzés közzétételét követő 180. naptól második munkanap 0 óráig tart.

³⁷ A Cstv. 5/B. § (3) szerint: „Az (1) és (2) bekezdés szerinti esetben az elektronikus úton küldött tájékoztatást, nyilatkozatot, iratot a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Pp.) 325. § (1) bekezdés f) pontja szerinti teljes bizonyító erejű magánokiratként, vagy az ügyvédi tevékenységről szóló 2017. évi LXXVIII. törvény 46. §-a szerinti elektronikus okirati formába átalakítva kell eljuttatni a címzetthez.”

³⁸ Ilyen eszköz lehet például a Zoom, a Google Meet, a Google Hangouts, a Microsoft Teams, a Webex, a Skype stb. Lásd Juhász: i. m., 12.

³⁹ 2020. évi LXXIII. törvény 9. § 6. pont.

Az automatikus csődmoratórium féléves időtartamra való kiterjesztése – különös tekintettel arra, hogy a pandémia okozta gazdasági problémák sok vállalkozást próbára tettek – alapvetően a csődeljárás céljaival összhangban álló módosításnak tekinthető. A korábbi tapasztalatok alapján a 120 napos alapmoratórium is kevésnek bizonyult az első csődtárgyalás megfelelő előkészítésére, ezért rendszeresek voltak a moratórium hosszabbítására irányuló kérelmek.⁴⁰

Egy további jelentős változás, hogy a 2020. évi LXXIII. törvény akként módosította⁴¹ a Cstv. 12. § (5) bekezdését, hogy csődeljárásban a hitelezői igények vagyonszelvényeljárás által történő elismerésére és besorolására vonatkozó intézkedés ellen benyújtott kifogást elbíráló bírósági végzés ellen külön fellebbezést lehessen benyújtani. Az indokolás szerint a módosítás célja, hogy a csődegyezségi tárgyalások előtt a hitelezői igények besorolásakor, nyilvántartásba vételekor már ne legyenek nyitott kérdések.⁴²

További változás, hogy a csődeljárásban az automatikus moratórium a módosítás alapján már a számlavezetéssel összefüggő hitelintézeti díjakra is kiterjed, amire a módosítást megelőzően nem terjedt ki.⁴³

2.2.7. A csődegyezségekre vonatkozó egyes módosítások

A Cstv. 17. § (1) bekezdése tartalmazza a csődeljárásban az első egyezségi tárgyalás összehívásának szabályait. A változás alapján – 2020. augusztus 1-jétől indult eljárásokban – a korábbi 60 napos szabály helyett az adott adósnak az első egyezségi tárgyalást a csődeljárás kezdő időpontjától számított 90 napon belül kell megtartania.

További szigorítást vezet be a módosító törvény az egyezségi szabályok, különösen az egyezségi javaslat kidolgozása tekintetében. Az adós a változások alapján nem jogosult az egyezségi javaslata átdolgozására, ha azt – a biztosított és a nem biztosított hitelezői osztályban – a szavazati joggal rendelkező hitelezők kevesebb, mint egynegyede támogatja. A módosítás indokolása szerint a változás célja annak elősegítése, hogy az adós ne az eljárás elhúzódásában legyen érdekelt, hanem a hitelezők elvárásainak és érdekeinek megfelelően dolgozza át az egyezségi javaslatot.

⁴⁰ Lásd JUHÁSZ LÁSZLÓ: A Csődtörvény 2020. évi módosításairól – A felszámolási eljárást érintő változásokról. *Gazdaság és Jog*, 2021/3. szám, 15.

⁴¹ 2020. évi LXXIII. törvény 9. § 7. pont.

⁴² „Ez a lehetőség a csődeljárások egyik leggyakoribb problémáját orvosolja, kizárja azt a lehetőséget, hogy a csődeljárás tárgyában hozott érdemi határozat elleni fellebbezésben lehessen kifogásolni a Cstv. 12. § (5) bekezdés alapján hozott, külön nem fellebbezhető végzés jogszerűségét.” Lásd: JUHÁSZ LÁSZLÓ: A Csődtörvény 2020. évi módosításairól – veszélyhelyzeti szabályozás és aktuális változások a fizetéseképtelenségi jogban. *Gazdaság és Jog*, 2021/2. szám, 14.

⁴³ 2020. évi LXXIII. törvény 10. § a) pont.

2.3. Szabályozott Tevékenységek Felügyeleti Hatóságának (SZTFH) szerepe csőd- és felszámolási eljárásokban

A hatóság szerepének megjelenése a csőd- és felszámolási eljárásokban ugyan nem kapcsolódik kifejezetten a pandémiához, érdemes lehet azonban említést tenni róla arra is tekintettel, hogy a hatóság a pandémia miatt bevezetett veszélyhelyzeti időszakban, 2021. október 1-jén kezdte el a működését mint önálló szabályozó szerv.

2021 tavaszán a Kormány új hatóság felállításáról döntött egyes szabályozott tevékenységekhez kapcsolódó szervezetek, személyek tevékenységének felügyelete és egyéb hatósági feladatok ellátása érdekében. A hatóságot létrehozó törvény⁴⁴ indokolása szerint az érintett tevékenységek hatékony állami kontrollja legmegfelelőbbben az Országgyűlésnek alárendelt önálló szabályozó szervi formában biztosítható, amely csak jogszabályoknak van alárendelve. A törvény alapján a hatóság látja el – többek között – a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló törvény hatálya alá tartozó szervezetek, személyek ezen jogszabályok szerinti tevékenységének felügyeletét, valamint a hatóság feladat- és hatáskörébe tartozó egyéb feladatokat.

Az új szabályozás alapján az SZTFH jelentős adminisztratív szerepeket kap a csőd- és felszámolási eljárásokban érintett egyes személyi és szervezeti körök felügyeletének hatósági feladatai körében. Így többek között a hatóság látja el a felszámolói névjegyzék vezetésével és szabályozásával kapcsolatos feladatokat is.⁴⁵

A csődeljárásban a vagyonfelügyelők, valamint a felszámolási eljárásban a felszámoló szervezetek kirendeléséhez használt informatikai rendszert is jelenleg az SZTFH működteti.⁴⁶ Ezentúl az egyik legjelentősebb változás, hogy a felszámolóként (és vagyonfelügyelőként) kirendelhető személyek körének meghatározását a Kormány helyett a módosítás alapján az SZTFH elnöke rendeletben határozza meg,⁴⁷ és a felszámolók névjegyzékét is a hatóság vezeti.⁴⁸

A stratégiailag kiemelt jelentőségű gazdálkodó szervezetekre vonatkozó eljárásokban a Kormány által rendeletben kijelölt állami felszámolók (akiket a felszámolói névjegyzékbe nem kell felvenni) adatait is az SZTFH tartja nyilván.

⁴⁴ A Szabályozott Tevékenységek Felügyeleti Hatóságáról szóló 2021. évi XXXII. törvény.

⁴⁵ 2021. évi XXXII. törvény 1. § (1) d) pont.

⁴⁶ Cstv. 27/D. § (1a) „A felszámolási elektronikus értesítési rendszer, a csődeljárásban a vagyonfelügyelő, a felszámolási eljárásban a felszámoló és az ideiglenes vagyonfelügyelő elektronikus kiválasztás igénybevitelével történő kirendelésére szolgáló elektronikus rendszer működtetője és üzemeltetője a Hatóság.”

⁴⁷ Cstv. 27/A. § (2) bekezdés.

⁴⁸ Cstv. 27/D. § (1) bekezdés.

Felszámoló esetleges felmentése esetén is az SZTFH jogosult új felszámoló kijelölésére a bíróság megkeresése alapján. A felszámoló szervezetek Cstv. szerinti ellenőrzési feladatait⁴⁹ is az SZTFH veszi át, ideértve a szankcionálási, bírságolási jogköröket is.

Az SZTFH felszámolói névjegyzékkel, valamint a felszámoló szervezetek más hatósági nyilvántartásaival kapcsolatos hatósági döntéseivel szembeni közigazgatási perek elbírálására a Fővárosi Törvényszék rendelkezik kizárólagos illetékességgel.

3. Új fizetéképtelenségi eljárás: a „reorganizációs” modell

3.1. A reorganizációs eljárás általános szabályai

A reorganizációs eljárás egy új jogi intézmény, amelyet a gyakorlatban – tudomásunk szerint – eddig csak igen limitált számú esetben alkalmaztak.⁵⁰ 2021. áprilisában vezették be,⁵¹ s azóta már sok tekintetben át is dolgozták.

A reorganizációs eljárást a bevezetését követően a 2021. június 19-én hatályba lépett 345/2021 (VI. 18.) Korm. rendelet⁵² szabályozta 2021. december 1-ig. Ezt követően a reorganizációs eljárás szabályait – azonos szövegezéssel – az Átmeneti tv.-be implementálták.⁵³ A vállalkozások reorganizációjára vonatkozó szabályokat jelenleg is ebben a jogszabályban találhatók.

Az Átmeneti tv. szabályai szerint a vállalkozások 2023. december 31-ig kezdeményezhetik a reorganizációs eljárást, azzal, hogy a folyamatban lévő eljárások a határidő leteltével is lefolytathatóak.⁵⁴ Ehhez kapcsolódóan kell kitérni arra is, hogy (bár a vonatkozó jogalkotás és jogintézmény elemzése a jelen írásnak nem képezi

⁴⁹ Cstv. 27/B. § (10)–(12) bekezdések.

⁵⁰ Ennek megfelelően jelenleg nincs ismert gyakorlat, valamint csak jelentősen korlátozott számú szakirodalom áll rendelkezésre.

⁵¹ A veszélyhelyzet során a vállalkozások reorganizációjáról szóló 179/2021. (IV. 16.) Korm. rendelet.

⁵² A vállalkozások reorganizációjáról, valamint a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény, továbbá a cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény eltérő alkalmazásáról szóló 345/2021. (VI. 18.) Korm. rendelet, amelyet 2021. december 1. napjától hatályon kívül helyezett a veszélyhelyzettel összefüggő átmeneti szabályokról szóló 2021. évi XCIX. törvény hatálybalépésére tekintettel egyes törvények eltérő alkalmazásáról szóló 647/2021. (XI. 30.) Korm. rendelet.

⁵³ Átmeneti tv. 48–73. §-ok.

⁵⁴ Átmeneti tv. 72. § (2) és (3) bekezdések. Meghosszabbította: az egyes gazdasági tárgyú törvények, valamint egyes vagyongazdálkodást és postaügyet érintő törvények módosításáról szóló 2022. évi LXVIII. törvény 44. § a) pontja.

a részét)⁵⁵ a jogalkotó a reorganizációs eljárás szabályozása mellett – hosszas előkészítési, egyeztetési és jogalkotási folyamat eredményeként – a megelőző szerkezetátalakítási keretéről szóló EU-irányelvet is implementálta a magyar jogba.⁵⁶ Ennek eredményeként született meg a szerkezetátalakítás jogintézményét a magyar jogba bevezető új törvény,⁵⁷ amely 2022. július 1-jén lépett hatályba. A jelenlegi szabályozás alapján tehát mind az új reorganizációs eljárás, mind pedig a szerkezetátalakítási eljárás elérhető a nehézséggel vagy fizetéseképtelenséggel fenyegetett vállalkozások számára. Megjegyezzük, hogy ezek az eljárások céljukat tekintve és egyes jogi megoldások tekintetében is hasonlóak, ám az alábbiakban kizárólag a reorganizációs eljárás egyes részleteit mutatjuk be.

3.2. A reorganizáció mint új típusú fizetéseképtelenségi eljárás

A reorganizációs eljárás a hazai jogban egy új típusú fizetéseképtelenségi eljárásnak tekinthető a hagyományos csődeljárás és felszámolási eljárás mellett. Célját tekintve a reorganizációs eljárás hasonló a csődeljáráshoz, mivel fő célja a pénzügyi nehézségekkel küzdő (fizetéseképtelenséggel fenyegetett) adós vállalkozás reorganizációja annak érdekében, hogy helyreállítsa a fizetőképességét, és lehetővé tegye a tevékenysége folytatását. Jelentős különbség azonban a csődeljáráshoz képest, hogy a sikertelen reorganizáció nem eredményez automatikusan felszámolási eljárást, amely körülmény ösztönző hatással lehetne arra, hogy minél szélesebb körben alkalmazzák ezt az új eljárást a nehéz helyzetbe került vállalkozások közt.

3.3. A reorganizációs eljárás megindításának szabályai és egyes szereplői

Az eljárás magyarországi székhelyű gazdálkodó szervezetek számára érhető el,⁵⁸ és a Fővárosi Törvényszék kizárólagos illetékességgel rendelkezik a lefolytatására.⁵⁹

⁵⁵ Különös tekintettel arra, hogy a megelőző szerkezetátalakítási keretéről szóló uniós irányelv (2019/1023) implementálása alapvetően nem kapcsolódik a Covid-19-pandémiához.

⁵⁶ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/1023 irányelve (2019. június 20.) a megelőző szerkezetátalakítási keretéről, az adósság alóli mentesítésről és az eltiltásokról, valamint a szerkezetátalakítási, fizetéseképtelenségi és adósság alóli mentesítési eljárások hatékonyságának növelését célzó intézkedésekről és az (EU) 2017/1132 irányelv módosításáról (Szerkezetátalakítási és fizetéseképtelenségi irányelv).

⁵⁷ A szerkezetátalakításról és egyes törvények jogharmonizációs célú módosításáról szóló 2021. évi LXIV törvény.

⁵⁸ Átmeneti tv. 48. § (1) bekezdése, és Cstv. 3. § (1) bekezdés a) pont aa) alpont.

⁵⁹ Átmeneti tv. 51. § (2) bekezdés.

A reorganizációs eljárást az adós vállalkozás legfőbb döntéshozó szervének határozata alapján lehet megindítani.⁶⁰ A reorganizációs eljárás kezdeményezésének fő előfeltétele, hogy az adós vállalkozásnak „fenyegető fizetéseképtelenség”-i helyzetben kell lennie.⁶¹ Az Átmeneti tv.-ben szereplő „fenyegető fizetéseképtelenség” fogalma a Cstv. szerinti „fenyegető fizetéseképtelenség” definícióval⁶² egyezik meg. Ennek az az egyik előnye, hogy a „fenyegető fizetéseképtelenség” értelmezése kapcsán kimerítő bírói és jogalkalmazói gyakorlat áll rendelkezésre. Ugyanakkor hátránya lehet, hogy ez a megoldás kizárja az eljárásból azokat a vállalkozásokat, amelyek fizetéseképtelenséggel csak távolról fenyegetettek.

A reorganizációt igénybe venni kívánó adós vállalkozások ügyvezetésére is fontos feladat hárul, az ügyvezetés köteles ugyanis előzetes reorganizációs tervet készíteni, ami – a szokásos időbeli problémák miatt – gondos tervezést és megfontolást igényel.

Az Átmeneti tv. taxatívan felsorolja, hogy melyek azok az esetkörök, amelyekben az eljárást nem lehet megindítani.⁶³ Ezek az esetkörök tartalmazzák a hagyományos kizáró okokat, például ha más fizetéseképtelenségi (csőd, felszámolás), megszüntetésre irányuló (végelszámolás, kényszertörlesztés) vagy akár másik reorganizációs eljárás van folyamatban, de azt az esetet is, mikor a vállalkozásnak a reorganizáció kezdetét megelőző három üzleti évre vonatkozó beszámolóját nem tették közzé, és nem helyezték letétbe.⁶⁴ A csőd-, illetve a felszámolási eljáráshoz hasonlóan külső szakértő közreműködése kötelező reorganizációs eljárás esetén.

Az Átmeneti tv. általános jelleggel rögzíti, hogy a reorganizációs eljárásban reorganizációs szakértő közreműködése kötelező. A jogszabály alapján reorganizációs szakértőként kizárólag a Nemzeti Reorganizációs Nonprofit Kft. jogosult eljárni,⁶⁵ ezentúl egyes feladatai ellátásába közreműködőként a felszámolóok névjegyzékébe bejegyzett felszámoló szervezetet is bevonhat, ha az az adott feladat ellátásához sajátos iparági tapasztalatok vagy szakismeretek miatt indokolt, vagy ha a reorganizációs feladatok rendkívüli kapacitásbővítés nélkül nem láthatók el.⁶⁶

⁶⁰ Nincs az egyes nemzetközi fizetéseképtelenségi jogi rendszerekről ismert „duty-to-file” vagy hasonló kötelezettség, az eljárás kezdeményezése az érintett társaság döntéshozó szervének mérlegelési jogkörébe tartozik.

⁶¹ Átmeneti tv. 49. §.

⁶² A Cstv. 33/A.§ (3) bekezdése szerint a fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet bekövetkezte az az időpont, amelytől kezdve a gazdálkodó szervezet vezetői előre látták, vagy az ilyen tisztséget betöltő személytől elvárható gondosság mellett látniuk kellett, hogy a gazdálkodó szervezet nem lesz képes esedékességkor kielégíteni a vele szemben fennálló követeléseket.

⁶³ Átmeneti tv. 50. §.

⁶⁴ A veszélyhelyzettel összefüggő átmeneti szabályokról szóló 2021. évi XCIX. törvény hatálybalépésére tekintettel egyes törvények eltérő alkalmazásáról szóló 647/2021. (XI. 30.) Korm. rendelet 7. § (1) bekezdés.

⁶⁵ Átmeneti tv. 52. § (2) bekezdés.

⁶⁶ Átmeneti tv. 52. § (3) bekezdés.

A jogszabály indokolása szerint a szakértő szerepe azért is különösen fontos az eljárásban, mivel az eljárás sikeréhez, ellenőrzöttebbé tételéhez és a bíróság döntéseinek előkészítéséhez nélkülözhetetlen a szakértői támogatás. Az indokolás szerint erre a feladatra az állami fizetésektelenségi szakértői szervezetet, a Nemzeti Reorganizációs Nonprofit Kft.-t jelöli ki a jogszabály, tekintettel arra, hogy ennek a szervezetnek van a legtöbb tapasztalata a stratégiai jellegű vállalkozások csőd-eljárásában, illetve felszámolási eljárásában.

Figyelemmel a reorganizáció formalizált jellegére, a reorganizációs szakértő kizárólag a felszámoló névjegyzékéből vonhat be további kapacitásokat az eljárásba, amennyiben szükségesnek ítéli. Bár a jogszabály kifejezetten nem említi, a Nemzeti Reorganizációs Nonprofit Kft. kötelező közreműködése, a reorganizációs szakértő viszonylag magas díjai⁶⁷ és bizonyos állami támogatások nevesítése⁶⁸ arra utal, hogy ezt az eljárásfajtát inkább a jelentősebb volumenű vállalkozások számára alkották.

3.4. Nyilvános vagy nem nyilvános eljárás

A reorganizációs eljárásnak alapvetően két formáját nevesíti az Átmeneti tv.: nyilvános és nem nyilvános (vagy ún. „bizalmi”⁶⁹) reorganizációs eljárást. Új elem a magyar fizetésektelenségi jogban, hogy az eljárás nem nyilvános módon is lefolytatható. A nem nyilvános eljárás sokban hasonlít a kontraktuális restrukturálásokra.⁷⁰

A fő különbség a nem nyilvános és a nyilvános eljárás között, hogy a nem nyilvános eljárás csak a reorganizációban részt vevő, az eljárásba bevont hitelezőkre vonatkozik, tehát az adósnak lehetősége van arra, hogy csak bizonyos hitelezői kört (bevont hitelezői követelések) vonjon be az eljárás céljaihoz mérten. Az eljárást elrendelő bírósági határozatot nem teszik közzé, és csak az érintett hitelezők férhetnek hozzá az eljárással kapcsolatos információkhoz.

Nyilvános eljárás esetén részben eltérő szabályok alkalmazandók. A nyilvános eljárás tekintetében fontos különbség, hogy a nyilvánosan elérhető cégnyilvántartásban a vállalkozás cégneve a „reorganizáció alatt” („r. a.”) toldattal egészül ki.

⁶⁷ Átmeneti tv. 65. § (1)–(7) bekezdések.

⁶⁸ Átmeneti tv. 68. § (1) bekezdés.

⁶⁹ A bizalmi reorganizációs eljárásában nincs közzététel, a feleket titoktartás köti, csak azok tudnak az eljárásról, akik benne vannak. Lásd CSÖKE ANDREA: Reorganizáció és egyebek – megjegyzések a 345/2021. (VI. 18.) Korm. rendelethez. *Fizetésektelenségi Jog*, 2021/1. szám, [7].

⁷⁰ E körben lásd FABÓK ZOLTÁN: A Szerkezetátalakítási Irányelv átültetésének kérdése – Észrevételek Csöke Andrea javaslatához. *Polgári Jog*, 2020/5–6. szám, [6]; SERES MÁRK és BÍRÓ LEVENTE bejegyzése a DLA Piper Advocatus-blogján: A standstill megállapodás, avagy a „kötelmi kabát”. Link: <https://blogs.dlapiper.com/advocatus/2020/04/a-standstill-megallapodas-avagy-a-kotelmi-kabat/>

A nyilvános reorganizációs eljárásban – az Átmeneti tv.-ben meghatározott kivételekkel – a csődeljárásra vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni.

3.5. A reorganizációs eljárás további jelentős elemei

A hagyományos csődeljáráshoz hasonlóan az adós vállalkozás a reorganizációs eljárás esetén is jogosult fizetési haladéokra, azaz moratóriumra. A moratórium időtartama a nem nyilvános eljárásokban 90 nap, amely további 60 nappal meghosszabbítható, míg a nyilvános eljárásban 170 nap, amely nem hosszabbítható meg. Nem nyilvános eljárás esetén a moratóriumot nem teszik közzé a *Cégekzlönyben*. Fontos megjegyezni, hogy ez a fajta (nem nyilvános) moratórium nem nyújt védelmet azon hitelezők követeléseivel szemben, amelyek az eljárásba nem lettek bevonva.

Főszabály szerint az adós vállalkozás megőrzi rendelkezési jogát a vagyona felett, és irányíthatja a napi működését.⁷¹ Az eljárásban azonban a reorganizációs szakértőnek is vannak bizonyos jogosítványai, amelyek az adóst korlátozzák: például a moratórium kezdő időpontjától a vállalkozás vezető tisztségviselője a vállalkozás gazdasági tevékenységével kapcsolatban csak a reorganizációs szakértő előzetes írásbeli jóváhagyása mellett tehet jognyilatkozatot, és vállalhat kötelezettséget a mindennapi gazdálkodás körét meghaladó esetekben.

Az eljárás egy másik fő mozzanata a reorganizációs terv megtárgyalása és elfogadása. A reorganizációs terv bármely, a vállalkozás pénzügyi egyensúlyának helyreállítását célzó intézkedést tartalmazhat, beleértve a működése átszervezésével, tulajdonosi szerkezetének megváltoztatásával, valamint állami finanszírozással kapcsolatos intézkedéseket is. A reorganizációs tervben a hitelező – ideértve az államot, az önkormányzatot, valamint az adó- és más köztartozás behajtását végző szervezetet is – a vállalkozás javára fizetési kedvezményt adhat, vagy a követeléséről akár teljes egészben lemondhat.

Ami a reorganizációs terv jóváhagyását illeti, a nem nyilvános eljárásban nincsenek meghatározott minimális küszöbértékek, hanem valamennyi érintett hitelező jóváhagyása szükséges a sikeres eljáráshoz. Ez azt jelenti, hogy az ellenérdekelte hitelezőkkel kapcsolatban nem lehetséges a kényszeregyezés. Nyilvános eljárás esetén a reorganizációs terv jóváhagyásához a hitelezők 75 százalékos támogatása szükséges. Lényeges, hogy a csődeljárásokkal ellentétben a reorganizációs eljárásokban nincsenek külön hitelezői osztályok. Elméletileg ez azt eredményezheti, hogy a biztosítékkal nem rendelkező hitelezők leszavazhatják a biztosítékkal rendelkező hitelezőket, ami meglehetősen szokatlan a magyar fizetési képtelenségi

⁷¹ „Debtor-in-possession”-típusú fizetési képtelenségi eljárás.

jogban. A biztosítékkal rendelkező hitelezőket azonban védi az Átmeneti tv.-ben meghatározott korlát, miszerint egyik biztosított hitelező sem kaphat a tőkekövetelésének 75 százalékánál alacsonyabb kielégítést, a többi hitelező pedig nem kaphat a tőkekövetelésének 60 százalékánál alacsonyabb kielégítést.⁷²

A reorganizációs tervet a bíróság a reorganizációs szakértő pozitív véleménye alapján hagyja jóvá.

A reorganizációs eljárás bizonyos feltételek mellett az „ipso facto” rendelkezések ellen is védelmet nyújt.⁷³ Az adós jogszabályi védelmet élvez az ún. szerződéses „ipso facto” rendelkezésekkel szemben,⁷⁴ feltéve, hogy a vállalkozásnak a szerződéses partnerével tartós jogviszonya áll fenn, amely alapján a szerződéses partner a vállalkozás működéséhez folyamatos termékértékesítést végez vagy szolgáltatást nyújt.

Az új eljárás lehetővé teszi a reorganizációs terv végrehajtásához átmeneti vagy új finanszírozás igénybevételét.⁷⁵ Azokat a hitelezőket, amelyek ilyen új finanszírozást biztosítanak, a reorganizációba automatikusan bevonják. Az átmeneti vagy új finanszírozás olyan pénzügyi, vagyoni támogatás vagy a piaci feltételeknél kedvezőbb hitelkonstrukció lehet, amely az adós reorganizációs eljárás alatti működéséhez, illetve a reorganizációs terv végrehajtásához szükséges. Érdekes, hogy miért csupán a piaci feltételeknél kedvezőbb hitelkonstrukció eshet ebbe a kategóriába, figyelemmel arra, hogy a fizetéseképtelenséggel fenyegetett vállalkozások jellemzően piaci alapon is nehezen jutnak finanszírozáshoz.

Az átmeneti vagy új finanszírozást a jogszabály védelemben részesíti, azaz ha a reorganizációs szakértő jóváhagyta, és a finanszírozás szerepel a bíróság által jóváhagyott reorganizációs tervben, csak olyan körülmény alapján támadható meg, amelyekről a reorganizációs szakértőnek nem lehetett tudomása.

4. A magyar „pre-pack”: a leválasztás

Az ún. „pre-pack” jól ismert technika az Egyesült Királyságban,⁷⁶ amely régóta foglalkoztatja a kontinentális jogalkotókat is. Magyarországon nem létezik kifejezetten ilyen jellegű jogintézmény, de a pandémia alatt a reorganizációval párhuzam

⁷² Átmeneti tv. 69. § (7) bekezdés.

⁷³ Átmeneti tv. 50. § (2) bekezdés.

⁷⁴ Tipikusan olyan szerződéses rendelkezések, amelyek fizetéseképtelenség esetén lehetőséget adnak a vállalkozás szerződéses partnereinek az adott szerződés felfüggesztésére, felmondására vagy egyoldalú módosítására.

⁷⁵ Átmeneti tv. 60. §.

⁷⁶ Lásd FABÓK ZOLTÁN: Fizetéseképtelenség jogi szabályozása. Negyvenharmadik Jogász Vándorgyűlés, Szekcióülések. link: <https://online.fliphtml5.com/nezyf/kcdo/#p=1>

mosan bevezetett és jelenleg az Átmeneti tv.-ben szabályozott új módszer mutat vele némi hasonlóságot. Ez az eljárás az ún. leválasztás, amely különösen fontos lehet azokban az esetekben, mikor a szokásos vagyoneértékesítési és vagyonfelosztási módszerek nem a leghatékonyabbak az adós társaság egész üzletmenetének vagy annak egy részének megmentésére.

A leválasztás a törvény alapján kizárólag nyilvános reorganizációs eljárás (illetve a Cstv. IV. fejezete alá tartozó felszámolási eljárás) során, stratégiaileg kiemelt jelentőségű gazdálkodó szervezetek részére érhető el.⁷⁷

Az Átmeneti tv. értelmében a Kormány jogosult rendeletben meghatározni, hogy mely gazdálkodó szervezetek jogosultak a leválasztás jogintézményét igénybe venni.⁷⁸ Fontos újítása volt a reorganizációt bevezető szabályozásnak, hogy a leválasztás a stratégiaileg kiemelt jelentőségű felszámolási eljárásokban is igénybe vehető⁷⁹ – jelen állás szerint a 2023 végéig megindított eljárásokban, azzal, hogy ha az Átmeneti tv.-ben meghatározott feltételek 2023. december 31-ig teljesülnek, a leválasztás az Átmeneti tv. 2023. december 31-én hatályos rendelkezései alapján 2023. december 31-ét követően is lefolytatható.⁸⁰

A leválasztás alapvetően oly módon történik, hogy az adós vállalkozás gazdasági tevékenységének folytatására alkalmas része önálló gazdasági társaságként kerül leválasztásra kiválás keretében (azaz az előre meghatározott, működésre alkalmas vagyontömeg a kiválással létrejövő jogi személyre mint jogutódra száll át), majd ebben a jogutód társaságban fennálló társasági részesedést értékesítik a reorganizációs eljárás keretében. A kiválás bejegyzését követő 365 napon belül a felszámoló az adósnak a kiválással létrejött gazdasági társaságban fennálló részesedését értékesíti, de a biztosított hitelezői igények legalább 75 százalékaival rendelkező hitelezők hozzájárulhatnak a határidő egy évvel történő meghosszabbításához.⁸¹

Az értékesítés bevételét reorganizációs eljárásban a reorganizációs terv szerint használják fel. Felszámolási eljárásban történő sikeres értékesítés esetén a befolyt vételárból – a költségek levonása után – elsősorban a zálogjogosult kerül kielégítésére az Átmeneti tv. 76. § (14) bekezdése szerinti módon.

A leválasztás lényege, hogy az új jogi személy az adósból való kiválás útján jön létre, az előre meghatározott vagyonelemekkel (ideértve szerződéseket és jogokat

⁷⁷ Nem tilos azonban, hogy az adósok és a hitelezők nem nyilvános eljárásban is megállapodjanak a reorganizációs tervben szereplő „pre-pack”-szerű megoldásról. Az egyetlen különbség, hogy ilyen esetben az általános társasági jogi szabályokat kell alkalmazni, és nem a vonatkozó speciális jogszabályban meghatározottakat. Lásd CSÓKE ANDREA: Reorganizáció és egyebek – megjegyzések a 345/2021. (VI. 18.) Korm. rendelethez. *Fizetési képtelenségi Jog*, 2021/1. szám, [79].

⁷⁸ Átmeneti tv. 69. § (9) bekezdés.

⁷⁹ Átmeneti tv. 76. § (1) bekezdés.

⁸⁰ Átmeneti tv. 77. § (3) bekezdés.

⁸¹ Átmeneti tv. 76. § (12) bekezdés.

is), amelyeket az adós a rendelkezésére bocsát, ezzel biztosítva a gazdasági tevékenység vagy üzletmenet további önálló működését.

Felszámolási eljárás esetén a leválasztáshoz a biztosított hitelezők 75 százaléknak írásbeli jóváhagyása szükséges.⁸²

Felmerül a kérdés, hogy a leválasztás mennyiben alkalmazható a reorganizációs eljárás kapcsán, tekintettel annak céljára, ami a pénzügyi nehézségekkel küzdő vállalkozás vagyoni, pénzügyi, fizetőképességi helyzetének javítása és ezzel további működésének biztosítása.⁸³ Legalábbis kérdéses, hogy egy vállalat képes-e folytatni a tevékenységét (azaz reorganizálódni), ha az egészséges és életképes gazdasági tevékenységét leválasztják és értékesítik, még akkor is, ha az értékesítésből befolyt bevételből rendezheti a fennálló tartozásait. Nem teljesen világos, hogy mi a jogszabály célja ezzel az eljárással a reorganizációs eljárás keretében: a reorganizációval érintett szervezet megmentése vagy a leválasztással érintett „üzletág” elkülönítése és csupán annak megmentése. Utóbbi megoldás – bár igen célszerű lehet likvidációs típusú fizetéseképtelenségi eljárások esetén – nehezen tűnik összeegyeztethetőnek a reorganizációs eljárás deklarált céljával.⁸⁴

A leválasztás szabályozása a felszámolási eljárásokban alapvetően jó megoldás lehet, másként – különösen a hazai felszámolási eljárásokban – nehezen volna kivitelezhető önállóan működtethető vagyonrész egységként való értékesítése.

A leválasztás technikája tulajdonképpen egy jól körülhatárolható, értékkel bíró, önálló működésre képes vagyontömeg meghatározása és társasági jogi szempontból kiválás útján egy új, jogutód társaságba való „kimentése”, majd ezen társaságban való részesedés értékesítése és a befolyt bevételből a jogelőd hitelezőinek követeléseinek kielégítése. Ez a komplex technika jó megoldás lehet olyan esetekben, mikor a működő üzem, illetve vagyonösszeség értékesítése a cél.

5. Összegzés

Általánosságban elmondható, hogy a veszélyhelyzeti jogalkotás keretében a jogalkotó a gazdasági jog területén kiemelt figyelmet fordított a gazdaságvédelmi lépések és intézkedések bevezetésére. Kiemelt szerepet kapott a stratégiai társaságok védelme és megmentése is, gondolhatunk például a stratégiai társaságokba történő külföldi befektetések korlátozásáról szóló szabályozásra. A fizetéseképtelenségi jog területén még hangsúlyosabban jelentek meg a stratégiaailag kiemelt vállalkozások kezelését célzó intézkedések.

⁸² Átmeneti tv. 76. § (2) bekezdés.

⁸³ Átmeneti tv. 48. § (3) bekezdés.

⁸⁴ Átmeneti tv. 48. § (3) bekezdés.

A csődjogi változások nagy hangsúlyt fektettek a Kormány és az állam (mint egyes esetekben társasági tulajdonos) cselekvési lehetőségének bővítésére, így a Kormány még nagyobb mozgásteret kapott a tekintetben, hogy milyen szektorokba tartozó társaságokat minősíthet fizetési képzetlenségi jogi szempontból kiemeltté, és ezzel bővült a Cstv. IV. fejezetében foglalt speciális eljárás alkalmazhatóságának köre is. Látható volt a piacon több olyan nagy, stratégiai jelentőségű társaság is, amely nehéz helyzetbe került, ezért az új szabályozásnak volt és mind a mai napig lehet relevanciája.

A Covid–19–pandémia hozadékának tekinthetjük, hogy a csőd- és felszámolási eljárásokat technikai szempontból valamelyest „korszerűsítették”, így nagyobb tér nyílik az elektronikus kommunikáció igénybevételére.

A reorganizációs eljárás a magyar fizetési képzetlenségi jog pandémia első két évében történt fejlődésének egyik legjelentősebb jogintézménye, jóllehet tudomásunk szerint egyelőre kevés ilyen (nem nyilvános) eljárás indult. Az elkövetkező időszak politikai és gazdasági kihívásai azonban (ideértve különösen az energiaárak folyamatosan emelkedését, a nemzetközi konfliktusokat, a geopolitikai helyzetet) több reorganizációs eljárást eredményezhetnek Magyarországon a következő években. Miközben sok részlet még kidolgozásra vár a reorganizációs eljárások tényleges végrehajtása során, úgy véljük, hogy ez az új (és egyben ideiglenes) mechanizmus egyes esetekben hasznos eszköznek bizonyulhat.

Bár nem kapcsolódik kifejezetten a pandémiához, mivel az azt megelőzően született irányelven alapul, mindenképpen érdemes kiemelni, hogy Magyarországon 2022 nyaratól elérhetővé vált egy új restrukturálási megoldás, a szerkezetátalakítás.⁸⁵ Ez az eljárás 2022. július 1-étől érhető el a nehézségekkel küzdő vállalkozások számára.

⁸⁵ A szerkezetátalakításról és egyes törvények jogharmonizációs célú módosításáról szóló 2021. évi LXIV. törvény. Bővebben lásd a *Fizetési képzetlenségi Jog*, 2021/2–3. tematikus számban megjelent tanulmányokat: JENNIFER L. L. GANT – GERT-JAN BOON – DAVID CHRISTOPH EHMKE – EMILIE GHIO – LINE LANGKJAER – EUGENIO VACCARI – PAUL J. OMAR: *The EU Preventive Restructuring Framework: in Extra Time?*; JUHÁSZ LÁSZLÓ: *A szerkezetátalakítási eljárás helye a magyar csődjogi rendszerben*; MAKÓ PÉTER: *A szerkezetátalakítási szakértő szerepe, jogállása, feladatai, felelőssége*; MUZSALYI RÓBERT: *Lehet-e a szerkezetátalakítási eljárás a csődeljárás alternatívája?*; NAGY ADRIENN: *A magyar szerkezetátalakítási eljárások határon átnyúló joghatásainak egyes kérdései*; PAP KRISTÓF: *A hitelezővédelem hitelezők közötti síkján a szerkezetátalakítási eljárásban*; SZABÓ JUDIT: *A szerkezetátalakítási és fizetési képzetlenségi irányelv implementációjának folyamata – „műhelytitkok”*; CSÖKE ANDREA: *Ismeretlen terepen – a bíróság a szerkezetátalakítási eljárásban*; FABÓK ZOLTÁN: *Észrevételek a Szát egyes nemzetközi fizetési képzetlenségi vonatkozásaihoz*; FIÁTH ATTILA: *Élteképes-e a működőképes, ha fizetőképes? A szerkezetátalakítási eljárás közgazdasági megközelítésben*; PATAKI GABRIELLA: *Reorganizáció, szerkezetátalakítás, csőd – Hasonló, de mégis más*; SÖPTEI SZABINA: *A szerkezetátalakítás új lehetőségei*. Lásd továbbá BODZÁSI BALÁZS: *Új reorganizációs típusú eljárás a magyar jogban: a szerkezetátalakítási eljárás*. Working Paper. Corvinus University of Budapest, Budapest, 2022. link: <http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/7238/>

DR. GÁL JUDIT
ny. ítéltáblai tanácselnök bíró

A KÉNYSZERTÖRLÉSI ELJÁRÁS ÚJ SZABÁLYAI A RENDKÍVÜLI JOGREND TÜKRÉBEN

1. A kényszertörlés jogintézményének kialakulása, változásai

1.1. Előzmények

A cégek kétféle módon szűnhetnek meg: jogutódlással – azaz átalakulás, egyesülés vagy szétválás útján –, vagy jogutód nélkül. Utóbbi megszűnési mód közismerten azzal jár, hogy a megszűnő cég jogalanyiségének nincs általános folytatója, vagyis univerzális jogutódlásról nem beszélhetünk, noha kétségtelen, hogy szinguláris jogutódlásra az egyes jogviszonyok vonatkozásban természetesen sor kerülhet.

A jogutód nélküli megszűnés bekövetkezhet a cég tulajdonosi grémiumának akaratából. Az ilyen önkéntes megszűnés esetén a piacról történő rendezett kivonulást – ha a cég vagyona a tartozások fedezetére elegendő – végelszámolás, ha pedig fizetéképtelen, és a hiányzó tőkét a tulajdonosok nem biztosítják, felszámolási eljárás biztosítja.

Felszámolásra és azt követő jogutód nélküli megszűnésre természetesen a cég akaratán kívül úgy is sor kerülhet, hogy a hitelezők – megelégedvén a teljesítésre való várakozást – maguk kezdeményezik a cég elleni felszámolási eljárást, és ennek következtében rendeli el a bíróság a jogutód nélküli megszűnést és a cégnek a cégjegyzékből való törlését.

A jogutód nélküli megszűnésre azonban olyan helyzetekben is sor kerülhet, amikor a cég rendellenes, jogszabálysértő vagy létesítő okiratba ütköző működése állapítható meg, a működés törvényességének helyreállítására pedig a törvényességi felügyeleti eljárásban nem került sor, ezért a céget a nyilvántartó bíróság (a cégbíróság) megszüntetnek nyilvánította.

A megszüntetnek nyilvánítás (vagy a vele témánk szempontjából egy tekintet alá eső megszűnés megállapítása)¹ azt jelenti, hogy a céget a működés befejezésére

¹ Megszűnés megállapítására került sor a Ptk. 3:152. §-a és a 3:158 §-a alapján, ha a kkt. tagjainak száma egy főre csökkent, vagy ha a bt. valamennyi beltagjának/kültagjának tagsági jogviszonya megszűnt, és az utolsó tag (vagy ilyen minőségű tag) tagsági viszonya megszűnésétől számított hat hónapon belül új tag (illetve beltag/kültag) pótlásáról vagy átalakulásról, egyesülésről, jogutód nélküli megszűnésről nem gondoskodtak, és ezt a cégbírósághoz változásbejegyzési kérelemmel

kényszerítik, a tevékenységgel azonban piacvédelmi okból nem lehet nyomban felhagyni, ezért le kell folytatni egy olyan megszűnési eljárást, amely a cég piaci viszonyainak elszámolását, elrendezését célozza.

1.1.1. A kényszermegszűnéshez rendelt megszűnési eljárás

A cég jogutód nélküli kényszermegszűnésére akár megszüntnek nyilvánítással, akár az *ex lege* bekövetkezett megszűnés megállapítása miatt került sor, a megszűnéshez hozzá kellett rendelni egy olyan eljárási folyamatot, amely az adott cégnek a gazdasági életből történő kivezetését rendezette tette. Ez a folyamat nyilvánvalóan nem lehetett az önként elhatározott jogutód nélküli megszűnéshez kapcsolódó végelszámolás, ezért a bírósági kényszerrel elrendelt jogutód nélküli megszűnéshez egy, a végelszámolással sok rokon vonást mutató megszűnési eljárást, a Ctv.²-vel 2006. július 1-jével kezdődő hatállyal bevezetett kényszer-végelszámolást tette kötelezővé a jogalkotó.

A kényszer-végelszámolás a végelszámolás szabályainak alkalmazásával végbenő megszűnési folyamat volt. Lényegi eltérés volt azonban a végelszámoláshoz képest, hogy kizárólag a kényszermegszűnési esetekben kerülhetett rá sor, tehát a jogerős megszüntnek nyilvánító vagy megszűnést megállapító határozat nyomán. A kényszer-végelszámolás megindítását elrendelő végzésben a bíróság kényszer-végelszámolót is kirendelt a felszámolók névjegyzékéből,³ akinek a feladata volt – díjazás ellenében – az eljárás lebonyolítása. Ennek során ha azt állapította meg, hogy a cég fizetéképtelen, felszámolási (egyszerűsített felszámolási) eljárást kezdeményezett.

A kényszer-végelszámolási ügyek döntő része felszámolásba fordult át, ami azzal járt, hogy a felszámolási eljárásban felszámolót kellett kirendelni a „fa.” cég jogviszonyainak végleges rendezése végett.

nem jelentették be. A hivatkozott jogszabályok szerint ugyanis ilyen esetben a cég *ex lege* megszűnése állt be, ezért a cégbíróság a hat hónapon túl jogszabálysértően működő társaságot már nem nyilváníthatta megszüntnek, csupán a törvény erejénél fogva bekövetkezett megszűnését állapíthatta meg, egyúttal az orvosolhatatlan törvénytörtő állapot miatt a jogutód nélküli megszűnéshez kapcsolódó megszűnési eljárás megindítását kellett elrendelnie: 2012. március 1-je előtt kényszer-végelszámolást, azt követően pedig kényszerszertörést.

² A cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény.

³ Igen ritkán előfordult, hogy a kényszer-végelszámoló nem hivatásos felszámolóbiztos volt, hanem a kényszer-végelszámolási feladatok elvégzésére a Ctv. 2012. március 1-je előtt hatályos 117. § (1) bekezdése alapján a cég valamely vezető tisztségviselőjét jogosították fel, de ez elenyésző számot képviselt a felszámolók által intézett kényszer-végelszámolások között.

A jogalkotó ugyan a 2012. március 1-je előtt (és ma is) hatályos Ctv. 108. § (3) bekezdésében megengedte, hogy azt a felszámolót, aki a végelszámolási vagy kényszer-végelszámolási feladatokat végezte, a felszámolásba átfordult ügyben is kirendelhessek felszámolóként, ám ezt az ilyen ügyekben eljáró felszámoló bírák aggályosnak találták. Igaz ugyanis, hogy az a felszámoló, aki a kérdéses céggel már a kényszer-végelszámolási létszakában is foglalkozott, tájékozottabb volt a cég ügyeiben, ezt a tudását pedig sikerrel hasznosíthatta a felszámolási eljárásban is, azonban nem vitatható, hogy a kényszer-végelszámolói díját felszámították, és annak megfizetését igényltek. Ha pedig a cég pénzügyi szempontból „üres”, akkor ez a díj az államkasszát terhelte. Az eljárás felszámolásba történő átfordulásával pedig a volt kényszer-végelszámoló – díja erejéig – a cég hitelezőjének is minősült, ami a felszámoló bírák álláspontja szerint összeférhetetlenséget eredményezett, annak ellenére, hogy a Ctv. 2012. március 1-je előtt hatályos 118. § (2) bekezdése értelmében a kényszer-végelszámoló díja felszámolási költségnek számított.

Túl ezen a dilemmán, vitathatatlan, hogy a tízezrével folyó kényszer-végelszámolások kényszer-végelszámolói díja, majd a felszámolásba történő átfordulás esetén a felszámoló díja a költségvetést terhelte, s mivel a kényszer-végelszámolások túlnyomó többségénél nem volt kire háritani e díjakat (fantomcégek, üres cégek megszüntetéséről volt szó csaknem mindig), ez igen komoly költségvetési terhet eredményezett.⁴

Emiatt kívántak a kényszer-végelszámolás helyett egy olyan új megszűnési eljárást rendszeresíteni, amely a kényszer-végelszámolásnál sokkal kevésbé költséges, a megszűnő cég jogviszonyainak rendezett felszámolása terén mégis többé-kevésbé kielégítő eredményt hoz.

1.1.2. A kényszerszertörlesztés jogintézményének meghonosítása és a szabályozás lényegi változásai 2019-ig

Az előző pontban részletezett megfontolásokból alkották meg a Ctv.-t módosító 2011. évi CXCVII. törvénnyel (Módtv. 2.) a Ctv. új VIII/A. Fejezetét, mely 2012. március 1. napjától a cégek tekintetében⁵ a kényszer-végelszámolás sza-

⁴ DR. BOGÁR KRISZTINA: *A gazdasági társaság vezető tisztségviselőjének felelőssége a kényszerszertörlesztés megszűnt cég tartozásaiért*. Szakdolgozat. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Deák Ferenc Továbbképző Intézete, Budapest, 2021, 16–17.

⁵ Megjegyzendő, hogy az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról szóló 2011. évi CLXXV. törvény rendelkezése szerint ez a cégek tekintetében már hatálytalan szabályrendszer továbbra is szerepet játszik a civil szervezetek jogutód

bályait hatályon kívül helyezte, és helyettük beiktatta a kényszertörlési eljárás új szabályait.

Az ennek alapján alkalmazandó új eljárási rendben nem kellett többé a jogutód nélküli megszűnésre kötelezett cég élére a kényszertörlést levezénylő szakembert (például a felszámoló névjegyzékből) kirendelni, tehát a kényszer-végelszámolással ellentétben rendkívül költségkímélővé vált ez a megszűnési eljárás. A kényszertörlés lefolytatása ugyanis (cég)bíróági hatáskörbe tartozik, a cég törvényességi felügyeletét ellátó cégbíróság végzi el az aktuális (nem a cég feladatai közé tartozó) eljárási cselekményeket, tehát a cégbíróság irányítja, intézi az eljárást.

Ennek kétségtelenül vannak hátrányai (a nemperes eljárás eszköztárával operáló bíróság nyilván kevesebb információt képes szerezni, mivel helyszíni eljárás, szakértő, tanú és más bizonyítási eszközök nem állnak rendelkezésére), tehát a kényszertörlés alá került cég vagyoni viszonyainak felderítése értelemszerűen hézagosabb, de az eljárás vitathatatlanul lényegesen „olcsóbb”, mint elődje, a kényszer-végelszámolás. Az is igaz ugyanakkor, hogy az eljárásban érintett cégek legnagyobb része egyébként is „üres”, vagyontalan cég, melyeknél a leggondosabb eljárás mellett sem deríthető fel ténylegesen meglévő azonosítható vagyontárgy.

A kényszertörlésnek ez az első, helyenként következetlen és értelmezési problémákat felvető szabályozása igen rövid időn belül korrekciókra szorult. Ezt hajtotta végre az egyes törvényeknek az új Polgári Törvénykönyv hatálybalépésével összefüggő módosításairól szóló 2013. évi CCLII. törvény (a továbbiakban: Ptk. „salátatörvény”), amely a Ctv. kényszertörlési fejezetét is újraszabályozta.⁶

Rendezték a kényszertörlés és más megszűnési eljárások viszonyát, hangsúlyozva a felszámolási eljárás prioritását. Világossá vált, hogy a kényszertörlés tartalma alatt a cég üzletszerű gazdasági tevékenységet nem folytathat, valamint hogy a cég vezető tisztségviselője (és szervei) csak a kényszertörlési eljárással összhangban álló rendelkezéseket hozhatnak, és a hitelezői érdekekre fokozottan figyelemmel kell lenni.

A kényszertörlési eljárást visszafordíthatatlan, szankciós jellegű eljárásként szabályozták, melyben a vezető tisztségviselőket, a korlátlanul felelős tagokat és a többségi szavazati jogú tagokat (utóbbiak „árnyékvezetők”) eltiltják a kényszertörlési eljárás végén, és mentesülésük kizárt, ha a megszűnő cég kifizetetlen adóssá-

nélküli megszűnésénél, mivel azok kényszermegszűnése esetén a Ctv. 2012. március 1-je előtti kényszer-végelszámolási szabályokat kell alkalmazni.

⁶ Részletesebben DZSULA MARIANNA: A kényszertörlési eljárások szabályozásának jogértelmezési, jogalkalmazási problémái. In: SZIKORA VERONIKA – FÉZER TAMÁS (szerk.): *Fizetésképtelenség és jogutód nélküli megszűnés. Tapasztalatok és reformjavaslatok*. Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Debrecen, 2018, 31–55.

gokat hagy maga után. [Az eltiltás alóli mentesülést egyébként a fenti szabályozáshoz kapcsolódó bírói gyakorlat szerint az is biztosította, ha a kényszertörlési eljárás tartama alatt az eltiltással érintett személy (személyek) önként megfizették saját magánvagyonukból a cég tartozásait.]⁷

A Ctv.-nek a Ptk. „salátatörvénnyel” megállapított kényszertörlési szabályai a kényszertörléssel mintegy együtt járó eltiltás tekintetében meglehetősen formális, „fűnyíróelv”-szerűen alkalmazandó szabályai a jogalkalmazás során igen vitatottá váltak, több olyan másodfokú döntést is ismerünk,⁸ amelyben a Ctv. 9/C. §-a helyett (például az Alaptörvényre hivatkozással) az eltiltott személy közrehatását vizsgálva őt az eltiltás alól mentesítették.

Az Alkotmánybíróság a 16/2018 (X. 8.) számú határozatával 2018. december 31-i hatállyal megsemmisítette a Ctv. 9/C. §-át, kimondva döntésében, hogy „... [a]z eltiltás mérlegelést teljesen kizáró, egységesen és automatikusan alkalmazandó, objektív jellege – különösen azokban az esetekben, amikor a kényszertörlés előidézése bizonyíthatóan nem felróható a vezető tisztségviselőnek – olyan súlyosan méltánytalan, alapjogot korlátozó és a jogbiztonság elvét sértő helyzetet eredményez, ami a vezető tisztségviselők eltiltására vonatkozó szabályozás átfogó újra rendezését kívánja meg a jogalkotótól. Erre tekintettel az Alkotmánybíróság kizárólag a megsemmisítésről rendelkezett a rendelkező részben. A szabályozás alkotmányosságát azonban a jelen határozatban foglalt valamennyi szempont figyelembevételével biztosíthatja a jogalkotó.”

1.1.3. A kényszertörlés megváltozott szabályai 2019-től

Az Alkotmánybíróság fenti határozata nyomán az egyes igazságügyi tárgyú törvények módosításáról szóló 2018. évi XCI. törvény határozta meg az eltiltás és a kényszertörlés Alaptörvénynek megfelelő szabályait.

A Ctv. 2019. január 1-jétől hatályos új 9/C. §-a a kényszertörlés során alkalmazandó eltiltás tekintetében egyrészt különbséget tett az eltiltás tartama tekintetében attól függően, hogy a céggel szemben bejelentett követelések milyen értéket képvisel-

⁷ GÁL JUDIT: A kényszertörlés és az eltiltás joggyakorlata. I. *Céghírnök*, 2017/5. szám, 4. Ilyen tényállás mellett születtek a BDT. 2016. 41. és az ÍH 2015. 157. számú jogesetek.

⁸ Ilyen döntés volt például a Fővárosi Ítéltábla 16. Cgtf. 44962/2014/2. számú határozata, a BDT 2015.44. számon közzétett jogesete, a Pécsi Ítéltábla Ktf. V. 45286/2016/4., a Győri Ítéltábla Ktf. IV. 25.504/2015/2. és a Debreceni Ítéltábla Ktf. III. 30.394/2015/2. számú határozata is.

seltek.⁹ A Ctv. 117. § új (2a) bekezdése értelmében ugyanakkor elvárt volt, hogy a követelés bejelentését adatokkal viszonylagosan alátámasszák, mert a követelés összege mellett annak jogcímét, keletkezésének és esedékességének időpontját is meg kellett jelölni.

Kiegészült a szabályozás – a hivatkozott Alkotmánybírósági határozat szellemében – olyan elemekkel is, amelyek az eltiltással fenyegetett személy¹⁰ közrehatásának, magatartásának vizsgálatát írták elő. A Ctv. 117/A. §-ának új (3a) és (3b) bekezdése értelmében a cégbíróság az eltiltással fenyegetett személyeket köteles volt értesíteni arról, hogy az eljárásban az eltiltásra okot adó körülmény merült fel. Harmincnapos határidővel nyilatkozattételre hívta fel az érintett személyt, hogy vitatja-e a céggel szemben bejelentett követeléseket, továbbá a cég által megvalósított mulasztást. Nyilatkoznia kellett arra nézve is, hogy milyen intézkedéseket foganatosított annak érdekében, hogy a cég az őt terhelő jogszabályi rendelkezéseket teljesítette. Figyelmeztetnie kellett a bíróságnak az érintett személyt arra is, hogy hallgatása esetén a cégbíróság a rendelkezésre álló adatok alapján fog dönteni. (Az eljárásban egyébként személyes meghallgatásra is sor kerülhetett az okirati bizonyítás mellett.)

Ez a szabályozás már közelebb állt a kényszertöréssel szemben támasztható (fair eljárás biztosítására irányuló) igényekhez, de e szabályok alkalmazása továbbra is számos jogértelmezési kérdést vetett fel. A kényszertörlési eljárás ingyenessége, az eltiltás tekintetében érdektelen személyek, illetve az eltiltás alóli mentesülés vi-

⁹ A Ctv. 9/C. § (3) bekezdés értelmében: „Ha e törvény az eltiltás mellőzéséről nem rendelkezik, a cégbíróság az érintett személyt

a) 500 000 forint összértéket meg nem haladó bejelentett követelések esetén egy évre,

b) 500 000 forint összértéket meghaladó, de 3 millió forintot el nem érő bejelentett követelések esetén három évre,

c) 3 millió forint összértékű vagy azt meghaladó bejelentett követelések esetén öt évre eltiltja.

(4) Az eltiltott személy az eltiltás hatálya alatt nem szerezhethet gazdasági társaságban többségi befolyást, nem válhat gazdasági társaság korlátlanul felelős tagjává, egyéni cég tagjává, továbbá nem lehet cég vezető tisztségviselője, cégvezetője, felügyelőbizottsági tagja.

(5) A cégbíróság mellőzi az eltiltást, ha a kényszertörlési eljárás iratai és a 117/A. § (3a) bekezdése szerinti nyilatkozatban foglaltak alapján egyértelműen megállapítható, hogy az érintett személy a tőle elvárható minden intézkedést megtett a céget terhelő jogszabályi rendelkezések teljesítése érdekében.”

¹⁰ A Ctv. 117/A. § (3a) bekezdése értelmében eltiltással érintett a cég korábbi vezető tisztségviselője, korlátlanul felelős tagja, korlátolt tagi felelősséggel működő gazdasági társaságban többségi befolyással rendelkező tagja, ha a 91. § (1a) bekezdése, illetve a 117. § (2a) bekezdése alapján adat merül fel arra, hogy a cég a kötelezettségeit nem teljesítette abban az időszakban, amikor az érintett személy a cég cégjegyzékben bejegyzett vezető tisztségviselője vagy tagja volt. Ezen túlmenően értelemszerűen érintett ezzel az eljárással minden, a cég cégjegyzékébe a kényszertörlési eljárás megindításának időpontjában bejegyzett vezető tisztségviselője, korlátlanul felelős tagja, korlátolt tagi felelősséggel működő gazdasági társaságban többségi befolyással rendelkező tagja is.

szonylagos egyszerűsége egyúttal oda vezetett, hogy a kényszertörlési eljárást tömegesen kezdték alkalmazni a végelszámolás, illetve a felszámolási eljárás elkerülésére, „kényelmi” szempontból.

Egyre világosabbá vált, hogy a kényszertörlési eljárás szabályozását sürgősen át kell gondolni, olyan szabályrendszert biztosítva, amely a cégeket és tulajdonosaikat, vezető tisztségviselőiket visszatereli a „rendes” megszűnési eljárásokhoz, megszüntetve a kényszertörlési eljárás diszfunkcionális jellegét.

2. A pandémia hatása a kényszertörlés jogintézményére

A kényszertörlés módosított szabályai viszonylag rövid tartamú alkalmazás után újabb lényegi változást szenvedtek el. A 2019 végén kezdődött Covid-19-járvány a kínai Vuhanból gyorsan áterjedt a világ más tájaira, s az Egészségügyi Világszervezet 2020. március 11-én világjárvánnyá nyilvánította.

A Covid-19 nem kímélte Magyarországot sem: 2020. március 4-én regisztrálták az első fertőzöttet hazánkban, majd a fertőzöttek száma rohamos emelkedésnek indult, járványügyi veszélyhelyzetet eredményezve, és ezzel összefüggésben gazdasági válsaggal is kellett számolni.

A Kormány – hasonlóan a világ más országaihoz – fokozatosan korlátozásokat volt kénytelen bevezetni. Kötelező maszkviselést, távolságtartást, vásárlási időszávot (a leginkább veszélyeztetett időskorú polgárok védelmében), kijárási tilalmat és korlátozást, karantént, határzárakat kellett elrendelni. Ezek a rendelkezések különösen addig voltak igen szigorúak és széles körűek, amíg a járvány elleni védekezéshez szükséges egészségügyi berendezések beszerzése és a vakcinák kifejlesztése tartott.

A járvány több hullámban támadott, a vírus gyakori mutációja súlyosbította a helyzetet, és ma sem vagyunk túl a pandémián. Elképzelhető, hogy különösen az őszi-téli időszakokban újabb nehézségekkel kell szembenéznünk.

A járvány a teljes magyar gazdaságot hátrányosan érintette, s mivel ez a helyzet egész Európára és a világ valamennyi más tájára kiterjedt, a járványügyi-veszélyhelyzeti intézkedések bizonyos gazdasági ágak (turisztika, idegenforgalom, vendéglátás, szolgáltatóipari ágazatok) jelentős visszaesését, sőt összeomlását eredményezték. Gyorsan áterjedt azonban a válság a fenti ágazatokhoz kapcsolódó más gazdasági területekre is, és a belföldi és külföldi beszállítók, az alkatrész- és alpanyaggyártás hiányosságai, ellehetetlenülése, a szállítási problémák általános gazdasági válságot okoztak világszerte, és értelemszerűen Magyarországon is.

A válság gazdasági hatásait a Kormány a veszélyhelyzeti jogalkotással igyekezett kezelni. A pandémia gazdasági következményei a nagyvállalatok helyzetét is megrendítették, a mikrovállalkozásokra azonban különösen sokkolóak voltak. A

Gazdaságvédelmi Akcióterv¹¹ végrehajtása körébe tartozó rendelkezések kihatottak a kényszertörléssel kapcsolatos szabályozásra is. Mivel a válság következtében nyilvánvalóan fokozódó működési zavarok álltak be a cégek életében, a csőd- és a megszűnési hullám enyhítésére több jogi természetű intézkedést vezettek be.

A Gazdaságvédelmi Akcióterv végrehajtása érdekében a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény, valamint a cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény rendelkezéseinek eltérő alkalmazásáról szóló 249/2020. (V. 28.) Korm. rendelet 2. § (1) bekezdése deklarálta, hogy a kormányrendelet hatálybalépését követően a cégbíróság a törvényességi felügyeleti eljárásban a cég megszűntnek nyilvánításáról nem határozhat. Ezzel megakasztották a kényszertörlési eljárások legalapvetőbb forrásának számító ügycsoport érdemi befejezését, s noha az adóhatóság változatlanul igen nagy számban törölte a beszámoló letétbehelyezési és közzétételi kötelezettségüket elmulasztó cégek adószámait, ami a vonatkozó Ctv. szabályok értelmében¹² a cégbíróság értesítését követően a cég megszűntnek nyilvánítását és a kényszertörlés elrendelését vonja maga után, a hivatkozott kormányrendelet értelmében ezen eljárások érdemi lefolytatására – egyelőre – nem volt lehetőség.

A 249/2020. (V. 28.) Korm. rendelet 2. § (2) bekezdése ugyanis kimondta: ha az állami adó- és vámhatóság a cég adószámának jogerős törlése miatt a cég megszűntnek nyilvánítására irányuló eljárást kezdeményez, a Ctv. 91. § (1) bekezdése szerinti különleges törvényességi felügyeleti eljárást 2020. október 31-ig (külön erre irányuló végzés meghozatala nélkül, tehát a jogszabályi rendelkezés erejénél fogva) felfüggesztették. Ugyanezt rendelte a jogalkotó a hatálybalépéskor már megindult, de még folyamatban lévő ilyen eljárásokra is.

A jogalkotó tehát – eredeti szándéka szerint – 2020. október 31-ig a megszűntnek nyilvánítási eljárások zömét (a bíróságokat kímélve) jogszabályi rendelkezéssel felfüggesztette (vagy helyesebben szólva: felfüggesztettnek nyilvánította). Ezek az ügyek azonban a veszélyhelyzet ideje alatt továbbra is nagy számban érkeztek a cégbíróságokra, így ott előre látható volt, hogy a veszélyhelyzet elmúltával ügydömpinggel kell majd megbirkózniuk.

¹¹ A koronavírus által okozott gazdasági válságra reagálva hirdetett a Kormány Gazdaságvédelmi Akciótervet 2020 tavaszán, melynek keretében egyebek között munkahelyvédelmi, hitelkönnyítéseket, hitelosztönzéseket tartalmazó pénzügyi intézkedéseket, ágazati támogatásokat, vállalkozásfinanszírozási, család- és nyugdíjvédelmi, stabilizációs, gazdaságélénkítő intézkedéseket fogantatosítottak 2021-ben is. A legújabb – 2022-ben bekövetkezett – ukrán–orosz háborús állapotok miatti negatív gazdasági hatások kezelésére nyilvánvalóan további gazdaságvédelmi programok kidolgozása szükséges a fennálló és bizonytalan jövőbeli hatások generálására képes Covid-19-fenyegetettség mellett.

¹² Ctv. 91. §.

A fenti kormányrendelet nemcsak a megszűntnek nyilvánítási törvényességi felügyeleti ügyeket akasztotta meg: hasonló rendelkezéseket deklarált a kényszerszertörési eljárásokra is. A 249/2020. (V. 28.) Korm. rendelet 2. § (3) bekezdése ugyanis kimondta, hogy a rendelet hatálybelépése napján folyamatban lévő kényszerszertörési eljárások, valamint azok az eljárások, amelyekben a cégbíróság a Ctv. 116. § (1) bekezdés a) és b) pontja szerinti okból¹³ a kényszerszertörési eljárás megindítását már elrendelte, de e döntés jogerőre még nem emelkedett, külön végzés meghozatala nélkül szintén felfüggesztődnek. Valamennyi felfüggesztett ügyre igaz volt, hogy az addig visszafordíthatatlan, szankciós jellegű kényszerszertörési eljárást a cégbíróság megszüntette, ha a cégek a cégbíróság felé igazolták, hogy a kényszerszertörésre okot adó törvényesértést kiküszöbölték, és a működés törvényességét helyreállították.¹⁴

A 249/2020. (V. 28.) Korm. rendelet 2. § (4) bekezdése felmentést adott a Ctv. 116. § (1) bekezdés b) pontja¹⁵ szerinti kényszerszertörési ok alól is, amennyiben a végelszámolását késedelmesen befejező cég 2020. október 31. napjáig benyújtotta a cégbírósághoz törlési kérelmét.

A felsorolt könnyítések azt a célt szolgálták, hogy a pandémia okozta gazdasági válság miatt egyébként is nagy számban tönkremenő cégek közül azok, amelyek valamilyen okból megszűntnek nyilvánítás vagy kényszerszertörés hatálya alá kerültek, ha hajlandóak és képesek voltak a működés törvényességének helyreállítására, kikerülhessenek a megszűnési kötelezettség terhe alól. (Sajnálatos, hogy információim szerint az érintett cégeknek csak egy töredéke élt ezzel a lehetőséggel.)

Kétségtelen ugyanakkor, hogy a megszűnési kötelezettséggel és kényszerszertöréssel sújtott cégek közül éppen azok, amelyek egyébként képesek és többnyire készek is lettek volna a megszűnési ok kiküszöbölésére, a többi céget érintő kedvezmény igénybevételére nem voltak jogosultak. A 249/2020. (V. 28.) Korm. rendelet 2. § (5) bekezdése ugyanis kimondta, hogy a 2. § könnyítései, kedvező lehetőségei nem vonatkoznak a Ctv. 116. § (1) bekezdésének d) pontja miatt indult vagy a rendelet hatálybalépése után induló kényszerszertörési eljárásokra.¹⁶

Ezeket az eljárásokat változatlanul, az eredeti anyagi és eljárásjogi szabályok szerint folytatni kellett, és a kényszerszertörés az ő vonatkozásukban minden mentesülési esély nélkül végbement.

¹³ A Ctv. 116. § (1) bekezdés a) pontja szerint kényszerszertörés elrendelésére kerül sor, ha a cégbíróság a céget megszűntnek nyilvánítja. A Ctv. 116. § (1) bekezdés b) pontja szerint a cégbíróság akkor is kényszerszertörési eljárás megindítását rendeli el, ha a cég végelszámolását három éven belül nem fejezte be, és törlése iránt kérelmet a cégbíróságnál nem terjesztett elő.

¹⁴ 249/2020. (V. 28.) Korm. rendelet 2. § (3) bekezdés.

¹⁵ Lásd a 13. lábjegyzetben írtakat.

¹⁶ Lásd az 1. lábjegyzetben írtakat.

[Ennek a jogalkotói szigornak – amely éppen a törvénytörtő működésért legkevésbé hibáztatható cégeket és tulajdonosaikat sújtotta – az volt az indoka, hogy az egyetlen taggal működő kkt.-k, illetve a 6 hónapnál hosszabban beltág vagy kültág nélkül létező bt.-k tekintetében az ex lege történő megszűnés bekövetkeztét a Ptk. 3:152. §-a, illetve a 3:158. §-a mondta ki. A jogalkotó e szabályok alól felmentést csak úgy adhatott volna, ha a 249/2020. (V. 28.) Korm. rendelettel a Ptk. hivatkozott szabályait is módosítja, ami jogalkotói szempontból nem volt kívánatos.]

A 249/2020. (V. 28.) Korm. rendelet 4. §-a a fentiekben ismertetett rendelet hatályát a 40/2020. (III. 11.) Korm. rendeletben meghatározott veszélyhelyzet megszűnéséig meghosszabbította.

A veszélyhelyzet megszüntetéséről szóló 2020. évi LVII. törvényben az Országgyűlés felhívta a Kormányt, hogy rendeletével a veszélyhelyzetet szüntesse meg. Az ennek nyomán megszületett 282/2020. (VI. 17.) Korm. rendelet a veszélyhelyzetet 2020. június 19. napjától kezdődő hatállyal megszüntette, sok szempontból – így a kénysztörlési eljárások tekintetében is – szükség volt azonban átmeneti szabályok megfogalmazására.

A veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő átmeneti szabályokról és a járványügyi készütségről szóló 2020. évi LVIII. törvény 157. §-a foglalkozott a kénysztörlési eljárások sorsával. A törvény 157. § (2) bekezdése kimondta, hogy azoknál az eljárásoknál, amelyeket a veszélyhelyzetben alkalmazandó jogszabályi rendelkezések alapján felfüggesztettek, ez a felfüggesztés 2021. június 30-ig – külön végzés meghozatala nélkül – fennmarad. A (3) bekezdés azt is deklarálta, hogy a cégbíróság 2021. június 30-ig továbbra sem rendelkezhetsz a törvényességi felügyeleti eljárások során megszüntnek nyilvánításról. Ha pedig az állami adó- és vámhatóság valamely cég adószámának jogerős törlése miatt megszüntnek nyilvánítási eljárást kezdeményezett, az adószám-törlési eljárás a cégbíróság előtt megindult ugyan, de 2021. június 30-ig (külön erre irányuló végzés nélkül, a jogszabályi rendelkezés folytán) felfüggesztésre került.¹⁷

A 2020. évi LVIII. törvény 157. § (5) bekezdése értelmében a veszélyhelyzeti jogszabályok folytán felfüggesztett kénysztörlési eljárásokban a cégek továbbra is igazolhatták, hogy a működés törvényességét helyreállították, a cégbíróság a kénysztörlési eljárást megszüntette, a cég rendes működés szerinti létszaka tehát visszaállt, a cég a jogutód nélküli megszűnés kényszere alól mentesült.

A Ctv. 116. § (1) bekezdés b) pontja szerinti okból 2021. június 30-ig a kénysztörlési eljárás megindítása továbbra sem volt elrendelhető, és az a lehetőség is rendelkezésre állt, hogy amennyiben a cég a fenti időtartam alatt késve ugyan, de befejezte a végelszámolását, és benyújtotta törlési kérelmét, a cégbíróság a kény-

¹⁷ 2020. évi LVIII. törvény 157. § (4) bekezdés.

szertörleési eljárást megszüntette a 2021. évi LVIII. törvény 157. § (6) bekezdése alapján.

Összességében tehát megállapítható, hogy a 249/2020. (V. 28.) Korm. rendelet veszélyhelyzeti szabályozását a 2020. évi LVIII. törvény lényegében 2021. június 30. napjáig meghosszabbította. A kényszertörleési – a Ctv.-től eltérő – veszélyhelyzeti szabályok azonban a 2020. évi LVIII. törvény hatálya alatt sem terjedtek ki a tartósan (6 hónapon túl) egy főre csökkent közkereseti társaságokra, valamint a 6 hónapon túl beltag/kültag nélkül maradt betéti társaságokra, a 249/2020. (V. 28.) Korm. rendelet szabályozása kapcsán már vázolt okokból.

A 2020. évi LVIII. törvény (éppen úgy, mint az azt megelőző veszélyhelyzeti szabályozás) arra is lehetőséget biztosított a kényszertörleéssel érintett cégek számára (egy addig visszafordíthatatlan szankciós eljárásban), hogy működésüket ismét törvényessé téve a kényszertörleéstől a „rendes” cégműködés körébe visszakerüljenek, csökkentve ezzel a pandémiás megszűnési hullámnak áldozatul eső cégek számát. Ez időt biztosított a jogalkotónak arra, hogy gyökeresen megváltoztatva a kényszertörleés szabályait, azokat sok szempontból szigorítsa, annak érdekében, hogy a kényszertörleés diszfunkcionális alkalmazását minél inkább visszaszorítsa, a jogszerűen működni képes (és hajlandó) cégek számára viszont biztosítsa a kényszertörleés hatálya alóli kikerülés lehetőségét.

3. A kényszertörleés 2021. június 30-át követő szabályozása

Az előző pontban vázolt célokat a kényszertörleési eljárásra és a felszámolási eljárásra vonatkozó és kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2021. évi LXX. törvény (a továbbiakban: Kt. törvény) valósította meg.

A Kt. törvény – csekély kivétellel – 2021. július 1-jén lépett hatályba, mellyel a jogalkotó a kényszertörleéssel kapcsolatos két legfontosabb törekvését építette be a Ctv. módosításával a kényszertörleési szabályozásba.

Egyrészt e szabályok révén a jogalkotó módot nyújt arra, hogy azok a cégek, amelyek ugyan kényszertörleés alá kerültek, de hajlandóak és képesek is működésük törvényességének visszaállítására, ezt viszonylag egyszerűen, de a jogszabály által szigorúan körülhatárolt körülmények között megtehessék. A kényszertörleés tehát nemcsak a veszélyhelyzeti szabályozás hatálya alatt, hanem – annak tapasztalatait feldolgozva – a „rendes” jogalkalmazási körülmények között sem számít többé „egyirányú utcának”, a jogkövető és életképes cégek számára van kiút a kényszertörleés megszűnési szabályai alól.

A másik alapvető jogalkotói cél arra irányult, hogy a kényszertörleés kényelmi jellegét megszüntesse, világossá téve, hogy ez a súlyosan törvénytörő cégműködést

sújtó szankciós szabályozás, amelyet nem tanácsos a Kt. törvény hatálybalépése óta a végelszámolás vagy a felszámolás kiváltására használni annak érdekében, hogy a végelszámolással/felszámolással együtt járó feladatok elvégzését az érintett vezető tisztségviselők és tagok elkerülhessék.¹⁸

Az alábbiakban – a teljesség igénye nélkül – néhány olyan jogértelmezési problémát vázolok fel, amelyek a Kt. törvénnyel módosított Ctv. VIII. Fejezetének alkalmazásához kapcsolódnak, és amelyekre a jogalkotó remélhetőleg mielőbb reagálni is fog.

Ehhez kapcsolódóan ki kell emelni, hogy e tanulmány megjelenése előtt a jogalkotó a Ctv. kényszertörlési szabályainak részleges „finomhangolását” végezte el, tisztázva néhány sürgető jogalkalmazási problémát, melyek közül egyeseket jelen tanulmányomban is érintek. Ezek a módosító rendelkezések az egyes igazságügyi tárgyú törvények módosításáról szóló 2022. évi LV. törvénnyel 2023. január 1-jén léptek hatályba.

3.1. Kiút a kényszertörlési eljárásból

3.1.1. Kivétel a kényszertörlés megszüntetésének lehetősége alól

Amint láttuk, a jogalkotó megszüntette a jogerősen elrendelt kényszertörlési eljárás visszafordíthatatlan jellegét, e lehetőséget azonban viszonylag szűk korlátok közé szorította. Csak a valóban életképes és jogszerű működést biztosítani képes (és kész) cégek számára tartotta fenn, s még e cégek között is meghatározott egy olyan személyi kört, amelyhez tartozó cégek számára a kényszertörlés alól nincs menekvés.

A hatályos szabályok szerint ugyanis a kényszertörlési eljárást három okból indíthatja meg a cégbíróság:

1. ha a céget törvényességi felügyeleti jogkörében eljárva megszüntnek nyilvánítja [Ctv. 116. § (1) bekezdés a) pont];

¹⁸ „A kényszertörlési eljárás bevezetésének az volt a célja, hogy a felduzzasztott cégnyilvántartásból gyorsan kivezesse azokat a cégeket, melyek tényleges gazdasági tevékenységet már nem végeznek, hiszen ezeknek a fantom-, illetve alvócégeknek a megszüntetése a kényszertörlési eljárás bevezetése előtt hatályban volt kényszervégelszámolás és felszámolás útján indokolatlanul magas állami kiadásokat eredményezett. A kényszertörlési eljárások magas száma ugyanakkor azt is mutatja, hogy a cégek tagjai, vezető tisztségviselői alternatívaként kezelik a kényszertörlést mint a cég jogutód nélküli megszüntetésének egyik formáját. A kényszertörlési eljárást mintegy kiharcolva mentesülni kívánnak a végelszámolás feladatai alól. A jogalkotói cél a kényszertörlési eljárás bevezetésekor azonban egyáltalán nem az volt, hogy az állam akár a cég közreműködése nélkül, kényelmi szolgáltatásként eltüntesse a nem használt cégeket a cégnyilvántartásból.” Lásd a 2021. évi LXX. törvényhez fűzött miniszteri indokolást. Általános indokolás.

2. ha a cég a végelszámolást három éven belül nem fejezte be, és törlése iránt kérelmet nem terjesztett elő [Ctv. 116. § (1) bekezdés b) pont];
3. ha a cég jogutód nélküli megszűnését előidéző ok következett be, és végelszámolási eljárás lefolytatásának nincs helye [Ctv. 116. § (1) bekezdés d) pont].

Az első két esetkörbe tartozó cégek számára lehetővé teszi a Kt. törvény (pontosabban a Kt. törvénnyel módosított Ctv. VIII. Fejezete), hogy – amennyiben a Ctv. által előírt feltételeknek megfelelnek – kikerülhessenek a kényszertörlési eljárás alól, és újra az általános szabályok szerint működhessenek.

A harmadik esetkörbe tartozó cégekre azonban ezek a szabályok nem vonatkoznak. A Ctv. 116. § (1) bekezdés d) pontja szerinti cégek közé elsősorban azok a tartósan egy főre csökkent közkereseti társaságok, illetve beltág vagy kültág nélkül maradt betéti társaságok tartoznak, amelyek az utolsó előtti kkt.-tag vagy az utolsó beltág/kültág tagsági viszonyának megszűnését követő hat hónapon belül nem gondoskodtak újabb ilyen tag beléptetéséről, vagy más – az „egyszemélyessé”, illetve beltág/kültág nélkülivé válás alól mentesítő – egyéb szervezeti változás végrehajtásáról és annak cégbírósi bejelentéséről. A Ptk.-nak a Kt. törvény hatálybalépésekor hatályos szabályai szerint ilyen esetben ex lege következett be a cég jogutód nélküli megszűnése, és ekkor már kizárólag kényszertörlésnek volt helye.¹⁹

A Ptk.-nak a Kt. törvénnyel módosult²⁰ 3:152. §-a és 3:158 §-a már nem deklarált ex lege megszűnést a hat hónapon túl egy főre csökkent közkereseti társaság és a hat hónapon túl beltág/kültág nélkül maradt betéti társaság számára.²¹ Amennyiben e körülmény a cégbírósi tudomására jut, az általános szabályok szerinti törvényességi felügyeleti eljárást indít, melyben az érintett céget határidő tűzésével hívja fel a működés törvényességének helyreállítására, illetve a törvényes körülmények között történő önkéntes jogutód nélkül vagy jogutódlás melletti megszűnésre. Ha e felhívásnak a cég nem tesz eleget, a megszüntnek nyilvánítás szankciója alkalmazható, s ezzel máris a Ctv. 116. § (1) bekezdés a) pontos esetkörbe került a cég.

Ha a változásbejegyzési eljárás lefolytatását az akadályozza, hogy a cégből hiányzó tag/kültág/beltág hagyatéki eljárása vagy öröklési pere folyik, a Ctv. 92. §-a szerinti új, szintén 2021. július 1-jétől hatályos különleges törvényességi felügyeleti eljárása során a törvényességi felügyeleti eljárás felfüggesztése kérhető. Amennyiben a cég helyzete ebben az eljárásban sem rendeződik, a következmény szintén a cég megszüntnek nyilvánítása lehet.

¹⁹ Lásd a Ptk. 2021. június 30-ig hatályos 3:152. § és 3:158. §-ait.

²⁰ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény módosításáról szóló 2021. évi XCV. törvény.

²¹ Mivel a Ptk. módosítását a Kt. törvénnyel bekövetkezett Ctv.-módosítással összehangolták, mindkettő (döntő részben, de az itt tárgyalt jogintézmények tekintetében kivétel nélkül) 2021. július 1-jétől lépett hatályba.

Minderre figyelemmel úgy látom, hogy a Ctv. 116. § (1) bekezdés d) pontját feleslegesen vette ki a jogalkotó a kényszertörlési eljárás megszüntetésének esetei közül, hiszen az alapul fekvő anyagi jogi szabályok is azzal az igénnyel módosultak, hogy a jogszerű további működést, valamint a jogszerű önkéntes jogutódlással vagy anélkül történő megszűnést biztosító cégek számára ez a lehetőség fennálljon. Ilyen körülmények között úgy hiszem, hogy a Ctv. 116. § (1) bekezdés d) pontjának kivételként való megjelölése a Ctv. 116. § (3) és 117/C. § (1) bekezdéséből törölhető lenne. Ezt támasztja alá az a körülmény is, hogy a Kt. törvénynek a Ctv. 117/C. § (1) bekezdését megállapító 14. §-ához fűzött miniszteri indoklás utolsó mondata szerint: „A törvényes működés helyreállítására nincs mód, ha a cég már törvény erejénél fogva megszűnt, így ezen okból indult kényszertörlési eljárásokban az eljárás megszüntetése iránt nem lehet kérelmet előterjeszteni.”

Ebből a szövegezésből látható, hogy a Ctv. 116. § (3) bekezdésének és a 117/C. § (1) bekezdésének megszövegezésekor a Ptk. tervezett kkt.–bt.–megszűnési szabályait nem vették figyelembe, abból indultak ki, hogy továbbra is lesznek ex lege megszűnő társaságok, és ezeknél valóban kizárt lett volna a működés törvényességének helyreállítása. A Ptk. (és a Ctv. kapcsolódó normái) azonban új konstrukciót alkottak a Ptk. 3:152. §-a és a 3:158. §-a hatálya alá tartozó cégekre, így a kényszertörlés fenti szabályai [pontosabban a bennük foglalt Ctv. 116. § (1) bekezdés d) pontja szerinti kivétel] teljesen indokolatlan, és ellentétes a Ptk. anyagi jogi rendelkezéseivel.

3.1.2. A kényszertörlés megszüntetése a jogszerűvé vált működés folytán

A Ctv. 116. § (3) bekezdése értelmében – ha a kényszertörlési eljárás elrendelésére nem a Ctv. 116. § (1) bekezdés d) pontjában meghatározott okból került sor – a cég a kényszertörlési eljárás kezdő időpontjától²² számított tizenöt napos jogvesztő határidőn belül kérheti a cégbíróasztágtól annak engedélyezését, hogy a kényszertörlési eljárás alatt a cég a szokásos napi üzletmenetet meg nem haladó üzletszerű gazdasági tevékenységet végezhesen, mivel a 117/C. § szerinti kérelmet kíván előterjeszteni.²³

A Ctv. 117/C. §-a szerinti kérelmet a hitelezői igénybejelentési határidő leteltét követően, a kényszertörlési eljárás kezdő időpontjától számított kilencvenedik

²² A kényszertörlési eljárás kezdő időpontja az eljárás megindításáról szóló jogerős végzés *Cégközlönyben* történő közzétételének a napja [Ctv. 117. § (1) bekezdés].

²³ Részletesebben lásd BODZÁSI BALÁZS: A kényszertörlési eljárás új szabályai. *Corvinus Law Papers*, 2021/2. szám, 6.1–6.2 pont. Interneten elérhető: http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/6751/1/CLP_202102.pdf

napig lehet előterjeszteni. A kérelem tartalma szerint arra kell irányuljon, hogy a bíróság a kényszertörlesztési eljárást szüntesse meg, miután a cég további működésének feltételei fennállnak. A határidő elmulasztása miatt igazolásnak nincs helye, és kizárt ilyen kérelem előterjesztése, ha a kényszertörlesztés elrendelésére a Ctv. 116. § (1) bekezdés d) pontja szerinti okból került sor. (Más kérdés, hogy az előző pontban részletezett indokok alapján ilyen okból kényszertörlesztés már nem rendelhető el a megváltozott anyagi jogi szabályokra tekintettel.)

A kényszertörlesztési eljárás megszüntetéséhez annak okirati igazolása szükséges, hogy:

- a kényszertörlesztési eljárás lefolytatását megalapozó ok már nem áll fenn, a működés törvényessége helyreállt;
- a cég a kényszertörlesztési eljárásban vele szemben bejelentett, esedékes követeléseket kiegyenlítette;
- a kényszertörlesztési eljárás megszüntetésére előírt illetéket megfizette;
- továbbá érvényes adószámmal rendelkezik.

Mindez együttesen azt jelenti, hogy a cég a jogszabályba vagy létesítő okiratba ütköző működést követően jogkövető magatartást tanúsít, a kényszertörlesztést megalapozó törvényességi felügyeleti eljárásra okot adó körülményt megszüntette, adószáma (mely nélkül gazdasági tevékenységet nem folytathatna) megvan, vagy azt visszaszerezte, és életképes, fizetőképes is, mivel esedékessé vált tartozásait is képes volt megfizetni.

Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a Ctv. 117/C. § (2) bekezdésének b) pontja pontatlanul fogalmaz, amikor a cég kényszertörlesztés megszüntetésére irányuló kérelme feltételül „...a vele szemben bejelentett esedékes követelések...” kiegyenlítését írja elő. Nem lenne szabad ugyanis a vitatott követelések megfizetésére is kötelezni a kérelmezőt, ez vele szemben igen méltánytalan követelmény. Az esedékessé vált követeléseknél emiatt különbséget kellett volna tenni a vitatott és a nem vitatott követelések között, és csak ez utóbbiak kiegyenlítését kellett volna elvárni a kérelmezőtől. A hatályos jogszabálysöveg az igényt bejelentő hitelezőt szinte zsarolási pozícióba hozza a céget tovább működtetni kívánó kérelmezővel szemben.

3.2. A kényszertörlesztési eljárásban hozható végzések jogorvoslati rendje

A kényszertörlesztési eljárás a Ctv. 116. § (6) bekezdése értelmében polgári nemperes eljárás, amelyre a Pp.²⁴ szabályait a nemperes eljárás sajátosságaiból eredő eltéré-

²⁴ A Polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény.

sekkel és a bírósági polgári nemperes eljárásokban alkalmazandó szabályokról, valamint egyes bírósági nemperes eljárásokról szóló 2017. évi CXVIII. törvénynek a bírósági polgári nemperes eljárásokra vonatkozó általános rendelkezéseit – ha a Ctv. eltérően nem rendelkezik – kell alkalmazni.

A 2017. évi CXVIII. törvény 1. § (5) bekezdése szerint az eljárásban az ügy érdemében is végzéssel kell határozni, az eljárást befejező végzés ellen pedig fellebbezésnek van helye. A Pp. 365. § (2) bekezdése b) pontja értelmében fellebbezésnek van helye az elsőfokú bíróság végzése ellen, ha a Pp. külön megengedi.

A régi Pp.-vel²⁵ ellentétben az új Pp. a jogorvoslati jog tekintetében merőben új filozófiát követ. A régi Pp. általában fellebbezést engedett az elsőfokú bíróság határozata ellen, miután 233. § (1) bekezdése értelmében az elsőfokú bíróság határozata ellen – amennyiben a törvény azt ki nem zárta – fellebbezésnek volt helye. A (3) bekezdés értelmében fellebbezésnek nem volt helye az eljárás folyamán hozott végzések ellen, kivéve a perköltségben vagy pénzbírságban marasztaló végzéseket, valamint azokat a végzéseket, amelyekkel szemben a törvény a fellebbezést külön megengedte.

A Ctv. ezt a jogorvoslati rendszert követte eredetileg, tehát az érdemi (nem pervezető) végzések tekintetében a régi Pp. fenti szabályából eredően értelemszerűen adott volt a rendes jogorvoslati jog, ha pedig a fellebbezési jogot valamely végzéstípus ellen nem kívánta megengedni a jogalkotó, akkor azt kifejezetten kinyilvánította.

Az új Pp. ezzel szemben éppen az ellenkező filozófiát követi. A cégeljárásra és egyéb cégjogi eljárásokra vonatkozatható Pp. 365. § (2) bekezdés b) pontja szerint fellebbezésnek van helye az elsőfokú bírósági végzése ellen, ha azt a törvény külön megengedi.

Miután a Ctv. háttérjogszabályai a Pp. és a 2017. évi CXVIII. törvény, e jogszabályok összevetéséből az következik, hogy a Ctv. kényszertörlési eljárásban hozott végzései ellen fellebbezésnek akkor van helye, ha a meghozott végzés az eljárást befejező végzésnek tekintendő, egyéb esetben pedig akkor, ha ezt a törvény kifejezetten deklarálja.

A Ctv.-t az új Pp. jogorvoslati rendszeréhez csak hézagosan igazították hozzá. A bejegyzési és a változásbejegyzési eljárásban számos helyen találkozunk olyan törvényi megfogalmazással, ahol a Ctv. külön deklarálja, hogy adott végzés ellen nincs helye fellebbezésnek,²⁶ más helyeken viszont az új Pp. szellemében a fellebbezés megengedhetőségéről rendelkezik. A Ctv. e vonatkozásban teljesen követke-

²⁵ A Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény.

²⁶ Például a Ctv. 44/A. § (1) bekezdésében.

zetlen, az egyes – jogorvoslati szempontból kérdéses – végzések esetén a Ctv. más szabályainak vizsgálata rendezőelvként nem szolgál, analógia nem alkalmazható.

A Ctv. kényszertörlési fejezete ebből a szempontból aránylag konzervensen jár el, mivel az új Pp. előírásaihoz alkalmazkodva több esetben kinyilvánítja, hogy adott végzés ellen fellebbezésnek van helye.

Miután ez a jogalkotási szisztéma elég következetesen igazodik a Ctv. VIII. Fejezetében a Pp. új jogorvoslati szabályozási rendjéhez, első ránézésre úgy tűnik, hogy a jogorvoslati szabályok a kényszertörlési fejezetben nem vetnek fel kérdéseket. Közelebről elemezve azonban az eljárás egyes szakaszait, teendőit, több helyen mégis felmerül annak igénye, hogy adott végzéstípus ellen a Ctv.-nek külön meg kellett volna engednie a fellebbezést.

3.2.1. A Ctv. 116. § (3) bekezdésével kapcsolatos jogorvoslat

A gyakorlatban kérdéssé vált, hogy a Ctv. 116. § (3) bekezdése szerinti, a szokásos napi üzletmenetet meg nem haladó üzletszerű gazdasági tevékenység végzésének engedélyezése tárgyában hozott határozat tekintetében van-e jogorvoslati lehetőség, vagy nincs.

A Ctv. fellebbezési jogot e tárgyban nem enged, és nem vitatható, hogy az eljárást befejező végzéről van-e szó. Több bírói tanácskozás zajlott le ebben a témakörben, melynek eredményeképpen az alábbi egységes álláspont született meg:

- a) Ha a cég a jogvesztő határidőn túl terjeszti elő a kérelmet, azt el kell utasítani, a végzés nem fellebbezhető, azt indokolni sem kell. (Visszautasításra sem a Ctv., sem a Pp. szabályai nem adnak lehetőséget, a kérelem nem keresetlevél, ezért a Pp. 176. §-ának rendelkezései nem alkalmazhatóak.)
- b) Ha a cég a kérelmet határidőben, de hiányosan terjeszti elő, azt hiánypótlásra kell visszaadni, a hiánypótlás teljesítésének elmulasztása esetén a kérelmet a Ctv. 116. § (6) bekezdése és a Pp. 115. § (6) bekezdésének a) pontja alapján vissza kell utasítani, e végzés ellen fellebbezésnek van helye. Megfogalmazódott, hogy annak megállapításához, hogy a cég rendelkezik-e adószámmal, a kérelmet erre vonatkozó nyilatkozat hiányában sem kell visszaadni hiánypótlásra, mert e tényt a cégbírósnak a cégnyilvántartásból magának kell megállapítania. A hiánypótlásra – tartalmi okokból – a kizáró ok fenn nem állására vonatkozó nyilatkozat hiánya miatt kerülhet sor, azaz ha a cég nem nyilatkozik arról, hogy vele szemben az a kizáró ok, hogy jogszabály hátrányos jogkövetkezményt ír elő arra az esetre, ha a cég kényszertörlés alatt áll, nem áll fenn.

c) Ha a cég a kérelmet határidőben és hiánytalanul terjeszti elő, a kérelem előterjesztésének azonban törvényi akadálya van, mert a cég nem rendelkezik adószámmal, vagy jogszabály hátrányos jogkövetkezményt ír elő arra az esetre, ha a cég kényszersztörlés alatt áll (pl. támogatási eljárás részese, EU-s vagy hazai közpénzügyi forrásokat használ fel a cég), akkor a kérelmet el kell utasítani. A végzés ellen nincs helye fellebbezésnek.²⁷

A Ctv. valamennyi fejezetének szabályozását ismerve olykor nem könnyű eldönteni, hogy mely kényszersztörlési eljárás folytán hozott végzés fellebbezhető, és mely végzés nem az. A további működés engedélyezésének kérdése a kényszersztörlési ügy szempontjából nem tűnik döntő fontosságúnak, a cég gazdasági szempontjait mérlegelve ugyanakkor igen lényeges kérdés lehet. Miután a Ctv. fellebbezési jogot e tárgykörben nem biztosít, mögöttes szabálya (a Pp.) szerint pedig ilyen esetben, ha nem eljárást befejező végzéről van szó, akkor ellene jogorvoslati jog nincsen, jogszerű és elfogadható a Pécsi Ítéltábla Polgári Kollégiuma által javasolt értelmezés.

A problémát időközben a 2022. évi LV. törvény orvosolta. A Ctv. 117/C. §-a ugyanis 2023. január 1-jétől kezdődő hatállyal egy új (4) bekezdéssel egészült ki, amely kimondja, hogy a kényszersztörlési eljárás megszüntetése iránti kérelmet visszautasító, valamint elutasító végzés ellen fellebbezésnek van helye.

3.2.2. A Ctv. 117/C. §-a szerinti kérelmet elutasító végzés jogorvoslata

A Ctv. 117/C § (1) bekezdése értelmében az igénybejelentési határidő leteltét követően, a kényszersztörlési eljárás kezdő időpontjától számított kilencvenedik napig a cég kérheti, hogy a cégbíróság állapítsa meg, hogy a cég további működésének feltételei fennállnak, és a kényszersztörlési eljárást vele szemben szüntesse meg. A határidő elmulasztása miatt igazolásnak nincs helye. [Ilyen kérelmet a Ctv. 116. § (1) bekezdés d) pontja alá eső cég nem nyújthat be.]²⁸

A Ctv. 117/C. § (2) bekezdése szerint a cégnek a kérelem sikeres előterjesztéséhez több konjunktív feltétel bekövetkeztét kell igazolnia okirattal alátámasztva:

- igazolnia kell, hogy a kényszersztörlési eljárás lefolytatását megalapozó ok már nem áll fenn, a működés törvényessége helyreállt;

²⁷ Részlet a Pécsi Ítéltábla Polgári Kollégiumának 2021. október 8-án tartott konzultációjának Emlékeztetőjéből. A fentiekben idézett megállapításokkal a Cégbírák és Gazdasági Bírák Országos Egyesületének 2021. november 24-én megtartott tanácskozása is egyhangúlag egyetértett.

²⁸ Lásd a 3.1. pontban írtakat.

- a cég a kényszertörlesztési eljárásban vele szemben bejelentett esedékes követeléseket kiegyenlítette;²⁹
- a kényszertörlesztési eljárás megszüntetésére előírt illetéket megfizette, továbbá
- érvényes adószámmal rendelkezik.

A gyakorlatban kérdésessé vált, hogy a Ctv. 117/C. §-a szerinti kérelem tárgyában hozott végzés fellebbezhető-e, vagy sem.

A kérelemnek helyt adó végzés tekintetében e problémának nincs különösebb jelentősége. A kérelmet elutasító végzés viszont a cég igen lényeges érdekeit sértheti, mivel ez az egyetlen és utolsó lehetősége a cégnek, hogy törvényes működését helyreállítva a gazdasági tevékenységét folytathassa. Az a bírósági határozat, amely ezt megakadályozza – ha nem is eljárást befejező végzés –, mindenképpen olyan súlyú kérdést bírál el, amely ellen a jogorvoslati jogot biztosítani kell, mert a kényszertörlesztés további fázisaiban erre már nem lesz lehetőség.

A kényszertörlesztési eljárás megszüntetése iránti kérelmet elutasító végzés tekintetében meg kell engedni a másodfokú bíróság jogorvoslati eljárását,³⁰ ez véleményem szerint garanciális kérdés. Ugyanakkor a hatályos szabályok szerint – mivel nem eljárást befejező végzésről van szó, és a Ctv. az e határozat elleni fellebbezési jog fennálltát nem nyilvánítja ki – ma ez az elutasító végzés nyomban jogerős lesz, és érdemben nem támadható. Elképzelhető, hogy némelyek megpróbálják az ilyen végzést megfellebbezni, még az sem lehetetlen, hogy azt az elsőfokú bíróság felterjeszti, kérdés azonban, hogy a másodfokú bíróság a fellebbezést befogadja-e. Ha nem teszi (és részéről ez a jogkövető magatartás a jelen állapotok szerint), ez azzal jár, hogy a kényszertörlesztési eljárás e részében a cég nem számíthat fair eljárásra, ami a jogorvoslatihoz való jog szempontjából nyilvánvalóan tarthatatlan, és mielőbbi jogalkotói korrekcióra szorul.

3.2.3. A Ctv. 117/F. §-a szerinti végzések jogorvoslata

A Ctv. 117/F. § (1) bekezdése értelmében a cégbíróság vizsgálja az eltiltással érintett személy közrehatását, ezen belül azt, tudja-e kétséget kizáróan igazolni, hogy az elvárható minden intézkedést megtett a cég törvénysértő működésének, illetve a cég által megvalósított mulasztás megszüntetése érdekében [Ctv. 117/F. § (1) bekezdés a) pontja]. A bíróság vizsgálatának tárgya emellett az a körülmény is, hogy

²⁹ Lásd a 3.1.2. pont utolsó bekezdésében írtakat is.

³⁰ Így foglalt állást a Cégbírák és Gazdasági Bírák Országos Egyesületének 2021. november 24-i tanácskozása is.

a cég a törvényességi felügyeleti vagy a kényszertörlési eljárásban meghatározott kötelezettségeinek, valamint a bíróság felhívására adatszolgáltatási és nyilatkozattételi kötelezettségének maradéktalanul eleget tett-e [Ctv. 117/F. § (1) bekezdés b) pontja].

A cégbíróság megfelelő tényállás esetén a fenti körülmények fennállását végzésében megállapítja, egyúttal a kényszertörlési eljárás befejezésével egyidejűleg külön végzéssel rendelkezik az érintett személyek eltiltásáról.

A Ctv. 117/F. § (2)–(3) bekezdése szerint az (1) bekezdés a) pontja alapján eltiltott személy korlátlanul felel a kényszertörlési eljárásban bejelentett, jogerősen nem vitatott, ki nem elégített követelésekért, az eljárást befejező végzésben a cégbíróságnak e körülményre is ki kell térnie.

A Ctv. 117/F. § (4) bekezdése értelmében az (1) bekezdés szerinti végzés ellen fellebbezésnek van helye.

A szabályozás szépséghibája, hogy a Ctv. 117/F. § (1) bekezdése értelmében a (4) bekezdésben megjelenő egyes számban történő fogalmazás ellenére az (1) bekezdés kifejezett rendelkezése szerint a kényszertörlési eljárást befejező, a Ctv. 117/F. § (1) bekezdés értelmében a cégbíró nem egy, hanem két végzést hoz. Az egyik végzésben befejezettnek nyilvánítja a kényszertörlési eljárást, és az (1) bekezdés a) vagy b) pontjában vagy – adott esetben – mindkét pontban foglaltak alapján megállapítja az eltiltással érintett személy vagy személyek közrehatását, illetve az együttműködési kötelezettség megszegését, valamint az a) pont alá tartozó esetben megállapítja a (2) bekezdés értelmében a bejelentett nem vitatott, kielégítetlen hitelezői követeléseket.

Külön végzést kell hoznia azonban az eltiltással érintett személy eltiltásáról is és – noha ez a 117/F. § (1) bekezdés utolsó mondata szerint önálló, külön végzés – véleményem szerint mégis része az eljárást befejező végzésnek.

Erre tekintettel úgy látom, hogy mindkét végzésre vonatkoztatni kell a Ctv. 117/F. § (4) bekezdésében írt fellebbezési jogot,³¹ mert bár – nem egészen világos, mi okból – az eltiltási rendelkezést külön végzésbe telepíti a jogalkotó, ez is szerves része a kényszertörlési eljárást befejező határozatnak, tartalmilag legalábbis. (Nem beszélve arról, hogy az eltiltás tekintetében a fellebbvitel lehetőségét az érintetteknek mindenképpen biztosítani kell, ez garanciális joguk.)

Leszögezhető, hogy a jogalkotó mindkét végzés tekintetében jogorvoslati jogot kívánt engedni [hiszen mindkét végzés az (1) bekezdés fogalmi körébe tartozik], csak – szerencsétlen módon – a (4) bekezdésben a meghozandó végzések számát

³¹ Így foglalt állást a Cégbírák és Gazdasági Bírák Országos Egyesületének 2021. november 24-i konferenciája is.

figyelman kívül hagyta. Vélhetőleg pusztá elírás eredménye az, hogy a (4) bekezdés – ellentétben az (1) bekezdéssel – egyetlen végzésről beszél.

Álláspontomat erősíti az a körülmény is, hogy mindkét, az (1) bekezdés alapján meghozandó határozat a kényszertörlési eljárás befejezésének fogalmi körébe tartozik, s mint ilyen, a 2017. évi CXVIII. törvény 1. § (5) bekezdése alapján is fellebbezhető.

3.3. A kényszertörléssel kapcsolatos új pertípus néhány kérdése

A Ctv. 117/F. §-a értelmében a kényszertörlési eljárás befejezésekor a cégbíró az eltiltással érintett személyek közrehatását és a cégbírósággal szemben tanúsított együttműködését vizsgálja egybek közt. A Ctv. 117/F. § (1) bekezdés a) pontja alapján ha az eltiltásra azért került sor, mert az eltiltással fenyegetett személy nem tudta kétséget kizáróan igazolni azt, hogy az elvárható minden intézkedést megtett a cég törvénysértő működésének megszüntetése, illetve a cég által megvalósított mulasztás megszüntetése érdekében, akkor az eltiltás mellett rendelkezik arról is, hogy e személy korlátlanul felel a kényszertörlési eljárásban bejelentett, ki nem elégített (és nem vitatott) hitelezői követelésekért.

A cégbíróság fenti jogerős végzéséhez kapcsolódóan annak érdekében, hogy a nemperes eljárásban jogerősen megállapított jogalapra tekintettel az így vitathatatlaná tett követelések behajthatóvá váljanak, a Ctv. 117/D. §-ában egy új pertípust honosított meg a jogalkotó. [Megjegyzendő, hogy a magam részéről ezt szükségtelennek tartom. Szerintem betöltötte volna a jogalkotói célt az is, ha a Ctv. 117/F. § (1) bekezdés a) pontjára és (2)–(3) bekezdésére alapított jogerős végzést végrehajtható okirattá³² minősíti a jogalkotó. A kényszertörlést követő, vagy azzal kapcsolatos több pertípus, valamint a vezető tisztségviselőkkel, tagokkal szemben indítható különféle felelősségi perek egyre átláthatatlanabbá válnak, egyszerűsíteni és integrálni kellene inkább, és nem tovább szaporítani ezek számát. Egyre kevésbé követhető ugyanis, hogy mikor, milyen per indítható, indítható-e többféle per, és mi ezeknek az egymáshoz való viszonya.]

3.3.1. A per alperese

A Ctv. 117/D. § (1) bekezdése értelmében a kényszertörlési eljárásban a bíróság megvizsgálja, hogy a törvénysértő működés körében a vezető tisztségviselőt, illetve a tagot terheli-e mulasztás.

³² A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény (Vht.) 10. §.

A (3) bekezdés szerint a cégbíróság értesíti a cégnek a kényszertörlési eljárás megindításának időpontjában a cégjegyzékbe bejegyzett vezető tisztségviselőjét, továbbá korlátlan tagi felelősséggel működő cég esetén a cég tagjait, korlátolt tagi felelősséggel működő gazdasági társaság esetén a társaság többségi befolyással rendelkező tagját a bejelentett követelésekről, valamint a céget terhelő, a kényszertörlési eljárás alapjául szolgáló mulasztásról. Egyúttal határidő tűzésével nyilatkozattételre hívja fel, hogy

- vitatja-e a céggel szemben bejelentett követeléseket, továbbá
- nyilatkozzon azokról az intézkedésekről, amelyeket megtett annak érdekében, hogy a cég a jogszabályi rendelkezéseken alapuló kötelezettségeit teljesítse, a törvénysértő működést megszüntesse, és csatolja az intézkedéseket bizonyító okiratokat.

A (4) bekezdés szerint ha a kényszertörlési eljárás megindításának időpontját megelőző két évben a cégjegyzékben más vezető tisztségviselő, valamint korlátlan tagi felelősséggel működő cég eseténél más tag, korlátolt tagi felelősséggel működő gazdasági társaság esetén más többségi befolyással rendelkező tag is szerepelt, és adat van arra, hogy a korábbi vezető tisztségviselőnek, illetve tagnak a jogviszonya alatt is fennállt a cég törvénysértő működése, mulasztása, a cégbíróság a korábbi vezető tisztségviselőt, illetve tagot is bevonja az eljárásba, és felhívja a fentiekben ismertetett, (3) bekezdés szerint nyilatkozattételre.

A Ctv. 117/D. § (5) bekezdése a 117/D. § (3)–(4) bekezdése szerinti személyt – tehát az eltiltással fenyegetett vezető tisztségviselőt, tagot és a volt vezető tisztségviselőt, volt tagot – együttesen eltiltással érintett személynek nevezi.

A Ctv. 117/F. § (1) bekezdés a) pontja esetében (vagyis ha az eltiltással érintett személy nem tudja kétséget kizáróan igazolni azt, hogy az elvárható minden intézkedést megtett a cég törvénysértő működésének, valamint a cég által megvalósított mulasztás megszüntetése érdekében). Az eltiltással érintett fenti személyekre nézve a cégbíróság nemcsak az eltiltásról rendelkezik, de a 117/F. § (2) bekezdés értelmében azt is megállapítja, hogy az eltiltott személy korlátlanul felel a kényszertörlési eljárásban bejelentett, ki nem elégített és nem vitatott hitelezői követelésekért.

E jogerős végzés alapján van helye a Ctv. 118/D. §-a szerinti új „behajtási” pernek, melyet a cég jogerős törlesztés elrendelő végzés közzétételét követő kilencvennapos jogvesztő határidőn belül indíthat meg bármely, a kényszertörlési eljárásban bejelentett követelés jogosultja, kérve a 117/F. § (2) bekezdés szerinti, a kényszertörlési eljárásban bejelentett, ki nem elégített, és nem vitatott hitelezői követelésben az eltiltott személy marasztalását.

A 118/D. § (2) bekezdése szerint tehát az alperes a 117/F. § (2) bekezdés értelmében felelősséggel terhelt eltiltott személy (ez a 2023. január 1-től hatályos norma-szöveg alapján már lehet a volt vezető tisztségviselő, illetve vagy a volt tag is), a 118/D. § (8) bekezdése azonban tovább magyarázza, hogy ki lehet e speciális per alperese.

Korábban problémát jelentett, hogy a Ctv. 118/D. § (8) bekezdése a volt tagról, illetve a volt vezető tisztségviselőről nem szólt, és mivel a Ctv. rendelkezései kőgen-sek, álláspontom szerint hiába hozta meg a cégbíróság a volt taggal, illetve a volt vezető tisztségviselővel szemben a Ctv. 117/F. § (2) bekezdésében írt végzést, e személlyel szemben a korábban hatályos szabályok értelmében a Ctv. 118/D. §-a szerinti pert nem lehetett megindítani.

Mivel a jogalkotónak nyilvánvalóan nem ez volt a célja, indokolt volt a Ctv. 118/D. § (8) bekezdését a volt taggal, volt vezető tisztségviselővel kiegészíteni. Erre került sor az egyes igazságügyi tárgyú törvények módosításáról szóló 2022. évi LV. törvény 137. § e) pontja alapján, amely a Ctv. 118/D. § (8) bekezdését 2023. január 1-jétől kezdődő hatállyal módosította. Az új szöveg szerint a követelés jogosultja a pert azon eltiltott személlyel szemben indíthatja meg, akivel szemben a cégbíróság a Ctv. 117/F. § (2) bekezdése szerinti jogkövetkezményt is alkalmazta. Ebbe a megfogalmazásba pedig már „belefér” az eltiltott volt tag és volt vezető tisztségviselő is.

3.3.2. Az igényérvényesítés ellentmondásai

A kényszertörési eljáráshoz kapcsolódó perek sorában a Kt. törvény megtartotta a Ctv. 118/A. §-a szerinti tagi felelősséggel kapcsolatos pertípust, továbbá a Ctv. 118/B. §-a szerinti, a vezető tisztségviselővel, volt vezető tisztségviselővel szemben indítható felelősségi perket.

Ezekhez csatlakozott a kényszertörési eljárásban a Ctv. 117/F. § (2) bekezdésén alapuló Ctv. 118/D. § szerinti új pertípus, amely lényegében a kényszertörési eljárásban már döntően „kitisztázott”, jogalapjukban többé nem vitatható követelések behajtására szolgál.

A Ctv. 118/D. §-ban meghatározott speciális per azonban kizárólag a Ctv. 117/F. § (2) bekezdés szerinti, a kényszertörési eljárásban bejelentett, nem vitatott, ki nem elégített hitelezői követelések beszedésére szolgál. A Ctv. 117/F. § (2) bekezdésében írt végzés nem foglalkozhat a kényszertörési eljárásban vitatott követelésekkel.

A Ctv. 118/C. § (3) bekezdése azonban azt deklarálja, hogy a Ctv. 118/A. § és 118/B. § szerinti pernek a cégnek azon tagjával, volt tagjával, valamint azon vezető tisztségviselőjével, volt vezető tisztségviselőjével szemben van helye, akivel szem-

ben a cégbíróság a kényszertörlési eljárásban a 117/F. § (2) bekezdése szerinti jogkövetkezményt nem alkalmazta.

A jogalkotó tehát úgy gondolta, hogy ha a cégbíróság a Ctv. 117/F. § (2) bekezdése értelmében a tagi/vezető tisztségviselői felelősségről rendelkezett, akkor csak a 118/D. § szerinti kereset nyújtható be, ha pedig ilyen felelősség – megállapítás nem volt, akkor kezdeményezhető a Ctv. 118/A. §-118/B. § szerinti per.

Csakhogy a 117/F. § (2) bekezdése alapján nem peresíthetőek a kényszertörlési eljárásban bejelentett, ki nem elégített, de vitatott követelések, melyekről a Ctv. 117/F. § (2) bekezdésen alapuló végzés nem rendelkezhet, és amelyeket a 118/D. § szerinti perben sem lehet sikerrel kérni.

A Ctv. 118/A. § és 118/B. § szerinti perbeli követelésüket viszont a Ctv. 118/C. § (3) bekezdése zárja ki, nem tudni, milyen elgondolás alapján.

Véleményem szerint a fenti perek összefüggéseit és egymáshoz való viszonyát a jogalkotónak a lehető leggyorsabban, a hatályos szabályozásnál sokkal átgondoltabban kellene rendeznie. Egyúttal érdemes lenne a felelősségi perek szabályrendszerét a mainál egyszerűbben, áttekinthetőbben újragondolni.

DR. GYARMATHY JUDIT

kúriai bíró
főtitkár, Kúria

POLGÁRI PEREK A KÚRIÁN A KORONAVÍRUS IDEJÉN

1. Bevezetés

A bírósági szervezetben csaknem egy évtizede zajlik a digitális korszakváltás: a bíróságok központi igazgatását végző Országos Bírósági Hivatal (a továbbiakban: OBH) különféle informatikai fejlesztésekkel igyekezett biztosítani a bíróság és az ügyfelek közötti elektronikus kapcsolattartás akadálymentes működését és az elektronikus ügyintézés optimális, ügyfélbarát módon történő továbbfejlesztését. 2020 elején még senki nem gondolta, hogy ezeket a megoldásokat – a járványhelyzet következtében – a mindennapi munkavégzés során rendszeresen alkalmaznunk kell, és egy időre az ügyek tárgyaláson kívüli intézése válik főszabállyá. ZÓDI ZSOLT szerint a Covid-19-járvány felfogható egyfajta, a világ nagy részén folytatott kísérletként, amely arról szól: vajon lehet-e személyes jelenlét nélkül vagy minimális személyes jelenlét mellett működtetni a jogrendszert.¹

Éppen 2019 végén tett látogatást hazánkban a Wolters Kluwer Hungary és a KPMG által szervezett Jogi Innovációs Nap keretében RICHARD SUSSKIND professzor, aki érdeklődéssel hallgatta a magyar bíróságok digitalizáció terén elért eredményeit, és osztotta meg gondolatait a „legal technology” bíróságokat is érintő térhódításával kapcsolatban.² Rámutatott, hogy az igazságügyi szektorban zajló digitalizáció terén a folyamatok egyszerűsítése helyett most már azok megváltoztatása is várható, példaként az online bíróságokat említette.

Alig néhány hónappal e rendezvényt követően Magyarországon – a járványügyi helyzet miatt – rendkívüli ítélezési szünetet vezettek be, majd tizenöt nap elteltével a bíróságok folytatták szokásos működésüket, igaz, rendkívüli körülmények

¹ ZÓDI ZSOLT: A járvány, a jogi szféra és a technológia – Hogyan vészelték át a jogrendszerek a járványt, mekkora szerepe volt ebben a technológiának, és mennyire lesznek tartósak a változások? *In Médias Res*, 2020/2. szám, 339.

² BALOGH SÁNDOR: Melyik fontosabb: a lyuk vagy a fűrő? *Jogászvilág*, 2019. december 9. <https://jogaszvilag.hu/napi/melyik-a-fontosabb-a-lyuk-vagy-a-furo-ez-tortent-a-jogi-innovacios-napon/> és <https://birosag.hu/hirek/kategoria/birosagokrol/kivancsi-magyar-birosagi-digitalizaciara-vilag-legismertebb-jovokutato> – letöltés időpontja: 2022. április 30.

között, és az új technológia eszközeinek használatával. Mindemellett a megváltozott helyzetet napról napra kezelni igyekvő jogalkotás, a szabályok változó rendszere is kihívás elé állította a bíróságokat, a jogi hivatásrendek képviselőit és az ügyfeleket egyaránt.

Tanulmányomban a különleges jogrend fogalmának körbejárását követően – a polgári ügyekre fókuszálva – azt vizsgálom meg, hogy a magyar legfőbb bírói szerv, egyben a bíróságok jogalkalmazásának egységét biztosító Kúria működését hogyan érintette a veszélyhelyzeti jogalkotás, és a működés megváltozott keretei között mennyiben tudott eleget tenni az ügyek magas színvonalú és időszerű intézésére vonatkozó alkotmányos kötelezettségének. Kitérek arra is, hogyan alakult a Kúria ügyforgalma a járványügyi helyzet idején.

2. A veszélyhelyzet elrendelése Magyarországon

2.1. A különleges jogrend fogalma

A különleges jogrendi szabályok alapját az Alaptörvény tartalmazza (48–54. cikk, köztük a veszélyhelyzetet az 53. cikkben, a valamennyi esetre vonatkozó közös szabályokat az 54. cikkben találjuk).

Az Alaptörvény a különleges jogrenden belül hatféle különleges állapotot különböztet meg, ezek a következők:

- rendkívüli állapot (nemzetközi konfliktus esetén);
- szükségállapot (országban belüli, belső konfliktus esetén: a törvényes rend megdöntésére vagy a hatalom kizárólagos megszerzésére irányuló fegyveres cselekmények, továbbá az élet- és vagyonbiztonságot tömeges méretekben veszélyeztető, fegyveresen vagy felfegyverkezve elkövetett súlyos, erőszakos cselekmények);
- megelőző védelmi helyzet (külső fegyveres támadás veszélye esetén vagy szövetségi kötelezettség teljesítése érdekében);
- terrorveszélyhelyzet (terrortámadás jelentős és közvetlen veszélye vagy terrortámadás esetén);
- váratlan támadás (külső fegyveres csoportoknak Magyarország területére történő váratlan betörése esetén), valamint
- veszélyhelyzet (az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető elemi csapás vagy ipari szerencsétlenség esetén, valamint ezek következményeinek az elhárítása érdekében).

E hat eset közül a veszélyhelyzet az egyetlen, amely esetén nem az állam fegyveres védelme a cél, hanem az valamilyen természeti esemény következtében áll elő, és ebből következően természetesen – a többi esethez képest – ennek alkalmazási valószínűsége a legnagyobb.³

2.2. A veszélyhelyzet kihirdetése, az azt megalapozó események

A SARS-CoV-2-vírus által okozott Covid-19 nevű betegség első eseteit 2019. decemberben fedezték fel a kínai Vuhan városában, majd világszerte rohamos terjedésnek indult, s rövidesen megjelent Európában, így Magyarországon is. A járványt az Egészségügyi Világszervezet (a továbbiakban: WHO) 2020. március 11-én nyilvánította világjárvánnyá.⁴

Magyarországon a Kormány 2020. március 11-én a 40/2020. (III. 11.) Korm. rendeletben (a továbbiakban: Vesz. r. I.) a tömeges megbetegedést okozó humánjárvány miatt az Alaptörvény 53. cikkében szabályozott különleges jogrendet, veszélyhelyzetet hirdetett ki – a rendszerváltás óta példátlan módon – az ország teljes területére, a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény 44. § *ca*) pontjában meghatározott, tömeges megbetegedést okozó humánjárvány következményeinek az elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében.

A hazai szabályozás sajátossága, hogy a különleges jogrendet – esetünkben a veszélyhelyzetet – az annak kihirdetésére jogosult Kormány szüntetheti meg, amely a Vesz. r. I. 3. § (2) bekezdése alapján a veszélyhelyzet fennállásának szükségességét folyamatosan felülvizsgálja. A veszélyhelyzet fennállásának pedig nem állítottak konkrét időbeli korlátot, hanem azt az annak fenntartása szükségességéhez kötötték.

Az Alaptörvény 53. cikk (1) bekezdése alapján a Kormány veszélyhelyzetben, meghatározott rendben, rendeleti úton eltérhet a törvények szabályaitól, amely rendelet főszabály szerint – amennyiben a Kormány az Országgyűlés felhatalmazása alapján annak hatályát nem hosszabbítja meg – tizenöt napig marad hatályban, de legkésőbb a veszélyhelyzet megszűnésével hatályát veszti. E speciális helyzetre kialakított, az általános helyzetre szabottól eltérő szabályozás célja az, hogy az államnak és intézményeinek megfelelő eszközök álljanak rendelkezésre ahhoz,

³ JAKAB ANDRÁS – TILL SZABOLCS: A különleges jogrend. In: TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ – SCHANDA BALÁZS – CSINK LÓRÁNT (szerk.): *Bevezetés az alkotmányjogba*. Budapest, HVG-ORAC, 2013, 470–471.

⁴ <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020> – letöltés időpontja: 2022. április 30.

hogy szükség esetén azonnal, késedelem nélkül tudjanak cselekedni,⁵ de mindemellett fontos azt is biztosítani, hogy a veszélyhelyzetet kiváltó ok és annak következményei megszűnésével a korábbi működéshez a lehető leghamarabb és gördülékenyen vissza lehessen térni.

Az Országgyűlés a koronavírus elleni védekezésről szóló, 2020. március 31-én hatályba lépett 2020. évi XII. törvény (a továbbiakban: Korona tv. I.) 2. § (2) bekezdésében – egyebek mellett a Kormány veszélyhelyzetben alkotott rendeletei hatályának meghosszabbítására vonatkozó felhatalmazás megadására és kereteinek meghatározására – rögzítette, hogy a Kormány ezt a jogkörét a szükségesség-arányosság szempontjait figyelembe véve, a járvány megelőzése, kezelése, felszámolása, továbbá káros hatásainak megelőzése, illetve elhárítása célját szem előtt tartva gyakorolhatja. Megerősítette a veszélyhelyzettel összefüggésben alkotott kormányrendeletek hatályát, továbbá felhatalmazta a Kormányt, hogy a veszélyhelyzetben az Alaptörvény 53. cikk (1) és (2) bekezdése szerinti kormányrendeletek hatályát a veszélyhelyzet megszűnéséig meghosszabbítsa. Előírta továbbá, hogy a Kormány a veszélyhelyzet elhárítása érdekében az intézkedések hatályának fenntartásáig megtett intézkedésekről rendszeresen, az Országgyűlés ülésén – annak hiányában az Országgyűlés elnöke és az országgyűlési képviselőcsoportok vezetői részére – adjon tájékoztatást. Erős parlamenti kontrollt jelent, hogy az Országgyűlés a veszélyhelyzet megszűnését megelőzően a Kormánynak adott felhatalmazását visszavonhatja.

A „rendeleti kormányzás” kapcsán meg kell jegyezni, hogy a Kormány rendeletalkotásra szóló felhatalmazása az Alaptörvényből származik, amely rendeletek tizenöt napos hatályát – tényleges kontrollt gyakorolva – az Országgyűlés hosszabbíthatja meg, az erről is rendelkező törvény kilencvennapos meghosszabbításról rendelkezett (erre részletesebben a 4. pontban térek ki).

A különleges jogrendi helyzetben az egyes intézkedések hatálybalépésével kapcsolatban különleges hatálybalépési feltételek is megjelentek. Példaként említhető a védelmi intézkedések lépcsőzetes feloldásának harmadik fokozatára tekintettel a veszélyhelyzet idején alkalmazandó védelmi intézkedéseket szabályozó kormányrendeletek módosításáról szóló 194/2021. (IV. 26.) Korm. rendelet 17. § (1) bekezdése, amelynek értelmében a rendelet a négymilliomodik Covid-19 elleni oltóanyaggal történő védőoltás első dózisa beadásának napját követő napon lépett hatályba. Ez a megoldás konkrétan meghatározta azt a feltételt, amelynek bekövetkezése a jogszabály időbeli hatályának kezdete.

⁵ GERENCSÉR BALÁZS SZABOLCS: Special Legal Orders. In: CSINK LÓRÁNT – SCHANDA BALÁZS – VARGA ZS. ANDRÁS (szerk.): *The Basic Law of Hungary. A First Commentary*. Claurus Press Ltd. Dublin – National Institute of Public Administration, Budapest, 2012, 317.

Érdemes megjegyezni, hogy Európa számos országában – a koronavírussal szembeni hatékony és gyors védekezés érdekében – a hazaihoz hasonló rendeleti kormányzást vezettek be, annak felhatalmazottja azonban nem minden esetben a Kormány (például Olaszországban a miniszterelnök, Csehországban a kormány és az egészségügyi miniszter, Franciaországban a kormány, a miniszterelnök és az egészségügyi miniszter).⁶ A szabályozások abban azonban hasonlóak, hogy a törvényhozásnak az ilyen felhatalmazás alapján hozott konkrét intézkedésekre általában nem terjed ki az ellenőrző funkciója, de a kivételes állapot elrendelésének és fenntartásának folyamatában lényeges szerepük van: például Franciaországban a Covid-19-járvány kezeléséről szóló 2020-290. számú sürgősségi törvény értelmében az egészségügyi szükségállapotot törvényben rendelik el, és annak meghosszabbítására is csak a parlament által hozott törvényben van lehetőség; Csehországban pedig a szükségállapot Kormány általi meghosszabbításához minden esetben szükséges a Képviselőház előzetes hozzájárulása.⁷

A járványhelyzet és az annak következtében a jogrendet érintő változások az egész világon, így hazánkban is új helyzet elé állították az igazságszolgáltatást, a bíróságok működését is. A továbbiakban bemutatom, hogyan alapozták meg a bíróságok veszélyhelyzetben történő működését a nem sokkal korábban végrehajtott digitális fejlesztések, és milyen megoldásokat alkalmaztak a bírósági ügyek magas színvonalú és egyben időszerű intézése érdekében.

3. A bíróságok járványügyi helyzetben való hatékony működése alapjainak megteremtése - digitális korszakváltás a bíróságokon

3.1. A szabályozás alapjai: az E-ügyintézési törvény és az eljárásjogi törvény

Az elektronikus ügyintézés és a bizalmi szolgáltatások általános szabályairól szóló 2015. évi CCXXII. törvény (a továbbiakban: E-ügyintézési törvény) már a preambulumában célként emelte ki – egyebek mellett – az elektronikus ügyintézés széles körű elterjedését, az eljárások gyorsítását, az adminisztratív terhek csökkentését, a magánjogi jogviszonyok, továbbá az állam és polgár közötti jogviszonyok szélesebb körű elektronizálását, továbbá a lakosság számára a korszerűbb és hatékonyabb közszolgáltatások nyújtását.

⁶ UNGVÁRI ÁLMOS – HOJNYÁK DÁVID: Az Európai Unió egyes tagállamainak koronavírus-járványra adott válasza, különös tekintettel a vizsgált államok által bevezetett különleges jogrendi szabályozásra. *Miskolci Jogi Szemle*, 2020/1. szám, 122–138.

⁷ UNGVÁRI–HOJNYÁK: i. m., 127.

Míg a Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (a továbbiakban: 1952-es Pp.) részletesen tartalmazza az elektronikus kapcsolattartásra vonatkozó szabályokat, a Polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Pp.) – a perrendtartás stabilitása érdekében – már kizárólag a szűkebb értelemben vett eljárásjogi szabályokat rögzíti, és nem érinti az E-ügyintézési törvénynek és végrehajtási rendeleteinek a polgári eljárásra vonatkozó rendelkezéseit és az elektronizációval kapcsolatos technikai jellegű szabályait, bár utal azokra.⁸

A jogi szabályozás gyakorlati életben megvalósított működését beszédes számadatok mutatják: már 2019 végén a csőd- és felszámolási eljárások 80 százaléka, de a polgári eljárások 51 százaléka is digitálisan zajlott!

Témánk szempontjából ki kell emelni: a fenti szabályozás abból indul ki, hogy az ügyfél főszabály szerint jogosult az elektronikus ügyintézésért biztosító szerv – az E-ügyintézési törvény szerint a bíróságok, így a Kúria – előtt az ügyei intézése során ügyintézési cselekményeit elektronikus úton végezni, nyilatkozatait elektronikus úton megtenni,⁹ vagyis az elektronikus kapcsolattartást alapvetőnek tekintik a fél és a bíróság viszonylatában. Az ennek talaján már évekkel ezelőtt kialakított és a veszélyhelyzet idején is zökkenőmentesen működő rendszer volt az egyik alapja annak, hogy a bíróságok és így a Kúria alkotmányos feladatát: a megalapozott és időszerű ítélezést teljesíteni tudja.

3.2. A közeli jövő: az „e-akta” és a távmeghallgatás kiszélesítése

A Digitális Bíróság-projekt úgy alapozta meg a járványügyi helyzetben a bíróságok működését, mintha előre látni lehetett volna a 2020 elején kialakuló állapotokat. Kiemelt stratégia célként fogalmazta meg a bírósághoz való hozzáférés egyszerűsítését, amelynek keretében az OBH informatikai fejlesztések útján biztosítja a bíróság és az ügyfelek közötti elektronikus kapcsolattartás akadálymentes működéséhez szükséges technikai feltételeket és az elektronikus ügyintézés optimális, ügyfélbarát módon történő továbbfejlesztését. E projekt átfogó célja volt az adminisztratív terhek két szinten – a bíróságok belső működésében, valamint az ügyfelek hivatali ügyintézésére fordított ideje és költségei vonatkozásában – megvalósuló csökkentése.¹⁰

⁸ Pp. 610. § (1) bekezdés: „A bíróság – a (2) bekezdésben foglalt kivétellel – másik bírósággal, valamint törvény alapján elektronikus ügyintézésért biztosító szervvel, továbbá a Kormány által kijelölt közfeladatot ellátó szervvel a kapcsolatot elektronikus úton tartja.”

⁹ E-ügyintézési törvény 8. § (1) bekezdés.

¹⁰ https://kifu.gov.hu/kofop_minosegb//b%C3%ADr%C3%B3s%C3%A1gi-igazgat%C3%A1s-tov%C3%A1bbi-elektroniz%C3%A1ll%C3%A1sa-digit%C3%A1lis-b%C3%ADr%C3%B3s%C3%A1g – letöltés időpontja: 2021. április 26.

3.2.1. Az „e-akta” megvalósítása

Korábbi, már 2014-ben megvalósított fejlesztéseknek¹¹ köszönhetően eddig is több, az ügyfelek korszerűbb ügyintézését szolgáló alkalmazás volt elérhető a bírósági elektronikus ügyintézési portálon (például: pertartam-kalkulátor, sms-/e-mail-értésítés a peres ügyben érkezett beadványról, online igazgatási panasz benyújtásának lehetősége). Ezek közül témánk szempontjából a peres irat adataiba való betekintés a legfontosabb, mert ezt megelőzően a bírósági peres iratokba csak a papíralapú akta megtekintésével, a bírósági kezelőirodák ügyfélfogadási idejében, személyes megjelenéssel volt lehetőség betekinteni.

Az Elektronikus Közigazgatás Operatív Program- (a továbbiakban: EKOP) projektekben megvalósított fejlesztés azt tette lehetővé, hogy az elektronikus ügyintézési portálon regisztrált ügyfelek saját peres ügyeik egyes adatait 0–24 órában, akár otthonukból, irodájukból megtekinthették, tájékoztatást kaphattak arról, hogy az ügyükben kitől és milyen irat érkezett, de magát az elektronikus iratot még nem lehetett ilyen módon, csak személyes megjelenéssel, a papíralapú akta tanulmányozásával elérni.

Időközben a hatályba lépett új eljárási kódexek alapján az eljárások nagy része már elektronikus, emellett az ügyfelek is igényelték a tértől és időtől független ügyintézés lehetőségét, valamint a bíróságokon is igény mutatkozott az elektronikus iratelérést is lehetővé tevő, korszerű betekintőfelület megvalósítására.

A bírósági eljárások iratainak elektronizálása és a bírósági periratok elektronikus betekintésének biztosítása, azaz a – különösen az ügyvédek által – régen várt elektronikus akta (röviden: e-akta) is a Digitális Bíróság-projekt keretében valósult meg.¹² Az alapvető cél egyrészt az volt, hogy az ügyfelek otthonról, kényelmesen, bármikor megtekinthessék a bíróság előtt folyamatban lévő ügyük iratanyagát, ezzel időt és pénzt takarítva meg: nincs utazásra, ügyintézésre fordított idő, megszűnik a másolási, utazási költség. A fejlesztés másik célja a bírák munkavégzésének megkönnyítése, olyan módon, hogy bármikor és bárhol elérhessék az ítélező tevékenységükhöz és a tárgyalásra, tanácsülésre való felkészüléshez szükséges iratokat.

Az ügyfelek számára a 2020. január 1-jét követően indult ügyekben az Ügyfél Irathozzáférési Rendszeren¹³ (a továbbiakban: ÜIR) keresztül, azaz személyes je-

¹¹ <http://projektjeink.birosag.hu/ekop-projektek/ekop-2122-levelezo-projekt>
<http://projektjeink.birosag.hu/ekop-projektek/ekop-1116-uzeno-projekt>
<http://projektjeink.birosag.hu/ekop-projektek/ekop-2a2-hirvivo-projekt> – letöltés időpontja: 2022. április 30.

¹² <https://birosag.hu/e-akta-digitalis-birosag-projekt> – letöltés időpontja: 2022. április 30.

¹³ <https://eakta.birosag.hu/> – letöltés időpontja: 2022. április 30.

lenlét nélkül, ingyenesen biztosított a folyamatban lévő bírósági ügyekben keletkezett iratok megtekintése, ehhez mindössze internetkapcsolatra, és természetesen a beazonosítás elvégzése után a csatlakozási kérelem jóváhagyására van szükség.

A bírák számára pedig az integrált bírósági ügyintézési felület áll rendelkezésre, ahol az Ítélezést Támogató Rendszerhez (a továbbiakban: ITR) biztonságos módon – token segítségével való csatlakozás útján – elérhető a bírák munkavégzését könnyítő jogtár, a döntvénytár, az iratmintatár, a bírósági szövegszerkesztő, az elektronikus aktába történő betekintésre a Központi Kormányzati Szolgáltatás Busz (a továbbiakban: KKSZB) lekérdezések indítására szolgáló rendszere és további ügyszakspecifikus szolgáltatások (pl. vagyommérleg-kalkulátor).

A 2020-ban előállt járványügyi helyzetben a Kúrián az ügyek intézését – egyéb feltételek rendelkezésre állása mellett – az is lehetővé tette, hogy a bírák már tértől és időtől függetlenül, otthonukból vagy a távoli munkavégzés más helyéről elérhessék az ítélező tevékenységükhöz és a tanácskozással – „normál”, azaz nem járványügyi helyzetben a tárgyalásra – való felkészüléshez szükséges iratokat. Ki kell emelni, hogy ebben az időszakban az ítélező tanácsok munkáját segítő igazságügyi alkalmazottak is távolról, otthonukból végezték munkájukat, így számukra is kiemelten jelentős volt a bírósági iratokhoz való elektronikus hozzáférés és az elektronikus ügyintézés lehetősége. Néhány évvel ezelőtt még elképzelhetetlen lett volna, hogy a felek részére való iratkézbetéshez, idézéshez vagy ítéletek, végzések megküldéséhez nincs szükség a papíralapú aktára, és az ügyben eljáró tanács tagjai a kitűzött tanácskozással – vagy tárgyalással – a papíralapú akta fizikai jelenléte nélkül is fel tudnak készülni.

3.2.2. A távmeghallgatás további fejlesztése, a „VIA VIDEO”

A bírósági eljárások időszerűségének javítása, az eljárások átláthatósága növelése érdekében a távmeghallgatási rendszernek a kormányzati szervek, valamint a bíróságok és a büntetés-végrehajtási intézetek részére történő nagyobb ütemű fejlesztése 2018-ban kezdődött. A cél az volt, hogy – a költségek redukálása, a biztonság és a hatékonyság növelése jegyében – csökkentsék a személyes jelenléte igénylő eljárási események számát, az utazási kiadásokat. Ennek keretében a bíróságokon első lépésként 72 tárgyalótermi végpont létesült, ehhez képest a tanulmány írásakor már összesen 184 végpont áll rendelkezésre.¹⁴ A Kúrián ezek közül egy található, melyet eddig kizárólag büntetőügyekben használtak.

¹⁴ KÉKEDI SZABOLCS: Hogyan tovább bírósági digitalizáció, avagy hogyan lett az elektronikus kapcsolattartás a veszélyhelyzetben az ítékezés kulcsa? *In Medias Res*, 2020/2. szám, 318.

Érdemes megjegyezni, hogy a járványügyi helyzet előtt, 2019. első félévében az ország bíróságain összesen 2388 távmeghallgatást tartottak, míg 2020. első félévében több, mint háromszor ennyit: összesen 8246-ot.¹⁵ Látható ebből, hogy a speciális körülmények között a bírósági szervezet reagált a kihívásokra, és a rendelkezésre álló technológiát a hatékony működés szolgálatába állította.

Mivel a járványügyi helyzetben – a fertőzések elkerülése érdekében – kiemelt jelentősége van a személyes találkozások csökkentésének, valamint ezek az eszközök alkalmasak az eljárásban részt vevő személyek biztonságának garantálására, emellett a bíróság előtti megjelenéssel járó idő- és költségráfordítások csökkentésére, a jövőre nézve megfontolandó a Kúrián rendelkezésre álló távmeghallgatási végpontok számának növelése. Így ugyanis nemcsak a büntetés-végrehajtási intézetben tartózkodó eljárási szereplők, hanem az akár távol tartózkodó jogi képviselők is tehetnének nyilatkozatot távmeghallgatás útján, nyilvános tárgyalás keretében, és a bíróságok összekapcsolásán túl ki kell használni azt a lehetőséget is, hogy a bírósági tárgyalótermek összeköthetők a nemzetközi szervekkel, belföldi társintézményekkel.

3.3. A bírósági határozatok közzétételének és anonimizálásának fejlesztése

Az (anonimizált) bírósági határozatok megismerése, az azok közötti keresés lehetősége mind a bíróságok, mind az ügyfelek számára alapvető fontosságú: a Kúria és – törvényben meghatározott esetekben – az alsóbb bíróságok határozatai mindenki számára egyenlő feltételek mellett érhetők el. A járványügyi helyzetben – amikor a személyes jelenléttel járó találkozások számának csökkentése miatt az ügyfelek és jogi képviselők kapcsolattartása is megnehezült, továbbá a távoli munkavégzés rendszeressé vált – kiemelten fontos, hogy ez a rendszer is zavartalanul, a jogkeresőket megfelelően kiszolgálva működjön.

A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvénynek (a továbbiakban: Bszi.) a Kúria határozatainak közzétételére vonatkozó 163. §-a – az egyes igazságügyi tárgyú törvények módosításáról szóló 2020. évi CLXV. törvény 49. § (1) bekezdésével történt módosítás folytán – a korábbinál szélesebb körben rendelte el a Bírósági Határozatok Gyűjteményében (a továbbiakban: BHGY) való közzétételt. A Bszi.-ben meghatározott, a BHGY-ban közzétett határozatokat korábban is anonimizálva, ingyenesen, azonos feltételek mellett érhatték el az állampolgárok és a szervezetek a bíróságok központi honlapján. Mivel a korábbi kereső-

¹⁵ <https://birosag.hu/hirek/kategoria/birosagokrol/tobb-mint-8000-tavmeghallgatast-tartottak-birosagok-2020-i-feleveben> – letöltés időpontja: 2021. április 26.

felület meglehetősen elavult volt, kezelését nehézkesnek és nem felhasználóbarátnak találták, valamint több esetben pontatlan találati listát eredményezett, szükségessé vált a továbbfejlesztése.

Ez a fejlesztés, amely egy korszerű, jól kereshető és egységes elvek alapján felépülő bírósági határozattár létrehozását célozta, szintén a Digitális Bíróság-projektben történt meg: az anonimizált bírósági határozatok közötti böngészés, a keresési folyamat optimalizálása érdekében intelligens, gyorsabb kereshetőség és elérhetőség lehetővé tételével továbbfejlesztették a BHGY keresőmotorját, továbbá megtörtént az anonimizálás folyamatának automatizálása, az anonimizáló program továbbfejlesztése. Az így kialakított új informatikai alkalmazás segítségével szerkesztett bírósági határozatok országosan egységes színvonalon és szerkezetben, jól kereshető struktúrával születnek, vagyis az alkalmazás már a határozat megírásakor támogatja az anonimizálást, aminek következtében az anonimizált határozat előállítása „csak” egy kattintás.¹⁶

Mindezeken túl a BHGY-ban biztosított a határozatok szövegére és a megjelölt jogszabályhelyekre történő keresés, ami valamennyi jogalkalmazó munkáját megkönnyíti: a bírák tértől és időtől függetlenül elérhetik az ítélező tevékenységükhöz és a tárgyalásra való felkészüléshez szükséges anonimizált határozatokat, az ügyfelek pedig felhasználóbarát keresőfelületen, az összetett keresést támogató informatikai alkalmazással kutathatnak az ügyükkel összefüggésben hivatkozni kívánt eseti döntésekre.¹⁷

3.4. A bírósági szakrendszerek és a KKSZB közötti kapcsolat megteremtése

Szintén a bíróságokkal szemben támasztott időszerű, magas szakmai színvonalú ítélezés követelményének megvalósulását támogatja a címben jelzett, az E-ügyintézési tv. 74. § (3) bekezdés *d*) pontjában meghatározott kapcsolat kiépítése, a bíróságok és a közhiteles nyilvántartások összekapcsolása. Ennek megvalósulása esetén az ítélezés során teljeskörűen használni lehet majd a közhiteles nyilvántartások közvetlenül elérhető elektronikus felületeit (pl. laccím-, ingatlan-nyilvántartás).

Könnyen látható, hogy az interoperábilis adatkapcsolat elősegíti a gyors adatáramlást és az adminisztratív terhek csökkenését, az adatokhoz való – ingyenes – hozzáférés így nem jár idővesztéssel, ami szintén elősegíti az időszerű és átlát-

¹⁶ Természetesen nem mellőzhető az anonimizált határozat tervezetének áttekintése annak jóváhagyása és közzététele előtt, mert az esetlegesen értelemzavaró vagy gépi úton nem anonimizálható szövegrészek azonosíthatatlanná tételét a gépi „előjavítás” módszere bár megkönnyíti, ahhoz emberi beavatkozás szükséges.

¹⁷ <https://eakta.birosag.hu/anonimizalt-hatarozatok> – letöltés időpontja: 2022. április 30.

ható bírósági működést, egyben megszünteti az ügyfelekre e körben háruló adat-szolgáltatási kötelezettséget.

Ez a fejlesztés is érinti a Kúriát mint legfőbb ítélkező fórumot, hiszen – különösen a polgári ügyekben – van jelentősége pl. az ingatlan-nyilvántartáshoz való hozzáférésnek. Ilyen módon a perek felülvizsgálati szakaszában is érvényre juttatható az adatokhoz való hozzáférés körében az ügyfélközpontú eljárás követelménye, például azzal, hogy az ingatlan tulajdonjogát érintő ügyben az adott ingatlan tulajdoni lapjának beszerzése ezen a rendszeren keresztül megoldható.

3.5. A beszéd felismerő és -leíró szoftverek

A bírósági szervezetben már 2016-tól tesztelték a beszéd felismerő és -leíró szoftvereket annak érdekében, hogy azokat minél hatékonyabban használhassák a határozatok és a jegyzőkönyvek írásba foglalására. Ezek a programok képesek a diktáló beszédét vagy a hangfelvételt azonnal szerkeszthető szöveggé alakítani, alkalmasak mozaikszavak, rövidítések, írásjelek, arab, római és törtszámok, jogszabályhelyek felismerésére is. Az általuk rögzített szöveg pedig a szövegszerkesztő programba integrálható.¹⁸

A 2017-ben befejeződött tesztelések során az elérhető két rendszer kezelhetőségét, betanulási idejét, szövegfelismerési arányát, időmegtakarítását folyamatosan összehasonlították, és a tapasztalatok alapján került sor a beszerzésre, amelynek eredményeként 2018-ban 726 db, 2019-ben már közel 900 db beszédleíró használtak a bíróságokon, köztük a Kúrián is.¹⁹

A vírushelyzet miatti távoli munkavégzést segítik a beszéd felismerő és leíró szoftverek, amelyek segítségével – az arra nyitott és alkalmas eszközzel rendelkező felhasználók számára – távoli munkavégzés esetén a terjedelmesebb szövegek leírása egyszerűen megoldható volt, emberi munkaerő közbeiktatása nélkül is.

3.6. Innovációs eszközbeszerzés és irodai szoftvercsomag távoli munkavégzés szolgálatában

Bármilyen előrelátó és korszerű szabályozás esetén is nehézséget okozott volna a bíróságok veszélyhelyzetben való működése a megfelelő technikai feltételek nélkül.

¹⁸ <https://birosag.hu/hirek/kategoria/birosagokrol/beszedfelismero-szoftverek-veszik-kazettas-magnok-helyet-birosagokon> – letöltés időpontja: 2021. április 26.

¹⁹ <https://birosag.hu/beszamolok/az-orszagos-birosagi-hivatal-elnokenek-beszamolaja-2019-i-felev> – letöltés időpontja: 2022. április 30.

Az OBH 2018-ban minden bíró számára – igényeinek megfelelő, választása szerinti – mobil eszközt, laptopot vagy tabletet szerzett be, és ahhoz mobilinternet-előfizetést is biztosítanak.²⁰

A Kúria elnöke az új koronavírus által okozott járványügyi helyzetben szükséges intézkedésekről szóló 3/2020. számú elnöki utasításában előírta, hogy a bíróságon kívüli munkavégzést lehetővé tevő tárgyi eszközöket és informatikai alkalmazásokat haladéktalanul fel kell mérni, és a szükségleteket ki kell elégíteni. Ezzel lehetővé vált a bírókon kívül az igazságügyi alkalmazottak távoli munkavégzése is.

Az OBH ezenkívül modern és sokoldalú irodai szoftvercsomaggal is ellátta a bíróságokat, hogy országosan egységes és a kor kívánalmainak minden tekintetben megfelelő irodai szoftverek álljanak a bírák és igazságügyi alkalmazottak rendelkezésére.²¹

Ezek az eszközök és szoftverek a Kúria bírái számára is hozzáférhetők, a hordozható számítógépekre soron kívül telepítették a távoli asztalról való hozzáférést biztosító szoftvert, lehetővé téve a veszélyhelyzet kihirdetésekor az azonnali és zavarmentes átállást a döntően távoli munkavégzésre. A távoli asztali kapcsolat segítségével a bírósági dolgozósobáktól messze, otthonról is biztonságosan elérhető az ügyek Bírósági Integrált Informatikai Rendszer (a továbbiakban: BIIR) programba feltöltött iratanyaga, kereshetők a határozatgyűjteménybe feltöltött kúriai határozatok, és már évek óta online elérhető a jogtárs szolgáltatás is.

Mindezen fejlesztéseknek köszönhetően a polgári ügyekben a tanácsulések személyes találkozások nélkül, „Skype for Business” (a továbbiakban: Skype) útján minden nehézség nélkül megtarthatók, a határozatok magas színvonalon megszerkeszthetők, így az ügyek – a veszélyhelyzet ellenére – időszerűen befejezhetők voltak.

3.7. Egy további szempont – az ügyvédek felkészültsége a digitális munkavégzésre a járványügyi helyzetben

Ki kell emelni, hogy a járványügyi okból elrendelt veszélyhelyzetben szükséges távoli, digitális eszközökkel intézhető bírósági ügymenet nem lenne megvalósítható a jogi képviselők felkészültsége nélkül, ezért a teljes kép érdekében vessünk egy pillantást az ügyvédi kar helyzetére is.

Az ügyvédi kamarán belül „Ügyvédi informatika a járványügyi veszélyhelyzet idején” címmel 2020. július 2. és 2020. szeptember 30. között online kérdőíves

²⁰ <http://projektjeink.birosag.hu/hirek/20181207/jovo-jelen-van-birosagokon-digitalis-birosag-road-show> – letöltés időpontja: 2022. április 30.

²¹ <https://birosag.hu/hirek/kategoria/about-courts/munkavallalok-kozeppontban-uj-irodai-szoftvercsomag-birosagokon> – letöltés időpontja: 2022. április 26.

felmérést végeztek, amelyet 155-en töltöttek ki.²² A polgári perek szempontjából releváns válaszokból kitűnően az ügyvédek érintő digitalizációs folyamatok már jelentősen előrehaladtak voltak a veszélyhelyzet kihirdetésekor: az elektronikus kapcsolattartást biztosító eszközöket legalább két éve használták, az iratokat elektronikusan küldték, és fogadták, magukat elektronikusan azonosították (KAŰ-azonosítás), használták a bíróságokon rendszeresített nyomtatványokat az azokat kezelő és kitöltő alkalmazások igénybevételével, rendelkeztek ügyvédi minőséget jelző minősített elektronikus aláírással, elektronikus jogi adatbázisból dolgoztak.

A 2020 elején a 3.2.1. pontban írt és az ügyvédek által régen várt e-akta megvalósulása kedvező változást hozott a bírósági iratok elérhetősége terén, hiszen annak ŰIR-modulja biztosítja, hogy az ügyvéd távolról ne csak a lajstromadatokat (azaz a bírósági ügyre vonatkozó fő adatokat, például a keresetlevél bíróságra érkezésének, a kitűzött tárgyalásnak vagy az ítélelhozatalnak az időpontját) ismerhesse meg, hanem a teljes aktába, lényegében az okiratokba is betekinthessen (ugyanúgy, mint amikor a papíralapú aktához fér hozzá). Mivel azonban a hozzáférés „felmenő rendszerben”, azaz a 2020. január 1-jét követően indult ügyekben lehetséges, ez – például a fellebbviteli ügyekben – még nem jelentett tényleges előrelépést számukra. De ahogyan HOMOKI PÉTER ügyvéd fogalmazott: „*a technika nagyszerű, és minden adottsága megvan arra, hogy segítségével az ügyvédek magasabb szintű szolgáltatást tudjanak adni az ügyfeleknek*”.²³

Az ügyvédek körében végzett felmérés rámutatott, hogy a leginkább fejlesztendő terület álláspontjuk szerint a távmeghallgatás, a távoli tárgyalás lehetősége. Mivel a VIA VIDEO-rendszer az egyes állami végpontok (pl. bíróság – büntetés-végrehajtási intézet) közötti kapcsolatot biztosítja, az nem alkalmas az ügyvédekkel, jogi képviselőkkel történő kapcsolatfelvételre. Megoldást jelenthet a bíróságok által beszerzett, a 3.6. pontban már említett Skype vállalati verziójának használata: a bíróságok a jogi képviselő által bejelentett e-mail-címre küldött meghívó segítségével nehézség nélkül be tudnak kapcsolódni az adott eljárási cselekménybe, ennek eljárásjogi feltételeit is megteremtették a veszélyhelyzet alatt.

Kérdéses, hogy ilyen módon minden tárgyalás megtartható-e. A korlátozott kommunikációs lehetőségek miatt a tapasztalat az, hogy a többszereplős, komoly bizonyítási eljárást igénylő perekben a felek sem szívesen használnák ezt a megoldást, hanem inkább a személyes jelenléttel történő tárgyalást preferálják (itt azonban felmerülhetnek nehézségek a maszkviselési szabályok miatt, ha például a maszkot viselő felek és tanúk szembesítésére gondolunk).

²² HOMOKI PÉTER: Ügyvédi informatika a járványügyi veszélyhelyzet idején. *In Medias Res*, 2020/2. szám, 227., 236.

²³ HOMOKI: i. m., 247.

4. A bíróságokra irányadó veszélyhelyzeti jogalkotás lépései

A hazánkban 2020. március 11. napján elrendelt veszélyhelyzetet követően számos, a járvány megfékezését és az állampolgárok védelmét szolgáló kormányrendelet lépett hatályba. A többnyire korlátozással járó intézkedések értelemszerűen hatással voltak a bírósági peres és nemperes eljárásokra is, ezek közül jelen tanulmányban azokat mutatom be, amelyek a Kúria működését is érintették.

4.1. Szabályozás a világjárvány elleni védekezés első szakaszában (2020. március 11. – 2020. június 17.)

4.1.1. A veszélyhelyzet kihirdetése

A Kormány a 2020. március 11-én 15 órakor hatályba lépett Vesz. r. I. 1. §-ában hirdette ki a veszélyhelyzetet Magyarország egész területére, erre a 2.2. pontban már részletesen kitértem. A Vesz. r. I. 3. § (1) bekezdése tartalmazza, hogy a veszélyhelyzettel kapcsolatos rendkívüli intézkedésekről külön kormányrendeletek rendelkeznek, a (2) bekezdés szerint pedig a Kormány folyamatosan felülvizsgálja a veszélyhelyzet fennállásának szükségességét.

4.1.2. Rendkívüli ítélkezési szünet

A Kúria elnöke, az OBH elnöke és a legfőbb ügyész javaslatára a Kormány az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humánjárvány megelőzése, illetve következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében elrendelt veszélyhelyzet során teendő intézkedésekről (II.) szóló 45/2020. (III. 14.) Korm. rendelet 1. §-ában rendkívüli ítélkezési szünetet rendelt el. A 2020. március 15-én hatályba lépett rendelet – mivel a Kormány annak hatályát nem hosszabbította meg – tizenöt napig, 2020. március 29-ig volt hatályban.

Ezen időszak alatt a bíróságok, köztük a Kúria nem tartottak tárgyalást, a 2020. március 15. utáni időpontra kitűzött tárgyalások elmaradtak, a tárgyaláson kívül intézhető ügyekben azonban eljártak.

A Kúria kezelőirodáján is szünetelt a személyes ügyfelfogadás, távközlési eszközön vagy elektronikus úton lehetett tájékoztatást kérni, és a papíralapú beadványokat vagy postai úton, vagy a bejáratnál elhelyezett gyűjtőláda-ba dobhatták be az ügyfelek.

4.1.3. A bíróságok „újraindulása” a rendkívüli ítélkezési szünet után – a Veir. I.

Meg kell jegyezni, hogy a rendkívüli ítélkezési szünet elrendelésével összefüggésben a polgári pereket illetően a határidők folyásával és az egyes eljárási cselekmények megtétele kapcsán több értelmezési probléma merült fel, ami bizonytalanságot okozott a jogalkalmazásban. Annak felismerése miatt, hogy kiemelt érdek fűződik az igazságszolgáltatás veszélyhelyzet alatti zökkenőmentes működéséhez, a Kormány – a bíróságok „újraindítását” is szem előtt tartva – megalkotta a bíróságok biztonságos működésének biztosítása, a közvetlen személyes kapcsolatok csökkentésének érdekében a 2020. március 31-én 15 órakor hatályba lépett, a veszélyhelyzet ideje alatt érvényesülő egyes eljárásjogi intézkedésekről szóló 74/2020. (III. 31.) Korm. rendeletet (a továbbiakban: Veir. I).

A Veir. I. egyértelmű üzenete az volt, hogy a koronavírus-járvánnyal összefüggésben a bíróságokkal, így a Kúriával szemben is követelmény, hogy az ügyfelek jogait és érdekeit szem előtt tartva, kellő rugalmasság mellett – lehetőség szerint a személyes jelenlét elkerülésével és a modern technikai eszközök alkalmazásával – alakítsák ki a működésüket.

A Veir. I. speciális szabályokat tartalmazott az 1952.-es Pp., valamint a Pp. hatálya alá tartozó ügyek vonatkozásában. Ebből következően, ha valamely kérdésben a Veir. I. rendelkezést tartalmazott, elsődlegesen azt kellett alkalmazni, és abban a körben a Pp. és az 1952.-es Pp. rendelkezéseit figyelmen kívül kellett hagyni.

A polgári peres eljárásoknak a Kúria szempontjából a legfontosabb speciális szabálya az volt, hogy a járvány terjedésének megakadályozása, a személyes találkozások csökkentése érdekében a felülvizsgálati eljárásban a felek tárgyalás tartását nem kérhették.²⁴ Ennek magyarázata az, hogy – mivel a Kúria a felülvizsgálati eljárásban arról határoz, hogy a jogerős határozat megsértette-e a felülvizsgálati kérelmet benyújtó fél által megjelölt jogszabály(oka)t²⁵ – ebben az eljárási szakaszban nélkülözhető leginkább a felek személyes jelenléte, ami a pandémiás helyzetben hozzájárul a személyes kapcsolatok számának csökkentéséhez.

E rendelkezéssel kapcsolatban értelmezési kérdésként merült fel, hogy azon egyértelmű esetkör mellett, amikor a félnek a Veir. I. hatálya alatt nyílna lehetősége a tárgyalás tartása iránti kérelem benyújtására, az alkalmazandó-e abban az esetben is, mikor a fél már korábban, a Veir. I. hatálybalépése előtt kérte a tárgyalás kitűzését, de annak tárgyában a Kúria még nem intézkedett.

A Kúria Polgári Kollégiuma a Veir. I. speciális és a perrendi általános szabályok alkalmazása összhangjának megteremtése és ezzel az ügyek zavartalan elbírálásá-

²⁴ Veir. 29. § (1) bekezdés.

²⁵ 1952-es Pp. 275. §, Pp. 424. §.

nak elősegítése érdekében a másodfokú eljárásra irányadó szabályoknak a veszélyhelyzet ideje alatt történő alkalmazásáról szóló 1/2020. (IV. 30.) PK véleményének (a továbbiakban: 1/2020. PK vélemény) 1. pontjában akként foglalt állást, hogy a Veir. I. alkalmazásában a perorvoslati bíróságnak – így a Kúriának – a veszélyhelyzet idejére főszabályként hivatalból mellőznie kell a tárgyalás kitűzését. A felmerült kérdést pedig akként válaszolta meg, hogy ez azokra az esetekre is irányadó, amelyekben a felek a Veir. I. hatálybalépése előtt kérték a tárgyalás tartását,²⁶ a tárgyalás kitűzésére azonban még nem került sor.

A felek tisztességes eljáráshoz való jogának teljes körű érvényesítése érdekében a határidőben (a tárgyaláson kívüli elbírálásról szóló értesítéstől tizenöt napon belül) érkezett írásbeli közös kérelmükre a veszélyhelyzet ezen szakaszában is tárgyalást kell tartani: azonban nem személyes jelenlét mellett, hanem elektronikus hírközlő hálózat vagy más elektronikus kép és hang továbbítására alkalmas eszköz útján (a továbbiakban: e-tárgyalás). Az 1/2020. PK vélemény 5. ponthoz fűzött indokolásában a Kúria utalt arra, hogy az így kitűzendő tárgyalás előkészítésének gyorsítása érdekében a „többkörös levelezéseket” elkerülendő célszerűnek látszik megkívánni a felektől, hogy már a tárgyalás tartására irányuló közös kérelmükben nyilatkozzanak arról is: milyen informatikai eszközök állnak a rendelkezésükre; a jogi képviselők felhívhatók arra, hogy az e-tárgyalás megtartásához szükséges adatokat jelentsék be, az erre vonatkozó nyilatkozataikat tegyék meg.

Fontos kiegészítő szabály, hogy amennyiben az e-tárgyalás feltételei nem biztosítottak, az eljárás előrehaladása érdekében a bíróság a tárgyaláson felveendő nyilatkozatokat írásban vagy azonosításra alkalmas elektronikus eszköz útján beszerzi. Ha azonban további, személyes közreműködést igénylő, de az előbbi módon nem foganatosítható eljárás cselekmény is szükséges, akkor az akadály elhárultáig vagy a veszélyhelyzet megszűnéséig tartó időszak a határidőbe nem számít bele.

Látható, hogy a veszélyhelyzet ezen szakaszában nem volt lehetőség személyes jelenlét melletti tárgyalásra, hanem csak elektronikus eszköz útján volt biztosítható a szóbeliség elvének érvényesülése.

Érdemes megjegyezni, hogy az 1952.-es Pp. 394/N-394/P. §-ai és a Pp. 622–627. §-ai szabályozták, de a Veir. I. 21. § (3) bekezdése szerinti „elektronikus kép és hang továbbítására alkalmas eszköz” fogalmát korábban az eljárás vagy más jogszabályok nem tartalmazták, és az annak útján megtartott tárgyalás feltételeiről sem szólt a jogszabály. A jogalkalmazási problémák elkerülése érdekében – az a veszélyhelyzet ideje alatt érvényesülő egyes eljárásjogi intézkedésekről szóló 74/2020. (III. 31.) Korm. rendelet alkalmazását segítő kabinetek létrehozásáról szóló 45.SZ/2020.

²⁶ 1952-es Pp. 274. § (1) bekezdés vagy a Pp. 376. § (1) bekezdés a) pont és 405. § (1) bekezdés.

(III. 31.) OBHE határozattal létrehozott Veszélyhelyzeti Polgári, Gazdasági és Munkaügyi Kabinet javaslata alapján – a Kúria 2/2020. (IV. 30.) PK véleményében (a továbbiakban: 2/2020. PK vélemény) állást foglalt a veszélyhelyzet ideje alatt az elektronikus kép és hang továbbítására alkalmas eszköz útján megtartott tárgyalás feltételeinek tárgyában.

A fegyveregyenlőség jegyében kizárólag abban az esetben lehetett e-tárgyalást tartani, ha az ahhoz szükséges technikai feltételek minden, a tárgyalásra idézendő személynek a rendelkezésére álltak, ezt a bíróságnak hivatalból kellett vizsgálnia. A tárgyalás megtartásához ezenkívül arra is szükség volt, hogy az e-mail-címüket bejelentés a bíróságnak, valamint kellett internetkapcsolat, továbbá kép és hang egyidejű továbbítására alkalmas eszköz. A bíróságoknak erre a célra a 3.6. pontban már említett, a személyazonosításra alkalmas Skype állt rendelkezésre, így a szóba jöhető technikai feltétel adott volt (azaz nem lehetett válogatni az egyes informatikai platformok között), a felek is ezen alkalmazáson keresztül csatlakozhattak akként, hogy a Skype-értekezletről (azaz a tárgyalásról) linken keresztül is kaptak értesítést. Az OBH a „Skype értekezlethez való becsatlakozás külsős ügyfeleknek” címmel tájékoztató leírást készített, amelyet a tárgyalásra idézendő személyeknek megküldtek.

A Kúria a veszélyhelyzetnek ebben a szakaszában a polgári ügyekben benyújtott felülvizsgálati kérelmeket tárgyaláson kívül bírálta el, e-tárgyalás tartására nem került sor.

4.1.4. Enyhébb szabályok – nyitnak a tárgyalótermek

A járványügyi helyzet változása indokolta a szigorú szabályok „lazítását”: a veszélyhelyzet ideje alatt érvényesülő egyes eljárásjogi intézkedésekről szóló 74/2020. (III. 31.) Korm. rendelet, valamint a veszélyhelyzet kihirdetésével összefüggésben egyes büntetés-végrehajtási szabályok módosításáról szóló 90/2020. (IV. 5.) Korm. rendelet módosításáról szóló 229/2020. (V. 25.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Módr. I.) 2020. június 1-jétől módosította a veszélyhelyzet ideje alatt a bíróságokon érvényben lévő szabályokat. A módosítás átmeneti időszakra szólt, mivel az Országgyűléshez benyújtották a veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő törvényjavaslatot, amely az átmeneti rendelkezéseket is tartalmazza.²⁷

²⁷ A Kormány 2020. május 26-án nyújtotta be a T/10747. számú, a veszélyhelyzet megszüntetéséről szóló, és a T/10748. számú, a veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő átmeneti szabályokról és az egészségügyi készenlétről szóló törvény tervezetét.

A legfontosabb változás az volt, hogy a bíróságok – így a Kúria is – 2020. június 1-től újra tarthattak tárgyalást, de – ha azt a járványügyi intézkedések indokolják – azok ezután is lefolytathatók elektronikus hírközlő hálózat (táv meghallgatás) vagy e-tárgyalás útján. A szabályozás arra is lehetőséget ad a bíróságnak, hogy járványügyi okból a tárgyalás nyilvánosságát korlátozhassa.²⁸

A bíróságok elnökei – így a Kúria elnöke is – részletesen meghatározták a bírósági épületbe való belépés és ott-tartózkodás szabályait a járványügyi szempontok szem előtt tartásával, ezek között olyan rendelkezések szerepeltek, mint például a védőeszköz (orrot és száját eltakaró védőeszköz – maszk) viselésének, a bíróság által biztosított kézfertőtlenítő használatának az előírása. A Kúria elnöke elnöki utasításban előírta továbbá, hogy a Kúria épületébe ügyfelek csak indokolt esetben, eljárási cselekményen való részvétel vagy kezelőirodai ügyintézés céljából léphetnek be, és az épületben kizárólag az eljárási cselekmény, illetve az ügyintézés ideje alatt tartózkodhatnak. Nyilvános eljárási cselekményen hallgatóságként vagy a kezelőirodán iratbetekintési céllal megjelenni csak előzetes regisztrációt követően volt lehetőség.²⁹

A felülvizsgálati ügyek intézése szempontjából lényeges rendelkezést tartalmazott a Módr. I. 5. §-a, amely 2020. június 1-től 2020. június 17-ig (a veszélyhelyzet megszűnéséig) volt hatályban: a fellebbezési és felülvizsgálati eljárásban eljáró bíróság a továbbiakban is tárgyaláson kívül jár el, ha az e rendelet (azaz a Veir. I.) hatálybalépése és a Módr. I. hatálybalépése közötti időszakban értesítette a feleket a tárgyaláson kívüli elbírálásról. Amennyiben pedig a Veir. I. hatálybalépése és a Módr. I. hatálybalépése közötti időszakban a tárgyaláson kívüli elbírálásról szóló értesítést követően a felek közös kérelemben kérték a tárgyalás megtartását, a bíróságnak azt ki kellett tűznie.

Egy konkrét ügyben az indítványozó alkotmányjogi panaszindítványt terjesztett elő, amelyben – az érintett ügyben hozott jogerős ítélet mellett – kérte a Veir. I. 29. § (1) bekezdésének 2020. június 1-től 2020. június 17-ig hatályban volt rendelkezése alaptörvény-ellenességének megállapítását és megsemmisítését. Előadta, hogy kifejezetten kérte az ügyében a másodfokú bíróságot tárgyalás tartására, a bíróság azonban a Veir. I. 29. § (1) bekezdésére hivatkozva 2020. augusztus 28-án tárgyaláson kívül hozta meg a döntését. Kiemelte, hogy a döntés napján Magyarországon sem veszélyhelyzet nem volt, sem különleges jogrend, más ügyekben tartottak is tárgyalást a bíróságok, ezért sérült egyrészt a nyilvános tárgyaláshoz való joga, másrészt – mivel ez a megkülönböztetés csak azokat érintette, akiknek az ügyben

²⁸ Veir. I. 23. § (2) bekezdése (hatályos: 2020. június 1. – 2020. június 17.).

²⁹ A Kúria elnökének 3/2020. számú elnöki utasítása az új koronavírus által okozott járványügyi helyzetben szükséges intézkedésekről.

a támadott rendelkezés hatálya alatt, a veszélyhelyzetben történt intézkedés – az egyéb helyzet szerinti különbségtétel tilalmára vonatkozó alaptörvényi szabály is. Sérelmezte, hogy bár a másodfokú bíróság részben a javára döntött, a „zárt tárgyalás” megfosztotta őt a szóbeli érvelés lehetőségétől, azaz attól, hogy rá tudjon mutatni az elsőfokú döntés hibáira, ezért sok kérdés megválaszolatlanul maradt és csak részben tudta „korrigálni az elsőfokú ítéletet”.

Az Alkotmánybíróság a 3178/2021. (IV. 30.) AB végzésben az alkotmányjogi panaszt visszautasította, az alábbi három okból:

- egyrészt az indítványozónak az a hivatkozása, miszerint tárgyalás tartása esetén a per főtárgya tekintetében az elsőfokú döntéssel megegyezőtől eltérő másodfokú döntés született volna, az alapjogsérelem bekövetkezését nem tudta valószínűsíteni;
- másrészt (az időbeli hatály körében) az eljárásjogi szabályok módosításának hatálybalépését illetően nem tekinthető kivételesnek a folyamatban lévő eljárásokra történő alkalmazás;
- harmadrészt az Alkotmánybíróság álláspontja szerint az indítványozó nem nevesített olyan, az iratok alapján meg nem ismerhető új körülményt vagy ténytet, amely azt valószínűsítette volna, hogy a támadott rendelkezés alapján kötelezően alkalmazott tárgyalás mellőzésével történő eljárás az indítványozó Alaptörvényben biztosított jogát sértette.

Összegzőképpen megállapítható, hogy a Veir. I. rendelkezése az alkotmányosság próbáját kiállta, vagyis az Alkotmánybíróság a különleges jogrend idején az alkotmányos követelményeket figyelembe véve megfelelőnek ítélte a perorvoslati ügyekben a tárgyaláson kívüli eljárást.

4.1.5. Lezárul a világjárvány elleni védekezés első szakasza: a veszélyhelyzet megszűnése

A járványügyi helyzet kedvező alakulására tekintettel a 2020. június 17-én kihirdetett, a veszélyhelyzet megszüntetéséről szóló 2020. évi LVII. törvényben az Országgyűlés felhívta a Kormányt, hogy a Vesz. r. I. szerinti veszélyhelyzetet az Alaptörvény 54. cikk (3) bekezdése szerint szüntesse meg, továbbá hatályát vesztesse a Korona tv. I. is.

A Kormány a veszélyhelyzetet a 2020. március 11-én kihirdetett veszélyhelyzet megszüntetéséről szóló 282/2020. (VI. 17.) Korm. rendelettel szüntette meg, amely rendelkezése értelmében a Vesz. r. I. hatályát vesztesse, így a veszélyhelyzet 2020. június 18. napjával megszűnt.

4.2. Az átmeneti időszak (2020. június 18. – 2020. november 3.)

A veszélyhelyzet megszüntetése nem jelentette azt, hogy a jogrendszer és a mindennapok teljes egészében visszaálltak volna a 2020. március 11. előtti időszak szerinti állapotba. A járványveszély továbbra is fennállt, így a veszélyhelyzet alatt született kormányrendelet egy részének alkalmazására bármikor újból szükség lehetett, ezért azokat az Országgyűlés által elfogadott, a veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő átmeneti szabályokról és a járványügyi készületségről szóló 2020. évi LVIII. törvény (a továbbiakban: Kivezető tv.) foglalta össze.

A Kivezető tv. tartalmazza a járványügyi védekezés következő szakaszának közjogi kereteit is: az egészségügyi törvény már meglévő egészségügyi válsághelyzetre vonatkozó szabályainak kiegészítésével a Kormány – különleges jogrend fennállása nélkül – rendeletalkotási felhatalmazást kapott egyes területeken, ami kizárólag a járványügyi védekezéssel kapcsolatos területekre terjed ki (például utazási korlátozások, szociális távolságtartás szabályai stb.), egyéb területeken (így például a bíróságokat illetően) viszont már nem hozhatott a törvényeket felülíró rendeleteket.

A Módr. I. szabályai már a veszélyhelyzet utolsó szakaszában biztosították a bíróságok újraindulását, a Kivezető tv. lényegében megismétli ezeket a rendelkezéseket, azaz a bíróságok főszabály szerint személyes jelenlét mellett tartanak tárgyalást, de – a járványügyi helyzet alakulásától függően – lehetőséget kaptak a távmeghallgatás vagy e-tárgyalás útján való tárgyalás tartására is. Emellett változatlanul volt lehetőség a nyilvánosság korlátozására abban az esetben, ha az a járványügyi intézkedésnek a tárgyalóteremben történő betarthatóságát biztosítja.

A Kivezető tv. egyebek mellett a felülvizsgálati ügyekben arra is adott lehetőséget, hogy – meghatározott esetekben – ha a fél a veszélyhelyzet megszűnését követő naptól számított tizenöt napos jogvesztő határidő alatt kéri a tárgyalás tartását, akkor tárgyaláson, ha nem kéri, akkor pedig továbbra is tárgyaláson kívül bírálja el a felülvizsgálati kérelmet a Kúria.³⁰

4.3. Szabályozás a világjárvány elleni védekezés második szakaszában (2020. november 4. –2021. február 7.)

A járványhelyzet 2020. október végére egész Európában romlott, Magyarországon is folyamatosan emelkedett a betegek száma. A járvány elleni sikeres védekezés érdekében 2020. november 4-én a Kormány kilencven napra visszaállította a kü-

³⁰ Kivezető tv. 136–144. §.

lönleges jogrendet: hatályba lépett a veszélyhelyzet kihirdetéséről szóló 478/2020. (XI. 3.) Korm. rendelet (Vesz. r. II.), amelyben a Kormány újra kihirdette a veszélyhelyzetet Magyarország egész területére.

Ezt követően az Országgyűlés a 2020. november 11-én hatályba lépett, a koronavírus-világjárvány második hulláma elleni védekezésről szóló 2020. évi CIX. törvényben (a továbbiakban: Korona tv. II.) megállapította a veszélyhelyzettel összefüggő sajátos szabályokat, rendelkezett a Kormány felhatalmazásáról az Alaptörvény 53. cikk (3) bekezdése alapján, valamint az Országgyűlés döntéshozatalban elfoglalt szerepét illetően a Korona tv. I.-ben írtakkal egyezően szabályozta.

A bíróságokra irányadó szabályok – a veszélyhelyzettel összefüggésben – ebben a szakaszban nem változtak.

4.4. Szabályozás a világjárvány elleni védekezés harmadik szakaszában (2021. február 8. – 2021. május 22.)

4.4.1. A veszélyhelyzet kihirdetésétől a szigorított védekezésig (2021. február 8. – 2021. március 7.)

A koronavírus-járvány harmadik hulláma Magyarországot 2021. februárban érte el, és minden eddiginél több megbetegedést regisztráltak. A szükséges hatékony intézkedések gyors meghozatala érdekében 2021. február 8-án hatályba lépett a veszélyhelyzet kihirdetéséről és a veszélyhelyzeti intézkedések hatálybalépéséről szóló 27/2021. (I. 29.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Vesz. r. III.).

Ezt követően az Országgyűlés a 2021. február 22-én 23 órakor életbe lépett, kilencven napig hatályos, a koronavírus-világjárvány elleni védekezésről szóló 2021. évi I. törvényben (a továbbiakban: Korona tv. III.) megállapította a veszélyhelyzettel összefüggő sajátos szabályokat, rendelkezett a Kormány felhatalmazásáról az Alaptörvény 53. cikk (3) bekezdése alapján, valamint az Országgyűlés döntéshozatalban elfoglalt szerepét illetően tartalmazott szabályokat.

A bíróságok igazságszolgáltatási tevékenységére irányadó szabályok – a veszélyhelyzettel összefüggésben – ebben a szakaszban nem változtak.

4.4.2. A szigorított védekezés szakasza (2021. március 8. – 2021. április 19.)

A járvány erősödő harmadik hulláma miatt további intézkedések váltak szükségessé, amire tekintettel 2021. március 8-án hatályba lépett – a 2021. május 22-ig hatályos – a veszélyhelyzet során érvényesülő egyes eljárásjogi intézkedések újbó-

li bevezetéséről szóló 112/2021. (III. 6.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Veir. II.), amely a szigorított védekezés idejére eltérő szabályokat rendelt alkalmazni többek között a polgári bírósági eljárásokat érintően is, és rendelkezéseit a hatálybalépése napján folyamatban lévő eljárásokban is alkalmazni kell.

A súlyosbodó járványügyi helyzetre tekintettel – a személyes találkozások számának csökkentése érdekében – szűkítette a személyes jelenléttel járó eljárási cselekmények lefolytatásának a lehetőségét, és előtérbe helyezte az írásbeliséget.

A Kúriát érintő szabálya szerint a felülvizsgálati eljárásokban a bíróság kivétel nélkül, minden esetben tárgyaláson kívül jár el, és ha a felülvizsgálati kérelem tárgyában tárgyalás tartásának lenne helye, vagy azt bármelyik fél kérte, vagy a tárgyalást már kitűzték, a Kúria soron kívül értesíti a feleket a tárgyaláson kívüli elbírálás tényéről, és lehetőséget biztosít arra, hogy a felek nyilatkozataikat írásban előterjeszthessék.

Ezek a szabályok csak a szigorított védekezés időszakára kitűzött tárgyalásokat érintik, nem vonatkoznak tehát az azt követő időszakra kitűzött tárgyalásokra. Így a szigorított védekezés időszaka alatt a Kúria előtti polgári perekben kivételt nem tűző főszabály volt a felülvizsgálati kérelmek tárgyaláson kívüli elbírálása.

A Veir. II. eltérő szabályait eredetileg 2021. április 5-ig kellett alkalmazni, de a harmadik hullám tetőzése miatt indokolttá vált a szigorított védekezés időszakának 2021. április 19-ig történő meghosszabbítása, következésképpen a Kúrián ez alatt az időszak alatt egyáltalán nem lehetett tárgyalást tartani.

Ugyanekkor, már a szigorított védekezés alatt rendelkezett a Kormány arról, hogy ha a szigorított védekezés megszűnését követően a bíróság – a Kúriát is ideértve – tárgyalást tart, azt – annak feltételei fennállása esetén – a járványügyi intézkedések betartása mellett személyes jelenléttel is megtarthatja. Ha tárgyalás személyes jelenléttel nem tartható meg, azt lehetőség szerint távmeghallgatás vagy e-eljárás útján kell megtartani. Amennyiben pedig ezeknek a feltételei nem biztosítottak, a tárgyalás megtartása helyett a tárgyaláson felveendő nyilatkozatokat a bíróság írásbeli formában vagy a személyazonosítást lehetővé tevő elektronikus eszköz igénybevétele útján szerzi be.³¹

³¹ 160/2021. (IV. 1.) Korm. rendelet a veszélyhelyzet során érvényesülő egyes eljárásjogi intézkedések újbóli bevezetéséről szóló 112/2021. (III. 6.) Korm. rendelet módosításáról, valamint a Pénzügyi Békéltető Testület eljárása során a veszélyhelyzet idején érvényesülő egyes eljárásjogi intézkedések újbóli bevezetéséről szóló 154/2021. (III. 27.) Korm. rendelet módosításáról 1. § és 2. § a) pont.

4.4.3. A bíróságok működése a szigorított védekezés után (2021. április 20-tól)

Mivel a 2021. március 8-tól bevezetett szigorított védekezést nem hosszabbították meg, így az 2021. április 19. napján megszűnt, ezáltal a szigorított védekezés alatt irányadó Veir II. által elrendelt eltérő eljárési szabályok 2021. április 20. napjától már nem alkalmazhatók.

A veszélyhelyzet során érvényesülő egyes eljárásjogi intézkedések újbóli bevezetéséről szóló 112/2021. (III. 6.) Korm. rendelet módosításáról szóló 182/2021. (IV. 16.) Korm. rendelet (a továbbiakban Módr. II.) rendezte, hogy a szigorított védekezés megszűnését követően az 1952-es Pp., valamint a Pp., továbbá a Kivezető tv. rendelkezéseit az a Módr. II.-ben meghatározott eltérésekkel kell alkalmazni.

A Kúriára irányadóan lényeges rendelkezése, hogy a felülvizsgálati eljárásban a Kúria – ha a szigorított védekezés ideje alatt értesítette a feleket a tárgyaláson kívüli elbírálásról – továbbra is tárgyaláson kívül jár el, ha azonban bármelyik fél a szigorított védekezés megszűnését követő naptól számított nyolc napon belül tárgyalás tartása iránti kérelmet terjeszt elő, akkor tárgyalást kell tartani. Amennyiben a bíróság a 2021. március 8. és 2021. április 19. közötti időszakban még nem értesítette a feleket a tárgyaláson kívüli elbírálásról, akkor a tárgyalás megtartására, illetve a tárgyaláson kívüli elbírálásra az általános perrendi szabályok szerint kerül sor.

4.4.4. Részösszefoglalás

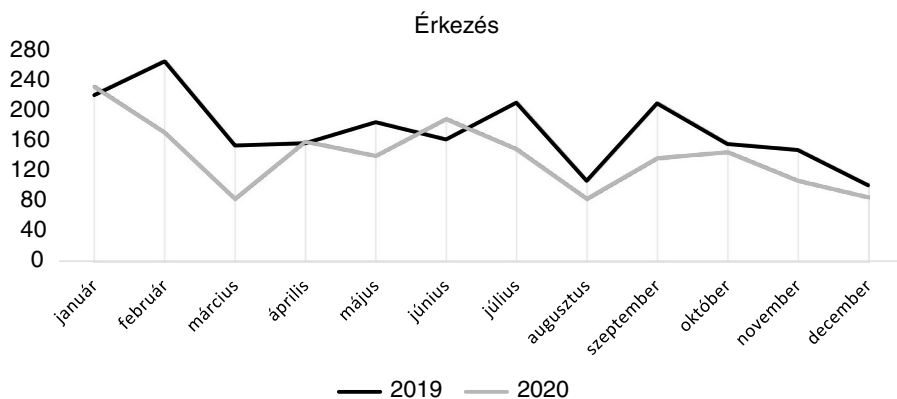
A fenti kronologikus áttekintéssel célozom az volt, hogy képet adjak a veszélyhelyzeti jogalkotásban a különleges jogrend elrendelésének alapjául szolgáló helyzet változásához igazodóan előálló feladatairól és arról, hogy – a jogalkotó nehézségei mellett – a jogalkalmazót is komoly kihívás elé állítja a gyorsan változó jogszabályok tömegének, alkalmazási körének áttekintése és azok pontos alkalmazása, hiszen a legfontosabb szempont a felek számára a szabályszerűen és időben meghozott, a jogszabályoknak megfelelő bírói döntéshez való hozzájutás.

5. A veszélyhelyzet hatása a Kúria ügyforgalmára

A veszélyhelyzet első alkalommal, 2020. márciusban történt kihirdetését követően, a rendkívüli ítélkezési szünet elrendelésekor, majd azután az ügyek tárgyaláson kívüli elbírálását előtérbe helyező Veir. 1. kihirdetésekor senki nem tudta megjósolni, hogy a különleges jogrendi szabályok milyen hatást gyakorolnak majd a

bíróságok működésére, a polgári perek szemszögéből nézve: mennyire tudják a bíróságok – témám szempontjából a Kúria – ebben a speciális, még soha nem tapasztalt helyzetben a felek jogvitái eldöntésének feladatát a tisztességes eljárás elveinek megfelelően, a jogszabályok maradéktalan betartásával ellátni.

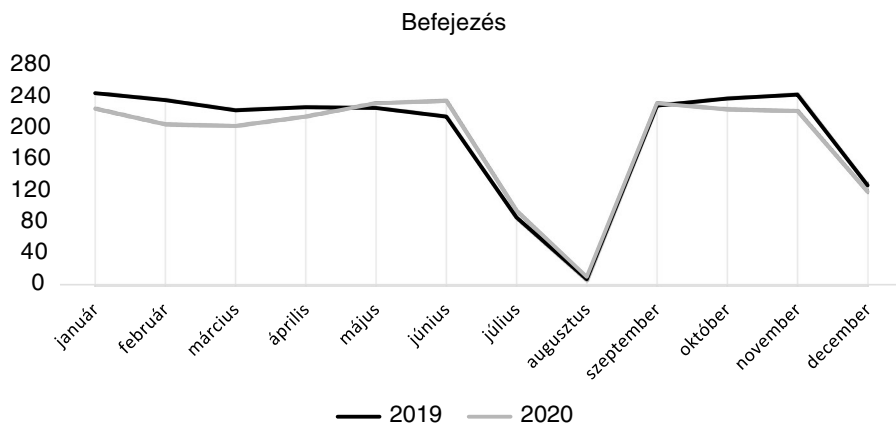
Ehhez mindenekelőtt érdemes rátekinteni a polgári perekben benyújtott felülvizsgálati kérelmeket elbíráló Kúria ügyforgalmi adataira a járványügyi helyzettel érintett 2020. évben és az azt közvetlenül megelőző esztendőben (1. ábra).

1. ábra (forrás: www.birosag.hu és a Kúria ügyforgalmi adatai)

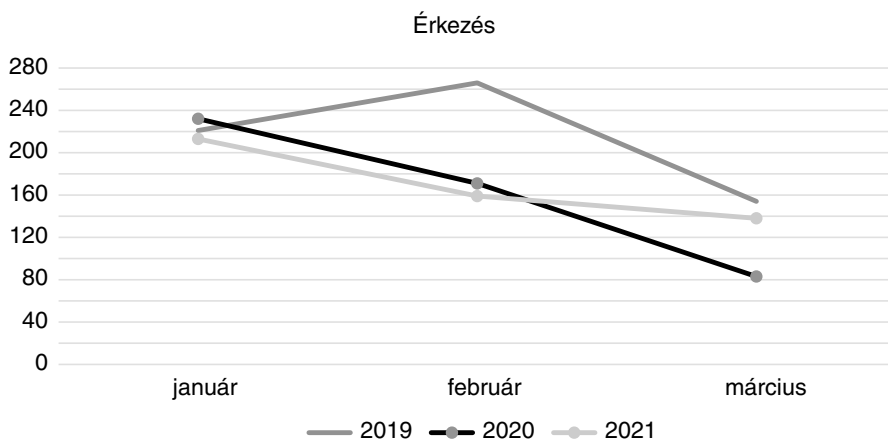
A fenti ábrán jól látható, hogy a Kúriához érkező polgári (ez alatt értve: polgári és gazdasági) peres ügyek száma 2020-ban – egy-két hónap kivételével – alatta maradt a 2019-ben érkezett ügyek számának (annak mintegy 81 százaléka), aminek egyértelmű magyarázata a járványügyi helyzetben az alsóbb fokú bíróságok működésének lelassulása. A Kúria mint felülvizsgálati bíróság ugyanis az alsóbb fokú bíróság jogerős határozatainak – jogszerűségi szempontból történő – felülvizsgálatát végzi, így a bemeneti adatok kizárólag az alsóbb fokú bíróságok felterjesztett ügyeinek számától függenek.

Ehhez képest a befejezett ügyek számát nem érintette a járványügyi helyzet: a 2019-ben befejezett ügyek (összesen: 2302 db) számának több mint 96 százalékát (2217 db) a pandémiával érintett 2020-ban is be tudta fejezni a Kúria, ami egyaránt tükrözi a bíróságok működőképességének fenntartása érdekében megtett jogalkotási lépések helyességét és a Kúria munkatársainak lelkiismeretes, a nehézségek közepette is az eléjük került ügyek befejezésére törekvő hozzáállását (2. ábra).

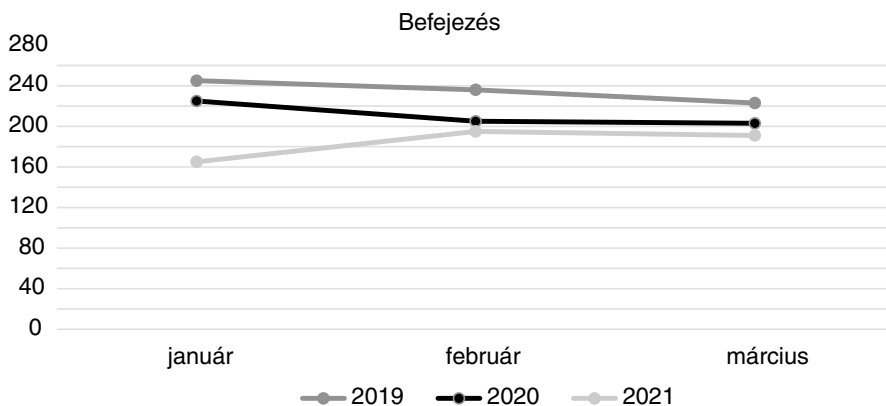

2. ábra (forrás: www.birosag.hu és a Kúria ügyforgalmi adatai)

A 2021. év első negyedévét tekintve (3. ábra) az látható, hogy az érkezett ügyek száma folyamatosan csökkent. A befejezett ügyek számára rátekintve azonban az is látható, hogy a szigorított védekezés időszaka alatt is hatékonyan, az érkezett ügyek számát számottevően (kb. 40 százalékkal) meghaladó mértékben történt meg a felülvizsgálati ügyek elbírálása.

3. ábra (forrás: www.birosag.hu és a Kúria ügyforgalmi adatai)

4. ábra (forrás: www.birosag.hu és a Kúria ügyforgalmi adatai)

Álláspontom szerint ebből elhamarkodott és helytelen lenne azt a következtetést levonni, hogy a Kúria a polgári perek felülvizsgálatát hatékonyabban tudja elvégezni tárgyaláson kívül. Az ítélezési munka, különösképpen a jogerős ítéletek jogszerűségéről döntő felülvizsgálati eljárásban nem helyezhető előtérbe a statisztikai szemlélet.

Az ügyek szóbeli, közvetlen tárgyalás alapján történő elbírálása olyan történeti alkotmányos vívmánya a 19. század végi elődeinknek, amit nem áldozhatunk fel a hatékonyság oltárán, így továbbra is fenn kell tartani azt a szabályt, hogy amennyiben a felek bármelyike azt kéri, a Kúria tárgyaláson döntsön a felülvizsgálati kérelemről. Erre az sem ad elegendő indokot, ha a felek nagy része nem kifogásolta, hogy a veszélyhelyzet idején tárgyaláson kívül született ügyében ítélet.

A Módr. II. éppen ezért, garanciális okból tette lehetővé, hogy – még abban az esetben is, ha a szigorított védekezés ideje alatt a feleket értesítették a tárgyaláson kívüli elbírálásról – ha bármelyik fél a szigorított védekezés megszűnését követő naptól számított nyolc napon belül tárgyalás tartása iránti kérelmet terjesztett elő, akkor tárgyalást kellett tartani.

6. Összegzés

A veszélyhelyzetben megmutatkozott: a világ, a körülmények változása valamennyiünket rákényszerít arra, hogy rugalmasan alkalmazkodjunk a megváltozott helyzetekhez. Hiszen a bíróságok működése rendkívüli körülmények között sem állhat le, a felek jogvitáit el kell dönteni. Ez a követelmény a Kúriára is azt a szerepet rója, hogy a jogerős ítéletek jogszerűségére vonatkozó döntését észszerű

határidő alatt hozza meg, az ítékezés magas színvonalának megőrzése és a fertőzés elkerülése mellett.

Ehhez – mint láthattuk – a bírának minden technikai feltétel a rendelkezésükre áll: a Digitális Bíróság Projektben történt fejlesztések és eszközbeszerzések lehetővé tették a tértől és időtől független ítékezést, ami segítette a bíróságok működésének zavartalanságát a különleges jogrendi helyzetekben.

Mivel a járványügyi helyzetben – a fertőzések elkerülése érdekében – kiemelt jelentősége van a személyes találkozások száma csökkentésének, a jövőre nézve megfontolandó a Kúrián rendelkezésre álló távmeghallgatási végpontok számának növelése, mert így nemcsak a büntetés-végrehajtási intézetben tartózkodó eljárási szereplők, hanem az akár távol tartózkodó jogi képviselők is tehetnének nyilatkozatot távmeghallgatás útján, a nyilvános tárgyalás keretében. Ehhez szükséges bíróságon kívüli „hiteles helyek” (például ügyvédi kamara, kormányablak) felszerelése távmeghallgatási végponttal a szükséges kapacitás biztosítása érdekében. Ezáltal jövőbeli hasonló helyzetekben utazási költség nélkül és a fertőzésveszély elkerülése mellett biztosítható lenne a tárgyaláson való jelenlét, eleget téve a szóbeliség és a közvetlenség elvének is.

Mivel a távmeghallgatási rendszer kiépítése és üzemeltetése költséges, a polgári perek tekintetében megfontolandó lenne megengedni egyes eljárási szereplőknek a Veir. 1. által lehetővé tett „más elektronikus kép és hang továbbítására alkalmas eszköz” útján is részt venni a tárgyaláson. Ehhez azonban jogszabály-módosításra is szükség van, mivel ezt a lehetőséget egyelőre kizárólag a veszélyhelyzetben és az ahhoz kapcsolódó átmeneti időszakban biztosította a jogalkotó.

Végezetül kijelenthető, hogy a különleges jogrendi időszak annak jó példáját mutatta meg a bíróságokon, hogy a megfelelő jogalkotási lépések, a jogszerű működést előtérbe helyező jogalkalmazás és az ügyfelek jogkövető magatartásának együttese „extrém” körülmények esetén is képes az igazságszolgáltatás működésének biztosítására.

DR. HORVÁTH-SZLADEK ZOLTÁN

kamarai jogtanácsos

A VILÁGJÁRVÁNY ÉS A KÜLÖNLEGES JOGREND HATÁSA A KÖVETELÉSKEZELÉSI PIACRA

1. Bevezetés

2019. december 8.-ával¹ a Covid-19, más néven a SARS-CoV-2 tömeges megbetegedések megjelenésével az emberiség 19. századi történelmének új fejezete vette kezdetét. A felső légúti tüneteket mutató, akár enyhe lefolyású, néha azonban súlyos, akut légzőszervi distressz-szindrómával, tüdőgyulladással zajló betegség megelőzése és kezelése, illetve a kibontakozó járvány hatásainak mérséklése nagyon komoly válsághelyzet-kezelési dilemmák elé állította világszerte az egyes országok döntéshozóit, és ezen keresztül a jogalkotást, a gazdasági élet szereplőit és az egész társadalmat.

Jelen tanulmány készítésének időpontjában is közel százezer aktív fertőzött él az országban,² valamivel több, mint 1,7 millió állampolgár átesett a koronavírus-fertőzésen – azóta meggyógyultak –, és sajnos 46 ezer állampolgár vált Magyarországon a vírus áldozatává. A vírus terjedésének és következményeinek érdemi csökkentése nagyrészt annak köszönhető, hogy körülbelül 6,4 millió fő felvette a többszöri védőoltást, illetve hogy több, mint 11 millió tesztet végeztek a fertőzékeny populáción. Nem túlzás azt állítani, hogy szinte nincs olyan állampolgár, akit személyesen ne érintett volna akár egészségügyi, akár gazdasági szempontból a világjárvány.

A vírus elleni védekezés különböző szakaszokra tagolódott:

- kezdetben a teljes „lockdown”, azaz a gócpontok vagy akár egész országra kiterjedő kényszeres karantén, közösségi rendezvények, események, valamint az állampolgárok mozgásának különböző mértékű korlátozása (nem munkavégzési céllal, illetve nem elengedhetetlen egyéni fogyasztói szükségletek kielégítése érdekében történő utazás korlátozása, ki- és beutazási korlátozások);
- később, az oltások megjelenését követően – amelyek mind a megfertőződés, mind a betegség lefolyásának kockázatait jelentős mértékben csökkentették

¹ A WHO a hivatalos publikációjában a betegség legelső megjelenésének dátumát 2019. december 8-ra tette. (Egyes későbbi tanulmányok novemberre teszik a járvány kezdetét.) *Novel Coronavirus – China*. Lásd: www.who.int – letöltés időpontja: 2020. január 12.

² Koronavirus.gov.hu infografika 2022. 04. 09.

– elsősorban higiénés elvárások bevezetését és szigorú megtartását írták elő (maszkviselés, távolságtartás, fertőtlenítés, tesztelés, egységes európai oltási igazolványok), melyet az egyes újabb és újabb vírusvariánsok megjelenésével járó megbetegedési hullámok indokoltak.

A világvjárvány nem egyszerűen változó mértékű közegészségügyi krízist idézett elő – leterhelve az egészségügyi ellátórendszert –, hanem lényeges közvetlen és közvetett hatásokkal volt a gazdaság és a társadalom működésére.

Egyes ágazatok teljes működése lehetetlenül el rövidebb-hosszabb időre, mint például az idegenforgalom, a vendéglátás, bizonyos sportok gyakorlása, a kulturális ágazatban a rendezvényszervezés, személyes oktatás tartása stb.

Számos ponton a fogyasztói szokások, illetve a munkavégzési feltételek megváltozását is magával hozta az, hogy a vásárlóközönség a jogszabályi nyitvatartási-működési tilalom miatt, de ennek megszűnését követően is elővigyázatosságból jó ideig kerülte a nyilvános rendezvények és helyszínek látogatását.

A digitalizációnak hirtelen és jelentős lökést adott ez a kényszerű változás – elég, ha az elektronikusan is elintézhető ügyek körére, a távoktatási lehetőségek bővülésére vagy az irodai munkavégzésnél már természetessé váló távmunka különböző mértékű alkalmazására gondolunk.

A világvjárvány számos negatív gazdasági hatása mellett néhány ágazat a világvjárvány alatt is szárnyalni tudott, ide sorolható például az egészségügyi termékek forgalmazása, a webáruházi, a csomagküldő és a kiskereskedelmi szolgáltatások erősödő forgalma – hiszen jelentősen megnőtt az emberek otthon töltött ideje, ezért az élelem-, de akár a barkácsáruházi és sportszervásárlások is rekordokat döntöttek.

A követeléskezelés azonban nem volt e „szerencsés” ágazatok között. Szembe kellett néznie a működési környezetének elnehezülésével egyrészt munkáltatóként, másrészt a személyes ügyfélszolgálat, személyes ügyfélfelkeresés vonatkozásában is rendkívüli intézkedéseket kellett hozni annak érdekében, hogy az ügyfelek kiszolgálása zökkenőmentes legyen.

A munkáltatói nehézségek mellett a követeléskezelő cégeknek számolniuk kellett azzal is, hogy a járvány hatására a lejárt tartozással rendelkező, kritikus ágazatban működő vagy ott foglalkoztatott adósok jelentős részének jövedelmi-vagyoni helyzete lényegesen romlott (csak csekély számú követeléskezeléssel kapcsolatban álló ügyfél gazdasági helyzetét érintette előnyösen a világvjárvány).

Sok esetben, amikor a jogalkotó reagált a világvjárvány elleni védekezés során a nemkívánatos gazdasági-jogi konzekvenciákra, és a sérülékenyebb társadalmi csoportok védelmében különféle intézkedéseket tett, a hitelezők helyzetét nehezítette, mert rövid felkészülési idő mellett kellett implementálniuk e rendelkezéseket

a mindennapi folyamataikba, és a terheket részben-egészben a követeléskezelőknek, a hitelezőknek kellett viselniük.

Azon követeléskezelők helyzete vált többek között különösen problémássá, amelyek nem hitelnyújtók (bankok, pénzügyi vállalkozások), hanem a követelések másodlagos piacának szereplőiként már lejárt, felmondott hiteleket vásárolnak. Az intézkedések egy része ugyanis kifejezetten a jogi úton történő igényérvényesítés egyes kiemelt jelentőségű jogintézményeit függesztette fel a veszélyhelyzet lejártaig (lakóingatlanok árverezése, kiürítése), másfelől a hiteltörlesztési és felmondási moratórium miatt a kereskedelmi bankoknál nem keletkezett lejárt, késedelmes, felmondott követelésállomány, így a követeléskezelők nem tudták a portfóliójukat a szokásos ütemben és mértékben folyamatosan bővíteni, pótolni.

A szektorra gyakorolható indirekt negatív hatásként kiemelhető még a 2021 végétől folyamatosan emelkedő kamatkörnyezet, amely azonban már nem csak a világválság következménye. Az elhúzódó veszélyhelyzet során nehéz helyzetbe került követeléskezelők egy részének az emelkedő finanszírozási költségek is jelentős problémát okozhatnak.

A követelésértékesítési piac e kézirat lezárásakor sem kezdett még éledezni, legalábbis a kereskedelmi bankok követelésértékesítéseit tekintve nem. Ennek oka nagyon egyszerűen az, hogy a jogszabály által meghatározott törlesztési moratórium eredményeként még mindig nincs a bankoknál egy értékesíthető (lejárt/felmondott) követelésállomány. Egy banki követelés ugyanis általában akkor válik értékesíthetővé, ha a minimum követeléskezelési tevékenységet a bank már elvégezte. Ez a legtöbb intézménynél legalább két fizetési felszólítás kiküldését és az ügylet felmondását jelenti, ami határnapokkal, megadott teljesítési határidőkkel számolva legalább három-hat hónap banki ügyintézkést jelent. A moratóriumban volt állomány esetén ez a követeléskezelési tevékenység a bankokban is csak a moratórium lezárását követően kezdődhet meg, ezért legkorábban a moratórium lezárását követő második negyedév végére kerülhetnek a követeléskezelési piacra a korábban a moratóriumban részt vett banki követelések is.

Jelen tanulmány a világválság és az ennek kezelésére bevezetett különleges jogrend, illetve annak égisze alatti kormányzati intézkedések követeléskezelésre gyakorolt hatásait kívánja röviden bemutatni.

2. A pandémia hatása a követeléskezelési üzletmenetre

A koronavírus-járványnak az 1. pontban taglalt szakaszai jelentős eltérést mutattak a követeléskezelők mindennapjaiban. Az első hullám során valamennyi szereplő kereste, hogy miként viszonyuljon az új helyzethez, hogyan értelmezze a köznyelv-

ben „boltzárnak” nevezett, 2020. március 16-án meghirdetett intézkedéscsomagot. E szabályok a beutazási korlátozások, nyilvános rendezvények, sportesemények tartása mellett a vendéglátóhelyek és üzlethelyiségek nyitvatartását a reggel 6 és délután 3 óra közti időre korlátozták, és igen szűk körben tették lehetővé bizonyos profilú üzletek működését (élelmiszer, illatszer, drogériai termék, háztartási tisztítószer, vegyi áru, higiéniai papírterméket árusító üzlet, gyógyszertár, gyógyszer-ti segédeszköz, üzemanyag-töltőállomás és a dohányboltok működhetnek a rendelet értelmében).

A *Magyar Közlöny* 2020. évi 56. számában megjelent Kormányrendeletben³ elrendelt kijárási korlátozás 2020. március 28-án 0.00 órakor lépett hatályba, és eredetileg két hétre (április 11-ig) szólt, április 9-én azonban a Kormány határozattal időre meghosszabbította.⁴ A kijárási korlátozások 2020 májusa folyamán először vidéken, majd Budapesten is megszűntek.

A meghirdetett főbb korlátozások a következők voltak:

1. Mindenki köteles volt más emberekkel a szociális érintkezést – a közös háztartásban élők kivételével – a lehető legkisebb mértékűre korlátozni, és a másik embertől lehetőség szerint legalább 1,5 méter távolságot tartani, beleértve a tömegközlekedést is.
2. Vendéglátó üzletben – az ott foglalkoztatottak kivételével – tilos volt tartózkodni. Kivételt képezett az elvitelre alkalmas ételek kiadása és szállítása. Ezzel megszűnt a korábbi rendelkezés, amely a vendéglátó üzletek délután 3 órakor történő bezárását írta elő.
3. A lakóhely, a tartózkodási hely, illetve a magánlakás elhagyására kizárólag a kormányrendeletben meghatározott alapos indokkal kerülhetett sor. A jogalkotó az alapos indoknak minősülő tevékenységeket is meghatározta.

Számos követeléskezelő 2020. március 16-át követően a személyes ügyfélszolgálati nyitvatartását felfüggesztette a kijárási tilalomra tekintettel, és telefonos, illetve elektronikus úton állt az ügyfelek rendelkezésére. Az MNB álláspontja alapján ugyanakkor a személyes ügyfélszolgálatok nyitvatartását és ezzel a pénzügyi szolgáltatások folyamatos elérhetőségét biztosítani kellett, figyelemmel arra, hogy ezt a jogalkotó a kijárási korlátozás alatt is végezhető tevékenységként definiálta.

A 71/2020. Korm. rendelet alapján biztosítani kellett a 65. életévüket betöltött személyek részére a délelőtt 9 és 12 óra közötti időszámban való rendelkezésre állást is – mely időszámban az ott foglalkoztatottak kivételével csak az idősek tartózkodhattak.

³ 71/2020. (III. 27.) Korm. rendelet.

⁴ 95/2020. (IV. 9.) Korm. rendelet a kijárási korlátozás meghosszabbításáról.

2020. november 10-én újabb védelmi intézkedéseket hirdetett ki a Kormány.⁵ Szigorú korlátozásokat vezettek be: bezártak az éttermek, a szállodák, az állatkeretek és egyéb sportlétesítmények, valamint 20.00 és hajnali 5.00 között kijárási tilalom lépett életbe, ami alól csak munkavégzés, vészhelyzet vagy egyéb alapos indok volt kivétel.

A Kormány a kijárási korlátozást 2021. március 29-ig hosszabbította meg.

Mindez nyilvánvalóan a követeléskezelési szektor számára is alapvetően meghatározta a személyes ügyfélkapcsolatok számát. Lényegesen emelkedett a telefonos, illetve az írásbeli kapcsolattartás aránya az ügyfelekkel, ezen belül is a digitális csatornák (e-mail, honlapon történő üzenetküldés) használata vált meghatározóvá.

2.1. Az adós ügyfelekre gyakorolt hatások

A követeléskezelők fő bevételi forrása az adós ügyfelek önkéntes teljesítései, illetve az ő jövedelmükből bírósági végrehajtás keretében eszközölt letiltások. Azonnali és közvetlen hatásként realizálódott egyes, a világjárvány által különösen érintett ágazatokban (az idegenforgalomban, a vendéglátásban, a kulturális ágazatban) dolgozó magánszemély, illetve egyéni vállalkozóként ilyen ágazatokban tevékenykedő ügyfelek bevételi forrásainak drasztikus elapadása.

Sokak számára katasztrofálisan alakult a világjárvány első hulláma, amelynek az érintett ágazatokra gyakorolt hatásai 2020 nyarával valamelyest enyhültek, majd a járvány második hullámában, az oltások széles körű elérhetővé válásával valamennyire mérséklődtek. Azonban még jelen kézirat lezárásakor, túl a harmadik megbetegedési hullámon is érezhető a fogyasztói szokások megváltozása, bizonyos szektorok kisebb-nagyobb átalakulása.

A követeléskezelők többsége átmeneti eljárásrendeket dolgozott ki a pandémia miatt nehéz helyzetbe került ügyfelek részére. Különös nehézséget jelentett, hogy semmilyen biztos támpont nem volt arra vonatkozólag, hogy a vírus elleni küzdelem mennyi időt vehet igénybe, és ennek megfelelően a gazdaság nehéz helyzetbe kerülő szereplői mikor és hogyan tudnak talpra állni.

A helyzetet leginkább a fennálló hitelekre vonatkozó hiteltörlesztési moratórium és az ahhoz hasonlóan, a követeléskezelők által a lejárt, illetve felmondott hitelekre vonatkozó, néhány héttől egészen a pár hónapig terjedő eseti fizetési halasztások

⁵ Lásd a 2020. évi CIX. törvényt a koronavírus-világjárvány második hulláma elleni védekezésről, 484/2020. (XI. 10.) Korm. rendelet a veszélyhelyzet idején alkalmazandó védelmi intézkedések második üteméről.

tompították, amellyel azon ügyfelek időt tudtak nyerni, akiknek törlesztési megállapodása volt a követeléskezelővel.

Viszonylag gyors munkaerőpiaci átrendeződés volt megfigyelhető egyes ágazatokban (pl. a rendezvényszervezés, az előadóművészetek, a logisztika, az áruszállítás, a kiskereskedelem területén), ugyanakkor a munkahely- és ágazatváltás még a helyzethez rugalmasan alkalmazkodó ügyfelek esetén is több hónapot vett igénybe.

A kormányzati intézkedések a vírus elleni védekezés mellett a gazdasági károk tompítására irányultak, így a hiteltörlesztési-, illetve felmondási moratórium mellett a vállalkozások mint munkáltatók terheit igyekeztek csökkenteni:⁶

– Minden magánszemély és vállalkozás 2020. március 18. huszonnégy órakor fennálló hitelének tőke- és kamatfizetési kötelezettségét az év végéig felfüggesztették azzal, hogy a törlesztési moratórium lejártá után a hiteleket tovább kell fizetni. A bankok a moratórium alatt kamatot számolhattak fel a tartozásra, ezáltal a teljes visszafizetendő összeg növekszik, az ügyletek havi törlesztőösszege azonban nem változhat a moratórium lejártát követően sem – ami a gyakorlatban a hitelek futamidejének meghosszabbodását jelenti.

– A rövid lejáratú vállalkozási hiteleket 2020. június 30-ig meghosszabbították.

– A 2020. március 19-től felvett lakossági fogyasztási hitelek THM-ét a Kormány 5,9 százalékos (jegybanki alapkamat plusz 5 százalékpont) maximalizálta az év végéig. A maximalizált THM ugyanakkor nem vonatkozott a jelzáloghitelekre.

– A Kormány 2020. június 30-ig a turizmus, a vendéglátás, a szórakoztatás, a sport, a kultúra és a személyszállítás területén a munkáltatók járulékfizetési kötelezettségét teljesen elengedte, míg a munkavállalók esetében nyugdíjjárulékot nem kellett fizetni, és az egészségbiztosítás díja a törvényi minimumra csökkent.

– A kata szerint adózó taxisok az átalányfizetési kötelezettségük alól június 30-ig mentesültek.

– A fenti ágazatokban a helyiségek bérleti szerződését nem lehetett felmondani, a bérleti díjat nem lehetett megemelni.

– Június 30-ig a turizmusfejlesztési hozzájárulást sem kellett megfizetni.

Valamivel később, bizonyos ágazatokban (pl. szállodaipar, előadóművészet stb.) célzott programok indultak annak érdekében, hogy a közegészségügyi válsághelyzet alatt a vállalkozások, illetve az ott dolgozók helyzete javuljon.

Igazán lényeges, érdemi javulás ugyanakkor csak a védőoltások elterjedését és a korlátozások enyhítését követően volt érezhető, ahogy az élet kezdett visszatérni

⁶ 7/2020. (III. 18.) Korm. rendelet a koronavírus-világjárvány nemzetgazdaságot érintő hatásának enyhítése érdekében szükséges azonnali intézkedésekről.

a normális kerékvágásba. Újranyitottak a vendéglátóhelyek, tapasztalható is volt egyfajta halasztott kereslet, és bár a külföldi vendégek jelentős számban elmaradtak, a belföldi vendékkörre alapozva a legtöbb vállalkozás ismét el tudta kezdeni a szolgáltatást.

A pandémiás helyzet javulását követően már az is tapasztalható volt, hogy a fogyasztók egy részénél nem tűnt indokoltnak a jogszabályok által biztosított törlesztési moratórium igénybevétele. Igaz volt ez azon ügyfelekre is, akiknek akár a teljes pandémiás időszak alatt változatlan volt a keresetük.

A nem a hitelek törlesztésére fordított jövedelem egy részét fogyasztásra fordították, más része a lejárt, már esedékes tartozások részben-egészben történő teljesítését segítette. Utóbbi az elsősorban fedezetlen követeléskezeléssel foglalkozó követeléskezelők munkáját érintette előnyösen, hiszen amíg a még fel nem mondott vagy le nem járt hiteleikből eredő, fennálló hitelek törlesztését az ügyfelek fel tudták függeszteni a moratóriumra tekintettel, a kisebb lejárt tartozások rendezésére vonatkozóan meg tudtak állapodni az így felszabadult havi jövedelmükből.

2.2. A követeléskezelőket mint munkáltatókat érintő hatások

A követeléskezelő vállalkozásokat is érintették a közegészségügyi korlátozások: a 2020. március 11-én bejelentett⁷ veszélyhelyzet mint különleges jogrend, illetve az azt követően néhány napon belül bejelentett korlátozások számos ponton érintették a követeléskezelők működését.

2020. március 15-én jelent meg a Kormányrendelet, amely a bíróságokon rendkívüli ítélkezési szünetet rendelt el, majd március 16-tól nemcsak az iskolákban vezettek be távoktatást, és tiltottak be minden rendezvényt, de március 27-én kihírdették a kijárási korlátozásokat is, valamint a 65 év felettiekre vonatkozó vásárlási időszávot.

A követeléskezelés területén működő munkáltatók (is) igyekeztek a munkavállalók testi épségét, egészségét megőrizni.

Ahol a munkakör és az informatikai feltételek lehetővé tették, a legtöbb munkáltató igyekezett a távmunka lehetőségét biztosítani a munkavállalók részére – többnyire a recepció, a személyes ügyfélfogadás, a fizikai iratmozgatás, -feldolgozás körén kívül –, gyorsan alkalmazkodva az akkor még váratlan és idegen helyzethez. A közoktatás távoktatásra történő átállítása számos munkavállalót nehéz helyzetbe hozott, hiszen munkaidőben gondoskodniuk kellett kiskorú gyermekeik fel-

⁷ 40/2020. (III. 11.) Korm. rendelet veszélyhelyzet kihirdetéséről.

ügyeletéről és a távoktatásba történő beillesztésükről, a saját napi munkájukkal párhuzamosan.

Számos, követeléskezeléssel kapcsolatos munkakörben nem volt ekkor még elterjedt az otthonról történő munkavégzés, ezért (a munkáltató lehetőségei szerint, mérlegelve a munkavállaló e nélküli kiesését a cég folyamataiból) akár komplett asztali munkaállomásokot kellett perifériákkal (monitor, billentyűzet, egér, nyomtató) együtt a munkavállalók otthonába szállítani és megoldani az IT-biztonsági szempontból is megfelelő munkakörnyezet létrehozását, vagy akár céges mobiltelefonnal felszerelni azon munkavállalókat, akik számára a munkavégzés korábban irodai vezetékes telefon használata mellett volt biztosított.

Külön, speciális problémakört jelentett a telefonos ügyfélszolgálatok működtetése, melyek addig többnyire irodai (fizikai) IP-telefonok és -központok mellett működtek.

Az irodán belüli munkavégzés vagy a cég tevékenységének – és ezáltal hatékonyságának – átalakítása helyett át kellett gondolni a telefonos ügyfélszolgálat otthonról végezhető rendszerét, fel kellett építeni egy újfajta működést, ún. soft phone-megoldással – azaz a számítógéphez csatlakoztatott headsetek használatával –, biztonságos internetkapcsolaton keresztül otthoni munkavégzésre átállni, ahol a kimenő hívásokat az automatikus előtárcsázó szoftverek az irodai környezettel azonos módon tudták menedzselni.

Az irodai munkavégzésről az otthoni, távmunkában történő munkavégzésre átállás magával hozta azt is, hogy a munkáltatóknak kockázatértékelést kellett végezniük a munkavállalók bevonásával, értékelve, hogy a biztonságos munkavégzés feltételei adottak-e a munkavállaló tartózkodási helyén, különös tekintettel arra is, hogy az ügyintézés során a banktitok, illetve az ügyfelek személyes adatainak védelme biztosított-e. Erre legkésőbb év vége felé a legtöbb MNB által felügyelt intézmény sort kerített, amikor is a felügyeleti hatóság megjelentette 12/2020-as számú ajánlását a távmunka és a távoli hozzáférés informatikai biztonsági követelményeiről.

Ami a mindennapi működést illeti, az irodai bejáratoknál is kézfertőtlenítő szereket, védőmaszkokat, gumikesztyűket helyeztek ki, emellett a szigorított irodai fertőtlenítő takarítás a napi protokoll részévé vált (akár óránként fertőtlenítve a bejáratoknál a kilincseket, a mellékhelyiségek területét).

Az irodai munkavégzés során a legtöbb munkáltató bevezette a dolgozók valamilyen időszakos rend melletti – például heti vagy kétheti – rotációját, amellyel elkerülhető volt, hogy az esetleges fertőzöttek egyes munkakörökben teljesen kiessenek a munkavégzésből. A nagyszámú otthonról történő munkavégzés lehetővé tette, hogy az irodai munkavégzésben közreműködők között az ülésrendnél a munkavállalók egymástól 1,5–2 méteres távolságban foglaljanak helyet, és munka-

állomásaikat elhagyva, maszkviselés mellett közlekedjenek az iroda épületében. A legtöbb közös tér, étkező használatát elővigyázatossági okokból a munkáltatók általában felfüggesztették (a munkavállalók saját asztaluknál tudták elfogyasztani az ebédjüket, biztonságos távolságban a többi munkavállalótól).

Az esetleges fertőződések vagy igazolt fertőzöttel történő kontaktálást követően a munkáltatót tájékoztatni kellett, aki gondoskodott azon munkavállalók tájékoztatásáról, akik az érintettel kapcsolatba kerülhettek. Több munkáltató azzal támogatta a munkavállalóit, hogy privát egészségügyi szolgáltatóknál finanszírozta az antigén-/PCR-tesztek költségét azok számára, akik a vírus tüneteit mutatták, vagy egy érintett kollégával a munkahelyen kapcsolatba kerültek.

A legtöbb személyes ügyfélszolgálat először a zárás, majd a módosított (többnyire szűkített) ügyfélfogadási idő mellett, szigorított egészségügyi feltételek mentén tartott nyitva, megkövetelve az ügyfelektől is a feltételek betartását (távolságtartás, maszkviselés, 65 év felettiiek idősávja), emellett az ügyfélszolgálati pultoknál olyan átlátszó, biztonsági műanyagból készült védőlemezeket húztak fel, amelyek a cseppfertőzést jelentősen akadályozták az ügyfelek és az ügyintézők között.

Ugyancsak speciális szabályok (maszkviselés, szükség esetén gumikesztyűhasználat, kézfertőtlenítés) bevezetését követte meg a pandémia a személyes ügyfélfelkeresést végző munkavállalók, illetve alvállalkozók vonatkozásában, továbbá a hitel fedezetét képező ingatlanbiztosíték újraértékelését végző ingatlanértékbecslők munkavégzésénél vagy például a követeléskezelő által tulajdonba vett ingatlanok bemutatásánál, értékesítésénél.

Nagy általánosságban el lehet mondani, hogy mind a követeléskezelők, mind a munkáltatók, mind a velük együttműködő kereskedelmi bankok, pénzügyi vállalkozások és alvállalkozók, mind pedig az ügyfelek gyorsan alkalmazkodtak a helyzethez.

Lényegesen csökkent a személyes vagy a papíralapú küldemények száma, megnőtt viszont a telefonos és az elektronikus úton történő kommunikáció volumene, és a sokszor korábban személyesen megkötött (aláírt) megállapodásoknál a felek áttértek az elektronikus okiratok megfelelő tanúsítás melletti, elektronikus úton történő aláírására (pl. engedményezési szerződések a felek között).

A digitalizáció terén elért fejlődés a második és harmadik hullámok során is nagyban segítette, hogy a követeléskezelők az ügyfelekkel folyamatos kapcsolatot tudtak tartani, ezáltal a bevételtermelő képességük – legalábbis önmagában a távmunkára átállás miatt – nem romlott.

A pandémiás helyzet oldódását követően sok munkáltató továbbra is biztosítja változó, de egyre jelentősebb mértékben (heti 1–3 nap) a munkavállalók számára a „home office”-t vagy – akár állandó jelleggel – a távmunkát azon munkakörökben,

amelyek a tapasztalatok szerint ilyen munkaszervezés mellett is eredményesen folytathatók (tipikusan jól mérhető, önállóan végezhető feladatok ezek).

2.3. A követeléskezelési folyamatra gyakorolt következmények

Kifejezetten a követeléskezelési folyamatokra – a már említett közegészségügyi szabályok mellett – néhány lényeges gazdasági és eljárásjogi intézkedés volt hatással, melyekkel e tanulmány későbbi fejezeteiben részletesebben foglalkozom.

Az egyik legjelentősebb jogintézmény a magánszemélyek és vállalkozások 2020. március 18-án, 24 órakor fennálló hitele tőke- és kamatfizetési kötelezettségének (többszöri) felfüggesztése (hiteltörlesztési moratórium), ideértve az előírt egyeztetési szabályokat is. E jogintézmény bevezetése, majd többszöri, ismételt biztosítása a késedelmek kialakulását, illetve az ebből eredő felmondás hiányában követelések érvényesítését vagy értékesítését blokkolta (a jelenleg még moratóriumban lévő ügyletek/ügyletek vonatkozásában jelenleg is fennáll).

A másik, követeléskezelők szempontjából kardinális közvetlen hatású jogintézmény a lakóingatlanokra vonatkozó ingatlanárverési, illetve ugyanezen ingatlanokra vonatkozóan a veszélyhelyzet fennállásáig terjedő kiürítési moratórium. Előbbi elsősorban a jelzálogfedezetes hitelek kezelését ellátó követeléskezelők működését nehezítette meg, utóbbi pedig általánosságban a jogkereső közönség (árverésen ingatlant vásárlók, de akár bérbeadók vagy bármilyen más jogcímen az ingatlan birtoklására jogosult, de birtokon kívüli személyek) számára okoz nem várt nehézségeket.

A koronavírus-járvány közegészségügyi természetéből fakadóan egyes személyes cselekmények tilalma, azok alternatív útra terelése a jogi eljárásokban teljesen logikus és indokolt lépések voltak (pl. bírósági végrehajtás, per, MNB Pénzügyi Békéltető Testület).

3. A különleges jogrend követeléskezelést közvetlenül érintő normái

3.1. Törlesztési moratórium, egyes szerződések különleges elszámolási szabályai

3.1.1. Törlesztési moratórium főbb jellemzői

Hazai sajátosságként mindenképpen említést érdemel, hogy a 2020. március 19-től 2022. december 31-ig tartó hiteltörlesztési moratórium rekordhosszúságú volt, míg a legtöbb európai országban három, vagy legfeljebb kilenc hónapra vezették be.

Minden üzletszerűen kötött hitel- és lízingszerződésre kiterjedt eleinte, miközben a legtöbb európai országban csak az adósok szűkebben meghatározott köre élhet(ett) vele, gyakran rászorultsági alapon. A 2020. évi CVII. törvény utóbb egyes társadalmi csoportokra, illetve pénzügyi nehézséggel küzdő vállalkozásokra korlátozta ezt.

Az üzletszerűen kötött hitel- és lízingszerződések mellett e védelem speciális, Magyarországon releváns ügyleti körökre is kiterjedt: a babaváró hitelek (kezeségvállalási díj), a munkáltatói hitelek, a NET-program adósai részére, valamint a természetes személyek adósságrendezéséről szóló 2015. évi CV. törvény (a továbbiakban: Are tv.) szerinti kötelezettségekre is kiterjed(t).

A részvétel a harmadik szakasztól már nem volt automatikus, hiszen már nem minden 2020. március 19-e előtt folyósított hitelre vonatkozott – kivéve, ha az adós nyilatkozott arról, hogy nem kívánja igénybe venni (opt-out) –, hanem a legtöbb európai országban szokásos módon, külön kérelmezni kellett a moratóriumban történő részvételt (opt-in).

A jogszabály alkalmazására felkészülési idő nem állt rendelkezésre, a bejelentés napján jelent meg a *Magyar Közlöny* 2020. évi 47. számában, azzal, hogy a kihirdetés másnapján hatályba lépett.

A norma úgy szól, hogy – a felek eltérő rendelkezésének hiányában – a veszélyhelyzet fennállása alatt az adósoknak a hitelezők által üzletszerűen nyújtott hitel- és kölcsönszerződésből, illetve pénzügyi lízingszerződésből eredő tőke-, kamat-, illetve díjfizetési kötelezettsége akként módosult, hogy az adós a szerződésből eredő tőke-, kamat-, illetve díjfizetési kötelezettsége teljesítésére fizetési haladékot kapott (fizetési moratórium). A fizetési moratórium nem érintette az adós azon jogát, hogy az eredeti szerződési feltételek szerint teljesítsen.

A szerződések teljesítési határidejének módosulása a szerződést biztosító járulékos és nem járulékos mellékkötelezettségeket is módosította, függetlenül attól, hogy a mellékkötelezettséget szerződésbe foglalták-e a felek, vagy a kötelezett utólag egyoldalú kötelezettségvállaló nyilatkozatot tett-e.

A meghirdetett fizetési moratórium – első ízben – 2020. december 31-éig tartott, amelynek időtartamát a Kormány rendeletével meghosszabbította,⁸ miután a szabályozást a jogalkotó törvényi szinten is megerősítette.⁹

A szerződéses kötelezettségek teljesítésének határideje, illetve a kötelezettségvállalás időtartama a fizetési moratórium idejével meghosszabbodott. A veszély-

⁸ 637/2020. (XII. 22.) Korm. rendelet

⁹ A veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő átmeneti szabályokról és a járványügyi készületségről 2020. évi LVIII. törvény.

helyzet fennállása alatt lejáró szerződés lejárata automatikusan 2020. december 31-i határidőre módosult.

Fontos kiemelni, hogy a törvény szerint módosult szerződéseket a feleknek nem kellett közjegyzői okiratba foglalniuk, és a korábbi közjegyzői okiratok a szerződés módosult tartalmának keretei között érvényesek maradtak.

A fizetési haladék a szerződést biztosító járulékos mellékkötelezettségekre is kiterjed, függetlenül attól, hogy a mellékkötelezettséget szerződésbe foglalták-e a felek, vagy egyoldalú kötelezettségvállaló nyilatkozatot tett a kötelezett.

2020 végén a 2020 októberében elfogadott, az egyes kiemelt társadalmi csoportok, valamint pénzügyi nehézséggel küzdő vállalkozások – tehát már csak korlátozott alanyi kör – helyzetének stabilizálását szolgáló átmeneti intézkedésekről szóló 2020. évi CVII. törvényben szereplő személyi kör részére folytatódott a moratórium, azzal, hogy [a hiteltörlesztési moratórium veszélyhelyzettel kapcsolatos különös szabályainak bevezetéséről szóló 637/2020. (XII. 22.) Korm. rendelet alapján a 2020. CVII. törvény 7. § (1) bekezdésétől eltérően] azon adósnak, aki a 2020. december hónapra esedékes tőke-, kamat- és díjfizetési kötelezettsége teljesítése tekintetében nem élt a veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő átmeneti szabályokról és a járványügyi készülségről szóló 2020. évi LVIII. törvény 9. § (1) bekezdése szerinti fizetési moratóriummal, a fizetési moratórium igénybevételére vonatkozó szándékát előre, írásban vagy a hitelező által rendszeresített elektronikus úton be kellett jelentenie a hitelezőnek.

3.1.2. Kiemelt társadalmi csoportok

A 2020. évi CVII. törvény a természetes személy adósok körét a törvény hatálybalépésének időpontjában munkanélküliek, gyermeket várók, illetve gyermeket nevelő szülők, nyugdíjasok, közfoglalkoztatottak körére korlátozta. Az adóstársak esetén elegendő volt, ha azok egyike a törvény szerint adósnak minősült.

Speciális alanyi és tárgyi hatályt jelentett további három, különleges jogviszony, melyre ugyancsak kiterjedt a moratórium:

- a babaváró támogatásról szóló 44/2019. (III. 12.) Korm. rendelet szerint folyósított kölcsön alapján fizetendő kezességvállalási díjat sem kellett a fizetési moratórium alatt megfizetni;
- a felek eltérő rendelkezésének hiányában a Nemzeti Eszközkezelő Programban részt vevő természetes személyek otthonteremtésének biztosításáról szóló 2018. évi CIII. törvény 7. § (2) bekezdése szerinti részletvevő, illetve bérlő a hatályos, részletvétellel irányuló, illetve lakásbérleti szerződéséből eredő vé-

- telárrészlet-fizetési, illetve bérletidj-fizetési kötelezettsége akként módosult, hogy a részletvevő, illetve a bérlő a szerződésből eredő vételárrészlet-fizetési, illetve bérletidj-fizetési kötelezettsége teljesítésére fizetési haladékot kapott;
- adósnak minősült továbbá az Are. törvényben meghatározott eljárások alatt álló adós, valamint az adós hiteltörlesztési kötelezettségeiért helytállni köteles személy is.

Az 536/2021. Korm. rendelet (IX. 15.) tovább módosította a kiemelt társadalmi csoportok körét. Az egyes jogosultsági körbe tartozás időbeli hatályát a 2020. március 18-át követő időszakban állapította meg, a következő alanyi körrel:

- akiknél a háztartásban a rendelkezésre álló jövedelem tartósan csökken;
- aki legalább 30 napig álláskereső volt, vagy a kérelem benyújtásakor álláskeresőnek minősül;
- aki közfoglalkoztatási jogviszonyban áll(t);
- aki a kérelem benyújtásakor 25. életévét be nem töltött vér szerinti vagy örökbe fogadott gyermeket vagy 25. életévét betöltött megváltozott munkaképességű gyermeket tart el;
- aki a várandósság betöltött 12. hetét meghaladóan gyermeket vár;
- aki saját jogú nyugellátásban vagy hozzátartozói nyugellátásban részesül.

Adóstársak esetén továbbra is elég volt, ha az egyik adóstárs esetében fennállt e feltételek valamelyike. Az adós a kérelem benyújtására akkor is jogosult, ha a felsorolt feltételek szerinti feltételnek megfelelő, a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) szerinti hozzátartozójával él közös háztartásban.

Mindez lényegében olyan széles alanyi kört ölelt fel, hogy nagyon kevés adós nem felelt meg a követelmények valamelyikének, így elsősorban az ügyfelek pénzügyi tudatosságán, belátásán múlt, hogy éltek-e a moratórium adta lehetőséggel.

3.1.3. Vállalkozásokra vonatkozó törlesztési moratórium

A 2020. évi CVII. törvény 14. §-a alapján az olyan gazdasági tevékenységet folytató jogi személy, egyéni cég és egyéni vállalkozó adósokra is kellett alkalmazni a jogszabályt, akik/amelyek a pénzügyi nehézséggel küzdő vállalkozás meghatározásáról szóló kormányrendelet alapján annak minősültek. A 637/2020. (XII. 22.) Korm. rendelet ugyanakkor úgy szövelt, hogy a 14–17. §-ait 2021. június 30-ig nem kell alkalmazni.

Az 536/2021. (IX. 15.) Korm. rendelet határozta meg a pénzügyi nehézséggel küzdő vállalkozások körét, a következő definícióval: vállalkozás tevékenységéből származó nettó árbevétele a kérelem benyújtását megelőző 18 hónapban legalább 25 százalékkal csökkent, valamint a vállalkozás 2020. március 18. és a kérelem benyújtásának napja közötti időszakban a vállalkozás nem kötött kedvezményes gazdaságélénkítő hitel, illetve kölcsön felvételére vonatkozó új szerződést. (A jogalkotó állásfoglalást adott ki arról, hogy mely hitel- és kölcsöntermékek tekinthetők gazdaságélénkítő jellegűnek.)

A vállalkozásokat érintő moratórium vonatkozásában a jogszabály nem tartalmazott olyan részletes kitételt, amely akár portfólióelemzéssel, akár egyéb közhi- teles adatokból kinyerhető lett volna, ezért a hitelintézetek a vállalkozások nyilatkozataira voltak utalva. Erre tekintettel minden esetben felhívták a nyilatkozó ügyfelek figyelmét, hogy a nyilatkozatot büntetőjogi felelősségük tudatában teszik, annak valóságtartalmát a jogalkotó által megjelölt hatóság vagy szerv bármikor ellenőrizheti.

3.1.4. Hitelkártya- és folyószámlahitelekre vonatkozó elszámolási szabályok

A Kormány még egy ponton módosította a moratórium hatálya alatt álló ügyfelek és a hitelezők közötti elszámolási viszonyt.¹⁰ A fizetési moratórium hatálya alá tartozó természetes személy hitelkártya-szerződésére, valamint fizetési számlához kapcsolódó hitelszerződésére (folyószámlahitel) kellett alkalmazni a Korm. ren- deletet, amelyet a jogalkotó annak érdekében hozott, hogy ezen, akár kifejezetten magas kamatlábú termékkel rendelkező adósok se kerüljenek a moratórium igény- bevételével annak lejáratát után – az átlagos kamatú személyi hitelekhez képest – hátrányosabb helyzetbe.

A rendelkezések lényege az volt, hogy amennyiben az adós a szerződés vonat- kozásában a fizetési moratóriumot igénybe vette, és a fizetési moratóriumból e rendelet hatálybalépését megelőzően kilépett, a hitelező a rendelet hatálybalépését követő 60 napon belül a rendelet szabályai szerint átszámította az adósnak a szer- ződés alapján a fizetési moratórium alatt felhalmozódott tartozása összegét.

A szerződés alapján számított tartozás összege és a rendelet szerint átszámított tartozás összege közötti különbözetet a hitelezőnek a rendelet hatálybalépésétől számított 60 napon belül az adós fizetési számláján jóvá kellett írnia, a hitelezővel fennálló számlavezetésre irányuló szerződés hiányában pedig megtérítenie az adós számára.

¹⁰ 537/2021. (IX. 15.) Korm. rendelet.

A fizetési moratórium alatt a szerződés alapján felhalmozódott tartozást a Magyar Nemzeti Bank 2020. február hónapra vonatkozó statisztikai közleményében szereplő, a háztartásoknak nyújtott forint személyi hitelek átlagos évesített kamatlába alkalmazásával kellett a hitelezőnek átszámítania (a továbbiakban: átszámított tartozás), azzal, hogy ha a szerződés szerinti kamat alacsonyabb az átszámítás során alkalmazandó kamat mértékénél, a rendelkezéseket nem kellett alkalmazni.

A fizetési moratórium alatt a szerződés alapján felhalmozódó tartozást az előzőek szerint kellett átszámítani akkor is, ha a fizetési moratórium e rendelet hatálybalépését követően megszűnt, vagy ha e rendelet hatálybalépését követően az adós a fizetési moratóriumból kilép. A tartozás átszámítását ez esetben a hitelezőnek a fizetési moratórium megszűnését követő 60 napon belül kellett elvégeznie, és e határidőben az átszámított tartozás összegéről az adóst tájékoztatnia.

Az átszámított tartozást az adós e tájékoztatás kézhezvételét követő 30 napon belül önkéntesen teljesíthette. Az adós önkéntes teljesítése hiányában az átszámított tartozást az adósnak 12 havi egyenlő részletben kellett megfizetnie. A részlet-szabályokról a hitelezőnek az adós részére tájékoztatást kellett nyújtania.

3.1.5. Felmondási moratórium

A 2020. évi CVII. törvény a 2021. június 30-ig tartó törlesztési moratórium biztosítása mellett felmondási moratóriumot is biztosított azok számára, akik fizetési kötelezettségüket fizetési képességük meggyengülése miatt nem tudták határidőben teljesíteni, valamint a hiteltörlesztési moratórium szabályai nem voltak alkalmazandók rájuk.

A feleknek egyeztetést kellett folytatniuk a kondíciók újratárgyalásáról a fizetőképesség helyreállása érdekében, közös megegyezéssel megállapított feltételekkel, így különösen a tőke-, kamat- és díjfizetési kötelezettség mértékével és teljesítésének esedékességével módosíthatták a hitelszerződést.

A módosult szerződést ugyancsak nem kell(ett) közjegyzői okiratba foglalni, a korábbi közjegyzői okirat a szerződés módosult tartalmának keretei között érvényes. A szerződést biztosító járulékos és nem járulékos mellékkötelezettségeket – ideértve a garanciaszerződést, illetve a garanciavállaló nyilatkozatot – is módosította a szerződésmódosítás, függetlenül attól, hogy a mellékkötelezettséget szerződésbe foglalták a felek, vagy utólag, egyoldalú kötelezettségvállaló nyilatkozatot tett a kötelezett.

Amennyiben ugyanakkor 2021. június 30-ig nem jött létre a hitelező és az adós között új szerződés, a hitelfelmondási tilalom külön intézkedés nélkül megszűnt.

A hiteltörlesztési moratórium, illetve a felmondási moratórium együttesen a kereskedelmi bankokól és a pénzügyi vállalkozásoktól – az addig fél-egy éves periódusokban, rendszeresen érkező – nem teljesítő hitelcsomagok értékesítését teljes egészében leállította. A követeléskezelési piac lényegében a telekommunikációs és a közüzemi szolgáltatási szerződésekből eredő követelések értékesítésére szorítkozott, valamint néhány kisebb piaci szereplő továbbértékesítette korábban vásárolt, vegyes eredetű követeléseit, akár a piacról véglegesen kivonulva. A szűk kínálat miatt a követelés-csomagok fajlagos ára általánosságban véve emelkedett, a növekvő kockázatok ellenére is.

3.2. Szigorított védekezés, illetve a veszélyhelyzet során alkalmazott, követeléskezelést érintő eljárásjogi normák

2021. márciusában, a járvány harmadik hullámában a Kormány ismételten jogszabályt alkotott, amely érdemben befolyásolta a követeléskezelők működési folyamatait. A jogszabály időbeli hatálya először igen rövid időszakra koncentrált, de a későbbiekben számos alkalommal módosították: kezdetben 2021. március 8. és április 5. között definiálták a szigorított védekezést, amelyet aztán április 19-re hosszabbítottak, majd veszélyhelyzetként egészen 2022. január 1-re, végül 2022. június 30-ra módosítottak.¹¹

A 112/2021. (III. 6.) Korm. rendelet tárgyi hatálya a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvényt (a továbbiakban: Vht.), a fizetési meghagyásos eljárásról szóló 2009. évi L. törvényt, a polgári peres és bírósági polgári nemperes eljárásokra vonatkozó, illetve néhány egyéb jogszabályt is érintett, és fogalmazott meg ezek vonatkozásában valamilyen ideiglenes szabályozást a veszélyhelyzet idejére.

A módosítások lényegi tartalmát úgy lehet összefoglalni, hogy bizonyos határidőkre (pl. kézbesítési kifogás, igazolási kérelem) nem számít bele a veszélyhelyzetként definiált időszak, és a személyesen megtehető eljárási cselekményeket korlátozták.

A követeléskezelőket jelentősebben érintő Vht.-módosítások közé három igazán „húsba vágó” érdemi és néhány kisebb rendelkezés került:

Természetes személy adós lakóingatlanának vonatkozásában árverés kitűzése csak a fenti időszakot követő 15 nap után volt lehetséges, azaz 2022. július 15.-ig

¹¹ A veszélyhelyzet során érvényesülő egyes eljárásjogi intézkedések újbóli bevezetéséről 112/2021. (III. 6.) Korm. rendelet, 160/2021. (IV. 1.) Korm. rendelet, majd 271/2021. Korm. rendelet meghosszabbította a hatályát 2022. jan 1-ig, illetve a veszélyhelyzettel összefüggő átmeneti szabályokról szóló 2021. évi XCIX. törvény.

„űr” keletkezett az igényérvényesítési eljárásokban, ezen határidőig ugyanis nem kerülhetett sor új árverés kitűzésére.

Ugyanígy, folyamatos árverésre sem lehetett felhasználónév- és jelszóaktiválást kérni, csak az időszak lejárta után 15 nappal, ami azt jelenti, hogy 2022. július 15. után aktiváltak csak licitálni kívánó felhasználót.

A harmadik lényeges korlátozás a lakóingatlanok kiürítésére vonatkozott. A jogszabály értelmében ingatlan kiürítése iránt, azzal összefüggésben intézkedni, valamint ingatlan kiürítésére irányuló helyszíni eljárási cselekményt foganatosítani csak a szigorított védekezés megszűnését követően lehet, azzal, hogy az intézkedés, eljárási cselekmény lefolytatására, a halasztásra a jegyző értesítésére vonatkozó határidő – a „szokásos” téli moratórium kivételével, amikor arra egyébként sincs lehetőség – a szigorított védekezés megszűnését követő 15. napon kezdődik újra.

Kiseb hatású intézkedéseként érdemes kiemelni még a következő szabályokat, amelyek ugyancsak érintették a követeléskezelők munkáját. Az adós kérelmére a végrehajtás felfüggeszthető volt a bíróság által, ha az adós kifejezetten a járványügyi intézkedések miatt került különös méltánylást érdemlő helyzetbe. Az adóst az eljárás indításakor a részletfizetésről a bírósági végrehajtó kellett, hogy tájékoztassa, és kérésére részletfizetési megállapodást köthettek a végrehajtást kérő hozzájárulása nélkül. Itt a hitelezők számára kockázatot jelenthetett, ha a követeléskezelő számára irreálisan hosszú futamidővel és kondíciókkal kötnek megállapodást, de a gyakorlatban ez nem volt tapasztalható.

A szigorított védekezés idején a jogalkotó kizárta egyes személyes eljárási cselekmények (pl. végrehajtható okirat adós részére történő kézbesítése, hagyományos árverés tartása) bonyolítását vagy a személyes végrehajtói ügyfélfogadást, emellett azonban biztosította például hang- és videókapcsolat folyamatos fenntartására alkalmas eszköz útján – a felvilágosítást kérő azonosítása után – a tájékoztatást, elektronikus eszköz útján történő vagy zárt gyűjtőszekrény útján a kommunikációt, ezzel védve mind az adósok, mind a bírósági végrehajtói irodák személyzetének egészségét.

3.3. Referenciakamatláb-mérték rögzítése (ún. kamatstop)

Ez a jogalkotás a világjárvánnyal is összefüggő nemkívánatos gazdasági hatások közül a kedvezőtlenül alakult kamatkörnyezetre reflektált. Maga a norma is az Alaptörvény 53. cikk (2) bekezdésére, illetve a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény 51/A. §-ára hivatkozik a preambulumban. Mindez eltérést jelentett a fogyasztónak

nyújtott hitelről szóló 2009. évi CLXII. törvény 17/D. § (1) bekezdésétől a referenciamatláshoz kötött jelzáloghitel-szerződések esetén.

A lakossági lakáshitelek 2022. februártól az átlagos mértékű törlesztőrészletre vonatkozó számítások szerint kb. tízezer forinttal fizethetnek havonta kevesebbet, azok kamatát ugyanis a 2021. október végi szinten maximalizálták:

Valamennyi jelzálog-fedezetű hitel esetében, amelynek a 2021. október 27-étől a 2022. június 30-ig tartó időszakra esik a kamatfordulónapja, a február elejétől június végéig tartó időszakban nem a szerződés szerinti, hanem a 2021. október 27-én meghatározott referenciaérték érvényes.¹²

A Korm. rendelet alapján azon jelzáloghitelre volt érvényes a kamatstop, amelyekre a fogyasztónak nyújtott hitelről szóló 2009. évi CLXII. törvény 17/D. §-a az irányadó. (Vagyis a referencia-kamatláshoz kötött kamatozású jelzáloghitelre érvényes a rendelet.) Ezen változó kamatozású lakáshitelek kamata ugyanis akár éven belül is módosulhatott, a változás mértéke pedig valamilyen referenciamutatótól, tipikusan a Budapesti Bankközi Forint Hitelkamatláb, azaz a BUBOR értékétől függ.

A módosítás kiterjedt a feltételeknek megfelelő támogatott lakáshitelekre is, ugyanakkor a többi hitelszerződésre nem volt érvényes a kamatstop: így például a személyi kölcsönök, folyószámlahitelek, hitelkártyák, hosszú kamatperiódusú lakáshitelek kamata a szerződés és a banki szabályok alapján módosulhat. E hiteltermékek – a jelzálogalapú hitelekéhez képest alacsonyabb – törlesztőrészletének esetleges változása nyilván kevésbé megterhelő az adósok számára, így a jogalkotó ezek esetében nem módosította a hitelezők és adósok közötti jogviszonyokat.

2022. február 18-án megjelent továbbá a *Magyar Közlöny*ben a kamatstop kiterjesztéséről szóló rendelet, amellyel a Kormány a jelzálogalapú hitelek mellett a lakáscélú pénzügyi lízingszerződésekre is kiterjesztette a kamatstopot.¹³

Ezen jogszabálynak a követeléskezelőkre és hitelintézetekre gyakorolt hatása jelentős. Az adósok nagy része már nem élt a hiteltörlesztési moratóriummal, ugyanakkor az emelkedő kamatkörnyezet miatt a kötelezettségeiknek – a várakozások szerint – egyre nehezebben tudtak volna eleget tenni: az MNB ugyan ösztönözte a fix kamatperiódusra történő kötelezettségvállalást mind az új hitelek vonatkozásában, mind a régebben folyósított hitelek szerződéseinek módosítására, ezzel azonban a növekvő kamatköltségek miatt az ügyfelek jelentős része nem élt.

Hitelintézeti oldalon a szerződés szerinti és a kamatstop-rendelet alapján jogszabályban megállapított mértékű beszedhető kamat különbözete jelentősen

¹² 782/2021. (XII. 24.) Korm. rendelet.

¹³ 2022. október 14-én a 390/2022. (X. 14.) Korm. rendelet a kamatstop hatályát 2023. június 30-ig meghosszabbította, illetve 2022. november 1-jétől a legfeljebb öt éves kamatperiódusokban rögzített hitelkammattal nyújtott, nem kamattámogatott jelzáloghitel-szerződésekre is kiterjesztette.

rontotta a bankok jövedelmezőségét, követeléskezelői szemszögből nézve – a felek magánjogi viszonyait a fogyasztók javára és érdekében átrendezve – a jogalkotó eredményesen akadályozta meg, hogy fizetési nehézség és ezzel a bankok által átruházható vagy kezelendő állomány alakuljon ki az adósok körében a kamatkörnyezet kedvezőtlen változása miatt.

4. A világválság és különleges jogrend során jelentkező makrogazdasági hatások a követelések kezelésére

4.1. A törlesztési és felmondási moratórium hatásai

A törlesztési moratórium leglényegesebb következménye az adósok és a hitelezők számára is a futamidő meghosszabbodása, két fő okból. Egyrészt a futamidő megnövekedett a moratórium időtartamával. Ez 2022 nyaráig összesen akár 27 hónap lehetett.

Másrészt az ezen időszak alatt ki nem fizetett kamattartozást (kamatos kamat nélkül) úgy kell egyenletesen törleszteni a megváltozó futamidő hátralévő részében, hogy az „beleférjen” a hitel szerződés szerinti törlesztőrészletébe.

Általános válasz nem adható arra a kérdésre, hogy pontosan mennyivel nőtt meg a moratóriumot igénybe vevő adósok ügyletének futamideje, mert ez függ a hitel kamatszintjétől, a hitel lejárat szerkezetétől és a még eredetileg hátra lévő futamidejétől.

2020. májusban még a magánszektornál szembeni hitelállomány 54 százaléka, év végén viszont már csak a 36 százaléka állt moratórium alatt (időközben – bár a válság miatt csökkenő ütemben – a hitelállomány is növekedett, és a 2020. március 18-a után folyósított hitelekre már nem vonatkozott a moratórium).

Volumenét tekintve ez azt jelentette, hogy 2020. májusban a vállalkozások moratóriumos hitelállománya 4700 milliárd forint, a háztartásoké (egyéni vállalkozókkal együtt) 4100 milliárd forint volt. 2020. decemberben ugyanakkor a vállalkozások esetében már csak 2700 milliárd forintot, a háztartások esetében mintegy 3600 milliárd forintot tett ki a moratórium alatt álló hitelállomány.

2021 nyarára ez az arány tovább csökkent: 1200–1500 milliárd forint a vállalkozások, míg 1782 milliárd forint volt hozzávetőlegesen a lakossági törlesztési moratóriumban lévő hitelek állománya.

A jogosult vállalati hitelállomány 55 százaléka vett részt a moratóriumban 2020. májusban, 2021 nyarára ez 34 százalékra csökkent; a háztartásoknál ez az arány kisebb mértékben, 58-ról 25 százalék alá fogyott.

Úgy tűnt tehát, hogy mind a cégek, mind a lakosság körében nőtt azok aránya, akik az idő előrehaladtával a törlesztési moratórium hosszabb távú hátrányait jelentősebbnek kezdték el érezni annak rövid távú előnyeikhez képest, ami 2021 végén e jogintézmény igénybevételenek radikális csökkentéséhez vezetett.

A 2021. őszi végső (jogvesztő) határidő után összesítette a Magyar Bankszövetség, hányan nyilatkoztak arról, hogy továbbra is élni kívánnak a hitelmoratórium lehetőségével. Ők a hitellel rendelkező ügyfelek 6,5 százalékát, a hosszabbításra jogosult ügyfélkörnek pedig mintegy 13 százalékát tették ki.

A Pénzügyminisztérium adatai alapján a teljes lakossági hitelállományon belül a 2021. júniusi 33 százalékról 5 százalékra csökkent a moratóriumban maradó állomány, amely összesen 220 000 lakossági ügyfelet jelent, míg a vállalatok esetében 21 százalékról 2 százalékra csökkent az igénybe vevők hitelállománya a teljes piaci állományhoz képest, ügyfélszámot tekintve ez 3000 kisvállalkozást jelent.

A moratórium reálgazdasági hatásai szempontjából talán az a legfontosabb, mekkora volt a meg nem fizetett törlesztőrészlet, vagyis mekkora likviditás maradt a gazdaságban a moratórium révén.

2020 végéig nagyjából 1800 milliárd forint, vagyis a tárgyévi GDP 3,8 százalékát kitevő addicionális likviditás maradt a gazdaságban – azzal, hogy a háztartások mintegy 600 milliárd forint, a vállalatok mintegy 1200 milliárd forint meg nem fizetett törlesztést halmoztak fel.

Ezen összegekkel értelemszerűen fogalmilag kizárt volt, hogy késedelembe esenek, így a követeléskezelési iparág számára, de a hitelintézetek számára is láthatatlanná vált, hogy mely adósok küzdenek ténylegesen likviditási problémákkal, és melyek azok, akik valamilyen más megfontolásból vették igénybe a törlesztési moratóriumot.

A törlesztési moratórium ugyanakkor csak a még nem felmondott vagy lejárt, fennálló ügyletek teljesítésére vonatkozott, lejárt, felmondott tartozásra vonatkozó megállapodásra nem terjedt ki. Ezek esetében a követeléskezelők dolgoztak ki hosszabb-rövidebb távú fizetési könnyítési megoldásokat a világjárvány által közvetlenül vagy közvetetten érintett adósok számára.

Az MNB ajánlása szerint emellett a még fel nem mondott, vagy le nem járt, azaz nem egy összegben már esedékes követeléssel rendelkező ügyletek vonatkozásában elvárásként fogalmazódott meg az ügyfelek gondoskodóbb kiszolgálása, erre tekintettel a bankok több átstrukturáló exittermék kidolgozását és értékesítését kezdték meg, közreműködve ezzel az ügyfelek moratóriumból való kiléptetésében, illetve a moratóriumot követő lejáratok megelőző hosszabbításában, a kondíciók átszerződésében.

Az átstrukturálások mindezek eredményeként olyan élő, nyitott szerződésállományt jelentenek most a banki portfóliókban, amelyek még nem lejárt, nem ese-

dékes, nem értékesíthető követeléseket tartalmaznak, így a követelésvásárló és -kezelő piac számára mind időben, mind mennyiségben változást jelentenek az előre tervezhető tevékenységeikben.

4.2. Eljárásjogi szabályok hatásai

Az árverések kitűzését, illetve a folyamatos árveréseken a regisztrációs kérelmek aktiválását felfüggesztő rendelkezések következtében a már lényegesen eszkalálódott, konszenzuálisan nem megoldható, elsősorban lakóingatlan-fedezetes hitelekbelől eredő követelések dologi biztosítékainak érvényesítése során lényegesen korlátozódott a követeléskezelők mozgástere, és a fedezet érvényesíthetősége hiányában jelentős veszteséget szenvedtek és szenvednek el a mai napig.

Az ingatlanok bírósági végrehajtás eljárás keretében történő kiürítését gátló rendelkezések pedig ott okoztak érdemi nehézséget a követeléskezelők számára, hogy amennyiben éltek azzal a lehetőséggel, hogy az ingatlan tulajdonát megszerezzék, akár a fedezet tulajdonjogának átvételével, akár egyéb ingatlanforgalmazó társaságukkal nyilvános, elektronikus licit útján jogszerűen megszerezték az ingatlan tulajdonjogát, de az még a tulajdonszerzésekor lakott volt, azok vonatkozásában a birtokbavétel – az önkéntes birtokbaadás kivételével – egészen jelen tanulmány készítéséig elmaradt.

Meglehetősen problémás helyzetet teremt, hogy egy 2020 vége felé árverésen vásárolt lakóingatlanban másfél évig még bent tartózkodik az ott lakó, ugyanakkor sokszor az új tulajdonos fizetési kötelezettsége is felmerül például társasházi közös költség vagy közüzemi díjak rendezése vonatkozásában, holott be sem léphetett az ingatlanba. A volt tulajdonos rendszerint ellenszolgáltatás nélkül lakik ott, a használati díj iránti igény hiába lenne megítélhető, gyakorlati érvényesítése a legtöbbször eredménytelen.

Nyilvánvalóan egyéb, birtokjoggal kapcsolatos vitás helyzetek rendezését – akár egy bérleti szerződés megszegésén alapuló jogvitáét – is érdemben ellehetetleníti ez a jogszabályi korlátozó rendelkezés.

4.3. Egyéb kormányzati gazdasági intézkedések közvetett hatásai

4.3.1. Kamatstop

Közel 470 000 család rendelkezett a rendelet kihirdetésekor olyan folyamatosan szerződésszerűen teljesített jelzáloghitellel, amelyet érint a kamatstop-rendelet.

Számukra ezen jogszabály okozta kamatváltozás komoly segítséget jelenthet egészen 2022 nyaráig.

A rendeletről egyértelműen kiderült, hogy nem a lakosoknak kell megfizetnie a bank elmaradt kamatbevételeit, ugyanis a pénzintézet az elengedett kamat összegével nem növelheti meg sem a tőketartozását, sem a kamattartozását az érintett adósoknak. A hitelező bankok vesztesége 2022 nyaráig ugyanakkor sajtóértesülések alapján előzetes becslés szerint 30 milliárd forint lehet.¹⁴

A kamatstop miatt módosuló szerződést – hasonlóan a többi, világjárvány alatti szerződésmódosításhoz – nem szükséges közjegyzői okiratba foglalni, vagyis ilyen jellegű költsége sem volt az érintett hitel adósainak.

4.3.2. Nyugdíjasok, illetve munkavállalók részére folyósított juttatások, élelmiszer- és üzemanyag hatósági árak

A felsorolt valamennyi intézkedésről elmondható, hogy a juttatások ugyan közvetlenül nem voltak adósságrendezés körébe vonhatók, nem jelentettek közvetlenül letiltható, realizálható jövedelmet, de az adósok egy része azt a még nem felmondott, de különösen a már lejárt tartozásának teljesítésére fordíthatta fogyasztás vagy megtakarítás helyett.

Ez utóbbi egyrészt kétségkívül segített ellensúlyozni a követeléskezelők számára azt a hatást, hogy egyes kényszercselekmények nem elérhetők a veszélyhelyzet alatt.

Másik oldalról azonban a jelen fejezetekben felsorolt intézkedések eredményeként lényegesen kevesebb lejárt követelés keletkezett a hitelintézeteknél és egyéb szolgáltatóknál (telekommunikáció, közüzem), így a követelésvásárlók által már megvásárolt követeléseken elért kedvezőbb bevétel legfeljebb a veszélyhelyzet során meggyengülő ágazatokban dolgozó adósokkal kötött be nem tartott megállapodások, illetve elmaradt bér- és nyugdíjletiltások összegét ellensúlyozták valamennyire.

Főként vagy kizárólag lejárt jelzáloghitelek megvásárlásával és érvényesítésével foglalkozó követeléskezelők számára ugyanakkor a jelentős befektetési igény miatt nem jelentettek érdemi bevételmitigációs lehetőséget a fenti intézkedések, figyelemmel a lakóingatlanok árverezési és ingatlankiürítési tilalmára, amelyek az eszkárlódott, idősebb portfóliók kezelésénél az egyik fő bevételi forrásként elmaradtak.

¹⁴ <https://www.portfolio.hu/bank/20211222/megallitja-a-kormany-a-hitelkamatok-emelkedeset-mit-jelent-pontosan-a-bejelent-es-517824>

4.3.3. Megszűnő járványügyi korlátozások

A 77/2022. (III. 4.) Korm. rendelet 2022. március 7. napjával megszüntette a közterületi maszkviselési kötelezettséget, az egyes szolgáltatások igénybevételének oltási igazolványhoz kötését, a beutazási korlátozásokat, valamint – az állami és önkormányzati szektor mellett – a versenyszférában bevezetett oltási kötelezettséget vagy annak lehetőségét.

Amennyiben a versenyszférában – így akár a követeléskezelési területen is – tevékenykedő munkáltató a munkahelyek koronavírus elleni védelméről szóló 598/2021. (X. 28.) Korm. rendelet alapján védőoltási kötelezettséget vezetett be, a 77/2022. (III. 4.) Korm. rendelet alapján elektronikus úton (ideértve az e-mail használatát) vagy papíralapon haladéktalanul tájékoztatnia kellett az érintett személyt a munkavégzési és rendelkezésre állási kötelezettség helyreállításának kezdő időpontjáról.

A korlátozások megszűnésével a legtöbb követeléskezelő részben-egészben felüggesztette, megszüntette a munkavállalók, illetve az ügyfelek számára előírt maszkviselést, ugyanakkor számos más, higiéniai feltétel maradt érvényben, így például a plexilapok az ügyfélszolgálatokon, a kézfertőtlenítők használata, a távolságtartás, de akár a távmunka lehetősége is valamilyen mértékben – a személyes munkavégzést nem feltétlenül igénylő munkakörök esetén.

5. Összefoglaló

A követeléskezelési piaci szereplők nagy része arra számít, hogy az árverési moratórium 2022 nyarán véget ér,¹⁵ a további meghosszabbítást ugyanis már jelentősen hátrányosnak és kontraproduktívnak tartanak.

A hiteltörlesztési moratórium lejártával a törlesztések¹⁶ és az árverések elindulhatnak, illetve 2022 őszén a téli moratórium kezdetéig a több, mint egy éve árverésen vásárolt ingatlanok kiürítései is elkezdődhetnek, ha a veszélyhelyzet – de legalábbis a végrehajtási korlátozások – megszűnnek.¹⁷

¹⁵ E várakozás helyesnek bizonyult.

¹⁶ A 216/2022. (VI. 17.) Korm. rendelet szerinti fizetési moratórium végül, további hosszabbítást követően, 2022. december 31-én ért véget, illetve a 292/2022. (VIII. 8.) Korm. rendeletben fizetési moratóriumot biztosítottak a mezőgazdasági gazdálkodók hitel-, kölcsönszerződéseire és pénzügyi lízingszerződéseire 2023. december 31-ig.

¹⁷ A Magyar Bírósági Végrehajtói Kamara kapacitásaihoz mérten sor került ingatlankiürítésekre, melyek azonban várhatóan csak 2023-ban fejeződnek be, tekintettel a téli moratóriumra.

A jelentős infláció és az emelkedő kamatkörnyezet természetesen 2023-ban is befolyásolhatja a nem teljesítő (ún. NPL) hitelek arányát, annak függvényében is, hogy a kamatstop lejártáig az ügyfelek esetlegesen módosítják-e kamatperiódusuk hosszát, illetve erre milyen „áron” lesz lehetőségük.

A világ egyik leghosszabb időre szóló hiteltörlesztési moratóriuma védte az adósokat, a végrehajtási korlátozások ilyen sokáig történő fenntartása azonban kérdésessé tette a fedezetek biztosítéki jellegét, de azok hitelezéskor megállapított értékét és az érvényesíthetőségükkel kalkulált költségeket, határidőket mindenképp.

A jobbiztonságra gyakorolt hatások közül érdemes kiemelni a rendszerint nagyon rövid, akár 1-2 munkanapos felkészülési időt, a jogalkotás nehezen áttekinthető szisztémáját (törvények és kormányrendeletek sokszor szövevényes hálója), ami a transzparenciát és a jogalkalmazást nehezítette.

A hitelezők jogaihoz képest – a jogalkotó által sérülékenyebbnek ítélt – adósi jogok több ízben látható előnyt élveztek (árverés, kiürítés, foglalás-adósságrendezés alól mentes jövedelmi-vagyoni elemek, kamatstop), annak ellenére is, hogy bizonyos intézkedések olyan eseményeket, státuszokat befolyásoltak, amelyekbe visszamenőlegesen avatkozott be a jogalkotó (ismét említve itt az árverésen már megvásárolt, azonban nem kiüríthető ingatlanok körét), a már moratórium előtt késedelmes ügyletek eseteit, amelyeknél a moratórium az ügyfelet attól mentette meg, hogy a felmondott követelés értékesítésre, valamint érvényesítésre kerülhessen, akár az elsődleges jogosult, akár értékesítés eredményeként a követelésvásárló által.

Végül, de nem utolsósorban a moratóriumok miatt a követelések elévülése egyre inkább fenyegeti a követeléskezelőket, és nem nyugszanak, vagy szakadnak meg a határidők, hogy az olyan időszakokban, amikor a követeléskezelő törvényes úton nem tud a követelés fedezetéből a jogos igényének kielégítéséről gondoskodni bírósági végrehajtás keretében, ne a hitelező terhére kerüljön ez értékelésre. Tekintettel a moratórium hosszára, ez jelentős problémákat is okozhat, és minden 3-4 éven túli követelés esetén fokozottabb monitoring- és felülvizsgálati feladatok állnak a követeléseket kezelő cégek előtt.

A jobbiztonságot és a kiszámítható befektetői környezetet lényegesen segítené, ha a szektor által régóta szorgalmazott követeléskezelési törvénnyel kapcsolatosan a jogalkotó és a szektor nagyobb szereplői asztalhoz ülnének, és megállapodás születne. Egy önálló követeléskezelési törvény számos nyitott kérdést rendezhetne, így például a jelenleg a követeléskezelők számára kifejezetten hátrányosan értelmezett, illetve nem szabályozott adatkezelés jogalapját törvényi alapra helyezhetné. Törvényi szintű rendezésre kerülne emellett az is, hogy az esetleges gazdasági válságok során milyen intézkedések hozhatók meg, mely ügyfélkörre – összhang-

ban a befektetővédelmi-tulajdonvédelmi Alaptörvényben biztosított jogok elengedhetetlen és szükséges mértékű korlátozásával.

Ha a jövőbeni lehetőségek oldaláról vizsgáljuk meg az elmúlt időszakot, az kétségkívül elmondható, hogy az adós ügyfelek egyre növekvő mértékben vették igénybe a telefonos, illetve az elektronikus csatornákat, melyben még rengeteg lehetőség rejlik, különösen ha ezt a jogalkotó ösztönzi, és elismeri. Számottevően csökkenthetők lennének az igényérvényesítés járulékos költségei, ha a digitalizációs lehetőségeket a felek – ideértve a követeléskezelők és az adós ügyfelek mellett a közjegyzőket és az önálló bírósági végrehajtókat is – jobban ki tudnák aknázni. Az akadályok egy része technikai, így például nincs arra lehetőség, hogy akár az adós ügyfelek, akár a hitelezők nemperes eljárásuk állásáról, státuszáról adatot online lekérdezzék valamilyen arra alkalmas felületről, vagy gondolhatunk a számos adatbiztonsági elvárásra, ami felmerül e-mail-címekre küldött mellékletek elektronikus aláírásával, titkosításával és jelszóval történő ellátásával kapcsolatosan. Kifejezett akadályként tekinthetünk akár egyes szabályozásokra is: például postai úton történő, igazolt levélküldéssel kapcsolatos elvárások panaszkezelés esetén, még e-mail útján érkező panasz esetén is postai megküldést is elvárva a követeléskezelőtől.

Valamennyi követeléskezelő törekedett teljes empátiával viseltetni a világvárvány során bajba jutott ágazatban dolgozó munkavállalók iránt, ugyanakkor mindkét fél – a hitelezők és adósok – érdekeit szem előtt tartó jogi szabályozás kialakítására és folyamatos fenntartására válságidőszakban is szükséges figyelni. A jövőre nézve is fontos tanulság, hogy a hitelezői jogok esetleges korlátozását célszerű a szükséges lehető legrövidebb időszakra fenntartani.

Közvetett hatás továbbá, hogy a biztosítékérvényesítés valós lehetősége, azaz a lakóingatlanok árverési fenyegetettségének hiányában az adós ügyfelek kevésbé kooperatívak, nem próbálják meg az ingatlant önkéntesen vagy a hitelezővel egyeztetett keretek között értékesíteni vagy bármilyen refinanszírozást keresni, részletfizetést vállalni, így a követeléskezelési piacon nemcsak az ingatlanok árverés útján történő értékesítéséből eredő bevétel hiányzik, hanem a konszenzuális megoldások igénybevétele, eredményessége is elmarad. Mindeközben ugyanakkor a tartozások kamatoznak, így végső soron a passzív, együtt nem működő adósok helyzete nem javul.

Az idő előrehaladtával érdemben elvált a világvárvány és a gazdasági hatásainak kezelése, kevésbé tűnnek indokoltnak egyes alapjogi korlátozások a hitelezőkkel szemben, miközben akár tömegrendezvények is tarthatóak, és a polgárok szabadon mozoghatnak, magas oltottság mellett. Arra is érdemes kitérni, hogy nem csak a követeléskezelőket érinti érzékenyen pl. a kiürítési moratórium.

Fentiek mellett elmondható, hogy az MNB-nek mint felügyeleti szervnek a moratóriumhoz való hozzáállása is változott annak hosszabbodásával. A pandémiás helyzet kezdetén a felügyelet azon az állásponton volt, hogy nincs lehetőség a moratóriumot igénybe vevő ügyfelek hátrányos megkülönböztetésére a finanszírozásokban és az ügykezelésben.

A veszélyhelyzet – és ezáltal a moratórium – első meghosszabbításakor azonban már átstrukturált állományként történő kezelést várt el a hitelintézetektől, egyfajta fordított bizonyítási elvet szem előtt tartva. Eszerint kizárólag azon moratóriumban lévő (akár lakossági, akár vállalati) ügyfél nem számított nehézséggel küzdőnek, aki egy meghatározott kritériumrendszer szerint teljesítőnek tekinthető. A kritériumok között jellemzően a fizetőképességet, a pénzügyi tartalékot, a számlaforgalmat lehetett vizsgálni, és az ügyleteket ezek mentén kellett minősíteni.

A moratórium harmadik meghosszabbításakor, amikor a jogszabály értelmében már nem volt elegendő a ráutaló magatartás, az ügyfelek csak kifejezett nyilatkozással vehettek részt a moratóriumban. Az MNB ezen harmadik moratóriumos szakaszban szigorítást nem vezetett be, előírta azonban a hitelintézetek számára, hogy a moratóriumos portfóliót fokozott figyelemmel kezeljék, lehetőség szerint biztosítsák az átstrukturálási megoldásokat valamennyi ügyfél és ügylettípus esetén – pre-workout és behajtási szakértők rendelkezésre állása mellett.

Ez az elvárt gondoskodás a követelésvásárlói-kezelői szektor számára további nehézséget jelent, tekintettel arra, hogy az egyébként fizetési nehézséggel küzdő ügyfelek vonatkozásában a bankok nem kezdik meg a behajtást, hanem időben eltolva azokat kedvezményeket, könnyítéseket adnak az ügyfelek számára. Nem történik meg a követelések esedékessé tétele – sok esetben akkor sem, ha az ügyfél helyzetére és fizetőképességére tekintettel indokolt lenne –, ezért nem keletkezik olyan állomány, amely a követelésvásárlói piac számára elérhetővé válna.

Ez alól egy szűkebb követelésállomány képez kivételt, nevezetesen a 2020. március 18. után finanszírozott portfólió NPL-része, amelyek az előzetes várakozások szerint 2022. II. negyedévtől elérhetővé váltak volna az értékesítési piacon. Erre azonban 2023 év elejéig nem került sor.

Mindezeken túl az MNB által megfogalmazott elvárásoknak megfelelően a követeléskezelők is elsősorban konszenzuális megoldásokra törekedve igyekeznek a nehéz helyzetbe került adósokkal megállapodni – akár a tartozások átütemezéséről, akár a még fel nem mondott ügyletek esetén a fix kamatperiódusra történő áttéréssel –, azóta azonban már nemcsak a világválság, hanem az ukrán–orosz konfliktus és az azzal kapcsolatosan kibontakozó gazdasági válság is befolyásolja a teljesítéseket és a piacot.

Az energiaválság, a földgáz, a kőolaj, illetve az üzemanyag világpiaci árának robbanásszerű emelkedése, az általános alapanyaghiány (amely jelenti például a

mezőgazdasági alaptermékek – műtrágya, takarmány –, illetve az autógyártás bizonyos alkatrészeinek – mint például chipek, vezetékek – beszerzési nehézségeit), az élelmiszerárak, az infláció ellen kamatemeléssel védekező jegybanki politika stb. nem csak bizonyos szektorokat érint. Vannak azonban olyan iparágak és ezáltal adósok, ügyfelek, amelyeknél jelentős változásokat és nehézségeket okoz, és jelenleg még egy időtávban bizonytalan, előre nem látható időszakra kellene megoldásokat kidolgozni e problémák kezelésére.

A kihirdetett szankciók, illetve rejtett, de ismert nehézségek közvetlen és közvetett hatásai tehát 2022 tavaszától ismét olyan feladat elé állították a jogalkotót és a gazdasági élet szereplőit – köztük a követeléskezelőket is –, amelynek hatásait és következményeit egyelőre legfeljebb becsülni lehet.

DR. KÁRPÁTI JÓZSEF

dékán, egyetemi docens

Neumann János Egyetem Gazdaságtudományi Kar (Kecskemét)

A VILÁGJÁRVÁNY HATÁSAI A MUNKAERŐPIACRA ÉS A FOGLALKOZTATÁS JOGI KÖRNYEZETÉRE

A 2020 elején bekövetkezett pandémiás robbanás sok tekintetben „épp a legrosszabbkor” érte az európai kontinenst. Nehéz lenne felsorolni azokat a tovagyrúzó hatásokat, amelyeket a járvány okozott világszerte társadalmi, gazdasági, technológiai, sőt vallási, filozófiai, morális és még számos értelemben. Kétségtelen tény, hogy nagymértékben megváltoztatta a globális ellátási láncok működési rendszerét és a munkaadók és munkavállalók egymáshoz fűződő viszonyát is a gazdaság számos szektorában. A munkavégzési szokások változásához kapcsolódó folyamatok azonban régebb óta tartanak, és nem kizárólag a mostani világjárványhoz kötődnek.

Jelen tanulmány áttekintést nyújt a Covid-19-járvány kitörését megelőző európai munkaerőpiaci helyzetről, rávilágít azokra a nagyobb ívű folyamatokra, amelyek már a 2000-es évek óta velünk vannak az Európai Unióban, és megvizsgálja, hogy milyen további fejleményekkel járt az elmúlt két év a munkaerő felhasználásának szabályozási és gazdasági környezetében. Vannak, lesznek területi különbségek, melyeket a tanulmány szintén kiemel.

1. Munkaerőpiaci folyamatok a Covid-19 előtt

A foglalkoztatás feltételeinek kiszámíthatósága a 20. század utolsó harmadára keleten és nyugaton, mind a szocialista, mind a tőkés államokban egyaránt fontos, szabályozott és elismert alapvető értékévé vált. Ennek talán legfontosabb kerete a stabil, mindkét fél számára jogokat, kötelezettségeket keletkeztető, lehetőleg határozatlan idejű (vagy legalábbis hosszabb távra szóló határozott idejű) munkaszerződés- és munkaviszony-alapú gondolkodás sztenderddé válása, és az ezt az uralkodó nézetet visszatükröző jogi szabályozás volt.

A fejlettnek tekintett társadalmakban elterjedtek a táppénz- és nyugdíjrendszerek, a munkásokat támogató beteg- és balesetbiztosító, önszegélyező szervezetek, és a legtöbb fejlett országban a szakszervezetek a munkahelyek erős érdekvédelmi

közegévé váltak. Mindezek stabil alapját képezték tehát a hosszú távú munkaviszony-alapú gondolkodásnak.

Emellett a négy szabadságjog eszmerendszere, azon belül is a személyek (pon-
tosabban a munkaerő) szabad áramlása és letelepedése az egyik alapvető integrációs szemponttá vált egész Európa társadalmi és gazdasági folyamataiban. Az Európai Unió olyan fundamentális értékeleme ez, amelynek szerepe már az 1957-es Római Szerződés – illetve szerződések – aláírásakor is kiemelt volt, valamint a bennük foglalt alapokat megerősítő 2007-es Lisszaboni Szerződés és annak jogszabályi kihirdetése során is a középpontban maradt.

A szabadságjogok eredeti kidolgozásakor persze nem voltak még olyan jelenségek a fókuszban, mint az európai társadalmak öregedése, a szakember- és a munkaerőhiány, az ehhez kapcsolódó keletről nyugatra irányuló gazdasági célú vándorlás, valamint a külső bevándorlás okozta kulturális, gazdasági és biztonságpolitikai feszültségek.

Ugyanakkor az unió folyamatos bővülésével – és majd különösen a 2004-től indult keleti bővítéssel – mindig is erős hangsúly került Nyugat és Kelet, illetve Dél és Észak egyenlőtlenségeinek a mértékére. Mindezen gazdasági és társadalmi különbségek csökkentése, az erősebb kohézió létrehozása, a régiók fejlettségének közelítése az EU legfontosabb vezérelveinek egyike.

Általában véve az egész európai munkaerőpiacot felívelő időszakában érte a koronavírus-járvány. 2000 és 2019 között a Nagy-Britanniával együtt értelmezett EU-28 tagállamok folyóáras, egy főre jutó GDP-je közel 25 százalékkal növekedett. Ezt a húszévnnyi gazdasági növekedést azonban csak a foglalkoztatás és a technológia új dimenzióinak megnyitásával lehetett véghez vinni. A 2000-es évektől kezdve tehát folyamatosan növekvőben volt a foglalkoztatottak aránya Európában a felfutó termelés erőforrásigényének erős növekedése hatására. Ez a megnövekedett foglalkoztatási igény magával hozta bizonyos munkavállalói-érdekvédelmi szabályok lazulását, és a fiatalabb munkavállalói generáció piacra lépésével új jelenségeket is a hagyományos, rugalmatlan munkaszerződések mellé. Ezzel párhuzamosan az Európa-2020 Stratégiában kitűzték azt az ambiciózus célt, hogy az aktív korú (20–64 év közötti) népesség foglalkoztatási rátája érje el a 75 százalékot, amit majdnem sikerült is elérni, sőt, bizonyos országok jelentősen túlteljesítették ezt az arányt.¹

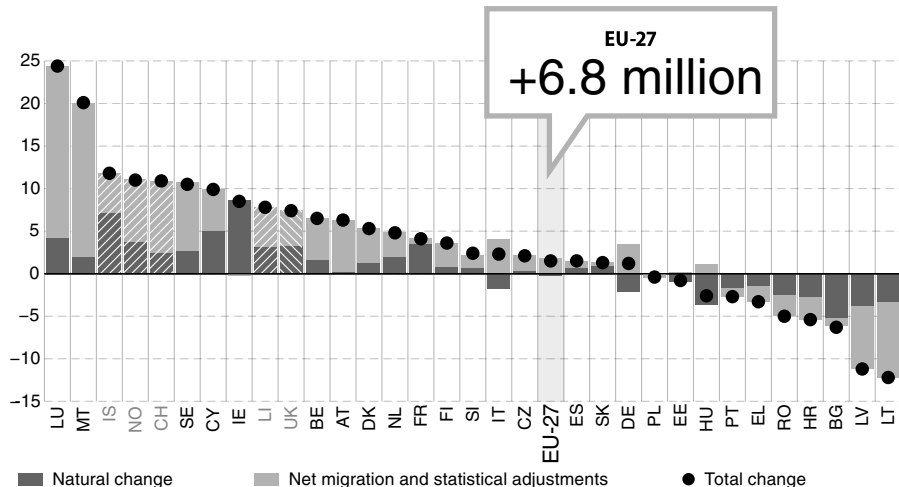
Össességében három fő tényező volt a munkaerőpiaci fejlődés mozgatórugója a 2000-es években. Először is az európai kormányok a gazdaságélénkítés érdekében hajlandóak voltak bizonyos munkavállalói érdekekkel szemben a munkaadói oldal kívánásaira alapozva jogi engedményeket tenni a munkavállalás szabályrendsze-

¹ EMCO-SPC, 2019.

rében. Másodszor, a fiatalabb generáció színre lépésével egyre szélesebb körben kerültek a piacra a rugalmasabb munkavállalási feltételeket elfogadók. Ők a változó munkavállalói attitűd és a technológiai fejlődés adta lehetőségek miatt nem kötődtek annyira az élethosszig tartó munkahely ideáljához, harmadszor pedig a munkavállalási célú vándorlásból eredően megnőtt a munkajogi szempontból sebezhetőbb, de ezen az áron is megélni, boldogulni vágyó, olykor korlátozottan tájékozott munkaerő jelenléte, elsősorban Nyugat-Európában.²

Hozzá kell azonban tenni, hogy már az EMCO 2019-es jelentés is megállapította, miszerint az EU munkaerőpiaca álláshelyek száma szempontjából intenzíven növekedett ugyan, ám a ledolgozott munkaórák mérőszáma szempontjából már nem volt ilyen impozáns a növekedés. Ebben a tekintetben ugyanis a 2008-as pénzügyi válság előtti szintet a látható fejlődés ellenére sem sikerült a Covid-19-járvány kitöréséig meghaladni (EMCO-SPC 2019). Erre az álláshelyek versus munkaórák jelenségre később még visszatérek.

A pénzügyi válságot eredményező 2007–2008-as évek után indítva a vizsgálatot, a 2009 és 2019 közötti egy évtized alatt az EU-27 népessége 440 millióról közel 6,8 millió fővel nőtt.³ A növekedés azonban területileg rendkívül különbözően érintette a tagállamokat, és a forrásai sem azonosak.

1. ábra: Európai országok népességének relatív változása 10 év alatt (százalék, 2009 = 0. Forrás: Eurostat, 2020a.)

² KÁRPÁTI–BOGNÁR, 2020.

³ Eurostat, DEMO_PJAN.

Luxemburg és Málta mint pár százezres lakosságú törpeállamok megdöbbentő relatív mértékben, 20-25 százalékkal növelték a népességüket egyetlen évtized alatt, mindkét esetben egyértelműen a bevándorlásnak köszönhetően. Mindössze Cipruson, Írországban és Franciaországban volt a természetes népességszaporulatnak köszönhetően 5 százalék körüli a növekedés, az összes többi, növekedést produkáló államban a vándorlás volt az eredmény forrása. A kisebb lélekszámú országok között szomszédunk, Ausztria 7 százalék körüli népességnövekedése is a bevándorlásnak volt köszönhető, míg az európai léptékben igazán nagy népességűnek számító Olaszország és Németország is jelentős mértékben fogadott be külföldieket. (Ugyanakkor esetükben a magas természetes népességfogyás rontotta a lakosság-szám egyébként növekvő összképét.)

A munkavállalás szempontjából, egységes fogalmak szerint az aktívnak tekintett 20–64 éves korosztályban a foglalkoztatottak száma ugyanezen időszak alatt az EU-27 államokban összesen 180 milliőről 190 millióra növekedett.⁴

Érdekes módon, miközben Ausztriában a 2009-es 3,7 millió aktív korú foglalkoztatotról – a jelzett magas arányú bevándorlásalapú népességnövekedés mellett is – mindössze hozzávetőleg 10 százalékkal, 4,1 millióra nőtt a korosztályban a foglalkoztatottak száma, addig Magyarországon a szignifikáns népességcsökkenés mellett is a 2009-es 3,8 milliőről egy évtized alatt közel 20 százalékkal, 4,5 millióra emelkedett az aktív korcsoportban a foglalkoztatottak száma. Vagyis az aktív korú munkaerő foglalkoztatásba történő bevonása hazánkban az osztrák gazdasághoz képest majdnem kétszeres mértékben növekedett.

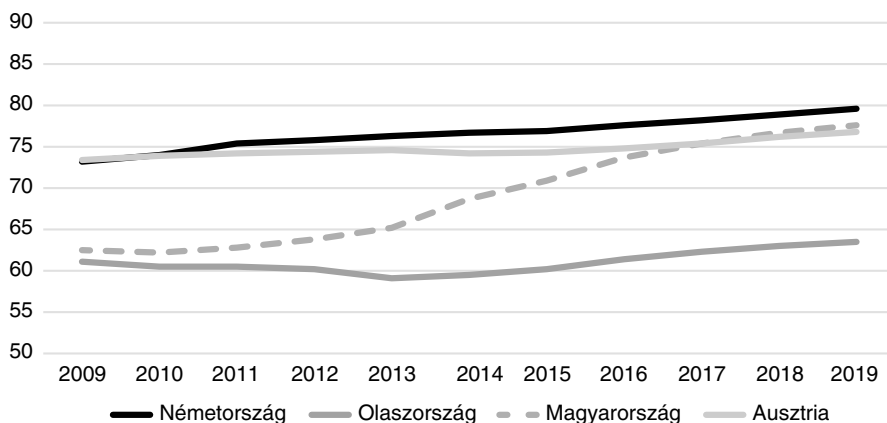
Olaszországban ugyancsak kevéssé volt sikeres az aktív korú munkaerő-felhasználás növelése, hiszen a 2009-es 21,9 milliőről tíz év alatt mindössze 22,3 millióra nőtt a 20–64 éves foglalkoztatottak száma. Vagyis csak az osztrák munkaerőpiaccéval azonos nominális létszámban nőtt a munkavállalói lélekszámuk, miközben az olasz gazdaság ötször akkora méretű munkaerőpiaccal működik. A foglalkoztatás teljes európai növekedésének legnagyobb részéért egyébként főképp a német gazdaság pozitív teljesítménye volt felelős az évtized során, ahol is több, mint 3 millió fővel, közel 10 százalékkal növelték az aktív korú foglalkoztatottak számát.⁵ Ezzel az aktív korú lakosság foglalkoztatási rátája Németországban elérte a 80 százalékot, ami a lakosság magas és tovább növekvő számát is figyelembe véve kiemelkedő teljesítmény. A teljes lakosság arányához mérten bekövetkezett változásokat a négy kiválasztott országra a 2. ábra mutatja be.

Hangsúlyozzuk, hogy ez a mutatószám a gazdasági teljesítményre még nem enged önmagában következtetni, a jelen tanulmányban vizsgált munkaerőpiaci

⁴ Eurostat, 2022a.

⁵ Eurostat, 2022a.

jelenségek szempontjából azonban lényeges területi különbségekre igyekeznek rávilágítani.

2. ábra: A foglalkoztatottak arányának változása a teljes aktív korú lakosság arányában egyes európai országokban, 2009–2019 (százalék).

(Forrás: saját szerkesztés Eurostat-dinamikus adatok alapján.)

Pusztán elméleti közgazdaságtani szempontokból nézve a munkaerő gazdasági célú mozgása az ideális piacok jellemzője: a munkaerő a mi esetünkben oda vándorolhat az EU-n belül, ahol szükség van rá, ahol megfizetik, ahol a legnagyobb mértékben járul hozzá a gazdaság teljesítményének növekedéséhez és az innovációkhoz. Mindezek mellett az EU az Unión kívülről jövő munkaerő felszívásával is operálhat. A fejlett nyugat-európai gazdaságok sok tekintetben régóta felkészülten kezelték ezt a munkavállalási célú migrációt – a gazdaságuk működtetését részben egyenesen a keleti EU-bővítésre alapozták.⁶

Közgazdasági modellekben azonban ritkán szerepelnek olyan tényezők, mint a munkavállalói jogok megsértése, nyelvi nehézségek, kulturális különbségek, vélt vagy valós fizetésbeli eltérések és munkaegészségügyi-munkabiztonsági kihívások, amelyek azonban jellemzik ezeket a rugalmas munkaerőpiacot teremtő nemzetgazdaságokat.

Ez a helyzetkép sem a világjárvány vagy az azt megelőző migrációs hullám miatt alakult ki Európában, hanem már jóval korábban. Az idézett jelenségek társadalmi kockázata már a 2000-es évek elejétől jelentkezett a munkaerőpiacon. A változás lényege, hogy a keynesi gazdaságmodell felől (jóléti állam, állami irányítási eszközök, erős munkaügyi kapcsolatok és munkavállalói jogok) a gazda-

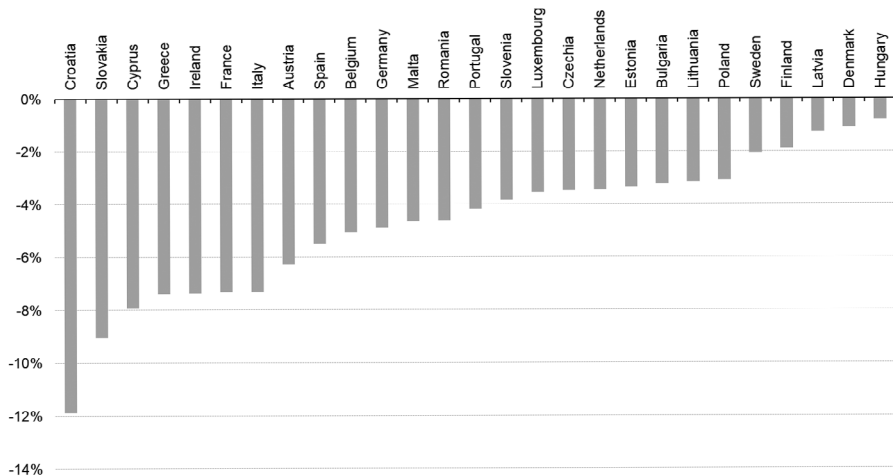
⁶ KOTIKOVÁ–CUHLOVÁ, 2018.

ságélénkítés érdekében egy neoliberais működés felé mozdultak el a fejlett ipari országok, amelyben flexibilizált szabályokkal, az alkalmi, rövid távú és alternatív munkavállalást a munkaadók érdekeinek mentén lehetővé tevő megoldásokkal biztosították a munkaerő ki- és belépésének egyszerűsítését.

2. A Covid-19-járvány hatásai a munkajövedelmekre – európai összehasonlítás

A pandémia a fent jellemzett növekvő, ám sérülékenynek is tűnő európai munkaerőpiaci állapotot új nehézségekkel terhelte: 2020-ban a foglalkoztatottak összes munkajövedelme az Európai Unióban összességében közel 5 százalékkal csökkent az előző évhez képest. A munkából származó jövedelem csökkenése három fő tényező miatt következett be: elsősorban a fizetetlen távollétek elrendelése, másodsorban a 20 százalékot meghaladó mértékű munkaidő-csökkentések, harmadrészt a tényleges elbocsátások miatt.

Az EU-27 tagállamokban a krízis nem egyforma mértékben gyűrűzött be a fizetésekbe és az egyes szektorokba. Emellett jelentős szerepe volt a meghozott kormányzati támogató intézkedések ellenhatásának is. Mindezeket támasztom alá adatok elemzésével a tanulmányom itt következő részében.

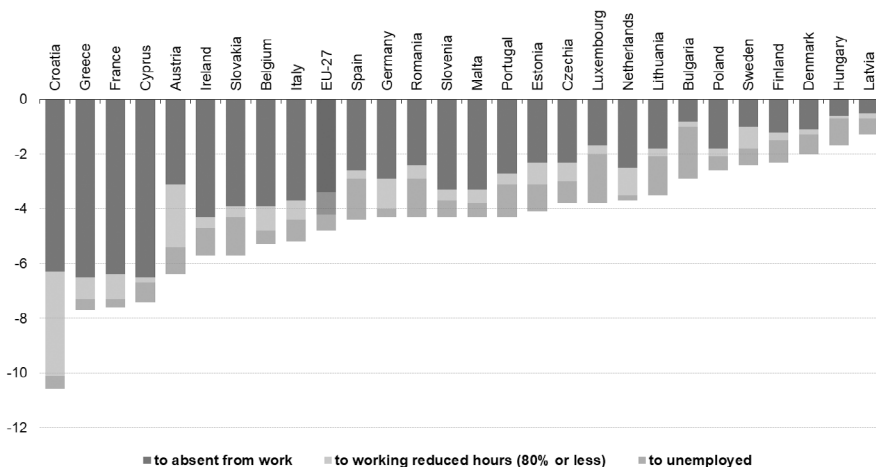
Source: Eurostat

eurostat

3. ábra: A medián munkajövedelem változása 2020-ban, az előző évhez mérten (százalék)

A medián munkajövedelem azt jelenti, hogy a vizsgálat tárgya kiinduláskor az a helyzeti középértéket képező jövedelem, amelynél az adott ország munkavállalóinak fele többet, másik fele kevesebbet keres. A torzító hatások jobban kiküszöbölhetőek e középérték alkalmazásával, mintha az átlagbérekkel végeznénk elemzést, így a medián-munkajövedelem meg tudja testesíteni az adott ország igazi „átlagkeresőjét”.

A 3. ábrán látható adatokat akként értelmezhetjük, hogy míg Horvátország, Szlovákia, Ciprus vagy Görögország esetében általában az egész társadalom munkajövedelem-szintje jelentősen esett, hiszen nagy mértékű a mediánjövedelem csökkenése, addig a sor elején végző Lettországból, Dániából és Magyarországon a közepes keresetűek munkajövedelmei alig változtak a krízis évében. Ez meglehetősen jó hír, és igazolja a kormányzat mentőakcióit, azonban még számos elemzési szempontból kiegészítésre szorul.

Source: Eurostat

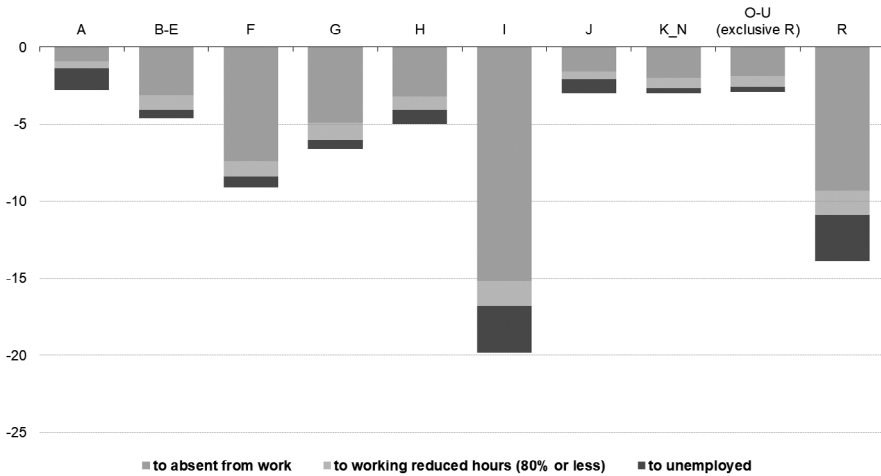
eurostat

4. ábra: A jövedelemkiesés három fő okának súlya

Amíg a 4. ábra bal oldalán látható horvát, görög, francia, ciprusi adatokból kiolvashatjuk, hogy ezekben az országokban a jövedelemkiesés a munkahelyek megtartása mellett szinte kizárólagosan a fizetetlen távollétek elrendeléséből és kisebb-nagyobb mértékben a munkaidő csökkentéséből keletkezett, addig több országban – és ezek között foglal helyet hazánk is – a munkahelyek elvesztése okozta jövedelemcsökkenés is ugyanilyen jelentős tényezővé vált. Így is fontos eredményként könyvelhetjük el ugyanakkor, hogy a magyarországi munkajövedelmek csökkenésének mértéke – hazai jövedelmi viszonyainkhoz képest – száza-

lékasan az egyik legkisebb volt az egész unióban, és az EU-27 átlagához mérten is igen alacsony volt.

Gyakorlati tapasztalatainkból tudjuk, hogy a koronavírus-járvány miatti 2020-as intézkedések nem egyenlő mértékben sújtották a gazdaság egyes szektorait. A megfélemezésére bevezetett korlátozások 2020 tavaszán megbénították a mobilitást, ezáltal több szektor súlyos érintettségéről is beszélhetünk: legfőképpen a személyes jelenlétet igénylő szolgáltatások, a nem élelmiszert forgalmazó kiskereskedelmi vállalkozások, valamint a nemzetközi áru- és személyforgalmat lebonyolító vállalatok sínylették meg a bevezetett intézkedéseket.

5. ábra: A munkajövedelem-csökkenés mértéke nemzetgazdasági ágak szerint
(Forrás: Eurostat)

Jelmagyarázat:

A = mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat

B = bányászat, kőfejtés, C = feldolgozóipar, D = villamosenergia-, gáz- és hőellátás, légkondicionálás, E = vízellátás, szennyvíz gyűjtése, kezelése, hulladékgazdálkodás, szennyeződésmentesítés

F = építőipar

G = kereskedelem, gépjárműjavítás

H = szállítás, raktározás

I = szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás

J = információ, kommunikáció

K = pénzügyi, biztosítási tevékenység, L = ingatlanügyletek, M = szakmai, tudományos, műszaki tevékenység, N = adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenység

O = közigazgatás, védelem, kötelező társadalombiztosítás

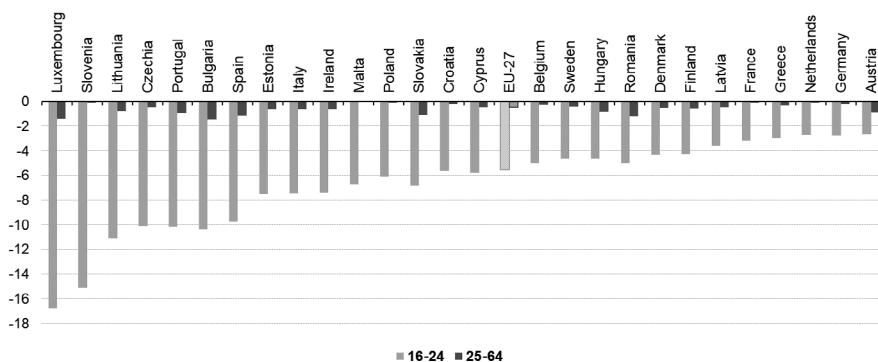
P = oktatás, Q = humán-egészségügyi, szociális ellátás

R = művészet, szórakoztatás, szabadidő

S = egyéb szolgáltatás, (például szakszervezeti érdekképviselő, egyházi tevékenység, számítógép-javítás, fodrászat, temetkezés stb.)

Az ábra jól szemlélteti, hogy a szálláshely-szolgáltató és vendéglátó vállalkozások szektorában az EU-27 államokban az összjövedelem-kisesés hatalmas: a szektorban egy évvel korábban kifizetett bértömeg 20 százalékos csökkenést szenvedett el 2020-ban. A művészet, a szórakoztatás, a szabadidős szolgáltatások terén ugyancsak jelentős volt a jövedelemvesztés. Ezeken a területeken a korlátozások okozta bizonytalan helyzetben a munkáltatók már nem feltétlenül tudták önerőből finanszírozni a munkát önhibájukon kívül nem végző alkalmazottak bérét sem, így kénytelenek voltak őket elbocsátani. Ebben a két szektorban tehát jelentősen növekedett a munkanélküliek száma is, akik a 2021-es oltási intézkedések és a szigorú lezárási szabályok időszakos feloldásai közepette sem feltétlenül ugyanebbe az ágazatba tértek vissza. Így a 2021 végére ismét javuló foglalkoztatási mutatók ellenére a jelzett szektoroknak a munkaerőhiánnyal is fokozottan meg kellett küzdeniük.

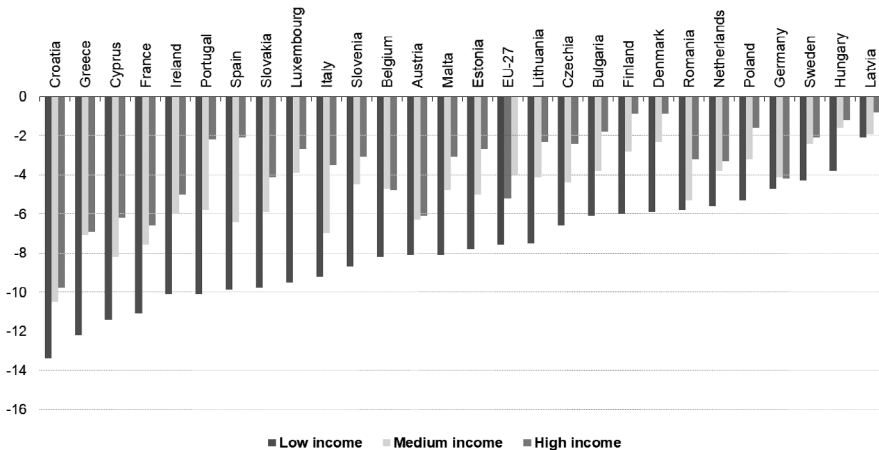
A munkaerőpiaci vizsgálatok hosszú ideje fókuszáltan elemzik a korosztályok, illetve a nemek közötti szituációt, valamint az alacsony keresetű csoportok helyzetét is. A Covid-19 itt is különböző mértékben csapott le: rendkívüli, aggasztó egyenlőtlenséget mutat elsősorban a korosztályok szerinti bontás. A 25 év alatti munkavállalói korcsoport jövedelme több országban 10-17 százalék feletti mértékben veszett oda (6. ábra), azaz megállapítható, hogy a pandémia legnagyobb vesztesei a fiatal munkavállalók voltak. Ebben a tekintetben pedig célzott figyelemről tanúskodik az a hazai intézkedés, hogy 2022. január 1-től 25 éves életkorig megszűnt a személyi jövedelemadó-fizetési kötelezettség.

6. ábra: A munkajövedelmek csökkenése 2019-ről 2020-ra korcsoportonként (százalék)

Két nézőpontból is fontos hangsúlyozni továbbá, hogy a munkavállalók legalacsonyabb keresetű harmada viselte a legsúlyosabb terheket: egyrészt – néhány kivételtől eltekintve – a legtöbb uniós tagállamban kétszer-háromszor nagyobb mértékben csökkent az egyébként is alacsonyabb keresetűek munkajövedelme, másrészt a 2020-ban munkanélkülivé váltak 50–75 százaléka ugyancsak a legalacsonyabb keresetű dolgozók harmadából került ki. Ehhez képest a magas jövedelmű dolgozók sokkal kevésbé voltak kitéve a negatív hatásoknak, és az újonnan munkanélkülivé vált embereknek is alig 10 százalékát adták.

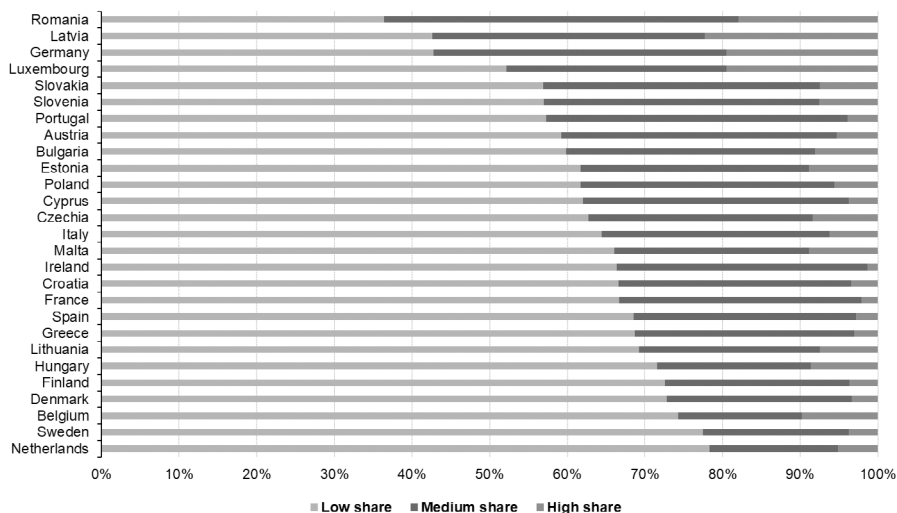
Fontos kiemelni, hogy az alacsony jövedelmi harmadban strukturális okokból is jelentkeztek a súlyosabb tünetek: egyrészt persze itt találjuk a legkevesebb szakértelmet, képzettséget igénylő, valóban rosszul fizetett munkahelyeken dolgozókat, akik esetenként épp a leginkább érintett ágazatok munkaerőjét adták (pl. betanított operátorként). De a részmunkaidős foglalkoztatásban állók, az alacsony jövedelmet elérő egyéni vállalkozók és a munkaerő-kölcsönzés vagy rövid távú foglalkoztatás keretében, kevésbé stabil háttérrel dolgozók is jórészt az alacsony jövedelmi kategóriába tartoznak, márpedig a korlátozó intézkedések közepette ezeknek a rétegeknek volt a legegyszerűbb megszüntetni a szerződéseit.

Source: Eurostat

eurostat

7. ábra: A munkajövedelmek csökkenésének mértéke (a legalacsonyabb, a közepes és a magas keresetűek)

Source: Eurostat

eurostat

8. ábra: A 2020 során munkanélkülivé váltak megoszlása a korábbi jövedelmük szerint (alacsony keresetűek, közepes és magas keresetűek)

3. Magyar körkép – támogatások, ideiglenes munkaügyi szabályok, távmunka

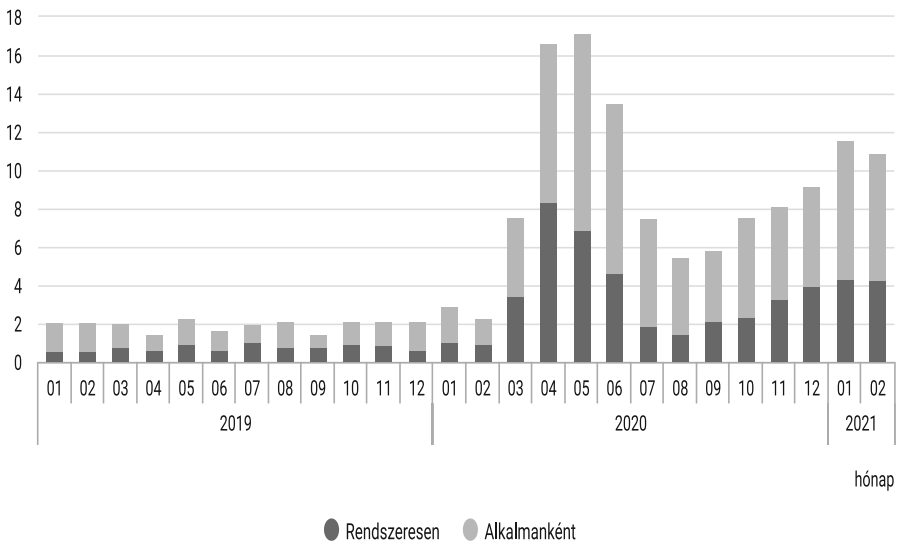
A vázolt, így is súlyos jelenségeket az európai országok kormányainak különböző munkaügyi könnyítései, támogatásai ellensúlyozták. Hazánkban a nemzetközi járványügyi helyzet súlyosbodásával – és különösen a járvány rendkívül sok halálesetet okozó olaszországi megjelenésével párhuzamosan – 2020 februárjában indultak el a védekezési intézkedések, amelyek a 2020. március 11-én kihirdetett vészhelyzet és a másnapról hatályos rendkívüli kormányintézkedések révén vettek új fordulatot.

Munkaerőpiaci hatások szempontjából a 40/2020. (III. 16.) Korm. rendelet nyitotta a sort, amelyben a vendéglátó- és kereskedelmi egységek nyitvatartási korlátozásait, illetve a kulturális intézmények látogatási tilalmát hirdették ki. A láthatóan kiemelten sújtott turizmus-, vendéglátás-, illetve szórakoztató-szabadidős ágazatban ezt követően szinte azonnal megjelentek az első könnyítő intézkedések: az ezekben az ágazatokban működő gazdasági egységekben 2020. március, április, május és június hónapokra a munkáltatók mentesültek a munkabér utáni közterhek megfizetése alól, a munkavállalók munkabérére terhelő járulékok közül pedig kizá-

rólág a természetbeni egészségbiztosítási járulékfizetési kötelezettség maradt fenn. A turizmusfejlesztési hozzájárulás megfizetésére kötelezetteknek a 2020. március 1. napjától 2020. június 30. napjáig terjedő időszakra nem kellett azt megfizetniük [47/2020. (III. 18.) Korm. rendelet].

Ugyanennek a rendeletnek munkavégzési szempontból fontos kitétele, hogy a munkáltató egyoldalúan elrendelhetette az otthoni (home office), illetve a távmunkavégzést a munkavállalói számára. A gyakorló munkajogi szakemberek körében elsősorban is a kapcsolódó munkavédelmi, rezsiköltség-térítési (és ezzel összefüggő adózási), valamint utasítási-ellenőrzési kérdések voltak jelentősek, illetve a home office és a távmunka fogalmának elhatárolása. Több témában szükségessé vált a megengedő, de nem elég részletes rendelkezések további értelmezése, amelynek eredményeképpen a kérdést tovább szabályozta a Kormány a 487/2020. (XI. 11.) Korm. rendelettel, már a koronavírus-járvány második hulláma alatt.

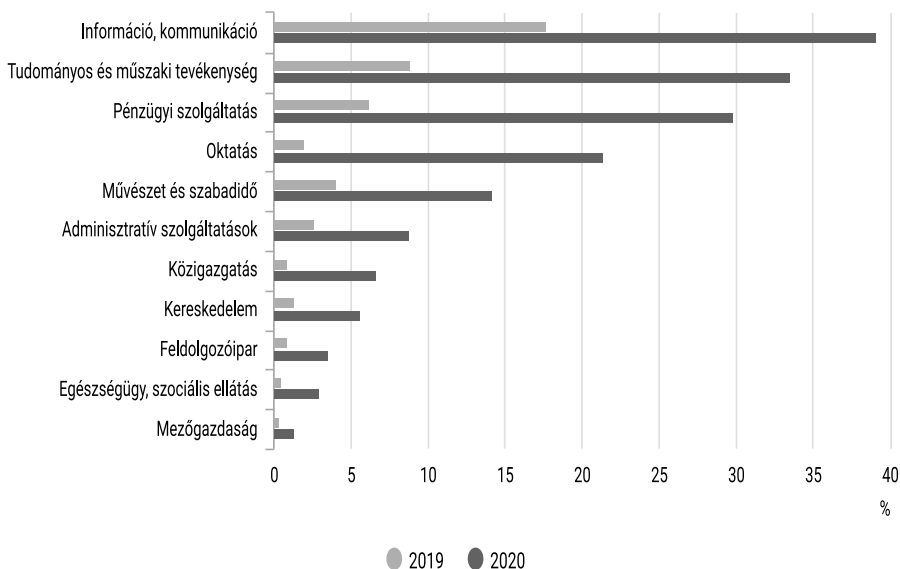
A 2020. februárig még 100 ezer körüli létszám márciusban, a korlátozások hatására azonnal több, mint háromszorosára emelkedett, majd májusban érte el a csúcspontot, amikor közel 760 ezer főt, a foglalkoztatottak 17 százalékát érintette. A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) megállapította, hogy 2020. II. negyedévben a távmunkavégzés keretében dolgozók aránya az egy évvel korábban mért több, mint nyolcszorosára ugrott, de még a III. negyedévben is több, mint háromszorosára volt az előző évnek, annak ellenére, hogy a korlátozások feloldása után ekkorra már többen visszatértek a munkahelyükre.

9. ábra: A távmunkában vagy home office keretében dolgozók arányának havi alakulása (Forrás: KSH, 2021a)

2020. októbertől, a járvány második hullámával ismét egyre gyakoribbá vált az otthoni munkavégzés. Az enyhébb, illetve más jellegű korlátozások azonban nem eredményeztek a tavaszihoz hasonló mértékű kiugrást. Összességében, miközben a járvány hullámaihoz igazodva a távmunkában vagy home office keretében dolgozók aránya folyamatosan változott, 2020 egészére nézve 8,6 százalékot tett ki, ami háromszorosa volt a megelőző tíz év 2,9 százalékos átlagának.

Területi különbségek szempontjából érdemes megjegyezni, hogy 2020-ban Budapesten minden ötödik, Pest megyében minden tizedik foglalkoztatott dolgozott ily módon. Arányuk Észak-Magyarországon, a Dél-Alföldön és a Közép-Dunántúlon volt a legalacsonyabb, egyaránt 4,2 százalék körüli. A távmunkában dolgozók több, mint kétharmada felsőfokú végzettségű volt, és számukra néhány nemzetgazdasági ágazatban hirtelen, kiugró változásokat eredményezett a járvány munkavégzési szokásokban, amiről a 10. ábra tanúskodik.

10. ábra: A távmunkában vagy home office keretében dolgozók aránya egyes nemzetgazdasági ágakban (Forrás: KSH, 2021a)

2021 elején, a második hullám idején, de már a harmadik hullám fenyegetésében tovább bővült az otthoni munkavégzés. A távmunka, illetve a home office 2021 februárjában 482 ezer főt, a foglalkoztatottak 11 százalékát érintette, csaknem ötször annyit, mint egy évvel korábban. 2021 tavaszán továbbra is fennmaradt a távmunkavégzés esetére alkalmazandó eltérés a Munka Törvénykönyvétől. Végül

a veszélyhelyzettel összefüggő egyes szabályozási kérdésekről szóló 2021. évi CXXX. törvényt alkotta meg 2021. decemberében az Országgyűlés, amellyel több munkajogi témájú jogszabályt módosítva lezárta a gyakorlatban már létező megoldások jogi szabályozását. Ezek hatálybalépését a jogalkotó a veszélyhelyzet megszűnéséhez kötötte. [2022. május 31-én a koronavírus-járványhoz kötődő veszélyhelyzet megszűnt, vagyis az új távmunkaszabályok 2022. június 1-től a Munka Törvénykönyve 87. részében (196. §) hatályba léptek.]

A 2021-ben elfogadott törvénymódosítások célja összességében az volt, hogy immár intézményesen és állandósult szabályokkal biztosítsa, hogy a munkahelyen kívüli munkavégzés a lehető legrugalmasabb legyen, annak részleteiről a munkáltató és a munkavállaló állapodjon meg. A rugalmas otthoni munkavégzés érdekében a Munka Törvénykönyve (a továbbiakban: Mt.), a munkavédelmi törvény és a személyi jövedelemadóról szóló törvény is módosult, ezek a változások szintén hatályba léptek időközben, sőt, 2023. január 1-től újabb részletszabályokkal egészültek ki az Mt.-ben pl. a munkaidő-beosztás, a részmunkaidő, illetve a távmunka biztosításának tekintetében.

Az Mt. újrafogalmazott 196. § (1) bekezdése értelmében távmunkavégzés esetén a munkavállaló a munkát a munkaidő egy részében vagy egészében a munkáltató telephelyétől elkülönült helyen végzi. Ezzel lényegében a home office és a távmunka szinonim fogalmakká váltak. Továbbra is érvényes maradt, hogy a munkáltató és a munkavállaló a távmunkavégzés időbeli terjedelmében, az ellenőrzés mértékében és az utasításadás módjában, terjedelmében közösen, szabadon állapodhat meg, rugalmassá váltak tehát a lehetőségek.

Hatályát veszítette az a rendelkezés, amely főszabály szerint kötetlen munkarendet állapított meg a távmunkára, ezzel ezt a tényezőt is a felek megegyezésére bízva. Ha a munkaszerződésben csak a távmunkavégzést rögzítik a felek, akkor a Munka Törvénykönyve alapján a munkavállaló legfeljebb az éves munkaideje egyharmadában kötelezhető jelenléti munkavégzésre a munkáltató telephelyén. Ez egy heti 40 órában, teljes munkaidőben foglalkoztatottnál – a munkaszüneti napokat is figyelembe véve – hetente legfeljebb 2 munkanapot jelent.

Továbbra is van lehetőség szja-mentes rezsziátalány fizetésére, amelynek mértéke legfeljebb a minimálbér tíz százaléka lehet, vagyis 2022-ben havonta legfeljebb húszezer forint volt. A szabályozás persze nem tiltja, hogy ennél több kompenzációt nyújtson a munkáltató, de ebben az esetben a 20 ezer forint feletti részre már nem adómentes.

A biztonságos munkavégzés feltételeit a távmunkavégzés során is a munkáltatónak kell garantálnia, az ennek hiányában bekövetkező, munkavégzéshez köthető baleset a foglalkoztató felelőssége – ebben lényegi változás nem következett be.

A legutolsó elérhető – 2022. őszi – adatok szerint Magyarországon a 2020. évi lezárások idejének 700 ezres csúcsához képest továbbra is sokan dolgoznak rendszeresen vagy alkalmoszerűen távmunkában. A munka világába tehát beépülve maradt a megoldás, és jelentős mértékben, több mint 80 ezren végeznek rendszeresen távmunka keretében munkát ma is, további 230 ezren pedig alkalmanként.⁷ Ez a szám a Covid előtti időszak háromszorosa.

4. A magyar gazdaságot érintő további fontosabb gazdaságvédelmi intézkedések és azok hatása

A távmunkán túlmenően érdemes megemlíteni, hogy az adózás (elsősorban is a kata és kiva), a végrehajtás, a családtámogatások folyósítása és számos egyéb területen újabb rendeleti jogalkotással [57–61/2020. (III. 23.) Korm. rendelet] indult a gazdaságvédelmi intézkedések sora. Azt ezt követően, 2020. március 28-tól meghozott, tartósan fennmaradt kijárási korlátozási intézkedések egy időre megpecsételték számos gazdasági szektor működését.

A kormányzat az ezt követő napokban döntött a Gazdaságvédelmi Alap létrehozásáról, amely több, mint 1300 milliárd forint forrást kapott kormányzati átcsoportosításokból, és 3000 milliárd forintot vett át a Magyar Nemzeti Banktól. Az intézkedésekre elkülönített teljes tartalék a 2019-es magyar GDP 20 százaléka körüli értékű volt, vagyis minden ötödik forintot a védekezés gazdaságélénkítő programjára költöttek.⁸

Releváns lépés volt az ágazat szempontjából, hogy a turizmushoz való későbbi visszatérés érdekében a tavasz folyamán az idegenforgalmi adót 2020. december 31-ig kivezették, illetve jelentősen csökkentették a SZÉP-kártya juttatások adóterheit is. Munkajogi szempontból is kiemelt kérdés volt a munkavégzési korlátozásokhoz kapcsolódó támogatások, egyéb lehetőségek köre. Így pl. a gazdaságvédelmi csomag részeként csökkentette a Kormány a szociális hozzájárulási adót, a fizetés nélküli szabadság idejére is biztosította az egészségügyi ellátást a szabadságolt munkavállalók részére, valamint a csökkentett munkaidőben tovább foglalkoztatottak számára már kétórás részfoglalkoztatás esetén is lehetővé tette a teljes és részmunkaidős bérkülönbözet 70 százalékaának igénybevételét támogatás formájában. 2020. május végére több, mint 110 ezer munkavállaló számára biztosított az állam kiegészítő bértámogatást,⁹ míg júniusra ez a szám 200 ezerre emelkedett.¹⁰

⁷ KSH, 2022b.

⁸ Századvég, 2020.

⁹ Kormány, 2020a.

¹⁰ Kormány, 2020b.

A gazdaságvédelem fontos eleme volt a további beruházásokat és a piacot élénkítő intézkedések bevezetése is, mint például a GINOP-programok forrásbővítése, a Széchenyi Munkahelymegtartó Hitel és számos további instrumentum.

Munkaerőpiaci hatásában közvetlen munkajogi jellegű elem volt a munkaidőkeret átmeneti szabályainak megalkotása is. Minél hosszabb a munkaidőkeret, annál több lehetősége van a munkáltatónak arra, hogy a munkaidőt rugalmasan ossza be, így minimalizálhatta a munkavállalói munkaidejét a járványügyi korlátozások időszakára azzal, hogy a helyzet javulása és a vállalatnál várhatóan megnövekedő munkavégzési igény miatt későbbre hosszabb (legfeljebb napi 12 órás) munkaidőt írjon elő.

A 104/2020. (IV. 10.) Korm. rendelet értelmében 2020. április 10. napjától a munkáltató egyoldalúan is jogosulttá vált legfeljebb 24 havi munkaidőkeretet elrendelni, továbbá a már elrendelt munkaidőkeretet legfeljebb erre az időtartamra meghosszabbítani. Ez azt jelenti, hogy adott esetben a munkáltató 2 évre be kellett, hogy ossza a teljes munkaidőt a munkavállaló részére, s ha az ilyen módon meghatározott munkaidőben sem tudta a munkavállalót foglalkoztatni, a kiesett munkaidőre állásidőre járó díjazást kellett fizetni számára. A munkavállaló és a munkáltató az Mt. rendelkezéseitől külön megállapodásban egyébként is eltérhetett a rendelet alapján.

2020. júniusában ugyan a vészhelyzet és a bevezetett rendkívüli jogrend egy időre megszűnt, a készültség és az átmeneti intézkedések jelentős része azonban fennmaradt. A nyári könnyítések a leginkább érintett ágazatok újraindítását is szolgálták, augusztusra azonban már látható és érzékelhető volt, hogy a második hullám is eléri Magyarországot. 2020 szeptemberében ismét szükségessé vált a nyitvatartási korlátozások, látogatási tilalmak elrendelése, a határázlat ideiglenes bevezetése, majd a súlyosbodó egészségügyi adatok miatt ismét rendkívüli jogrendet és kijárási korlátozásokat rendeltek el, amelyek november közepén már este 8 órától kezdődő teljes kijárási tilalommal szigorodtak.

Ilyen körülmények között a gazdasági ágazatok támogatási pályázataival mellett kiemelt jelentőséget kapott a 485/2020. (XI. 10.) Korm. rendelet, amely ismét különböző járulék- és adókedvezményekről vezetett be, például a személyi jellegű kifizetésekre, amennyiben a legkritikusabb ágazatokban a munkaadók megtartották munkavállalóikat. Tekintettel arra, hogy a szállodáknak ismét be kellett zárniuk a turisták előtt, a Nemzeti Turisztikai Ügynökség külön támogatási program keretében megfizette a szálláshelyek számára a 2020. november 11. és december 10. közötti időszakra kiesett igazolt foglalkozások értékének 80 százalékát. A turizmusvendéglátás és kulturális szektor további célzott bértámogatásokat kapott 2021. január végéig, majd azok meghosszabbításával 2021 tavaszán tovább is.

A 2020 karácsonyát követő időszakban a fő hangsúly a koronavírus-vakcina elérhetővé tételén és a beoltottak körének szélesítésén volt, a korlátozások fennmaradásával azonban többek közt az ágazati bértámogatások is fennmaradtak.

2021 tavaszán a gazdaságélénkítés szempontjából az új lendületet és keresletet részben az Otthonfelújítási Program elindulása biztosította, amelynek révén a lakásfelújítások jelentős pótlólagos keresletet eredményeztek az építőiparban. Másrészt pedig a vakcinák elérhetővé válásán és a nagyarányú, több szektort alapvetően érintő állami támogatások és a fogyasztást ösztönző intézkedések által a gazdaság számos területén rendkívül pozitív növekedést tapasztalhattunk.

A gazdasági fellendülés szerencsés módon addicionális bevételeket teremtett a kormánynak a védekezésre és további gazdasági élénkítésre. Az szja- és a tao-bevételek egyaránt jelentős mértékben meghaladták 2021-ben az előző évit: az Állami Számvevőszék elemzésében rögzítettek szerint e kettő adónem közel 600 milliárd forinttal haladta meg 2020 bevételét, mindkét esetben jelentősen felülmúlva a 2021. évi költségvetési törvényünkben tervezetteket.¹¹ Az általános forgalmi adó- (áfa-) bevételek is 16 százalékkal magasabbak voltak a 2020. évinél, ami alapvetően a gazdasági növekedésnek és az ezzel járó áremelkedés (ipari- és fogyasztói-árindex-változás) vártnál magasabb szintjének, továbbá a kereskedelemben (kis- és nagykereskedelemben egyaránt) keletkezett jelentősebb növekménynek a hatása. Az uniós források folyósításának ismert felfüggesztése ezek mellett azonban arra kényszerítette a kormányzatot, hogy az uniós Helyreállítási és Ellenállóképességi Eszköz- (RRF) programba tartozó kiadásait saját forrásokból pótolja.

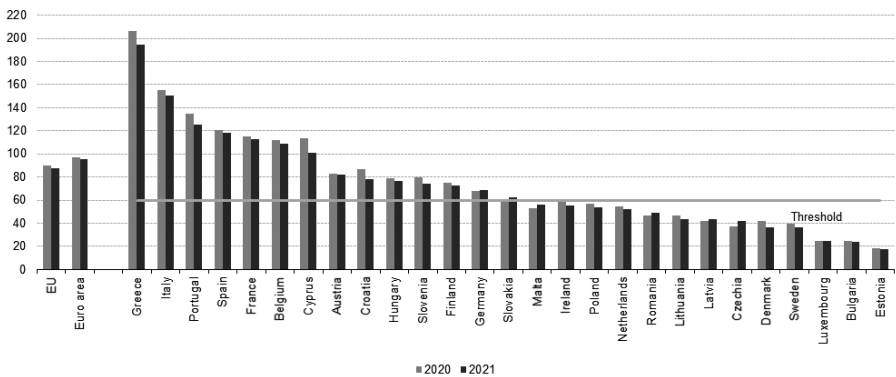
Az ipari termelés, az építőipar teljesítménye, a kiskereskedelmi forgalom és a kereskedelmiszálláshely-szolgáltató ágazat magára találása visszatérítette a magyar gazdaságot egy kiemelt növekedési pályára, amelynek pozitívumait akkor is muszáj elismerni, ha 2021 utolsó negyedévére a globális ellátási láncokban tapasztalható fennakadások sűrűsödni kezdtek, az infláció elkezdett begyűrűzni a magas fordulaton működő és nyersanyaghiányos gazdaságba, majd ezt a folyamatot tetézte a 2022. február végén kitört orosz–ukrán háború. A magyar gazdaság tehát alapvetően még kedvező kilátásokkal futott neki a 2022-es évnak, de a 2022-es változások miatt ezeket a kilátásokat már nem lehetett tartani.

Nemzetközi összehasonlításban érdemes itt bemutatni, hogy a kormányzati kiadások magas szintje mellett még sikerült az államadósságot kordában tartani 2021 folyamán, hiszen az továbbra sem kúszott a GDP 80 százaléka fölé – habár innen nagyon nehezen tud hazánk elmozdulni. A kialakult világpolitikai és az elsősorban orosz függést jelentő kőolaj- és gázipari ellátási helyzetben érdemes lesz

¹¹ ÁSZ, 2022.

folyamatosan nyomon követni és lehetőleg nem elengedni a kormányzati kiadások növekedését.

Jól látható a 11. ábrán, hogy az unió kohéziója és az euróövezet monetáris konvergenciakritériumainak teljesülése szempontjából a középmezőnyben vagyunk. Lehetne jobb az eredmény, de nem szorul magyarázatra, hogy sokkal veszélyösebb az eurózónában a görög államadósság állapota, amely a súlyos 2008/2009-es pénzügyi válság idején majdnem államcsődöt jelentő országban akkor 126 százalék volt, most pedig az éves GDP-jük kétszeresénél tart. Olaszország, Portugália és Spanyolország pedig jelenleg tart ott eladósodottságban, ahol tizennégy éve a görög vészharangok szóltak, és Franciaország sem áll sokkal kedvezőbb helyen.

(1) Data extracted on 20.10.2022
Source: Eurostat (gov_10dd_edpt1)

eurostat

11. ábra: Az államadósság mértéke a GDP arányában 2020-ban és 2021-ben

A munkaerőpiac szempontjából nagyon lényeges, hogy a foglalkoztatást is sikerült visszatéríteni a felszálló ágba Magyarországon. 2016 óta 4,5 millió feletti a foglalkoztatottak száma hazánkban, 2019 végére elérte a 4 millió 650 ezret. 2020 második negyedévében 100 ezer fővel alacsonyabb volt ez a létszám, amelynek hozzávetőleg a felét sikerült 2020 végére ismét a foglalkoztatásba bevonni. 2021 utolsó negyedévére pedig sikerült meghaladni a járvány előtti szintet – közel 4,7 millióan dolgoztak az országban.¹²

A regisztrált álláskeresők száma ezzel párhuzamosan folyamatosan csökken a koronavírus-krízis csúcsa óta, és 2022-ben a 2019 év végi szinten tartott.¹³ Néhány foglalkoztatási terület pedig munkaerőhiánnyal küzd, ezek ugyanakkor nem talál-

¹² KSH, 2022a.

¹³ ÁSZ, 2022.

koznak az álláskeresői réteg várakozásaival, legalábbis erre utal, hogy a 2019-es értékhez képest növekszik a foglalkoztatottak száma, miközben a regisztrált álláskeresőké nem csökkent az alá.

5. A munkaerőpiac minőségi dimenziói, a munka világának változó kihívásai

Tanulmányom harmadik részében a munkaerőpiac elemzését sajátos munkajogi szempontból, a foglalkoztatás minőségének szabályozási tényezői felől folytatom.

A foglalkoztatás minősége egy igen összetett és több irányból vizsgálható fogalom. Meghatározása és komponensei attól függenek, hogy a társadalom egészére vagy az egyénre vetítve kezeljük. A minőségi foglalkoztatás társadalmi perspektívája inkább a munkavállalói jóléttől teszi függővé a magas termelési rátákat, míg egy vállalat (majdnem mindig) profitorientált. Számára a magas munkaminőség a megfelelő szakképzettséget és hatékonyságot, termelékenységet jelenti, ami az év végén osztalékfizetésbe fordítható. Az egyén szemszögéből ugyanakkor a biztonságot, a munkahelyi egészséget, az ideális munkakörülményeket és természetesen az elvégzett munkáért járó magas javadalmazást jelenti. Nyilvánvaló, hogy e vizsgált szegmensek között van átfedés. Jó példa erre a munkahelyi balesetek számának csökkentése, hiszen ez magától értetődően közös érdek a társadalom, a munkáltató és a munkavállaló részéről is. Viszont ellentétek is megfigyelhetők, amit jól demonstrálhat a bérezés: a magas bérekre a vállalkozás nyereségcsökkenésként tekint.

A foglalkoztatás munkavállalói minősége meghatározza a foglalkoztatottak jólétét, magában foglalja a biztonságos és etikus foglalkoztatást, a munkavégzésből eredő jövedelmet és juttatásokat, a munka és a magánélet egyensúlyát, a foglalkoztatás biztonságát és a szociális védelmet, a társadalmi párbeszédet, a készségek fejlesztését és képzését, valamint a munkahelyi kapcsolatépítést és a motivációt.

A foglalkoztatást nemcsak pusztá jövedelemforrásként, hanem a szociális biztonság, az identitás és az önbecsülés biztosítójaként is értékelhetjük.

A 21. század fordulójára – a tanulmány első részében említett három tényező miatt – megnövekedett a szokottnál rugalmasabb foglalkoztatási jogviszonyok súlya, amelyek relativizáltak néhány klasszikus munkajogi alapelvet, rombolva a fent leírt minőség-összetevőket, és elvezettek a prekárius munkavégzés fogalmának megszületéséhez.

A prekárius munkavégzés jelensége a foglalkoztatás minőségének többdimenziós romlását jelenti. A szakirodalomban néhány definíciós próbálkozás már elérhető.¹⁴

¹⁴ KRESHPAJ et al., 2020.

Korábbi kutatásainkat¹⁵ összegezve: a prekárius munkavégzési formák jellemzője, hogy a munkavállalókat olyan foglalkoztatási körülményeknek teszik ki, amelyek (1.) fizikai (munkabiztonsági, egészségügyi) és/vagy (2.) jogi (pl. határozott idejű, nullaórás vagy részmunkaidős munkaszerződéssel, az érdekképviselő hiányával, a munkavállalói jogok jelentős sérelmével) (3.) anyagi természetű létbizonytalanságba sodorják őket, illetve olyan kockázatoknak teszik ki magukat a munkavállalók, amelyek egy hagyományos, teljes munkaidős szerződés keretei között nem merülne fel. Ezeknek a munkavégzési formáknak további individuális sajátossága, hogy túlnyomórészt nem önszántukból választják a munkavállalók.

A koronavírus okozta krízis felerősítette az ilyen, nem szokványos munkavégzési és bérezési megoldások szerepét.

A jelen tanulmánynak ugyan ez részleteiben nem tárgya, de a teljesség kedvéért érdemes egyetlen jelzőszámmal jellemezni mindenekelőtt a kereseti viszonyokat. Az Eurostat utoljára 2018. tárgyévéről publikált keresetstruktúra-felvételi adatokat. Ezekből megállapítható, hogy az alacsony keresetűek (akik nem keresték meg munkájukkal a nemzetgazdasági mediánbér kétharmadát) az EU-27 átlagában a munkavállalók 15 százalékát tették ki. Vagyis a 190 milliós foglalkoztatotti körből közel 30 millió dolgozó ember keveset keres saját országa viszonyaihoz képest is. Egyes tagországok, mint Németország, a balti államok vagy néhány déli tagország esetében ez az arány a munkavállalók 20 százalékát is elérte.¹⁶

A másik, önálló vizsgálatra is hivatott tényező, amelyet kevésbé érintek, a fizikai, ezen belül is munkabiztonsági és munkaegészségügyi elmaradások kérdése. Ebből a szempontból is számos munkahely érintett. A leggyakoribb ilyen hiányosságok például az egyéni védőeszközök hiánya vagy használatuk elmulasztása, a munkavégzéshez szükséges gépek használati és üzemeltetési vagy üzembehelyezési szabályainak megsértése, a kockázatértékelés elmulasztása és hiányosságai, a veszélyes anyagok használati, kezelési és tárolási előírásainak, valamint a rákkeltő anyagokkal történő munkavégzés szabályainak megsértése vagy éppen a munkavédelmi oktatás elmulasztása. Bizonyos betegségek vagy egészségügyi állapotok kizárhatnak a munkavégzésre képes személyek köréből. Ezek az állapotok következhetnek az előbbi munkabiztonsági szabályszegésekből, vagy már fennállhatnak a munkavégzés megkezdése előtt is. Kiszűrésükre alkalmazzák az évenkénti, munkakörönként eltérő orvosi alkalmassági vizsgálatokat. A vizsgálat elmulasztása, ezáltal egy nem ismert kockázat bevállalása nem várt és be nem látható következményekkel járhat.

¹⁵ KÁRPÁTI–BOGNÁR, 2020.

¹⁶ Eurostat, 2022b.

A munkaegészségügyi kockázatok és a prekárius foglalkoztatás közvetlen kapcsolatát az európai munkaerőpiacon több mérvadó tanulmány is elemezte már.¹⁷

A hagyományostól eltérő, „atipikus” foglalkoztatás jogviszonyának kritériuma-it legutóbb az Egyesült Királyság Adóhatósága (HMRC) foglalta össze praktikus és jogelméleti szempontok viszonylag kiegyensúlyozott alkalmazásával. Azért az Egyesült Királyság gyakorlata lehet a legjobb példa az atipikus foglalkoztatási szerződések bemutatására, mert hosszú évek óta ez az egyik legrugalmasabb munkaerőpiac az OECD-ben, így hasznos viszonyítási alapot nyújt az EU munkaerőpiacon bekövetkezett változások méréséhez. Mindez persze nem jelenti azt, hogy az Egyesült Királyság gazdaságában tapasztalt összes trend közvetlenül lefordítható más európai országokra, hiszen nyilvánvaló, hogy eltérő az intézményi múltjuk, jogilag és társadalmilag is másképp működnek. A témában készült elemző tanulmányban¹⁸ 7 olyan ismérv szerepel, amelyek karakterizálják az atipikus foglalkoztatást. Ezek a következők:

1. A munkát elvégző személy szerződése nem szabályozza a párhuzamos munkavégzést, vagy nem tartalmaz konkrét munkaóraszámot, többször ismétlődő rövid távú szerződéseket kötöttek vele, nem a teljes munkaidejét fedi le a szerződés, vagy önfoglalkoztatóként is korábban szerződéses kapcsolatban volt – vállalkozási alapon – a munkát adó céggel.

2. A munkavállalóval nem a munkaerejét közvetlenül igénybe vevő cég szerződik a munkavégzésre, hanem harmadik szereplő. A kötelmi jogviszony tehát nem a munkát irányító vállalat és az azt elvégző személy között jön létre, vagyis munkaerő-kölcsönzés jelleget ölt.

3. A munkavállaló az őt foglalkoztató cégtől nem kap névre szóló munkaköri leírást, munkaköri felelőssége tehát nincs a konkrét személyéhez kötve.

4. A munkavállaló munkaeje bármikor helyettesíthető egy más munkavállalóval. Ez a munkaerőt igénybe vevő cégnek többletkiadással nem jár. A munkavállaló tehát végső soron nem köteles a munkáját személyesen ellátni, ami normál munkaviszonyban elképzelhetetlen.

5. A munkavállaló közvetlen irányítását az igénybe vevő cég végzi, munkabeosztását, munkaóráinak számát és távollétét azonban az őt közvetítő cég végzi el. Szétválnak tehát fontos, munkáltatói jogkörbe tartozó jogok, amelyek egysege a tipikus munkaviszony egyik fontos sarokköve.

6. A munkavégzéshez szükséges anyagokat nem a munkát irányító cég biztosítja, illetve a munka elvégzésével járó egyéb költségeket a munkát végző személynek

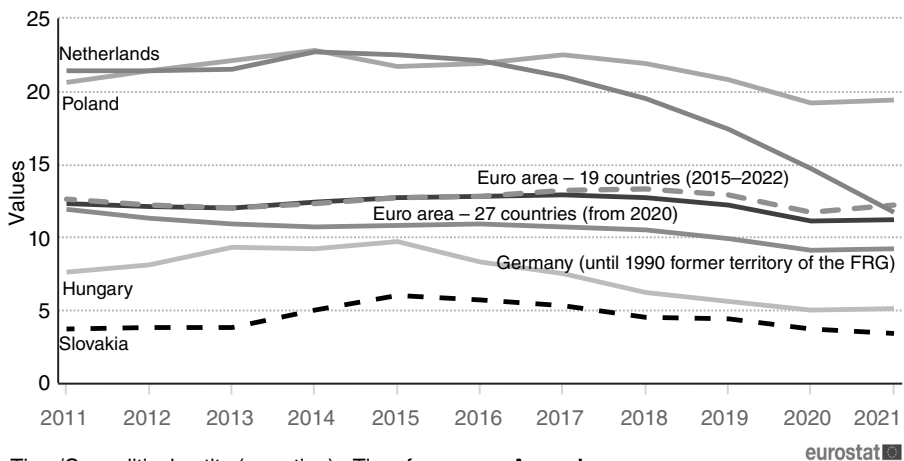
¹⁷ BENACH et al., 2014; VIRTANEN et al., 2013; MATILLA-SANTANDER et al., 2020.

¹⁸ DEAKIN, 2020.

vagy az őt közvetítő szervezetnek kell fedeznie. Ebben a tekintetben tehát a megbízási vagy vállalkozási szerződésre hasonló elemek jellemzik a munkavégzést.

7. A munkát végző személy nem részesül a vállalati munkavállalókat megillető többlettuttatásokban, a vállalat által biztosított egészségügyi szolgáltatásokra nem jogosult, nem terjed ki rá az egyébként létező kollektív szerződés hatálya, és nem vonatkoznak rá az érdekképviseleti lehetőségek.

A fenti ismérvek közül érdemes először a szerződés azon fontos tulajdonságát vizsgálni, hogy azt határozatlan vagy határozott időre kötötték. Az utóbbit az Eurostat úgy karakterizálja, hogy a szerződés meghatározott időpontig tart, vagy hatálya egy bizonyos feladat elvégzésére szól, illetve valakinek a helyettesítésére létesítik a jogviszonyt. Az elmúlt tíz évet vizsgálva itt is felfedezhetünk területi különbségeket. A 12. ábrán az EU-27 és az euróövezet országainak összesített adata mellett a magyar, a lengyel, a szlovák, a német és a holland statisztika elmúlt tíz évét mutatom be. Ezek jól jellemzik az Unión belüli rendkívüli eltéréseket: a holland és a lengyel munkaerőpiacon hagyományosan magas volt az ideiglenes foglalkoztatás aránya, és mindkét esetben azt látjuk, hogy a 2020-as évben mélypontra került. Szlovákia és Magyarország esetében a foglalkoztatási gyűjtőfogalom alá tartozó jogviszonyok aránya mindvégig 10 százalék alatt maradt az évtizedben, és ugyancsak jól azonosítható csökkenést érzékelünk a jelentőségében 2015-től kezdve.

Time/Geopolitical entity (reporting) Time frequency: **Annual**
 Activity and employment status: **Employed persons with temporary contract**
 Sex: **Total** Age Class: **From 20 to 64 years**
 Unit of measure: **Percentage of total employment**

12. ábra: Határozott idejű szerződéssel foglalkoztatottak aránya
 (Forrás: Eurostat)

Külön kategóriába kerülnek az Eurostat módszertana szerint a 3 hónap időtartamot meg nem haladó foglalkoztatásra irányuló jogviszonyok (ezt nevezik prekáriusnak – véleményem szerint erősen szűkítő jelleggel). Az ilyen típusú foglalkoztatás erősen jellemzi a szezonálisan többletmunkára szoruló Spanyolországot, ahol a 2010-es évek közepén az összes foglalkoztatott 5 százalékát is megközelítette ez a jogviszonytípus, míg a lista másik végén található Magyarország vagy Németország esetében a munkaerőpiac alig 0,5 százalékában van a jelenségnek szerepe.¹⁹

2020-ban a tradicionálisan szezonális munkát végeztető országokban – különösen a nemzetközi munkaerő vándorlását megakadályozó határlezáráások miatt – a foglalkoztatottak száma jelentősen csökkent, míg például Németországban kis mértékben növekedett ennek a megoldásnak a gyakorisága. Ez azt mutatja, hogy utóbbi gazdaságban a Covid-krízis alatt kénytelenek voltak a fellépő szezonális-munkaerő-igényre az ilyen alternatív foglalkoztatási megoldást is igénybe venni, ami egyébként nem jellemzi a német munkaerőpiacot.

Itt tárgyalandó egy további atipikus foglalkoztatási forma is, az úgynevezett nullaórás szerződés (*zero hours contract*), melynek esetében a konkrét foglalkoztatási kötelezettség mint a munkajogban definiált legfontosabb munkáltatói kötelemi elem hiányzik a jogviszonyból. A munkáltató nem vállal semmilyen nemű kötelezettséget a dolgozó munkával való ellátására, tehát ezzel együtt a bérfizetésre sem. Alkalmi jelleggel, azonnal kell rendelkezésre állnia annak, aki így szerződik. Ezt a foglalkoztatási formát egyelőre az EU legtöbb tagországában nem támogatják, korlátozzák, vagy nem is alkalmazzák, féltucat, elsősorban angolszász jogi hatásokat mutató tagországban (Cipruson, Írországon, Finnországon, Máltán, Svédországon és az Egyesült Királyságon) azonban törvényesen elismerik.

A nullaórás szerződésekkel élen jár az Egyesült Királyság, ahol az így foglalkoztatottak száma 2000 és 2016 utolsó negyedéve között több, mint négyszeresére, 905 ezer főre, a foglalkoztatottak 0,8 százalékáról 2,8 százalékára nőtt. CARDOSO (et al.) 2014-es vizsgálata szerint Nagy-Britanniában a nullaórás szerződések száma a 2008-as válság hatására emelkedett szignifikánsan, ami a foglalkoztatottak számának növekedésével párhuzamosan hozzájárult az alulfoglalkoztatottság és az alacsony keresetűek számának emelkedéséhez, ezáltal az egyébként is jelenlévő jövedelmi egyenlőtlenségeket nem javítja többletfoglalkoztatással. Az ilyesfajta szerződések alkalmazása egyre inkább a turbulensebb munkaerő-igényű vállalatok üzleti stratégiájának középpontját képezi. Magyar viszonylatban az Mt. XV. fejezetében szabályozott behívás fogalma áll hozzá legközelebb, azzal, hogy a behívá-

¹⁹ Eurostat, 2022c.

sos munkavégzés is feltételezi egy részmunkaidős hagyományos munkajogviszony fennállását.

A következő lényegesebb vizsgálendő forma a munkaerő-kölcsönzés és annak jelentősége az európai munkaerőpiacon. A kölcsönző cég lényegében vállalkozási szerződést köt a kölcsönbe vevő vállalkozással, és a vele munkaszerződésben álló munkavállalót munkavégzés céljára átengedi. A kölcsönvevő munkáltató a foglalkoztatásért ellenértéket fizet a kölcsönbeadónak, amely viszont köteles a munkabért a munkavállaló számára megfizetni. A kölcsönbeadó és a kölcsönvevő közötti polgári jogi jogviszonyról szóló szerződést kötelezően írásba kell foglalni, és annak tartalmaznia kell a kölcsönzés lényeges feltételeit (pl. annak időtartamát, az elvégzendő munka jellegét, a munkavégzés helyét, a munkavállalókra vonatkozó speciális feltételeket, mint pl. a büntetlen előélet, a díjazás és juttatások szabályait), valamint a munkáltatói jogkör gyakorlásának megosztását. A kölcsönzés legfeljebb 5 évig tarthat, tehát ideiglenes, viszont a kölcsönzővel fennálló alap munkaviszony szólhat akár határozatlan időre is. Abban is eltér a tipikus munkaviszonytól, hogy ez esetben egy keretmegállapodás a munkaszerződés, mely csak az alpbért és a vállalt munka jellegét közli. A konkrétan betöltendő munkakör csak ezt követően, az aktuális kikölcsönzéskor derül ki.

Az Eurostat adatai alapján kijelenthető, hogy a munkaerő-kölcsönzés egyelőre egészében nem túl jelentős az Unió munkaerőpiacán, hozzávetőleg a munkavállalók 2 százaléka dolgozik ilyen formában.²⁰ Ez azonban mégiscsak azt jelenti, hogy az EU területén már több, mint 3,5 millió olyan ember van, akinek ilyen formán változékonyak és jogilag kevésbé biztosítottak a napi munkakörülményei, miközben a kölcsönbe adó céggel első ránézésre normál munkaszerződést kötöttek. A munkaerő-kölcsönzésben foglalkoztatottak száma 2020-ban a koronavírus-járvány hatására az egyes tagországokban 10-20 százalékkal csökkent, ami alátámasztja, hogy a turbulens körülmények között vállalati szempontból a legegyszerűbb lépések egyike a kölcsönzött munkaerőről lemondani. Nem is véletlen, hogy az utóbbi egy-két évben erősen megjelent a munkavállalói érdekképviseleteknél az a törekvés, hogy a kölcsönzött munkaerő maximális arányát a vállalattal kollektív szerződésben rögzítsék.

További releváns tényezők a kontinens atipikus munkaerőpiaci szegmensében a részmunkaidős és az önfoglalkoztatás. A részmunkaidős foglalkoztatás megítélése igen heterogén. Egyes államokban, például Hollandiában tradicionálisan hozzártartozik a holland családmodellhez, hogy a nők jórészt részmunkaidőben dolgoznak, így a hollandiai munkavállalók 41 százalékanak részmunkaidős szerződése van. Ennél jóval alacsonyabb a következő országsoportban a részmun-

²⁰ Eurostat, 2022d.

kaidős foglalkoztatás aránya (Belgium, Németország, Dánia, Ausztria), ahol az így foglalkoztatottak a teljes munkaerőpiac 25–28 százalékát teszik ki. A többi európai országban ez a foglalkoztatási forma egyelőre jóval szerényebb arányú, Magyarországon mindössze a munkavállalók 5 százaléka.²¹ Mivel a koronavírus-járvány miatti korlátozások idején a gazdasági támogatási csomagok része volt a bérkompenzáció, a részmunkaidős foglalkoztatás minimális mértékben növekedett, de legalábbis az aránya nem változott az európai országokban.

Relevánsabb kutatási eredmény azonban az, hogy a részmunkaidős foglalkoztatás belső struktúrája nagyon kusza. Az ilyen formában dolgozók egy jelentős része ugyanis nem önszántából dolgozik így, azaz szeretne többet dolgozni, de arra nem kap lehetőséget. A felmérések szerint a görög és az olasz részmunkaidős dolgozók kétharmada (!) szeretne inkább teljes munkaidőben dolgozni, de nem talált ilyen állást. A viszonylag eleve kevés magyar részmunkaidős munkavállalónak már csak az ötöde tartozik ebbe a kategóriába, míg a már tárgyalt holland esetben a részmunkaidősek alig 4 százaléka kívánna többet dolgozni, 96 százalékuk önszántából választja ezt a foglalkoztatási státuszt.²²

Az önfoglalkoztatók számára nem garantáltak sem a foglalkoztatotti jogok (például a ledolgozható munkaórák maximális száma vagy a minimálbér), sem a szociális biztonság (például megfelelő nyugdíj, táppénz), ami miatt ez a munkaforma egyértelműen a bizonytalan foglalkoztatási megoldások közé sorolható.

Az önfoglalkoztatók sokrétű „táborát” az Eurofound öt csoportra osztja. A legjobb helyzetben azok vannak, akik maguk is munkáltatók, illetve azok, akiknek az anyagi helyzete stabil. E két csoport körülbelül azonos nagyságú, és együtt az önfoglalkoztatók közel felét adják. Az ide tartozók, elsősorban a függetlenségük okán, viszonylagos anyagi biztonságban élnek, és elégedettek a helyzetükkel. Jellemző, hogy körükben túlnyomó többségében felsőfokú végzettségűeket találunk.

A harmadik csoportot a „sebezhető” önfoglalkoztatottak (5,4 millió fő), a negyediket a „rejtett” munkanélküliek (2,6 millió fő) alkotják. E két, az önfoglalkoztatók egynegyedét kitevő kategóriát a pénzügyi biztonság hiánya és az anyagi függés jellemzi. Az ötödik csoport a kiskereskedőket és a mezőgazdasági kistermelőket foglalja magában (8 millió fő), akiknek nagy része nehezen tartja fenn vállalkozását, sokat dolgozik, és egészsége, jóléte alacsony fokú.

Az önfoglalkoztatók száma a rendelkezésre álló friss adatok alapján minimális mozgást mutatott a koronavírus-járvány alatt Európában, és 25 millió fő körül

²¹ Eurostat, 2022e.

²² Eurostat, 2022f.

stabilizálódni látszik.²³ Hozzá kell azonban tennünk, hogy például épp Magyarországon több, mint 10 százalékos növekedéssel 2021 végére elérte az 530 ezer főt.

6. Összegzés

Az európai gazdaság élők munkaigénye a fogyasztás felfutásával egyre növekedett az elmúlt két évtizedben. A háztartások jövedelemnövekedésének hatására megnőtt a kereslet a szolgáltatások és a kereskedelem cikkei iránt, így a vállalkozásoknak egyre több munkaerőt kellett felvenniük. Hasonló hatást váltottak ki az uniós támogatásokból megvalósuló infrastrukturális beruházások, illetve az építőiparban a növekvő lakásigények is. A 2008/2009-es globális pénzügyi válság után Európa gazdasága a közelmúltig töretlenül fejlődött.

A munkaerő-tartalékokat jelenleg a munkanélküliek, az aktív álláskereső, a közfoglalkoztatottak, valamint a nyugdíjkorhatár folyamatos növelésének eredményeként dolgozni kényszerülők/kívánók teszik ki. Ez a munkaerő-tartalék azonban folyamatosan zsugorodik, másrészt pedig összetételében és területi megoszlásában is egyre kevésbé felel meg a piaci keresletnek.

2000 és 2020 között tanúi voltunk egy olyan folyamatnak, amely a fenti, növekvő igények miatt flexibilizálta, és tartósan az európai munkaerőpiaci jelenségek részévé tette az atipikus foglalkoztatási formákat. Ezek számos kockázatot hordoznak, s e kockázatokat igyekeztem vizsgálni jelen tanulmányomban.

A koronavírus-járvány hatásai több területen markánsan megjelentek, de az Európa-szerte bevezetett gazdaságvédelmi intézkedések nagyrészt ellensúlyozni tudták a negatív folyamatokat. A turizmus és a vendéglátás, illetve a szabadidős szolgáltatások szektorának azonban hosszabb időre van szüksége a korábbi állapotok eléréséhez.

Új jelenségeként 2022-re azonban a munkaerőpiacot ismét megrendítheti a globális ellátási láncok megakadása, a gazdaság felfutását kísérő inflációs hatás, a bizonyos szektorokban tapasztalható további munkaerőhiány és az orosz–ukrán háborúból fakadó élelmiszer- és fűtőanyag-ellátási kockázat.

²³ Eurostat, 2022g.

Források jegyzéke

- ÁSZ 2022: *A makrogazdasági és költségvetési folyamatok monitorozása*. 2021. december, Állami Számvevőszék, Budapest EL-3338-032/2022.
- BENACH, J. – VIVES, A. – AMABLE, M. – VANROELEN, C. – TARAFÁ, G. – MUNTANER, C. (2014): Precarious employment: Understanding an emerging social determinant of health. *Annual Review of Public Health*, 35, 229–253.
- CARDOSO et al. (2014): *Zero hour contracts in the UK, Precarious employment in Europe 2014*. 9–12.
- DEAKIN, S. (2020): Decoding employment status. *King's Law Journal*, 2020 Vol. 31, No. 2, 180–193, Hart Publishing, Oxford.
- EMCO-SPC 2019: *Assessment of the Europe 2020 Strategy, joint report of the Employment Committee (EMCO) and Social Protection Committee (SPC)*. European Commission.
- EU (2012): Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata. *Hivatalos Lap C 326*, 26/10/2012 o. 0001 – 0390, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=HU>
- EUROSTAT DEMO_PJAN: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/DEMO_PJAN__custom_2585795/default/table?lang=en
- Eurostat, 2022a: *Employment and activity by sex and age - annual data (online data code: LFSI_EMP_A)*, online hivatalos statisztikai adatsor – https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFSI_EMP_A__custom_2645213/default/line?lang=en
- Eurostat, 2022b: *Low-wage earners as a proportion of all employees (excluding apprentices) by economic activity [earn_ses_pub1n]*, online hivatalos statisztikai adatsor – https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_ses_pub1n&lang=en
- Eurostat, 2022c: *Precarious employment (LFSA_QOE_4AX1R2)*, online hivatalos statisztikai adatsor – https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfsa_qoe_4ax1r2/default/line?lang=en
- Eurostat, 2022d: *Temporary employment agency workers (lfsa_qoe_4a6r2)*, online hivatalos statisztikai adatsor – https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_qoe_4a6r2&lang=en
- Eurostat, 2022e: *Persons employed part-time (TPS00159)*, online hivatalos statisztikai adatsor – <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00159/default/table?lang=en>
- Eurostat, 2022f: *Involuntary part-time employment as percentage of the total part-time employment (LFSA_EPPGAI)*, online hivatalos statisztikai adatsor – https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfsa_eppgai/default/table?lang=en
- Eurostat, 2022g: *Self-employment by sex, age and educational attainment level (1 000) [lfsq_esgaed]*, online hivatalos statisztikai adatsor – https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsq_esgaed&lang=en
- KÁRPÁTI J. – BOGNÁR K.: Alternatív foglalkoztatási jogviszonyok a magyar és az európai munkaerőpiacon. *Gazdaság és Jog*, 2020/7–8. szám, 32–39.
- Kormány, 2020a: <https://koronavirus.gov.hu/cikkek/palkovics-tobb-mint-110-ezer-ember-bertamogatasara-erkezett-igeny>

- Kormány, 2020b: <https://koronavirus.gov.hu/cikkek/mar-ketszazezer-embernek-segitettek-bertramogatasi-programok>
- KOTIKOVÁ, S. – CUHLOVÁ, R. (2018): Internationalization of selected European Labour Markets and its impacts. *Ad Alta – Journal of Interdisciplinary Research*, Vol.8 Issue 2, Magnanimitas Assn., Czech Republic.
- KRESHPAJ ET AL. (2020): What is precarious employment? A systematic review of definitions and operationalizations from quantitative and qualitative studies. *Scand J Work Environ Health*, 2020/3. szám, 235–247.
- KSH, 2021a: Felértékelődött a távmunka a Covid-19 árnyékában. *Időszaki Kiadványok*, Budapest, interneten elérhető: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_ses_pub1n&lang=en
- KSH, 2022a: 20.2.2.3. Stadat tábla – A foglalkoztatottak száma, megye és régió szerint, negyedévente [ezer fő] – https://www.ksh.hu/stadat_files/mun/hu/mun0163.html – letöltés időpontja: 2022. május 03.
- KSH, 2022b: 20.2.1.22. Stadat tábla – A 15–74 éves foglalkoztatottak távmunkavégzésének alakulása, háromhavi mozgóátlag – https://www.ksh.hu/stadat_files/mun/hu/mun0117.html – letöltés időpontja: 2022. december 20.
- SANTANDER, N. M. – GONZÁLEZ-MARRÓNA, A. – MARTÍN-SÁNCHEZA, J. C. – LIDÓN-MOYANO, C. – CARTANYÀ-HUESOA, Á. – MARTÍNEZ-SÁNCHEZA, J. M.: Precarious employment and health-related outcomes in the European Union: a cross-sectional study. *Critical Public Health*, Taylor&Francis Group, 2020/4. szám, 429–440.
- Századvég 2020: <https://szadveg.hu/hu/2020/04/10/a-magyar-gazdasagi-mentocsomag-europai-viszonylatban-is-kiemelkedo-elszantsagot-tukroz~n632>
- VIRTANEN, M. – NYBERG, S. T. – BATTY, G. D. – JOKELA, M. – HEIKKILA, K. – FRANSSON, E. I. – KIVIMAKI, M. (2013): Perceived job insecurity as a risk factor for incident coronary heart disease: Systematic review and meta-analysis. *The British Medical Journal*, 347 (aug081, 2013), <https://doi.org/10.1136/bmj.f4746>

DR. LAJER ZSOLT
egyetemi adjunktus
Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdasági Jogi Tanszék
ügyvéd
Lajer Ügyvédi Társulás

A KORONAVÍRUS-VILÁGJÁRVÁNY ÉS A JÁRVÁNYÜGYI JOGALKOTÁS HATÁSA AZ INGATLANBÉRLETI SZERZŐDÉSEKRE

1. Bevezetés

Jelen tanulmány a helyiségbérleti szerződésekre koncentrálnak mutatja be a koronavírus-világjárvány, valamint az arra adott jogalkotói reakciók kihatásait a felek jogviszonyára. Erre tekintettel nem foglalkozik a használati kötelek teljes körével, illetve a bérleti szerződések körén belül sem tér ki részletesen a lakásbérleti jogviszonyra. A tanulmánynak nem tárgya a bérleti jogviszonyokat közvetlenül vagy közvetve érintő járványügyi jogszabályok alkotmányosságának, a járvánnyal való összefüggésének és észszerűségének a vizsgálata sem.

A helyiségbérletre vonatkozó hatályos polgári jogi szabályok vizsgálatán kívül azonban bemutatjuk az összehasonlítható helyzetek korábbi jogi megoldásait is, valamint rövid kitekintést adunk más államok gyakorlatára.

2. Jогtörténeti előzmények

A válsághelyzetek végigkísérik az emberi történelmet, így gyakorlatilag minden válságjelenségre lehet a múltban példát találni. A Covid-19-világjárvány elleni védekezés során elrendelt nyitvatartási, kijárási stb. tilalmak és korlátozások sem az elsők a magyar és a nemzetközi jogtörténetben. Az időben hozzánk legközelebb álló hasonló intézkedéseket és gazdasági turbulenciát hozó időszakok az I. világháború és a nagy gazdasági világválság voltak, ezért célszerű az akkor kialakult elveket is megismerni.

2.1. Válságjogalkotás az I. világháború idején

Az I. világháború idején az akkori jogalkotó már az első moratóriumi rendeletnek nevezett 6.045/1914. M.E. rendeletben halasztást adott a katonai szolgálatot teljesítő felet terhelő bérletidj-tartozások megfizetésére (4. § 8. pont). A bérletidj-fizetési moratórium bérlő általi igénybevétele kezdetben még lehetővé tette a bérbeadói felmondást,¹ de az ún. ötödik moratóriumi rendelet már felmondási korlátozásokat is bevezetett.²

A haszonbérletek esetében a haszonbérlő a vonatkozó válságjogi szabályozás alapján kérhette a haszonbér bíróság általi csökkentését, „*ha a haszonbér a változott viszonyokhoz képest túl magas és annak teljes összegében való megfizetése a haszonbérlőt anyagi romlásba vinné*”.³ A kérelemről egy öttagú vegyes bíróság döntött, amelynek elnökét és két tagját az illetékes törvényszék elnöke jelölte ki az illetékeségi területén működő bírák közül, a másik két tagját pedig a felek jelölhették ki a „szakavatott gazdák sorából”.⁴ A vegyes bíróság nem a jogszabályi előírások, hanem a méltányosság alapján hozott döntést.⁵ Hasonló szabályokat tartalmazott a később kibocsátott 6.140/1923. M.E. és 1.400/1932. M.E. rendelet is.

2.2. A két világháború közötti időszak

A bérlet és haszonbérlet tekintetében a SZLADITS KÁROLY főszerkesztésében készült *Magyar Magánjog* című mű már figyelembe veszi az I. világháborúnak és a gazdasági világválságnak a kiadáskor sajnos újra aktuális tapasztalatait.⁶ A bérlet és a haszonbérlet esetében a kockázatmegosztás kiindulópontja az a tétel volt, hogy a bérbeadó köteles gondoskodni arról, hogy a bérlő használati jogát külső akadályok ne korlátozzák. A joggyakorlat és a jogirodalom szerint külső akadálynak minősült minden természeti esemény és a hatósági rendelkezés is.⁷ Ilyen használati akadály

¹ Vö. 6.796/1914. M.E. sz. rendelet.

² 224/1915. M.E. sz. rendelet 17. §-a. Ugyanígy rendelkezett a lakásügyek szabályozásáról szóló 1.552/1920. M.E. sz. rendelet 7. §-a is.

³ 1.381/1919. M.E. sz. rendelet 5. §.

⁴ 1.381/1919. M.E. sz. rendelet 8. §. A 820/1920. M.E. sz. rendelet 8. § szerint „gazdasági szakértők sorából”.

⁵ Lásd a 820/1920. M.E. sz. rendelet 4. §-át is.

⁶ *Magyar Magánjog IV. kötet, Kötelmi jog Különös része* (főszerkesztő: SZLADITS KÁROLY). Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1940–1942. A bérletre és a haszonbérletre vonatkozó, itt idézett fejezetet UJLAKI MIKLÓS ügyvéd, a *Magyar Magánjog* egyik szerkesztője írta.

⁷ UJLAKI: i. m., 458. és 464.

esetén a bérlő nem tartozott bért fizetni, illetve korlátozott használat esetén csak a használat lehetőségével arányos díjfizetési kötelezettség terhelte.⁸

A nagyfokú pénzromlás következményeit a joggyakorlat, majd a jogalkotás az átértékelés (valorizáció) technikájával kezelte.⁹ A bérleti szerződésekből mint „huzamos”, azaz tartós jogviszonyt létrehozó megállapodásokból keletkezett jogvitákra a bírói gyakorlat a gazdasági lehetetlenülés jogintézményét is alkalmazta.¹⁰ Bár a felek szolgáltatása sem ténylegesen, sem jogilag nem vált lehetetlenné, a bíróságok egy fikció keretében, az ügyek egyedi körülményeinek mérlegelésével – méltányosságból – elfogadták a lehetetlenülés bekövetkezését, ha a felek szolgáltatásainak az egyensúlya előre nem látható és nem befolyásolható rendkívüli körülmények következtében minden észszerű kockázatvállalást meghaladó módon megbomlott. A jogintézmény alapján a felet a bíróság elállásra jogosíthatta fel, vagy a szerződést módosíthatta.¹¹

A bérleti és haszonbérleti jogviszonyok a gazdasági lehetetlenülés jogintézménye alkalmazásának tipikus területei voltak.¹² A bírói gyakorlat még abban az esetben is lehetővé tette a bérlőnek, hogy a gazdasági lehetetlenülésre való hivatkozással a bérleti díj csökkentését kérje, amikor ezt a lehetőséget a felek szerződése kizárta.¹³ A szerződés módosítása körében a bíróság a bérleti díj csökkentése mellett a bér-

⁸ UJLAKI: i. m., 467.

⁹ UJLAKI: i. m., 479.

¹⁰ A gazdasági lehetetlenülés jogintézményét a Tőzsdebíróság vezette be a 2977/1914. sz. ún. liszt-szállítási ügyben hozott ítéletében. Lásd: KENDE ERNŐ: A tőzsdebíróság jogi és gazdasági jelentőségéről. *Jogtudományi Közlöny*, 1934/41. szám, 256.; továbbá FRANKL PÁL: A tőzsdebíróság ítélezése az őszi lisztkötések tárgyában. *Jogtudományi Közlöny*, 1914/43. szám, 437. A jogintézményt a rendes bírói gyakorlat és a jogtudomány továbbfejlesztette, majd az 1928-as Magánjogi Törvényjavaslatban is megjelent: „1150. § (1) Ha kétoldalú szerződés esetében a szerződés megkötése után az általános gazdasági viszonyokban a szokásos szerződési kockázatot tetemesen meghaladó olyan mélyreható változás állott be, amellyel a felek okszerűen előre nem vethettek számot s amelynek következtében a szolgáltatásnak és az ellenszolgáltatásnak a felek részéről szemelött tartott gazdasági egyensúlya felborult vagy a szerződés alapjául szolgáló másnemű feltételezés meghiúsult, úgy, hogy az egyik fél a jóhiszeműséggel és a méltányossággal ellentétben nem várt aránytalan nyereségre tenne szert, a másik fél pedig ugyanilyen veszteséget szenvedne (gazdasági lehetetlenülés): a bíróság a felek kölcsönös kötelezettségeit a méltányosságnak megfelelően módosíthatja vagy az egyik felet – esetleg a kár méltányos megosztásával is – elállásra jogosíthatja fel.”

¹¹ UJLAKI: 481. Mivel moratóriumi rendeletek a vis maiorra vonatkozó általános polgári jogi szabályok alkalmazását kifejezetten nem érintették (pl. 6.045/1914. M.E. rendelet 7. §, 224/1915. M.E. sz. rendelet 33. §), a bíróságokat nem zárták el a lehetetlenülésre vonatkozó szabályok megfelelő alkalmazásától.

¹² GÖRÖG FRIGYES: A kötelem módosulása. In: Szladits Károly (főszerkesztő): *Magyar Magánjog. III. kötet, Kötelmi Jog Általános része*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1939–1941, 555.

¹³ Királyi Kúria P.II.3891/1917 (*Magánjogi Döntvénytár XII. kötet*, 1919, 50.; idézi: ALMÁSI ANTAL: Szerződések válságokozta változásai. *Jogtudományi Közlöny*, 1920/23. szám, 178. és 180.); P. VI.149/1933 (*Jogtudományi Közlöny*, 1933/19. szám, 115.); SZLADITS KÁROLY: A kötelem lebonyolítása. In: Szladits Károly (főszerkesztő): *Magyar Magánjog. III. kötet, Kötelmi Jog Általános része*.

lőnek még felmondási jogot is adhatott, hogy a szerződést megszüntethesse, ha azt még a módosított feltételekkel sem tartotta fenntarthatónak.¹⁴ Amennyiben pedig a pénz vásárlóereje szenvedett jelentős romlást, és ezért a nominálisan meghatározott bérleti díj elértékeltelenedett, akkor a gazdasági lehetetlenülés a bérbeadó javára volt megállapítható.¹⁵

A Magyar Királyi Kúria a bérbeadó és a bérlő közötti kockázatmegosztás körében már az I.G.97/1902. sz. ügyben született ítéletében felállította azt a tételt, hogy „[h]a tehát a bérlő a bérleményt közigazgatási hatósági tilalom következtében nem használhatta, a bérbeadó a nem használhatóság idejére bért jogszerűen nem követelhet”.¹⁶ A háborús válságjog idején a Királyi Kúria az álláspontját megerősítette. A Határozatok Tárába 500. sz. Elvi Határozatként felvett döntésében rögzítette, hogy „nem jár haszonbér arra az időre, amíg a haszonbérlemény katonai tilalom következtében nem volt használható”.¹⁷ A 490. sz. Elvi Határozatból pedig megállapítható, hogy a bérlőt felmondási jog is megilleti, „ha a bérlemény hatósági intézkedés következtében vált szerződésszerű használatra alkalmatlanná”.¹⁸

2.3. Az I. világháború utáni német joggyakorlat

A *Magyar Magánjog* fentebb idézett köteteinek megjelenésével közel azonos időben kiadott *Die Einwirkung des Krieges auf Verträge*¹⁹ című német monográfiából látszik, hogy a rendkívüli gazdasági körülményekre a Királyi Kúria megoldásaihoz hasonló válaszok születtek más jogrendszerekben is.

Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1939–1941, 495.; BARSY KÁROLY: Gazdasági válság és bérszerződések. *Jogtudományi Közlöny*, 1932/17. szám, 103.

¹⁴ Királyi Kúria P.VI.5558/1933. sz.; *Magánjogi Döntvénytár XXVII. kötet* (1935), 4. Egy 1918-tól 1967. december 31-ig tartó határozott bérleti szerződés esetében ugyanezt mondta ki a Királyi Kúria P.VI.989/1934. sz. ügyben született ítélete; uo. 89. A bíróság már előre jelezte, hogy a felmondás bíróilag megállapított jog gyakorlását jelentené, így felmondás esetén a bérbeadó nem élhetne kártérítési igényrel a bérlővel szemben.

¹⁵ Királyi Kúria P.VI.989/1931 (*Jogtudományi Közlöny*, 1933/19. szám, 115.).

¹⁶ *A magánjogi bírói gyakorlat 1901–1927* (összeállította: SZLADITS KÁROLY). Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1928, 471. A bíróság álláspontja szerint ez a tétel még akkor is igaz, ha a hatósági használati tilalomra a bérlő szolgáltatott okot. Ebben az esetben azonban a bérbeadó kártérítésre lesz jogosult.

¹⁷ 2594/1916. Az elvet a bírói gyakorlat a második világháborút követően is alkalmazta: „az orosz katonaság által igénybevett bérleményért az igénybevétel tartama alatt a bérlő nem tartozik bért fizetni”. Budapesti Törvényszék 31.Pf.2112/1946/7. *Jogtudományi Közlöny*, 1947/17–18. szám, 290.

¹⁸ P.II.9711/1915.; uo. 464.

¹⁹ GERHARD KEGEL – HANS RUPP – KONRAD ZWEIGERT: *Die Einwirkung des Krieges auf Verträge*. Berlin, Walter de Gruyter Kiadó, 1941.

A német joggyakorlat például először úgy igyekezett segíteni a kötelmek kötelezettjeinek, hogy lehetővé tette a szerződéstől való szabadulásukat, de az I. világháborút követően már a kockázat és a kár felek közötti felosztása, mint például a bérleti díj bírósági szerződésmódosítás keretében történt csökkentése került előtérbe.²⁰

Helyiségbérleti szerződések esetében a bérlemény használatának hatósági korlátozását (pl. társas rendezvények tilalma és korábbi záróra elrendelése) a bíróságok a bérlemény hibájának tekintették, és az intézkedés következményeit így kizárólag a bérbeadóra terheltek.²¹ A német jogalkotó azonban ezt nem tekintette méltányosnak, ezért úgy rendelkezett, hogy a bíróság főszabály szerint a bérleti díjat – legfeljebb a feléig – csökkentheti, vagy a bérletet megszüntetheti.²²

3. A járványügyi jogalkotás bérleti jogviszonyokra vonatkozó rendelkezései

3.1. A 47/2020. (III. 18.) Korm. rendelet, valamint az 52/2021. (II. 9.) Korm. rendelet

A bérleti jogviszonyokba a Kormány – az Alaptörvény 53. cikke szerinti veszélyhelyzeti jogkörben eljárva – felmondási és bérletidíj-emelési tilalom, továbbá moratórium és szerződés hosszabbodás, majd bérletidíj-fizetési mentesség elrendelésével közvetlenül is beavatkozott.

A koronavírus-világjárvány nemzetgazdaságot érintő hatásának enyhítése érdekében szükséges azonnali intézkedésekről szóló 47/2020. (III. 18.) Korm. rendelet 3. § (1) bekezdése a Kormány által a legérintettebbnek tartott gazdasági ágazatok (mint pl. a turizmus és vendéglátás, de a szerencsejáték és a sportszolgáltatás is) tekintetében kimondta, hogy a nem lakás céljára szolgáló helyiségre vonatkozó bérleti szerződéseket nem lehet felmondással megszüntetni.²³

A jogszabály nyelvtani értelmezése szerint az nem játszott szerepet, hogy a felmondás rendes vagy rendkívüli lett volna, illetve hogy a felmondásnak mi lett

²⁰ KEGEL–RUPP–ZWEIGERT: i. m., II. o.

²¹ KEGEL–RUPP–ZWEIGERT: i. m., 192. és 194.

²² Verordnung über die Vertragshilfe des Richters aus Anlaß des Krieges. 1939. november 30., 4. és 5. §-ok.

²³ A felmondási tilalmat a jogalkotó időközben már a koronavírus okozta gazdasági problémákon kívüli körben is alkalmazza. A 624/2021. (XI. 11.) Korm. rendelettel maximált árú üzemanyagokon jelentős veszteséget elszenvedő benzinkutak esetében a kis benzinkutaknak a vidéki ellátásbiztonság garantálása érdekében történő támogatásáról szóló 84/2022. (III. 5.) Korm. rendelet tiltja meghatározott tulajdonosok számára a felmondást.

volna az oka, a bérleti díj nem fizetése vagy más szerződésszegés, például a bérlet tárgyának rongálása.

A jogszabály szövege nem adott erről egyértelmű eligazítást, de mivel a jogszabály célja a felsorolt ágazatokban tevékenykedő és ezért a korlátozások által érintett személyek védelme volt, a teleologikus értelmezésnek csak az lehet az eredménye, hogy a felmondási tilalom olyan jogviszonyokra vonatkozott, amelyekben a bérlő volt a védendő fél. Az ellenkező álláspont oda vezetne, hogy a védeni kívánt, azaz a járvány által leginkább érintett ágazatban tevékenykedő bérbeadót még az is sújtotta volna, hogy nem mondhat fel a világjárvány következményei által nem vagy kevésbé érintett területen működő, de például a bérleti díjat ennek ellenére nem fizető bérlőjének. Ezt az értelmezést utólag valamennyire megerősítette a rendeletet módosító 186/2020. (V. 6.) Korm. rendelet, amely már úgy fogalmazott, hogy az érintett szerződéseket a bérbeadó nem szüntetheti meg.

Ugyancsak nem derült ki a jogszabályból, hogy mikor minősült valaki a védett ágazatban tevékeny személynek. Itt a joghasonlóság alapján a 47/2020. (III. 18.) Korm. rendelet közterhekkel kapcsolatos részletszabályairól és egyes új intézkedésekről szóló 61/2020. (III. 23.) Korm. rendelet rendelkezései adhatnak értelmezési segítséget. Ez alapján az e rendeletben TEÁOR- és TESZOR-számokkal is meghatározott tevékenységi körök bármelyikét „tényleges főtevékenységként” végző személyek bérleti szerződéseit élvezhették a felmondási védelmet.²⁴

Bizonytalan volt, hogy a rendeletben szereplő előírást, miszerint a „bérleti szerződéseket 2020. június 30-áig nem lehet felmondással megszüntetni”, hogyan kellett értelmezni. Vajon ez a rendelkezés már a felmondás közlését is kizárta, vagy közölhető volt ugyan a felmondás, de a felmondási idő csak a megjelölt időpontot követő napon kezdődhetett, vagy éppen járhatott le? A rendelkezés védelmi, azaz jogviszony fenntartását biztosítani kívánó céljából kiindulva az utóbbi értelmezés lehetőségét kizárhatjuk. Az az értelmezés pedig szükségtelen formalizmus, ezért ésszerűtlen lenne, ha a jognyilatkozat megtételének legkorábbi időpontjaként fognánk fel a rendeletben meghatározott dátumot.

A felmondást mint egyoldalú címzett jognyilatkozatot a felmondó fél tehát a törvényi határidő lejárata előtt is megtehetette, és az hatályossá is válhatott a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 6:5. §-a értelmében, de a Korm. rendelet előírására és a Ptk. 8:3. § (1) bekezdésére is figyelemmel a felmondási idő csak a felmondási tilalom lejárata követő napon vette kezdetét. Ez az értelmezés azonnali hatályú bérbeadói felmondás esetén a járványügyi jog-

²⁴ A Korm. rendelet 1. § (11) bekezdése szerint tényleges főtevékenységnek azt a tevékenységet kellett érteni, amelyből az érintett személynek a rendelet hatálybalépését megelőző hat hónapban a legtöbb bevétele, de legalább bevételeinek 30 százaléka származott.

alkotás által védeni kívánt bérlőnek volt kedvezőbb, mert lehetőséget adott neki a felmondás következményeire való felkészülésre.

Mivel a Korm. rendelet a felmondási tilalom végét meghatározott dátumhoz és nem a veszélyhelyzet fennálltához kötötte, a felmondási tilalmat a veszélyhelyzet megszűntetéséről szóló 282/2020. (VI. 17.) Korm. rendelet nem szüntette meg.

A 47/2020. (III. 18.) Korm. rendelet 3. § (2) bekezdése a bérleti díj veszélyhelyzet ideje alatti emelését tiltotta meg, amely tilalom ezért a veszélyhelyzet 2020. június 18-i megszűnésével együtt automatikusan megszűnt.

Bár a jelen tanulmány a lakásbérlet kérdéseivel nem kíván foglalkozni, a teljesség kedvéért célszerű megemlíteni, hogy a fizetési moratórium részletszabályairól rendelkező 62/2020. (III. 24.) Korm. rendelet 6. §-a kimondta, hogy a Nemzeti Eszközkezelő Programban részt vevő természetes személyek vételár-részlet-fizetési és bérletidíj-fizetési kötelezettségei is a moratórium alá tartoznak. Másrészt a (2) bekezdés úgy rendelkezett, hogy a Nemzeti Eszközkezelő Zrt. 2020. december 31-ig a bérleti díj meg nem fizetése miatt nem élhet a felmondás jogával. Ebben a körben tehát az érintett magánszemély bérlők egyéb szerződésességei – a 47/2020. (III. 18.) Korm. rendeletről eltérően – lehetővé tették a bérbeadó felmondását.

Szintén közvetlen hatása volt a felek jogviszonyára a védelmi intézkedésekről szóló 168/2020. (IV. 30.) Korm. rendelet 5. § (3) bekezdésébe foglalt rendelkezésnek, amely a közjogi bérletként felfogható közterület-használat esetében úgy rendelkezett, hogy a vendéglátó üzlet üzemeltetőjének 2020. április–augusztus hónapjaira nem kellett közterület-használati díjat fizetnie a vendéglátó üzlet közterületen működő terasza után.²⁵

Az állami, valamint az önkormányzati tulajdonban lévő lakások, valamint nem lakás céljára szolgáló helyiségek esetében a 47/2020. (III. 18.) Korm. rendeletet módosító 186/2020. (V. 6.) Korm. rendelet 1. § (1) bekezdése lehetővé tette, hogy a veszélyhelyzet alatt lejáró bérleti szerződést a bérlő a veszélyhelyzet megszűnéséig egyoldalú nyilatkozattal meghosszabbítsa. Hasonló célból született a világjárvány úgynevezett második hullámában elrendelt veszélyhelyzet idejére az állami és önkormányzati bérleti szerződésekre vonatkozó eltérő szabályokról szóló 609/2020.

²⁵ Vö. BH 2021. 352.: „a közterület hasznosításával kapcsolatos jogviszonyokban a helyi önkormányzat nem szokványos magánjogi szerződő félként, hanem a közhatalom birtokosaként vesz részt, mert egyben szabályozója is az önmagát érintő viszonyoknak. A szerződés másik alanyának garanciális jogait csak közjogi eszközökkel lehet biztosítani, ezért a közterület-használattal összefüggő ügyek önkormányzati hatósági ügynek minősülnek. A helyi önkormányzat alkalmazhat polgári jogi viszonyelemeket is, de csak a közigazgatási jogviszonyba ágyazottan. A szabályozás nem keverheti pusztán célszerűségi alapon a köz- és a magánjogi jogviszonyok elemeit”. Lásd a BH 2021. 277. eseti döntést is.

(XII. 18.) Korm. rendelet, amely lehetővé tette a szerződésmódosításokra vonatkozó adminisztratív (pl. versenyeztetési) szabályok rugalmas kezelését is.

A járvány második hullámának végén, a harmadik hullám elején kiadott 52/2021. (II. 9.) Korm. rendelet bérletidő-fizetési mentességről rendelkezett. Eszerint az olyan ingatlanok esetében, amelyek az állam, egy önkormányzat, illetve az állam vagy önkormányzat többségi befolyása alatt álló gazdasági társaság tulajdonában állnak, és a rendeletben felsorolt tevékenységek bármelyike folytatására szolgálnak, a bérlő 2021. február–június hónapokra nem köteles bérleti díjat fizetni. Az érintett tevékenységi körök eredetileg 25-ös listáját a 105/2021. (III. 5.) Korm. rendelet további 31 tevékenységgel bővítette ki. Az 52/2021. (II. 9.) Korm. rendelet 2. § (5) bekezdése, illetve a 2/A. § (6) bekezdése alapján a védett időszakra esetleg korábban beszedett bérleti díjat a bérbeadó köteles volt visszafizetni a bérlőnek.

3.2. A bérleti jogviszonyokat érintő egyéb veszélyhelyzeti jogszabályok

Más veszélyhelyzeti jogszabályok a bérleti jogviszony megnevezése nélkül hoztak eredményükben a bérleti jogviszonyok gazdasági célját érintő intézkedéseket.

Az élet- és vagyónbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humánjárvány megelőzése, illetve következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében elrendelt veszélyhelyzet során teendő intézkedésekről szóló 41/2020. (III. 11.) Korm. rendelet 4. § d) pontja már a veszélyhelyzet elrendelésének napján megtiltotta a zárt helyen 100 főnél több személy, nem zárt helyen pedig 500 főnél több személy részvételével folyó rendezvények megtartását. Az ilyen rendezvényekre a bérbeadók nem tudták helyiségek használatát biztosítani, illetve a bérlők a rendezvényt nem tarthatták meg.

Az ugyanezen elnevezéssel – csupán öt nappal később – kiadott 46/2020. (III. 16.) Korm. rendelet a rendezvénytilalmat már létszámkorláttól függetlenül mondta ki.²⁶

A 46/2020. (III. 16.) Korm. rendelet nyitvatartási korlátozásokat vezetett be éppúgy a vendéglátóhelyek, mint – kevés kivétellel – a kereskedelmi üzletek tekintetében.²⁷ Az 5. § megtiltotta a mozik, színházak, múzeumok és más hasonló intézmények látogatását.

A kijárási korlátozásról szóló 71/2020. (III. 27.) Korm. rendelet – az elvitelre alkalmas ételek kiadása és szállítása – kivételével már általános jelleggel megtiltot-

²⁶ 46/2020. (III. 16.) Korm. rendelet 4. § (1) bekezdés.

²⁷ A rendeletet módosító 95/2020. (IV. 9.) Korm. rendelet a dohányboltokat kivette a kedvezményezett körből. Az érintetteknek segítséget jelentett, hogy a 48/2020. (III. 19.) Korm. rendelet megkönnyítette az üzleteknek az internetes értékesítést.

ta a vendégeknek a vendéglátó üzletekben való tartózkodást. A rendelet 3. §-a alapján a lakóhely, a tartózkodási hely, illetve a magánlakás elhagyására csak alapos indokkal kerülhetett sor. Az alapos okok listáját a rendelet 4. §-a sorolta fel. A rendelkezések megsértése szabálysértésnek minősült. A kijárási korlátozás szabályaira figyelemmel az alapos oknak nem minősülő körön kívül a szolgáltatások igénybevételére és az üzleti vásárlásra nem kerülhetett sor, azaz gyakorlatilag tilossá vált a kivételek közé nem tartozó szolgáltatóhelyek és üzletek fogyasztók általi felkeresése.

A korábbi országspecifikus tilalmak után a 81/2020. (IV. 1.) Korm. rendelet 2. §-a már általános jelleggel tiltotta meg külföldről érkező nem magyar állampolgárok Magyarország területére való belépését. A külföldiek beutazása csak a rendeletben lehetővé tett esetekben, vagy egyedi engedéllyel volt lehetséges. Ez a rendelkezés a külföldi ügyfélkört kiszolgáló vállalkozások szolgáltatásai iránti keresletet abban a körben is jelentősen csökkentette, amely a kijárási korlátozások miatt még egyáltalán lehetséges maradt.

A fizető parkolók és parkolóházak forgalmát jelentősen csökkentette a 87/2020. (IV. 5.) Korm. rendelet, amely szerint a helyi és országos közutak, valamint a helyi önkormányzat és az állam tulajdonában álló közterületek várakozási területeinek várakozási célú használatáért várakozási díjat nem kellett fizetni.

A 102/2020. (IV. 10.) Korm. rendelet a tag- és közgyűlések megtartása céljából kötött bérleti szerződések gazdasági céljának teljesülését szüntette meg, megtiltva, hogy a jogi személy döntéshozó szervének ülése a tag személyes részvételével történjen.

A védelmi intézkedésekről szóló 168/2020. (IV. 30.) Korm. rendelet 7. § (1) bekezdésének második mondata azáltal, hogy előírta, hogy a felsőoktatási intézmények kollégiumainak hallgatók általi látogatása tilos, a kollégiumi elhelyezésre irányuló bérleti szerződések tényleges teljesítését tilalmazta. A rendelkezésnek akkor már nem volt gyakorlati hatása, mert a felsőoktatási intézmények az ágazati ajánlásokra figyelemmel a kollégiumaikat már a veszélyhelyzet kihirdetésekor bezárták.²⁸

A második hullám során a 484/2020. (XI. 10.) Korm. rendelet este 8 óra és reggel 5 óra között kijárási tilalmat léptetett életbe. A rendelet az első hullámhoz hasonló rendelkezéseket tartalmazott a vendéglátás és a kereskedelem területén. Így például a szállodák csak üzleti, gazdasági vagy oktatási célból érkezett vendégeket helyezhettek el, turisták fogadása tilos volt. Újra tilos lett szabadidős létesítmények (mozik, uszodák stb.) használata és rendezvények tartása. A felsőoktatási kollégiumok újra bezártak. Magán- és családi rendezvények legfeljebb tíz résztvevővel voltak megtarthatók.

²⁸ Lásd pl. <https://www.elte.hu/dstore/document/4605/ELTE-JOKT-2020-03-11.pdf>

A már megszűnt bérleti jogviszonyokat érinthette, hogy az 57/2020. (III. 23.) Korm. rendelet 3. § (3) bekezdése szerint a végrehajtónak ingatlan kiürítése iránt, azzal összefüggésben intézkednie, valamint ingatlan kiürítésére irányuló helyszíni eljárási cselekményt lebonyolítani csak a veszélyhelyzet megszűnését követően lehetett. A harmadik hullámban ezzel azonos tartalmú intézkedést vezetett be a 112/2021. (III. 6.) Korm. rendelet és a 229/2021. (V. 5.) Korm. rendelet.

4. A bérleményekkel kapcsolatos bírói gyakorlat

A járvány, valamint a járványügyi jogalkotás következményei sok vitát generáltak a bérbeadók és a bérlők között. Jelenleg az látszik azonban, hogy a felek vitájának a jogi képviselők által is támogatott tárgyalásos megoldása döntően sikeres volt, mert a kézirat lezárásának időpontjában a bérleti jogviták tárgyában publikált határozatok között csupán a Fővárosi Ítéltábla kettő, a Győri Ítéltábla egy jogerős ítélete, valamint a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett működő Állandó Választottbíróság két ítélete volt fellelhető.²⁹

4.1. A Fővárosi Ítéltábla 10.Gf.40.346/2021/5. számú ítélete

A Fővárosi Ítéltábla által 2022. február 8-án 10.Gf.40.346/2021/5. számon – még a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: 1959-es Ptk.) alkalmazásával – hozott ítélet alapjául szolgáló jogvita tárgya kötbér visszakövetelése volt. Ennek ellenére érdemes a határozattal megismerkedni, mert a járványügyi jogalkotásra való bérlői reakció jogi megítélésével kapcsolatban lényeges megállapításokat tesz.

A tényállás szerint az alperes bérbeadó a felperes bérlő szerződésszegésére hivatkozással bankgarancia lehívása útján összesen 42 692 801 forint kötbért érvényesített a bérlőjével szemben. A kötbér iránti igényét azzal indokolta, hogy a bérlő 2020. március 28. napja és 2020. május 17. napja között nem tett eleget a bérleményben működtetett cipőbolt nyitvatartására és üzemeltetésére vonatkozó szerződéses kötelezettségének. A bérlő vitatta a szerződésszegést, mert álláspontja szerint a bérlemény bezárásával a kijárási korlátozásról szóló 71/2020. (III. 27.) Korm. rendelet előírásainak megfelelően járt el, aszerint ugyanis a lakóhely, a tartózkodási hely, illetve a magánlakás elhagyására nem minősült alapos oknak

²⁹ A választottbíróság ítéletének hatálya a választottbíráskodásról szóló 2017. évi LX. törvény 53. § (1) bekezdés első fordulata szerint ugyanaz, mint a jogerős bírósági ítéleté.

egy cipőbolt felkeresése, így a bérleményben jogszerűen csak az ott munkát végző személyek, de vásárlók nem tartózkodhattak volna. Másrészt a 46/2020. (III. 16.) Korm. rendelet szerint az üzletek csak 15 óráig lehettek nyitva. Erre figyelemmel a bérlő a kötbér visszafizetésére kérte kötelezni a bérbeadót.

Mivel a bérlő szerződésszegése nem volt vitás, az eldöntendő jogkérdés az volt, hogy a bankgarancia igénybevétele útján a bérbeadó által beszedett több, mint 42 millió forint összegű kötbér túlzó mértékű volt-e, és hogy az az 1959-es Ptk. 247. § (1) bekezdése alapján csökkentendő-e.

A jogerős ítélet megállapítása szerint kár legfeljebb az ún. forgalomarányos bérleti díj elmaradása miatt keletkezhetett volna a bérbeadónál, de mivel a forgalomarányos bérleti díj fizetéséhez szükséges forgalmat a bérlő soha nem érte el, nem lehetett abból kiindulni, hogy a zárvatartása időszakában erre sor került volna. Így az alperes bérbeadót – mivel az időarányos bérleti díjat a felperes bérlő megfizette – kár nem érte.

Az Ítéletábra álláspontja szerint a bérlő szerződésszegésének felróhatósága egyébként is csekély súlyú volt, mert „*a felperes az adott körülmények között a járványhelyzetre és az az elleni védekezésre is tekintettel a jogszabály társadalmi rendeltetésének megfelelően járt el az üzlet bezárásával. Ebből a szempontból nem annak volt döntő jelentősége, hogy a Korm. rendelet 4. § (1) bekezdés a) pontja szerint a lakóhely elhagyását lehetővé tevő alapos indoknak minősül-e a cipővásárlás, hanem annak, hogy a felperes azzal, hogy az üzlet bezárása mellett döntött az adott helyzetben általában elvárható magatartás tanúsítását kirívó és súlyos mértékben megszegte-e. [...] A gyorsan változó jogszabályi környezet a gazdasági élet szereplőitől azonnali, felkészülési idő nélküli alkalmazkodást igényelt, így még ha a felperes a kijárási korlátozásra vonatkozó jogszabályi rendelkezés téves értelmezésével döntött is az üzlet bezárása mellett, mert úgy ítélte meg, hogy a jogszabály az általa végzett szolgáltatás igénybevétele céljából való lakóhely elhagyására nem biztosít lehetőséget, ez azonban nem teszi a magatartását súlyosan felróhatóvá. [...] Amennyiben a cipővásárlás a lakóhely elhagyását indokoltta tevő oknak is minősül – amely jogszabályi rendelkezés értelmezése a fellebbezési ellenkérelemben kifejtett helytálló érvelés szerint nem volt egységes és egyértelmű –, a felperes akkor is a Covid 19 járvány terjedésének megelőzéséhez, az egészség és élet megóvásához fűződő kiemelt állami érdekeknek megfelelő döntést hozott és a perbeli cipőbolt 47 napig történő bezárása az alperes számára számottevő érdeksérelmet, kárt, illetve hátrányt nem okozott.*” A fentiekre figyelemmel a kötbért jelentősen, 96 százalékkal mérséklő elsőfokú ítéletet a Fővárosi Ítéletábra helybenhagyta.

4.2. A Fővárosi Ítéltábla 10.Gf.40.417/2021/5. számú ítélete

A Fővárosi Ítéltábla ugyanazon tanácsának 2022. március 29-én 10.Gf.40.417/2021/5. számon hozott – szintén cipőbolt-hasznosítású bérleményt érintő – ítéletének tényállása már egy olyan szerződéssel kapcsolatos, amelyre a Ptk. volt az irányadó.³⁰

A tényállás szerint alperes bérlő arra hivatkozással mondta fel a felperes bérbeadóval kötött bérleti szerződését, hogy a bérlemény a bérlőnek fel nem róható, illetőleg a bérlő érdekkörén kívüli okból 2020. március 28. napjától szerződésszerű használatra alkalmatlanná vált, mert a kijárási korlátozásról szóló 71/2020. (III. 27.) Korm. rendelet előírásai következtében 2020. március 28. napjától kezdődően kénytelen volt a bérleményt a kereskedelmi forgalom előtt zárva tartani, tekintettel arra, hogy a rendelet a cipőüzletben vásárlást, illetve a cipőüzletben tartózkodást nem tekintette a lakóhely, tartózkodási hely, illetve a magánlakás elhagyása alapos indokának. Felperes a felmondást jogellenesnek tekintette, és az alperest bérleti díj és üzemeltetési díj jogcímén kérte teljesítésre marasztalni.

A keresetet elutasító elsőfokú ítéletet helybenhagyó ítéletében a Fővárosi Ítéltábla úgy foglalt állást, hogy alperes a szerződés rendelkezéseinek megfelelően mondta fel a bérletet, mert a kormányrendelet „*olyan kijárási korlátozásokat vezetett be, amelyek a 3. és 4. §-okban foglaltak értelmében kizárttá tették a perbeli bérlemény szerződésszerű használatát és nyitva tartását a kereskedelmi forgalom előtt, mivel nem biztosítottak lehetőséget a lakóhely, tartózkodási hely, illetve a magánlakás cipőkereskedelmi szolgáltatás igénybevétele céljából történő elhagyására, illetve az ilyen kereskedelmi szolgáltatást nyújtó üzletek felkeresésére, az azokban történő vásárlásra*”.³¹

Az ítélete indokolásában az Ítéltábla a Ptk. 6:336. § (2) bekezdésével kapcsolatban elemezte az „érdekkör” fogalmát, és ezt állapította meg: „*Valamelyik szerződő fél érdekkörébe tartozónak azok az okok minősülnek, amelyek a saját, illetve a szerződéses jogai gyakorlásával, kötelezettségei teljesítésével összefüggésben általa igénybe vett személyek állapotában, magatartásában, helyzetében, körülményeiben merültek fel vagy arra vezethetők vissza.*”³² A konkrét jogviszonnyal kapcsolatban úgy foglalt állást, hogy „*[b]érleti jogviszony esetén a bérlet tárgyát képező dolog, helyiségbérletnél a bérlemény szerződésszerű használatát kizáró valamely ok, körülmény akkor tekintendő a bérlő érdekkörébe tartozónak, ha a bérlő vagy az általa igénybe vett személyek állapotában, körülményeiben, helyzetében, magatartásában merült fel vagy arra vezethető vissza (betegség, gazdasági, finanszírozási, piaci,*

³⁰ Megjelent: BDT 2022. 4524.

³¹ Indokolás [57] pont.

³² Indokolás [52] pont.

üzleti nehézségek, a bérleményben folytatott tevékenység gyakorlásának feltételeit meghatározó jogszabályi, hatósági előírások teljesítésének elmulasztása, stb.)”.³³ A fentiekre figyelemmel az indokolás [54] pontja rögzíti, hogy „főszabályként a bérbeadó tartozik viselni annak kockázatát, ha a bérlet időtartama alatt a bérlemény szerződésszerű használatát kizáró, mindkét szerződő félén kívül álló ok – pl. vis maiornak minősülő, emberi erővel el nem hárítható esemény (természeti katasztrófa, járvány, rendkívüli politikai, társadalmi esemény, állami intézkedés) – következik be”.

A BH 2014. 147. számú eseti döntésre hivatkozással már az elsőfokú bíróság vis maiornak minősítette a világjárványt, amely véleményét a Fővárosi Ítéletábla is osztotta.³⁴

Mivel a felperes csak a fellebbezésében hivatkozott arra, hogy az alperesnek a kijárási korlátozások ellenére lehetősége lett volna a bérleményt internetes értékesítésre használni, az Ítéletábla ezt az érvelést eljárási okokból nem vizsgálhatta.

4.3. A Győri Ítéletábla Gf.III.20.133/2022/7/I. számú ítélete

A Győri Ítéletábla egy salátabár céljára bérelt ingatlannal kapcsolatos jogvitában született jogerős ítéletében eltért a Fővárosi Ítéletábla 4.2. pontban ismertetett, akkor már a Bírósági Döntések Tárában megjelent ítéletében foglaltaktól. Az eltérést a bíróság egyrészt a bérleti szerződések különbözőségére, másrészt arra alapította, hogy álláspontja szerint a cipőbolttól eltérően egy salátabár működését a jogszabályi előírások csupán beszűkítették, de nem zárták ki.³⁵

A Győri Ítéletábla a Ptk. 6:336. § (2) bekezdését kockázattelépítési és kárveszélyviselési szabálynak tekintette, és a jogirodalomra hivatkozással hangsúlyozta, hogy a használatot korlátozó jogszabályi rendelkezések a bérbeadói érdekkörébe esnek, de kiemelte, hogy ugyanerre az eredményre kellene jutni akkor is, ha az ilyen típusú jogszabályi rendelkezéseket mindkét fél érdekkörén kívül eső oknak tekintjük.³⁶

A Ptk. hivatkozott rendelkezését a bíróság mégsem alkalmazta, mert úgy ítélte meg, hogy a jogszabályi korlátozások nem magának a bérlemény használatának lehetőségét, hanem csak az értékesítés egyik formáját zárták ki időlegesen.³⁷ A bíróság értékelése szerint adott ügyben a bérbeadók az együttműködési kötelezettségüknek megfelelően jártak el, és a bérbeadói felmondást megelőzően a bérlőnek

³³ Indokolás [53] pont.

³⁴ Indokolás [58] pont.

³⁵ Indokolás [71] pont.

³⁶ Indokolás [72] pont.

³⁷ Indokolás [73] pont.

felróható okból hiúsult meg a felek között egy fizetékönnyítési megállapodás létrejötte. Ezért a bérlő a felmondás jogellenességére az együttműködési kötelezettség sérelmére alapítottn sem hivatkozhatott.³⁸

4.4. A Kereskedelmi Választottbíróság Vb/20077. számú ügyben hozott ítélete

A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett működő Állandó Választottbíróság a Vb/20077. számú ügyben bérautó-szolgáltatás céljából 2020-ban bérelt irodával és parkolóhelyekkel kapcsolatos jogvitát döntött el, és jutott a Fővárosi Ítéltábla 4.2. pontban ismertetett ítéletével ellentétes eredményre.³⁹

Az alperes bérlő arra való hivatkozással, hogy a bérbeadó felperes a koronavírus-járvány okozta veszélyhelyzet alatt is követelte a teljes bérleti díj megfizetését, a bérleti szerződést felmondta. Felperes keresetében kérte az alperest bérleti díj, használati díj, üzemeltetési költség és közüzemi díjtartozás megfizetésére kötelezni. A keresetnek a választottbíróság helyt adott.

Az ítélet indokolása szerint a világjárvány és az annak következtében hozott intézkedések a felek szerződése szerint nem minősülnek a mindkét fél teljesítését ellehetetlenítő vis maiornak.⁴⁰ A választottbíróság szerint „a koronavírus járványhelyzetre tekintettel hozott jogszabályok és intézkedések a bérleti szerződés lényegét képező szolgáltatások teljesítését nem tették lehetetlenné, ugyanis a bérlemény használata továbbra is lehetséges volt és a bérlemény alperes rendelkezésére állt, továbbá ugyanígy a bérleti díj fizetése, mint pénz fizetésére vonatkozó kötelezettség teljesíthetősége sem lehetetlenült”.

A választottbíróság szerint a világjárvány és az azzal járó korlátozások következményei az üzleti kockázat körébe tartozó kérdések voltak, amelyeket a bérlő díjcsökkentési kéréssel, bírói szerződésmódosítás kezdeményezésével vagy a szerződés szerinti három hónapos rendes felmondás útján kezelhetett volna. Minderre figyelemmel a választottbíróság szerint a bérlő alperes szerződésszegésre alapított azonnali hatályú felmondása megalapozatlan volt.

³⁸ Indokolás [74] pont

³⁹ A választottbírósági ítélet elérhető: <https://mkik.hu/hatarozatok-tara/562021-valasztottbirosagi-itelet>

⁴⁰ A konkrét kikötés szövege a következő volt: „A Felek nem kötelesek a jelen szerződésből eredő kötelezettségeik teljesítésére, vagy nem felelősek azok esetleges késedelmes teljesítéséért, ha az ilyen nem-teljesítés vagy késedelmes teljesítés oka természeti csapás, háború, nyilvánosan kihirdetett törvények, rendelkezések, korlátozások, vagy bármely, a Felek befolyásán kívül eső esemény (továbbiakban: „Vis maior”).”

4.5. A Kereskedelmi Választottbíróság Vb/20083. számú ügyben hozott ítélete

Az MKIK mellett működő Állandó Választottbíróság a Vb/20083. számú – szálláshely-szolgáltatás nyújtása érdekében bérelt ingatlanokat érintő – ügyben szintén arra az eredményre jutott, hogy a világjárvány, illetve az azzal kapcsolatban született intézkedések nem minősülnek vis maiornak.⁴¹

Az ügy tényállása szerint a bérlő a bérleti jogviszonyt folytatni kívánta, de a veszélyhelyzettel érintett időszakra nem kívánt bérleti díjat fizetni. A bérbeadó a bérleti díj meg nem fizetése miatt a bérleti szerződést felmondta, és követelése egy részét a bérlő által elhelyezett óvadék terhére kielégítette. A bérlő felperes a bérbeadó alperes által igénybe vett óvadék visszafizetését kérte. Az alperes viszontkeresetében a Ptk. 6:331. § (1) bekezdésére hivatkozással az óvadékból meg nem térült bérleti díj követelésének megtérítését és felperes kötbér fizetésére való kötelezését kérte a Ptk. 6:186. § (1) bekezdése alapján.

A választottbíróság a keresetet megalapozatlannak, a viszontkeresetet alaposnak találta.

A választottbíróság ezt azzal indokolta: *„A Kormány következetes intézkedései nyomán kijelenthető, hogy a magyar jogalkotó szerint egyetlen polgári jogi szerződés, még a 239/2009. (X. 20) Korm. rendelet hatálya alá tartozó bérleti szerződések teljesítése sem vált lehetetlenné. Ezt támasztja alá a 47/2020. (III. 18) Korm. rendelet 3. § (1) bekezdése is, mely szerint a turisztikai ágazat tekintetében a nem lakás céljára szolgáló helyiségre vonatkozó bérleti szerződéseket 2020. június 30-ig nem lehet felmondással megszüntetni. Az 52/2021. (II. 9) Korm. rendelet 2. § (2) bekezdése szerinti helyiség tekintetében fennálló bérleti szerződés alapján, a bérbeadó a kérdéses időszakokban a bérleti díjat nem követelheti a bérlőtől. E szerint a törvényalkotó a szerződés teljesítését nem tekintette itt sem lehetetlennek, de több hónap időtartamra bérleti díj kedvezményt biztosított.”*

A választottbíróság szerint *„nem annak van ügödöntő jelentősége, hogy a felperes vendégkörének feltehetően döntő részét képező külföldi természetes személyek Magyarországra történő belépése vált korlátozottá vagy kizárttá, hanem a felperes vagyoni helyzetének. A jogi személy árbevételének csökkenése az általa megkötött polgári jogi szerződés teljesítését nem teszi lehetetlenné, amennyiben saját tőkéje (vagyon) fedezetet nyújt a szerződésben vállalt pénzszolgáltatás teljesítésére.”*

A választottbíróság – retrospektív, visszatekintő szemlélettel – kiemelte, hogy *„a Covid-19 járvánnyal kapcsolatos kormányzati intézkedések átmeneti jellegűek voltak, azok tényszerűen megszűntek 2020. június 18. napján”*. A választottbíróság

⁴¹ Elérhető: <https://mkik.hu/hatarozatok-tara/542021-valasztottbirosagi-itelet> Az ítéletet ismerteti az Illés és Társai Ügyvédi Iroda blogja is: <https://illespartners.hu/blog/viewpost.php?id=7>

ebben az ügyben is felhívta a figyelmet arra, hogy a bérlőnek lehetősége lett volna a bérbeadónál szerződés módosítást kezdeményezni vagy a bérleti szerződés bírósági módosítását kérni. A bérleti díj elengedésére vonatkozó „*egyoldalú igénybejelentése nem alkalmas arra, hogy fellazítsa a pacta sunt servanda elvét*”.

4.6. A Kúria Pfv.V.21.188/2021/5. számú ítélete

Mivel a bérlőhöz hasonló jogviszonyt bírált el, bemutatást érdemel a Kúria Pfv.V.21.188/2021/5. számú ítélete is.⁴² A jogvita szállodai szálláshely-szolgáltatás⁴³ nyújtására irányuló szerződéssel volt kapcsolatos, de mivel ebben az atipikus szerződéstípusban a bérleti szerződés mint nevesített szerződéstípus elemei jelentős súllyal vannak jelen, az ítélet következtetései az itt vizsgált téma szempontjából is jelentőséggel bírnak.⁴⁴

A per felperese az általa csoportos foglalás keretében a Giro d'Italia kerékpárverseny 2020-ban hazánkban tervezett szakaszai idejére igénybe venni kívánt szállodai szobák előre megfizetett díjait követelte vissza. A bíróságnak arról kellett döntenie, hogy a felperes a felek szerződésébe foglalt – a járványt erőhatalmi eseményként fel nem soroló – vis maior-szabály alapján jogosult volt-e a szerződéstől elállni és a koronavírus-járvány miatt elmaradt verseny idejére szóló foglalására kifizetett összeget visszakövetelni.⁴⁵

A Kúria azt állapította meg, hogy a felek a vis maior-eseményeket csak példálózva sorolták fel, és ezért az Alaptörvény 28. cikkére tekintettel – a Ptk. indokolását is figyelembe véve – kiegészítő szerződésértelmezéssel nem volt akadálya annak, hogy a világméretű és az arra figyelemmel hozott állami intézkedések is ilyen eseménynek minősüljenek. Kiemelte, hogy a bíróságoknak mindig a konkrét ügy egyedi körülményeire figyelemmel kell mérlegeléssel eldönteniük, hogy egy esemény az adott esetben vis maior-nak minősül-e.

Az indokolás [17] pontja szerint a „*perbeli esetben egyrészt maga a járvány, annak világméretű terjedése, másrészt viszont az annak okán tett kormányzati intézkedés az, amely a felperes számára vis maior-helyzetet eredményezett, lehetetlenné tette a szálloda szolgáltatásának az igénybevételét. [...] Az európai súlyos járványügyi helyzet – amely miatt a Giro d'Italia magyarországi szakaszai is elhalasztásra kerültek – a szerződés megkötése után felmerülő, rendkívüli, kivételes jellegű és előre*

⁴² Megjelent BH 2022. 209. szám alatt.

⁴³ Lásd a kereskedelemről szóló 2005. évi CLXIV. törvény 2. § 25. pontját.

⁴⁴ Vö. EBH 2000. 274., BH 1982. 388.

⁴⁵ A Kúria eljárási okokból nem vizsgálhatta a Ptk. teljesítés lehetetlenné válását szabályozó 6:179. §-ának a sérelmét.

nem látható, elháríthatatlan külső körülmény, amely nem tartozik a vis maiorra hivatkozó felperes rendes üzleti kockázatának a körébe.”

A Kúria ítélete indokolásában a turisztikai iparnak nyújtott állami támogatásokat úgy értékelte, mint amelyek közvetetten azt bizonyítják, hogy „a járvány gazdasági következményeit a jogalkotó szerint is a szálláshely szolgáltatója viseli”.

5. A Ptk. vonatkozó rendelkezései

A feleknek a fenti jogesetekben előadott jogi érveléseiből is látszik, hogy a járvány és a járványügyi jogalkotás következményeinek vizsgálata során a következő kérdések merülnek fel különösen hangsúlyosan: lehetlenné vált-e a bérleti szerződés, köteles-e a bérlő bérleti díj fizetésére, ha a bérlemény gazdasági használata elnehezül, illetve kérhető-e a szerződés bírósági módosítása?

5.1. A szerződés lehetetlenülése

Először vizsgáljuk meg azt, hogy a világjárvány, vagy a hozzá kapcsolódó jogalkotás lehetetlenítette-e a felek bérleti szerződésből fakadó kötelezettségeinek a teljesítését.

5.1.1. A fizikai és a jogi lehetetlenülés

A Ptk. 6:179. § (1) bekezdése kimondja: „Ha a teljesítés lehetlenné vált, a szerződés megszűnik.” A törvény szerint a lehetetlenülés – rendszertani elhelyezésére is figyelemmel – a szerződésszegés egyik esete, illetve eredményénél fogva egy kötelemszűntető tény. Fogalommeghatározás hiányában a Ptk. hatálya alatt is a joggyakorlatnak és a jogirodalomnak kellett meghatároznia a lehetetlenülés esetcsoportjait.⁴⁶

A teljesítés a szerződéskötést követően elsődlegesen fizikai (természetbeni) vagy jogi okokból lehetetlenülhet. Az első esetben a szolgáltatás tárgyát annak tényleges megszűnése, elpusztulása stb. miatt egyáltalán nem lehet nyújtani, és helyébe más szolgáltatás sem lép (vö. pl. 6:181. §). Jogi lehetetlenülestről pedig akkor beszélünk,

⁴⁶ Az 1959-es Ptk.-hoz lásd CSEHI ZOLTÁN: „A király megbetegedett”: a szerződés lehetetlenül. Az idő dimenziója a lehetetlenülés körében – az időszakos lehetetlenülés problémája. In: *Liber Amicorum E. Lontai. Emlékkönyv Lontai Endre egyetemi tanár tiszteletére*. Budapest, ELTE ÁJK, Polgári Jogi Tanszék, 2005, 41.

ha a kötelezettség jogi akadály (pl. törvényi vagy hatósági tilalom) miatt nem teljesíthető.

A lehetetlenülés fentebb felsorolt okai lehetnek általános jellegűek, azaz mindenki teljesítésére vonatkozóak, vagy speciális jellegűek, vagyis az adott szolgáltatás nyújtására kötelezett konkrét fél személyéhez kapcsolódóak.

A Ptk. szerint a bérleti szerződés alapján a bérbeadó főszolgáltatása a dolog használatának ideiglenes átengedése, a bérlő főszolgáltatása pedig a dolog birtokbavétele és bérleti díj fizetése. A világjárványhoz kapcsolódó jogalkotás a kereslet megszüntetésével a bérbeadók hasznosítási jogának gyakorlását megakadályozta abban a körben, hogy a bizonyos célra – mint például tömegrendezvény (koncert, vásár stb.), családi rendezvény (lakodalom stb.) vagy közgyűlések lebonyolítására – alkalmas ingatlanjaikat erre a célra bérbé adják. Már megkötött szerződések esetében pedig a bérlőket akadályozta meg abban, hogy a helyiségeket ezekre a célokra használják, hasznosítsák.⁴⁷ Önmagában azonban sem maga a járvány, sem az ellene való védekezés körében megalkotott jogszabályok nem tették főszabály szerint sem fizikailag, sem jogilag lehetetlenné azt, hogy a bérbeadók az adott helyiség használatát a bérlőnek átengedjék, illetve hogy a bérlő egy helyiséget birtokba vegyen, illetve tartson, és legkevesbé azt, hogy fizetési kötelezettségét teljesítse.⁴⁸

A járványügyi jogalkotás meghatározott célra szolgáló helyiségek látogatását korlátozta (nyitvatartási korlátozás), illetve tiltotta meg (látogatási tilalom), illetve következményében vezetett oda, hogy a bérlet a rendeltetése szerinti célt nem tudta betölteni (kijárási korlátozás). Azonban ezen kihatások egyike sem a bérleti szerződés főszolgáltatásainak teljesítéséhez kapcsolódó lehetetlenülési ok.⁴⁹

⁴⁷ A 41/2020. (III. 11.) Korm. rendelet 4. § d) pontja, illetve a 71/2020. (III. 27.) Korm. rendelet 7. §-a a rendezőt, valamint a helyiség üzemeltetőjét tette a korlátozások betartásának felelősévé.

⁴⁸ A 6/2013. Polgári Jogegységi Határozatban a Kúria megerősíti azt a tételt, hogy „a pénztartozás a lehető legfajlagosabb szolgáltatás, annak teljesítése lehetetlenülni sem tud mindaddig, amíg a teljesítés helyén törvényes fizetőeszköz létezik”. Lásd pl. Pfv.I.21.240/2020/5. sz. ítélet [10] pont: „A felperesnek forintban kellett teljesítenie fizetési kötelezettségét, a forint pénznem nem szűnt meg, létezik, nem következett be olyan változás, ami lehetetlenné tenné a felperest terhelő visszafizetési kötelezettség teljesítését. Ugyanez vonatkozik a svájci frankra is, a forint és a svájci frank átváltási aránya az adott árfolyam figyelembevételével meghatározható.”

⁴⁹ Bérleti elemet is tartalmazó vegyes szerződések esetében azonban elképzelhető a szerződés lehetetlenülése. A német Szövetségi Legfelsőbb Bíróság (BGH) például egy fitnessstúdióba megváltott „bérlet” esetében elfogadta, hogy a zárvatartási kötelezettség miatt a szerződés lehetetlenült. A lehetetlenülést végleges jellegűnek kell tekinteni, mert a rendszeres testedzés folyamatos biztosítása a bezárással érintett időszakra utólag már nem lesz pótolható (XII ZR 64/21, 2022.5.4.). A német jogalkotó hasonló esetekre úgy rendelkezett, hogy a felek közötti elszámolás során a zárás miatt meg nem tartott zenei, kulturális, sport- és más hasonló szabadidős rendezvény esetén utalvánnyal is történhet, vagyis az előre kifizetett díjat nem pénzben kell visszatéríteni. Ezzel kapcsolatban lásd nálunk az utazási szolgáltatásokra vonatkozóan a 242/2020. (V. 27.) Korm. rendelet 2. §-át.

A fenti főszabály kivételeként elképzelhetők olyan, a 4.6. pontban bemutatott jogesethez hasonló tényállások, amikor a szerződéses főszolgáltatás teljesítése mégiscsak lehetetlenült. Ilyen lehetett például egy olyan eset, amikor egy külföldi állampolgár tervezett magyarországi tartózkodása idejére még a járvány kitörését megelőzően kibérelt magának egy lakást, de a bérleti időszak kezdetén az országba való belépését a 81/2020. (IV. 1.) Korm. rendelet megtiltotta. A bérlő a bérlemény birtokbavételére a jogszabályi rendelkezés miatt nem volt képes. A rendelet beutazási tilalmára figyelemmel ilyen esetben a bérlő egyik főkötelezettségének teljesítése lehetetlenült. A szerződés lehetetlenülés miatti megszűnése okán a bérleményt birtokba nem vevő bérlő nem követett el szerződésszegést, és nem esett átvételi késedelembe.

5.1.2. Az érdekbeli és a gazdasági lehetetlenülés

A klasszikus esetszabályokhoz képest tekinthető fizikai és jogi lehetetlenülés mellett úgy a joggyakorlatban, mint a jogirodalomban ismert és elismert az érdekbeli, illetve a fenti 2.3. pontban már említett gazdasági lehetetlenülés esete. Fontos, hogy ezekben az esetekben nem a lehetetlenülés klasszikus eseteiről van szó, hanem olyan atipikus, szélsőséges tényállásokról, amelyek esetében a jóhiszeműség és tisztesség követelményének az felel meg, ha valamelyik fél teljesítését úgy kezeljük, mintha az lehetetlenült volna. Ezeknél a tényállásoknál a bíró egy fikciót alkalmaz, azaz tudja, hogy nincs szó a Ptk. 6:179. § (1) bekezdése által szabályozni kívánt lehetetlenülésről, az előtte fekvő tényállást azonban úgy kezeli, mintha abban lehetetlenülés következett volna be.⁵⁰

Amennyiben az érdekbeli és a gazdasági lehetetlenülés azonos jogi logika által létrehozott jogintézményeit külön tényállásoknak tekintjük, akkor a különbséget abban lehet látni, hogy érdekbeli lehetetlenülésről inkább akkor beszélünk, ha a szolgáltatásra kötelezett természetes személy élethelyzetében állnak be jelentős és

⁵⁰ FUGLINSZKY ÁDÁM veszélyesnek tartja a „gazdasági lehetetlenülés” elfogadását, mert álláspontja szerint az a pacta sunt servanda-elv fellazításának minősül. Lásd: FUGLINSZKY ÁDÁM: A koronavírus-járvány hatásai a kontraktuális felelősségre. In: GÁRDOS-OROSZ FRUZZSINA – LŐRINCZ VIKTOR OLIVÉR (szerk.): *Jogi diagnózisok II. A COVID-19-világjárvány hatásai a jogrendszerre*. Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet – L'Harmattan, Budapest, 2022, 33. és 53. Ha azonban elfogadjuk, hogy a méltányosságnak helye van a jogalkalmazásban, akkor a gazdasági lehetetlenülés jogintézménye nem moralizálásnak, hanem egy súlyosan méltánytalan jogértelmezési eredmény legitim korrektúrájának tekintendő. Jog-összehasonlítón lásd: BÁN DÁNIEL: *Culpa in contrahendo felelősség lehetetlen szolgáltatás elvállalásáért*. Doktori értekezés. Pécs, 2014, 202. Elérhető: <https://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/ban-daniel/ban-daniel-vedes-ertekezes.pdf>

előre nem látható olyan hátrányos változások, amelyek miatt nem lenne elvárható, hogy a szerződést teljesítse, mert az aránytalan áldozatot követelne tőle.⁵¹ A gazdaságnak nevezett lehetetlenülés oka pedig a piaci-gazdasági körülményekben előreláthatatlanul beálló, a rendes üzleti kockázatot jelentősen meghaladó változás, amely a fél teljesítését olyan mértékben megnehezíti, hogy az akár az egzisztenciális megsemmisüléséhez is vezethet.

A Kúria álláspontja szerint az érdekbeli és gazdasági lehetetlenülés *„magában foglalja a kötelezett vagyoni viszonyaiban, akár az őt körülvevő gazdasági környezetben bekövetkezett, előre nem látható és jelentős mértékű változásokat, amely miatt a szerződés nem, vagy csak aránytalan nehézséggel teljesíthető. Az érdekbeli lehetetlenülés lényeges vonása, hogy a bekövetkezett változás olyan súlyú és horderejű, amely jelentősen meghaladja a szerződéskötéskor kellő gondosság mellett előre látható gazdasági és életviszony változásokat.”*⁵²

A körülmények változása a Szegedi Ítéltábla szerint akkor alapozza meg a lehetetlenülés fikciós alkalmazását, ha *„a szerződéskötést követően olyan körülményváltozás áll be, amely előre nem volt látható, és ennek következtében a kötelezett rendkívüli nehézségek vagy aránytalan megterhelés mellett tudná csak a kötelezettségét teljesíteni”*.⁵³ A Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság – Győri Ítéltábla által jóváhagyott⁵⁴ – álláspontja szerint a lehetetlenülés bekövetkezése elfogadható akkor is, *„ha a szerződés megkötése és a teljesítés közötti időben olyan körülmények állnak be, amelyek a teljesítést annyira megnehezítik, hogy az csak olyan rendkívüli áldozatok árán volna lehetséges, amelyeket a szerződő féltől a józan életfelfogás szerint nem lehet elvárni”*.⁵⁵

Már a világvárvány következményeit vizsgálva a Budapesti Békéltető Testület abban határozta meg a gazdasági lehetetlenülés lényegét, *„hogy a szerződéskötést*

⁵¹ SZLADITS KÁROLY példájával ilyen eset lehet, ha a bohóc felesége haldoklik, és ő korábban kötbér mellett kötelezte magát egy mulattató fellépésre. Lásd: SZLADITS KÁROLY: *A magyar magánjog vázlata. II. kötet.* Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1937, 106. Ilyen eset volt például a joggyakorlatban, amikor teljesítés esetén egy hölgynek azzal a rokonával kellett volna egy lakásban élnie, aki korábban nemi erőszakot kísérelt meg ellene [Legfelsőbb Bíróság P.törv.I.21.117/1966, ismerteti: EÖRSI GYULA – GELLÉRT GYÖRGY (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata. II. kötet.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1981, 1099. Lásd még BH 1976. 355., BH 1985. 101.] Amennyiben egy gazdasági társaság teljesítése gyakorlatilag egy természetes személy általi teljesítést jelent, akkor kivételesen gazdasági társaságok is hivatkozhatnak érdekbeli lehetetlenülésre. Lásd pl. BH 1986. 469., Fővárosi Bíróság 14.G. 40693/2008/50.

⁵² Pfv.II.21.244/2018/11. sz. részítélet indokolás [63] pont.

⁵³ Szegedi Ítéltábla Gf. II. 30 244/2004., BDT 2006. 1366.

⁵⁴ Gf.IV.20.402/2005/3., elérhető: https://gyoriritelotabla.birosag.hu/sites/default/files/field_attachment/20.402-2005-3.pdf

⁵⁵ Hasonlóan korábbi jogunkhoz: *„lehetetlenül a szolgáltatás akkor is, ha annak teljesítését az adóstól az élet józan felfogása szerint, a tisztesség és a méltányosság elvének figyelembevételével nem lehet elvárni”*. SZLADITS: i. m., 106.

követően, akár a kötelezett helyzetében, akár a piaci-gazdasági környezetben, különösen a szolgáltatás tárgyára vonatkozó ár- és értékviszonyokban olyan változások következtek be, amelyek nem voltak előre láthatóak, és amelyek következtében a szerződés teljesítése csak rendkívüli nehézséggel, vagy aránytalan áldozat árán lehetséges, amely a kötelezettől már nem várható el. [...] a bekövetkezett változás olyan súlyú és horderejű, amely jelentősen meghaladja a szerződéskötéskor, kellő gondosság mellett előre látható gazdasági és piaci változásokat, és egyértelműen, lényegesen meghaladja a szokásos üzleti kockázat mértékét”.⁵⁶

A gazdasági lehetetlenülésnek egyrészt van egy objektív tényállási eleme: hogy a gazdasági körülmények a szerződéskötést követően drasztikus változáson menjenek keresztül.⁵⁷ Emellett azonban van egy szubjektív eleme is, mégpedig az, hogy az ekkora mértékű változás még gondos feleknek sem volt előrelátható,⁵⁸ és a szolgáltatás jelentősen megnehezült teljesítése az adóstól ne legyen jóhiszeműen elvárható.⁵⁹

A gazdasági lehetetlenülés szükségszerűen az általánosság szintjén maradó absztrakt-generális fogalmának az adott ügy tényállásával való összevetése és alkalmazhatóságának eldöntése az eljáró bíró nehéz feladata.

A jogirodalom és a joggyakorlat által a gazdasági lehetetlenülésre adott definíció az általános életpaszttal szerint konkrét tényállásokban lefedheti a világjárvány esetét: sem a világjárvány, sem a járványügyi jogalkotás nem volt – még kellő gondossággal sem – előrelátható,⁶⁰ annak azonnali és jelentős kihatásai a szokásos üzleti kockázatot jóval meghaladták, és oda vezethettek, hogy a bérlők bevétel hiányában (pl. a kijárási korlátozás miatt vevő nélkül maradt üzletek vagy a bent-tartózkodási korlátozással sújtott vendéglátóhelyek esetében) a bérletidő-fizetési kötelezettségüknek nem, vagy csak aránytalan áldozat árán tudtak (volna) eleget tenni.

⁵⁶ BBT/0181/2021. sz. ügy; elérhető: https://bekeltet.bkik.hu/sites/bekeltet/files/document/2020-11/BBT02217_2020_ajanlas_Vista_0.pdf

⁵⁷ VÉKÁS LAJOS ebben ragadja meg a gazdasági lehetetlenülés lényegét: „*Gazdasági ok miatt lehetetlenül a teljesítés például akkor, ha a piaci viszonyok (például általános pénzügyi világválság miatt) a szerződéskötés és a teljesítés közötti időszakban alapvetően megváltoznak.*” Lásd: VÉKÁS LAJOS: *Szerződési jog Általános rész.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2016, 299. Ezzel szemben a bírói gyakorlat a gazdasági válságot önmagában nem tekinti gazdasági lehetetlenülést előidéző oknak. Lásd pl. BH 2014. 147.

⁵⁸ Azaz amennyiben a gazdasági körülmények nagyarányú megváltozásával a felek számoltak volna, akkor észszerűen feltételezve nem kötötték volna meg a szerződésüket; vö. BH 2007. 370. jogeset.

⁵⁹ LESZKOVEN LÁSZLÓ plasztikusan az adós teljesítésének áldozati határáról beszél. Lásd: LESZKOVEN LÁSZLÓ: *Szerződésszegés a polgári jogban. 2. kiadás.* Budapest, Wolters Kluwer, 2018, 90.

⁶⁰ Más lehet, de nem szükségszerűen más a helyzet a világjárvány alatt kötött szerződések esetében. Lásd 5.2.2. pont.

5.1.3. A lehetetlenülés kiváltó okainak ideiglenes jellege

Kérdéses, hogy van-e jogi jelentősége annak a ténynek, hogy a gazdasági lehetetlenülés járványhoz kapcsolódó kiváltó okai (pl. kijárási korlátozás) kifejezetten ideiglenes jelleggel kerültek bevezetésre. Mivel a gazdasági lehetetlenülés egy méltányosságon alapú jogintézmény, az alkalmazását nem zárja ki, ha a lehetetlenülés ideiglenes jellegű.

A járvány és következményei ideiglenes jellegének, illetve annak figyelembevételére, hogy mennyire volt előre látható, hogy a járványügyi korlátozások meddig maradnak fenn, és mikor szűnnek meg, abban a körben van lehetőség, amikor a bíró eldönti, hogy alkalmazza-e a lehetetlenülés jogkövetkezményeit az adott tényállásra. Míg szigorú (fix) határidős szerződések, mint pl. egy helysín lakodalom céljából történt bérbevétele esetén a szerződés teljesítésének napján fennálló korlátozás ideiglenességének vagy véglegességének nincs jelentősége, addig hosszú lejáratú bérleti szerződések esetén a korlátozás ideiglenessége a lehetetlenülés vizsgálata során már szerepet játszhat.⁶¹

5.1.4. A lehetetlenülés jogkövetkezményei

A lehetetlenülés megállapítása esetén a bírónak rendelkeznie kell a lehetetlenülés jogkövetkezményeiről.

Az 1928-as Magánjogi Törvényjavaslat lehetetlenülés esetében nem mondta ki, hogy a szerződés megszűnik, hanem úgy fogalmazott, hogy az adós szabadul a teljesítési kötelezettsége alól, ha a szolgáltatás az ő hibáján kívül lehetetlenül, illetve kártérítésre köteles, ha a lehetetlenülésért felelősség terheli.⁶² Ehhez képest a gazdasági lehetetlenülés jogkövetkezménye alternatívan a szerződés – adott esetben kármegosztással történő – megszüntethetőségének, illetve módosításának lehetősége is lehetett.

Hatályos jogunkban a gazdasági lehetetlenülésre nincs speciális jogszabályi rendelkezés. Így általános jelleggel mindenfajta esetsoporra irányadó, hogy lehetetlenülés esetén a szerződés a Ptk. 6:179. § (1) bekezdésére figyelemmel a törvény erejénél fogva megszűnik. Az eset körülményeire a bíró a Ptk. 6:180. §-a szerinti

⁶¹ Ideiglenes lehetetlenülés esetén a fix ügyletek kivételével a jogirodalom nem is a lehetetlenülés, hanem a késedelem szabályainak alkalmazása mellett érvel. Lásd: CSEHI ZOLTÁN: *A Polgári Törvénykönyv időfogalma és magánjogunk időfelfogása*. Budapest, Pázmány Press, 2013, 30.

⁶² A szerződés megszűnésének hiányában ezért kellett régi jogunkban felállítani azt a tételt, hogy a másik fél oldalán beálló lehetetlenülés esetén a fél megtagadhatja a saját teljesítését; Királyi Kúria G351/1905. *Új Döntvénytár Magánjog II. kötet*, 1911, 190.

jogkövetkezmények alkalmazása során lehetne tekintettel, ha azok hagynának neki mozgásteret. Mivel a bérleti jogviszonyok esetén a jogalkotó nem fogalmazott meg a vállalkozási szerződésekre irányadó Ptk. 6:248. §-hoz hasonló speciális rendelkezést, a világjárvány következményeként megállapított lehetetlenülés esetén itt csak a Ptk. 6:180. § (1) bekezdésének alkalmazása jöhet szóba, hiszen a lehetetlenülésért nyilvánvalóan nem volt egyik fél sem felelős. Ebben az esetben viszont jogkövetkezményként csak a felek elszámolása alkalmazható, hogy az egyikük által már nyújtott szolgáltatás ne maradjon viszonzatlanul.

A Ptk. alapján tehát a lehetetlenülésre alapított keresetről döntő bírónak gazdasági lehetetlenülés esetén nincs meg az a rugalmassága, amit a korábbi – nem kodifikált – jogunk alapján élvezett. Erre a gazdasági lehetetlenülésre való hivatkozáskor a feleknek figyelemmel kell lenniük.

5.1.5. A Covid-19-járvány és a lehetetlenülés

A fentiekből összefoglalóan az következik, hogy a bérleti szerződések esetében a világjárvány és az arra reagáló jogalkotás a felek szolgáltatásainak teljesítését főszabály szerint sem fizikailag, sem jogilag nem lehetetlenítette el.

A gazdasági lehetetlenülés méltányosság-alapú jogintézményének alkalmazása pedig abban a viszonylag szűk körben jöhet szóba, ahol a jóhiszeműség és tisztességesség elvére figyelemmel éppen az minősül a jogvita méltányos megoldásának, ha a bíró a bérleti szerződés lehetetlenülés miatti megszűnését fogadja el, és a felek viszonzatlanul maradt szolgáltatásainak elszámolását rendeli el.

5.1.6. A Covid-19-járvány hatása a fogyasztói és a munkavégzési szokásokra

A teljesség kedvéért meg kell jegyezni, hogy a bérleti jogviszonyokra kihatott az is, hogy a koronavírus-járvány megváltoztatta a fogyasztói és munkavégzési szokásokat, illetve e szokások módosulását jelentősen felgyorsította. A korlátozások során a fogyasztók megtanulták igénybe venni az online értékesítési formákat, az internetes rendeléssel és fizetéssel kapcsolatos idegenkedését az idősebb korosztály is legyőzte. A vállalkozások a megváltozott lehetőségekhez és igényekhez részben kényszerűen igazodva online ajánlataikat fejlesztették. Ez nyilvánvalóan azzal jár, hogy a gyakran bérleti jogviszony alapján használt fizikai értékesítési pontok forgalma csökken, azok fenntartása vagy a korábbi méretben, illetve számban való fenntartása többé nem kifizetődő. Ez a kereskedelmi és vendéglátóipari értékesítés körében a bérelt területek iránti igény csökkenésével is jár. Egyidejűleg azonban

előreláthatóan növekedni fog az online megrendeléseket kiszolgáló logisztikai raktárak bérlete iránti igény.

Hasonló a helyzet az irodabérek területén. Az először kényszerből otthonról dolgozó munkavállalók megismerték a home-office-munkavégzés előnyeit is, hozzászoktak, és a járványügyi korlátozások elmúltával is igénylik. Erre figyelemmel ma már gyakorlatilag soha sincs egyszerre jelen a teljes irodai létszám, ami a munkáltató szempontjából a bérelt irodaterületek iránti igény csökkenését is jelenti.

Az online térben történő szolgáltatásnyújtás, áruértékesítés és munkavégzés volumenének növekedését a járvány mindenképpen felgyorsította, de mivel a korábbi tendenciák is ezek voltak, ebben a körben nem lehet azt állítani, hogy ez a változás előreláthatatlan, kalkulálhatatlan és elkerülhetetlenül az egzisztenciát veszélyeztető volt.

Erre figyelemmel a járvány e hosszú távon és fokozatosan érvényesülő hatásai nem adnak okot a gazdasági lehetetlenülés jogintézményének alkalmazására. A járvány ezen (utó)hatásai a szokásos üzleti kockázat körébe tartoznak, amit bérleti szerződés esetén az ilyen kockázatot vállaló bérlő köteles viselni.

5.2. A Covid-19-világjárvány egyéb lehetséges hatásai a bérleti szerződésekre

Kétségtelen, hogy a járvány az emberi viselkedésre gyakorolt hatása, illetve a járványügyi jogalkotás szerinti korlátozó intézkedések, például az ügyfélforgalom kizárása miatt a bérlmények használhatóságára jelentős kihatással volt. Az, hogy a fent képviselt álláspont szerint a járvány és a járványügyi jogalkotás kihatásai a bérleti szerződések szerinti főkötelezettségek teljesítését – kivételes esetektől eltekintve – sem természetben, sem jogilag nem lehetetlenítették el, nem következik, hogy ugyanezek a jogi tények nem válhattak ki más joghatásokat.

5.2.1. A bérbeadó szavatossági kötelezettsége

A Ptk. 6:332. § (1) bekezdése alapján „*a bérbeadó szavatol azért, hogy a bérelt dolog a bérlet egész tartama alatt szerződésszerű használatra alkalmas, és megfelel a szerződés előírásainak*”.

Témánk szempontjából ezzel kapcsolatban az az eldöntendő kérdés, hogy kiváltja-e a bérbeadó szavatosságát, ha a bérlemény a neki szánt hasznosítási módra csak absztraktnan alkalmas (pl. lehet benne cipőboltot fenntartani), de konkrét esetben a célzott hasznosítás nem lehetséges, mert például a reménybeli vásárlók a kijárási korlátozás miatt a bérleményt nem látogathatják.

A világvjárvány és a járványügyi jogalkotás következményeinek vizsgálata során nem játszik szerepet, hogy a joggyakorlat helyes álláspontja szerint a bérleményben folytatni kívánt tevékenység jogi feltételeit (pl. a szükséges engedélyek beszerzését) a bérlőnek kell biztosítania,⁶³ mert a felmerült problémák nem ehhez a bérlői kötelezettséghez kapcsolódtak.

Kiindulópontként sokkal inkább a reális teljesítés Ptk. 6:123. § (1) bekezdésében változatlanul jelen lévő elve szolgálhat. A Kúria még az 1959-es Ptk. alkalmazása során, de a Ptk. hatálya alá tartozó szerződések esetére is vonatkozathatóan rámutatott, hogy a bérbeadót a bérleti szerződés alapján nemcsak a meghatározott ingatlan rendelkezésre bocsátási kötelezettség terhelte, hanem – mivel tudta, hogy a bérlő üzlethelyiség céljára kívánja igénybe venni a bérleményt – „*az is, hogy olyan helyen terüjön el a bérlet tárgyát képező földterület, ami az üzlethelyiséget használni szándékozó vásárlók számára fizikailag megközelíthető*”.⁶⁴ A bíróság szerint a megközelíthetőség a bérlet tárgyát képező ingatlan tulajdonsága, amelynek hiányában a bérbeadó szolgáltatása nem alkalmas arra a célra, amire a bérlő felismerhetően szánta, azaz a bérbeadó teljesítése hibás. A BH 2013. 90. számú eseti döntésre hivatkozással az ítélet kiemeli, hogy „*olyan teljesítés is lehet hibás, amely általában megfelel ugyan a szerződésben foglalt tulajdonságoknak, azonban a jogosult által megjelölt és a kötelezett által elfogadott célra nem alkalmas*”.

Nem vonatkozhat más arra az esetre sem, amikor a bérelt helyiséget a vevők nem fizikai, hanem jogi okokból, pl. kijárási korlátozás miatt nem, vagy a nyitvatartási idő, esetleg az üzletben tartózkodók számának korlátozása miatt a korábbiakhoz képest csak megszorításokkal tudják látogatni. A bérbeadó szubjektíven ugyanúgy nem volt felelős azért, hogy a kijárási korlátozások miatt az adott bérleményt az ott kínált áruk vagy szolgáltatások igénybevétele céljából a vásárlók jogi okokból nem tudták felkeresni, mint a fent ismertetett jogesetben a megközelítési lehetőség más által végzett építkezés miatti elvesztéséért. A bérbeadó kellékszavatossága azonban a szerződésszegés (hibás teljesítés) objektív jogkövetkezménye, így az, hogy a használati akadály mint a bérlemény szerződésszerű használatát akadályozó hiba léte nem róható fel neki, nem menti fel a bérbeadót a hibás teljesítés jogkövetkezményei alól.⁶⁵

⁶³ BH 1993. 48., EBH 2008. 1869. A bérbeadót legfeljebb csak akkor terhelheti felelősség, ha elhallgatta azt az általa ismert tény, hogy a bérlemény a bérlő által folytatni kívánt tevékenység végzésére nem alkalmas.

⁶⁴ Kúria Pfv. 20.810/2020/4. indokolás [35] pont.

⁶⁵ Ellenkező álláspontot képvisel KÖRÖS ANDRÁS, aki szerint egy hatósági intézkedés vagy egy építkezés a bérbeadónak nem róható fel, ezért szavatosság sem terhelheti ezekkel kapcsolatban. Lásd: WELLMANN GYÖRGY (szerk.): *A Ptk. magyarázata. Polgári Jog V/VI. kötet, Kötelmi jog. Első és Második rész.* 4. kiadás, Budapest, ORAC, 2021, 395.

A szerződésszerű használatra való alkalmasság Ptk. 6:331. § (2) bekezdése szerinti fogalmát tehát tágan kell értelmezni.⁶⁶ Ha a bérlemény a rendeltetése szerinti célra fizikai vagy jogi okokból nem használható teljeskörűen, akkor a bérbeadó a Ptk. 6:137. §-a szerint hibásan teljesített, és a bérlő élhet a szerződésszegésre figyelemmel őt megillető jogokkal.

5.2.2. A bérlő szavatossági jogai

A kellékszavatosság jogkövetkezményei tekintetében a bérleti szerződések körében a Ptk. 6:332. § (1) bekezdés második mondata csak annyit rögzít, hogy a bérbeadót terhelő szavatosságra „*a hibás teljesítés miatti szavatosság szabályait azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy a bérlőt az elállás helyett a felmondás joga illeti meg, kicserélést pedig nem követelhet*”. A járvány és a járványügyi jogszabályok miatt bekövetkezett hibás teljesítés esetén a bérlő a dolog természetéből fakadóan kijavítást sem tud kérni, hiszen annak bérbeadó általi teljesítése lehetetlen lenne. A Ptk. 6:159. § (2) bekezdésében felsorolt szavatossági jogok közül az ellenszolgáltatás arányos leszállításának követelése, valamint a szerződés bérlő általi felmondása jöhet szóba.⁶⁷

A Kúria Pfv.20.810/2020/4. számon egy bérleti szerződéssel kapcsolatos jogvitában hozott, korábban már hivatkozott ítélete szerint „*a hibás teljesítés folytán megbomlott értékegyensúly az árleszállítással (díjleszállítással) ellensúlyozható, ennek révén biztosítható a hibás szolgáltatás és az ellenszolgáltatás közötti megfelelő arányosság (BH2019. 299., BH2017. 225.)*”.⁶⁸

A bérbeadó hibás teljesítése miatt a Ptk. 6:139. § (1) bekezdése alapján a világgjárvány következményei által a bérleményüket nem vagy csak korlátozottan használni tudó bérlőt visszatartási jog illette meg. Ez alapján a bérlőnek a bérleti díj használati korlátozással arányos részét nem kellett megfizetnie.⁶⁹ A visszatartási

⁶⁶ Az már természetesen nem a bérbeadói szavatosság tárgya, hogy a használat kifizetendő is legyen a bérlőnek. Ha tehát a bérelt üzletet – habár arra a fizikai és jogi lehetőségük is meglenne – a vevők nem, vagy nem a bérlő által elvárt számban keresik fel, akkor az már a bérlő szokásos üzleti kockázatába tartozó kérdés. Lásd: Győri Ítéltábla Gf.II.20.219/2011/3.

⁶⁷ Ez utóbbi igényt már a régi jogunk is elismerte. A Királyi Kúria 490. sz. Elvi Határozata (P.II.9711/1915) szerint a bérlőt akkor is megilleti a felmondási jog, ha a bérbeadó a szerződésszerű használatot hatósági intézkedés miatt nem tudta biztosítani. Lásd: *A magánjogi bírói gyakorlat 1901–1927.* (16. lábj.) 464.

⁶⁸ Indokolás [44] pont.

⁶⁹ BH 2020. 145. A korábbi joggyakorlat a visszatartás lehetőségét kizárta (Legfelsőbb Bíróság Pfv. VIII.21.560/2009/6.), de az ennek alapját képező jogszabályhely, a lakások és helyiségek bérletére, valamint az elidegenítésükre vonatkozó egyes szabályokról szóló 1993. évi LXXVIII. törvény 8. §-a a Ptk. hatályba lépésével hatályát veszítette. A kérdéssel foglalkozó további jogesetek (Pfv.

jogára figyelemmel a korlátozásarányosan meg nem fizetett bérleti díjjal a bérlő akkor sem esett késedelembe, ha a bérleti díj arányos csökkentéséről mint szavatossági jogkövetkezményről a bérbeadóval nem sikerült megállapodnia, illetve a bíróság a bérleti díjat ítéleti úton még nem csökkentette. A visszatartási jog gyakorlásának feltétele, hogy a bérlő a hibát jelölje meg, és a szavatossági igényét a bérbeadónak jelentse be.⁷⁰

A bérlő a szavatossági jogait a Ptk. 6:163. § (1) bekezdés szerinti egyéves elévülési időn belül érvényesítheti.

5.2.3. Kártérítési felelősség

További kérdés, hogy a bérlemény használati lehetőségének – a bérbeadó szerződésszegésének minősülő – korlátozottsága kiváltja-e a bérbeadó kártérítési felelősségét is, azaz pl. a kijárási korlátozás miatt kieső forgalom miatt elmaradt bevétel követelhető-e a bérbeadótól.

A Ptk. 6:142. §-ának első mondata alapján a kártérítés a szerződésszegés egyik jogkövetkezménye. A témánk szempontjából nem is ennek a rendelkezésnek, hanem a második mondatnak van jelentősége, azaz annak, hogy a bérbeadó ki tudja-e menteni magát a kártérítési felelősség alól. Ehhez arra van szükség, hogy bizonyítsa: *„a szerződésszegést ellenőrzési körén kívül eső, a szerződéskötés időpontjában előre nem látható körülmény okozta, és nem volt elvárható, hogy a körülményt elkerülje vagy a kárt elhárítsa”*.

Először azt kell megvizsgálni, hogy a koronavírus-világjárvánnyal, illetve az arra adott jogalkotói reakcióval okozatos szerződésszegés a bérbeadó ellenőrzési körén kívül következett-e be.

A Ptk. tervezetének indokolása a járványt és a különböző tilalmakat előíró állami intézkedéseket ellenőrzési körön kívüli, azaz a szerződésszegő fél által nem befolyásolható körülménynek tekinti: *„Ilyen körülménynek tekinthetők mindenekelőtt a vis maior hagyományos esetei. A fél ellenőrzési körén kívülinek tekinthetők tehát a természeti katasztrófák: földrengés, tűzvész, járvány, aszály, fagykár, árvíz, szélvihar, villámcsapás stb., továbbá bizonyos politikai-társadalmi események: mint például háború, forradalom, felkelés, szabotázs, közlekedési útvonal (repülőtér) lezárása. Ide sorolhatók ezen kívül meghatározott állami intézkedések: behozatali-*

20.045/2022/8. és BH 2019. 299.) helyes értelmezése az, hogy amennyiben a használat korlátozása csak részleges, akkor a teljes bérleti díj nem tartható vissza. Az arányos visszatartás lehetőségét a hatályos jog nem zárja ki.

⁷⁰ BH 2020. 145. [38] pont

*kiviteli tilalmak, devizakorlátozások, embargó, bojkott és hasonlók.*⁷¹ A Kúria pedig elvi élel mondta ki, hogy „*vis maior helyzet megállapítására sor kerülhet járvány, az ezzel összefüggő állami korlátozó intézkedések, behozatali-kiviteli tilalmak esetén*”.⁷²

Azt mindig az egyedi eset körülményei döntenek el, hogy a járvány, illetve a járványügyi jogalkotás kihatásaira a szerződésalkötés időpontjában lehetett-e számítani, azokat előre lehetett-e látni.⁷³ A Kúria a Pfv.V.20.826/2021/2. sorszámú végzésében azonban általános jelleggel úgy foglalt állást, hogy „*fokozódó világjárvány közepette kötött szerződések esetén észszerűen eljáró, az adott piaci viszonyokat ismerő szakcégtől elvárható, hogy – éppen különös szaktudása okán – a szerződés megkötésének időpontjában számoljon a reális korlátozásokkal, azaz a saját teljesítését negatívan befolyásoló körülményekkel*”.⁷⁴

A gazdasági lehetetlenüléssel kapcsolatban kezdetben a Királyi Kúria is hasonlóan döntött az I. világháború kitörését követően kötött szerződések esetében,⁷⁵ de később már úgy látta, hogy a háborús körülmények következtében a gazdasági viszonyokban igenis előállhat olyan jelentős további rosszabbodás, amire még a megfontolt felek sem számíthattak.⁷⁶ Ugyanez igaz a koronavírus- világjárványra is. Előfordulhat, hogy a járványhelyzet beálltát követően következett be az adott szerződés tekintetében olyan jelentős további rosszabbodás, amit még egy észszerűen körütekintő fél sem láthatott előre a szerződésalkötés időpontjában.⁷⁷ Ezért nem lehet általánosságban olyan tételt felállítani, hogy a pandémia alatt kötött szerződések esetében a feleknek minden típusú és mértékű körülményromlással számolniuk kellett.

⁷¹ Indokolás 6. könyv XXII. fejezet 7. pont. A háború esetére szóló kivételes intézkedésekről szóló 1912. évi LXIII. törvénycikk indokolása is utal arra, hogy a járványok és az általuk kikényszerített rendelkezések is hozhatnak létre „*erőhatalom (vis maior) eseteiként minősülő körülményeket*”.

⁷² A Szegedi Ítéletábrla BDT 2021. 4317. szám alatt megjelent döntését Pfv. V.20.470/2020/4. szám alatt hatályában fenntartó ítélet indokolásának [56] pontja. A vis maior szerződésekre való hatáshoz lásd még BODZÁSI BALÁZS: A szerződéses tartalom, valamint a szerződés alanyainak változása és annak hatása a biztosítéki kötelezettek. *Magyar Jog*, 2023/1. szám, 18., továbbá BOÓC ÁDÁM: Mennyiben tekinthető a COVID-19 vis maior helyzetnek? In: GÁRDOS-OROSZ FRUZZSINA – LÓRINCZ VIKTOR OLIVÉR (szerk.): *Jogi diagnózisok II. A COVID-19-világjárvány hatásai a jogrendszerre*. Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet – L’Harmattan, Budapest, 2022, 73., valamint FUGLINSZKY: i. m., 15.

⁷³ Helyesen utal rá FUGLINSZKY ÁDÁM, hogy mivel a lehetséges teljesítési akadályok mindegyike előfordult már a múltban, előreláthatatlannak a ritkasága miatt rendkívülinek minősülő körülmény tekinthető. Lásd. FUGLINSZKY: i. m., 37.

⁷⁴ Azonosan foglal állást BOÓC ÁDÁM is. Lásd BOÓC: i. m., 77.

⁷⁵ Pl. P.VIII.3433/1916. Lásd: *A magánjogi bírói gyakorlat 1901–1927*. (16. láb.) 358.

⁷⁶ Pl. P.II.4449/1918. Lásd: *A magánjogi bírói gyakorlat 1901–1927*. (16. láb.) 358.

⁷⁷ CSÖNDES MÓNIKA: A Covid-19-járvány és a szerződésszegésért való felelősség alóli mentesülés egyes kérdései. *Kártérítési és Biztosítási Jog*, II. évfolyam, 3. szám, 2020. október, [35] pont.

Mivel a bérbeadónak és a bérlőnek sem természetbeni, sem jogi eszköze nem volt ahhoz, hogy a járványnak és a járványügyi jogalkotásnak a bérlemény szerződési célnak megfelelő használatára vonatkozó hatásait elkerülje, vagy az ezek által okozott kárt elhárítsa, így ez nem is lehetett az adott helyzetben elvárható egyikőjüktől sem.⁷⁸

A fentiek alapján azt kell megállapítani, hogy speciális esetektől eltekintve a bérbeadót nem terheli kártérítési felelősség a bérlő irányába abból az okból, hogy a járvány következtében a bérlemény szerződészerű használatának lehetősége megszűnt, vagy korlátozásra került.

Ugyanez vonatkozik a bérlő kártérítési kötelezettségére is, ha például a bérlemény használatának felhagyásával megszegte a folyamatos használatot, vagy – mint a 4.1. pontban ismertetett jogesetben – a folyamatos nyitvatartási kötelezettséget előíró bérleti szerződést. Amennyiben ez a veszélyhelyzeti jogalkotás következményeként történt, akkor a bérlő sikerrel menthette ki magát a kontraktuális kártérítési felelőssége alól.

Más irányadó azonban a bérlő kártérítési felelősségére, ha például a bérletidíj-fizetési kötelezettségét még a lehetséges használat arányában sem teljesítette. Ilyen esetben a Ptk. 6:142. §-ának második mondata nem teszi lehetővé a kártérítés alóli mentesülést.

5.2.4. Bérleti díj fizetési kötelezettség

A Ptk. 6:336. § (2) bekezdése szerint *„arra az időre, amely alatt a bérlő a dolgot a saját érdekkörén kívül felmerült okból nem használhatja, bérleti díj nem jár”*.

Itt arról az esetsoportról van szó, amikor a bérlő nem a saját – bármilyen, akár gazdasági okból meghozott – elhatározásából nem használja a bérleményt, amire törvényi kötelezettsége egyébként sincs, mert az önkéntes nem használat a bérleti díj megfizetésének kötelezettségére nem hat ki.⁷⁹

⁷⁸ Mint szinte minden tétel, ez is csak főszabály szerint igaz. Így elképzelhetőek olyan esetek (például a vendéglátóipari egységek ételkiszállításra való átállása), amelyek legalábbis középtávon alkalmasak lehetnek a kárenyhítésre és -elhárításra. Itt célszerű utalni arra, hogy a külföldi tapasztalatok azt mutatják: mivel az üzemfolytonossági biztosítások általában nem határozták meg a világjárványt mint biztosítási eseményt, a biztosító fizetési kötelezettsége annak ellenére nem áll be, hogy a biztosított a járvány következményeként a tevékenységét nem folytathatta (lásd pl. az osztrák Legfelsőbb Bíróság 2021. február 24-i 7Ob214/20a számú, a svájci Szövetségi Bíróság 2022. január 5-i 4A_330/2021 számú és a német Szövetségi Legfelsőbb Bíróság 2022. január 26-i IV ZR 144/21 számú ítéleteit). Erre figyelemmel a bérbeadó a kárt akkor sem tudta volna elhárítani, ha üzletfolytonossági biztosítást köt a bérlő üzemére.

⁷⁹ FUGLINSZKY ÁDÁM – TÓKEY BALÁZS: *Szerződési jog – Különös rész*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2018, 407. [1223]

Az itt szabályozott esetekben a bérlőt külső, de nem az ő érdekkörébe sorolandó ok akadályozza meg – részben vagy egészben – a bérlemény használatában. Ebben az esetben bérleti díj a törvény erejénél fogva akkor sem jár a bérbeadónak, ha egyébként a bérlő saját elhatározásából amúgy sem használná a bérleményt.

A joggyakorlat⁸⁰ és a jogirodalom⁸¹ egyetért abban, hogy a törvény itt nem egy önálló kellékszavatossági jogot szabályoz, hanem egy kockázattelepítési rendelkezést tartalmaz. Az azonban nem teljesen világos, hogy a bérbeadó szerződés szerű használatért való szavatossági felelősségéhez kapcsolódó szerződésszegési jogkövetkezmények mellett miért van szükség egy további, eredményében a Ptk. 6:159. § (2) bekezdés b) pontja szerinti leszállítási igényhez nagyon hasonló rendelkezésre.⁸²

A Ptk. normaszövege szerint a bérleti díjra való igény megszűnése objektív és automatikus következménye annak a ténynek, ha a bérlő a bérleményt a saját érdekkörén kívüli okból nem tudja használni. A fenti 4.2. pontban bemutatott ítéletében a Fővárosi Ítéltábla az érdekkör fogalmát meghatározva arra az álláspontra jutott, hogy a Ptk. 6:336. § (2) bekezdésének helyes értelmezése az, ha az olyan vis maior eseményeknek, mint például a világjárvány, a bérbeadó viseli a kockázatát, mert az objektív szemlélet szerint nem a bérlő érdekkörébe tartozó esemény.⁸³

Az 1959-es Ptk. 428. § (1) bekezdés második mondata úgy fogalmazott, hogy arra az időre, amely alatt a dolgot a bérlő rajta kívül álló okból nem használhatja, nem jár bérleti díj a bérbeadónak. Ennek, a hatályos szabállyal gyakorlatilag azonos tartalmú rendelkezésnek a legújabb bírói gyakorlata arra enged következtetni, hogy

⁸⁰ A Győri Ítéltábla 4.3. pont alatt ismertetett jogerős ítélete, BH 2020. 145. [36] pont. Az 1959-es Ptk.-hoz lásd a BH 2002. 439. jogesetet.

⁸¹ FUGLINSZKY-TÖKEY: i. m., 408. [1227]; MENYHÁRD ATTILA: A használati szerződések. In: VÉKÁS LAJOS – GÁRDOS PÉTER (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz. 2. kötet.* Budapest, Wolter Kluwer, 2014, 1911.

⁸² Az 1959-es Ptk. 428. § (1) bekezdés második mondatához a miniszteri indokolás azt a megjegyzést fűzte: „a bérbeadó kellékszavatosságából is folyik, hogy arra az időre, amíg a bérlő rajta kívül fekvő okból a dolgot nem használhatja, bér fizetésére nem köteles”. Lásd: *A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1960, 333. A rendelkezéshez KEMENES BÉLA azt a kommentárt fűzi: „A bér nem fizetés joga tulajdonképpen a bérbeadót terhelő szavatossági kötelezettségből fakad. Ezért nyugodtan mondható, hogy csak akkor tagadhatja meg a bérlő a bér fizetését, ha olyan körülmény miatt nem tudja a dolgot használni, amely miatt a bérbeadó szavatossági (akár jog, akár kellékszavatossági) felelőssége fennáll.” in EÖRSI GYULA – GELLÉRT GYÖRGY (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata. II. kötet.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1981, 2079. Ha pedig a bérkövetelés kizártsága a kellékszavatosságból is következik, akkor a rendelkezés szükségessége nem érthető. Az elévülési szabályok eltérése önmagában nem alapozhat meg egy párhuzamos szabályozást. Régi jogunkban a rendelkezésnek még volt értelme, mert a jogalap eltérése miatt kizárta a bérleszállítás és a bérbeszámítás tekintetében akkor fennálló korlátozások alkalmazását. Erről lásd: Királyi Kúria VI.2859/1939.; A Jogi Hírlap Döntvénytára Magánjog V., 1942, 551. és 560.

⁸³ BOÓC ÁDÁM ellenkező álláspontot foglal el, és a teljes kockázat bérbeadó általi viselését igazságtalan és méltánytalan jogkövetkezménynek tekinti. Lásd: BOÓC: i. m., 83.

a Kúria szerint a bérleti díj fizetése iránti kötelezettséget csak az zárja ki, ha a bérlő a bérleményt egyáltalán nem tudja használni, azaz amennyiben a bérlő a bérleményt bármekkora részben is valamire használni tudja, akkor a bérbeadó követelheti a bérleti díjat.⁸⁴

Ez – az ítéletekben meg nem indokolt – álláspont ellentmond mind a korábbi arányosító gyakorlatnak,⁸⁵ mind az 1959-es Ptk. tervezetéhez fűzött indokolásnak.⁸⁶ A Ptk. kommentár irodalma is azt az álláspontot képviseli, hogy „*a használat lehetőségének korlátozása a törvényben rögzített kockázatviselési szabály megfelelő alkalmazásával a bérleti díj arányos csökkentését alapozza meg*”.⁸⁷

Ha abból indulunk ki, hogy a Kúria a Ptk. alapján is azt az álláspontot fogadná el, hogy a Ptk. 6:336. § (2) bekezdése csak arra az esetre irányadó, amikor a bérlemény használata egyáltalán nem lehetséges, akkor a rendelkezés nem lenne alkalmazható azokra az esetekre, amikor a bérlő az ügyfélforgalom elmaradása miatt a bérleményt szerződéses céljára használni nem tudta, de árukészletét változatlanul abban tartotta. Ez pedig oda vezetne, hogy a rendelkezésre csak az a bérlő hivatkozhatna, aki abban a pillanatban, amikortól a bérleményt használni nem tudja, azt kiürítve a bérbeadónak birtokbavételre azonnal felajánlaná. Ezzel a szükségtelesen megszorító felfogással szemben a jogszabály helyes értelmezése az, hogy a bérlemény használatának a rendeltetésszerű használat minősül, azaz amikor a bérlemény a rendeltetése szerinti célra használható. Így például a Ptk. 6:123. § (1) bekezdésére figyelemmel nem minősül egy mozinak bérelt helyiség a Ptk. 6:336. § (2) bekezdése értelmében vett használatának, ha a bérlő a bérleményre vonatkozó látogatási tilalom 46/2020. (III. 16.) Korm. rendelet 5. § b) pontja általi elrendelését követően abból a vetítőgépet és a székeket nem szállítja el, hanem azokat ott tárolja. A bérbeadónak – a jogalkotói kockázatelosztásra figyelemmel – ebben az esetben sem jár bérleti díj.

Ahogy a Fővárosi Ítéltábla 4.2 pontban ismertetett, BDT 2022. 4524. alatti ítéletéből is következik – legalábbis bérlői szempontból –, a kellékszavatossági rendelkezések mellett a Ptk. 336. § (2) bekezdése is alkalmas eszköz a járvány bérleti szerződésekre vonatkozó következményeinek kezelésére.

⁸⁴ BH 2019. 299. [33] pont, Pfv. 20.045/2022/8. [82] pont.

⁸⁵ BH 2002. 439.

⁸⁶ „*Ha a használat lehetősége korlátozott, ez a bér arányos csökkentésére vezet, feltéve, hogy a korlátozott használat mellett a szerződéssel szolgálni kívánt cél legalább részben még megvalósítható. Mindez voltaképpen nem egyéb, mint a bérbeadót terhelő szavatosságból folyó csökkentése az ellenértéknek.*” Lásd: A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve, Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1960, 336.

⁸⁷ MENYHÁRD: i. m., 1911.; FUGLINSZKY-TÓKEY: i. m., 409.

A bérfizetési kötelezettség fenn nem állása miatti követelések – mint például a mégis megfizetett bérleti díj visszakövetelésének joga – az általános szabályok szerint öt év alatt évülnek el. Erre figyelemmel a bérlő az általa jogalap nélkül megfizetett díjat ezen időszak alatt visszakövetelheti a bérbeadótól. A jogintézmény ebben a körben jóval kedvezőbb a bérlőknek, mint a rövid igényérvényesítési határidejű szavatossági szabályok.

5.2.5. Az általános szerződési feltételek tisztességtelensége

Mivel a Ptk. 6:332. § (1) bekezdése szerinti szavatosság és a 6:336. § (2) bekezdés szerinti kockázattelépítés a bérbeadónak hátrányos, az üzleti bérleti szerződésekben a bérbeadók e rendelkezések alkalmazását jellemzően kizárják, vagy jelentősen korlátozzák.

Ezek a bérleti szerződések azonban az esetek nagy többségében a Ptk. 6:77. § (1) bekezdése értelmében vett általános szerződési feltételnek minősülnek. Mivel a bérleti szerződés ilyen tartalma lényegesen eltér a Ptk. 6:332. § (1) bekezdés és a 6:336. § (2) bekezdés rendelkezéseitől, a bérbeadót ezzel kapcsolatban külön tájékoztatási kötelezettség terheli. A Ptk. 6:78. § (3) bekezdése szerint az ilyen, a jogszabályi rendelkezéstől jelentősen eltérő rendelkezés csak *„akkor válik a szerződés részévé, ha azt a másik fél a külön tájékoztatást követően kifejezetten elfogadta”*. Tájékoztatást követő kifejezett elfogadás hiányában az eltérő rendelkezésekre a bérbeadó nem hivatkozhat, a felek jogviszonyára a Ptk. rendelkezései vonatkoznak.

Még amennyiben az eltérő rendelkezés a felek szerződésének a részévé vált is, az a Ptk. 6:102. § (1) bekezdése alapján – az ügy egyedi körülményei alapján – tisztességtelennek minősülhet, ha *„a szerződésből eredő jogokat és kötelezettségeket a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértésével egyoldalúan és indokolatlanul a szerződési feltétel alkalmazójával szerződő fél hátrányára állapítja meg”*. A tisztességtelen feltételt a bérlő a szerződés megkötésétől számított egyéves határidőn belül megtámadhatja, illetve a tisztességtelenség miatti érvénytelenségre – például a bérbeadó által ellene indított perben – kifogásként határidő nélkül hivatkozhat.⁸⁸

⁸⁸ A Győri Ítéletábrá a 4.3. pontban ismertetett ítéletében a bérleti szerződés Ptk. 6:336. § (2) bekezdésével ellentétes rendelkezését úgy értelmezte, hogy az kizárólag a rövid idejű, csak ideig-óráig tartó akadályoztatásokra vonatkozik, a koronavírus-járvány következményeire nem terjed ki, ezért a rendelkezés érvénytelenségét érdemben nem vizsgálta. Indokolás [72] pont.

5.2.6. Haszonbérleti rendelkezések

A haszonbérlet területén a Ptk. 6:352. § (2) bekezdése egy gazdasági kockázatokat megosztó szabályt tartalmaz. Eszerint „*a haszonbérlő arra az évre, amelyben elemi csapás vagy más rendkívüli esemény miatt az átlagos termés kétharmada sem termett meg, méltányos haszonbér-mérséklést vagy haszonbér-elengedést igényelhet. Erre irányuló igényét köteles még a termés betakarítása előtt a haszonbérbeadóval közölni.*”

A szabály a megfogalmazása alapján egyértelműen a jelen írásban nem tárgyalt mezőgazdasági célú haszonbérletre vonatkozó speciális rendelkezés. Ennek analóg alkalmazása a helyiségbérleti szerződések körében ugyan nem kizárt, de arra nincs szükség, mert a Ptk. 6:356. §-a szerint – eltérő rendelkezésének hiányában – a haszonbérletre a bérleti szerződés szabályait kell megfelelően alkalmazni, amely rendelkezések a bérlőnek megfelelő védelmet jelenthetnek.

5.3. A bírói szerződésmódosítás lehetősége

A veszélyhelyzet alatt a bérleményüket hasznosítani nem, vagy csak korlátozottan tudó, és ezért semmiféle, vagy a korábbinál jelentősen kisebb bevétellel rendelkező bérlők bérletidő-fizetési nehézségeinek egyik lehetséges megoldási módjaként felmerült a bérleti díjak bírói szerződésmódosítással történő csökkentésének a lehetősége is.

A fent bemutatottak szerint a bérbeadót a Ptk. 6:332. § (1) bekezdése alapján terhelő széles körű szavatossági kötelezettség miatt a célját a járvány következtében betölteni nem tudó bérlet esetében a bérleti díj arányos leszállítására mód van a Ptk. 6:159. § (1) bekezdés b) pontja alapján; a bérlőt ebben a körben visszatartási jog is megilleti, illetve korlátozott szerződésszerű használhatóság esetén a Ptk. 6:336. § (2) bekezdésére figyelemmel a bérleti díj a használhatatlanság arányában nem is jár a bérbeadónak. Ezért a bírói szerződésmódosítás kivételes jellegű jogintézményének alkalmazására csak olyan esetekben van szükség, amikor a szavatossági jogait a bérlő nem tudja gyakorolni, vagy nem jogosult a Ptk. 6:336. § (2) bekezdésére hivatkozni, mert azt a felek a bérleti szerződésben érvényesen kizárták.⁸⁹

Szóba jöhet még a jogintézmény alkalmazása akkor is, amikor egy járvány következményei nem a bérlemény szerződéses célra való alkalmazását korlátozzák, hanem az általános gazdasági-piaci helyzetben hoznak létre előre nem látható módon a felek szerződésére kiható jelentős változást.

⁸⁹ Törvényi tilalom hiányában a Ptk. 6:1. § (3) bekezdésére és a Ptk. 6:59. § (2) bekezdésére figyelemmel a bírói szerződésmódosítás lehetőségét is kizárhatják a felek a szerződésükben.

A bírósági szerződésmódosításra a Ptk. 6:192. § (1) akkor ad lehetőséget, ha (i) a felek között tartós jogviszony áll fenn, (ii) a szerződés változatlan feltételek melletti teljesítése a fél lényeges jogi érdekét sértené, (iii) a jogsérelem a szerződés megkötését követően előállott körülmény következtében állt be, (iv) a körülmény megváltozásának lehetősége a szerződéskötéskor nem volt előrelátható, (v) a körülmény megváltozását nem a szerződésmódosítást kérő fél idézte elő, és (vi) a körülményváltozás hatása nem tartozik a módosítást kérő fél rendes üzleti kockázatának a körébe.⁹⁰

Az 1928-as Magánjogi Törvényjavaslat a bírói szerződésmódosítást csak a gazdasági lehetetlenülést szabályozó 1150. § esetében ismerte. Ezért nem véletlen, hogy a bírósági szerződésmódosítás Ptk.-beli feltételrendszere nagyon hasonlít ahhoz, amit gazdasági lehetetlenülésre való hivatkozás esetében vizsgál a bíróság.⁹¹ A felek körülményeinek szerződéskötést követő megváltozása nemcsak a gazdasági lehetetlenülés megállapításához, hanem a szerződés bírói módosításához is vezethet.⁹²

Amennyiben az ingatlan bérbevétele nem egyetlen alkalomra (pl. céges karácsonyi rendezvény) vagy egy rövidebb időszakra (pl. fesztivál megtartása) történik, hanem a felek hosszabb ideig kölcsönös szolgáltatások nyújtására kötelesek (pl. irodabérlet esetében), akkor a bérleti szerződés tartós jogviszonynak minősül, és így bírói szerződésmódosítás tárgya lehet.⁹³

A bírói szerződésmódosítás méltányossági alapú jogintézmény, amely a felek szolgáltatásai között megbomlott értékegyensúlyt hivatott kiküszöbölni.⁹⁴ A törvényi feltételek fennállta esetén a bíróság a szerződés felborult értékegyensúlyát új egyensúllyal helyettesíti.⁹⁵

⁹⁰ Mezőgazdasági haszonbérlet esetén a haszonbér bírói módosítására a 2013. évi CCXII. törvény 50/A. §-a tartalmaz speciális rendelkezéseket.

⁹¹ A két jogintézmény kapcsolódására jó példa, hogy a Legfelsőbb Bíróság a BDT 2000. 277. szám alatt megjelent határozatában úgy fogalmaz: „Az elsőfokú bíróságnak az érdekbeli lehetetlenülésre vonatkozó okfejtését a másodfokú bíróság úgy értékelte, mint azoknak az alapvetően megváltozott körülményeknek az elemzését, amelyek a Ptk. 241. §-a alapján a szerződés módosítását indokolták tették.” A hatályos jogunkban a Magánjogi Törvényjavaslat 1150. §-a által szabályozott esetkört a gazdasági lehetetlenülés és a bírósági szerződésmódosítás jogintézményei együttesen fedik le. BÍRÓ GYÖRGY szerint a szerződések fennmaradásához fűződő érdekre figyelemmel a két jogintézmény alkalmazása során a bírósági szerződésmódosítás az elsőbbség; *Kötelmi jog, Közös szabályok és szerződésstan*. Novotni Alapítvány, Miskolc, 2010, 380.

⁹² HARMATHY ATTILA: A szerződés módosítása. A tartozáselismerés. In: EÖRSI GYULA – GELLÉRT GYÖRGY (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata. II. kötet*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1981, 1168.

⁹³ Vö. GKT 82/1973. A joggyakorlat a tartós jogviszony fennálltát elfogadta olyan esetben is, amikor a bérlő a bérleti díjat a teljes bérlet időtartamára egy összegben előre megfizette. Lásd: BH 1995. 514.

⁹⁴ BH 1995. 42., BH 1995. 153., BH 1996. 145., BDT 2000. 277, 2012. 2769. HARMATHY: i. m., 1167. és 1175.

⁹⁵ BÍRÓ GYÖRGY: A szerződés módosítása. In: WELLMANN GYÖRGY (szerk.): *A Ptk. magyarázata. V/VI. kötet*, 4. kiadás. Budapest, HVG-ORAC, 2021, 562. Ezt akkor is megteszi, ha a felek eredetileg

Az állami aktusok is olyan körülménynek minősülnek, amelyek bírói szerződés módosításra adhatnak okot.⁹⁶ A bérleti szerződésekre vonatkozó, de még az 1959-es Ptk. 241. §-t⁹⁷ alkalmazó joggyakorlat módosításra okot adó körülménynek tekintette például az árformaváltozást,⁹⁸ illetve a bérbeadó adóalanyisága megváltozását.⁹⁹

A joggyakorlat alapelveként tekint arra, hogy önmagában a piaci-pénzügyi viszonyok várakozástól eltérő alakulása a bírói szerződés módosítást nem alapozza meg,¹⁰⁰ mégis többször sor került a bérleti díj módosítására a piaci viszonyok, az általános bérleti díj szintjének jelentős módosulása miatt is.¹⁰¹ Ennek az az oka, hogy a bíróság szerint a szerződés módosítás célja „*a megromlott értékegyensúly helyreállítása, a bíróságnak a szerződés módosítással a feleket olyan helyzetbe kell hoznia, hogy a szerződéses egyenértékűség fennmaradjon*”.¹⁰²

A joggyakorlat hangsúlyozza azt is, hogy a szerződés módosításnál mindkét fél jogos érdekeit figyelembe kell venni.¹⁰³ A szerződés módosítását azonban nem gátolja, ha a módosított bérleti díjat a bérlő esetleg nem tudja kigazdálkodni.¹⁰⁴ A bérlő gazdaságossági számításait a bírói gyakorlat figyelmen kívül hagyja, mert

is gondoltak az értékviszonyok változására, és ennek kezelésére a bérleti díj külföldi pénznemben való kikötésével rendelkeztek is a bérleti szerződésben; BDT 2007. 1707, BDT 2012. 2769.

⁹⁶ HARMATHY: i. m., 1172.

⁹⁷ 1959. évi IV. tv. 241. § A bíróság módosíthatja a szerződést, ha a felek tartós jogviszonyában a szerződéskötést követően beállott körülmény folytán a szerződés valamelyik fél lényeges jogos érdekét sérti.

⁹⁸ BH 1995. 42.

⁹⁹ BH 1995. 572.

¹⁰⁰ BDT 2007. 1707., 2003/1. Választottbírói határozat, BH 1993. 670., BH 1988. 80., BDT 2017. 3716. Nem fogadható el azonban az az álláspont, amely szerint „*a piaci körülmények – akár számottevő – változásával minden tartós jogviszony létesítésekor számolni kell, különösen egy olyan korban, amikor [...] egy addig ismeretlen vírustörzs felbukkanása és világméretű terjedése a globalizált gazdaság csaknem teljes leállítását eredményezi.*” [Lásd: TÖRÖK SOMA: *Az Alkotmánybíróság döntése fennálló szerződések jogszabály általi módosításáról és a szerződésátruházásról, Jogesetek Magyarázata*, 2021/2–3. szám. 5.1.(ii) pont.] Ez ugyanis a bírósági szerződés módosítás lehetőségét gyakorlatilag kizárná. A Covid-19-vírus felbukkanását megelőzően a szerződő felek ilyen típusú és kihatású körülményváltozásra nem gondolhattak előre. Az más kérdés, hogy a világjárvány tapasztalata a szerződési gyakorlatba ma már beépült. Az előreláthatósághoz lásd még az 5.2.2. pontot és a 74. lábjegyzetet.

¹⁰¹ BH 2006. 359.

¹⁰² BDT 2012. 2769.

¹⁰³ Pl. BH 1995. 572., BH 1996. 145., BH 1999. 550.: a bérleti díj módosítása során arra kell törekedni, hogy „*a megállapított összeg kiküszöbölje a bérbé adó felperes lényeges, jogos érdekeinek sérelmét, de ne okozzon a bérlőnek számottevő érdeksérelmet, és megfeleljen a felek szerződéskötéskori akaratának*”.

¹⁰⁴ BH 1995. 42. Ehhez hasonlóan lásd a Királyi Kúria P.VI.989/1934.; *Magánjogi Döntvénytár XXVII. kötet* (1935), 89.

nem tulajdonít jelentőséget annak, hogy „*az általa folytatott tevékenység eredményéből mennyiben fedezhető a piaci viszonyok alapján kiszámított bérleti díj*”.¹⁰⁵

A módosított bérleti díjat a bíróság a piaci árszínvonal alapján határozza meg, melynek során többek között jelentőséggel bírnak az ingatlan műszaki jellemzői, a településen belüli elhelyezkedése, megközelíthetősége, az összehasonlítható bérlemények aktuális kereslet-kínálati viszonyai, a bérlemény jogi jellege (pl. az önkormányzati tulajdonostól való megvásárolhatóság feltételrendszere).¹⁰⁶

A jogintézmény kivételességéből következik, hogy amennyiben a fél a körülményváltozás hátrányos következményeit maga is el tudja hárítani, például észszerűen hosszú felmondási idővel a szerződést fel tudja mondani, akkor a szerződés bíróság általi módosításra nincs lehetőség.¹⁰⁷

A Legfelsőbb Bíróság a BH 1992. 123. szám alatt megjelent eseti döntésében – részletesebb magyarázat nélkül – úgy határozott, hogy „*a Ptk. 241. §-a alapján a bíróság a szerződést csak akkor módosíthatja, ha egy adott jogviszony alanyainak körülményeiben következik be valamelyik fél lényeges, jogos érdekét sértő változás. A gazdasági élet egészét vagy egy-egy szerződéstípusba tartozó szerződések minden alanyát érintő változások esetén azonban a bíróságok az egyes szerződéseket e jogszabályi rendelkezés alapján nem módosíthatják.*”¹⁰⁸ A világvárvány következményei esetében ez az álláspont megakadályozhatja a bérleti szerződések bírói módosítását, hiszen ezek a következmények például az elárusító- és vendéglátóhely üzemeltetése céljából kötött bérleti szerződések tömegeit érintették. Mivel ennek az álláspontnak az elfogadása a jogállamiságból és az állami erőszakmonopóliumból fakadó jogszolgáltatási kötelezettség megtagadását jelentené,¹⁰⁹ azt alkotmányosnak elfogadni nem lehet.

Az állam jogszolgáltatási kötelezettségének másik oldalát jelentő bírósághoz fordulás jogával mint a tisztességes eljárás jogának egyik részjogosítványával kapcsolatban az Alkotmánybíróság már többször kifejtette: a „*bírósághoz fordulás joga nem egyszerűen azt jelenti, hogy valaki kérelemmel fordulhat a bírósághoz, és ezzel megindíthatja a bírósági eljárást, ha valamely joga vagy kötelezettsége vitássá válik, hanem hogy a jogvitát a bíróság érdemben bírálja el, és arról érdemben, végrehajtható határozatával, végérvényesen döntsön*”.¹¹⁰ Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint amennyiben a társadalmi méretű változások a szerződések nagy tömegét érintik, akkor egyáltalán nem kizárt a bírói szerződésmódosítás, hanem csupán

¹⁰⁵ BH 2000. 502.

¹⁰⁶ Vö. BDT 2000. 262, BDT 2002. 623.

¹⁰⁷ FUGLINSZKY-TÓKEY: i. m., 410. [1235]

¹⁰⁸ Egyetértőleg idézi: 2003/1. Választottbírói határozat, IH 2022. 59.

¹⁰⁹ Az igazságszolgáltatás megtagadásához lásd 3/2013. (II. 14.) AB határozat [77] pont.

¹¹⁰ 24/2018. (XII. 28.) AB határozat [18] pont.

„indokolt - és alkotmányosan nem kifogásolható”, ha a jogviszonyok megváltoztatására, módosítására a törvényhozás dolgoz ki általános megoldást.¹¹¹

A BH 1992. 123. számú határozatban megjelenő elvtől való eltávolodás olvasható ki a Kúria 6/2013. PJE határozatának 7. pontjából és annak indokolásából is, amely már nem zárja ki kategorikusan a bírói szerződésmódosítás lehetőségét, csak azt arra hivatkozva, hogy a bírói mérlegeléseknek az egyedi ügyekben eltérő eredménye lehet, a jogalkotó beavatkozásához képest kevésbé célszerűnek tartja.

A fentiek szerint a bírói szerződésmódosítás elvileg megfelelő jogintézmény a világjárvány következményeként értékegyensúlyát veszített bérleti szerződések korrekciójára. Törvényi tilalom hiányában annak sincs jogi akadálya, hogy a bíróság csupán meghatározott időre, pl. a veszélyhelyzet fennállta idejére vagy a veszélyhelyzet megszűnését követő meghatározott időszak (pl. második hónap) végéig módosítsa a szerződést, és csökkentse a bérleti díjat.

Mivel azonban a Ptk. 6:192. § (2) bekezdésére figyelemmel a bíró legkorábban a keresetlevél benyújtásának időpontjától kezdődően módosíthatja a szerződést, ez a jogcím csak kisegítő jellegű lehet a szavatossági jellegű vagy a Ptk. 6:336. § (2) bekezdése szerinti bérleti díj csökkentési lehetőség mellett.

5.4. Jogszabály általi szerződésmódosítás

Azzal, hogy például látogatási és tartózkodási tilalmak elrendelésével a veszélyhelyzeti jogalkotó a bérleti jogviszonyok tartalmába is beleavatkozott, megnyílt a Ptk. 6:60. § (2) bekezdésének alkalmazási lehetősége is. Ezen jogszabályhely szerint *„ha jogszabály a hatálybalépése előtt megkötött szerződések tartalmát megváltoztatja, és a szerződés megváltozott tartalma valamelyik fél lényeges jogi érdekét sérti, ez a fél kérheti a bíróságtól a szerződés módosítását vagy a szerződéstől elállhat”*.

A rendelkezés egyik jogkövetkezménye, hogy a lényeges jogi érdekekben sérült fél kérheti a szerződés egyéb, azaz a jogszabály által módosított szabályon kívüli rendelkezéseinek módosítását. A szerződésmódosítást kérő felperesnek a lényeges jogi érdekének sérelmén túl elégséges az bizonyítania, hogy a jogszabály a szerződés tartalmát módosította. A bíróság a módosítás során – a Ptk. 6:192. § alkalmazásához hasonlóan – a jogszabályi beavatkozás miatti megváltozott értékegyensúlyt korrigálja ki.

¹¹¹ 66/1995. (XI. 24.) AB határozat III.4. pont.

Amennyiben az egyéb jogcímek alkalmazása nem minősült célszerűnek, akkor például a bérlemény látogatásának jogszabály általi kizárása¹¹² esetén a bérlő a Ptk. 6:60. § (2) bekezdése alapján is kérhetette a bérleti szerződés módosítását, a bérleti díj – akár ideiglenes – leszállítását, vagy akár felmondhatta a bérleti szerződést.

A jogszabályi beavatkozás következtében lényeges jogi érdekeben sérült felet elállási jog is megilleti. Elálláson a törvény a szerződés megkötésének időpontjára visszamenő hatállyal történő megszüntetését érti. A Ptk. 6:213. § (2) bekezdése szerint elállásra a fél akkor jogosult, ha az általa kapott szolgáltatás egyidejű visszaadását felajánlja. A bérleti szerződések esetében a bérlő a használat visszaadását nem tudja felajánlani, ezért őt a törvény szóhasználatától eltérően felmondási jog illetheti meg, ha a jogszabályi beavatkozással valamely lényeges jogi érdeke sérült. [A Ptk. 6:332. § (2) bekezdése is úgy fogalmaz a szavatossági jogok gyakorlása keretében, hogy a bérlőt „*az elállás helyett a felmondás joga illeti meg*”.]

A bérletidíj-fizetési mentességről szóló 52/2021. (II. 9.) Korm. rendelet alkalmazási körében a bérbeadó a Ptk. 6:60. § (2) bekezdésére hivatkozással a mindenféle kompenzáció nélkül ingyenessé tett bérleti szerződést szüntethette (volna) meg egyoldalúan. Amennyiben a veszélyhelyzeti jogalkotó ezt a törvényes jogot ki akarta volna zárni, akkor erről a jogszabályban rendelkeznie kellett volna. Ilyen rendelkezés hiányában a törvény adta jog bérbeadó általi gyakorlása nem minősült (volna) tilosnak, így különösen joggal való visszaélésnek.

6. Kitekintés

6.1. Ausztria

Ausztriában a polgári törvénykönyv (ABGB) 1104. §-a szerint nem kell bérleti díjat fizetnie a bérlőnek, ha a bérleményt rendkívüli véletlenszerű esemény, mint például egy járvány esetében nem tudja használni. Az osztrák Oberster Gerichtshof (OGH) először egy szolárium, majd egy műkörmös szalon, továbbá egy fitnessstúdió és egy étterem tekintetében mondta ki, hogy ez a törvényi rendelkezés természetesen a koronavírus-járványra is vonatkozik.

Az OGH szerint az, hogy a lezárások idejére a szolárium használatához szükséges eszközök a bérleményben maradhattak, nem minősül „használatnak”, így még

¹¹² Lásd pl. 46/2020. (III. 16.) Korm. rendelet 5. §, 168/2020. (IV. 30.) Korm. rendelet 7. § (1) bekezdés második mondat.

csak az sem állapítható meg, hogy a bérlő a bérleményt részlegesen használta, így arányos bérleti díj fizetésére lenne kötelezhető.¹¹³

A műkörmös ügyben pedig nem találta elfogadható érvenek azt a bérbeadói hivatkozást, hogy a bérleménynek helyt adó bevásárlóközpont az ott található gyógyszerár és élelmiszerbolt miatt egyébként nyitva volt. A bíróság kitért arra is, hogy a bérlő az általa kapott állami támogatást mint valamiféle szurrogátumot nem köteles a bérbeadónak kiadni.¹¹⁴

A fitneszstúdió esetében a bíróság a korábban megállapított jogelvek megismétlésén túl nem fogadta a bérbeadó azon hivatkozását, hogy az ABGB 1104. §-a szerinti mentesülési, illetve díjcsökkentési jogáról a bérlő a bérleti szerződésben lemondott.¹¹⁵

Az étteremmel kapcsolatban a bíróság a részbeni továbbhasználat lehetőségét elfogadta, de utalt arra, hogy az ételkiszállításra való áttérés nem várható el azonnali hatállyal a bérlőtől.¹¹⁶

Az üzleti használaton kívüli körben az Oberster Gerichtshof elismerte annak a lehetőségét, hogy egy kollégiumi szoba bérlője a kizárólagos távoktatás pandémia miatti bevezetése okán a bérleti szerződését felmondja.¹¹⁷

6.2. Németország

A német polgári törvénykönyv (BGB) bérletre vonatkozó rendelkezései járvány esetére nem tartalmazzak az osztrákhhoz hasonló speciális előírást.

A német joggyakorlat a bérlemény szavatossági hibájának csak azt az esetet ismeri el, amikor a szerződésszerű használat fizikai vagy jogi akadálya közvetlenül a bérlemény tulajdonságához, állapotához vagy fekvéséhez kapcsolódik. A német Szövetségi Legfelsőbb Bíróság (BGH) szerint a járványhelyzetben normatívan elrendelt használati korlátozás nem a bérelt helyiség tulajdonságát vagy állapotát, hanem annak használati módját és az ehhez kapcsolódó ügyfélforgalmat, vagyis

¹¹³ 3 Ob 78/21y 2021.10.21. Az osztrák döntések elérhetőek: <https://www.ris.bka.gv.at/Jus/>

¹¹⁴ 3 Ob 184/21m 2021.11.25.

¹¹⁵ 5 Ob 192/21b 2021.12.13.

¹¹⁶ 8 Ob 131/21d 2022.1.25.

¹¹⁷ 4 Ob 191/21y 2022.2.23. Az ügyben a bérlő külföldi egyetemista volt, akit az utazási korlátozások is hátráltattak abban, hogy a bérleményét használja. Kanadában a Tribunals Ontario Landlord and Tenant Board hasonló tényállású kérdésben más eredményre jutott, és nem tekintette alkalmazandónak a lehetetlenülésre vonatkozó Frustrated Contracts Act szabályait; <https://www.canlii.org/en/on/laws/stat/rso-1990-c-f34/latest/rso-1990-c-f34.html>

az üzleti eredményességet érintette, ami azonban a bérlő kockázata.¹¹⁸ Ez a jogértelmezés azért nem volt méltánytalan a bérlőre nézve, mert a bíróság más – a korábbi magyar jog értelmében vett gazdasági lehetetlenüléshez hasonló – jogcímen a bérleszállítás lehetőségét elismerte.

A német bíróságok a járványügyi korlátozásokkal kapcsolatos jogvitákban a szerződés gazdasági alapja utólagos zavarának („*Störung der Geschäftsgrundlage*”) BGB 313. § (1) bekezdése szerint kodifikált jogintézményét alkalmazzák. Ez a rendelkezés azt mondja ki, hogy amennyiben a megállapodás alapjául szolgáló körülmények a szerződés megkötését követően jelentősen megváltoztak, és ha ezt a változást a felek előre látták volna, akkor nem, vagy más tartalommal kötötték volna meg a szerződést, a szerződés módosítása követelhető, amennyiben az egyik féltől nem várható el észszerűen, hogy a változatlan szerződéshez tartsa magát, figyelembe véve az egyedi eset összes körülményét, különösen a szerződéses vagy törvényes kockázatmegosztást. A szerződést ilyen esetben a bíróság módosítja. A BGB 313. § (3) bekezdése elállásra, illetve felmondásra ad lehetőséget, ha egy megfelelő módosítás nem lehetséges, vagy valamelyik féltől a szerződés módosított feltételekkel való fenntartása nem várható el.

A jogalkotó megdönthető vélelmet állított fel arra vonatkozóan, hogy amennyiben a Covid-19-járvány elleni kormányzati intézkedések következtében a földterületet vagy nem lakás céljára szolgáló helyiséget bérlő vagy haszónbérlő vállalkozásának céljaira a bérelt ingatlan nem, vagy csak jelentős korlátozásokkal használható, akkor ez a BGB 313. § (1) bekezdése értelmében vett jelentős körülményváltozásnak minősül.¹¹⁹ A bérleti szerződésekkel kapcsolatban induló perek intézésére a német jogalkotó soronkívüliséget írt elő.¹²⁰

A BGH először a Kik ruházati diszkont ügyében mondta ki, hogy a koronavírus-járvány, illetve az azzal kapcsolatos közjogi intézkedések a megállapodás gazdasági alapja zavarának minősülnek, és így lehetőséget adnak arra, hogy a bíróság a

¹¹⁸ A XII ZR 8/21 sz. ügyben hozott ítélet indokolásának 30–31 pontjai. A német ítéletek elérhetőek: www.dejure.org vagy www.openjur.de alatt.

¹¹⁹ A BGB bevezetéséről szóló törvény (*Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuche*, „EGBGB”) 240. cikk 7. § (1) bekezdés. Az EGBGB 240. cikk 2. § felmondási tilalmat határozott meg, amely szerint a bérbeadó kizárólag abból az okból nem mondhatja fel az ingatlan bérleti szerződését, mert a bérlő a 2020. április 1. és 2020. június 30. közötti időszakban nem fizeti meg az esedékes bérleti díjat, feltéve, hogy a fizetés elmaradása a Covid-19-világjárvány hatásaira vezethető vissza. A Covid-19-világjárvány és a nem teljesítés közötti kapcsolatot valószínűsíteni kell. Az egyéb okon alapuló felmondási jogokat ez a rendelkezés nem érinti. A felmondási moratórium 2022. június 30-ig tartott.

¹²⁰ A polgári perrendtartási törvény bevezetéséről szóló törvény (*Gesetz betreffend die Einführung der Zivilprozessordnung*) 44. §

felek szerződését módosítsa.¹²¹ Az ítélet azonban erőteljesen hangsúlyozza, hogy az egyes ügyek a konkrét körülményekre figyelemmel egyedileg ítélandók meg, így egy általánymegoldás (pl. a bérleti díj felére csökkentése) nem fogadható el. Amennyiben a zárvatartási kötelezettség a bérleményben végzett kereskedelmi tevékenységet nem hátráltatta, mert például az adott bútoráruház az üzleti modellje alapján csak házhozszállításos és ún. „click&collect”-értékesítést végzett, akkor bérletidíj-csökkentésre a forgalma visszaesése esetén sem tarthat igényt.¹²²

Nem tartós jogviszonyt jelentő bérleti szerződés esetében a bíróság vizsgálta annak a lehetőségét, hogy a konkrét bérleti célt, az adott ügyben egy lakodalom megtartását a közjogi intézkedések véglegesen megghiúsították-e. Mivel a konkrét ügyben a bérlők a házasságkötést is halasztották, és a bérbeadó a korlátozások utáni időre lehetővé tette volna a lakodalom megtartását, a bíróság szerint kizárólag a bérlőnek kell viselnie azon döntésének a következményeit, hogy a szerződéstől elállt. Így a bíróság elutasította az előre kifizetett bérleti díj visszafizetésére irányuló bérlői keresetet.¹²³

A zárvatartási kötelezettséggel terhelt bérlők a jogalkotó ellen is megkíséreltek igényt érvényesíteni. A BGH egy hotel- és étteremüzemeltető által indított kártérítési ügyben a keresetet elutasította, de utalt rá, hogy a jogállamiságból fakadó követelmény, hogy egy kivételes összetársadalmi helyzet terheit a köz, és ne kizárólag az érintett személy viselje.¹²⁴

¹²¹ XII ZR 8/21 2022.1.12.; az ítélet vizsgálta azt is, hogy az intézkedések a bérlet tárgyának hibáját idézték-e elő. A BGH álláspontja szerint mivel a rendelkezések nem a konkrét bérlemény tulajdonságaival, állapotával vagy fekvésével vannak közvetlen összefüggésben, hanem a használat módjával és a nagyközönség ahhoz kapcsolódó látogatásával, és a bérlő a bérleményt ténylegesen használhatta, a bérlemény – bérletidíj-fizetést kizáró vagy csökkentő – hibájáról nem lehet beszélni. Egy fitnessstúdiót bérlő társaság esetében azonban a bíróság az előre beszédett tagdíjak részbeni visszafizetését írta elő, mert a zárvatartási kötelezettség a bérlő (üzemeltető) és a tag esetében a szolgáltatás jogi okból történt ideiglenes lehetetlenülését jelenti; XII ZR 64/21, 2022.5.4.

¹²² Oberlandesgericht Oldenburg 2 U 234/21, 2022.3.29.

¹²³ XII ZR 36/21 2022.3.2. Hasonlóan XII. ZR 101/21 2023.1.11. Arra figyelemmel, hogy a lakodalom a házasságkötés megünneplésére szolgáló, azt rövid időn belül követő esemény, a bíró gyakorlatban az az elv alakult ki, hogy a lakodalom lebonyolításának céljára kötött szerződésektől a fél akkor szabadulhat, ha a házasságkötés már megtörtént, így az ifjú házasoktól a lakodalomnak egy bizonytalan későbbi időpontban való megtartása nem várható el (pl. Landgericht Frankenthal 8 O 198/2021, Amtsgericht Wiesbaden 91 C 3017/21).

¹²⁴ III ZR 79/21 2022.3.17. A zárásokkal kapcsolatos jogalkotás alkotmányosságát támadó alkotmányjogi panasz visszautasítását a német Szövetségi Alkotmánybíróság is az intézkedésekkel párhuzamosan az érintettek érdekében a szövetségi költségvetés terhére bevezetett támogatásokkal indokolta; 1 BvR 1295/21, 2022.3.23.

6.3. Svájc

A megismerhető svájci bírósági döntések úgy foglalnak állást, hogy a bérlemények használatát korlátozó, illetve ellehetetlenítő közjogi intézkedések nem minősülnek a bérlemény hibájának, és nem is jelentik a bérleti szerződés lehetetlenülését.¹²⁵ A kép teljességéhez hozzátartozik, hogy ezekben az ügyekben – eljárásjogi okokból – a „*clausula rebus sic stantibus*” kérdéséről nem született döntés.

A svájci kormány, a Bundesrat tartózkodott attól, hogy jogszabállyal rendezze a kérdést, és inkább felhívással fordult a szerződő felekhez, hogy a járvánnyal, illetve az azzal kapcsolatos intézkedésekkel kapcsolatban kialakult nehézségeket tárgyalásos úton, konstruktív és pragmatikus módon oldják meg.¹²⁶

A svájci parlament megbízására a Bundesrat vizsgálta a bérleti díj egy, a bérlőkre kedvezőbb 60-40 százalékos megosztásának kérdését, de törvényjavaslat előterjesztésére végül nem látott okot.¹²⁷

6.4. Olaszország

A blogirodalomban kommentált olasz döntések nem mutatnak egységes képet. Míg a Tribunale di Rom egy 2021. augusztus 6-i döntésében még arra az alapelvre hivatkozással, hogy a bérbeadó nem szavatol azért, hogy a bérlő a bérleményt gazdaságosan tudja üzemeltetni, elutasította a bérlő bérleti díj csökkentése iránti igényét,¹²⁸ addig a Tribunale di Milano 2022. április 6-i ítéletében a bérleti díj felének elengedéséről rendelkezett, ami a joggyakorlat megváltozására utalhat. A milánói bíróság szerint attól függetlenül, hogy a bérlemény, egy diszkó használati lehetősége nem a bérbeadónak felróható okból volt részlegesen korlátozott, a lezárások időszakára csak a bérleti díj fele fizetendő. Mivel azonban a bérlő ezt az összeget sem fizette meg, a bérbeadói felmondást jogosnak találta a bíróság.¹²⁹

¹²⁵ Mietgericht Zürich MJ210008-L 2021.8.2.; Bezirksgericht Zürich EB201184-L /U és EB201177-L / U mindkettő 2021.4.23; Tribunal des baux et loyers de Genève, JTBL/565/2021 2021.6.28.

¹²⁶ <https://www.bwo.admin.ch/bwo/de/home/das-bwo/informationen/medienmitteilungen.msg-id-78746.html>

¹²⁷ <https://www.bwo.admin.ch/bwo/de/home/das-bwo/informationen/medienmitteilungen.msg-id-80448.html>

¹²⁸ Ismerteti: <https://www.jdsupra.com/legalnews/risoluzione-e-rinegoiazione-del-4940451/>

¹²⁹ Az ítéletet ismerteti: <https://www.condominioweb.com/lockdown-il-conduttore-ha-diritto-alla-riduzione-del-canone-di.19243>

6.5. Egyesült Királyság

Az Egyesült Királyság esetében a bérbeadók és bérlők világjárvánnyal kapcsolatos kereskedelmi jogvitáinak eldöntésére bevezetett mechanizmust érdemes bemutatni. A 2022. márciusában elfogadott ún. Commercial Rent (Coronavirus) Act 2022¹³⁰ egy speciális választottbírói eljárást tesz lehetővé, ha a szerződő felek közös megegyezéssel nem tudják a vitájukat megoldani. A felektől elvárt együttműködő magatartást, valamint a törvényi előírások alkalmazásának kérdéseit egy magatartási kódex részletezi.¹³¹ A szabályozás célja a világjárvány következtében bérletidj-hátralékba került, de életképes bérlők fizetőképességének visszaállítása és a bérbeadók fizetőképességének fenntartása közötti fair egyensúly megtalálása a konkrét ügy egyedi körülményeinek figyelembevételével. A meg nem fizetett bérleti díj és/vagy késedelmi kamat esetleges csökkentéséről vagy az elmaradt díj megfizetésének halasztásáról döntő választottbírók munkáját külön tájékoztató anyag segíti.¹³² Hogy a magas perköltségek ne tartsák vissza a bérlőket a jogvitáktól, a jogszabály úgy rendelkezik, hogy a felek a saját költségeiket viselik, tehát a pervesztes félnek nem kell megtérítenie ellenfele ügyvédi költségeit. Az első tapasztalatok szerint az ügyek száma vélhetően jelentősen alacsonyabb lesz, mint a kormányzat által várt többezres szám.¹³³

¹³⁰ https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2022/12/pdfs/ukpga_20220012_en.pdf – <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2022/12/enacted>

¹³¹ <https://www.gov.uk/government/publications/commercial-rent-code-of-practice/commercial-rent-code-of-practice-following-the-covid-19-pandemic>

¹³² <https://www.gov.uk/government/publications/arbitration-on-rent-debt-relief-for-businesses-affected-by-coronavirus> – A választottbírói eljárást 2022. szeptember 23-ig lehetett kezdeményezni.

¹³³ A döntéseket közzé tevő www.falcon-chambersarbitration.com/crca/awards oldalon 2023. február 5-én 15 határozat szerepelt.

DR. LESZKOVEN LÁSZLÓ
egyetemi docens
Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi Tanszék

A VILÁGJÁRVÁNY HATÁSA A POLGÁRI JOGI SZERZŐDÉSRE: SZERZŐDÉSI HŰSÉG ÉS ÁLDOZATI HATÁR ÚJ MEGVILÁGÍTÁSBAN

1. Bevezetés

A törvényi szabályok rendes esetben – helyesen – nem a válságidőkre, hanem a normális életre, a normális viszonyokra készülnek. A jogrendszernek a jogbiztonságot szem előtt tartó célkitűzése is az, hogy az életviszonyokat rendező szabályozás a lehetőségekhez képest viszonylag állandó legyen. Az élet azonban nem olvasza a könyveket, nem tájékozódik a jogtudomány erre nézve kialakított álláspontja felől, és nem vesz tudomás ilyen irányú kívánalmairól sem. Ellenben időről időre erőteljesen átírja, átformálja a már kialakult helyzeteket. Ha a szabályozás alá eső viszonyok jelentősen megváltoznak, a jogrendszer „eredeti állapotában” már nem lesz képes a feladatát ellátni. Amennyiben az életviszonyok megváltozása olyan méreteket ölt, amelyeket egyenként, minden egyes konkrét szerződésre nézve a felek nem képesek korrigálni, vagy a korrekció a jogviszonyok jellegéből fakadóan más okból nem vihető esetről esetre végbe, az állam beavatkozása elengedhetlenné válik.

Ilyenkor jöhet szóba a válságjogi jogalkotás, amire volt már példa a magyar jogban, és ehhez hasonló jelenséget tapasztaltunk – tapasztalunk – meg a veszélyhelyzeti kivételes jogrend esetében is. Mivel a válságjogról a jelen kötetben több tanulmány több nézőpontból is foglalkozik, csak érintőlegesen említünk meg néhány kérdést.

GYÖRGY ERNŐ a *Jogtudományi Közlöny* egyik – 1934. évi – számában a következőképpen kezdi *Újabb fejezetek a válságjog köréből* című tanulmányát: „A társadalmi fejlődés kezdetlegesebb fokán egy személyben olvad össze hármas funkció: a papé, az orvosé, a jogászé. A testi, lelki és szociális bajok orvoslását tőle várják. Személyét misztikus varázs veszi körül s az ebben való hit sikerének titka. Súlyos gazdasági, társadalmi megrázkódtatások idején különös atavizmussal éled újra a jog misztikus erejében való hit. Van ebben valami csodavárás: a jog társadalmi funkciójának túlbecsülése. Amikor voltaképpen mindenkinek látnia kell, hogy a fennálló válságjelen-

*ségek gyökerei hogyan ágaznak szét a politikai, társadalmi és gazdasági élet talajában – mégis az orvoslás lehetőségét nem ezeken a területeken keresik, hanem a jogszabály beavatkozásának tulajdonítják azt a misztikus erőt, amely a betegségi tüneteket egyszerűen eltünteti.*¹

Elgondolkodtató ez a néhány sor. Bár a kiváló szerző e megállapításokat igencsak vesztérhes időkből vetette papírra, melynek világrengető hatását – tegyük hozzá: szerencsére – a koronavírus-járvány világviszonylatban való elterjedése ellenére sem érte el, a válságjog kapcsán kifejtettek ma is aktuálisak.

A „veszélyhelyzeti” és a „válságjogi” szabályozás a nem jogi műszó értelemben vett „rendkívüli helyzetnek” sok tekintetben hasonló, mégis alapvetően két különböző vetülete. Közös bennük, hogy a mindennapi és a gazdasági életet valami váratlan, előre nem látható – de legalábbis minden vonatkozásában teljeskörűen egészen biztosan át nem látható – megrázkódtatás éri. Olyan változások következnek be, melyekkel nemigen lehetett számolni, sem elkerülni őket. Mindkettő súlyos zavarokat okoz az élet szinte összes területén, még ha nem is egyformán érzékelhető ennek mélysége. Nagyon szemléletes és kifejező LIEBMANN ERNŐ egyik megállapítása: a válságjog valóban ott kezdődik, ahol a „normáljog” véget ér.²

Bár a koronavírus-járvány s az ennek következtében előálló veszélyhelyzeti szabályozás korántsem azonosítható a 20. század gazdasági válságjelenségeivel és a válaszreakcióként megvalósított jogi szabályozással, az akkori és a mostani helyzet között mégis igen sok tekintetben párhuzam vonható: az élet nem a megszokott rendben folyik tovább. Az olyan egyszerű tevékenységek, mint a munkába vagy iskolába járás, a tanulás vagy a családon belüli érintkezések, kapcsolattartás stb. egy csapásra nemcsak megváltoztak, hanem „túlnehezültek” (SZLADITS KÁROLY kifejezése), vagy egyenesen ellehetetlenültek. Mielőtt a tanulmány érdemét kitevő kérdések boncolásába fognánk, teszünk egy rövid kitérőt.

Minden szervezet, szerveződés, jogi személy mögött végső soron emberek állnak, akik nélkül a világ nem tud létezni. A járvány hatásai pedig elsősorban és közvetlenül az embereket érintették, méghozzá a lehető legmélyebben – a saját és szereteteink életét és egészségét éreztük, láttuk veszélybe kerülni. A veszélyhelyzeti intézkedések, az új és a módosított jogszabályok az egyéneken keresztül – az emberi lény védelmében – avatkoztak be a gazdasági, az üzleti élet viszonyaiba: emlékeztetve mindenkit az egyre inkább elszemélytelenedő világban a sérülékenységre és önnön sebezhetőségünkre. Erre mindig és minden körülmények között figyelemmel kell lenni. A koronavírus-járvány okozta veszélyhelyzet sok tekintetben más, mint egy gazdasági válsághelyzet.

¹ GYÖRGY ERNŐ: Újabb fejezetek a válságjog köréből. *Jogtudományi Közlöny*, 1934/7. szám, 33.

² LIEBMANN ERNŐ: Állami kölcsönök válságidőben. *Polgári Jog*, 1936/9. szám, 1.

Ebből fakadóan a válságkezelés és -megoldás lehetséges eszköztárát némiképpen eltérőképpen közelítjük meg, kísérletet téve régi-új fogalmak átértékelésére és a modern polgári jogi gondolatvilágba való (újbóli) beillesztésére.

Miután a *clausula rebus sic stantibus* elvére vetettünk egy rövid pillantást (ami nyilván nem új, és e kötetben sem nálunk fordul elő egyedül, hiszen a „clausula” a *pacta sunt servanda* elvének fogalompárjaként minden kötelmi jogi alapvetésben szóba kerül), inkább a „*Geschäftsgrundlage*” (a jogügylet alapja) és a „*Voraussetzung*” kategóriáit tekintjük át röviden. Elsősorban azért, mert álláspontunk szerint ez utóbbi fogalmak lényege, kibontásra érdemes központi magja van annyira értékes, hogy ne merüljön feledésbe, és ne kerüljön az elméleti-tudományos viták következtében ebek harmincadjára. Végül a szerződésen alapuló kötelezettségek áldozati határának³ és a gazdaságos joggyakorlás⁴ intézményének felelevenítését tűztük ki célul.

2. Néhány további válságjogi gondolat

GÖRÖG FRIGYES szerint a magánjogi viszonyokra vonatkozó szükségsszabályok területe – amikor a különleges körülmények között fennálló jogviszonyok lebonyolításába a törvényhozás is beavatkozik – a válságjog birodalma. „*Háború, háborús veszély, gazdasági krízis, vagy a nemzet egyetemére, vagy nagy kiterjedő más rendkívüli helyzet kivételesen szükségessé teheti a már fennálló jogviszonyok olyan lebonyolítását, amely az ezen jogviszonyokra egyébként hatályosuló jogszabályok alapján történő lebonyolításoktól eltér. A törvényhozási úton létesített válságjogi jogszabályoknak immár széles skáláját ismerjük.*”⁵

Mіндеzen szabályok együttes isméréve, hogy azok valamely konkrét válság levezetőiként látnak napvilágot, meghatározott időben és helyen, és ami szintén fontos, a jogviszonyok meghatározott, jól körülírt területére vonatkoznak; úgy is mondhatjuk, célirányosak, célzottak. A keletkezésüket indokoló válság elmúltával – írja Görög – hatályukat veszítik. Tegyük hozzá, rendes körülmények között. „*Mind-ezeknél fogva a válságjogi szabályokban megnyilvánuló elvek, mint amelyek lényegileg contra rationem iuris hatályosulnak, mindenkor szorosán magyarázandók és nem alkalmasak analógia útján történő kiterjesztésre.*”⁶

³ Az „áldozati határ” (Opfergrenze) HECK kifejezése. Vö. HECK, PHILIPP: *Grundriss des Schuldrechts*. Tübingen, 1929, 28. §.

⁴ A gazdaságos joggyakorlás kifejezést ALMÁSI ANTAL használta a múlt században. Lásd ALMÁSI ANTAL: *Gazdaságos joggyakorlás. Jogállam*, 1925/1–2. szám, 15.

⁵ GÖRÖG FRIGYES: A kötelelem módosulása. In: SZLADITS KÁROLY (főszerkesztő): *Magyar Magánjog. Kötelmi jog Általános része*. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1941, 554.

⁶ GÖRÖG: Uo.

A már említett György Ernő egy másik dolgozatában ROOSEVELT elnöki tanácsadójának egy megállapítását idézte, aki szerint a gazdasági életet az állami beavatkozással állandóan kalapálni kell. Néha eltalálja az ember a szeg fejét, néha a saját hüvelykujjára üt. Ehhez talán – tette hozzá a szerző – hozzáfűzhetjük azt is, hogy az ember néha mások hüvelykujjára üt (bizony előfordul, megjegyzés tőlünk). Úgy látszik azonban, hogy e kalapácsolást valóban nehéz abbahagyni.⁷

A gazdasági világválság tapasztalataiból táplálkozó megállapítások az irányított gazdálkodás legfontosabb kérdéseit tárgyalják. E mondatok lényegüket tekintve majd' minden állami-jogszabályi beavatkozásra igazak.

György Ernő éles szemmel mutatott rá fent idézett tanulmányában arra is, miszerint a gazdaságnak az a válaszreakciója, hogy a gazdasági élet szabadságát, a szabad mozgást befolyásoló, korlátozó – tehát végeredményében oda nem illő – beavatkozásokat természetes védekezőmechanizmusai által kiveti magából (így gyökeret eresztenei eleve nem is enged), a tapasztalatok szerint nem mindig következik be.⁸ Ez azonban azt is eredményezi, hogy az ilyen beavatkozások káros hatásai is esetleg csak később mutatkoznak meg, aminek okán a tanulságok levonására is értelemszerűen csak bizonyos idő után nyílik lehetőség.

Az írásunk szűkebb témáját jelentő koronavírus-világjárvány mellett megjegyzendő, hogy mindezen veszélyeknek a „továbbregése” súlyosbodhat: nem csupán az amúgy is hullámokban érkező járvány visszatérése okán, hanem abban az esetben is, ha a járványveszély miatt kialakult szükséghelyzetnek egy másfajta válsággal való összekapcsolódását lennének kénytelenek elszenvedni.⁹

A szükségszabályozás állandósulása egyébként általában nem vezet jóra. A válságjog ugyanis nem más, mint a normáljogot mellőző napiparancsok összessége (Liebmann). Ebből következik, hogy szerepük az akut problémák kezelésében, megoldásában áll, ott rejlik indokoltságuk is – ezért napiparancs –, és hogy amilyen hamar lehet, ezeket a nem normál jogra szabott intézményeket el kell hagyni, ki kell emelni a jogrendszerből.

⁷ GYÖRGY ERNŐ: Irányított gazdálkodás, állami beavatkozás és a jogrendszer elváltozásai. *Polgári Jog*, 1937/1. szám, 7.

⁸ Ennek okát a szerző a gazdaság nagyfokú alkalmazkodóképességében látta.

⁹ Gondolunk itt elsősorban az orosz–ukrán háború következtében előálló, a kézirat lezárásának időpontjában mind jobban elmélyülő háborús helyzetre és ennek fenyegető következményeire. 2022. május 24-én fogadta el az Országgyűlés az Alaptörvény tizedik módosítását, melynek értelmében az 53. cikk (1) bekezdésének szövege módosult: „[a] *Kormány szomszédos országban fennálló fegyveres konfliktus, háborús helyzet vagy humanitárius katasztrófa, továbbá az élet- és vagyónbiztonságot veszélyeztető elemi csapás vagy ipari szerencsétlenség esetén, valamint ezek következményeinek az elhárítása érdekében veszélyhelyzetet hirdet ki, és sarkalatos törvényben meghatározott rendkívüli intézkedéseket vezethet be.*”

REITZER BÉLÁNAK a gazdasági lehetetlenülés kezelésének potenciális eszközei kapcsán tett megjegyzései más válsághelyzeti intézkedéssorozat esetére is igazak: „[a] gazdasági lehetetlenülés a jog architektúrájának vészkijárata. Annak csak pánik esetében szabad nyitvaállni, hogy azon át menekülhessenek a válság veszélyeztetettjei. Ha azonban ezt a vészkijáratot ily szükségesség nélkül is nyitva hagyjuk, olyanok fognak rajta keresztül kiosonni, akiknek csak a rendes úton szabad járniok. Ha ez megszokott jelenséggé válik, károsabb lesz a hatás, mint aminőt akármilyen gazdasági válság előidézhet.”¹⁰

György Ernő válságjogi témájú cikksorozatát a következőképpen zárta: „ha a részleteknek azt a sokszínű mozaikját, az egyre megújuló jogszabályoknak át sem tekinthető útvesztőjét, az egységbe foglaló szintézis magasabb szintjéről kívánnánk áttekinteni – merész feladat, amellyel a kortárs sohasem tud végleg megbirkózni, – úgy igen gyakran az a benyomásunk, mintha a jogelveknek és az élő jogszabályoknak az az egysége, amelyről úgy érezzük hogy: ez a jog, újszerű befolyások hatása alatt különös változás állapotába került. A talajt, amelyen állottunk, és amelyet szilárdnak hittünk, egyre több ponton újfajta képletek lepik el és lazítják meg. Szemünk nem tudja pontosan kivenni, hogy kóros gombák-e ezek, vagy valamilyen új geológiai rétegződés első megnyilvánulásai?”¹¹

Ha a Covid-19 kapcsán a György Ernő által említett újfajta geológiai képződményekről (teljes vagy legalább igen nagymértékű átrendeződésről) nem is beszélhetünk, néhány megjegyzéssel továbbgombolyíthatjuk a felidézett gondolatokat.

3. Gondolatok a megváltozott körülmények szerződési tartalomra gyakorolt hatásai kapcsán. Alapvetés

A jelen tanulmányt is magában foglaló kötet a világjárványnak a gazdasági jogra gyakorolt hatásait vizsgálja, ezért is látszik kézenfekvőnek számunkra, hogy a polgári jog egyik „alapintézményére” – a szerződésre – való kihatásait tekintsük kiindulópontnak.

Elvi alap, hogy a szerződés úgy és abban a formában kötelezzen, ahogyan keletkezett, vagyis amiként a felek megkötötték. Végeredményben ezt jelenti a *pacta sunt servanda* követelménye kissé „lecsupaszítva”: amit egyszer megígértünk, azt állnunk is kell. Ez a szerződéses szótartás kötelezettsége, a valódi ligamen, vagyis kötelék: *iuris vinculum*. Az *uti lingua nuncupassit, ita ius esto* szabálya azonban a

¹⁰ REITZER BÉLA: Gazdasági lehetetlenülés a Magánjogi Törvénykönyv tervezetében (1150. §.). *Kereskedelmi Jog*, 1928/6. szám, 105.

¹¹ GYÖRGY ERNŐ: Újabb fejezetek a válságjog köréből. *Jogtudományi Közlöny*, 1934/12. szám, 67.

maga hajlíthatatlan merevségével nem alkalmazható minden esetre. A *pacta sunt servanda* olyan jogszabály – írta egy rövid cikkében SCHNELLER GYÖRGY –, melynek önmagát korlátozó „halk önszava” (GROSSCHMID ismert kifejezése) sokszor erősebben hat, mint maga a szabály.¹²

A kénytetőség elemi erejének látszó parancsára – kivételesen – ilyen korlátozó erővel hat a körülmények megváltozása. A körülmények változása csak akkor gyakorolhat – közvetlenül vagy közvetve – érdemi alakító hatást a szerződésen alapuló kötelekre, ha ez a változás jogilag releváns és lényeges: kisebb jelentőségű elmozdulások a szerződési kötőerőt nem befolyásolják. A polgári jogi jogviszony körülményeinek a szerződésre is kiható releváns változását mint a jogviszonyt befolyásolni képes jogi tény a magyar jogtudomány és az ítélkezési gyakorlat egyaránt elismeri. A jelenséget átfogó megközelítést alkalmazva az irodalom jellemzően a *clausula rebus sic stantibus* fogalma alá vonja.¹³

A körülmények megváltozása csak akkor hat ki a polgári jogi szerződésre, ha a változás mértéke jelentős, sok esetben szinte drasztikusnak minősíthető. Ennek elsődleges magyarázata abban áll, hogy a fent említett kötőerő a kötelmi jogviszonyoknak olyan jelentős tulajdonsága, melyet kisebb zavarok nem befolyásolhatnak. Az emberi akaratnak a jog által engedett és istápoltt meghajlítása¹⁴ jóformán mellőzhetetlen kötelmi fogalmi elem, bizonyos értelemben véve egyenesen szükségszerűség: ennek hiányában a szolgáltatásra irányuló polgári jogi jogviszony jobbra nem is igazi kötelelem.¹⁵

A szerződéses kötelelemnek nem formális, sokkal inkább érdemi jellemzője a kikényszeríthetőség, amely alól a kötelezett csak kivételesen mentesülhet. Ilyen, valóban kivételes helyzetet teremtenek a témánk körébe tartozó most említett körülmények. Rugalmas megfogalmazása ellenére is alapvető törvényi tétel, hogy a szolgáltatást a kötelelem tartalmának megfelelően kell teljesíteni (Ptk. 6:34. §), vagyis ott, akkor és úgy, ahol, amikor és ahogyan azt a kötelemalapító tényállás előírja.

Nem véletlen, hogy a körülménybeli változásoknak ezt a módosító vagy kötelemdoldást lehetővé tevő hatását a gazdasági válság miatti lehetetlenüléssel hozzák összefüggésbe. Közismert, hogy a szolgáltatás teljesítését ellehetetlenítő hátrányos

¹² SCHNELLER GYÖRGY: A pacta sunt servanda. *Polgári Jog*, 1934/7. szám, 412. És itt az önmaga korlátozásán van a hangsúly.

¹³ A szerződésmódosítás kapcsán a *clausula* fogalmával és értelmezésével legutóbb monografikus szinten JUHÁSZ ÁGNES foglalkozott. JUHÁSZ ÁGNES: *A szerződésmódosítás kérdésköre a magyar polgári jogban*. Wolters Kluwer, Budapest, 2019.

¹⁴ GROSSCHMID megfogalmazása a kénytetőségre vonatkozóan.

¹⁵ A kikényszeríthetőséget nélkülöző – konkrétan a bírói úton ki nem kényszeríthető – kötelmi helyzeteket NOVOTNI ZOLTÁN professzor az előadásain a jog által amolyan „nemszeretem”-kategóriába sorolható „félíg-meddig obligációként” aposztrofálta.

hatásokat a polgári jog tételesen nem sorolja fel (bár ezek relevanciáját elismeri), mert ezek felleltározhatatlanok. Arra is figyelemmel kell lenni, hogy egyes gazdasági megfontolások idővel egészen megváltoznak, átalakulnak, és ezért más megvilágításba helyezik a körülménybeli változás jogi megítélését is. Amennyire látjuk – anélkül, hogy a részletekbe bocsátkoznánk – a clausulát tárgyaló valamennyi megközelítésben közös, hogy a szabály a szolgáltatás teljesítését jelentékenyen elnehezítő változások esetében érvényesül: amikor a változás a szolgáltatás teljesítését szélsőséges és észszerűtlen költségek, kiadások vagy károsodás árán teszi csak lehetővé. Olyan új helyzet áll tehát elő, mellyel az érintettek eredetileg nem számolhattak.

Fontosnak véljük kiemelni, hogy a kötelmi viszonyban a válsághelyzet hatására belülről is megindul egy folyamat, amelyet azonban nem tekinthetünk módosulásnak – a szó szoros értelmében legalábbis nem –, de figyelmen kívül sem hagyhatunk. Ha költőiek szeretnénk lenni, akkor azt mondanánk, hogy ez a változás – ha sürgetően, kényszerítően is – csak arra irányul, hogy megmutatkozzon a szerződésen alapuló kötelelem mélyrétege. Ez a mélyréteg az a bázis, az az ügyleti alap, amelyre a felek a szerződésüket eredetileg is építették, amely alap jelenléte azonban az idő haladtával kissé elhalványult.¹⁶

A szerződés – a kötelemalapító ügyletet tekintve kiindulópontként – elsősorban a hitelezői érdek kielégítését tartja szem előtt: a szerződés a szükségletkielégítés eszköze. Hiba lenne azonban ebből olyan következtetést levonni, hogy a szerződéses jogviszony egyoldalúan – esetleg kizárólag – a hitelezőre tekint. Erről ugyanis szó sincs. A polgári jog az alanyoknak csak úgy – értsd, azzal a feltétellel – biztosít egyéni mozgásteret, hogy meghagyja: e szabadsággal csupán a törvényi és természetes korlátok között élhetnek. Ez a kissé talán természetjogi ízű megállapítás végső soron azt jelenti, hogy a szerződési szabadsággal – ezen belül a diszpozitivitás adta mozgástérrel – sem lehet visszaélni: a szerződési szabadság nem egyenlő a magánakarattal feltétlen elismerésével.

A polgári jogot egyébként is a szerződés alanyai közötti mellérendeltség és egyenjogúság jellemzi: a Ptk. 1:1. §-a is rögzíti, hogy a Polgári Törvénykönyv a mellérendeltség és egyenjogúság elve szerint szabályozza a személyek alapvető vagyoni és személyi viszonyait. Bár ez a szabály a Polgári Törvénykönyvben a kódex hatályát megfogalmazó normaként van jelen, az elvi követelmény határozottan érvényesül a polgári jogi jogviszonyokban.¹⁷

¹⁶ Olyasmi ez a helyzet, mint amiről REJTŐ JENŐ ír valamelyik klasszikus regényében: a légionista akkor ébred rá, hogy a tűzö napon is viszonylag könnyű teljes menetfelszerelés nélkül futni, amikor végre leteheti azt... A jogi tehermentesség értékére is sokszor a „vészerthes” idő eltelte után ébredünk rá.

¹⁷ Lásd pl. a BH 2020. 39. és a BH 2019. 106. döntéseket.

A konszenzussal nyugvópontra jutó alkufolyamat – a szerződéskeletkezés hagyományos útját tartva szem előtt – azt is eredményezi, hogy a szerződési pozíciók (a kötelmi jogviszony egyes pólusai) között egyfajta egyensúlyi helyzet alakul ki. (Azokban az esetekben, amikor a kötelelemkeletkeztető megállapodás nélkülözi az alkufolyamatot, vagyis a blanketta szerződések, az általános szerződési feltételekkel létrejövő szerződések esetében ez az egyensúlyi helyzet akkor jön létre, ha a szerződési igazságosságra vigyázó – külön, erre a feladatra kiképzett – védelmi vonalak jól működnek.¹⁸ A blanketták világában a jognak tudomásul kell vennie „az alku nélküli” szerződést, az alkudozás nélküli szerződésalakulást,¹⁹ és kénytelen a tisztességtelenség és az erőfölénnyel való visszaélés miatti joghátrányok visszatartó-elrettető vagy korrigáló hatására hagyatkozni.)

A Ptk. 6:58. §-a kimondja, hogy a szerződés a felek kölcsönös és egybehangzó jognyilatkozata, amelyből kötelezettség keletkezik a szolgáltatás teljesítésére és jogosultság a szolgáltatás követelésére. A szerződésekkel szembeni legelemibb következmény az, hogy kötelezzenek: a szerződéseket teljesíteni kell. A szerződéses kötelelem központi eleme a szolgáltatás, méghozzá a jogviszony közvetlen tárgya: a magatartás és a közvetett tárgy: vagyis a szolgáltatandó dolog (jogtárgy) értelmében egyaránt. A szolgáltatás e kettős értelemben ugyanarra fut ki, hogy mit kell teljesíteni, és mit lehet követelni. Nem véletlen, hogy KELEMEN LÁSZLÓ a felek kötelembeli magatartását a kötelelem tartalmának leglényegesebb elemeként egyúttal „a kötelelem szerkezetének gerinceként” említi.²⁰

A kötelmi szolgáltatás – a „köteles magatartás” – valóban a kötelelem mértéke. Ez a mérték azonban szinte „heisenbergi határozatlanságot” mutat, legalábbis abban az értelemben, hogy minél részletesebben, aprólékosabban próbáljuk körülírni, annál nehezebb dolgunk van az összképpel. DEZSŐ GYULA a Szladits Károly által szerkesztett *Magyar Magánjog* III. kötetében írja: „[a] kötelelem sohasem öncél, vagyis az életben nem azért kötünk ügyleteket, s ekképp nem azért létesítünk kötelmeket, hogy azok csupán létrejőjenek, hanem azért, hogy a javak, értékek, általában szolgáltatások kicserélésével egymás érdekét kölcsönösen előmozdítsuk.” Majd folytatja: „[a] kötelelem létesítése tehát önmagában még semmi eredményt nem jelent (az eredményt itt ebben az értelemben véve, nem pedig eredménykötelemként, megjegyzés

¹⁸ Az általános szerződési feltételek alkalmazásának problémakörével ehelyütt nem kívánunk részleteiben foglalkozni.

¹⁹ Csupán közbevetőleg jegyezzük meg, hogy ez az „alku nélküliség”, vagyis az általános szerződési feltétel közbejöttével kötött szerződéskötés esetén az érdemi tartalomalakító kommunikáció hiánya teszi álláspontunk szerint illúzióvá azt a nézetet is, miszerint a felek között valódi kockázatelosztás valósul meg a szerződésben.

²⁰ KELEMEN LÁSZLÓ: *A szerződésen alapuló kötelelem*. Kiadja a M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem és a Rothermere-Alap támogatásával a M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Barátainak Egyesülete, Szeged, 1941, 48.

tőlünk), csupán megindít egy folyamatot, megnyitja a lehetőséget ahhoz, hogy az ügyletből egyik, vagy másik, vagy mindkét fél idővel bizonyos előnyt élvezzen. Ennek az előnynek a megvalósulása a kötelem célja és egyben annak eredménye; s ha fölteszük a kérdést, hogy melyik az a momentum, amikor ez a célba vett eredmény bekövetkezik, az nem más, mint a kötelem tárgyát képező szolgáltatás véghezvitele, más szóval a teljesítés.”²¹ Ez akkor is igaz, ha eltekintünk attól, hogy a hatályos Polgári Törvénykönyv által meghaladottnak tekintett ún. „ügyletegység” elve köszön benne vissza.

Egybevág e megállapítással a Szegedi Ítéletábra egyik ítéletének okfejtése: „[a] szerződés teljesítése nem merül ki abban, hogy a kötelezett a vállalt magatartását kifejti, hanem a jogosulti érdek kielégítését, az elérni kívánt joghatás bekövetkezését, teljesülését jelenti. Nem önmagával a szolgáltatási cselekménnyel, hanem a célba vett eredmény maradéktalan megvalósulásával ér véget. A teljesítés nem szűkíthető a kötelezett cselekvésére, hanem azt jelenti, hogy a vállalt szolgáltatás realizálódik, és ahhoz a másik fél ténylegesen hozzájut. A kötelezett rendszerint a magatartásának kifejtésével teljesíti a kötelezettségét, a szerződés teljesítése azonban ennél tágabb értelmű; a szerződés teljesülése adott esetben a feleken kívül eső körülményektől is függ [...]”²²

Végül ugyanerre fut ki a kötelezettet terhelő védőkötelezettségek mint pozitív gondossági kötelezettségek kapcsán a jogirodalomban olvasható felfogás is: „[a]z adós kötelezettsége ugyanis nemcsak abban áll, hogy a lejáratkor kötelemszerűen teljesítsen, hanem abban is, hogy a jogviszony egész tartama alatt kötelezettségéhez hű, a hitelező érdekeivel szemben is kellőképp gondos magatartást tanúsítson. [...] a kötelembeli helyzetek nem tapadnak kizárólag a keletkezés és megszűnés pontjaihoz, hanem bennük konkrét érdekkapcsolatban álló emberi erők állandó mozgása hullámzik. Az adós köteles odahatni, hogy az erőmozgás reá tartozó része a kötelemszerű teljesítés célja felé irányuljon és ha azt látja, hogy erről a pályáról lesiklik, ezt nem nézheti tétlen közönnyel, hanem a szükséghez és lehetőséghez képest, tevőleges cselekvéssel is közbe kell lépnie.”²³

Világos, hogy a fenti – lényegüket tekintve aligha vitatható – álláspontok oda futnak ki, hogy a kötelemben kitűzött cél elérése (a „kötelemvalósulás” – BECK SALAMON kifejezése) figyelmen kívül nem hagyható érdekirányító szempont. Nagy kérdés azonban, hogy meddig terjed az adóst terhelő szolgáltatási kényszer, másik

²¹ DEZSŐ GYULA: A kötelem tartalma. A teljesítés módja, helye és ideje. In: SZLADITS KÁROLY (főszerkesztő): *Magyar Magánjog. Kötelmi jog Általános része*. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1941, 400.

²² BDT 2018. 2823.

²³ KELEMEN: i. m., 71. Ugyanebben az értelemben SZÁSZY ISTVÁN: *A kötelmi jog általános tanai*. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1943, 14.

oldalról nézve a hitelezőt megillető követelési jogosultság. S hogy az elővezetett témákra rákanyarodjunk: milyen mértékig köteles erőfeszítéseket tenni az adós a köteles magatartás megvalósítása érdekében, és milyen mértékig követelhet „szerződéses igyekezetet” a kötelezettől a jogosult. Van-e határa a feleket – a kötelezettet és a kötelem ráeső részére nézve a jogosultat – terhelő erőfeszítésnek, más-képpen fogalmazva az „áldozati határnak”?

Alapvetésként rögzíthetjük, hogy az adós²⁴ a vállalt vagy a jogszabály által reá-rótt kötelezettség teljesítése érdekében mindent köteles megtenni, a kötelezettségét akár áldozatok árán is teljesíteni köteles: egészen addig, amíg ezek az áldozatok nem haladják meg aránytalanul azt a mértéket, amit az ügyletkötéskor a felek kölcsönösen számításba vettek.²⁵ Kétségtelen ugyanis, hogy ez az ilyen értelemben felfogott áldozati kötelezettség messze nem korlátlan. Nem lehet korlátlan: a végtelenségig való kiterjesztésnek útját állja az észszerűség és életszerűség evidens követelménye, a joggal való visszaélés és a lehetetlen szolgáltatás tilalma (semmisség), a jóhiszeműség és tisztesség alapelve, de példaként hozhatnánk a jogtudomány és a joggyakorlat azon elveit is, melyek az erőn túli áldozathozatali kötelezettség megkövetelését nem tartják elfogadhatónak.²⁶

Ezen a ponton térünk rá a „jogügyleti alap” problémakörére.

4. A jogügylet alapja, jogügyleti alap

A jogviszonyok alanyait – elsősorban természetesen az ügyleti kötelmekre gondolva – általában bizonyos elképzelések, feltételezések vezetik. Ezek az elképzelések többnyire (a szerződéseknél maradván) az alkufolyamatban határozott alakot öltenek: ezáltal a konszenzus részévé is válnak, ügyleti tartalommal alakulnak. Ilyenkor a tartalom értelemszerűen koncentrálódik is bennük, egyúttal (kevés kivétellel) minden másról el is terelődik a figyelem. Ez mondhatni természetes folyamat.

Nem hagyható figyelmen kívül ugyanakkor az sem, hogy a polgári jog számtalan esetben tulajdonít jelentőséget a felek vélelmezett, feltételezett vagy törvényes

²⁴ Nem tévesztve szem elől, hogy a szinallagma elvére épülő szerződéses kötelembe a szembenálló alanyok szolgáltatása nem egyszerűen kölcsönös, de feltételezi is egymást. A kötelem két korrelatív jogi helyzet: a tartozás és a követelés jogi egysége. A felek tehát a maguk szűkebb és tágabb értelemben felfogható szolgáltatásait tekintetében egyszerre és kölcsönösen jogosultak, és hitelezők is.

²⁵ KELEMEN: i. m., 81.

²⁶ Vö. például – csupán címszavakban – a globális kezesség, az uzsora, a kizsákmányoló és a jogi mozgásszabadságot úgyszólván megbénító „gúzs-szerződések”, a tisztességtelen, erőfölénnyel visszaélő vagy agresszív (kereskedelmi) magatartások stb. kérésköreit. E katalógus sajnos közel sem tekinthető zártnak, mi több, folyamatosan bővül.

stb. érdekeinek: ilyenkor ezek közvetetten hatnak ki az ügyleti tartalomra, összefoglalóan a szolgáltatásra. A jogszabályok – elsősorban a Polgári Törvénykönyv –, ezen belül is leginkább a kódex alapelvei, még messzebb nyúlva: a jogtudomány által kimutatott vezérmotívumok lappangólag alakítják, formálják, egészítik ki észrevétlenül az ügyleti tartalmat.

Ha pl. a gazdasági jog kialakítja a felszámolásközeli (gazdasági válság-) helyzetben álló társaság esetében a meglehetősen absztrakt „összHITELEZŐI ÉRDEK” figyelembevételének kötelezettségét, akkor magatartási, cselekvési, eljárási követelményt fogalmaz meg az érintettekre nézve, miközben ezen elvárások részletei sokszor csak jogi mélybúvárlassal hozhatók felszínre.²⁷ Az tehát, hogy mi a jogügylet tartalma, és mi marad azon kívül, gyakran csak nézőpont kérdése.

Vannak azonban a szerződő feleknek olyan elképzelései, vélekedései, elvárásai stb. melyek ilyen módon nem szövdnek bele egyértelműen a szerződéses kötelembé, mégsem jelenthető ki kategorikusan, hogy ezek a jogi tények feltétlenül relevancia nélkül maradnának.

Azok a feltevések – írja Kelemen László –, melyek az említett értelemben a jogügylet alapjává válhatnak, nagyon sokfélék lehetnek. Ráadásul ezek közül sok igen könnyen a szerződéskeletkezés tartós közelségébe kerül, olyannyira, hogy a gyakorlat egyre sűrűbben hivatkozik rá, a jogviták során megmérettetnek, és hamarosan elfogadottá („szokásossá”) válnak. Rendszerintiek, a polgári jogi (szerződési jogi) gondolkodás részei lesznek. Ezeket a jogi irodalom az ügylet magától értetődő, bár nem hangsúlyozott, de többé-kevésbé tipikus velejároinak tekinti.²⁸

Ilyen lehet példának okáért visszterhes szerződés esetében az a bizakodás, feltételezés, elvárás és vélekedés stb., hogy a nyújtott szolgáltatás kikötött ellenértékét az arra jogosult fél meg fogja kapni („az ellenszolgáltatás bizonyossága”), hogy ennek útjába nem fog semmilyen körülmény akadályt gördíteni. Ehhez hasonló a szerződési egyensúly változatlanágába vetett bizalom, ti. hogy a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás előre eltervezett értékegyensúlya nem fog felborulni, különösen olyan mértékben nem, mely a természetes ár-érték-mozgást jelentősen meghaladja. Idetartozik, hogy a szerződés tágabb – jogi és gazdasági környezete – sem fog jelentősen megváltozni, mint ahogy ki nem mondott feltételezés az is, hogy a fennálló közbiztonsági és vagyónbiztonsági állapotok sem fognak a szerződést érintően jelentősen megváltozni. Végül ebbe a körbe tartozik – teszi hozzá Kelemen –, hogy a kötelembé a fennforgó viszonyok mellett szükségesnek látszó rendes erőki-

²⁷ Lásd pl. a Győri Ítéltábla Gf.II.20.176/2021/5. számú figyelemre méltó döntését (PJD 2022, 9.)

²⁸ Lásd pl. KELEMEN LÁSZLÓ: *A szerződésen alapuló kötelembé áldozati határa. Emlékkönyv Kolosváry Bálint dr. jogtanári működésének negyvenedik évfordulójára.* Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1939, 268.

fejtéssel teljesíthető lesz, és nem fog az adóstól oly rendkívüli erőfeszítést követelni, amelynek kifejtése az élet józan felfogásával ellenkezik.²⁹

Ha ezek a feltételezések, előfeltevések utóbb tévesnek bizonyulnak, azt ugyanúgy kell tekinteni, mintha a jogügylet más – szintén biztosnak hitt – alapja dőlt volna meg. Miként a két partot összekötő híd is erősen támaszkodik pilléreire, olyképpen a felek szerződése sem állhat meg a biztonságosnak hitt alapok elenyészése esetén. A szerződés is összeomlik, mint a támasz nélkül maradt híd (Kelemen példája).

A német jogirodalomban WINDSCHEID nyomán terjedt el az ún. „*Voraussetzung*”-elmélet, melyet OERTMANN a „*Geschäftsgrundlage*”-tanban fejlesztett tovább.³⁰ Ennek értelmében a szerződő felek a teljesítést bizonyos – ki nem mondott vagy ki nem fejezett – feltételhez („*unentwickelte Bedingung*”) kötötték, ha pedig ez nem valósult meg, helye van a megállapodás korrekciójának.

A fogalom lényegét jól tükrözik vissza Kelemen László imént idézett megállapításai: a szerződést kötő fél a konszenzusban foglalt akarát azzal az előzetes feltétellel, feltételezéssel teszi meg, hogy a szándékolt joghatások (csak) a jogviszony eredeti állapotában álljanak be, és maradjanak fenn. A modern jogirodalmi felfogás szerint tehát a jogügylet alapját képezik a szerződő felek mindazon elképzelései, amelyeket a szerződés megkötésekor és elsősorban a teljesítést szem előtt tartva az alapul fekvő gazdasági viszonyokról, valamint azok jövőbeni alakulásáról lényegesnek tartottak, hangsúlyozva, hogy csak a felek közös elképzelései vonhatók a jogügyleti alap fogalma alá.

Ide kell érteni azokat is, melyeket a másik fél e vélekedésekből felismert, vagy azok jelentőségét kellő figyelem, körültekintés mellett felismerhette volna (ez egyébként összhangban van mind a jóhiszeműség és tisztesség alapelvével, mind pedig az ügyletkötési gondosság és az együttműködési kötelezettség szerződési követelményével). Vitát tűrő nézetünk szerint a jogügylet természetes alapját képező e kölcsönös elvárások, bizakodások a felek józan eszére apelláló, az észszerűség alapelvére építkező vélelmezett egyetértésként is felfoghatók, így a konszenzus elemeinek tekinthetők.

A jogügyleti alap tételezése szerint „*a kétoldalú visszterhes forgalmi ügyleteknél az adós rendszerint csak addig a határig köteles teljesíteni, amíg a maga szolgáltatásának ellenértékét megkapja, ezentúl azonban, ingyenes áldozatot hozni nem tartozik, mert nincs olyan alap, amire ily joghatások támaszkodhatnának*”.³¹ Az „áldozati határ”, melyet a jogügyleti alap imént kifejtett felfogására építünk, lénye-

²⁹ Uo. A „józan felfogás” e szövegkörnyezetben értelemszerűen az észszerűséggel rokon kifejezés, mely általános, széles körű társadalmi felfogást tükröz.

³⁰ A jogügyleti alap mai megközelítéséhez a német irodalomban lásd pl. MEDICUS, DIETER: *Bürgerliches Recht* 20., *neubearbeitete Auflage*. Carl Heymanns Verlag, 2004, Rn. 151–170.

³¹ KELEMEN (1939): i. m., 271.

gében ugyanúgy – vagy legalábbis nagyon hasonlóan – rajzolja meg a kötelem teljesítésének természetes korlátait, ahogyan azt az érvénytelenség szabályai teszik a szerződés közvetlen tárgyára nézve.

Érdekességként említhetjük, hogy a múlt század első felének bírósági ítéletei között kutatva számos olyan döntést találunk, mely a jogügyleti alapnak ezt az említett felfogását tükrözi. Egy alkalommal kimondta pl. a Kúria, hogy (az érvénytelenség mai megközelítésével sok tekintetben egyező) hatálytalanságot eredményezhet az olyan lényeges feltevés bekövetkeztének elmaradása, meg nem valósulása, mely az ügyleti akaratelhatározást a közönséges életfelfogás szerint irányítólag befolyásolta.³²

Egy másik – ugyancsak valorizációs, értékállandósági tárgykörben született – ítélet szerint az osztó igazságban gyökerező jog alapeszméjébe, az ügyletkötés céljába és a felek eredeti szándékába ütközne, ha a bíróság nem venné figyelembe a felek kölcsönös érdekei megvédésnek követelményét. A felekről ugyanis a jóhiszeműség követelménye alapján azt kell feltételezni, hogy a viszonyosságot és az érdekek teljes és valóságos kiegyenlítését tűzték ki, és ennél a fizetőeszköz megállapodáskori benső értékét tartották szem előtt, és kívánták megvalósítani. Céljuk tehát egyben az ügyletkötés lényeges feltételét is képezte. *„Ha tehát az ügyletkötésnek ez az alapja és célja a valuta leromlása folytán megdőlt, illetve meghiusult, nem lehet az osztó igazsággal összeegyeztetni, hogy ennek káros következményeit csak a vétlen fél, az eladó viselje akkor, amikor a vevő a vétel tárgyában reális és emelkedő értékkel rendelkezik. Ehhez képest az osztó igazság követelményét az arra megfelelő módon megvalósítani szükséges, annyival inkább, mert ezt semmiféle tételes rendelkezés nem tiltja és nem gátolja.”*³³

A jogügylet alapjának fenti felfogása és az „áldozati határ” vele összefüggésben történő értelmezése bizonyos értelemben több, mint a körülmények utólagos megváltozására reagáló „clausula-tan” – de mindenképpen más: az „áldozati határ” felismerése erkölcsibb-etikaibb tartalmat visz a jogi értékelésbe.³⁴

Hatályos jogunkat alapul véve is egyetértünk ezért Kelemennek azzal a megállapításával, mely szerint az „áldozati határ” szabályát nem szabad a *clausula rebus sic stantibus* esetkörére szorítókozó különleges jogtétel gyanánt felfogni, hanem

³² Kúria 1924. június 11. ítélete, P. V. 1613/1924. sz.

³³ Kúria 1924. április 11. P. V. 5823/1923.

³⁴ Egyértelműen utal erre Kelemen László is, amikor arról ejt szót, hogy az áldozati határ kérdése a szerződéses kötelek gyakran előforduló – a jog logikumából is eredeztethető – mondhatni észszerű, természetes határokon túl további erkölcsi korlátokat jelent, melyek az adós áldozathozatali kötelezettségét az egyenként irányadóhoz képest szűkebbre szorít(hat)ják. Lásd KELEMEN (1941): i. m., 84. Lásd azonban alább Almási gazdaságos joggyakorlással kapcsolatban kifejtett álláspontját is.

minden nevesített és nem nevesített ügylet alaphatására kiterjedő általános normának kell tekintenünk.³⁵

A körülmények utólagos megváltozásának a kötelelemre való hatásához képest a jogügylet alapjáról vallott nézetre támaszkodó „áldozati határ”-felfogás alapvetően eltér. Elsősorban és leginkább abban, hogy e „határ-fogalom” kezdettől – a jogügylet keletkezésétől – fogva fennálló hatásokkal bír, és *„ehhez képest az adós felszabadulására kell vezetnie abban a klauzula-tan körén kívül maradó esetben is, ha a teljesítéshez szükséges erőfeszítés mértéke tekintetében tett kölcsönös elképzelések már kezdettől fogva, eredetileg is tévesek voltak, hiszen a jogügyletnek, mint akarati ténynek ilyenkor ép oly kevéssé van alapja, mint akkor, ha valamely külső esemény következtében csak utólag vesztette el azt. A jogkövetkezmények tehát a klauzula-tan körén kívül fekvő eseteknél sem lehetnek mások, mint azoknál, amelyek azon belül helyezkednek el.”*³⁶

5. A gazdaságos joggyakorlás követelménye

Ameddig és amennyiben a szerződés a rendes kerékvágásban halad, addig az „áldozati határ” kérdésköre alig merül fel, csupán a kötelmi helyzet egyensúlyi állapotát „képezi le” abban az értelemben, hogy erőteljesebben világítja meg mindazt, amit a Ptk. 6:34. §-ának rendelkezése a kötelelem teljesítése cím alatt kimond, vagyis a kötelmet – a szerződéses kötelmeket is – tartalmuknak megfelelően kell teljesíteni. Az adóst terhelő áldozathozatali kötelezettség mondhatni alpból benne van a szerződéses jogviszonyban, hiszen a kötelelem fogalma is a szolgáltatás teljesítésének kötelezettségét, másfelől a szolgáltatás követelésére való jogosultságot mondja ki.

A rendet azonban súlyos válsághelyzetek megzavarják, ennek következtében az „áldozati határ” fogalma is kiélesedik. A kérdés ugyanis nem egyszerűen abban merül ki, hogy mit, mikor és hogyan köteles az adós szolgáltatni (kicsit pontosabban, mint a Polgári Törvénykönyv szándékoltan általános megfogalmazása), hanem arról van szó, hogy meddig köteles a rendes erőfeszítésen túl elmenni a kötelezett.

Magánjogi irodalmunkban elég korán megfogalmazódott az a tétel, hogy az adós a feltétlen és minden körülmények közötti teljesítésre nem vállalkozhat – az ilyen kötelezettségvállalást nem lehet az észszerűséggel és a jóhiszeműség és tisztesség követelményével összeegyeztetni. Ilyen kötelezettségvállalást a hitelező sem „fogadhat el”, köthet ki a maga javára: ugyanezen elvi okoknál fogva. Az adós csak

³⁵ KELEMEN (1941): i. m., 83.

³⁶ KELEMEN (1939): i. m., 273.

arra vállalkozhat, hogy mindent megtesz az elvárhatósági szabályai szerint a lehetőségekhez mérten, és ezzel együtt természetesen tartózkodik minden olyan nyilatkozattételtől vagy magatartástól stb., amely a kötelezettség teljesítését megghiúsítaná.

Almási Antal egy alkalommal – az ügyletkötési gondosságról írt cikkében – úgy fogalmazott, hogy a szerződő felek nemhogy nem ellenségei egymásnak, de egymással szemben nem lehetnek közönyös nemtörődomséggel eltelt közömbösek sem.³⁷

Ez a kijelentés a gazdasági és jogi környezet alapvetően nyugalmi állapotára tökéletesen talál. (Mondani sem kell, hogy e nyugalmi állapot messziről sem tekinthető eseménytelennek: a kötelem ízig-vérig dinamikus jogi jelenség.) Az első világháborút követő gazdasági válságok jogi hatását vizsgálva azonban Almási is arra a következtetésre jutott, hogy a másik fél érdekének pusztán szem előtt tartása (már) nem elégséges követelmény. Válságos időben felértékelődik a gazdasági egyensúly megőrzésének – pontosabban a megbillenés lehető elkerülésének – igénye. A *Jogállam* egyik, 1925. évi számában megjelent figyelemre méltó tanulmányában a gazdaságos joggyakorlás parancsát az alanyi jogok gyakorlásának erkölcsi alapú, kivételes szabályozásának nevezte. Arra hívta fel a figyelmet, hogy a különleges – különösen nehéz – időkben az érvényesen szerzett alanyi jogok gyakorlásának, esetleg változatlan gyakorlásának kapcsán is meg kell vizsgálni azt a kérdést, hogy válságos viszonyok között e joggyakorlás „nem ütközik-e oly erővel a gazdasági egyensúlyba, hogy annak megengedése erkölcsi érzésünket mélyen sértené”.³⁸

Almásinak a gazdaságos joggyakorlásról kifejtett gondolatai azért is figyelemre méltóak, mert a szerző igen széles körű és mély, mondhatni „egészen általános érvényű válságjogi szabályként” fogalmazta meg azokat. Amellett, hogy utalt a válság szülte sajátos jogállapotnak szükségszabályozást életre keltő hatására is, rögzítette: „a visszterhes szerződések határain túl is, az egész vagyonjogban áll, hogy oly jogok gyakorlása, amely a gazdasági egyensúlyt megbillentí, a jelenhez hasonló gazdasági válságok idején a szigorú jog területéből kiválik, gazdaságtársadalmi mérlegelés és szükségszabályok alá kerül, amelyek a gazdaságos joggyakorlás követelményét igyekeznek megvalósítani és ehhez képest az ily jogosultság gyakorlását felfüggesztik azt kizárják, vagy kisebb-nagyobb mértékben meg is változtatják”.³⁹

Ha úgy vesszük, a fentiek a szerződéses kötelem igazságos egyensúlyi állapotának elvi követelményét fogalmazzák meg. A jogrend eme egyensúlyi állapotnak az

³⁷ ALMÁSI ANTAL: Ügyletkötési gondosság. *Jogállam*, 1926/10. szám, 510.

³⁸ ALMÁSI ANTAL: Gazdaságos joggyakorlás. *Jogállam*, 1925/1–2. szám, 19.

³⁹ ALMÁSI (1925): i. m., 26.

értékességét hangsúlyozza azzal is, hogy az egyes szerződéses kötelmekben megjelenő értékegyensúlyt – ami nem jelent azonosságot vagy egyenlőséget – nem egyszerűen egyéni érdekek egymásmellettségeként szemléli, hanem azt magasabb szintre emelve társadalmi-gazdasági összefüggéseiben láttatja. Almási kifejezésével élve ez nem jelent mást, mint az enélkül elszigetelt egyes problémáknak „gazdaságtársadalmi” megközelítését, mely nélkül ezek önmagukban, egyenként már nem értelmezhetők, és nem is kezelhetők.

A gazdaságos joggyakorlás általa meghirdetett „programja” az egyes (nem csak kötelmi) jogviszonyok értékviszonyainak társadalmi léptékű megközelítése során a jogügyletben (jogviszonyban) eleve benne rejlő jellemzőket összefonódó, egymástól el nem választható erkölcs-jogi megállapításokat fogalmazott meg.

Almási tételei – nyilván nem véletlenül – erős hasonlóságot mutatnak a jogügyleti alap imént körvonalazott elméleti megközelítése útján nyert eredményekkel. Olyan ez, mintha a válsághelyzet kényszerítő hatásai összébb szorítanak, szorosabbra húznák a szerződésen azt a képzeletbeli övet, melyet közösségi gondolatként szokás emlegetni. Csak míg a szerződéses kötelelem keletkezésekor az a gondolatkör inkább a kötelelem megalapozását szolgálja, addig a rendkívüli időkben elsősorban a közösségi gondolat komolyan vételére szólít fel.

A kötelmek tartalmi korlátait jelenti hagyományosan a szolgáltatás lehetetlensége, tilos volta és a szolgáltatás jó erkölcsbe ütközése.⁴⁰ Megjegyzendő azonban, hogy *„[v]álságok, vagyis az egész gazdasági, társadalmi és politikai életet előre nem láthatott módon teljesen átalakító és tömeghátrányokkal sujtó események tartamuk idejére az általános kötelmi korlátok mindhárom vázolt elemét jellegükben és hatásaikban erősen felfokozzák”*.⁴¹

Előre nem lehet – különösen nem teljeskörűen – meghatározni azokat az okokat, melyek a gazdasági viszonyokat oly mértékben befolyásolhatják, hogy azok úgy mond „válságjogi relevanciát” nyernek. A klasszikus polgári jogi gondolkodásban összefoglaló néven erőhatalomként – „vis maiorként” – említett indokok köre tehát egyáltalán nem zárt, a gazdasági jognak fel kell készülnie újabb befolyásoló tényezők felbukkanására, emellett azonban nyitottnak kell lenni különösen a társadalmi körülmények megjósolhatatlan átalakulása, formálódása miatt a már kidolgozott (vagy annak hitt) esetkörök átértékelésére is.

Ez nézetünk szerint leginkább az érzékenység fejlesztését igényli a jogalkalmazóktól és a jogalkotótól egyaránt. Előfordul ugyanis – válsághelyzetben még inkább, mint egyébként –, hogy nem fér bele minden a barkedőbe (Grosschmid kifejezése), vagyis megtapasztaljuk, hogy nem lehetett minden élethelyzetet mintegy előre

⁴⁰ ALMÁSI ANTAL: *A kötelmi jog kézikönyve*. TÉBE Kiadóvállalata, Budapest, 1929, 31.

⁴¹ ALMÁSI (1929): i. m., 38.

leszabályozni. Ilyenkor kell leszállni ugyanarra az alapra, melyre maga a törvény is építve van.⁴² Az egyébként kiegészítő szerepre hivatott alapelvek ekkor jó szolgálatot tehetnek, és valóban a lehető legnemesebb értelemben királyi paragrafusok feladatát tölthetik be. A generálklauzulák sokat emlegetett (alkalmanként kárhoz-tatott) rugalmasságukból és nem utolsósorban erkölcsi tartalmukból fakadóan előtérbe kell, hogy kerüljenek a jogi gondolkodásban: a problémamegoldó, konfliktusfeloldó jogalkalmazásban mindenképpen.

6. Befejezés

BLAU GYÖRGY a következőképpen zárta egyik kiváló tanulmányát: *„Végzek immár. A magam részéről nem tudok sem megoldást nyújtani, sem jóslást avagy posztulátumot a fejlődés irányára nézve. Célokat elértem, ha sikerült azt a meggyőződést felkeltenem, hogy rendkívüli kérdésekkel állunk szemben, és ha sikerült belevilágítanom a problémák konturjaiba.”*⁴³

Szerénytelenség lenne ezt az írást Blau gondolataihoz hasonlítani. A jobbaktól gondolatot ellesni azonban olykor-olykor nem szégyen, különösen, ha a legkiválóbbaktól próbál tanulni az ember. A neves elméleti és gyakorlati jogászok – egyetemi tanárok, bírák és ügyvédek –, a legjobbak legjobbjai gondolatébresztő megálapításaira építkezett e sorok írója is. Grosschmid Béni, Szladits Károly, Almási Antal, Reitzer Béla, Beck Salamon, György Ernő, Blau György... soha rosszabb névsort.

Nem titkolt célunk volt, hogy a valorizáció, a válságjogi jogfejlesztő jogalkotás és jogalkalmazás értő képviselőit megszólaltassuk. Mindezt olyan módon, hogy megállapításait a mai jogi környezetbe helyeztük: megállják ott is a helyüket. Mi több, alátámasztani, igazolni látszanak azt a szilárd meggyőződésünket, hogy különleges időkben az alapvető elvek szerepe felértékelődik.

A koronavírus-világjárvány miatti veszélyhelyzet, kivételes jogrend nemcsak a nevében hordozza a „veszélyes” jelzőt. A járvány miatt kihirdetett veszélyhelyzet és a nyomában járó háborús veszélyhelyzet a jogi következményekre tekintve is lehet veszélyes: általában véve és a jogalkotás egyes termékeire nézve egyaránt. *„[a]z ú. n. válságjog-szabályokban az a közös vonás, hogy minden szemrebbenés nélkül teszük túl magukat a felek ügylet-kötési szándékán, tehát azokon, az általános*

⁴² GROSSCHMID BÉNI: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből. II. kötet – Második rész.* Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1933, 865.

⁴³ BLAU GYÖRGY: *Tartozások csökkentése, mint válságjogi követelmény? Magyar Jogászegyleti Értekezések és egyéb tanulmányok*, 1935/9. szám, 63–93.

*magánjog által megengedett érdekeken, amelyeket a felek a szerződés kötése által védeni kívántak.*⁴⁴

Sok igazság rejlik ebben a megállapításban is, de hozzátehetjük – mintegy a „homorú-domborújaként”⁴⁵ –, hogy nemcsak a felek ügyletkötési szándékának félretétele, hanem annak fel nem ismerése vagy nem megfelelő értékelése is gondot okozhat. E reális veszélyt a magánjogban elkerülni álláspontunk szerint csak az alapvető értékek, a mellérendeltség és egyenjogúság, a jóhiszeműség és tisztesség alapelve tiszteletben tartásával, megbecsülésével és a polgári jogi gondolkodás minden szeletébe való beemelésével lehet.

⁴⁴ KÖNIG ENDRE: Válság-jogszabályok. *Jogállam*, 1933/7. szám, 266.

⁴⁵ Grosschmid egyik kedvelt és több ízben alkalmazott kifejezése.

DR. POLAUF TAMÁS
ügyvéd, irodavezető partner
CERHA HEMPEL Dezső és Társai Ügyvédi Iroda

DR. KOCSIS MÁRTON
ügyvéd, partner
CERHA HEMPEL Dezső és Társai Ügyvédi Iroda

ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI MEGFONTOLÁSOK A KORONAVÍRUS-VÁLSÁG VERSENYJOGI JOGALKOTÁSRA ÉS JOGALKALMAZÁSRA GYAKOROLT HATÁSAIRÓL¹

1. Bevezető gondolatok

A versenyjog az Egyesült Államokban való 19. századi megjelenése óta eltelt megközelítőleg százharminc év alatt fokozatosan terjedt el a világ számos országában, illetve jelentős fejlődésen és változásokon ment keresztül világszerte. A komolyabb változások alapvetően abból adódtak, hogy a versenyjogi jogalkotás vagy jogalkalmazás reagált valamilyen „külső fejleményre”: így tipikusan (i) új gazdasági vagy élethelyzetekre (válságokra vagy éppen gazdasági fejlődésre, új technológiai vívmányok megjelenésére stb.) vagy (ii) a közgazdaságtan egyes meghatározó alakjainak vagy iskoláinak (BORKE, POSNER, chicagói iskola stb.) új irányt mutató megállapításaira.

Ennek a tanulmánynak megírásakor már több, mint két éve tart a koronavírus-járvány. Felsorolni is nehéz lenne, hogy a járvány a magánszemélyek és a különböző jogi személyek mindennapjainak és tevékenységének mennyi aspektusát érintette (gazdasági, pénzügyi, kulturális, szociológiai, lélektani stb.). Figyelemmel arra, hogy a járvány okozta világválság drasztikusan és váratlanul változtatta meg a gazdasági-pénzügyi rendszerek alapjait, természetesen, hogy erre a jognak és azon belül az e szempontból különös szereppel bíró versenyjognak is gyors és hatásos válaszokat kellett adni.

Ennek a tanulmánynak a célja, hogy egyrészt rövid áttekintést nyújtson a versenyjog területén a válsággal összefüggésben tapasztalt jogalkotási és jogalkalma-

¹ A kézirat eredetileg 2022. május 15-én lett lezárva, utóbb azonban (2023. január 16-án) részben kiegészítették. A szerzők külön köszönik BAUMGARTNER MÁTÉ és IFJ. JURASITS ZSOLT kollégák segítségét a téma kutatásában.

zási fejleményekről, másrésztől megkíséreljen útmutatóval szolgálni arra vonatkozóan, hogy mire kell készülnie a gazdaság szereplőinek a járványhelyzet enyhülésével a versenyjogi jogalkalmazást illetően.

A koronavírus-helyzet gyors és súlyos eszkalálódása a versenyjogi gondolkodásra is nagy hatással volt. Természetes, hogy amennyiben a piacot egy ilyen volumenű sokk éri, a versenyjogi rendelkezések „reflektorfénybe” kerülnek, a szükségességüket és rugalmasságukat megkérdőjelező hangok krízishelyzetekben mindig felerősödnek. Ahogy azt láthattuk az 1929-es vagy a 2008-as gazdasági világválság éveiben is, a recesszió egyszerre teszi indokolttá a versenyjogi szabályok lazítását és rugalmasabbá tételét, illetve azok érvényesülésének fokozott biztosítását. Az igazán nagy kihívás ennek a két versengő érdeknek való együttes megfelelés akként, hogy mindamelllett a „jogi válaszok” effektívek, elégségesek és gyorsak, ugyanakkor kiszámíthatóak is legyenek.

A fenti szempontokon túl ki kell még térni a jogbiztonság követelményére is, amely az Európai Unióban egységes és transzparens fellépést kívánt meg mind az Európai Bizottság, mind pedig a nemzeti versenyhatóságok és jogalkotók részéről.

A járvány jogalkalmazásra, illetve jogalkotásra gyakorolt hatásai kimutathatók a versenyjog minden területén, ideértve a versenyjog alappilléreinek tekinthető versenykorlátozó megállapodások tilalmára, az erőfölénnyel való visszaélésre és a fúziókontrollra vonatkozó joganyagra és joggyakorlatra is. A klasszikus versenyjog említett három fő szegmensén kívül a hatások érezhetőek a tágabb értelemben vett versenyjogban (így pl. az állami támogatások jogában vagy a versenyjoggal szoros és sajátos szimbiózisban fejlődő fogyasztóvédelmi jogban) és a versenyjoghoz számos szállal kötődő közbeszerzési jogban, illetve az eljárási szabályokat illetően is. Terjedelmi korlátok miatt vizsgálatunk nem terjed ki a fentiek közül a közbeszerzési és fogyasztóvédelmi tárgyú változásokra.²

2. Versenykorlátozó megállapodások tilalmának legújabb gyakorlata a járvány tükrében

Az Európai Unió működéséről szóló szerződés (a továbbiakban: EUMSZ) 101. cikkének értelmében *„a belső piaccal összeegyeztethetetlen és tilos minden olyan vállalkozások közötti megállapodás, vállalkozások társulásai által hozott döntés és összehangolt magatartás, amely hatással lehet a tagállamok közötti kereskedelemre,*

² Hasznosnak tartanánk ugyanakkor egy külön tanulmány keretében vizsgálni a fogyasztóvédelem területén érezhető hatásokat is, különös figyelemmel arra, hogy Magyarországon a – járvány kiváltotta jogalkotásban és jogalkalmazásban is szignifikánsan érintett, és a fogyasztóvédelem terén igen aktív – Gazdasági Versenyhivatal minősül a fő jogalkalmazó hatóságnak.

és amelynek célja vagy hatása a belső piacon belüli verseny megakadályozása, korlátozása vagy torzítása”. A tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény (a továbbiakban: Tpv.) 11. §-a az EUMSZ 101. cikkével teljesen azonos módon rögzíti a fenti, a szerződési szabadság korlátját képező rendelkezést.

A piaci szereplők összehangolt magatartásának tilalma a modern versenyjog alapját képezi, lévén a vállalkozások közötti verseny biztosítása alapvető a fogyasztói jólét biztosítása érdekében.

Természetes, hogy a koronavírus okozta nehéz helyzetben a vállalkozások közötti „szolidaritás” felerősödik, a külső ösztönző hatásoknak köszönhetően nagyobb a hajlandóság a kooperációra. Az Európai Bizottság és a Gazdasági Versenyhivatal (a továbbiakban: GVH) által a 2008-as pénzügyi válság nyomán követett versenyjogi joggyakorlat egyértelműnek látszik azonban abban a tekintetben, hogy a teljes gazdaságot érő megrázkódtatásokat sem tekintik a jogalkalmazók olyan körülménynek, amely feltétel nélküli mentesülést adhatna a szigorú kartelltilalmi szabályok alól.

A koronavírus azonnali, szinte hetek alatt érzékelhető szignifikáns gazdasági hatásai egyúttal új vonzerőt is jelentettek a vállalkozások számára az egymás közötti, a versenyjog által többnyire tiltott együttműködésre. Nagyon kevés szektort nem érintett a válság. Az érintett vállalkozásokra gyakorolt hatások alapvetően két szélsőség között mozogtak:

- (i) egyes területeken (pl. turizmus, utazás, kulturális, oktatási rendezvények stb.) egyik pillanatról a másikra drasztikus mértékben csökkent vagy szinte megszűnt,
- (ii) míg más iparágakban (online szolgáltatások, egyes gyógyászati, higiénés termékek, IT-eszközök stb.) éppen ellenkezőleg, az adott vállalkozások által eddig nem tapasztalt módon megnövekedett a kereslet.

Mindkét piaci jelenségre a közgazdaságtan alapelvei szerinti válaszokat igyekezett adni a piac. Ezek a fent bemutatott változások arra ösztönözték a vállalkozásokat, hogy próbáljanak együttműködni. A kartellek létrejöttének oka lehetett tehát egyrészt

- i) a kereslet váratlan és drasztikus csökkenése által okozott veszteség mérséklése, vagy a másik oldalról
- ii) a megnövekedett kereslet okozta hiány mérséklése.

Anélkül, hogy a kérdés részletes közgazdaságtani elemzését elvégeznénk, annyit érdemes megjegyezni, hogy az egymástól független vállalkozások közti együttműködések egyes formái akár még előnyösek is lehetnek a verseny, és így a fogyasztók

szempontjából is. Különösen igaz ez egy, a jelenlegihez hasonló rendkívüli gazdasági helyzetben, amikor a hirtelen megváltozott piaci és így fogyasztói igények kielégítésére a felkészületlen vállalkozások külön-külön – kevés kivételtől eltekintve – többnyire nem képesek.³

A fenti közgazdaságtani elméleti megfontolások alapján jelen tanulmányban az alábbi konkrét gyakorlati „intézkedéseket” tartjuk szükségesnek kiemelni.

Annak ellenére, hogy a nemzeti versenyhatóságokat magában foglaló Nemzetközi Versenyhálózat (a továbbiakban: ICN),⁴ illetve az Európai Versenyhálózat (a továbbiakban: ECN)⁵ is rögzítette nyilatkozataiban, hogy a versenyjogi rendelkezések alkalmazandósága és relevanciája független olyan külső faktoroktól, mint a koronavírus, a nyilatkozatokból egyértelműen kitűnt, hogy amennyiben a versenytársak közti kooperációra annak érdekében kerül sor, hogy a szűkös termékekkel való ellátás és a méltányos elosztás minden fogyasztó számára biztosított legyen, úgy ezek a magatartások versenyjogi szempontból aggálytalannak minősülnek az esetek döntő többségében.

Az ICN külön kiemelte a versenyhatóságok törekvését a közvetlen és nyílt kommunikációra, illetve a koronavírussal kapcsolatos új iránymutatások és eljárási újítások világosságára, átláthatóságára. Elvi éllel rögzítették azt is, hogy a jogbiztonság olyan alapvető elemei, mint pl. a megfelelő felkészülési idő a koronavírus-helyzet alatt sem szenvedhetnek csorbát. Az előbbieken túl az ICN a nemzeti versenyhatóságok aktív szerepvállalását vetítette előre a kormányzati intézkedések meghozatala körében azáltal, hogy a hatóságok a kormányzati intézkedések esetleges versenyjogi implikációjáról tájékoztatják a jogalkotásra jogosult szerveket.

A „krízis-kartellek” mentesülésének elsődleges jogalapja az EUMSZ 101. cikk (3) bekezdése lehetne. Tekintettel arra, hogy az 1/2003/EK tanácsi rendelet hatálybalépése óta a vállalkozások már nem jelenthetik be a Bizottságnak megállapodásaikat annak érdekében, hogy egyedi mentességet kapjanak az EUMSZ 101. cikke alól, hanem nekik maguknak kell megvizsgálniuk megállapodásaik és magatartásuk jogszerűségét, különös jelentőségű a bizottsági megközelítés, amelyet több közleményben is kifejezésre juttatott a központi uniós versenyhatóság.

³ „... *Partnerships, joint ventures, and strategic alliances among rivals are ubiquitous and rarely present serious competitive concerns. Quite to the contrary, they often provide a significant source of competitive vigor and innovation.*” In: GAVIL, ANDREW – GAVIL, KOVACIC – BAKER, B. JONATHAN – WRIGHT, D. JOSHUA: *Antitrust Law in Perspective: Cases, Concepts and Problems in Competition Policy*. (American Casebook Series). West Academic Publishing, 3rd Edition, 2016, 101.

⁴ <https://www.internationalcompetitionnetwork.org/wp-content/uploads/2020/04/SG-Covid19-Statement-April2020.pdf>

⁵ https://ec.europa.eu/competition/ecn/202003_joint-statement_ecn_corona-crisis.pdf

A rendkívüli helyzetre való tekintettel a Bizottság több módon is igyekezett segíteni a piaci szereplőket, így egyrészt – eddigi gyakorlatától teljesen eltérő módon – kapcsolatba léphet a vállalatokkal és a kereskedelmi szövetségekkel, hogy segítse az együttműködési tervek jogszerűségének felmérését és megfelelő biztosítékok kidolgozását a hosszabb távú versenyellenes hatásokkal szemben, másrészt különböző *soft-law* dokumentumok nyilvánosságra hozatalával is hozzájárulhat a jogkövető magatartás tanúsításához.

Az ICN és az ECN gyakorlatához hasonlóan a Bizottság az „*Ideiglenes keret az üzleti együttműködéssel kapcsolatos antitröszt kérdések vizsgálatára a jelenlegi COVID-19-járvány miatt kialakuló sürgős helyzetekre válaszul*” elnevezésű közleményében⁶ (elsősorban az egészségügyi szektorra vetítve) szintén visszaköszönt egyrészt a rugalmas hatósági hozzáállás és az együttműködés esetleges előnyeinek figyelembevétele a versenykorlátozó megállapodások elbírálása esetén, másrészt ennek a határai és a versenyjogi rendelkezések „magjának” sérthetlensége. A Bizottság nemcsak, hogy eltűr bizonyos versenykorlátozó megállapodásokat, hanem kifejezetten támogatja is azokat, amennyiben elősegítik a válság hatásainak enyhítését és a fogyasztók érdekeinek érvényesülését. A közlemény alapján – a teljesség igénye nélkül – a termelés és az alapanyagok közös szállításának összehangolása, a kereskedelmi szempontból érzékeny információk cseréje mint összehangolt magatartás nem vet fel antitröszttagályokat, feltéve, hogy megfelelő biztosítékok vonatkoznak e tevékenységekre. Szintén nem tekinthető aggályosnak az a gyakorlat, ha a hatóságok felkérlik az adott vállalkozásokat, hogy a Covid-19-járvánnyal kapcsolatos helyzetekre tekintettel sürgősen és ideiglenesen működjenek együtt egymással.

A Bizottság a jogkövető magatartás biztosítása érdekében külön weboldalt és postafiókot is létrehozott, amelyek segítségével a piaci szereplők informális iránymutatást kérhetnek konkrét kezdeményezésekkel kapcsolatban.

Az egészségügyi ágazati szereplők együttműködésének minősítésével kapcsolatban azt is rögzítette a Bizottság egy támogató levelében,⁷ hogy bár a gyógyszeripari megállapodások megengedettek a krízis ideje alatt, bizonyos biztosítékok („*safeguardok*”) megteremtése elengedhetetlen a visszaélések megelőzése érdekében. Azaz a fentiek szerint megalkotott (átmeneti jellegű) könnyített krízisteszt is megköveteli az alábbi feltételeknek való megfelelést:

i) a kartellnek nyílnak kell lennie, tehát biztosítani kell, hogy bármely termelő vállalkozás csatlakozhasson hozzá;

⁶ [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020XC0408\(04\)&from=en](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020XC0408(04)&from=en)

⁷ https://ec.europa.eu/competition/antitrust/medicines_for_europe_comfort_letter.pdf

ii) a megbeszélésekről jegyzőkönyvet kell vezetni, amelyeket el kell juttatni a Bizottsághoz;

iii) az információmegosztást olyan mértékre kell korlátozni, amely elengedhetetlenül szükséges a kínálat megfelelő biztosítása érdekében;

iv) és végül amennyiben a Bizottság jelzi, hogy álláspontja szerint a krízishelyzet megszűnt (és így a kartell okafogyottá vált), a résztvevőknek haladéktalanul be kell fejezniük az együttműködést.

A fentiekhez hasonló követelményeket fogalmazott meg a Bizottság egy másik, kifejezetten vakcinagyártóknak szánt levelében.⁸

A mezőgazdasági szektorban fellépő keresleti–kínálati egyensúly megbomlása szintén derogációt kívánt az általános kartelltilalomtól. Bizonyos termékek iránt drasztikusan csökkent a kereslet, ami a piaci szereplőket rendkívül nehéz helyzetbe hozta. Ennek ellensúlyozása és a kilábalás elősegítése érdekében több szektorban (így a burgonya-, a tej- és tejtermék-, illetve a borágazatban) időszakos mentességet élveztek az olyan – egyébként „békeidőben” természetesen meg nem engedett – magatartások, mint pl. egyes beszerzési/értékesítési megállapodások közös megkötése vagy egyéb közös döntések meghozatala.

Fontos kiemelni, hogy Bizottság hangsúlyozta azt is: e kivételes körülmények között minden eddigénél fontosabb, hogy a vállalkozások és a fogyasztók versenyjogi védelemben részesüljenek. Ezért azt is jelezték, hogy továbbra is szorosan és aktívan nyomon követik a releváns piaci fejleményeket, hogy felderítsék azokat a vállalkozásokat, amelyek kihasználják a jelenlegi helyzetet, akár versenyellenes megállapodások megkötése, akár erőfölénnyel való visszaélés révén.

A fentiek értelmében tehát a koronavírus-járvány ideje alatt nem volt, és továbbra sincs általános versenyjogi moratórium.⁹

⁸ https://ec.europa.eu/competition/antitrust/comfort_letter_coronavirus_matchmaking_event_25032021.pdf

⁹ A mezőgazdasági szektorra vonatkozó speciális engedmények értelemszerűen már nem alkalmazandók, mivel célzottan csak fél évre szóltak, de az általános soft-law dokumentumokat nem kötötte „lejárat dátumhoz” a Bizottság. Az egyik támogató levélben azt is jelezte a Bizottság, hogy amennyiben már indokolatlannak tartja az együttműködést, azt proaktívan jelzi majd a részes felek felé. A kézirat lezárásának időpontjában tudomásunk szerint a fenti kivétellel még „hatályban vannak” az említett könnyítések.

3. A koronavírus-válság korlátozott hatása az erőfölénnyel való visszaélés tekintetében

A Tpv. V. fejezete, illetve az EUMSZ 102. cikke értelmében tilos a gazdasági erőfölénnyel visszaélni. Gazdasági erőfölényben az a vállalkozás van az érintett piacon, amely gazdasági tevékenységét a piac többi résztvevőjétől nagymértékben függetlenül folytathatja.

A koronavírussal kapcsolatban az erőfölénnyel való visszaélés egyik legközvetlenebb megnyilvánulásaként a túlzó árazás merülhet fel, amely tényállás keretén belül a vállalkozás az üzleti tisztesség követelményével össze nem egyeztethető módon indokolatlanul magas árakat állapít meg (egy tiszta versenyhelyzetben érvényesülő árhoz viszonyítva). Így például több országban szinte azonnali és drasztikus áremelkedést figyelhettünk meg a kézfertőtlenítők és az arcmaszkok esetében. Annak eldöntése azonban, hogy ez versenyjogi szempontból jogsértőnek minősül-e, csak hosszas közgazdaságtani és jogi vizsgálat keretén belül lehetséges.

Mind az európai, mind az amerikai közgazdasági szakirodalomban évtizedek óta vita tárgya, hogy káros-e a versenyre az erőfölényes cégek magas árazása. A fenti piaci tendencia (hirtelen nagymértékű áremelkedés) fogyasztói szempontból első ránézésre nyilvánvalóan előnytelen. A „túlzó árazás” azonban más felfogások szerint végső soron nem más, mint a piac organikus működésének eredménye, a kereslet és kínálat találkozásának következménye, és mindaddig, amíg az nem társul visszaélésszerű magatartással, nem minősül versenyjogellenesnek. Ez az alapelvet az amerikai jogalkalmazásban már az 1960-as években lefektették, többek között az azóta is gyakran hivatkozott GRINELL-ügyben.¹⁰

Az erőfölényes helyzetnek és az ehhez esetlegesen társuló, a versenyáron felüli árazásnak potenciális kedvező hatásaira nemrégiben a VERIZON-döntésében¹¹ hívta fel a figyelmet az amerikai Legfelsőbb Bíróság. Ebben és más ügyekben a bíróságok kiemelték, hogy önmagában az erőfölényes helyzet (jogszerű) elérése, sőt akár a piaci áron felüli árazás gyakorlata (önmagában) nemcsak hogy nem

¹⁰ „It is settled law that this offense requires, in addition to the possession of monopoly power in the relevant market, *the willful acquisition or maintenance of that power as distinguished from growth or development as a consequence of a superior product, business acumen, or historic accident.*” United States v. Grinnell Corp., 384 U.S. 563, 1966. 570–571.

¹¹ „*The mere possession of monopoly power, and the concomitant charging of monopoly prices, is not only not unlawful; it is an important element of the free-market system. The opportunity to charge monopoly prices—at least for a short period – is what attracts »business acumen« in the first place; it induces risk taking that produces innovation and economic growth. To safeguard the incentive to innovate, the possession of monopoly power will not be found unlawful unless it is accompanied by an element of anticompetitive conduct.*” Verizon Commc’ns Inc. v. Law Offices of Curtis V. Trinko, LLP, 2004.

jogellenes, hanem fontos eleme a piacgazdaságnak, és akár kifejezetten előnyös is lehet a gazdaság számára, hiszen a magas árak alkalmazásának valós lehetősége ösztönözi fogja a tényleges vagy potenciális versenytársakat az innovációra, a rizikóvállalásra, az adott piacra való belépésre stb.

Ugyanakkor azt is megjegyezzük, hogy az EU-jogalkalmazás nem ennyire megengedő az ún. „*excessive pricing*” magatartással kapcsolatban (lásd pl. a UNITED BRANDS-ügyet¹²). Nem könnyíti meg a bejelentők, a hatóságok vagy épp a magánjogi igényt érvényesíteni kívánó károsultak helyzetét, hogy igen nehéz az ún. erőfölényes ügyeket bizonyítani. E helyütt példaként említjük a nehézségek közül, hogy az érintett piacról igen sokrétű és gyakran nehezen fellelhető valós adatra és azoknak alapos közgazdaságtani elemzésére van szükség az ún. „*but for*”-helyzet bizonyítására. Ezekben az ügyekben ugyanis azt kell tudni bizonyítani, hogy „mihhez képest” volt túlzó az árazás, azaz hogyan alakult volna az árszint egy visszaélés nélküli versenyhelyzetben.

Ennek (és a vizsgálat kifejezetten energia- és költségigényes jellegének) ismeretében valószínűtlen, hogy a járvány okozta helyzetben – a szélsőséges eseteket leszámítva – versenyhatósági eljárás alapjául szolgáljon pusztán az a tény, hogy egy piaci szereplő jelentős mértékben emelte bizonyos termékeinek árát, a kereslet intenzitásának fokozódásával *összhangban*.

Ugyanakkor a másik oldalról arra is figyelemmel kell lenni, hogy a koronavírus káros gazdasági hatásai a KKV-szektorra fokozottan érintették, számos vállalkozás tönkrement, és kénytelen volt kilépni az adott piacról. Ennek következtében – jóllehet ma már elfogadott közgazdasági alapelv: nem önmagában vagy kizárólagosan a piaci szereplők száma határozza meg azt, hogy az adott piac „egészségesen” működik-e – a Covid-válság hosszabb távú elhúzódása esetén a piacok koncentráltabbakká válhatnak, és így nagyobb lehet az esélye erőfölényes helyzet kialakulásának s az ezzel való visszaélésnek is.¹³

4. Az összefonódások ellenőrzésére vonatkozó új szabályok

A koronavírus-járvány nyomán kirobbant gazdasági sokk (átmeneti válság) természetes módon főleg a vállalatfelvásárlások és fúziók kapcsán érezte leggyorsabban a hatását. Az alapvető gazdasági bizonytalanság természetszerű módon vezetett oda, hogy a tőkeerős, jó *cash-flow*-val rendelkező vállalkozások azonnal

¹² United Brands Company and United Brands Continentaal BV v Commission of the European Communities. – Chiquita Bananas. – Case 27/76.

¹³ Fenti témához lásd még: <https://www.oecd.org/competition/Exploitative-pricing-in-the-time-of-COVID-19.pdf> és https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3561438

érdeklődni kezdtek a már bajba jutott vagy vélhetően rövid időn belül bajba jutó kisebb vagy kevésbé szerencsés helyzetű cégek felvásárlása iránt.

A jogalkotók Európa-szerte igyekeztek jogszabályváltozásokkal reagálni a megváltozott tranzakciós piaci helyzethez. Nem volt ez másképpen Magyarországon sem, ahol néhány részletszabály már nem sokkal a járvány kirobbanása után változásokat hozott az összefonódások engedélyezése vonatkozásában.

A Tptv. már 2020 júniusában módosult a koronavírus járványra hivatkozással. A Gazdaságvédelmi Akcióterv keretében a veszélyhelyzetre tekintettel az egyes hitel-, tőke- és garanciatermékekre vonatkozó eltérő rendelkezésekről szóló 137/2020. (IV. 20.) Korm. rendelet 2. §-a lehetővé tette, hogy ne kelljen bejelenteni a GVH-nak a közvetlenül vagy közvetetten többségi állami tulajdonban lévő kockázati tőkealap vagy magántőkealap részvételével a Covid-19-koronavírus miatt szükségessé vált finanszírozási üggyellett – az e célra létrehozott tőkeprogramon keresztül – megvalósuló összefonódást, melynek révén a közvetlenül vagy közvetetten többségi állami tulajdonban lévő kockázati tőkealap vagy magántőkealap egyedül vagy más vállalkozásokkal közös, befektetésvédelmi célú irányítási jogokat szerez. Később ezt a könnyítő rendelkezést a 2020. évi LVIII. törvény 302. §-a beépítette a versenytörvénybe is. A Tptv. új, 25/A. §-a mind a mai napig hatályos, az idő múlásával azonban ez a rendelkezés várhatóan kikerül majd a magyar versenyjogi joganyagból.

Szintén a koronavírus-járvány nyomán kialakuló gazdasági válságra tekintettel iktatta be a 2021. évi CIII. törvény 8. §-a a jelenleg is hatályos Tptv. 25/B. §-át. Ezen szabály értelmében nem kell bejelenteni a GVH-nak azt az összefonódást, melynek révén közvetlenül vagy közvetetten állami irányítás alatt álló kockázati tőkealap az Európai Bizottság által a belső piaccal összeegyeztethetőnek nyilvánított állami támogatással megvalósuló tőkebefektetése következtében közös irányítási jogokat szerez egy vállalkozásban, amelynek előző évi nettó árbevétele nem érte el az egymilliárd forintot. E szabály kapcsán a Tptv. 24/A. §-ához képest fontos eltérés, hogy az ilyen állami támogatások révén megvalósult irányításszerzésről az állami irányítás alatt álló tőkealapnak 30 napon belül tájékoztatnia kell a GVH-t. Nem világos ugyanakkor, hogy a tájékoztatás nyomán a GVH – jogszabályi fölhatalmazás hiányában – milyen lépéseket tehetne.

Előbbieken túl a jogalkalmazó hatóságok – Magyarországon a vállalatok összefonódását a GVH ellenőrzi – prioritásai is érezhetően megváltoztak. Mivel a koronavírus-járvány nyomán kialakult gazdasági anomáliák egyik leglátványosabb terepe az építőipar volt, a GVH figyelme is efelé az ágazat felé fordult először. 2021 májusában a GVH bejelentette,¹⁴ hogy piaci konzultációt kezdeményezett az Épi-

¹⁴ <https://www.gvh.hu/sajtoszoba/sajtokozlomenyek/2021-es-sajtokozlomenyek/a-versenyhivatal-meghallgatja-az-evosz-t>

tési Vállalkozók Országos Szakszövetségével, majd ezt követően külön vizsgálói csoportot hozott létre az építőipari alapanyag-áremelkedés okainak feltárására.¹⁵

Az építőipari érdeklődés a fúziókontroll területén is tetten érhető volt. A GVH Vj/30/2021. számon – a megszokott, hatósági bizonyítvánnyal történő tudomásulvétel helyett – hivatalos versenyfelügyeleti eljárást indított¹⁶ a francia SONEPAR-csoport felvásárlásának vizsgálatára. A szokatlanul hosszú ideig, közel négy és fél hónapig tartó vizsgálatot követően a GVH engedélyezte¹⁷ a vállalatfelvásárlást. A SONEPAR-ügy érdekessége, hogy annak ellenére, hogy a magyar tulajdonban lévő, felvásárolni kívánt céltársaság piaci részesedései messze alatta maradtak annak a mértéknek, amely fölött a GVH részletes vizsgálatot tart indokoltnak, az építőipari érintettség (az összefonódás mindkét résztvevője a villamossági termékek nagykereskedelmi piacán volt érdekelt) elég volt ahhoz, hogy a tranzakció végrehajtása (a GVH engedélyéig a piaci szereplők nem hajthatják végre az összefonódást) négy hónapos késedelmet szenvedjen.

Az úgynevezett „válságfúziók” minden gazdasági sokk, piaci anomália vagy gazdasági válság esetén az érdeklődés előterébe kerülnek. A koronavírus-járvány nyomán kialakuló nehéz gazdasági helyzet okozta piaci környezetben a felvásárlók előszeretettel hivatkoztak a „megszűnő vállalkozás” védelmére (*failing firm defence*). Az uniós¹⁸ és magyar¹⁹ versenyjogban a „megszűnő vállalkozásra” való hivatkozás sikerrel akkor érvelhető – tehát akkor eredményezheti egy egyébként versenyellenes összefonódás hatósági engedélyezését –, ha az összefonódó felek sikerrel tudják bizonyítani, hogy

- i) a felvásárlandó vállalkozás olyan nehéz pénzügyi helyzetben van, hogy az összefonódás hiányában kénytelen lenne kilépni a piacról, és
- ii) nem létezik másik olyan potenciális vevő, aki kevésbé versenysértő módon fel tudná vásárolni a vállalkozást, valamint
- iii) az összefonódás nélkül nemcsak a megszűnő vállalkozás, de annak eszközei (gépek, ingatlanok, munkavállalók stb.) is eltűnnének a piacról.

¹⁵ <https://www.gvh.hu/sajtoszoba/sajtokozlozmenyek/2021-es-sajtokozlozmenyek/maximalis-figyelemmel-fordul-a-gvh-az-epitoipari-aremelkedesek-fele>

¹⁶ <https://kartell.gvh.hu/sajtoszoba/sajtokozlozmenyek/2021-es-sajtokozlozmenyek/kulfoldi-cegfelvasarlast-vizsgal-a-gvh-az-epitoiparban>

¹⁷ <https://www.gvh.hu/sajtoszoba/sajtokozlozmenyek/2021-es-sajtokozlozmenyek/zold-lampat-adott-a-gvh-a-villamossagi-nagykereskedok-fuziojanak>

¹⁸ Lásd az Iránymutatás a vállalkozások közötti összefonódások ellenőrzéséről szóló tanácsi rendelet szerint a horizontális összefonódások értékeléséről (2004/C 31/03) 89–91. bekezdéseket.

¹⁹ Lásd a Gazdasági Versenyhivatal Versenytanácsának a Versenytörvénnyel kapcsolatos elvi állásfoglalásainak 30.4. pontját (Vj/107/1998).

Az előzetes várakozások azok voltak, hogy a Bizottság esetlegesen enyhít a korábbi esetjogában²⁰ lefektetett szigorú kritériumokon, és megengedőbb lesz a koronavírus-járvány által előidézett krízisben meggyengült vállalkozások felvásárlása kapcsán. Ugyanakkor VESTAGER uniós biztos már 2020 őszén nyilvánvalóvá tette egy nyilvános beszédében,²¹ hogy a Bizottság továbbra is az európai piacok versengő jellegét és ezen keresztül az európai fogyasztók jólétét (innovációhoz és nagyobb választékhoz való alapvető jog) tekinti elsődleges védendő érdeknek, és továbbra sem járul hozzá nagy „válságmonopóliumok” kialakulásához.

A fúziós rezsim változásai kapcsán érdemes még megemlíteni – bár nem kifejezetten versenyjogi vonatkozású változás, mégis szorosan kapcsolódik az összefonódások engedélyezéséhez a válsághelyzetben –, hogy a Kormány egy új engedélyezési szintet is beiktatott a külföldi tulajdonú vállalkozások magyarországi cégvásárlásai tekintetében. Az élet- és vagyónbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humánjárvány megelőzése, illetve következményeinek elhárítása érdekében a magyarországi székhelyű gazdasági társaságok gazdasági célú védelméhez szükséges intézkedésekről szóló 227/2020. (V. 25.) Korm. rendelettel bevezetett, majd a 2020. évi LVIII. törvény 276–292. §-aiba átemelt szabályok értelmében a külföldi vállalatok stratégiai ágazatokban tevékenykedő magyar cégekben történő tulajdonszerzését a belgazdaságért felelős miniszternek²² kell engedélyeznie. A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy szinte minden külföldi felvásárlás a „stratégiai ágazatban működő” kitétel alá esik, ugyanis a magyarországi székhelyű gazdasági társaságok gazdasági célú védelméhez szükséges tevékenységi körök meghatározásáról szóló 289/2020. (VI. 17.) Korm. rendelet olyan tágan határozza meg a „stratégiai tevékenységeket”, hogy alig akad vállalkozás, amelynek legalább egy ilyen tevékenysége nem szerepel a cégnyilvántartásban. Érdekesség, hogy a bejelentési kötelezettség (ún. FDI-²³ engedélyezés) uniós vállalkozások esetében is fennáll, ami kérdéseket vet fel a magyar FDI-szabályozás uniós joggal való összeegyeztethetősége tekintetében. Jelen tanulmány megjelenéséig ugyanakkor az Európai Unió nem emelt kifogást Magyarország ellen amiatt, hogy az uniós cégek letelepedési szabadságát esetlegesen sértő módon kerülnek megkülönböztetésre akkor, amikor a magyar vállalatok felvásárlásakor külön engedélyt kell kérniük az ITM-től.

²⁰ Lásd különösen a KALI és SALZ C-68/94 és C-30/95 sz. egyesített ügyeket.

²¹ https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2019-2024/vestager/announcements/speech-fordham-competition-conference_en

²² Jelen tanulmány készítésekor az Innovációs és Technológiai Minisztériumhoz tartozik ez a típusú engedélyezési eljárás.

²³ Az FDI az angol *Foreign Direct Investment* kifejezés rövidítése, és a nemzetközi tranzakciós joggal foglalkozó szakirodalomban elterjedt a használata.

5. Az állami támogatások joga és a koronavírus-válság következményei

Ugyan jelen tanulmányban elsősorban a hazai versenyjogi jogalkalmazás koronavírus-járvány nyomán begyűrűzött válság miatt bekövetkező változásait mutatjuk be, a versenyjognak létezik egy speciális területe, amelyet – jellegéből fakadóan – szinte kizárólagosan az uniós jog szabályoz, s ebből kifolyólag a jogalkalmazás sem elsősorban tagállami, hanem uniós (bizottsági) hatáskörben marad. Ez a terület az állami támogatások (*state aid*) joga, amelynek fő jogforrása az EUMSZ. 107. cikke.²⁴

Az állami támogatások ellenőrzésére a személyek és az áruk/szolgáltatások szabad mozgására épülő uniós gazdaságban azért van szükség, mert az egyes tagállamok – különösen a nagy és így szinte korlátlan pénzügyi erőforrások fölött diszponáló tagállamok – az általuk biztosított támogatáson keresztül úgy hozhatnák helyzetbe saját nagyvállalataikat (ún. „*nemzeti bajnokait*”), hogy az a versenyre és így az uniós polgárok jólétére is káros hatással lehetne. Természetesen az állami támogatások is lehetnek olykor indokoltak, amikor még a sértetlen gazdasági versenynél is fontosabb közérdeket szolgálnak. Ilyen közérdek lehet az, amikor egy vilá járvány negatív gazdasági hatásait kell hirtelen ellensúlyozni.

Alapvetően két fajta „*state aid*”-et különíthetünk el egymástól. Az egyik, amikor az állami támogatás nyújtója ténylegesen a tagállam, adott esetben Magyarország. Az állami támogatás jogszerű felhasználásának az Európai Bizottság jóváhagyása a feltétele, különös tekintettel a fentebb említett versenytorzítás elkerülése érdekében. A Bizottság 2020 óta közel 6 milliárd euró állami támogatást hagyott jóvá Magyarországon részére a koronavírus-járvánnyal összefüggésben.²⁵

Ugyan klasszikus (jogi) értelemben nem nevezhető „*state aid*”-nek, jellegéből fakadóan mégis ide sorolandó az „állami” támogatások másik fajtája, vagyis azok a gazdasági ösztönzők, amelyeket a Bizottság nyújt az uniós költségvetés terhére. Utóbbiak jelen tanulmánynak nem képezik tárgyát.

A Bizottság 2020. március 13-án kiadott sajtóközleményében²⁶ ismertette a koronavírus-járvány gazdasági hatásának ellensúlyozására irányuló összehangolt európai válaszlépéseket. A Bizottság sajtóközleményében kitért arra, hogy a koronavírus a súlyos egészségügyi, társadalmi hatások mellett az egységes piac gazda-

²⁴ „Ha a Szerződés másként nem rendelkezik, a belső piaccal összeegyeztethetetlen a tagállamok által vagy állami forrásból bármilyen formában nyújtott olyan támogatás, amely bizonyos vállalkozásoknak vagy bizonyos áruk termelésének előnyben részesítése által torzítja a versenyt, vagy azzal fenyeget, amennyiben ez érinti a tagállamok közötti kereskedelmet.”

²⁵ A gyűjtést 2021. november 18-i publikációs adatok szerint a https://ec.europa.eu/competition-policy/system/files/2022-04/State_aid_decisions_TF_and_107_2b_107_3b_107_3c_2.pdf oldal tartalmazza

²⁶ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_459

ságára is rendkívüli hatással van, amit csak azonnali összehangolt válaszlépésekkel lehet enyhíteni. Ezeket az alábbi rendelkezésekkel kívánta megvalósítani a Bizottság:

- i) az EU egészségügyi rendszerei ellátásának biztosítása az egységes piac, valamint a termelési, forgalmazási és értékláncok integritásának megőrzésével;
- ii) az európai polgárok támogatása, hogy a válság ne érintse aránytalan mértékben a munkahelyeiket és jövedelmüket;
- iii) az EU vállalatainak támogatása, valamint annak biztosítása, hogy az EU pénzügyi ágazatának likviditása továbbra is támogathassa a gazdaságot;
- iv) a Stabilitási és Növekedési Paktum kereteinek teljes rugalmasságát felhasználva a tagállamok határozottan és összehangoltan léphettek fel.

Ezt követően a Bizottság 2020. március 19-én kiadta azt az ideiglenes keretrendszert,²⁷ „mely lehetővé teszi a tagállamok számára az állami támogatási szabályok keretében előírányzott rugalmasság teljes mértékű kihasználását a gazdaságnak a COVID-19-járvánnyal összefüggésben való támogatása céljából”.²⁸ Az ideiglenes keretrendszer, amelyet az első kiadása óta hat alkalommal (utoljára 2021. november 18-án) módosítottak,²⁹ tizennégyféle lehetséges támogatási formát határoz meg, és részletez. Ezeket röviden az alábbiak szerint lehet összefoglalni:

- i) A Bizottság a korlátozott összegű támogatásokat jelen helyzetben elfogadhatónak tartja, sőt bizonyos esetekben szükségesnek is véli a likviditási, illetve ellátási gondokkal küzdő vállalkozások számára. A támogatási összeg nem haladhatja meg a 2,3 millió eurót támogatottanként, és nem lehet olyan gazdasági szereplőt támogatni, aki 2019. december 31. előtt is nehézségekkel küzdött.
- ii) Likviditásproblémákkal küzdő vállalkozásoknak a korlátozott ideig és összegig terjedő állami hitelgarancia megoldást jelenthet a járvány okozta pénzügyi helyzetéből való kilábaláshoz. Itt is kitétel, hogy a 2019. december 31-e előtt is nehéz helyzetben lévő vállalkozások nem támogathatók ilyen formában.
- iii) Szintén a likviditási problémákra nyújthatnak megoldást a kedvezményes hitelkamatlábak, amikor a tagállam beavatkozása nyomán a kamatlábakat egy piacnál kedvezőbb mértékben maximálják.

²⁷ *Temporary Framework for State aid measures to support the economy in the current COVID-19 outbreak (Brussels, 19.3.2020 C(2020) 1863 final)* – Teljes egészében lásd: https://ec.europa.eu/competition/state_aid/what_is_new/sa_covid19_temporary-framework.pdf

²⁸ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/ip_20_496

²⁹ A hatályos, egységes szerkezetbe foglalt keretrendszert lásd: https://ec.europa.eu/competition-policy/system/files/2021-11/TF_consolidated_version_amended_18_nov_2021_en_2.pdf

- iv) A fenti i)–iii) és lenti xii) pontokban foglalt támogatások közvetett módon, hitelintézeteken vagy más pénzügyi intézményeken keresztül történő nyújtása is segíthet a bajba jutott tagállami vállalkozásoknak.
- v) Az ideiglenes keretrendszer lehetővé teszi a rövid lejáratú exporthitel-biztosítás formájában történő támogatást a tagállamok részére. Ez segít a bajba jutott cégeknek olcsóbb exportlehetőségeket azonosítani.
- vi) A koronavírus elleni kutatás és fejlesztés tagállami támogatása is megengedett, egészen a teljes kutatási projekt költségvetésének 100 százalékáig.
- vii) A koronavírussal összefüggésbe hozható termékek teszteléséhez és gyártásuk bővítéséhez beruházási támogatás nyújtható, amennyiben az ehhez szükséges infrastruktúra fejlesztése ezt megkívánja. Ezen eszköz esetében a Bizottság még olyan kivételt is enged, amely alapján a 2019. december 31-e előtt is már nehéz helyzetben lévő vállalkozások is támogathatók.
- viii) A koronavírus kezelésével összefüggő termékek kifejlesztéséhez, gyártásához beruházási támogatás nyújtható, még akkor is, ha az máskülönben nem lenne összeegyeztethető a közös piaccal. Utólag az látszik, hogy ez az eszköz nélkülözhetetlen volt a koronavírus-vakcinák kifejlesztéséhez.
- ix) A különböző adók és járulékok (hozzájárulások) csökkentése, valamint az elengedésükként nyújtott támogatás is összeegyeztethető az ideiglenes keretrendszer szerint a közös piaccal akkor, ha annak a járvány okozta gazdasági nehézségek leküzdése a célja.
- x) A munkavállalók utáni bértámogatás a bruttó bér 80 százalékáig adható a koronavírus okozta elbocsátási hullámok megelőzése érdekében.
- xi) A különböző – állami vagy állami és magán vegyes tulajdonú – tőkealapokon keresztül történő feltőkésítési támogatások a Bizottság szerint csak akkor engedhetők meg, ha semmilyen más megoldás nem tűnik célravezetőnek. A feltőkésítés eredményeképpen a támogatott vállalat nem kerülhet kedvezőbb tőkehelyzetbe, mint amilyenben 2019. december 31-e előtt volt.
- xii) A fedezetlen fix-költségek állam általi pénzügyi támogatása is lehetséges volt olyan vállalkozások számára, amelyeknek a koronavírus-járvány következtében csökkent, vagy teljesen megszűnt az üzleti tevékenysége (pl. a lényegesen visszaeső kereslet okán).
- xiii) Magánbefektetések támogatása a fenntartható gazdaság talpra állása érdekében, amennyiben az egyes projekteken belül a támogatás mértéke nem haladja meg a 15 százalékot, és az egyes befektetők támogatásának nominális értéke nem haladhatja meg a 10 millió eurót.
- xiv) Szolvenctámogatás a kis és középvállalkozások számára. E támogatási formákból a pénzügyi intézményeket (mint végső haszonhúzókat) kizárták.

A támogatási keretrendszer kiadásával tehát a „békeidőbeli” *state aid*-szabályokhoz képest a tagállamok rugalmasságát bővítette ki a Bizottság. A koronavírusra adott fő gazdasági válasz forrásai ugyanis a tagállamok nemzeti költségvetéséből származtak. Az uniós szabályok lehetővé tették, hogy a tagállamok hatékony és gyors intézkedéseket alkalmazhassanak az EUMSZ. 107. cikke (2) bekezdésének b) és (3) bekezdésének b) és c) pontjai alapján.

Ilyen intézkedések közé tartoztak Magyarországon az adófizetési kedvezmények (bizonyos esetekben a szociális hozzájárulási adó/szocho., a szakképzési hozzájárulás csökkentése és elengedése), a szálláshely-szolgáltatással összefüggő könnyítések (lemondott foglalások 80 százalékának megtérítése, valamint egyéb pénzügyi támogatások) és a bértámogatási intézkedések (bizonyos esetekben a munkabér 50 százalékát az állam vállalta), melyeket a veszélyhelyzet ideje alatt egyes gazdaságvédelmi intézkedésekről szóló 485/2020. (XI. 10.) Korm. rendelet szabályozott.

A fentiekén túlmenően az egyes kiemelt társadalmi csoportok, valamint pénzügyi nehézséggel küzdő vállalkozások helyzetének stabilizálását szolgáló átmeneti intézkedésekről szóló 2020. évi CVII. törvény mind a lakosság, mind pedig a vállalkozások számára biztosította hitelmoratóriumot a 2020. március 18. napján fennálló szerződések alapján folyósított kölcsönökre, mely intézkedésre – legalábbis a vállalkozások vonatkozásában – szintén a fent bemutatott állami támogatási szabályok könnyítése keretében kerülhetett sor.

6. A versenyjogi jogalkalmazás változó eljárási szabályai

A koronavírus-világjárvány természetesen nemcsak az anyagi, de az eljárásjogi versenyjogi szabályokra is hatással volt.

A gyakorlatban ennek megfelelően a koronavírus-járvány sok előremutató megoldást is hozott a hatósági oldalon, elsősorban a technikai lehetőségek javultak. A 2020-as tavaszi első lezárások idején a GVH teljes távmunkára állt át, a köztisztviselők számára a GVH képes volt biztosítani az otthoni munkavégzés feltételeit. Szintén kiemelt eredménye a járványnak, hogy a régóta esedékes távközlési „reform” is megvalósult, még ha csak kényszer hatására is: mind a vizsgálók, mind az eljáró versenytanácsok lehetővé tették a fúziós eljárások ügyfeleinek, hogy a korábban csak személyesen történő egyeztetéseket (pl. a Tpv. 43/L. §-a szerinti prenotifikációs egyeztetéseket) elektronikusan, az interneten keresztül lehessen megtartani. Ez a jó gyakorlat részben a mai napig működik, ami rengeteg időt és energiát (pl. nemzetközi tranzakciók esetén utazásra fordított időt és költséget) spórol meg a piaci szereplőknek.

Ezzel párhuzamosan a Bizottság is könnyítéseket hozott:³⁰ az eddigi gyakorlatól eltérően például lehetővé tette, hogy az összefonódásokat bejelentő űrlapok aláírt, fizikai példányai csak egy későbbi időpontban (adott esetben már a kedvező bizottsági döntést követően) kerüljenek benyújtásra a felek vagy a jogi képviselők részéről.

A fúziós jogi változásokon túl a jogalkotó úgy látta helyesnek, hogy – felhasználva a veszélyhelyzetre tekintettel kapott felhatalmazását – a GVH más eljárásaiban is gyorsít a jogalkalmazáson, és ennek érdekében több eljárásjogi változtatást is eszközöl.

A jogalkotó és a GVH figyelme – a korabeli sajtókommunikáció alapján legalábbis erre lehet következtetni³¹ – elsősorban a Magyarországot leginkább sújtó harmadik koronavírus-hullám után szinte azonnal jelentkező építőanyagár-emelkedések következtében egyre inkább a GVH eljárásainak gyorsítására, a sokszor többéves versenyvizsgálatok időigényének lerövidítésére irányult.

Fentiek szerint annak ellenére, hogy a GVH-nak eddig is példátlanul széles jogosítványai voltak a versenyszempontból nem megfelelően működő piacok vizsgálatára, a versenyhatóság a koronavírus-járvány kapcsán bevezetett veszélyhelyzeti kormányzás során újabb új, kiegészítő eszközöket kapott a válsággal érintett piacok megismerésére.

2021. július 8-án a Kormány rendelettel döntött a gyorsított ágazati vizsgálatnak elnevezett jogintézmény bevezetéséről. A tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény eltérő alkalmazásáról szóló 406/2021. (VII. 8.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Rendelet) sajátos szabályozási logika mentén épül föl. A Rendelet 4. §-a kimondja, hogy a Rendelet a koronavírus-világjárvány elleni védekezésről szóló 2021. évi I. törvény hatályvesztésekor hatályát veszti. Időközben azonban a 2021. évi CXXX. törvény 60. §-ának (1) bekezdése ezt az intézményt áttemelte a Tpv. szabályai közé [43/D. § (1a) bekezdés], vagyis a gyorsított ágazati vizsgálat mégsem átmeneti és rendkívüli eszköz lesz a versenyhatóság eszköztárában.

Sajátos ugyanakkor a szabályozói megoldás a tekintetben is, hogy nem a Tpv.-t módosította a jogalkotó a veszélyhelyzet fennálltaig hatályos rendelkezésekkel,

³⁰ https://ec.europa.eu/competition-policy/mergers/coronavirus_cs

³¹ Lásd pl.: <https://www.gvh.hu/sajtoszoba/sajtokozlomenyek/2021-es-sajtokozlomenyek/a-versenyhivatal-meghallgatja-az-evosz-t>; <https://www.gvh.hu/sajtoszoba/sajtokozlomenyek/2021-es-sajtokozlomenyek/maximalis-figyelemmel-fordul-a-gvh-az-epitoipari-aremelkedesek-fele>; <https://www.gvh.hu/sajtoszoba/sajtokozlomenyek/2021-es-sajtokozlomenyek/novekszik-a-gvh-nal-az-epitoiparral-kapcsolatos-panaszok-szama>

hanem külön Kormányrendeletben szabályozta a gyorsított ágazati vizsgálat szabályait.

Az ágazati vizsgálat az európai versenyhatóságok nagy részének eszköztárában már régóta megtalálható, célja, hogy a verseny tisztaságáért felelős szabályozó ne csak akkor avatkozhasson be egy-egy piac működésébe, ha azon a piacon az egyik (vagy több) szereplő valamilyen versenyellenes gyakorlatot folytat, vagyis a Tpv. -be és/vagy az EUMSZ. rendelkezéseibe ütköző magatartást tanúsít, hanem akkor is megvizsgálhassa a piac szerkezetét, ha mindenki jogszerűen jár el, csak épp a verseny ennek ellenére torzul, szűkül, nem funkcionál megfelelően.

Az ágazati vizsgálatok általában hosszabb ideig, akár egy évig is eltarthatnak (a „normál” ágazati vizsgálatok szabályait a Tpv. VIII. fejezete tartalmazza, és nem is ír elő határidőt az ágazati vizsgálat lefolytatására a GVH-nak, vagyis azokat csak a GVH belső eljárásrendje³² korlátozza némileg). Ennek oka, hogy egy-egy piac megismerése időigényes folyamat: a piaci szereplőket, a szabályozási hátteret, az üzleti feltételeket és a közgazdasági, üzleti mozgásokat mind-mind meg kell érteni a GVH szakembereinek.

Ehhez képest a Rendelettel a jogrendbe bevezetett gyorsított ágazati vizsgálat valóban példátlan gyorsaságot hozott. A GVH jelentésének a vizsgálat megindításától számított legfeljebb 30 napon belül el kell készülnie, és igaz, hogy ez mindösszesen 3 hónapra hosszabbítható meg, de a hatóság a tapasztalatok szerint nem élt ezzel a lehetőséggel az utóbbi időben. Az összes eddigi, a GVH által folytatott gyorsított ágazati vizsgálat lezárult 30-30 napon belül. Ez a gyorsaság a gyakorlatban a vállalkozások, a piaci szereplők oldalán nagyon komoly terhet okoz: a nemritkán 10-15 kérdésből álló kérdőívek – melyekkel együtt rengeteg üzleti adatot is meg kell adni, általában a GVH által kért olyan bontásban, ami nem áll alapvetően rendelkezésre – válaszadási határideje általában 1 hét körül van, amely határidő – a vizsgálatot végző vizsgáló diszkréciója szerint – általában csak pár nappal hosszabbítható meg.

Példátlan ugyanakkor, hogy a Rendelet 1. §-ának (6) és (7) bekezdése feljogosítja a GVH-t arra, hogy – eltérően a „normál” ágazati vizsgálat szabályaitól – a gyorsított ágazati vizsgálatban a Tpv. 65/A. §-a szerinti, előzetes értesítés nélküli helyszíni vizsgálatot (ún. „hajnali rajtaütést”) foganatosítson.

A „hajnali rajtaütés” egy speciális versenyjogi jogintézmény, olyan célhoz és előzetes bírói engedélyhez kötött vizsgálat, amely jellegzetességeit tekintve a bün-

³² Lásd a Gazdasági Versenyhivatal eljárásai során alkalmazandó belső ügyintézési rendjéről szóló 7/2021. (V. 31.) GVH-utasítás 26–30. §-ait. Ennek értelmében csak annyit rögzít a GVH belső utasítása, hogy az Elnök határozza meg az ágazati vizsgálat befejezésének határidejét.

tetőeljárásban szereplő rokon jogintézményekhez (pl. házkutatás, lefoglalás stb.) hasonlítható. Célja, hogy a versenyhatóság szakemberei az eljárás tárgyát képező feltételezett jogsértéssel kapcsolatban előzetes értesítés nélkül, rajtaütésszerűen bizonyítási eszközöket kutassanak fel. Az az igény hívta életre a rajtaütés jogintézményét, hogy a versenyjogi jogalkalmazó hatóságok bizonyítani tudják a legsúlyosabb versenyjogi jogsértések, a többnyire igen szigorúan titkolt kartellek megvalósulását. Így a rajtaütés a magánautonómia körébe való lényeges állami beavatkozást jelent, amelyet csak nagyon szigorú eljárási garanciák mellett lehet alkalmazni. A rajtaütéssel érintett vállalkozások tisztességes eljáráshoz való joga (EJEE³³ 6. cikk), valamint a magánélethez való jog (EJEE 8. cikk) azok az egyetemes alapjogok, amelyeket egy rajtaütés leginkább korlátozhat, így a vizsgálati cselekménynek mindenképpen meg kell felelnie a nemzetközi jog ezen alapelveinek.

Az Európai Unió Bírósága a Menarini³⁴ és a Deutsche Bahn³⁵ esetekben az EJEE 6. és 8. cikkét vizsgálva lényeges eljárási garanciákat állapított meg a rajtaütésekkel kapcsolatban. Megerősítést nyert egyfelől, hogy a versenyügyek – különös tekintettel a vállalkozások magánautonómiájába való súlyos beavatkozásra, amit egy rajtaütés jelent – büntetőjogi jellegű ügyeknek minősülnek. Másfelől a Bíróság azt is kimondta, hogy a versenyhatóságok kizárólag a helyszíni vizsgálat tárgyát képező dokumentumok felkutatására jogosultak, arra azonban nem, hogy véletlenszerű vizsgálatokat folytassanak, és a tárgyhoz nem kapcsolódó dokumentumokat foglaljanak le a vállalkozásnál. Ez ugyanis sértené az érintett vállalkozás védelemhez való jogát.

Ehhez képest az, hogy egy kifejezetten gyors eljárásban, amelynek nem is célja jogsértés megállapítása, csupán a koronavírus-válság által érintett piacok versenyfolyamatait hivatott feltérképezni, pontosan milyen alkotmányos indokok mentén alkalmazható ilyen drasztikus hatósági eszköz, nem pontosan érthető. A GVH rajtaütési kérelmét ráadásul a Fővárosi Törvényszéknek – a Rendelet 2. §-a alapján – 24 órán belül kell elbírálnia, ami a gyakorlatban alig jelent érdemi jogi kontrollt a rajtaütés alkalmazása tekintetében.

A jelen tanulmány megjelenéséig a GVH hat gyorsított ágazati vizsgálatot folytatott le:

³³ Emberi Jogok Európai Egyezménye. http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_HUN.pdf

³⁴ Menarini Diagnostics S.R.L. vs. Italy 43509/08

³⁵ Deutsche Bahn AG and Others v European Commission C-583/13 P

- i) téglapiaci gyorsított ágazati vizsgálat;³⁶
- ii) faipari gyorsított ágazati vizsgálat;³⁷
- iii) kerámia falazóelemek gyorsított ágazati vizsgálata;³⁸
- iv) Covid-antigén-gyorsteszték gyorsított ágazati vizsgálata;³⁹
- v) Covid-antitest-gyorsteszték gyorsított ágazati vizsgálata;⁴⁰
- vi) hőszigetelő anyagok gyorsított ágazati vizsgálata.⁴¹

Az eddig elvégzett ilyen gyorsított ágazati vizsgálatokat lezáró jelentésekből jól látható, hogy bár a GVH szakemberei minden alkalommal hatalmas munkát végeztek, a jogszabály adta 30 nap nem tűnik elégségesnek arra, hogy komoly, piaci struktúrákat alapvetően befolyásoló, a versenyt hátráltató folyamatok megismerhetők, feltárhatók és orvosolhatók legyenek.

Az antitrösztjog ugyanis a legösszetettebb jogágak közé tartozik, alkalmazása nemcsak jogi, hanem közgazdasági tudást is igényel, ami különösen igaz a jogalkalmazó hatóság munkájára, mivel a GVH a piacok alapvető működésébe is beavatkozhat. Nem véletlenül tartanak a nagy uniós és magyar kartell-, illetve erőfölényes vizsgálatok is évekig, néhol akár egy évtizedig is.⁴² A gyorsított ágazati vizsgálat jogintézménye ilyen összetett versenyproblémák kezelésére nem látszik alkalmasnak.

Arra ugyanakkor ezek a gyorsított ágazati vizsgálatok is megfelelőek – és ez a trend rajzolódik ki a két Covid-teszt-vizsgálat kapcsán is –, hogy a nyilvánvalóan jogsértő fogyasztói tájékoztatásokat (amelyek szintén komoly társadalmi károkkal

³⁶ https://www.gvh.hu/pfile/file?path=/dontesek/agazati_vizsgalatok_piaclemzesek/agazati_vizsgalatok/Agazati_vizsgalat_Magyarorszag_keramia-falazoelemek_piacan_lefolytatott_gyorsított_agazati_vizsgalat_-_Jelentes_vegleges_210923.pdf&inline=true

³⁷ https://www.gvh.hu/pfile/file?path=/dontesek/agazati_vizsgalatok_piaclemzesek/agazati_vizsgalatok/Fa_epitoanyagok_gyorsított_agazati_vizsgalat_vegleges_jelentes_220112.pdf&inline=true

³⁸ https://www.gvh.hu/pfile/file?path=/dontesek/agazati_vizsgalatok_piaclemzesek/agazati_vizsgalatok/Agazati_vizsgalat_Magyarorszag_keramia-falazoelemek_piacan_lefolytatott_gyorsított_agazati_vizsgalat_-_Jelentes_vegleges_210923.pdf&inline=true

³⁹ https://gvh.hu/pfile/file?path=/dontesek/agazati_vizsgalatok_piaclemzesek/agazati_vizsgalatok/Agazati_vizsgalat_Covid_gyorsteszték_vegleges_jelentes_220204.pdf&inline=true

⁴⁰ https://www.gvh.hu/pfile/file?path=/dontesek/agazati_vizsgalatok_piaclemzesek/agazati_vizsgalatok/antitest-agazati--jelentes-tervezete_2022_03_26&inline=true

⁴¹ https://www.gvh.hu/pfile/file?path=/dontesek/agazati_vizsgalatok_piaclemzesek/agazati_vizsgalatok/Vegleges_jelentes_a_hoszigetelo_anyagok_hazai_piacan_lefolytatott_gyorsított_agazati_vizsgalatrol_220826.pdf&inline=true

⁴² A GVH pl. Vj/18/2015. számon immár hetedik éve „vizsgálja” a Magyar Telekom és a Yettel (korábban Telenor) közötti hálózatmegosztási megállapodást abból a szempontból, hogy az korlátoz-e a megállapodásban részes felek közötti versenyt.

járnak) észlelje a hatóság. Ráadásul olyan piacokon, ahol ezek elterjedtek, még célszerűbb is a piac valamennyi résztvevőjét egyetlen eljárásban megvizsgálni, majd figyelmeztetni őket a jogkövető magatartásra, mint egyesével büntetni e cégeket. Ez a megközelítés gyorsabb tisztulást, a jogszerű kommunikáció irányába való elmozdulást eredményezhet. A GVH a gyorsított ágazati vizsgálatokban így – különösen a Covid-teszt kapcsán végzett vizsgálatok tanulsága szerint – a fogyasztóvédelemnek való megfelelésre koncentrált.

7. Összegzés és kitekintés a versenyjog jövőjét illetően

Tanulmányunkban igyekeztünk bemutatni, hogy a járvány milyen elméleti és gyakorlati kihívások elé állította a jogalkotókat és a jogalkalmazókat, és azokra milyen válaszok születtek az elmúlt két évben. A szerzők úgy gondolják, hogy mind az Európai Unió (lásd a Bizottság aktív szerepét), mind pedig a magyar jogalkotás/jogalkalmazás a maga versenyjogi eszközeivel többé-kevésbé gyorsan és effektíven igyekezett reagálni a krízis okozta gazdasági kihívásokra.

A szakértők hangsúlyozzák, hogy sem a járványnak, sem pedig az ebből következő egyes gazdasági hatásoknak még nem mondhatunk végleg búcsút. Ugyanakkor az is kijelenthető, hogy a vakcinák feltalálása, engedélyeztetése, és legyártása, illetve a tömeges átoltottság miatt legalábbis már látható a fény az alagút végén.⁴³

A szerzők – gyakorló ügyvédként – szükségét érzik annak is, hogy a versenyjogban a közelmúltban lezajlott folyamatok leíró jellegű ismertetésén és elemzésén kívül egy-két gondolatot a jövőre nézve is megfogalmazzanak annak érdekében, hogy segítsék a gazdaság szereplőit jövőbeli magatartásuk jogszerű alakításában. Tisztában vagyunk vele, hogy nem lehet könnyű a vállalkozások számára világos stratégiákat kialakítani akkor, amikor a gazdasági élet legfontosabb jellemzői a bizonytalanság, a recesszió és a folyamatos változás.

A kérdés tehát, hogy mi várható a versenyjogi jogalkalmazás terén a járvány lecsengése után. Nem állítjuk, hogy biztos útmutatót tudunk adni arra, miként lehet egy folyamatosan mozgó vonatra felszállni, ugyanakkor azt gondoljuk, hogy az alábbiakat célszerű figyelembe venni.

Elsőként arra szeretnénk felhívni a figyelmet, miszerint az a körülmény, hogy részben a járvány hatására az utóbbi években (2020–2022) kevesebb kartellejárás-

⁴³ A jelen tanulmány írása közben kitört orosz–ukrán háború ugyanakkor szintén súlyos válságba taszíthatja a teljes globális piacgazdaságot, így sajnos korántsem tűnik úgy, hogy a „krízisnek” a koronavírus lecsengésével vége szakadna.

ról és magas bírságról olvashatunk, nem jelenti azt, hogy a vállalkozások a jelenben és a közeljövőben elhanyagolhatják a versenyjogi megfelelést.

Külön kiemelnénk, hogy pl. az amerikai versenyhatóság szerepét betöltő DoJ⁴⁴ és FTC⁴⁵ együttes közleményt adott ki a témában,⁴⁶ sőt az amerikai igazságügyi minisztérium külön erre dedikált platformot hozott létre a járvánnyal kapcsolatos gyanús esetek bejelentésére,⁴⁷ ami szintén jelzi az eltökéltségét a határozott jövőbeli fellépést illetően.

Ehhez hasonlóan a Bizottság kartellügyekért felelős igazgatója is elmondta egy szakmai konferencián,⁴⁸ hogy kitüntetett figyelemmel kísérik a kartellgyanús eseteket, és készen állnak az azonnali intézkedésre szükség esetén. Magyarországon a GVH 2021 végén a történetének valaha volt legnagyobb bírságát szabta ki egy, a hazai műtrágyapiacokat érintő magatartás kapcsán,⁴⁹ amelynek versenyellenességét azonban az érintett cégek teljes mértékben vitatják.

A járvány kitörése óta megfigyelhető, hogy – a Bizottság illetékesei által is elismerten – a korlátozó intézkedések miatt kevesebb „hajnali rajtaütésre” került sor, ugyanis a hatóságok nem kívánták kitenni a megbetegedés rizikójának vizsgálóikat. Véleményünk szerint várható, hogy korlátozások fokozatos feloldása és a járvány visszahúzódása következtében mind az uniós, mind pedig a nemzeti hatóságok ismét egyre gyakrabban fognak élni ezzel a rendkívüli jogosítványukkal.

Ugyanígy várható, hogy a jelen tanulmányban említett, a járványhelyzetre tekintettel bizonyos szektorokban adott „felmentéseket” is visszavonják. Így a jelenleg kivételes helyzetben lévő vállalkozásoknak ismét a törvény teljes szigorával kell majd számolniuk. Ennek érdekében ismét és egyre komolyabban kellene venniük a vállalkozásoknak a versenyjogi megfelelést, és a járvány alatt elvégezni compliance jellegű házi feladataikat: hatályosítani, felülvizsgálni, vagy ahol még hiányzik, bevezetni az ún. CMS-eket (*compliance management systemeket*).

⁴⁴ Az amerikai igazságügyi minisztérium (*Department of Justice*).

⁴⁵ Az amerikai versenyhatóság szerepét részben betöltő Szövetségi Kereskedelmi Bizottság (*Federal Trade Commission*).

⁴⁶ <https://www.justice.gov/atr/joint-antitrust-statement-regarding-covid-19>

⁴⁷ <https://www.justice.gov/coronavirus>

⁴⁸ „*The Commission clarified at the outset of the COVID-19 crisis that it would not tolerate companies using the crisis as an excuse or cover to enter into cartels or other illegal behaviour. We are closely monitoring certain sectors and following up on leads to be prepared to take action if needed.*” Maria Jaspers (Director of the Cartel Directorate, DG COMP), https://www.concurrences.com/IMG/pdf/concurrences_interview_210120_maria_jaspers_.pdf?65573/97e8e132eba7bf105ccf4fe54981f30ee737562f

⁴⁹ Vj/41/2017.

A fentiekén túl utalni szeretnénk arra is, hogy álláspontunk szerint a járványhelyzet megszűnése után ismét előtérbe kerülnek majd, sőt, a korábbihoz képest várhatóan még gyorsabban fejlődnek azok a jelenségek, amelyek a Covid-járvány miatt megtorpanni látszottak. E körben különösen három folyamatra hívnánk fel a figyelmet.

A járvány kitörése előtti versenyjogi gyakorlatnak egyre jobban részét képezte (immár nem csak az angolszász országokban) a magánjogi jogérvényesítés.⁵⁰ Külön kiemelendő e körben a Bizottság sikeres többéves munkájának gyümölcse, amelynek hatására az uniós országok a magánjogi jogérvényesítést segítő szabályokat implementáltak nemzeti jogrendjükbe.⁵¹ Ennek alapján egyre inkább igaz lesz immár Európa-szerte is, hogy a versenyjogi jogsértések miatti negatív következmények nem érnek véget egy esetleges hatósági bírsággal, hanem a jogsértő vállalkozásoknak hosszas, költséges pereskedésre és akár komoly mértékű kártérítésekre kell felkészülniük az esetleges versenyjogsértő magatartásuk további „szankciójaként”.

Álláspontunk szerint a digitalizáció és így az adatok mennyiségének, minőségének, elemzésének kiemelt szerepe tovább fog erősödni. Ezzel összefüggésben várhatóan új üzleti gyakorlatok jelennek majd meg a vállalkozások részéről, amelyeket a versenyhatóságok folyamatosan és ugrásra készen fognak figyelemmel kísérni. Így várható például, hogy az online üzleti térben egyre gyakrabban használt algoritmusok is a versenyjogi vizsgálatok és persze közgazdasági elemzések közepontjába kerülnek. (Ne felejtsük, a német és a francia versenyhatóság épp a járvány megindulása előtt tette közzé közös tanulmányát a beszédes *Algoritmusok és verseny* címmel.⁵²)

Végül pedig – már csak az ún. OMNIBUS-irányelv 2022. május 28-i hatálybalépésére is tekintettel⁵³ – biztosak vagyunk benne, hogy az Európai Unióban (és így hazánkban is) a versenyjogi érdeklődés egyre inkább a fogyasztói jogok, a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok és ezen belül is a – részben a járvány hatására – még mindig dinamikusan bővülő e-kereskedelmi szektor jogszabályi

⁵⁰ Erről részletesebben lásd POLAUF TAMÁS (szerk.): *Versenyjogi kártérítési perek. Kézikönyv a joggyakorlat számára*. Wolters Kluwer, Budapest, 2018.

⁵¹ Lásd az Európai Parlament és a Tanács 2014/104/EU Irányelve

⁵² https://www.bundeskartellamt.de/SharedDocs/Publikation/EN/Berichte/Algorithms_and_Competition_Working-Paper.pdf;jsessionid=089D012619A3F28FEA4FEA319F7A311B.2_cid387?__blob=publicationFile&v=5

⁵³ Magyarországon – és a legtöbb uniós tagállamban – ezen a napon léptek hatályba az ún. OMNIBUS Irányelv (Az Európai Parlament és a Tanács 2019/2161 Irányelve) által a nemzeti jogokba átültetett rendelkezések, amelyek lényegesen szigorúbb fogyasztóvédelmi szabályokat kényszerítenek az uniós vállalkozásokra.

megfelelése felé fog fordulni. A bonyolult antitröszteljárások „helyett” ugyanis egyrészt itt lényegesen „könnyebb” a jogalkalmazóknak sikereket felmutatni az egyre szigorúbb előírásokat megszegő vállalkozásokkal szemben, másrészt az online gazdaság olyan mértékben növekszik, ami teljesen új megközelítést igényel a jogalkalmazó szervektől is.⁵⁴

Bízunk benne, hogy fenti át- és kitekintés mind az elméleti, mind pedig a gyakorlati szakembereknek segítségül szolgál a járvány versenyjogra gyakorolt hatásainak megértéséhez.

⁵⁴ Lásd pl. a Digital Markets Act szövegének javaslatát: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020PC0842&from=hu>

DR. SÁRKÖZY SZABOLCS
egyetemi adjunktus
Budapesti Corvinus Egyetem Gazdasági Jogi Tanszék
ügyvéd, partner
Kántor, Szilasi, Sárközy és Társai Ügyvédi Iroda

GONDOLATOK A RENDKÍVÜLI JOGREND GAZDASÁGI TÁRSASÁGOKAT ÉRINTŐ EGYES SZABÁLYAIRÓL

A Kormány a 40/2020. (III. 11.) Korm. rendelettel 2020. március 11. napján veszélyhelyzetet hirdetett ki, amely veszélyhelyzet gyors és korábban elképzelhetetlennek tűnő intézkedések meghozatalát tette szükségessé és széles körben elfogadottá. Az időközben bekövetkezett változások indokoltá teszik a meghozott döntések áttekintését abból a szempontból is, hogy melyek azok, amelyek hosszú távon is beépíthetőek, beépítendőek a jogrendszerbe.

A különböző jogtárak kimutatása szerint több, mint húsz jogszabály érintette valamilyen módon a gazdasági társaságokat. Ezek teljes körű feldolgozására jelen tanulmány nem vállalkozik, de igyekszik megfelelően elemezni a veszélyhelyzet során a személy- és vagyonegyesítő szervezetek működésére vonatkozó eltérő rendelkezésekről szóló kormányrendeleteket és a veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő átmeneti szabályokról és a járványügyi készületségről, valamint a veszélyhelyzettel összefüggő átmeneti szabályokról szóló törvényeket. Áttekintést kíván emellett nyújtani a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényt (a továbbiakban: Ptk.) 2021. július 1. és 2022. január hó 1. napjától módosító jogszabályi rendelkezésekről is.

Jelen tanulmány a jogi személyek általános szabályozásával és az egyes gazdasági társaságokra vonatkozó szabályokkal foglalkozik, terjedelmi korlátok okán nem tartalmazza azonban a nyilvánosan működő részvénytársaságokra vonatkozó rendelkezéseket, illetve azok változásának elemzését.

1. A veszélyhelyzet során a személy- és a vagyonegyesítő szervezetek működésére vonatkozó eltérő rendelkezésekről szóló 102/2020. (IV. 10.) Korm. rendelet¹

1.1. A Korm. rendelet1. alkalmazási köre

A Korm. rendelet1. a jogi személyekre, a társasházakra, a köztestületekre, a közjegyzőkre, a bírósági végrehajtókra, az igazságügyi szakértőkre és az ügyvédekre vonatkozó törvények és más rendelkezések alkalmazása tárgyában született. Lényegi szabályai a kihirdetést követő napon léptek hatályba azzal, hogy azokat a hatálybalépés napján folyamatban lévő eljárásokban is alkalmazni kell, a Kormány pedig a rendelet hatályát a veszélyhelyzet megszűnéséig meghosszabbította.²

A Korm. rendelet1. a polgári jogi szabályok alapján létrejött jogi személyekre és nem jogi személy szervezetekre (a továbbiakban együtt: jogi személy) vonatkozott azzal, hogy a Ptk.-t, valamint – a részletesebben meg nem határozott – „*jogi személyekre vonatkozó jogszabályi rendelkezéseket*” kell a Korm. rendelet1. vonatkozó alcímében foglalt eltérő rendelkezések figyelembevételével alkalmazni.

A Korm. rendelet1. 2. § (1) bekezdésében a jogalkotó úgy rendelkezett, hogy ha a jogi személy döntéshozó szerve (ideértve az egyszemélyes jogi személy tagját is) nem akadályozott a döntéshozatalban, úgy a Korm. rendelet1. vonatkozó rendelkezéseit nem kell alkalmazni.³

A Korm. rendelet1. fenti rendelkezésével kezdetben magam is egyetértettem. A jogalkotó célja nyilvánvalóan a döntéshozatalban akadályozott szerv működésének biztosítása, segítése volt. Figyelemmel azonban a veszélyhelyzet időbeli elhúzóására, az élet- és működési feltételekben bekövetkezett lényeges és nagymértékű változásokra, valamint a Korm. rendelet1.-ben rögzített könnyebbségek több is indokoltnak tekinthető voltára, utólag már úgy látom, hogy a Korm. rendelet1. alkalmazhatóságának szűkítése a nem akadályoztatott döntéshozó szervek működését érdemben hátrányosabb helyzetbe hoz(hat)ta, a „*normál*” jogszabályi rendelkezések alkalmazása sokszor nehézségnek tűnik. Ezzel szembeni ellenérv, hogy a könnyítő rendelkezések jelentős része az elmúlt két évben a jogi személyek létesítő okiratába – amennyiben azt a tagok (részvényesek) indokoltnak tartották – beépíthetők voltak.

¹ A jelen tanulmányban a továbbiakban: Korm. rendelet1.

² Korm. rendelet1. 37., 38. és 39. §-ok.

³ E kizáró rendelkezésre figyelemmel felesleges a Korm. rendelet1. 3. § (1) bekezdésében rögzített azon megfogalmazás, miszerint „*A 2. §-ban foglalt kivétellel...*”. Ezt a fordulatot a Korm. rendelet1. többi szakaszánál már nem is alkalmazza a jogalkotó.

1.2. A döntéshozó szerv ülése

A Korm. rendelet 1. 3. § (1) bekezdése kimondta, hogy a döntéshozó szerv akadályoztatása esetén (fontos kiemelni, hogy csak ekkor)⁴ nem tartható meg a szerv ülése oly módon, hogy az a tag személyes részvételét igényelje. Ez a szabály (helyesen) a Korm. rendelet 1. hatálybalépésekor már összehívott ülések vonatkozásában is irányadó volt.

A döntéshozó szerv ülése a tag elektronikus hírközlő eszköz igénybevételével történő részvételével akkor is megtartható volt, ha a jogi személy létesítő okirata ennek lehetőségéről és feltételeiről nem, vagy eltérően rendelkezett. Ha pedig a jogi személyre vonatkozó törvényi előírás az ülés tartása nélküli döntéshozatalt nem zárta ki, a döntéshozatalra – az ügyvezetés kezdeményezésére – ülés tartása nélkül is sor kerülhetett.

Ezen rendelkezések vonatkozásában különbséget kell azonban tenni aközött, hogy

- i) egy létesítő okirat az adott kérdésben nem tartalmaz rendelkezést, illetve rendelkezései a Korm. rendelet 1-ben foglaltaktól eltérnek, valamint aközött, ha
- ii) az adott lehetőséget a létesítő okirat kifejezetten tiltja, kizárja.

A jogalkotó különbséget tett a jogi személyekre vonatkozó szabályozásban az alapján, hogy az adott jogi személy

- iii) legfeljebb 5,
- iv) 5 főt meghaladó, de 10 főt meg nem haladó, illetve
- v) 10 főt meghaladó taglétszámú-e.

A különbségtétel abban állt, hogy taglétszámtól függött, elektronikus hírközlő eszközök használatával, illetve ülés tartása nélkül lebonyolított döntéshozatalt kellett-e kezdeményezni, és ha igen, akkor azt kinek kellett megtennie.

Az első esetben, vagyis ha a jogi személy tagjainak száma legfeljebb öt fő, és a határozathozatal előre látható módon biztosítható volt, kezdeményezésre nem volt szükség, a döntéshozatalt úgy kellett lebonyolítani, hogy a döntéshozatalban valamennyi tag részt tudjon venni, azaz a részvétel lehetőségét szükséges volt biztosítani a tagok számára. A második esetben (öt főt meghaladó, de tíz főt meg nem haladó taglétszámú jogi személy esetén) a fentiek szerinti döntéshozatalt a szavazatok többségével rendelkező tagok kérhették, míg a harmadik esetben (a tíz főt meghaladó taglétszámú jogi személy esetén) a jogi személy ügyvezetése vagy az

⁴ Lásd a 2. § (1) bekezdésére vonatkozó részt és a kapcsolódó lábjegyzetet.

állam többségi befolyása alatt álló gazdasági társaságok esetén a tulajdonosi jog gyakorlója kezdeményezhette azt.⁵

A magam részéről a 10 főt meg nem haladó taglétszámú jogi személyek esetén nem látom indokoltnak, hogy a szavazatok többségével rendelkező tagok döntéshozatal-kezdeményezési lehetőségét a jogalkotó megvonta, ehelyett inkább a kezdeményezés lehetőségének bővítése lett volna indokolt.

A veszélyhelyzet idejére a jogalkotó a döntéshozó szerv ülésére, döntéshozatali eljárására – indokoltan – a nyilvánosságra vonatkozó követelményeket nem tartotta fenn, az elvi lehetőség azonban (nyilván a veszélyhelyzetben a gyülekezésre vonatkozó és mindenkor irányadó korlátozó rendelkezések figyelembevételével) megmaradt.⁶ Nem eredményezett ugyanakkor érdemi változást, hogy az egyszemélyes jogi személy tagja döntéseit írásban hozza meg, és az az ügyvezetéssel való közléssel hatályosul.⁷

A jogalkotó azon jogi személyek vonatkozásában, amelyek létesítő okirata nem, vagy a Korm. rendelet1.-ben foglaltaktól eltérő rendelkezéseket tartalmazott az elektronikus hírközlő eszközök használatával történő, illetve az ülés tartása nélküli döntéshozatalra könnyítő, illetve eltérő garanciákat biztosító szabályozást vezetett be.⁸

A Korm. rendelet1. helyesen fenntartotta a napirendekre vonatkozó részletes előzetes tájékoztatás kötelezettségét (amely jogintézmény a Ptk. 3:17. § (3) bekezdés szerinti alkalmazását én magam a veszélyhelyzettől függetlenül is szigorúan és szűken értelmezve követelném meg a joggyakorlat során), és előírta a határozat tervezetének tagokkal való előzetes közlési kötelezettségét. Ez utóbbit, azaz a határozattervezetek előzetes közlésének kötelezettségét én nem tartom szükségesnek, miként veszélyhelyzeten kívüli időszakban is ezt a jogalkotó csak írásbeli döntéshozatal esetén követeli meg. Egy, a tagok közötti diskurzusban kiforró határozat szövegtervezetének előzetes közlési kötelezettségét sem szerencsésnek, sem minden esetben kivitelezhetőnek nem tartom.

Elektronikus hírközlő eszköz útján való jelenlétre vonatkozóan az igénybe vehető elektronikus hírközlő eszközök és informatikai alkalmazások, valamint a tagok személyazonossága igazolásának (megállapíthatóságának) módját kellett meghatározni.

Ülés tartása nélküli döntéshozatal esetén a szavazatok megküldésére 8 nap helyett minimum 15 nap biztosítását írta elő a jogalkotó. A Korm. rendelet1. 4. § (1) bekezdés c) pont cc) alpontjában a Ptk. 3:20. § (3) bekezdésének alkalmazása a dön-

⁵ Korm. rendelet1. 3. § (3) bekezdés.

⁶ Korm. rendelet1. 3. § (4) bekezdés.

⁷ Korm. rendelet1. 3. § (5) bekezdés.

⁸ Korm. rendelet1. 4. § (1) bekezdés.

téshozó szerv ülésének elektronikus hírközlő eszköz útján való megtartására is kiterjedően kizárásra került, míg – szerintem feleslegesen – a Ptk. 3:20. § (2) és (4) bekezdésének alkalmazását a cb) alpont rögzítette.

A jogalkotó szintén rögzítette, hogy írásbeli szavazásnál a tag szavazata akkor érvényes, ha abból egyértelműen megállapítható a tag személye (amely a Ptk. 3:16. §-ra tekintettel értelemszerűen így van, a döntéshozó szerv bármely formájú működésében részt vevő személye mindenkor azonosítható kell legyen),⁹ megállapítható a szavazásra bocsátott határozattervezet megjelölése,¹⁰ azok sorszáma (ami több határozat esetében értelemszerű), és az arra leadott szavazat.¹¹ A tag írásbeli szavazatának közlésére a jogalkotó a Korm. rendelet 1. 7. §-ában meghatározott módot is biztosítja.

A tagokkal azonos módon kerülhetett sor a felügyelőbizottság tagjai és az állandó könyvvizsgáló tájékoztatására és a döntéshozó szerv ülésén való részvételükre.¹²

Nem eredményezett különösebb eltérést, hogy a jogi személy erre kijelölt vezető tisztségviselője vezette le a döntéshozó szerv ülését, és készítette el, majd írta alá az arra vonatkozó jegyzőkönyvet. Szintén a szokásos módon a jegyzőkönyv tartalmazta az ülés megtartásának körülményeit, azaz többek között az arra való utalást, hogy a döntéshozó szerv ülését elektronikus hírközlő eszköz használatával tartották meg.

A szabályozás szerint – helyesen – nem kellett jelenléti ívet felvenni, de számba kellett venni a részt vevő tagokat (rögzíteni kellett a részt vevő tagok adatait).¹³

Az ügyvezetés az adott helyzetben elvárható keretek között volt köteles a tagokat a döntéshozattal összefüggésben előzetesen, illetve a meghozott döntésekről utólagosan tájékoztatni. Ezt a kötelezettséget azonban a Korm. rendelet 1 – álláspontom szerint helytelenül – „a rendelkezésre álló elektronikus hírközlő eszköz vagy más személy azonosítást lehetővé tevő elektronikus eszköz segítségével” körre szűkítette le.¹⁴

Végül fontosban tartom kiemelni, hogy a döntéshozó szerv ülésének megtartására vonatkozó fenti szabályozás nem vonatkozott azokra a jogi személyekre,

⁹ Ahhoz nem férhet kétség, hogy a döntéshozó szerv működésében részt vevő tagok (képviselőik) személye, ahogyan a többi szerv tagjainak személye is, mindenkor megállapítható kell legyen. Ha a jogalkotó szerint ezt az evidenciát külön is rögzíteni szükséges (ártani biztosan nem árt), akkor érdemes lenne ezt a veszélyhelyzettől függetlenül, a Ptk. Harmadik Könyvének esetleges jövőbeni módosításakor megtenni.

¹⁰ Ezt a Ptk. 3:20. § (1) bekezdése is rögzíti.

¹¹ Ez az egyesület [Ptk. 3:75. § (2) bekezdés e) pont], a kft. [Ptk. 3:193. § (1) bekezdés], az rt. [Ptk. 3:278. § (1) bekezdés e) pont] és a szövetkezet [Ptk. 3:340. § (1) bekezdés] esetében egyébként is így van.

¹² Korm. rendelet 1. 4. § (2) bekezdés.

¹³ Korm. rendelet 1. 4. § (3) bekezdés.

¹⁴ Korm. rendelet 1. 4. § (4) bekezdés.

amelyeknek a létesítő okirata tiltotta, illetve kizárta az elektronikus hírközlő eszközök használatával történő vagy az ülés tartása nélküli döntéshozatalt. Álláspontom szerint ezen jogi személyek esetében a Korm. rendelet1. fenti rendelkezéseit nem lehet alkalmazni.

A Korm. rendelet1. alapján különbséget kellett tehát tenni aközött, ha egy jogi személy létesítő okirata

i) kifejezetten tiltotta, vagy kizárta, illetve ha

ii) nem vagy eltérő (de nem tiltó/kizáró) módon szabályozta

az elektronikus hírközlő eszközök használatával történő vagy az ülés tartása nélküli döntéshozatalt.

1.3. Az ügyvezetés döntéshozó szerv helyetti döntése

Ha a döntéshozó szerv a fenti kedvezmények és könnyítések ellenére elektronikus hírközlő eszköz használatával vagy ülés tartása nélkül sem tudott döntést hozni (annak feltételei nem álltak fenn), a számviteli törvény szerinti beszámoló elfogadásáról, az adózott eredmény felhasználásáról, valamint a jogi személy törvényes működésének fenntartásához, továbbá az észszerű és felelős gazdálkodás körében felmerülő halaszthatatlan kérdésekben az ügyvezetés volt jogosult határozni.¹⁵ Az ügyvezetés döntése a döntéshozó szerv határozatának minősült, és a határozatért az ügyvezetés a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség vonatkozó szabályai szerint felelt.¹⁶ A felelősség szabályozása vonatkozásában tehát nem volt eltérés a Ptk.-tól.

Ha a jogi személyre vonatkozó előírás a döntéshozó szerv határozatának vagy az üléssel összefüggő egyéb iratnak a közzétételéről vagy a nyilvántartó bírósághoz való benyújtásáról rendelkezett, akkor az ügyvezetés által meghozott döntéseket is ugyanúgy közzé kellett tenni, illetve a nyilvántartó bírósághoz be kellett nyújtani.¹⁷

Az ügyvezetés döntésének azonban – hasonlóan az előtársasági létszakaszhoz [Ptk. 3:101. § (2) bekezdés], illetve a tagkizárás esetéhez [Ptk. 3:108. § (5) bekezdés] – voltak bizonyos korlátai, azaz a jogi személy alapvető státusát az ügyvezetés (helyesen) nem változtathatta meg. Ilyen korlátozás volt például, hogy az ügyvezetés főszabály szerint a létesítő okiratot nem módosíthatta, jogutód nélküli megszűnésről, átalakulásról (ideértve az egyesülést és a szétválást is), kft. és rt. esetén

¹⁵ Korm. rendelet1. 5. § (1) bekezdés.

¹⁶ Korm. rendelet1. 5. § (6) bekezdés.

¹⁷ Korm. rendelet1. 5. § (8) bekezdés.

a jegyzett tőke leszállításáról nem, míg pótbefizetésről és egyéb tőkepótlásról csak korlátok között dönthetett.

A számviteli törvény szerinti beszámoló könyvvizsgálatára és felügyelőbizottsági előzetes véleményezésre vonatkozó szabályok attól függetlenül nem változtak, ha a beszámolóról az ügyvezetés határozott.¹⁸ Amennyiben ezek a korlátozások akadályoznák a kft./rt. esetében a taggyűlés/közgyűlés kötelező összehívására (Ptk. 3:189. §, Ptk. 3:270. §), a törzstőke/alaptőke kötelező leszállítására [Ptk. 3:202. § (1) bekezdés, 3:311. §], illetve a kötelező átalakulásra (egyesülésre, szétválásra) vagy kötelező megszűnésre [Ptk. 3:205. § (2) bekezdés, Ptk. 3:314. § (2) bekezdés] vonatkozó szabályok érvényesülését, döntések meghozatalát, úgy a társaság a veszélyhelyzet megszűnését követő 90 napon belül a szükséges intézkedéseket rendkívüli taggyűlésen/közgyűlésen volt köteles meghozni.¹⁹

Az állam többségi befolyása alatt álló gazdasági társaságok esetében az ügyvezetésnek a döntések meghozatalához előzetes felhatalmazást kellett kapnia.²⁰

Helyesen érzékelt a jogalkotó, hogy nem megengedhető az ügyvezetés fenti eljárása, ha az ellen a többségi befolyással (50 százalék + 1 szavazat), illetve minősített többségi befolyással (75 százalékot elérő mértékű szavazat) rendelkező tag tiltakozott.²¹

A Korm. rendelet1. meghozatalakor nyilván indokolt volt, a tulajdonosok érdekét és a jogbiztonságot szolgálta az a rendelkezés, miszerint az ügyvezetés döntését a veszélyhelyzet megszűnését követő legfeljebb 90 napon belül a döntéshozó szervnek napirendjére kell tűznie, azt a döntéshozó szerv megváltoztathatja vagy hatályon kívül helyezheti, ezen aktusa azonban nem érinti a határozathozatalt megelőzően keletkezett jogokat és kötelezettségeket.²² Figyelemmel azonban arra, hogy a veszélyhelyzet hozzávetőleg két éve fennáll(t), ezen rendelkezés gyakorlati alkalmazásával/alkalmazhatóságával kapcsolatosan kétségek mutatkoznak. Nyilván hasonló gyakorlati kétségek indokolták a Ptk. 3:36. § (1) bekezdésében rögzített azon rendelkezést, miszerint a jogi személyek tagjai, alapítói, szervei által meghozott határozatok hatályon kívül helyezése iránt azok meghozatalától számított egy éves jogvesztő határidő elteltével nem indítható per.

¹⁸ Korm. rendelet1. 5. § (5) bekezdés.

¹⁹ Korm. rendelet1. 7. § (2) és (3) bekezdések.

²⁰ Korm. rendelet1. 5. § (3) bekezdés.

²¹ Korm. rendelet1. 5. § (4) bekezdés.

²² Korm. rendelet1. 5. § (7) bekezdés.

1.4. Egyéb testületi szervek üléseinek megtartása és döntéshozatala

A jogi személy döntéshozó szervén kívüli testületi szervek (azaz az ügyvezető testület, a felügyelőbizottság, az auditbizottság és más testületi szervek, a továbbiakban: testület) az üléseiket személyazonosítást lehetővé tevő elektronikus (hírközlő) eszköz útján, illetve igénybevételevel is megtarthatják, vagy írásbeli egyeztetést folytathatnak, és döntéseiket írásban is meghozhatják. Elfogadott eljárásrend hiányában vagy a Korm. rendelet1.-től eltérő eljárásrend esetében az ülésezés és a döntéshozatal szabályait a testület elnöke, akadályoztatása esetén helyettese, ennek hiányában az elnök által kijelölt, mindezek hiányában pedig az ügyvezetés által felkért tag határozza meg, és közli az érintettekkel. Fontos rendelkezése a Korm. rendelet1.-nek annak kimondása, hogy az írásbeli egyeztetés és döntéshozatal elektronikus üzenetváltással, vagyis e-mail útján is történhet.²³

A magam részéről ebben az esetben is evidenciának tekintem, hogy a testület tevékenységében részt vevők személyének azonosítását, azonosíthatóságát mindenkor biztosítani szükséges, vagyis az írásbeli döntéshozatal során is, és nem csak elektronikus (hírközlő) eszköz igénybevétele esetén. Ezzel kapcsolatosan – ahogyan a döntéshozó szervek esetében is – egy generális szabály megfogalmazása lett volna célszerű a személyazonosítás biztosítására történő utalás(ok) helyett. Egy ilyen általános rendelkezés beiktatását – ha az a jogalkotó álláspontja szerint nem tekinthető evidenciának – a Ptk. Harmadik Könyvének esetleges jövőbeli módosítása során is célszerű lenne megtenni.

A jogalkotó gyakorlatiasságát dicséri, hogy a Korm. rendelet1. a határozatképességre vonatkozó szabályokat a döntésképes tagok száma alapján írta elő meghatározni, azaz figyelembe vette a testületek tagjainak létszámában bekövetkező csökkenést és a humánjárvánnyal összefüggő akadályoztatást is. A döntéseket azonban ebben az esetben is szótöbbséggel kell meghozni, annak meghozatalára ugyanakkor akár egy személy is jogosult.²⁴

Az állam többségi befolyása alatt álló gazdasági társaságoknál a testületi tag humánjárvány miatti akadályoztatása esetében az állam képviselői útján helyettesítő tagot jogosultak jelölni, aki az akadályoztatás, illetve a veszélyhelyzet megszűnéséig jogosult a kieső tagot helyettesíteni.²⁵ A magam részéről hasonló szabály alkalmazását indokoltnak tartottam volna többségi, de legalább minősített többséget biztosító befolyással rendelkező tagok esetében is. A testületi tagok létszámának csökkenése, az akadályoztatás és a helyettesíthetőség kérdései mellett a Ptk.-

²³ Korm. rendelet1. 6. § (1) bekezdés.

²⁴ Korm. rendelet1. 6. § (2) bekezdés.

²⁵ Korm. rendelet1. 6. § (3) bekezdés.

nak a jogi személyek felügyelőbizottsági tagjai vonatkozásában végrehajtott módosításai kapcsán is felvehetők (lásd. 5.1.4. pont).

1.5. Speciális rendelkezések a megbíztatás megszűnése esetére vonatkozóan

A Ptk. 3:25. § (4) bekezdés mintájára, illetve annak bővítéseként a jogalkotó úgy rendelkezett, hogy a vezető tisztségviselő, a testületi tag, valamint az állandó könyvvizsgáló megbíztatásának veszélyhelyzet ideje alatti megszűnése esetén (értelemszerűen ide nem értve a visszahívást, a halált / jogutód nélküli megszűnést, a cselekvőképesség érintett körben történő korlátozódását és a kizáró okok bekövetkeztét) a megbíztatás a megszűnést követő 90. napig fennmarad, és az érintett ezen időtartamban feladatát köteles ellátni. Az ügyvezetés döntési jogosultsága az állandó könyvvizsgáló megbíztatásának lejártá esetén szükséges intézkedések meghozatalára szintén kiterjed.²⁶

Ezen rendelkezés megfelelően bővítette ki a Ptk. 3:25. § (4) bekezdésével érintett ügyvezetési és felügyelőbizottsági kört, és hosszabbította meg az egyébként irányadó 60 napot további 30 nappal. Az egyedül vitatható rendelkezés az érintetti kör állandó könyvvizsgálóra való kiterjesztése, aki nem tartozik a jogi személy szervei közé, így a jogalkotó külső kötelmi jogi viszonyokba is beavatkozott.

1.6. Az írásbeli jognyilatkozatokra vonatkozó rendelkezések

Nyilvánvalóan könnyítésnek szánta a jogalkotó annak lehetővé tételét, hogy a jogi személy szervei az írásbeli jognyilatkozatokat – ideértve a döntéshozó szerv működésével összefüggő okiratokat is – minősített vagy minősített tanúsítványon alapuló fokozott biztonsági elektronikus aláírással vagy elektronikus bélyegzővel, ennek hiányában azonosításra visszavezetett dokumentumhitelesítés-szolgáltatással való hitelesítéssel aláírva (a továbbiakban együtt: minősített írásbeliségi forma) a tag elektronikus levelezési (e-mail) címére is megküldheti.²⁷

Ezzel kapcsolatban fontos kiemelni, hogy a tagok jognyilatkozatai tekintetében lényegében az írásbelivel egyenértékűnek minősíti a Korm. rendelet1. az e-mail-üzenetet is azzal, hogy a jogi személy tagtól minősített írásbeliség formát követel meg, míg a természetes személy tagok esetében csak az azonosíthatósághoz szük-

²⁶ Korm. rendelet1. 6. § (4) bekezdés.

²⁷ Korm. rendelet1. 7. § (1) bekezdés.

séges adatokhoz ragaszkodik.²⁸ A jogalkotó ugyanakkor nem vette figyelembe, hogy a Ptk. Harmadik Könyvének diszpozitivitásra vonatkozó 3:4. § (2) bekezdésbe foglalt szabályai alapján a jogi személy tagjai/alapítói az egymás közötti és a jogi személyhez fűződő viszonyuk, valamint a jogi személy szervezetének és működésének szabályozása során – amennyiben az eltérést a Ptk. nem tiltja, az eltérés a jogi személy hitelezőinek, munkavállalóinak vagy a tagok kisebbségének jogait nyilvánvalóan nem sérti, továbbá a jogi személyek törvényes működése feletti felügyelet érvényesülését sem akadályozza – a létesítő okiratban eltérhetnek a Ptk.-nak a jogi személyekre vonatkozó szabályaitól. Márpedig sok jogi személy – leginkább a gazdasági társaságok – éltek a diszpozitivitás lehetőségével, és a tagok egymás közötti, valamint a jogi személyhez fűződő kommunikációjuk, továbbá a jogi személy szervezetének és működésének szabályozása során a minősített írásbeliségi formánál „enyhébb” formai követelményeket írtak elő. Ilyen szabályozás a gyakorlatban pl. az egyszerű e-mail-váltás írásbelinek történő elfogadása abban az esetben, ha az e-mail-üzenet kézhezvételét a címzett visszaigazolta, vagy az e-mail-üzenetet megválaszolták. A Korm. rendelet1. szabályozása ebben a létesítő okirati körben sajnálatosan nem könnyebbséghez, hanem sok esetben korlátozáshoz vezetett.

Az e körben érintett jogkérdések vonatkozásában hivatkoznék BARTA JUDIT tanulmányára,²⁹ amelyben a szerző többek között a fenti szabályozást is részletesen elemzi.

Azt is ki kell emelni, hogy a jogi személyek esetében sem magától értetődő (a veszélyhelyzet kihirdetésekor különösen nem volt az), hogy a minősített írásbeli forma követelményét teljesíteni tudják. Jogi személyek esetében a cégkapu megléte kötelező,³⁰ természetes személyek körében pedig az ügyfélkapu alkalmazása egyre inkább bevett.

Nemcsak a társasági jogban, hanem a polgári jog más területein is könnyebbséget és esetlegesen megoldást hoz(hat)na, ha a minősített írásbeli formát biztosítani képes cégkapu- és ügyfélkapurendszert nem kizárólag a hatóságokkal és hivatalokkal való kommunikációra és kapcsolattartásra lehetne használni, hanem lenne mód ezeken keresztül a természetes és jogi személyek egymás közötti minősített írásbeli formának megfelelő kommunikációjára, a felek jognyilatkozatainak ezen – többé-kevésbé már ismert és elterjedt – rendszereken keresztül történő megtételére, mert ezek a már meglévő és a könnyen hozzáférhető rendszerek biztosítják a megfelelő autentikációt.

²⁸ Korm. rendelet1. 7. § (2) bekezdés.

²⁹ BARTA JUDIT: Covid-19 és részvétel a gazdasági társaság legfőbb szervének döntésében. *Gazdaság és Jog*, 2021/11–12. szám, 7–15.

³⁰ Az elektronikus ügyintézés és a bizalmi szolgáltatások általános szabályairól szóló 2015. évi CCXXII. törvény 9. § (1) bekezdés aa) pontja.

1.7. A Korm. rendelet1. további rendelkezései

Indokolt előírása a Korm. rendelet1.-nek annak kimondása, hogy a jogi személy döntéshozó szerve, illetve ügyvezetése határozatainak bírósági felülvizsgálata során az érintett határozat bírósági hatályon kívül helyezésére nem kerülhet sor, ha a határozat bár a jogi személy létesítő okiratába ütközik, a veszélyhelyzetben alkalmazandó jogszabályi rendelkezéseknek megfelel.³¹

2020. május hó 26. napjától hatályos az az első ránézésre túlzóan korlátozóan tűnő rendelkezés, miszerint, ha a számviteli törvény szerinti beszámoló készítésére kötelezett jogi személy létesítő okirata a beszámoló elfogadásához legalább háromnegyedes többséget ír elő, és a döntéshozó szerv a beszámoló elfogadásában nem akadályozott, úgy a döntéshozó szerv a 2019. üzleti év beszámolójáról szóló döntés meghozataláig³² minden egyéb ügyben kizárólag valamennyi tag egyhangú határozatával hozhat döntést. Az ezen szabályozásba ütköző határozat érvénytelen, és annak alapján adatváltozást sem lehet nyilvántartásba venni.³³ Ezen rendelkezések nyilván azt a célt szolgálták, hogy a döntéshozó szerv akadályoztatás hiányában az eredménybeszámolóról mindenképp és mielőbb hozzon döntést. Mivel ez a rendelkezés csak a Korm. rendelet1. időbeli hatálya alatt volt releváns, az 502/2020. (XI.16.) Korm. rendeletben már nem is szerepelt.

A Korm. rendelet1. a nyilvánosan működő részvénytársaságok vonatkozásában a többi jogi személyre vonatkozó és a Ptk.-tól is eltérő további szabályokat írt elő.³⁴

Jelentős könnyebbséget jelentett a jogalkalmazásban, hogy a Korm. rendelet1. eltérő előírásait az annak hatálybalépését megelőzően, de a veszélyhelyzet kihirdetését követően lejáró határidők vonatkozásában is alkalmazni kellett.

A jogalkotó a Korm. rendelet1. hatálya alá vonta azon személyek mandátumának rendezését is, akik megbízatása / kinevezése / választott tisztsége a veszélyhelyzet kihirdetését követően, de a Korm. rendelet1. hatálybalépését megelőzően szűnt meg, és a Kormányrendelet hatálybalépéséig ezen személyt vagy helyette mást nem bíztak meg / neveztek ki / választottak meg.³⁵

³¹ Korm. rendelet1. 8. § (1) bekezdés.

³² Utóbb a 2020. évi LVIII. törvény (Vmtv.) 112. § (1) bekezdésében már alkalmazott egy 2020. szeptember 30-i véghatáridőt.

³³ Korm. rendelet1. 8/A. §.

³⁴ Korm. rendelet1. 9. §.

³⁵ Korm. rendelet1. 39. § (3) bekezdés.

2. A veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő átmeneti szabályokról és a járványügyi készülségről szóló 2020. évi LVIII. törvény

2020. június 17. napján jelent meg a Magyar Közlönyben a veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő átmeneti szabályokról és a járványügyi készülségről szóló 2020. évi LVIII. törvény (a továbbiakban: Vmtv.), amely – egyes rendelkezéseire vonatkozó kivételektől eltekintve – a veszélyhelyzet megszűnésekor lépett hatályba.³⁶ A Vmtv. 51. alcíme tartalmazta a jogi személyekre vonatkozó átmeneti szabályokat, azzal, hogy a jogi személyekre (és nem jogi személy szervezetekre, a továbbiakban együtt: jogi személyek) a Ptk. rendelkezéseit, illetve a jogi személyekre vonatkozó jogszabályi rendelkezéseket 2020. december 31. napjáig az ebben foglalt eltérésekkel kellett alkalmazni.

A Vmtv. szerint a jogi személy döntéshozó szervének ülése a tag elektronikus hírközlő eszköz igénybevitelével történő részvételével is megtartható, vagy határozathozatalára (kivéve, ha azt törvényi előírás zárja ki) az ügyvezetés kezdeményezésére ülés tartása nélkül is sor kerülhet. A fentiekre akkor is lehetőség volt, ha a jogi személy létesítő okirata ezen lehetőségekről és annak feltételeiről nem rendelkezett. Némileg szokatlanul a törvény példálózó jelleggel úgy fogalmazott, hogy ennek különösen abban az esetben van helye, ha a döntéshozó szervének létszáma meghaladja a járványügyi korlátozások által megengedett számot, ülése az érintett létszám miatt az ülés tervezett megtartása idején hatályos járványügyi korlátozások miatt előreláthatóan nem tartható meg a tagok teljes létszámában való személyes megjelenése mellett.

Ebből a szövegezésből azonban értelmezésben az következett, hogy ezzel a lehetőséggel azon jogi személyek nem élhettek, amelyek létesítő okirata eltérően rendelkezett, vagy az elektronikus hírközlő eszköz igénybevitelét tiltotta, illetve az írásbeli szavazást kifejezetten kizárta.

A Vmtv. kizárta az ülés tartása nélküli határozathozatalt abban az esetben, ha a jogszabály a döntéshozó szerv ülésének nyilvánosságát írja elő, ezzel pedig a Korm. rendelet1.-től eltérő szabályozást állapított meg. A Korm. rendelet1.-től eltérően, a Vmtv. a jogi személy tagjainak számára tekintettel eltérő szabályokat nem állapított meg.

Azonos szabályozást tartalmazott a Vmtv.³⁷ a Korm. rendelet1.-gyel³⁸ összevetve arra nézve, ha a jogi személy létesítő okirata az elektronikus hírközlő eszközök

³⁶ Vmtv. 408. §.

³⁷ Vmtv. 107. § (1) bekezdés.

³⁸ Korm. rendelet1. 4. §.

használatának, illetve az ülés tartása nélküli döntéshozatalnak a szabályairól nem rendelkezik.

Eltérést mutatott azonban a Vmtv. szabályozás a Korm. rendelet1.-hez képest abban, hogy

- i) a Vmtv. rendelkezései akkor is alkalmazandóak voltak, ha a létesítő okirat a Korm. rendelet1.-ben foglaltaktól eltérően rendelkezett;
- ii) előírta, hogy az elektronikus hírközlő eszközöknek és informatikai alkalmazásoknak a tagok azonosítását és a tagok közötti kölcsönös és korlátozásmentes kommunikációját biztosítani kell;
- iii) a szavazatok megküldésére 15 nap helyett 8 napot írt elő;
- iv) nem tartalmazta, hogy a tag a döntéshozó szerv ülésének összehívását vagy az elektronikus hírközlő eszköz útján való megtartását nem kezdeményezheti, és
- v) úgy rendelkezett, hogy jelenléti ívet akkor nem kell készíteni, ha az ülésen valamennyi tag elektronikus hírközlő eszköz igénybevételével vesz részt.

A Vmtv. a Korm. rendelet1.-gyel egyezően úgy rendelkezett, hogy ha a veszélyhelyzet ideje alatt a jogi személy ügyvezetése a döntéshozó szerv hatáskörébe tartozó ügyben határozott, döntést a veszélyhelyzet megszűnését követő legfeljebb 90. napra összehívandó rendkívüli döntéshozó szervi ülés napirendjére kell tűzni. Az ügyvezetés a Ptk. általános szabályai szerint felel a jogi személlyel szemben az általa meghozott döntéseiért, de ha a döntéshozó szervi határozat az ügyvezetés döntését megváltoztatja, vagy azt hatályon kívül helyezi, ez nem érintette a korábban keletkezett jogokat és kötelezettségeket.

Ha a veszélyhelyzet ideje alatt a vezető tisztségviselő vagy az állandó könyvvizsgáló megbízatása megszűnt, mandátumuk meghosszabbításáról vagy új személy megbízásáról a jogi személy nem határozott, a veszélyhelyzet megszűnését követő legfeljebb 90 napon belül a döntéshozó szervnek a mandátumok státusát rendeznie kellett. Ugyanígy a veszélyhelyzet megszűnését követő 90 napon belül a döntéshozó szervnek napirendjére kell tűznie és meg kell hoznia azokat az intézkedéseket, amelyeket a Ptk. a taggyűlés/közgyűlés kötelező összehívása és a jegyzett tőke kötelező leszállítása esetére³⁹ előír. A Vmtv. tehát a 111. §-a helyett a 108. §-ába emelte át a Korm. rendelet.1 8. § (2)–(3) bekezdéseit.

Ha a jogi személy vezető tisztségviselőjének, felügyelőbizottsági, auditbizottsági tagjának, más testületi szerve tagjának, állandó könyvvizsgálójának mandátuma a veszélyhelyzet ideje alatt szűnt meg (értelemszerűen ide nem értve a visszahívás,

³⁹ Ptk. 3:189. §, 3:202. § (1) bekezdés, 3:205. § (2) bekezdés, illetve 3:270. §, 3:311. §, 3:314. § (2) bekezdés.

halál, jogutód nélküli megszűnés, továbbá a kizáró okok bekövetkeztét), és annak tárgyában intézkedés nem történt, a mandátum legfeljebb a veszélyhelyzet megszűnését követő 90. napig fennmarad.

Helyesnek tartom, hogy ha a fenti személyek mandátuma a veszélyhelyzet megszűnését követően szűnik meg, akkor a már összehívott döntéshozó szervi ülés napirendjétől függetlenül e körben határozat hozható, azzal azonban nem értek egyet, hogy a döntés meghozatala nem volt kötelező, és az érintett személy megbízatása (a fenti és a felügyeleti jogkörben eljáró hatóság vagy bíróság határozatával történő megszűnés esetének kivételével) a döntéshozó szerv határozatában foglalt időpontig, de legfeljebb a veszélyhelyzet megszűnését követő 90. napig fennmaradt.⁴⁰

Helyes a Ptk. 3:17. §-ától való eltérés engedélyezése, ha azonban a döntéshozó szervnek lehetősége volt határozatot hozni, a megszünt mandátum fenntartását nem tartom indokoltnak.

Szintén nem látom indokát a különbségtételnek a szabályozásban, ha a mandátum a veszélyhelyzet megszűnését követő 60 napon belül szűnik meg⁴¹.

Ebben a körben tehát a Vmtv. érdemben eltért a Korm. rendelet 1. 6. § (4) bekezdésében foglalt, lényegesen egyszerűbb és egységesnek tekinthető szabályozásától.

A jogi személy testületei üléseit elektronikus hírközlő eszköz útján vagy más személyazonosítást lehetővé tevő elektronikus eszköz igénybevételel is megtarthatta, vagy írásbeli egyeztetést folytathatott, és a jogi személy irányításával kapcsolatos döntéseket írásban is meghozhatta. Az ülésezésre és a döntéshozatal szabályaira a veszélyhelyzetben alkalmazandó jogszabályi eljárásrend volt alkalmazható. Ha nem volt elfogadott eljárásrend, vagy az eltért a Vmtv.-ben foglaltaktól, az ülésezés és döntéshozatal szabályait a testület elnöke, annak helyettese vagy kijelölt, illetve az ügyvezetés által felkért tag határozta meg, és közölte az érintettekkel. Az írásbeli egyeztetés és döntéshozatal elektronikus üzenetváltással (e-mail) is történhetett.⁴² A Vmtv. tehát a döntéshozó szerven kívül lehetővé tette a többi testület számára az egyszerű e-mail-váltással történő egyeztetést és döntéshozatal is.

A Korm. rendelet 1.-től⁴³ eltérően a Vmtv. akkor tette csak lehetővé, hogy a jogi személy szervei az írásbeli jognyilatkozatokat minősített írásbeliségi formában a tag elektronikus levelezési címére is megküldjék, ha a jogi személy létesítő okirata ettől eltérően nem rendelkezett.⁴⁴ Szerintem helyesen korrigálta a Vmtv. a Korm. rendelet 1. azon szabályozását, miszerint a tagok a jogi személlyel kapcsolatos jog-

⁴⁰ Vmtv. 109. § (2) bekezdés.

⁴¹ Vmtv. 109. § (3) bekezdés.

⁴² Vmtv. 109. § (4) bekezdés.

⁴³ Korm. rendelet 1. 7. § (1) bekezdés.

⁴⁴ Vmtv. 110. § (1) bekezdés.

nyilatkozataikat e-mailben is közölhetik a jogi személlyel, de a jogi személy tagnak saját nyilatkozatát minősített írásbeli formába csupán akkor kellett foglalnia, és a természetes személy tag a jognyilatkozata elektronikus aláírására csak akkor nem volt köteles, ha más a létesítő okiratból nem következett.⁴⁵ Ez azt jelentette tehát, hogy volt mód szigorúbb és megengedőbb szabályozásra is a létesítő okiratban.

A Vmtv. megismételte a Korm. rendelet1. azon helyes rendelkezését⁴⁶ is, miszerint a jogi személy döntéshozó szerve vagy ügyvezetése által hozott határozat bírósági felülvizsgálata során a határozat bírósági hatályon kívül helyezésére nem kerülhet sor, ha a határozat kizárólag a veszélyhelyzetben alkalmazandó jogszabály-rendeletek alkalmazása miatt ütközött a létesítő okiratba.

3. A veszélyhelyzet során a személy- és a vagyonegyesítő szervezetek működésére vonatkozó eltérő rendelkezések újbóli bevezetéséről szóló 502/2020. (XI. 16.) Korm. rendelet⁴⁷

A Kormány 2020. szeptember 16. napján, a koronavírus-világjárvány második hullámakor a személy- és vagyonegyesítő szervezetek működésére vonatkozóan ismételtelt eltérő rendelkezéseket vezetett be, pontosabban némi eltéréssel a 102/2020. (IV. 10.) Korm. rendelet rendelkezéseit vezette vissza a jogrendszerbe oly módon, hogy annak rendelkezéseit leginkább csak pontosította.

A Korm. rendelet2. a kihirdetését követő napon lépett hatályba azzal, hogy annak hatályát a koronavírus-világjárvány második hulláma elleni védekezésről szóló 2020. évi CIX. törvény hatálybalépéséig meghosszabbítja, de a rendelet 2021. február 8. napján hatályát veszti.

A jogalkotó azon jogi személyek vonatkozásában, amelyek létesítő okirata nem, vagy a Korm. rendelet2.-ben foglaltaktól eltérő rendelkezéseket tartalmazott, az elektronikus hírközlő eszközök használatával történő, illetve az ülés tartása nélküli döntéshozatalra könnyítő, illetve eltérő garanciákat biztosító szabályozást fenntartotta. Az elektronikus hírközlő eszköz útján való jelenlétre vonatkozóan az igénybe vehető elektronikus hírközlő eszközök és informatikai alkalmazások vonatkozásában a Korm. rendelet2. rögzítette, hogy azoknak a tagok azonosítását és a tagok közötti kölcsönös és korlátozásmentes kommunikációt biztosítaniuk kell.⁴⁸ Fenntartom, hogy a fentiek rögzítését a különböző elszórt szabályoknál történő

⁴⁵ Vmtv. 110. § (2) bekezdés.

⁴⁶ Korm. rendelet1. 8. § (1) bekezdés.

⁴⁷ A jelen tanulmányban a továbbiakban: Korm. rendelet2.

⁴⁸ Korm. rendelet2. 4. § (1) bekezdés ba) pont.

esetleges és eshetőleges elhelyezés helyett generálszabályban kellene rögzíteni, és azt technológiásemlegesen be kellene vezetni a Ptk. Harmadik Könyvének rendelkezéseibe is.

A Korm. rendelet2. (helyesen) fenntartotta, hogy az ügyvezetés az adott helyzetben elvárható keretek között köteles a tagokat a döntéshozattal összefüggésben előzetesen, illetve a meghozott döntésekről utólagosan tájékoztatni, és korrigálva a kodifikációs hibát a „*rendelkezésre álló elektronikus hírközlő eszköz vagy más személy azonosítást lehetővé tevő elektronikus eszköz segítségével*” megfogalmazást csak példaként említi.⁴⁹

Ugyanígy járt el a Korm. rendelet1. 5. § (8) bekezdésének korrekciójánál is, amikor az ügyvezetés tagok részére nyújtandó tájékoztatási kötelezettségénél a rendelkezésre álló eszközök körében lévő, fentiek szerinti korlátozó szövegezt feloldotta.

A jogalkotó pontosította a Korm. rendelet1. 5. § (1) bekezdésének szövegezését is, amikor a rendelkezést oly módon fogalmazta át, hogy ha a döntéshozó szerv a fenti kedvezmények és könnyítések ellenére elektronikus hírközlő eszköz használatával vagy ülés tartása nélkül sem tud döntést hozni (annak feltételei nem állnak fenn), a jogi személy törvényes működésének fenntartásához, továbbá az észszerű és felelős gazdálkodás körében felmerülő halaszthatatlan kérdésekben az ügyvezetés jogosult határozni, ideértve a számviteli törvény szerinti beszámoló elfogadásáról és az adózott eredmény felhasználásáról szóló döntések meghozatalát is.⁵⁰

A jogi személy döntéshozó szervén kívüli testületi szervek, azaz a testületek ülései és döntései kapcsán rögzítették, hogy az ülésezés és a döntéshozatal szabályaira a Korm. rendelet1. vagy a Vmtv. rendelkezéseinek alkalmazásával meghatározott korábbi eljárásrend a Korm. rendelet2. hatálya alatt is alkalmazható.⁵¹

A minősített írásbeliségi forma megkövetelése kapcsán a Korm. rendelet2. feloldotta azt a problémát, hogy a jogi személy létesítő okirata a Kormányrendeletben megkövetelt minősített írásbeliségi formánál enyhébb formai követelményeket is előírhatott. Nem túl szerencsés szóhasználattal, de tartalmában helyesen úgy rendelkezett, hogy a minősített írásbeliségi forma akkor szükséges, ha a jogi személy létesítő okiratából „*más nem következik*”.⁵²

⁴⁹ Korm. rendelet2. 4. § (4) bekezdés.

⁵⁰ Korm. rendelet2. 5. § (1) bekezdés.

⁵¹ Korm. rendelet2. 6. § (1) bekezdés.

⁵² Korm. rendelet2. 7. §.

4. A veszélyhelyzettel összefüggő átmeneti szabályokról szóló 2021. évi XCIX. törvény

2021. június 28. napján hirdették ki a veszélyhelyzettel összefüggő átmeneti szabályokról szóló 2021. évi XCIX. törvényt (a továbbiakban: Vmtv2.), amely a közlöny-állapotú szöveg szerint a 27/2021. (I. 29.) Korm. rendelet szerinti veszélyhelyzet megszűnéskor lépett volna hatályba. A törvény hatálybalépésének naptári napját a miniszterelnök annak ismertté válását követően a *Magyar Közlönyben* haladéktalanul közzétett egyedi határozatával állapítja/-otta meg. Ehelyett a Vmtv2.-t és annak jogi személyekre vonatkozó 10. alcímét a veszélyhelyzettel összefüggő átmeneti szabályokról szóló 2021. évi XCIX. törvény hatálybalépéséről szóló 2021. évi CXV. törvény 1. §-a 2021. december 1. napján léptette hatályba.

A Ptk. és egyéb jogszabályok jogi személyekre vonatkozó szabályait a Vmtv2. rendelkezéseiben foglalt eltérésekkel kellett alkalmazni.

A jogalkotó véghatáridőt adott a jogi személy ügyvezetése által a döntéshozó szerv hatáskörébe tartozó ügyekben 2021. június 1. napjáig meghozott döntések döntéshozó szerve napirendre tűzésére, amelyet 2021. október 15. napjában határozott meg. Ismételten rögzítették, hogy ha utólagosan a döntéshozó szerve határozat az ügyvezetés döntését megváltoztatja, vagy hatályon kívül helyezi, az nem érinti a megelőzően keletkezett jogokat és kötelezettségeket. Szintén rögzítették, hogy az ügyvezetés a Ptk. 3:24. §-a szerint felel a jogi személlyel szemben az általa meghozott korábbi döntésekért.

A fenti véghatáridőig a döntéshozó szerv napirendjére kellett tűzni a vezető tisztségviselő, testületi tag, továbbá az állandó könyvvizsgáló veszélyhelyzet ideje alatt 2021. június 1. napjáig megszűnt megbízatása miatti intézkedést, ha a megbízatás meghosszabbításáról vagy új személy megbízásáról a jogi személy még nem határozott. Szerintem szerencsésebb lett volna nem „*napirendre tűzéséről*”, hanem a „*szükséges döntéshozó szerve határozat meghozataláról*” rendelkezni, mert a rendelkezés lényege a cél elérése. Szintén nem tartom szerencsésnek a *megbízatás/megbízás* kifejezések használatát, amikor a jogviszony lehet munkajogi jellegű is, de tényszerű, hogy a Ptk. a jogi személyek általános szabályozásánál és a gazdasági társaságok esetében is ezt a szóhasználatot alkalmazza a mandátum kifejezés helyett.

Ugyanígy 2021. október 15. napjáig összehívandó rendkívüli döntéshozó ülés napirendjére kellett tűzni azokat a határozatokat, amelyeket a Ptk. a kft. taggyűlés/zrt. közgyűlés kötelező összehívása és a jegyzett tőke kötelező leszállítása esetére ír elő,⁵³ ha azok meghozatalára a veszélyhelyzet ideje alatt 2021. június 1. napjáig

⁵³ Ptk. 3:189. §, 3:202. § (1) bekezdés, 3:205. § (2) bekezdés, illetve Ptk. 3:270. §, 3:311. § és 3:314. § (2) bekezdés.

nem kerülhetett sor. A jogalkotó itt is a napirendre tűzésről és nem a határozatok meghozataláról rendelkezett, pedig a joghatást a határozatok meghozatala és nem az egyes tárgykörök napirendre tűzése váltja ki.

A Vmtv1.-gyel egyezően szabályozta a jogalkotó, ha a jogi személy vezető tisztviselőjének, felügyelőbizottsági, auditbizottsági, más testületi szerve tagjának, továbbá állandó könyvvizsgálójának megbízatása

- i) a veszélyhelyzet ideje alatt, de legkésőbb 2021. június 1. napjáig,
- ii) 2021. június 1. napja után, de még a döntéshozó szerve ülés előtt, továbbá
- iii) 2021. június 1. napja után, de legkésőbb 2021. augusztus 1. napján [de nem a Ptk. 3:25. § (1) bekezdés c), e), f) vagy g) pontja szerint] szűnt meg azzal, hogy a Vmtv2. a mandátumok fenntartásának véghatáridejeként 2021. október 15. napját határozta meg.⁵⁴

Nem kerültek be a Vmtv2.-be azok a szabályok, amelyek alapján a jogi személy testületeinek üléseit elektronikus hírközlő eszköz útján vagy más személyazonosítást lehetővé tevő elektronikus eszköz igénybevételével is meg lehet tartani, vagy írásbeli egyeztetést lehet folytatni, és a jogi személy irányításával kapcsolatos döntéseket írásban is meg lehet hozni.

Egyezően szabályozta viszont a két törvény, hogy a döntéshozó szerv vagy ügyvezetés által meghozott határozatok bírósági felülvizsgálata során nem kerülhet sor a döntések hatályon kívül helyezésére azok létesítő okiratba történő ütközése okán, ha az ütközés kizárólagos oka a veszélyhelyzetben alkalmazandó jogszabályok alkalmazása volt.⁵⁵

5. A Ptk. Harmadik Könyvének a jogi személyek általános szabályait és a gazdasági társaságok szabályozását érintő módosításai

A Polgári Törvénykönyv Harmadik Könyvét a 2021. évi XCV. törvény (a továbbiakban: Ptkm.) módosította, amelynek rendelkezései különböző időpontokban léptek hatályba. Jelen tanulmány nem foglalkozik a 2023. július hó 1. napján hatályba lépő rendelkezésekkel, de számba veszi a 2021. július 1. napján, valamint a 2022. január hó 1. napján hatályba lépett változásokat.

⁵⁴ Vmtv2. 16. §.

⁵⁵ Vmtv2. 17. §.

5.1. A jogi személyek általános szabályait, valamint a gazdasági társaságok közös szabályait érintő módosítások

5.1.1. A létesítő okirat semmisségére vonatkozó rendelkezés törlése

A Ptk. 3:1. § (4) bekezdése rögzítette, hogy a jogi személy törvényben meghatározott típusban, törvény által nem tiltott tevékenység folytatására és cél elérése érdekében alapítható és működtethető; az e rendelkezésbe ütköző létesítő okirat semmis. A Ptkm. ebből a bekezdésből törölte az arra történő utalást, hogy „*az e rendelkezésbe ütköző létesítő okirat semmis*”.⁵⁶

Ennek indokaként a jogalkotó azt a magyarázatot adta, hogy sem a Ptk. Harmadik Könyvének első három paragrafusával összefüggésben, sem a jogiszemély-típusok, sem a gazdasági formák fogalmát meghatározó rendelkezések esetében a szerződéses szabadság kérdése nem merülhet fel, ezek feltétlen érvényesülést kívánó normák.

A Ptkm.-hez fűzött miniszteri indokolás (a továbbiakban: Indokolás) tartalmával, miszerint a Ptk. Harmadik Könyvének első három paragrafusa olyan rendelkezéseket tartalmaz, amelyek vonatkozásában a diszpozitivitás nem érvényesülhet, természetesen magam is egyetértek. Az azonban nem tűnik ki világosan, hogy a módosítás ezt a célt miképpen kívánja megvalósítani.

Első ránézésre mindenképp meglepő, hogy a semmisségre történő utalást egyéb – az indokolásban helyesen szereplő magyarázó, illetve egyértelműsítő – normák bekerülése nélkül törölték a bekezdésből. Ez véleményem szerint sokkal inkább azt a látszatot kelti, miszerint a jövőben az érintett rendelkezéstől el lehetne térni.

Figyelemmel a Harmadik Könyv diszpozitivitásával kapcsolatos vitákra⁵⁷ és a jogszabály e körben – véleményem szerint több esetben sem jól sikerült – módosítására, célszerűbbnek tartanám annak generálszabályként történő rögzítését, hogy az egyes jogi személyeket, jogintézményeket, azok jellegét és alapvető ismérveit meghatározó rendelkezések definitív jellegű, illetve a jogintézmények lényegét meghatározó normák, amelyek értelemszerűen nem tartoznak a szerződéses sza-

⁵⁶ Ptkm. 47. § 1.

⁵⁷ Kizárólag példálózó jelleggel: VÉKÁS LAJOS: A diszpozitív szabályozás elve és az elv kérdőjelei a gyakorlatban. *Magyar Jog*, 2018/7–8. szám, 385–391.; SÁRKÖZY TAMÁS: A Ptk. jogi személy könyve esetleges felülvizsgálatáról. *Gazdaság és Jog*, 2016/7–8. szám, 3–10.; SÁRKÖZY TAMÁS: Még egyszer a Ptk. jogi személy könyve állítólagos diszpozitivitásáról. *Gazdaság és Jog*, 2015/11. szám, 8–14.; FERENCZY TAMÁS: Kógencia és diszpozitivitás a Ptk. társasági jogi szabályaiban. I–II. *Cég-hírnök*, 2015/4. szám, 13–14. és 2015/5. szám, 11–14.; JÓJÁRT ESZTER: Diszpozitivitás a régi és az új Polgári Törvénykönyvben. *Magyar Jog*, 2014/12. szám, 674–685.; SÁRKÖZY TAMÁS: A gazdasági jog és az új Polgári Törvénykönyv. *Gazdaság és Jog*, 2012/3. szám, 3–7.

badság körébe, így azoktól eltérni sem lehet.⁵⁸ Még jobban segítené a joggyakorlatot, ha a jogszabályi rendelkezéseket a jogalkotó egyértelműen jelölné, azonosíthatóvá tenné.

5.1.2. Az iratbetekintés korlátozása

A Ptkm. 46. § 2. pontja által a titoktartási és felvilágosítási kötelezettség körében eszközölt szövegpontosítás, „*az iratbetekintés biztosítására*” történő utalás [Ptk. 3:23. § (2) bekezdés] mindenképp indokolt és támogatandó.

Felvetném ugyanakkor a felvilágosítás és az iratokba való betekintés megtagadási körének bővítését a „*jogi személy érdekére*” történő konkrét utalással. A jelenlegi szabályozás alapján a vezető tisztségviselő megtagadhatja a felvilágosítás megadását és az iratokba való betekintés biztosítását, ha ez a jogi személy üzleti titkát sértené, ha a felvilágosítást kérő a jogát visszaélészerűen gyakorolja, vagy felhívás ellenére nem tesz titoktartási nyilatkozatot.

Sok esetben azonban az üzleti titkok megsértésére történő hivatkozás nem elégséges, vagy nem kellően pontos. A megtagadás igazi, plauzibilis és releváns indoka az, hogy a felvilágosítás megadása és/vagy az iratokba való betekintés engedélyezése a jogi személy érdekét sértené. Természetesen a szabályozást össze lehet kapcsolni a Ptk. 3:21. § (2) bekezdésével, hiszen a vezető tisztségviselő ügyvezetési tevékenységét mindig a jogi személy érdekének megfelelően köteles ellátni, de úgy gondolom, itt érdemes lenne ezt a hivatkozást külön is rögzíteni.

Az további megfontolást igényel, hogy a jogi személy érdekére történő utalás ennyiben véget érjen-e, vagy az a „*nagymértékű veszélyeztetésre*” terjedjen ki. Én az utóbbi megoldást támogatnám. Ez alapján a felvilágosítás megadását és/vagy az iratokba való betekintést akkor lehetne megtagadni, ha az a jogi személy érdekét nagymértékben veszélyeztetné.

⁵⁸ „Nagyon hiányzik viszont a Ptk. 3:4. § (3) bekezdéséből, hogy nem lehet eltérni az adott jogi személy lényegét, jogi rendeltetését meghatározó szabályoktól, hiszen sok esetben a Ptk.-ban nincs kifejezett fogalom meghatározó szabály, hanem több paragrafusból kell összeszedni az adott jogi személy típus jellemzőit.” – SÁRKÖZY TAMÁS: A Ptk. jogi személy könyve esetleges felülvizsgálatáról. *Gazdaság és Jog*, 2016/7–8. szám, 3–10.

5.1.3. Az összeférhetlenség és a vezető tisztségviselői megbízatás kapcsolata

A vezető tisztségviselői megbízatás megszűnése⁵⁹ köréből törölték az összeférhetlenségi ok bekövetkezéére történő utalást. [Ugyanezt a változtatást tartalmazza a kft. szabályozása körében a Ptk. 3:146. § e) pontjának módosítása is.]

Ennek indokaként azt hozza fel a jogalkotó, hogy az összeférhetlenségi okok és bekövetkezésük jogkövetkezményének meghatározása a *diszpozitivitás* hatálya alá tartozó kérdés, így a jogi személy létesítő okiratában az összeférhetlenségi okoktól és bekövetkeztük jogkövetkezményétől eltérhet. Az indokolás tartalmazza azt az érvt is, hogy az összeférhetlenségi ok bekövetkeztével a vezető tisztségviselő nem válik alkalmatlanná vagy érdemtelené az ügyvezetési feladatok ellátására, így indokolatlanul szigorú, ha az összeférhetlenségi ok a megbízatást megszünteti.

A gazdasági társaságok vezető tisztségviselőivel szemben összeférhetlenségi ok, ha a vezető tisztségviselő társasági részesedést, vezető tisztségviselői mandátumot szerez olyan gazdasági társaságban, amely főtevékenységként ugyanolyan gazdasági tevékenységet folytat, mint az a társaság, amelyben vezető tisztségviselő. Szintén az összeférhetlenség körébe tartozik, ha a vezető tisztségviselő új vezető tisztségviselői megbízatást fogad el, és arról 15 napon belül azokat a gazdasági társaságokat, ahol már vezető tisztségviselő, nem értesíti, valamint az is, ha a vezető tisztségviselő/hozzátartozója saját nevében vagy saját javára a gazdasági társaság fő tevékenysége körébe tartozó szerződést köt.

Saját magam e körben konzervatívabb jogfelfogása mellett úgy gondolom, hogy a Ptk. 3:115. §-ában meghatározott összeférhetlenségi okok bekövetkezése a vezető tisztségviselő személyét alkalmatlanná és (esetenként) érdemtelené (is) teszi az ügyvezetési teendők ellátására – erről azonban nyilván lehet vitatkozni. Ugyanakkor épp a diszpozitivitás teszi lehetővé azt, hogy egy létesítő okirat megengedje saját vezető tisztségviselőjének, hogy szerezzen részesedést, és/vagy vezető tisztségviselője legyen olyan gazdasági társaságnak, amely főtevékenységként azonos gazdasági tevékenységet folytat. Tipikusan ilyen helyzet az, amikor ugyanazon személy egy vállalatcsoporton belül lát el (pl. az anya- és a leányvállalatnál is) vezető tisztségviselői teendőket. A diszpozitivitás alapján szintén megengedhető, hogy

- i) a társaság ne kérje annak bejelentését, hogy vezető tisztségviselője máshol is mandátumot szerzett,
- ii) vagy hogy a vezető tisztségviselő/hozzátartozója saját nevében, saját javára a gazdasági társaság főtevékenysége körébe tartozó szerződést kössön.

⁵⁹ Ptk. 3:25. § (1) bekezdés g) pont.

Kérdés, hogy miért ne maradjon változatlan a főszabály, és miért ne legyen motivált a vezető tisztségviselő, hogy ezen szabályokat megtartsa. Szerintem az indokoláshoz képest éppen fordított a helyzet, amennyiben a főszabálytól a vezető tisztségviselő eltérő státusba kíván kerülni, vagy a tulajdonosok a menedzsmentet eltérő szabályozás alá kívánják helyezni, úgy ezen eltérést kell a létesítő okirat szabályozási körébe vonni.

A magam részéről tehát nem tartottam problematikusnak, hogy az összeférhetlenségi okok bekövetkezte a vezető tisztségviselő mandátumának megszűnését eredményezte, amely szabályozástól a létesítő okiratban eddig is el lehetett térni. [Ennél a paragrafusnál egyébként tökéletesen érzékelhető a diszpozitív szabályozás (amennyiben az, hiszen a jogszabálytól való eltérés lehetősége nem feltétlenül azonos a diszpozitivitással) alapproblematikája. Nehéz értelmezni a diszpozitív szabályozásra utaló jogalkotói indokolásban szereplő érvelést a vezető tisztségviselői megbízás megszűnésének többi eseténél, pl. a vezető tisztségviselő halálánál.]

5.1.4. Jogi személy mint a felügyelőbizottság tagja

Egyetértek azzal a Ptk. 3:26. § (2) bekezdését érintő módosítással, miszerint jogi személy is lehet a felügyelőbizottság tagja. Ez a szabályozás nyilván indokolt, amennyiben elfogadjuk, hogy vezető tisztségviselő szintén nem csak természetes személy lehet. Sőt, a magam részéről a felügyelőbizottság esetén sokkal inkább elfogadnám, hogy ne csak természetes személy tagjai legyenek a jogi személy tulajdonosi ellenőrzését ellátó testületnek.

Sok esetben az alapítók/tagok delegálnak tagot a felügyelőbizottságba, de legtöbbször nem az ellenőrzést ellátó személynek, hanem az őt delegáló tulajdonosnak van jelentősége. Ezért a módosított szabályozás – akárcsak a menedzsment esetében – azt jelenti, hogy a felügyelőbizottsági tag jogi személy jogosult meghatározni, kijelölni az őt képviselő természetes személyt, ami együtt jár azzal, hogy e képviselő személyében egyoldalúan változást is eszközölhet.⁶⁰

5.1.5. A jogi személy testületeinek határozathozatalára vonatkozó rendelkezések

A Ptk. 3:27. § (3) bekezdése rögzíti, hogy a felügyelőbizottság határozatait a jelenlévők szótöbbségével hozza. Törölték azonban azt a fordulatot, hogy a létesítő okirat ennél alacsonyabb határozathozatali arányt nem írhat elő. Hasonlóan járt el a

⁶⁰ Kérdés, hogy ehhez további, a jogi személyen belüli aktusok is szükségesek-e.

jogalkotó a jogi személy többi testülete vonatkozásában is [Ptk. 3:78. § (3) bekezdés, 3:282. § (4) bekezdés, 3:344. § (2) bekezdés].

Az indokolás szerint a rendelkezés bár „*értelemszerű*” szabályt rögzít, a gyakorlatban mégsem ezen tartalommal került kitöltésre, hanem azzal, hogy a jogi személy nem tudta a korábbi kógens magánjogi szabályozás mellett működőképes eljárásrendjét a továbbiakban fenntartani. Példaként hozza az indokolás a súlyozott szavazás rendszeresítését, amikor pl. az elnök szavazata dönt szavazategyenlőség esetén, vagy amikor valamely testületi tag többlet szavazati joggal rendelkezik. Az indokolás arra is hivatkozik, hogy a nyilvántartó bíróság eltérést tiltó klauzulába ütközőnek minősítette a fenti gyakorlatot. Az indokolás hivatkozik a Ptk. 3:19. § (3) bekezdésében foglaltakra is, miszerint ott a döntéshozó szerv határozata tekintetében a szótöbbség védelme továbbra is garanciális, védett elemként marad meg.

Bár a módosítás azon céljával a magam részéről mindenképpen egyetértek, hogy a jogi személy az egyes szerveinek (belső) működését szabadon határozhassa meg, a módosítást mégsem tartom helyesnek. Véleményem szerint az nem lehet kérdéses, hogy minden testületi szerv – csakúgy, mint a döntéshozó szerv – határozatait csak (szó- vagy más, minősített) többséggel hozhatja meg. Ugyanakkor az eltérést tiltó szabály törlése szerintem nagyobb bizonytalanságot eredményez, mintha az a Ptk.-ban maradt volna.

Szavazategyenlőség esetén az elnök szavazatával való többség megteremtése, illetve az, hogy egyes testületi tagoknak többlet szavazati joguk van, épp azt kívánja biztosítani, hogy az egyes határozatok meghozatalánál a szótöbbség, vagy klauzikálisan kógens szabályozás esetén az ennél magasabb arányú többség kialakulhasson. Saját gyakorlatomban nem találok ezzel ellentétes nyilvántartó bírósági döntéssel, de ha volt ilyen, az szerintem magasabb fokú bírósági felülvizsgálat próbáját nem állta volna ki.

Épp a döntéshozó szerv határozathozatalánál alkalmazott szabályozásra történő utalás mutatja meg, hogy az eltérés tiltására szükség van. Olyan létesítő okirati szabályozás, amely a jelenlévők szótöbbségénél alacsonyabb határozathozatali arányt enged meg, nem elképzelhető – az a józan ésszel szerintem ellentétes. A jogszabályi rendelkezés törlése sokkal inkább azt a látszatot kelti, mintha erre sor kerülhetne, nem pedig azt, hogy erre értelemszerűen nem kerülhet sor. Egy háromtagú felügyelőbizottság nem hozhat döntést oly módon, hogy arra két tagja nemmel, míg egy tagja igennel szavaz, hacsak az igen szavazat eltérő súlyozással, többlet szavazati joggal nem került figyelembevételre. Ekkor azonban a többség is másként alakul, az ugyanis ebben az esetben megvan. A kógens magánjogi szabályozás mellett kialakított létesítő okirati eljárásrend nyilvánvalóan csak arra irányulhatott, hogy a mindenkori többséget biztosítsa, ahogyan erre irányult a Ptk. szabályozása is. (Csak megjegyzem, hogy miután a Ptk. az eltérést tiltotta, ebben

a vonatkozásban annak szabályozása is kógensnek minősült, továbbá 2014. március 15. napja óta a korábbi kógens magánjogi szabályozás mellett működőképes eljárásrendjüket a jogi személyek bizonyára már átalakították.)

A módosításnak egyetlen értelmét látom, ami viszont ellentétes a módosítás jogalkotói indokolásával. Ez pedig az lenne, hogy így kialakítható olyan belső szabályozás, amelyben a testületek határozatainál a tartózkodó szavazatok a többség megállapításánál egyáltalán nem kerülnek figyelembevételre, nem minősülnek „leadott szavazatnak”. Így pl. egy igen és két tartózkodó szavazat mellett is hozható lenne testületi határozat. Ezt azonban a magam részéről nem tartanám sem szerencsésnek, sem kívánatosnak.

5.1.6. Az átalakulásról szóló közlemény közzététele

Helyesen módosították ugyanakkor a Ptk. 3:43. § (2) bekezdését, amely egyértelműsíti, hogy nem az átalakulási tervet kell közzétenni, hanem két alkalommal az átalakulásról szóló közleményt. A szöveg így összhangba került az egyes jogi személyek átalakulásáról, egyesüléséről, szétválásáról szóló 2013. évi CLXXVI. törvény rendelkezéseivel. A tőkeegyesítő társaságok határokön átnyúló egyesüléséről szóló 2007. évi CXL. törvény azonban változatlanul az egyesülési szerződés közös tervezetét rendelte közzétenni a *Cégközlöny*ben.

5.1.7. A pótbefizetés

Annak előrebocsátásával, hogy a diszpozitív szabályozás mellett álláspontom szerint erre már korábban is mód volt, egyetértek azzal a Ptk. 3:99/A. §-ába illesztett kiegészítéssel is, amely a pótbefizetés intézményét a gazdasági társaságok közös szabályozási körébe helyezte, annak rögzítésével, hogy e szabályozás a nyilvánosan működő részvénytársaságokra nem vonatkozik. A pótbefizetés szabályozását a módosítással egyidejűleg törölték a kft. szabályozási köréből (Ptk. 3:183. §).

Nem értek egyet azonban annak a szabályozásnak a megtartásával, mely szerint a létesítő okiratnak elégséges csak azon legmagasabb összeget rögzítenie, amelynek befizetésére a tag kötelezhető, továbbá a pótbefizetés elrendelhetőségének gyakoriságát, és megfelelő, ha a (minősített többséghez nem kötött) legfőbb szervi határozat rögzíti a pótbefizetés teljesítésének módját, ütemezését és határidejét. A pótbefizetés ezen utóbbi három eleme a tag/részvényes kötelezettségét és így tagsági/részvényesi jogosultságait is lényegesen meghatározza, ezért kisebbségvédel-

mi szempontból szerintem fontos lenne, hogy a teljesítés módját, ütemezését és határidejét is határozzák meg a létesítő okiratban, az ott rögzítettektől való eltérésre pedig csak az érintettek (kötelezett tagok) egyező akarata (egyhangú döntéshozatala) mellett legyen lehetőség.⁶¹

Szerintem jogbizonytalansághoz és a jogbiztonság sérelméhez vezet az a szabályozás, miszerint „*a legfőbb szerv eltérő határozata hiányában*” a veszteség pótlásához nem szükséges pótbefizetéseket a visszafizetés időpontjában a társasággal tagsági jogviszonyban álló tagok részére kell visszafizetni. A vállalatfelvásárlási tranzakciók során a tagi/részvényesi kölcsön, a pótbefizetés és a bent maradt osztalék sorsának megfelelő rendezése mindig érzékeny és nagy odafigyelést igénylő kérdés. A kisebbségi tagok/részvényesek számára is lényeges, hogy az általuk teljesített pótbefizetés annak szükségtelensége esetén hozzájuk kerüljön vissza. Számomra nem kérdés, hogy ha valamennyi érintett hozzájárul, akkor meg lehessen teremteni annak lehetőségét, hogy a pótbefizetés összegét ne a visszafizetés időpontjában a társasággal tagsági jogviszonyban álló tag kapja vissza. Az a szabályozás viszont, amely a döntéshozó szerv egyszerű többséggel meghozott határozatával lehetővé teszi a pótbefizetés visszafizetésének „*eltérítését*”, és nem teszi szükségessé legalább az érintettek hozzájárulását, szerintem nem megfelelő, és indokolatlan jogvitákhoz vezethet.

Teljes mértékben egyetértek viszont azzal a szabályozással, amely szerint az egyszemélyes gazdasági társaságok esetében a pótbefizetés előírásához nincs szükség létesítő okiratba foglalt rendelkezésre, és a pótbefizetést az egyedüli tag/részvényes saját határozatában is elrendelheti, feltételeit megállapíthatja. Szerintem ez a szabályozás érdemi mozgásteret és indokolt szabadságot ad az egyszemélyes gazdasági társaságok esetében, felesleges adminisztrációs teher nélkül.

Felhívnám ugyanakkor a figyelmet, hogy a kft. esetében a Ptk. tartalmazott a pótbefizetésre vonatkozó olyan rendelkezést, amelyet viszont a jogalkotó nem vett át valamennyi jogi személyre kiterjedő hatállyal. Valamennyi jogi személy esetében indokolt lett volna rögzíteni azt, hogy a jogi személy jogutód nélküli megszűnése esetén a hitelezők kielégítése után fennmaradó vagyomból először a pótbefizetéseket kell visszatéríteni, majd a további részt a vagyoni hozzájárulás (vagy más) arányában kell felosztani a jogi személy tagjai között. Ezt a rendelkezést a Ptk. 3:207. § (1) bekezdése a kft. esetében a módosítást követően is változtatás nélkül rögzíti.

⁶¹ Ezzel kapcsolatban utalnék a Ptk. 3:102. § (3) bekezdésére, amely szerint a legfőbb szerv egyhangú határozatára van szükség, ha a módosítás egyes tagok jogait hátrányosan érintené, vagy helyzetét terheesebbé tenné. Az e kérdésben való szavazásnál azok a tagok is szavazhatnak, akik egyébként szavazati joggal nem rendelkeznek.

5.1.8. Egyes kisebbségvédelmi szabályok módosítása

Módosult a Ptk. 3:104. § (4) bekezdésének azon kisebbségvédelmi rendelkezése is, amely szerint a kezdeményezett könyvvizsgálat költségét a társaság előlegezi és viseli, és a társaság ezeket a költségeket csak abban az esetben háríthatja át a tagra, ha az a vizsgálatot nyilvánvalóan alaptalanul kezdeményezte.

Az új szabályozás a vizsgálat költségének előlegezésére az indítványozót kötelezi. A Ptk. módosított 3:104. § (4) bekezdése ezt azzal egészíti ki, hogy a vizsgálat költségeit a társaság viseli, kivéve, ha az indítványozók a vizsgálatot nyilvánvalóan alaptalanul kezdeményezték.

A módosítás indokál a jogalkotó arra hivatkozik, hogy amennyiben a társaság a költség előlegezéséről nem gondoskodik, az a kisebbségi jog érvényesítését megakaszthatja. Ez nyilvánvalóan igaz, ne felejtjük azonban el, hogy egy-egy könyvvizsgálati eljárás díja szemmel is jól látható összeg, amelynek nagysága elriaszthatja a tagokat az indítvány megtételétől és az eljárás lefolytatásától.

Álláspontom szerint valamennyi kisebbségi jogi előírásnál az volna a megfelelő szabályozás, ha a költségek előlegezésére a társaság lenne köteles, ha azonban ezt bármely okból nem teszi meg, úgy azt az indítványozó átvállalhatja. Amennyiben a vizsgálat (vagy egyéb aktus) kezdeményezése alapos/indokolt volt, úgy annak költségeit a kezdeményező tag a társaságra átháríthatja, ennek hiányában azonban az előlegezett költségeket a tag viseli.

Rendkívül érdekes módosítást tartalmaz a szintén kisebbségvédelemre vonatkozó Ptk. 3:105. §-a. Az eredeti szövegezés szerint, ha a társaság legfőbb szerve elvetette, vagy nem bocsátotta határozathozatalra azt az indítványt, hogy a társaságnak valamely tag, vezető tisztségviselő, felügyelőbizottsági tag, továbbá könyvvizsgáló ellen támasztható követelését érvényesítsék, a követelést a szavazati jogok öt százalékával rendelkező tagok a legfőbb szerv ülésétől számított 30 napos jogvesztő határidőn belül a gazdasági társaság képviselőjében a társaság javára maguk is érvényesíthetik. A módosítás törölte azon szövegrészt, miszerint a kisebbségi tagok az igényt a gazdasági társaság képviselőjében érvényesíthetik. Vagyis az új szabályozás szerint a kisebbségi tagok az igényt saját nevükben, de a társaság javára, nem pedig a társaság nevében (a társaság képviselőjében), a társaság javára érvényesítik.

Az indokolás ezt egészen pontosan rögzíti is, amikor azt mondja: „*a szabályozás nem fogalmaz világosan abban a kérdésben, hogy az így megindítható perben ki a felperes, a társaság, melynek csupán képviselőjeként jár el a kisebbség, vagy a kisebbség maga*”. Az indokolás szerint az új szabályozás a felek viszonyait világossá teszi, és akadályozza a visszaélésszerű joggyakorlást.

Szerintem azonban a korábbi szabályozás egyértelműen fogalmazott: a kisebbség a gazdasági társaság képviselőjeként járt el, és a gazdasági társaságot képviselte a perben. Annak megítélésére, hogy a perbizomány intézménye a magyar jogban „örödtől való”-e, vagy sem, nem vállalkoznék, de az új szabályozás minden kétséget kizáróan perbizományt hoz létre. Ez a jogintézmény azonban az új Pp. szabályozásába nem került be, és törvényi felhatalmazás nélkül (amelyet itt viszont a jogalkotó kifejezetten megteremt) az állandó bírósági joggyakorlat kifejezetten tilt.⁶²

A perbizomány elméleti problematikáján túlmenően az új szabályozás elszámolási jogviszonyt is keletkeztet a kisebbségi tagok és a társaság között. Fontos azonban kiemelni, hogy ha a kisebbségi tag nem számol el a társasággal, az egyszerű kötelmi igényt keletkeztet, és nem esik a Ptk. 3:98. §-a alá.

⁶² Lásd többek között GÁRDOS PÉTER: Az ügyleti képviselő szabályainak rendszertani elhelyezése. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2006/1. szám, 21–25., 35. l., továbbá a Legfelsőbb Bíróság 1039/2004. számú gazdasági elvi határozata

„Sem az 1952-es Pp. nem ismerte, sem a Pp. nem ismeri a perbizomány intézményét, ami arra jogosítja a bizományost, hogy az engedményező jogosult helyett a perbizományos a saját nevében, a saját javára érvényesítse az engedményezőnek az engedményezettel szembeni követelését. A Pp. szerint az ilyen felperesnek nincs aktív perbeli legitimációja. Csak arra van lehetőségük a feleknek, hogy tényleges engedményezési szerződés alapján a »perbizományos« mint engedményes lépjen fel, vagy engedményezés hiányában – ha annak törvényi feltételei fennállnak – mint meghatalmazott képviselő járjon el (BH1997. 198.)” SZABÓ IMRE: A képviselőről általában. In: WOPERA ZSUZSA (szerk.): *Nagykommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez*. Wolters Kluwer Hungary Kft., Elektronikus Jogtár – Kommentár a Pp. 63. §-ához.

„A személyhez kötött követelések kapcsán vizsgálándó, hogy a Ptk. engedményezésre vonatkozó szabályai lehetővé teszik-e a perbizományt. Bár a háború előtti magánjog elismerte, a Legfelsőbb Bíróság 1952-ben hatályon kívül helyezte a Kúriának a perbizományt elismerő 43. számú jogegységi döntvényét. A Legfelsőbb Bíróság arra hivatkozott, hogy a perbizományt a gyakorlatban a felek az engedményezési tilalmak kijátszására használták.

A bírói gyakorlat e kérdésben töretlen. Az olyan szerződés, amely alanyváltáshoz nem vezet, a felperes azonban mégis a saját nevében érvényesít igényt, a bíróságok álláspontja szerint tilos, az erre irányuló szerződések érvénytelenek (lásd például BH1997. 198.). A perbizományt a Ptk. nem érinti, így a bíróságok gyakorlata várhatóan e tekintetben nem fog megváltozni és a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény új szabályai sem eredményeznek változást.” GÁRDOS PÉTER: Perbizomány. In: VÉKÁS LAJOS – GÁRDOS PÉTER (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez*. Wolters Kluwer Hungary Kft., Elektronikus Jogtár – Kommentár a Ptk. 6:194. §-ához.

BH 1997. 198. A perbizomány mint jogintézmény hiányában a külföldi fél mint anyagi jogi jogosult belföldi követelését a belföldi megbízott – engedményezési szerződés nélkül – csak meghatalmazottként érvényesítheti a belföldi kötelezettel szemben.

BDT 2011. 2589. III. A magyar jog a perbizomány intézményét nem ismeri, ezért az érintett önkormányzatok nem utasíthatják a körjegyzőséget arra, hogy saját nevében adósságrendezési eljárást indítson a szerződésben részt vevő valamely önkormányzat ellen.

Kúria Pfv. 21.169/2015/5. – Más személy követelésének perbizomány keretében történő érvényesítésére viszont nincs törvényes lehetőség.

A Ptk. eredeti szövegezése korábban sem a második,⁶³ sem a harmadik Gt.⁶⁴ vonatkozásában az általam ismert gyakorlat szerint problémát nem okozott, bár kétségtelenül okozhatott pénzügyi nehézséget a társaságoknak, sőt, rosszhiszemű/visszaélészerű joggyakorlás mellett ennél akár többet is.

5.1.9. A saját tőke jegyzett tőke alá csökkenésének következményei

A Ptk. 3:133. § (2) bekezdését pontosították, miszerint egymást követő két teljes üzleti éven a két teljes, tizenkét hónapot magába foglaló üzleti évet kell érteni. A módosított normaszöveg ennek alapján így szól: *„Ha egymást követő két teljes – tizenkét hónapot magában foglaló – üzleti évben a társaság saját tőkéje nem éri el az adott társasági formára kötelezően előírt jegyzett tőkét, és a tagok a második év beszámolójának elfogadásától számított három hónapon belül a szükséges saját tőke biztosításáról nem gondoskodnak, e határidő lejártát követő hatvan napon belül a gazdasági társaság köteles elhatározni átalakulását. Átalakulás helyett a gazdasági társaság a jogutód nélküli megszűnést vagy az egyesülést is választhatja.”*

Az érintett paragrafus kapcsán azonban annak egyértelművé tétele is szükséges lenne / lett volna, hogy az milyen kapcsolatban áll a Ptk. 3:189. és a 3:270. §-aival. Ezen utóbbi rendelkezések ugyanis azt rögzítik, hogy a menedzsment köteles összehívni a kft. és az rt. legfőbb szerveit, vagy azok ülés tartása nélküli döntéshozatalát kell kezdeményeznie, ha a társaság saját tőkéje veszteség folytán a jegyzett tőke meghatározott hányadára csökken, a saját tőke a jegyzett tőke törvényben meghatározott minimális összege alá csökken, ha a társaságot fizetésképtelenség fenyegeti, vagy fizetéseit megszüntette, továbbá ha a társaság vagyona a tartozásait nem fedezi. Ezen Ptk. §-okba foglalt szabályozások a *lex specialis* körébe esnek, azaz a kft. és az rt. esetében ezen rendelkezések irányadóak, megelőzve a Ptk. 3:133. §-ába foglalt generális szabályozást. A speciális szabályozás alapján a tagoknak/részvényeseknek határozniuk kell pótbefizetés előírásáról, a jegyzett tőke mértékét elérő saját tőke más módon való biztosításáról vagy a jegyzett tőke leszállításáról, mindezek hiányában a társaság átalakulását (egyesülését, szétválását) vagy jogutód nélküli megszűnését kell elhatározniuk, és az ezzel kapcsolatos határozatot három hónapon belül végre kell hajtaniuk.

Ugyanakkor a gyakorlatban tényszerűen, például az alapítást követő első években gyakran előfordul, hogy a minimális jegyzett tőkével létrehozott társaságok esetében a saját tőke a jegyzett tőke felére/kétharmadára csökken, illetve még

⁶³ A gazdasági társaságokról szóló 1997. évi CXLIV. törvény 51. § (5) bekezdés.

⁶⁴ A gazdasági társaságokról szóló 2006. évi IV. törvény 49. § (5) bekezdés.

gyakoribb, hogy a saját tőke a jegyzett tőke törvényben meghatározott minimális összege alá csökken (ehhez nem kell messzire menni, az alapítás költségei, amelyet jellemzően a létrehozott jogalanyra terhelnek, azonnal a törvényi jegyzett tőke minimuma alá viszik a saját tőke összegét). Kezdő vállalkozások esetében azonban szerintem nem indokolt a generális szabálytól történő eltérés, azaz lehetőséget kellene biztosítani a kft./rt. vállalkozásoknak is, hogy az első kétszer 12 hónapban (az első két üzleti évben) rájuk a Ptk. 3:133. § (2) bekezdésében rögzített főszabály vonatkozzon, és a tagoknak/részvényeseknek csak a második év beszámolójának elfogadásától számított három hónapon belül kelljen a szükséges saját tőke biztosításáról gondoskodniuk.

A jogszabályok e körben történő átgondolása azért is fontos lenne, mert egyébként a jogalkotó a Ptk. 3:189. § (3)–(4), valamint a 3:270. § (3)–(4) bekezdéseinek módosítása körében rögzítette, hogy ha a törzstőke/alaptőke leszállítására nincsen mód, úgy a társaságnak a törzstőke/alaptőke leszállítása meghíúsulására vonatkozó rendelkezéseit kell alkalmaznia, ettől pedig a társaságra kedvezőbb módon eltérni nem lehet – ami viszont a társaság kötelező átalakulásához (egyesülés/szétválás) vagy jogutód nélküli megszűnéséhez vezet.

5.2. A bt.-re vonatkozó rendelkezések módosítása

1988-ig visszamenő, több évtizedes – ha pedig az 1875. évi Kereskedelmi Törvénykönyvig (Kt.) megyünk vissza, akkor közel 150 éves – szabályozási hagyományt változtatott meg a jogalkotó, amikor a bt. esetében lehetővé tette, hogy a társaság kültagja kijelöléssel vagy választással a társaság vezető tisztségviselőjévé váljon (Ptk. 3:156. §).

Csak érdekességként említendő meg, hogy az 1875. évi Kt. 133. §-a akként rendelkezett: „A társasági üzletvezetés a személyesen felelős tagot vagy tagokat illeti. A kültag az üzletvezetésre sem jogosítva, sem kötelezve nincsen, és a beltagoknak az üzletvezetésre vonatkozó cselekvényeit tiltakozásával nem gátolhatja.” Ennek mentén mindhárom társasági törvény – szélsőséges eseteket leszámítva – elutasította,⁶⁵ hogy a társaság tartozásaiért felelni, helytállni nem tartozó kültag vezető tisztségviselővé váljon, hiszen tevékenységének következményeiért a beltag tartozik helytállni a teljes magánvagyonával.

⁶⁵ A gazdasági társaságokról szóló – 1988. évi VI. törvény 97. §-a, 1997. évi CXLIV. törvény 102. §-a, 2006. évi IV. törvény 109. §-a.

A Ptk. új szabályozása a bt. esetében – a kapcsolódó indokolással ellentétesen⁶⁶ – ténylegesen eltért a kkt. szabályozásától, azt kiegészítette, bár semmisségi szabályt a jogalkotó a Ptk. eredeti szövegezésében szereplő tiltáshoz valóban nem fűzött, aminek a joggyakorlatban voltak is szerintem helytelen következményei.⁶⁷ Azon túlmenően, hogy azon szabályozás, miszerint kültag vezető tisztségviselő nem lehet, egy régi és fontos, nem utolsósorban pedig rendkívül logikus tradíciót követ, lényeges, hogy az egyes gazdasági társaságok alapvető ismérveikben, jellemzőikben, fundamentumaikban, előnyeikben/hátrányaikban egymástól eltérjenek, azok diverzitása megmaradjon.⁶⁸

Legjobb meggyőződésem szerint a módosított szabályozás nem lehetőségeket és jogokat nyit meg a tagok előtt, hanem a gazdasági társaságok immanens és jellegzetes jogintézményei közötti különbségeket szünteti meg, ami helytelen.⁶⁹ Ezeknek az eltéréseknek és elkülönítéseknek nemcsak hagyományuk, hanem tiszta logikájuk is van.

⁶⁶ „Nem gördít ugyanakkor tényleges akadályt az elé sem, hogy a kültag váljon ügyvezetővé, csupán az az elvárás érvényesül és érvényesült, hogy erről a tagok kifejezetten rendelkezzenek. A módosítás úgy alakítja át a rendelkezést, hogy az összhangban álljon a Ptk. szabályozási megoldásával. A közkereseti társaságra vonatkozó szabályozást kell a betéti társaság esetében is alkalmazni, ha a Ptk. másként nem rendelkezik. Közkereseti társaság esetében a Ptk. 3:144. § (1) bekezdésének utolsó mondata szerint, ha a tagok maguk közül ügyvezetőt nem jelölnek vagy választanak, valamilyen tag a törvény rendelkezése folytán ügyvezető. A betéti társaságra vonatkozó, módosított rendelkezés így – nem változtatva a jelenlegi tényleges gyakorlaton – azt rögzíti, hogy a kültag csak kijelölés, választás révén válhat ügyvezetővé, automatikusan nem.” in VÉKÁS LAJOS – GÁRDOS PÉTER (szerk.): Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez. Wolters Kluwer Hungary Kft., Elektronikus Jogtár – Indokolás a Ptk. 3:156. §-ához.

⁶⁷ Ebben a kérdésben nem osztom SÁRKÖZY TAMÁS alábbi álláspontját: „Ahol helye lehet eltérésnek például: szerintem nincs akadálya annak, hogy a betéti társaság társasági szerződésében az alapítók úgy állapodjanak meg, hogy a kültag is lehet ügyvezető. Ez tudniillik kizárólag a beltagra nézve lehet hátrányos, és amennyiben ebbe beleegyeznek, ezt nem szükséges korlátozni (ez az általam ismert többségi cégbírói álláspont is).” Lásd: SÁRKÖZY TAMÁS: Még egyszer a Ptk. jogi személy könyve állítólagos diszpozitivitásáról. *Gazdaság és Jog*, 2015/11. szám, 8–14.

⁶⁸ SÁRKÖZY TAMÁS: Alternatív javaslat a „Jogi személyek általános szabályai”-ra. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2005/4–5. szám, 34–37. <https://ptk2013.hu/polgari-jogi-kodifikacio/sarkozy-tamas-alternativ-javaslat-a-jogi-szemelyek-altalanos-szabalyai-ra-pjk-20054-5-34-37-o/337>

⁶⁹ Egyszerűbben fogalmazva, ha valaki a kültagot kívánja ügyvezetővé tenni, az hozzon létre kkt.-t.

5.3. A kft.-re vonatkozó módosítások

5.3.1. A törzsbetételre és az üzletrészre vonatkozó új szabályok

A korlátolt felelősségű társaság és az üzletrész jogintézményének több évtizedes, közel egy évszázados szabályozásával tartom ellentétesnek a Ptk. 3:161. § (2) bekezdésének azon módosítását, miszerint a tagnak több törzsbetételje is lehet.

A korlátot felelősségű társaságról és a csendes társaságokról szóló 1930. évi V. törvénycikk 20. §-a rögzítette, hogy: *„Amennyiben a társasági szerződés másként nem rendelkezik, a tagok üzletrésze törzsbetételük összegéhez igazodik. Minden tagnak csak egy üzletrésze lehet. Ha a tag a társaság megalakulása után még egy vagy több törzsbetétet vesz át, addigi üzletrésze az átvett törzsbetétek arányában növekszik, kivéve, ha különjogot biztosító üzletrész átvételéről van szó, amely megtartja önállóságát.”* A rendszerváltozást megelőző, illetve követő mindhárom társasági törvény azt a szabályozást tartalmazta,⁷⁰ hogy a tagnak egy törzsbetételje, ehhez kapcsolódóan pedig egy üzletrésze lehet. A kft. intézménye és szabályozása lényeges elemében eltért a zrt. intézményétől és szabályozásától. Ugyanígy rendelkezett a Ptk. is, bár valóban az eltéréshez semmisségi okot nem fűzött (szerintem nem is kellett).⁷¹

Ebben a körben ugyanaz az álláspontom, amit a bt. kültagját érintő új szabály kapcsán: legjobb meggyőződésem szerint a gazdasági társaság jellegét meghatározó társasági jogi alapintézményeken, az egyes gazdasági társaságok jellemzőinek elhatárolásán nem lenne szabad változtatni. A kft. nem részvénytársaság, a törzsbetét, az üzletrész nem részvény, és nem is kell annak lennie.⁷² Álláspontom szerint a jogintézményt, annak lényei elemeit meghatározó szabályozás nem tartozik a *diszpozitív* szabályozás körébe, az sokkal inkább a jogi személyek formakényszerhez tartozó kérdés.⁷³

⁷⁰ A gazdasági társaságokról szóló 1988. évi VI. törvény 159. § (2) bekezdése és 169. § (1) bekezdése, 1997. évi CXLIV. törvény 125. § (2) bekezdése és 133. § (2) bekezdése, 2006. évi IV. törvény 114. § (5) bekezdése és 121. § (2) bekezdése.

⁷¹ *„Magam részéről úgy gondolom, hogy az üzletrész – bár nem szerepel a kft. definíciójában (Ptk. 3:159. §) – a kft.-nek a magyar jogban olyan fogalmi eleme, amelytől eltérni nem lehet.”* – SÁRKÖZY TAMÁS: Még egyszer a Ptk. jogi személy könyve állítólagos diszpozitivitásáról. *Gazdaság és Jog*, 2015/11. szám, 13.

⁷² *„Ha ezekre a kérdésekre igennel válaszolok, akkor vége van a társasági jog formakényszerének. Akkor az első esetben létrejöhet a betéti részvénytársaság, a második esetben pedig nincs már különbség a kft. és a zártan működő részvénytársaság között, sőt talán azt is mondhatjuk, hogy – az angol/amerikai jogfelfogásnak megfelelően – nincs már többé kft., az üzletrész valóban business share-ré változott. Aligha hiszem, hogy ez lenne a helyes jogpolitikai szándék.”* – SÁRKÖZY TAMÁS: i. m., 11.

⁷³ *„A típuskényszerből következik az, hogy a társasági formákat meghatározó definíciós szabályok nem tekinthetők eltérést engedő szabálynak. A létrehozandó gazdasági társaságokat minden esetben*

Egyebekben szerintem van érdemi különbség aközött, ha a jogalkotó azt rögzíti: „*a tagnak egy törzsbetéte lehet*”, de attól a társaság tagjai a *diszpozitivitásra* hivatkozva eltérnek, és aközött, ha a jogalkotó kifejezetten azt mondja ki, hogy „*a tagnak több törzsbetéte is lehet*”. Elfogadhatónak tartom az indokolás azon érvelését, amely az üzletrészen alapított zálogjogra és egyéb biztosítékadási lehetőségekre vonatkozik, de ezt az üzletrész felosztásának szabályozásával, illetve azzal a módosítással, hogy a felosztás alapjául szolgáló egyes jogcímekeket megszüntették, kezelni lehetett volna, ahogyan a külön jogos üzletrészeket is kezelni tudták 1930-ban.

A törzsbetét eltérő szabályozásához kapcsolódik az üzletrész szabályozásának módosítása is. A bekezdések tartalmának logikus átrendezésén túl a jogalkotó a Ptk. 3:164. § (3) bekezdésében azt is rögzítette, hogy ha a tagnak több üzletrésze van, a társasággal szemben akkor is egy tagnak számít (értelemszerűen ide nem értve a közös tulajdonú üzletrészt), ettől a rendelkezéstől pedig a társasági szerződés nem térhet el. Ebből a szabályozásból következik az indokolás azon megállapítása, miszerint a társaságból való esetleges kizárás, a vagyoni hozzájárulás teljesítése elmulasztásának jogkövetkezményei a tagsági jogviszony megszűnéséhez vezetnek, függetlenül attól, hogy a mulasztás csak a tag tulajdonában lévő bizonyos/egy üzletrész(ek)e)t érint.

Mindezekon túlmenően indokolt lenne/lett volna kiegészíteni a Ptk. 3:164. §-ában az üzletrész fogalmát azzal, hogy az üzletrész nemcsak tagsági, hanem vagyoni jogokat is megtestesít (ezt javasolnám részvény esetében is a Ptk. 3:213. §-ánál, függetlenül az értékpapír fogalmától).

5.3.2. A pénzbeli vagyoni hozzájárulásra vonatkozó rendelkezések

A jogalkotó módosította és egyértelművé tette a pénzbeli vagyoni hozzájárulás szolgáltatására vonatkozó kft.-szabályozást. A Ptk. módosított 3:162. §-a szerint ha a társasági szerződés úgy rendelkezik, hogy a tagnak a társaság nyilvántartásba

a törvényi definíciók alapján kell minősíteni, és ha a definíció szempontjából lényeges elem hiányzik egy adott társaságból, akkor nem lehet azt e társasági formába tartozónak tekinteni. – Indokolás, A gazdasági társaságok közös szabályai, XV. fejezet Általános rendelkezések.

„A típuskényszer a létrehozandó jogi személyre vonatkozó szabályok tartalmának kialakításában az alapítókat, illetve a tagokat megillető szabadságnak is korlátot szab. Nem lehet ugyanis eltérni a jogszabálynak azoktól a rendelkezéseitől, amelyek definíciós tartalommal bírnak, és ekként a jogviszony minősítésénél kerülnek alkalmazásra.” Lásd: KISFALUDI ANDRÁS: A jogi személy típusának megválasztása. In: VÉKÁS LAJOS – GÁRDOS PÉTER (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez.* Wolters Kluwer Hungary Kft., Elektronikus Jogtár – kommentár a Ptk. 3:1. § (4) bekezdéséhez.

vételéig a teljes pénzbeli vagyoni hozzájárulását nem kell befizetnie, a tag a pénzbeli vagyoni hozzájárulását egészben vagy részben az osztalékfizetés szabályai szerint felosztható nyereségből is megfizetheti. Ebben az esetben a társaság mindaddig nem fizethet a tagnak osztalékot, ameddig a teljes törzsbetét befizetésre/elszámolása nem került.

A tag a társaság nyilvántartásba vételétől számított második teljes (kétszer 12 hónapot magába foglaló) üzleti év végéig a teljes pénzbeli vagyoni hozzájárulás szolgáltatására köteles, ha pedig ez nem teljesült, a második teljes évről készült beszámoló elfogadásától számított három hónapon belül köteles azt rendelkezésre bocsátani. A tag(ok) a még nem teljesített pénzbeli vagyoni hozzájárulásuk összegének erejéig kötelesek helyállni a társaság tartozásaiért.

A módosítás azt is rögzíti, hogy a társasági szerződés tagokra nézve a fentieknél kedvezőbb szabályozása semmis.

A módosítás kétségtelenül világosabbá és érthetőbbé tette a korábbi, nehezen értelmezhető normaszöveget. Az új rendelkezések alapján az is egyértelmű, hogy a tagoknak két teljes üzleti évük van a pénzbeli vagyoni hozzájárulás szolgáltatására, amelyet részben vagy egészben az osztalék terhére elszámolhatnak. Ha a teljes pénzbeli vagyoni hozzájárulás szolgáltatására ezen kétéves határidőn belül nem kerül sor, a második teljes üzleti év eredménybeszámolójának elfogadásától számított zárt határidőn (3 hónapon) belül a tagnak a törzsbetét hiányzó része pótlásáról gondoskodnia kell.

Egyértelműen helyesnek tartom a pénzbeli vagyoni hozzájárulás szolgáltatására vonatkozó véghatáridő meghatározását, de célszerűnek tartottam volna a teljes szövegezési összhang megteremtését a kétféle vagyoni hozzájárulás szabályozása vonatkozásában. Azaz nem tartom indokoltnak, hogy a jogalkotó az apport Ptk. 3:163. §-ba foglalt szabályozásánál a 3:162. §-hoz képest eltérően szabályoz, és annak sem látom indokát, hogy az apport rendelkezésre bocsátásának véghatárideje (3 év) eltér a pénzbeli hozzájárulásától (itt nyilván a 2 évet kellett volna a 3 évhez igazítani).

A Ptk. módosított 3:162. §-a ugyan nem utal rá, de egyértelműnek tartom, hogy a teljesítési kötelezettség elmulasztása a Ptk. 3:98. §-ban rögzített következményekkel jár.

5.3.3.A kft. üzletrészfelosztása

Indokolt volt az üzletrész felosztására vonatkozó szabályozás (Ptk. 3:173. §) módosítása is. A módosítás egyrészt törölte az üzletrész felosztásának jogcímeit a Ptk.-ból,

másrészt hatályon kívül helyezte a Ptk. 3:173. § (3) bekezdését is, amely az (1) és a (2) bekezdésben foglaltaktól eltérő rendelkezés semmisségét mondta ki.

A módosítás oka nyilván összefügg a törzsbetét és az üzletrész szabályainak módosításával, de a gyakorlat alapján ez enélkül is indokolt volt.

Azt azonban érdemes lett volna a módosított paragrafusban meghagyni, hogy „*az üzletrész felosztható*”. Ez szövegezési hiba.

5.3.4. A saját üzletrészre vonatkozó szabályok módosítása

A Ptk. 3:174. és 3:175. §-ainak módosítása nagyobb összhangot teremt a kft. és az rt. saját üzletrész / saját részvény szabályozása között azzal, hogy rögzíti, a saját üzletrész megszerzésének feltételei vonatkozásában a társaságra nézve enyhébb következményeket a társasági szerződésben sem lehet előírni, és ugyanígy tiltott a kedvezőbb irányban történő eltérés a Ptk.-tól a saját üzletrész alapján gyakorolható jogok vonatkozásában is.

A módosítás emellett törölte a Ptk. 3:174. § (2) bekezdésének harmadik mondatát.

5.3.5. A kft.-re vonatkozó egyéb módosítások

Helyes szövegpontosítások történtek a Ptk. 3:179. §-ában az *elővásárlási/üzletrész másokat megelőző megszerzésére irányuló jogok* szövegezése tárgyában.

A gazdálkodás prudenciája és a hitelezővédelem megfelelő érvényesítése szempontjából indokoltan vette át a jogalkotó a részvénytársaságokra vonatkozó szabályozás köréből, hogy a kft. tagja javára történő kifizetések korlátozására akkor is sor kerül, ha a kifizetés nem tagsági jogviszonyon alapszik, de az összeegyeztethetetlen a felelős társasági gazdálkodás követelményeivel [Ptk. 3:184. § (4) bekezdés].

A jogalkotó törölte a Ptk. 3:191. § (1) bekezdéséből azt a fordulatot, miszerint semmis a társasági szerződés megismételt taggyűlés három napnál rövidebb összehívási határidejére vonatkozó rendelkezése. Ugyanígy járt el a részvénytársaságok esetében akkor, amikor törölte a Ptk. 3:275. § (1) bekezdéséből, hogy az alapszabály zrt.-k esetében három, nyrt.-k esetében tíz napnál rövidebb és huszonegy napnál hosszabb összehívási határidőt nem írhat elő.

Ha a jogalkotó a semmisségre történő utalás törlését úgy értette, hogy enélkül sem lehet a szabálytól eltérni, akkor a törlést a magam részéről inkább zavarónak tartom. Valószínűbbnek tartom a módosítás azon értelmezését, hogy ha a társaság tagjai ebben egyetértenek, akkor tiltó szabályozás nem feltétlenül szükséges. Ezen önmagában is lehet vitatkozni, én magam az eltérést ugyanakkor – a kisebbségi

tagok védelme érdekében – csak alapításkor tenném lehetővé, azt követően pedig csak a létesítő okirat egyhangú módosításával engedném még.

A Ptk. 3:201. § (1) bekezdésének azon módosítása, amely a törzstőke felemelése fedezetének igazolására, illetve ezen rendelkezés Ptk.-ból való törlésére vonatkozik, érdemi változást nem eredményez, mivel ezeket a szabályokat a számviteli törvény tartalmazza.

A magam részéről helyesnek tartom, ha a Ptk.-ból kikerülnek az alapvetően a számvitel körébe tartozó rendelkezések. Ezért is nem világos teljesen a Ptk. 3:202. § (5) bekezdésében foglalt kiegészítés, mert ha erre a szabályra szükség van, akkor talán célszerűbb lett volna a számviteli törvényben elhelyezni, illetve azt a jogszabályt módosítani.

Indokoltnak tartom a Ptk. 3:209. § (3) bekezdésének azon módosítását, amellyel törölte a jogalkotó az egyszemélyes társaság új tagokkal történő kiegészülése eseteinek tételes felsorolását („*az üzletrész felosztása vagy a törzstőke felemelése folytán*” rész került törlésre).⁷⁴

5.4. A részvénytársaságra vonatkozó módosítások

A részvénytársasági szabályok körében a pontosítást szolgálja a Ptk. 3:219. § (1) bekezdése szövegezésének módosítása, miszerint a részvény átruházásának korlátai harmadik személyekkel szemben akkor hatályosak, ha azok a központi értéktárnál letétbe helyezett okiratból, nem pedig az értékpapírszámla adataiból tűnnek ki.

A 2017/1132/EU irányelv 66. cikk (2) bekezdésére tekintettel enged eltérést a saját részvények szabályozása között a Ptk. 3:222. § (1) bekezdésének módosítása a bankok és más hitelintézetek vonatkozásában. Ugyanezen irányelv 64. cikk (6) bekezdésére figyelemmel került sor a pénzügyi segítségnyújtás korlátozására vonatkozó szabályok (Ptk. 3:227. §) új bekezdésekkel történő kiegészítésére.

Ugyancsak indokoltnak módosították a Ptk. 3:224. §-át is, amely rögzíti, hogy a jogsértéssel megszerzett saját részvény egy éven belül nemcsak bevonható, hanem el is idegeníthető, megszüntetve ezzel a jogsértő állapotot.

Fontos kiemelni, hogy megszűnt az a szabály, amely szerint a részvénytársaság alaptőkéjének felét a törzsrészvények össznévértékének mindenkor meg kell haladnia [Ptk. 3:229. § (2) bekezdése]. Ezzel egyidejűleg megszűntek az egyes részvényfajták vonatkozásában a Ptk.-ban rögzített további mennyiségi korlátozások is [Ptk. 3:236. § (3) bekezdés, Ptk. 3:238. § (1) bekezdés és Ptk. 3:239. § (1) bekezdés].

⁷⁴ Ptkm. 47. § 10.

Ennek megfelelően dolgozói, kamatozó és visszaváltható részvény is mennyiségi korlátozás nélkül bocsátható ki, a részvényesek tehát a részvénystruktúra kialakítása körében teljes szabadságot élveznek.

Mindezek indokaként a jogalkotó arra hivatkozik: önmagában ahhoz nem fűződik garanciális érdek, hogy a részvénytársaság részvényeinek összetételében a részvények legalább fele törzsrészvény legyen. A módosítás másik indokául a jogalkotó azt hozza fel, hogy a részvények arányára vonatkozó rendelkezés valójában nem tud *diszpozitív* módon érvényesülni, miután pedig a társaság minden esetben eltér a Ptk.-tól, az arányok csak eltérést nem engedő korlátozásként lehetnének értelmezhetők, ez azonban nincs összhangban a jogalkotói céllal.

Ez a problematika szorosan összefügg a *diszpozitivitás*, a jogintézmények alap-elemeinek és a társasági formakényszer értelmezésének kérdésével, továbbá az értelmezési bizonytalanságokkal. Amennyiben a részvényfajták mennyiségi korlátozását az adott jogintézmény meghatározásának elemeként fogjuk fel, azoktól korábban sem lehetett eltérni. Álláspontom szerint a részvényfajták mennyiségi korlátozása eddig eltérést nem engedő, a jogintézmény meghatározásán és jellegén belüli szabályozásként érvényesülő szabály volt, és ennek megfelelő volt a Ptk. szövegezése is, amely szintén olyan szóhasználatot alkalmazott, amely kifejezetten nem az eltérés lehetőségére utalt.⁷⁵

A gyakorlati szóhasználatnak megfelelően visszavezették a likvidációs hányadhoz fűződő elsőbbségi és szavazatsőbbbségi részvény elnevezést [Ptk. 3:230. § (2) bekezdés b) és c) pont].

A részvény dolog jellegére [Ptk. 5:14. § (2) bekezdés] tekintettel módosították a Ptk. 3:234. § (1) bekezdését, amely a „*pénzszolgáltatás ellenében*” kifejezés helyett az „*adásvétel útján*” szövegezést tartalmazza.

Törölték a Ptk. 3:239. § (3) bekezdéséből a vételi, illetve eladási jog gyakorlásához szükséges fedezet megállapításával összefüggő szabályozást.

⁷⁵ Ptk. 3:229. § (2) bekezdés: „A részvénytársaság által kibocsátott törzsrészvények össznévértékének mindenkor meg kell haladnia a részvénytársaság alaptőkéjének a felét.”

Ptk. 3:237. § (3) bekezdés: „A dolgozói részvényt a részvénytársaság alaptőkéjének felemelésével egyidejűleg, legfeljebb a felemelt alaptőke tizenöt százalékáig lehet forgalomba hozni.”

Ptk. 3:238. § (1) bekezdés: „Az alapszabály az alaptőke tíz százalékát meg nem haladó mértékben rendelkezhet előre meghatározott mértékű kamatra jogosító részvény kibocsátásáról.”

Ptk. 3:239. § (1) bekezdés: „Az alapszabály az alaptőke húsz százalékát meg nem haladó mértékben rendelkezhet olyan részvény kibocsátásáról, amely alapján a részvényre vonatkozóan a) a részvénytársaságot vételi jog; b) a részvényest eladási jog; vagy c) a részvénytársaságot vételi jog és a részvényest eladási jog illeti meg.”

Miután zártkörűen működő részvénytársaság esetében – egészen furcsa jogszabályi szövegezés mellett⁷⁶ – a kötelező könyvvizsgálattól el lehet térni, az alapszabály kötelező tartalmi elemei közül [Ptk. 3:250. § (1) bekezdés] törölték az első könyvvizsgáló személynek a meghatározását.

Az igazgatótanács létszáma kapcsán a jogalkotó szövegezési pontosítást hajtott végre a Ptk. 3:286. § (1) bekezdésében, továbbá rögzítette, hogy annak elnökét a közgyűlés is kijelölheti, ennek hiányában pedig az elnököt az igazgatótanács maga választja.

Indokolt kiegészítés történt a felelős társaságirányítási jelentés (Ptk. 3:289. §) körében, miszerint ha a részvénytársaságnál felügyelőbizottság működik, a jelentés annak jóváhagyása nélkül nem terjeszthető a közgyűlés elé.

Ezzel kapcsolatban ugyanakkor álláspontom szerint nem feltétlenül a felügyelőbizottság előzetes jóváhagyása az, amelyre szükség lenne – bár a Gt. 312. § (3) bekezdése maga is a Ptk.-val azonos módon szabályozott –, hanem az, hogy a legfőbb szerv a döntése meghozatalakor minden vonatkozó információ birtokában legyen [mint a Ptk. 3:120. § (2) bekezdése esetében]. Így például kötelező legyen a jelentést a felügyelőbizottság elé terjeszteni, és ha az a jelentést nem hagyja jóvá, a legfőbb szerv teljeskörűen legyen tisztában azzal, miért, milyen indokok alapján nem hagyta a felügyelőbizottság jóvá a jelentést. Erre vonatkozóan pedig a Ptk. 3:27. § (1) bekezdése megfelelő szabályozást tartalmaz. Természetesen a felügyelőbizottság véleményének ismeretében az igazgatótanács nem lehet elzárva a korrekció lehetősége elől.

Az igazgatótanács létszámához kapcsolódó módosítással hasonló kiegészítésre került sor az auditbizottság esetében is [Ptk. 3:291. § (4) bekezdés].

Számviteli, könyvviteli kérdéseket pontosítottak a Ptk. 3:300. § és a Ptk. 3:309. § (6) bekezdésében.

5.5. A Ptkm. egyéb rendelkezései

Szintén helyes módosítás, hogy a jogi személy jogutód nélküli megszűnésének elhatározásához a tagok/alapítók legalább háromnegyedes szótöbbségével hozott döntése szükséges [Ptk. 3:48. § (1) bekezdés c) pont].⁷⁷ Ez a rendelkezés korábban nagyon hiányzott.

⁷⁶ Ptk. 3:292. §: „Részvénytársaságnál állandó könyvvizsgáló működik; nyilvánosan működő részvénytársaság alapszabályának ettől eltérő rendelkezése semmis.”

⁷⁷ Ptkm. 46. § 3.

Megfelelően korrigálták a Ptk. 3:52. §-ának címét, amikor az ellenőrzött társaságok helyett az ellenőrzött jogi személyek tagjainak és hitelezőinek jogosultságaira történik benne utalás a módosítást követően.

Egyetérttek a Ptk. 3:102. § (3) bekezdése szövegezésének módosításával is, miszerint nem „*valamennyi tag*”, hanem „*a legfőbb szerv*” egyhangú határozatára van szükség, ha a módosítás egyes tagok jogait hátrányosan érintené, vagy helyzetét terhesebbé tenné. A kétféle megfogalmazás közötti fő különbség, hogy a módosítás révén a passzív, együtt nem működő tagokat ki lehet zárni a döntési mechanizmusból. Ez lehetővé teszi, hogy csak az aktív tagok magatartása/aktusa/szavazata legyen releváns. Ez a szabályozás még mindig kellően szigorú, amelytől a Ptk. 3:19. § (3) bekezdése alapján el sem lehet térni.⁷⁸

Értelemszerűen pontosították a Ptk. 3:102. § (4) bekezdését is. Eszerint a létesítő okirat módosítását tartalmazó okiratot csak akkor nem kell a tagoknak aláírniuk, ha a módosítás nem szerződéssel történik.

Már az egyes gazdasági társaságok szabályozása körében, a kkt. esetében a jogalkotó, szerintem helyesen, „*lazított*” a Ptk. 3:150. §-ba foglalt, a tagsági jogviszony megszűnése esetén irányadó elszámolás szabályain, és a paragrafus első két bekezdésében rögzítette, hogy a törvényi szabályozástól az egymással elszámoló felek eltérhetnek. Fenntartotta a jogalkotó azt a rendelkezést, miszerint semmis a társasági szerződés olyan rendelkezése, amely az elszámolási kötelezettséget kizárja. Helytelennek tartom viszont annak törlését a (3) bekezdésből, hogy azon társasági szerződéses rendelkezések is semmisek, amelyek korlátozzák, vagy a tagra nézve a Ptk.-ban meghatározottnál kedvezőtlenebbül állapítják meg az elszámolás szabályait. Véleményem szerint van különbség aközött, ha a felek egy konkrét elszámolási (kötelmi jogi) viszonyban a létesítő okiratban foglaltaktól eltérően állapotodnak meg, és aközött, ha jogalkotó a tag számára kedvezőtlenebb szabályozást a társaság létesítő okiratában teszi lehetővé.

A Ptk. 3:167. § (8) bekezdésének módosítása a Vht.-val való összhang megteremtése érdekében történt, utalva arra, hogy az üzletrész végrehajtási eljárás keretében történő értékesítése során az üzletrész másokat megelőző megszerzésére irányuló jog jogosultja ezen jogát a külön törvény szabályai szerint gyakorolhatja.

⁷⁸ A Ptk. 3:19. § (3) bekezdésének harmadik mondata szerint ha e törvény egyhangúságot ír elő a határozat meghozatalához, a létesítő okirat ettől eltérő rendelkezése semmis.

6. Összegzés helyett néhány jobbító szándékú javaslat

A fenti észrevételek közül jobbító szándékú javaslatként négyet külön is kiemelnék:

6.1. Javaslat a Ptk. Harmadik Könyvének diszpozitivitásra vonatkozó szabályozásához

Kétségtelenül az új Ptk. egyik legjelentősebb és legforradalmibb újítása volt a teljes jogi személy szabályozás diszpozitív vá tétele. Én magam is úgy gondolom, hogy kevesebb probléma és nehézség adódott, mint azt korábban vélelmezték. Annyit azonban mindenképpen rögzíteni szükséges, hogy ezek a félelmek, aggodalmak⁷⁹ nem voltak alaptalanok,⁸⁰ és az semmiképp sem tekinthető megnyugtató válasznak,

⁷⁹ „Az új Ptk.-t kidolgozó szakértők vitathatatlanul progresszív elgondolása volt az, amely változtat »a Gt. és a más jogi személyekre vonatkozó jogszabályok szabályozási módszerbeli kiindulópontján: a kógens alapállás helyett az eltérést engedő (diszpozitív) szabályozási kiindulópontot választja«. (Lásd: A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal; szerkesztő: Vékás Lajos, Complex, Budapest, 2013. 85. o.; továbbiakban: Ptk. Magyarázat.) Egyetértek azzal a megközelítéssel, hogy a jogi személyek, és így a gazdasági társaságok szervezetére és működésére irányadó törvényi normáknak elsősorban orientáló (kisegítő, mintaadó) funkciót kellene betölteniük. A kógens előírások kimondását alapos elemző munkának kell megelőznie: a törvényhozó ennek során mérlegelheti, hogy van-e ésszerű indoka a tagok (részvényesek) szerződési szabadsága korlátozásának. Ehhez képest, ha a jogalkotó a hitelezők, a társaságban kisebbségi helyzetben lévő tagok védelmében, vagy pl. – nyilvánosan működő részvénytársaság esetében – a tőkepiac biztonságos működése érdekében eltérést nem engedő rendelkezéseket kíván érvényesíteni, akkor ezt a törvény tegye egyértelművé, a jogalkalmazói ugyanis nem szabad a jogalkotói szándékot illetően kétségek között hagyni. Az új Ptk. – legalábbis a jogi személyek diszpozitív szabályozása kapcsán – sajnos nem tesz eleget a jogbiztonság eme követelményének: a kódex előírásai alapján a jogalkalmazó cégek és bíróságok nem mindig tudják majd, hogy miről rendelkezik kötelező erővel a törvény, és mely előírástól térhetnek el szabadon a társaság tagjai.” – GADÓ GÁBOR: Kógens-e a diszpozitív? Cég hírnök, 2013/9. szám, 3–5.

⁸⁰ Eleve nehéz úgy szövegezni egy jogszabályt, hogy a jogalkotó valamely rendelkezés érvényesülését diszpozitív, eltérést engedő jogi környezetben kívánja elérni. Erre jó példa a Civilisztikai Kollégium vezetőik 2014. május 21–23-ai Országos Tanácskozásának 2. állásfoglalása, amely a Ptk. 3:19. § (2) bekezdéséhez kapcsolódóan kimondta, „a szavazásból kizárt tagokat felsoroló rendelkezések diszpozitívak, ezért a tagok rendelkezhetnek úgy a létesítő okiratban, hogy a döntéshozó szerv határozathozatala során ezeket a rendelkezéseket (vagy egyes rendelkezéseket) nem alkalmazzák és ezt a személyi kört nem tekintik olyannak, mint akitől a döntés tárgyilagos megítélése nem várható el. A jogi személy döntéshozó szerve által hozott valamennyi határozat bírósági felülvizsgálata kérhető, mely elegendő kontrollt jelent a kisebbség számára.” Amikor egy jogszabály úgy rendelkezik, hogy valaki „nem szavazhat”, akkor az álláspontom szerint nem diszpozitív, illetve eltérést engedő rendelkezés, ha pedig az, akkor az eltérés lehetőségét külön rögzíteni lenne szerencsés. Csak kiegészítésként jegyzem meg, hogy ha az az álláspont, hogy a határozat kapcsán bírósági felülvizsgálat kérhető, akkor az eltérés lehetőségét nem feltétlenül kellene a létesítő okiratban sem rögzíteni, elégséges lenne magában a határozatban a teljes egyhangúságot biztosítani, hogy az ne legyen támadható.

hogya a problémák száma azért alacsony, mert a mintával alapított társaságok száma nagyon magas.⁸¹ A minták alkalmazása nemcsak a gyakorlatot könnyíti, hanem a jog egyszerűsödéséhez, primitivizálódásához is vezet. Szerencsére azonban a társasági jog 1988 óta olyan erős alapokra helyeződött, hogy néhány szélsőséges kivételt leszámítva a piac szereplői önkéntesen is a jogalkotó által ajánlott formákat és megoldásokat alkalmazták/-zák. Mindez azonban nem oldotta meg azt a problémát, hogy egyértelműen tisztázni kellene, melyek azok a szabályok, amelyek definitívek, illetve tartalmuk egy-egy jogintézményt határoz meg, ír körül, vagy épp a jogintézmény meghatározó, érdemi jellemzőjét adja.⁸² Ezekről a szabályokról, amelyek köréről a vitát érdemes lenne lezárni, a jogalkalmazók értelemszerűen nem térhetnek el.

Ennek megoldása lehet a Ptk. Harmadik Könyvének ismételt áttekintése abból a szempontból, mely szakaszokat szükséges az elmúlt kilenc év tapasztalatai alapján azzal kiegészíteni, hogy az azoktól való eltérést a törvény tiltja.

Ezen túlmenően magam is szükségesnek tartanám a Ptk.

- 3:4. § (2) bekezdésének olyan tartalmú módosítását, mely tisztázza, hogy a Ptk.-tól való eltérés lehetőségét a jogalkotó csak a jogi személy belső viszonyaiban biztosítja, és ott is csak akkor, ha az harmadik személy törvényes érdekét nem érinti, valamint
- 3:4. § (3) bekezdésének egy olyan, egyébként értelemszerű rendelkezéssel történő kiegészítését, amely szerint nem lehet eltérni a Ptk.-ban foglaltaktól, ha az a jogintézményre és annak fogalmi, illetve jelleget adó elemeire vonatkozik.

A Ptk. 3:4. § (2)–(3) bekezdésének SÁRKÖZY TAMÁS által megfogalmazott, módosított, kiegészített normaszövege, amely megfelel a fenti elvárásoknak, így szólna:

„(2) A jogi személy tagjai, illetve alapítói az egymás közötti, illetve a jogi személyhez fűződő viszonyukra nézve, valamint a jogi személy szervezetére és működésére

⁸¹ „A társasági jogban eleve nem merült fel annyi probléma, mint amennyivel a kétkedők számoltak, mert a társasági szerződések közel 90%-át formanyomtatványon kötik, és ezeknél a szerződéskötéseknél a törvénytől való esetleges eltérés nem vethet fel kétségeket.” – VÉKÁS LAJOS: A diszpozitív szabályozás elve és az elv kérdőjelei a gyakorlatban, *Magyar Jog*, 2018/7–8. szám, 385–391.

„A Ptk. 3:4. §-ából eredő bizonytalanságot bizonyos mértékben enyhíti, hogy ma már az új gazdasági társaságok létrehozása több mint 80%-ban formanyomtatványon történik, amelyben az ajánlott megoldástól eltérni nem lehet.” – SÁRKÖZY TAMÁS: A Ptk. jogi személy könyve esetleges felülvizsgálatáról. *Gazdaság és Jog*, 2016/7–8. szám, 6.

⁸² „...a bírói gyakorlat teljesen egységes abban, hogy ahol a Ptk. adott jogi személyre nézve definíciót tartalmaz, a definíciótól nem lehet eltérni, annak ellenére, hogy a definitív szabály nem tartalmazza az eltérés tilalmazását. Nagyon hiányzik viszont a Ptk. 3:4. § (3) bekezdéséből, hogy nem lehet eltérni az adott jogi személy lényegét, jogi rendeltetését meghatározó szabályoktól, hiszen sok esetben a Ptk.-ban nincs kifejezett fogalom meghatározó szabály, hanem több paragrafusból kell összeszedni az adott jogi személy típus jellemzőit.” – SÁRKÖZY: i. m., 6.

irányuló azon szabályoktól, amelyek alapvetően a jogi személy belső viszonyaira vonatkoznak, és lényegesen, valamint közvetlenül nem érintik harmadik személyek törvényes érdekeit – a (3) bekezdésben foglaltak kivételével –,⁸³ eltérhetnek e törvénynek a jogi személyekre vonatkozó szabályaitól.

(3) A jogi személy tagjai, illetve alapítói nem térhetnek el a törvényben foglalt szabályoktól,

- a) ha az eltérést törvény tiltja, vagy
- b) ha az eltérés a jogi személy hitelezőinek, munkavállalóinak, illetve a jogi személy tagjai kisebbségének lényeges törvényes érdekét sérti, vagy
- c) ha az eltérés a jogi személy feletti törvényességi felügyelet érvényesülését akadályozza, vagy
- d) ha az eltérés az adott jogi személy rendeltetésével, alapvető fogalmi ismérveivel ellentétes.⁸⁴

Természetesen a fenti szövegjavaslat mellett is maradnának fenn értelmezési kérdések – ahogy volt ilyen a harmadik Gt. 9. § (1) bekezdésénél is –, de szerintem érdemben kerülnénk közelebb a mindenki által vágyott jogbiztonsághoz.

A fent javasolt normaszöveg egyúttal javítaná a Ptk. 3:4. § (2) bekezdésének szerintem jelenleg is fennálló azon hibáját, hogy a jogalkotó az eltérést csak a „létesítő okiratban” engedi meg, a legfőbb szerv (létesítő okiratot nem érintő, azt nem módosító)⁸⁵ határozatai esetében azonban ezt a lehetőséget – az idézett bekezdés szó szerinti értelmezése mellett – nem biztosítja.

A jelenlegi Ptk.-szövegezés szűkebben fogalmaz, mint ami a Ptk. Indokolásában megfogalmazott jogalkotói szándék⁸⁶ volt, és amely jogalkotói szándék egyébként a gyakorlatban ténylegesen érvényesül is [azaz a jogi személy tagjai, illetve alapítói az egymás közötti és a jogi személyhez fűződő viszonyuk, valamint a jogi személy szervezetének és működésének szabályozása során hoznak olyan határozatokat, amelyben eltérnek a Ptk. jogi személyekre vonatkozó szabályaitól, de amelyek nem

⁸³ Én a vesszőt az első gondolatjel elé, és nem a második gondolatjel után tenném.

⁸⁴ SÁRKÖZY: i. m., 6.

⁸⁵ A Ptk. 3:4. § (2) bekezdésének általam nem osztott, nagyon szűk, szó szerinti értelmezése mellett a döntéshozó szerv a létesítő okiratot sem módosíthatja, ha a módosítás a Ptk. szabályaitól való eltérésre irányul.

⁸⁶ Indokolás a Ptk. Harmadik Könyv Első rész II. cím I. fejezetéhez: „A törvény a létesítés szabadságára vonatkozó szabályok között rendelkezik arról, hogy a jogi személyek alapítói vagy tagjai nem csupán a jogi személy létesítésének tényéről dönthetnek szabadon, hanem a jogi személyre vonatkozó szabályokat is szabadon állapíthatják meg, és ennek keretében a jogszabályi rendelkezésektől is eltérhetnek. Az eltérést engedő szabályozás nemcsak azt fejezi ki, hogy a jogi személyek létesítése és működtetése is a magánjogi jogalanyok magánautonómiája körébe tartozó kérdés, de azt is lehetővé teszi, hogy a jogi személyeket létrehozó személyek a lehető leginkább az igényeiknek megfelelően alakíthassák ki a jogi személy működési szabályait.”

érintik, nem módosítják a létesítő okiratot, és amelyek nem ütköznek a 3:4. § (3) bekezdésében rögzített tilalmakba sem].⁸⁷

További kérdés, hogy a jogi személy legfőbb szervén kívüli egyéb szerveinek döntéshozatala során is meg kívánja-e teremteni a jogalkotó a Ptk.-tól való eltérés lehetőségét, vagy sem, mert arra a jelenlegi szövegezés szó szerinti értelmezése mellett ezen szerveknek még létesítő okirati felhatalmazás alapján sincs lehetőségük. Azaz ha az a jogalkotó szándéka, hogy a legfőbb szerven kívüli szervek a jogi személy szervezetének és működésének saját hatáskörükbe eső szabályozása során [értelemszerűen, ha az eltérés nem ütközik a Ptk. 3:4. § (3) bekezdésében foglalt tilalmakba] eltérhessenek a Ptk.-nak a jogi személyekre vonatkozó szabályaitól,⁸⁸ ezt szerintem a Ptk. 3:4. §-ban szintén kifejezetten rögzíteni lenne szükséges.

Erre tenném az alábbi szövegjavaslatot: *„A létesítő okirat felhatalmazása alapján vagy a legfőbb szerv legalább háromnegyedes szótöbbséggel meghozott határozatával biztosított előzetes felhatalmazása alapján vagy utólagos jóváhagyása mellett a jogi személy legfőbb szervén kívüli szervei saját hatáskörükben eljárva a jogi személy szervezetére és működésére irányuló azon szabályoktól, amelyek alapvetően a jogi személy belső viszonyaira vonatkoznak, és lényegesen, valamint közvetlenül nem érintik harmadik személyek törvényes érdekeit – a (3) bekezdésben foglaltak kivételével –, eltérhetnek e törvénynek a jogi személyekre vonatkozó szabályaitól. A (3) bekezdésben foglalt tilalmak megfelelően vonatkoznak a jogi személy legfőbb szervén kívüli szerveire is.”* Természetesen a fenti cél más szövegezés mellett is elérhető.

⁸⁷ Erre példa, ha a társaság tagjai döntéshozó szervei határozatukban és nem a létesítő okiratban járulnak hozzá, hogy a vezető tisztségviselő társasági részesedést szerezzen, vagy vezető tisztségviselő legyen olyan gazdasági társaságban, amely főtevékenységként ugyanolyan gazdasági tevékenységet folytat, mint az a társaság, amelyben vezető tisztségviselő, holott ezt a Ptk. 3:115. §-a – az nyrt. részvénye kivételével – összeférhetetlennek minősíti. A harmadik Gt. 25. § (1) bekezdése helyesen úgy fogalmazott, hogy a tilalom ellenére való részesedésszerzést, illetve mandátumszerzést az érintett gazdasági társaság társasági szerződése teheti lehetővé, vagy ahhoz a gazdasági társaság legfőbb szerve járulhat hozzá. Lásd. BDT 2013. 2859. *„I. Ha a gazdasági társaság legfőbb szerve hozzájárult, hogy a vezető tisztségviselő részesedést szerezzen azonos tevékenységet főtevékenységként megjelölt más gazdálkodó szervezetben, a részesedés mértékének növeléséhez nem szükséges újabb hozzájárulás.”*

⁸⁸ Ahogyan az a gyakorlatban ténylegesen érvényesül is. Példát hozva: amikor a részvénytársaság igazgatósága saját ügyrendjében valamely határozatának meghozatalát egyhangúsághoz köti, akkor eltér a Ptk. 3:282. § (4) bekezdésében foglalt azon szervezeti szabálytól, hogy az igazgatóság határozatait a jelenlévők szótöbbségével hozza, de az eltérés szabályozására nem a közgyűlés által és nem az alapszabályba foglaltan kerül sor, akkor sem, ha az ügyrendet a közgyűlés utóbb jóváhagyja.

6.2. *Javaslat a résztvevők személye azonosításának szabályozásához*

Az nem lehet kétséges, hogy mind a döntéshozó szervek, mind a testületek, az azok működésében részt vevők és egyéb közreműködők személye, jognyilatkozatai, aktusai stb. esetében elengedhetetlen, hogy mind a személyek (ideértve státusukat), mind az általunk tett jognyilatkozatok és a kettő közötti kapcsolódás megfelelően és egyértelműen azonosítható, valamint dokumentált legyen. Ez nyilván magától értetődő és igaz akkor is, ha a szerv a döntését ülés tartásával (személyes jelenléttel és/vagy elektronikus eszköz igénybevételével) és akkor is, ha ülés tartása nélkül, írásban hozza meg. Az sem lehet kétséges, hogy ha e szervek tevékenységük során elektronikus (hírközlő) eszközt vesznek igénybe, annak ezen személyek azonosítását, közöttük a kölcsönös és a korlátozásmentes kommunikációt biztosítania szükséges (ahogyan személyes jelenlét esetén is). Épp ezért nem szükséges ilyen rendelkezéseket elszórtnan és eshetőlegesen a különböző jogszabályokban elhelyezni. Ha viszont a jogalkotó szükségét érzi, hogy ezt rögzítsék, azt nem tekinti evidenciának, akkor azt biztosan valamennyi jogi személyre általánosan, generális szabályként és technológiasegítség nélkül lenne szükséges megfogalmazni, a veszélyhelyzettől függetlenül.

6.3. *Javaslat az elektronikus úton, minősített írásbeliségi formában teendő jognyilatkozatok megtétele lehetőségének kiszélesítéséhez*

A veszélyhelyzet során alkalmazott személyi és egyéb (pl. postai-/iratkarantén) korlátozások egyértelművé tették: szükséges lenne annak biztosítása, hogy piaci szereplők – függetlenül attól, hogy természetes vagy jogi személyek – könnyen, gyorsan és olcsón (lehetőleg költségek nélkül) tudjanak elektronikus úton minősített írásbeliségi formában jognyilatkozatot tenni és azt egymással közölni. Ez nemcsak a társasági jogi, hanem a dologi jogi és a kötelmi jogi jogviszonyokban is elengedhetetlenül szükséges lenne. Ennek egyik, de nem kizárólagos módja a már rendelkezésre álló cégkapu/ügyfélkapurendszer olyan irányú továbbfejlesztése, amely lehetővé teszi a civil szféra szereplői számára az egymás közötti minél korlátlanabb, minősített írásbeliségi formájú jognyilatkozat-tételt.

6.4. Javaslat a társasági formák és jelleget adó jogintézményeik diverzitásának megőrzésére

Amit pedig mindennél fontosabbnak tartok, az a magyar társasági jogi szabályozás tiszta rációra épülő hagyományainak megtartása, az egyes társasági formák és azok meghatározó jellegét adó, alapvető vonásaikban eltérő jogintézményeinek egymástól való pontos elhatárolása, a diverzitás és sokszínűség megőrzése.

Ez a kötet azt mutatja be, hogy a Covid-19-járvány s az annak nyomán kialakult rendkívüli jogrend hogyan hatott a gazdasági jog különböző szegmenseire.

A járvány gazdasági hatásainak enyhítése érdekében számos ország vezetett be moratóriumot az adósok, a bérlők, a munkavállalók védelme érdekében. Ezek a bankszektort, valamint a követeléskezelési piacot is közvetlenül érintették. A járvány azonnali és drasztikus hatással volt a munkavégzés feltételeire és így a munkajogi szabályozásra is. Alternatív munkavégzési formák jelentek meg, valamint a munkát érintő új adatkezelési és adatvédelmi kérdések merültek fel.

A korlátozások és a rendkívüli jogrend értelemszerűen közvetlenül érintették a gazdasági társaságok működését. A rendkívüli jogrendnek valószínűleg ez az a területe, amely a „rendes” társasági jogi szabályozásnak tartósan is a részévé válik. A cégeket azonban a járvány és a korlátozások más módon is érintették. A moratóriumok egyrészt a fizetéseképtelenségre is kiterjedtek, másrészt az elmúlt három évben terjedtek el szélesebb körben azok az új típusú reorganizációs eljárások, amelyek a még működőképes vállalkozások megmentését célozzák.

Három évvel a koronavírus hazai megjelenése után nagyjából már látható, hogy a járvány és a hozzá kapcsolódó rendkívüli jogrend miként hatott a magyar gazdasági jogi szabályozásra, és melyek azok az új jogintézmények, amelyek tartósan is velünk maradnak.

Reményeink szerint a Magyar Jogász Egyletnek ez az újabb kiadványa hasznos olvasmány lesz az érdeklődők számára, és adott esetben segítséget is nyújthat a jogalkalmazóknak a napi munkájuk során.

ISBN 978-615-6633-00-2

9 786156 633002